

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DÜŞÜNSEL

FRANTZ FANON

Yabancılaşma ve Özgürlük Üzerine Yazılar*

Türkçesi: Kahraman Çayırılı

*SEL

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

YABANCILAŞMA VE ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE YAZILAR*

FRANTZ FANON, (1925-1961) Fransız işgali altındaki Karayip adalarından biri olan Martinik'te doğdu. İkinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Fransa saflarında savaşmak üzere ülkesinden ayrıldı, sonrasında Lyon Üniversitesi'nde psikiyatri ve tıp eğitimi aldı. Aynı dönemde sömürgeci sistemin, dolayısıyla ırkçılığın neden olduğu yabancılaşmayı ve büründüğü çok farklı yapıları saptadığı ve çözümlendiği ilk kitabı *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'i yayınladı.

1953'te Cezayir'deki Blida Psikiyatri Hastanesi'nde psikiyatr olarak çalışmaya başlayan Fanon sömürgeciliğe meşruiyet kazandırma ve sömürgeleştirilen halkları baskılama eğilimindeki Alger Psikiyati Ekolü'nden ayrı bir yol çizme kararı aldı. 1956'da Blida'dan istifa etti, Cezayir Bağımsızlık Savaşı'nda ezilen ve sömürülen halkların yanında yer alabilmek adına Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) saflarına katıldı, FLN'nin merkezi yayın organı *El Moudjahid*'de yazmaya başladı.

Üçüncü dünya teorisyeni, yazar, psikiyatrist ve radikal eylem insanı Fanon *Yeryüzünün Lanetlileri* adlı kitabında, sömürge karşıtı mücadelede yalnızca Afrika halklarına değil tüm dünyada ezilen, sömürülen ve bağımsızlık savaşına girişen halklara ilham verdi.

Yazarın *Pour la révolution africaine* (Afrika Devrimine Doğru, 1964) adlı kitabı da yayın programımızdadır.

***SEL YAYINCILIK**

Kuloğlu Mahallesi, Turnacıbaşı Caddesi,
No: 17, Beyoğlu – İstanbul
Tel. (0212) 516 96 85

<http://www.selyayincilik.com>

e-posta: halklailiskiler@selyayincilik.com

SATIŞ - DAĞITIM:

Çatalçeşme Sokak, No: 19/1

Cağaloğlu – İstanbul

e-posta: siparis@selyayincilik.com

Tel. (0212) 522 96 72 Faks: (0212) 516 97 26

***SEL YAYINCILIK: 1020**

DÜŞÜNSEL: 45

ISBN 978-605-772-833-3

**YABANCILAŞMA VE
ÖZGÜRLÜK ÜZERİNE YAZILAR**

Frantz Fanon

Türkçesi: Kahraman Çayırılı

Özgün Adı:

Écrits sur l'aliénation et la liberté

© Editions La Découverte, 2015 extraits tirées de *Écrits sur l'aliénation et la liberté*

© Sel Yayıncılık, 2016

Genel Yayın Yönetmeni: İrfan Sancı

Editör: Işık Ergüden, Ali Karabıyram

Yayına hazırlayan: Sanem Işıl Aytuğ

Kapak tasarımı: Aslı Sezer

Sayfa tasarımı: İkime Yılmaz

Birinci Baskı: Şubat, 2020

Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaası

Fatih Sanayi Sitesi, 12/197-203

Topkapı-İstanbul, 567 80 03

Sertifika No: 44865

Frantz Fanon

Yabancılaşma ve Özgürlük Üzerine Yazılar

Derleyen: Jean Khalfa ve Robert J. C. Young

Türkçesi: Kahraman Çayırılı

İÇİNDEKİLER

Sunuş	7
Teşekkür	13

Psikiyatri Yazıları

Devrinci Psikiyatrist Fanon	17
Birleştirme Çizgisi.....	51
Bini Yöntemiyle Tedavi Edilen Birkaç Vaka Üzerine	55
<i>Bizim Gazete</i>	61
Maurice Despinoy'ya Mektup.....	99
Müslüman Erkekler Servisinde Sosyal Terapi: Yöntemsel Zorluklar	103
Köylerde Gündelik Hayat.....	121
Kuzey Afrikalıının Cinsel Rahatsızlıklarına Giriş.....	133
Günümüz Cezayiri'nde Ruhsal Destek	141
Etnopsikiyatri Düşünceleri	151
Kuzey Afrika'da İtiraf Tavrıları (1)	155
Kuzey Afrika'da İtiraf Tavrıları (2)	159
Mağribi Müslümanın Delilik Karşısındaki Tutumu.....	163
Müslüman Kadınlar Arasında Tematik Algı Testi: Algı ve Hayal Gücü Sosyolojisi	169
Büyükelçiye Mektup	175
Psikiyatri Ortamında Ajitasyon Olgusu: Genel Hususlar, Psikopatolojik Anlam.....	179
Psikiyatride Gündüz Hasta Bakımı, Değer ve Sınırlar.....	189

Psikiyatride Gündüz Hastanesine Yatış, Değer ve Sınırlar	
İkinci Kısım: Doktriner Hususlar	211
Toplum-Psikiyatri Buluşması	225

Siyasi Yazılar

Giriş	247
Morali Bozulan Yabancı Lejyon	251
Cezayir'in Bağımsızlığı, Gündelik Gerçeklik	258
Tek Çıkar Yol Ulusal Bağımsızlık	260
Cezayir ve Fransa Krizi	266
Cezayir Çatışması ve Afrika'da Sömürgecilik Karşıtlığı	271
Demokratik Bir Devrim	276
Bir Kere Daha, Neden Önkoşul?	281
Cezayirlinin Devrimci Bilinci	285
Güç Durumdaki Bir Ordunun Stratejisi	287
İnsansız Bölgeden Sağ Kurtulanlar	291
"Solcu"nun Vasiyeti	295
Sömürgeci Aşırılıkçıların Mantığı	297
Batı Dünyası ve Fransa'da Faşist Deneyim	302
De Gaulle'cü Yanılsamalar	305
Bir Halkın Çektikleri	311
Antiemperyalist Hareketin Gelişimi ve Pasifikasyon	
Politikasının Oyalamaları	317
Afrika Ülkelerinin Dayanışma İçindeki Mücadelesi	324
Richard Wright'ın <i>Dinle Beyaz Adam</i>'ı	326
Konakri'de Açıklama Yapıldı:	
"Dünya Barışı Ulusal Bağımsızlıktan Geçiyor"	329
Afrika Batı'yı Suçluyor	332
Emperyalizmin Uşakları	339
Ali Şeriatî'ye Mektup	345
Kronolojik Noktalar	349
İsim Dizini	353

Sunuş

Döneminin en önemli editörlerinden biri olan François Maspero, Frantz Fanon'un siyasi yazılarının bir araya getirildiği ve vefatından sonra yayımlanan *Pour la révolution africaine* (1964) [Afrika Devrimine Doğru] adlı kitabın önsözünde sonraki cildi duyururken şöyle demişti:

Fanon, [Cezayir'deki] Blida Hastanesi'nde psikiyatrist olarak çalışmaya başlamasından itibaren, özellikle de [1954 Kasımı'nda] ayaklanmanın patlak vermesinin hemen ardından, Cezayir devrimci örgütlenmesine militan kimliğiyle katıldı. Bir yandan da savaştığı bu sistemin kurbanı olarak gördüğü hastalarla derinden, içten, her seviyede yenilikçi, olağanüstü bir tıbbi çalışma yürüttü. Klinik notlarını toplayıp akıl hastalıkları aracılığıyla kendini belli eden sömürgeci yabancılaşma olguları üstüne analizler geliştirdi. Yerel gelenekleri ve bunların sömürgecilikle ilişkilerini araştırdı. Bu önemli malzeme eksiksiz olmasına rağmen epeyce dağınıktır; bunu tek bir ciltte bir araya getirebilmeyi umut ediyoruz.¹

"Akıl hastalıkları aracılığıyla kendini belli eden sömürgeci yabancılaşma"ya ilişkin bu malzeme, Fanon'un metinlerinden meydana gelen elinizdeki kitabın da merkezini oluşturmaktadır. Okur burada sadece Fanon'un (Kasım 1951'de savunduğu) psikiyatri tezini, 1950'li yıllarda yayımlanan, tek başına yazdığı veya birileriyle ortak kaleme aldığı bilimsel makalelerini değil, aynı zamanda ulaşabildiğimiz el yazmalarını ve çeşitli parçaları da bulacaktır. Fanon'un 1951-1952'de devrimci psikiyatrist François Tosquelles'in asistanlığını yaptığı Saint-Alban Hastanesi'nde yayımlanan gazetede başyazılarını ve

1 Frantz Fanon, *Œuvres*, La Découverte, Paris, 2011, s. 686. Bu edisyon Fanon'un şimdiye dek yayımlanmış dört eserini bir araya getirmektedir: *Siyah Deri Beyaz Maskeler*; *L'An V de la révolution algérienne* (Maspero, 1959); *Yeryüzünün Lanetli-leri*; *Afrika Devrimine Doğru*. Bu eserde bu edisyona atıfta bulunuyoruz.

öncülerinden biri olduğu “sosyal terapi”nin tamamlayıcı bir parçası olarak Blida-Joinville Hastanesi’nde (bugünkü adıyla Frantz Fanon Hastanesi’nde) çıkardığı gazetedeki yazılarını burada yeniden yayımlıyoruz. 1954 ile 1956 yılları arasında kaleme aldığı bu metinlerin uzunca bir süre boyunca kayıp olduğuna inanılmıştı.

Bu düşünürün hayli kısa bir ömür sürdüğü göz önüne alındığında (yalnızca otuz altı yıl)² siyasi metinlerinin külliyatı öylesine zengin ve etkisi öyle büyüktür ki bunların yanı sıra birtakım önemli bilimsel çalışmalara imza atmış olduğuna inanmak şüphesiz çok zordur. Hatta Fanon’un psikiyatri alanındaki çalışmaları, alanın sonradan izlediği çizgiye pek uygun düşmüyormuş gibi görüldüğünden, zaman zaman gölgede kalmış veya önemsizleştirilmiştir. Ne var ki, böylesi titiz bir düşünme biçiminin üstünkörü bir felsefeyle yetinmesi zaten şaşırtıcı olurdu. Siyasi yazılarının gerçekten insana parmak ısırta berrak bir epistemolojiye, yenilikçi bir bilimsel araştırmaya ve klinik uygulamaya yaslandığını okuyacağınız yazılarda göreceksiniz. Fanon’un doktora tezi, beden ve hareketin, bilincin yapılanmasında mekânsal ve toplumsal ilişkilerin önemini ya da bunlar engellendiğinde ortaya çıkan yabancılaşmayı vurgulayarak psikiyatrik ile nörolojik veriler arasındaki ayrımı bilimsel olarak temellendirmeyi amaçlar. Bilimsel makaleleri bu görüşün sonuçlarını araştırıp gözler önüne serer; bu bağlamda, özellikle sömürgeci etnopsikiyatrinin biyolojik determinist tavrının eleştirisine odaklanır. Bu yaklaşımıysa kültürü –beden ve tarihle ilişkisi içinde– yeniden düşünmesine imkân sağlamıştır. 1959 yılında Roma’da düzenlenen İkinci Siyahi Yazar ve Sanatçılar Kongresi’nde “Ulusal Kültür” üzerine yaptığı ünlü konuşmasında bu yaklaşımının izlerini görebiliriz. Öte yandan, psikiyatri alanında yürüttüğü çalışma, Fransızca konuşulan ülkelerde açılan ilk psikiyatri merkezlerinden biri olan, Tunus’ta kurduğu ve 1957’den 1959’a kadar yönettiği Charles-Nicolle Hastanesi’nin Nöropsikiyatri Merkezi’nde etkin bir şekilde uyguladığı genel bir

2 Bu kitabın sonunda Fanon’un hayatının dönüm noktaları kronolojik olarak sıralanmıştır, s. 349.

akıl sağlığı programının da yolunu açmıştır. Uygulamaları sarsılan kimi psikiyatristler de çok sonra Fanon'un mirasına bağlılıklarını belirtmekten geri durmamıştır.³

Tunuslu sosyolog Lilia Ben Salem, Fanon'un Tunus Yüksek Öğrenim ve Araştırmalar Enstitüsü'nde toplum ve psikiyatri üzerine verdiği konferans notlarını bize emanet etti: Bu notlar, Fanon'un yapıtlarının anlamını genişletip yeni bir noktaya taşımakla kalmıyor, aynı zamanda o dönemde Fanon'u heyecanlandıran kitap ve filmler hakkında da bilgi veriyor. Ayrıca, *Saint-Alban* ve *Blida* gazetelerinin başyazılarını oluşturan bu "seyir defterleri"nin yapraklarında Fanon'un düşüncesini şekillendiren temalardan bazılarını da buluyoruz: uyanıklık ile uykusuzluk arasındaki farka ilişkin bir saptamada bulunurken insan varlığının özünün ihtiyat olduğunu ileri sürmesi ya da yetiştirdiği hastabakıcılara her eylemlerini sorgulama yönündeki sürekli hatırlatmaları; son yazılarında görülen, pek çok ülkede bağımsızlığın kazanılmasından sonra ortaya çıkan yeni sömürgeci seçkinlerin eleştirisini şekillendiren kurumsallaşmaya duyulan güvensizlik gibi temaları. [...]*

Üçüncü kısımda, *El Moudjahid*'de 1958'den sonra yayımlanan bir dizi makaleye tekrar yer verdik. Fanon'un ölümünün hemen ardından yayıncılarının güvenilir güncel tanıklıkları ve çapraz kontrollerine dayanarak bir araya getirilen ve *Afrika Devrimine Doğru* kitabına alınmayan bu metinlerden bazıları kısmen Fanon'un elinden çıkmış olsa da, düşüncesi üzerinde ciddi bir etkisi olduğunu söyleyebiliriz.⁴ Ayrıca, okur burada Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin

3 Bu konuda bkz. "Psikiyatri Yazıları"nın giriş kısmı, s. 49 dipnot 70.

* [...] sembolü, Fransızca edisyonu hazırlayanların ve yayınevinin izniyle kitabın Türkçe baskısına almamayı tercih ettiğiniz bölümleri ifade eder. (y.h.n.)

4 *El Moudjahid*'de yazar adının gizliliği esastı. 1964 baskısında yer alan makaleler "Frantz Fanon'un eşi Josie Fanon'un denetimi altında"ydı. Yayıncı şunu belirtmişti: "Frantz Fanon tarafından yazıldığı tartışmasız kesinlikteki yazılar [kitaba alınmıştır]. Ancak, Fanon'un katkısı elbette bu belirgin metinlerle sınırlı kalmamıştı. Ne var ki, her ekip çalışmasında olduğu gibi, özellikle tam da devrimin patlak verdiği dönemde, bu sürekli bir karşılıklı etkileşim, alışveriş ve teşvik çalışmasıydı" (*Ceuvres*, s. 687). Biz de seçimimizin nedenlerini makalelerin girişinde belirtiyoruz.

şiddet kullanmasının meşruiyetiyle ilgili bir metnin yanı sıra, önemli konularla ilgili önceden çevrilmemiş iki metin daha bulacaktır: Fanon'un Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin büyükelçisi olduğu Akra'da yayımlanan ve Fanon'un "emperyalizmin uşakları" dediği Afrikalı kimi yeni seçkinlerin yanı sıra daha genel olarak yeni sömürgeciliğin sert bir eleştirisinin yapıldığı bir propaganda broşürü ile Sara Şeriatî'nin nezaket gösterip bize ilettiği, Fanon'un devrimci süreçte dinin rolü üzerine düşüncelerini ve şüphelerini içeren, İranlı felsefeci Ali Şeriatî'ye yazdığı bir mektup. Bunlara rağmen, Fanon'un siyasi mektuplaşmalarının büyük bölümü henüz gün ışığına çıkmamıştır. [...]

Fanon (gençlik döneminde yazdığı tiyatro eserinden her daim gurur duysa da) yazılarını ve hazırlık niteliğindeki karalamalarını saklamakla pek ilgilenmiş görünmemektedir. Zaten tam anlamıyla kendisi yazmaz, çoğunlukla notları olmadan konuşmalarını dikte ettirirdi. Dolayısıyla, burada bir araya getirilen metinler çok çeşitli kaynaklara dayanmaktadır. Öncelikle, yayımlanmış olsun ya da olmasın, Cezayir'de, Fransa'da ve Martinik'te yazdığı bütün metinlerin saptaması için titiz bir çalışma yürütmemiz gerekti. Israrımız ve sıkı çalışmamız sayesinde nihayet Frantz Fanon'un mirasçılarının ve kimi zaman görüşmeler sayesinde ulaşılan belgeleri ellerinde bulunduranların güvenini kazanmamız mümkün oldu. Bazı durumlarda, doğrudan okunamayacak kadar hasar görmüş metinleri onarmak zorunda kaldık.⁵ Bize güvenen ve yayına hazırlama sürecinde yardımcı olan herkese içtenlikle teşekkür ederiz.

Bu çalışma, bu kadar muazzam bir yazarın bütün düşüncelerinin, süreklilikleri ve dönüşümleri içinde kavranmadan gerçekten anlaşılmayacağı duygusuna dayanmaktadır. İçimizden biri, yani Robert J. C. Young, özellikle İngilizce ve Fransızca konuşulan bölgelerde sömürgecilik ve sömürgeci kurtuluşun tarihi üzerine geliştirilen bakış açısından; diğeri, yani Jean Khalfa ise psikiyatri tarihine ve Antiller ile Magrip metinlerine duyulan uzun erimli bir ilginin getirdiği bakış açısından yola çıkmıştı. İkimiz de, dönemin toplumsal zorunluluk-

5 Elyazmalarından ya da vasat nitelikli daktilo dökümlerinden düzeltilen bu belgelerde yazımı çözülemeyen kelimeleri köşeli parantez içinde belirttik (Fransızca editörün notu).

larına bağılı olarak, Fanon'un düşüncesinin ya tarihi/siyasi boyutunu ya da felsefi/psikolojik boyutunu göz ardı eden indirgemeci yorumlardan rahatsızdık. Fanon siyasi bir ikon haline getirilerek, sömürge sonrası toplumların olası despotik geleceğine yönelik gayet berrak ve sağlam temellere dayanan eleştirileri hasır altı edilmiştir. Onu çağdaş kimlik sorunları üzerine çalışma yürüten bir düşünür olarak görmek ise Fanon'un temel amacını unutturur: Özgürlüğü, mutlaka tarihsel ve siyasal süreç içinde, yabancılaşmanın sonu olarak düşünüp inşa etmek. Fanon'un en teknik psikiyatri yazıları dahi, zaten dünya çapında bilinen diğer metnlerinin anlaşılmasına derinlik katacaktır. Bunun gerekçesini ayrıntılı dipnotlar aracılığıyla göstermeye çalıştık. Kendisi için neyin önemli olduğuna dair çok kesin bir fikre sahip olan ve bakış açısını zenginleştirebilecek her şeye (bir çırpıda okuyup bitirdiği felsefe, psikiyatri, tarih siyaset, etnoloji ve edebiyat metinlerine) başvuran bu düşünür için her şey anlamlıdır. Ayrıca, Fanon'u iyi tanıyan, çalışma yöntemlerinin ayrıntıları ve eserlerinin anlaşılması konusunda bizi bilgilendiren pek çok kişiyle de uzun uzun konuştuk.

Geriye dönüp bakıldığında, hazırladığımız bu eser işe başlarkenki umudumuzun çok ötesine geçmiştir ve bundan son derece memnunuz. Yayıncımız François Gèze'in ilgili tarafları uzlaştırma yeteneği ve kararlılığı yabana atılır gibi değildi. Gèze, az önce bahsedilen önemli editörler geleneğinin bir parçasıdır. Yine de, biz bu edisyonu bir aşama ve bir çağrı olarak görüyoruz. Fanon'un diğer metinleri, özellikle de mektuplaşmaları hâlâ yayımlanmayı bekliyor. Bu edisyona gösterilen ilginin başka katkılara kapı aralmasını umut ediyoruz.

Jean Khalifa ve Robert J. C. Young

Teşekkür

Bu çalışmada bize birçok kişi katkıda bulundu. Özellikle bu araştırmayı mümkün kılan British Academy, Leverhulme Trust, New York Üniversitesi, Cambridge'deki Trinity College ve Oxford'daki Wadham College'a teşekkür ederiz. Mireille Fanon-Mendès France'ın (2007 yılında Paris ve Montreal'de kurulan ve uluslararası bir ağ oluşturan Frantz-Fanon Vakfı Başkanı) bu çalışmaya belirleyici bir katkısı oldu: Mireille Fanon-Mendès France, kardeşi Olivier'yle birlikte 2001 yılından itibaren, Çağdaş Yayıncılık Hafıza Enstitüsü ile (IMEC, Paris ve Caen) Fanon'un elyazmalarının büyük bir bölümünü teşkil eden belgeleri paylaşmak konusunda inisiyatif göstermiştir. Erişimimize açılan ve çalışmalarımıza katkı sağlayan bu belgeler için içtenlikle teşekkür ediyoruz. İşimizi kolaylaştırdıkları için IMEC arşivcilerine bilhassa minnettarız. 2012'de Alger'de kurulan Frantz-Fanon Ulusal Derneği'nin başkanı Olivier Fanon da arşive teslim ettiği belgeleri incelememize olanak tanıdı ve Profesör Slimane Hachi ile birlikte Cezayir Tarihöncesi, Antropolojik ve Tarihi Araştırmalar Ulusal Merkezi'nde oluşturduğu Frantz Fanon Yazmaları Kütüphanesi'nde incelemelerde bulunup bu rayı düzenlememize izin verdi.

[...] Numa Murard, Jacques Azoulay ile yaptığı görüşmelerin dökümüne erişmemizi sağladı. Charles Geronimi, sorularımıza ayrıntılı yanıtlar verdi ve Blida'dayken Fanon üzerine kaleme aldığı güzel metnini bize ilettiler. Tunus'ta Fanon'un asistanı olan Marie-Jeanne Manuellan, Fanon'un yazı çalışmaları, klinik uygulamaları ile yaşamı ve görüşmeleri hakkında bizimle epeyce bilgi paylaşmakla kalmayıp son derece cömert açıklamalarda bulundu. Fanon'un [...] babasıyla yazışmasını bulan ve bu yazışmayı ileten Sara Şeriatî'ye özellikle minnettarız. Amîna Bekkat bize Blida Hastanesi bünyesinde çıkan bültenin hatırı sayılır

sayıda nüshasını verdi; araştırması çerçevesinde eksik sayıların bir kısmına ulaşan Paul Marquis ise bunları bize iletme nezaketini gösterdi. Malzeme araştırmasındaki yardımları için Margaret Attack, Levanah Benke, J. Michael Dash, Olysia Dmitracova, Louise Dorignon, Lucy Graham, Azzedine Haddour, Ellen Iredale, Nicholas Mirzoeff, Weimin Tang, Daniel Wunderlich, Heather Zuber'e teşekkür ediyoruz. Wren Kütüphanesi'nden James Kirwan okunamayan metinlerin bir kısmını elden geçirdi. Mélanie Heydari, bu eserin hazırlanmasında, özellikle de çeviri konusunda kapsamlı editoryal destek sağladı. [...]

Psikiyatri Yazıları

Devrimci Psikiyatrist Fanon

Jean Khalfa

Frantz Fanon'un psikiyatri yazılarından genelde sömürgeleşmenin psiko-patolojik etkileri üzerine yazdığı kitaplarındaki bölümler yorumlanırken söz edilir; ama siyasi çalışmalarına paralel olarak ve bir nöropsikiyatrist olarak profesyonel kariyeri esnasında, yani 1951-1960 yılları arasında yazdığı bu metinler, kendi başlarına veya düşüncesinin gelişiminde ifade ettikleri anlam bakımından pek ele alınmamıştır. Bunun birçok sebebi vardır: bu yazıların teknik nitelikleri; Fanon'un (hem hastalarına uyguladığı hem de üzerine bilimsel makaleler yazdığı yöntemler olan) elektroşok veya insülin şok tedavisi gibi günümüzde itibar edilmeyen terapilere yönelik inkâr edilemez ilgisi veya birinci nesil nöroleptik alandaki deneyimleri gibi nedenler. Psikanalizi –en azından klinik bir bakış açısından ele aldığında– genel olarak nöropsikiyatrik bir yaklaşıma bağlı kılmasından rahatsız olanlar da vardır.

Gelgelelim, Fanon kendisini öncelikle bir psikiyatrist olarak gördüğünden, ister Fransa'da, ister Cezayir veya Tunus'ta olsun, bu alandaki çalışmalarını aralıksız sürdürmüştür. Eğer psikiyatri esas ilgi alanlarıyla ilişkili bir meslek olmasaydı, Fanon da muhtemelen o dönemde yaygınlaşan özel kliniklerden birini açardı.¹ Ama o hastane kliniklerine öncelik verdi, özgün araştırmalar yürütüp çalışmalarını mesleki kongrelerde sundu, burada yer verdiğimiz araştırmaları yayımladı. Üniversite çalışmalarını yönetti ve baskın uygulama biçimlerinde devrim yapan bir doktor olarak sahip olduğu ünle asistan doktorların ve hemşirelerin meslek hayatlarına ve kariyerlerine önemli etkilerde bulundu. Fanon'un psikiyatri üzerine metinlerini sistemli bir biçimde okuduğumuzda, bunların disiplinin ateşli bir şekilde yeniden tanımlandığı heyecan verici bir dönemde, tam da alanın en ilginç tartış-

1 Fanon'un asistanlarından biri olan Charles Geronimi'nin yorumu, 24 Mayıs 2014 tarihli söyleşi.

malarından bahsettiğini hemen fark ediyoruz. *Afrika Devrimine Doğru*² kitabının önsözünde François Maspero'nun belirttiği gibi, Fanon'un düşüncesi eksiksiz bir şekilde anlaşılacaksa, Fanon'un psikiyatri yazılarının da incelenmesi gerekir.

Fanon'un bilimsel çalışmaları, 1951 yılında sunduğu doktora tezinin konusu olan, nöroloji karşısında psikiyatrinin özgüllüğüne vurgu yapan bir düşünceden yola çıkar. Daha sonra nöropsikiyatrik tedavi deneyleri ve bunların sınırları üzerine makaleler yayımladı; sosyoterapötik bir yaklaşıma yöneldi, bu alanda karşılaştığı güçlükler onu bir süre sonra akıl hastalıklarının gelişiminde kültürün oynadığı önemli rolü incelemeye yöneltti. Akıl hastalıkları üzerine gerçekleştirilen her türlü yerelleştirmeyi daha en başından reddetti; biyolojik determinizm ve ırkçı temelleri olan sömürgeci etnopsikiyatrinin icat ettiği ve savaştan önce kurulmuş hastanelerde, özellikle de Blida-Joinville Hastanesi'nde kullanılan yöntemlere şiddetle karşı çıktı. Bu süreçte, Fanon, kendini modern etnopsikiyatrinin öncülerinden biri yapacak bir yaklaşım keşfetti. Sonunda sosyal terapiden,³ diğer bir deyişle kurumsal terapiden uzaklaşarak, psikiyatri hastanesi dışında ruhsal bakım servisi kurdu ve gelecekte inşa edilecek ruh sağlığı merkezleri için bir model geliştirdi.

- 2 Bkz. Sunuş, s. 7. Fanon'un psikiyatri yazıları ile uygulamalarını bir arada görebilmek için Alice Cherki ve David Macey'ninki gibi önemli biyografileri incelemek uygun olur. (Alice Cherki, *Frantz Fanon, Portrait*; David Macey, *Frantz Fanon, une vie*) Birçok derginin özel sayısı bu yazılara ayrılmıştır; bunlardan bazıları şunlardır: *L'Information psychiatrique*, c. 51, s. 10, 1975; *History of Psychiatry*, c. 7, s. 28, 1996; *Sud/Nord*, s. 14, 2001, ve s. 22, 2007; *Tumultes*, s. 31, 2008; *L'Autre*, c. 13, s. 3, 2012. Ayrıca, Hussein Abdilahi Bulhan, *Frantz Fanon and the Psychology of Oppression*, Plenum Press, New York, 1985; Jock Macculloch, *Black Soul White Artifact. Fanon's Clinical Psychology and Social Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 1983; Jock Macculloch, *Colonial Psychiatry and the "African Mind"*, Cambridge University Press, Cambridge, 1995; Richard Keller, *Colonial Madness. Psychiatry in French North Africa*, University of Chicago Press, Chicago, 2007.
- 3 Fanon daha ziyade Tosquelles tarafından "sosyal-terapi" olarak da yazılabilen ve kullanılan bir terim olan "sosyal terapi"den bahseder. Daumézon, "sosyoterapi"yi kullanırdı. Biz, Fanon'un "sosyoterapi"yi kullandığı birkaç paragraf haricinde, genellikle "sosyal terapi"yi kullanacağız. Sosyal terapi üzerine, 1951 yılının Eylül ayında Henri Ey tarafından düzenlenen "Kolektif Psikoterapi Üzerine Sempozyum"unun sunumları ve tartışmaları *L'Évolution Psychiatrique* (1952, fascül 3) dergisi tarafından yayımlandı. Sosyal terapiye ilk itirazları burada görüyoruz; özellikle komünist psikiyatrist Le Guillant'ın itirazlarına Tosquelles ateşli yanıtlar vermiştir. Fanon'un son makaleleri bu tartışmanın izlerini taşır. Bu sayıda Ey'nin de bir makalesi mevcuttur: "À propos d'une réalisation d'assistance psychiatrique à Saint-Alban", s. 579-582. Ey, bu makalesinde "sosyal terapi" terimini kullanır.

“Ruhsal bozukluklar” üzerine 1951 tarihli temel tez

Fanon'un ilk önemli metni, 1951 yılı Kasım ayında –yirmi altı yaşındayken–, tıp doktorası kapsamında Lyon Üniversitesi'ne sunduğu psikiyatri tezidir.⁴ Bu tez, genellikle, çok öznel bir bakış açısına sahip olduğu için doktora tezi olarak kabul edilmeyen *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'in yerine, yeterlilik alabilmek için aceleyle hazırlanmış teknik bir çalışma olarak sunulur.⁵ Fanon ise farklı bir sebep göstermektedir:

Tıbbi çalışmalarımızın sonuna denk gelmiş olan bu esere başladığımızda onu tez olarak savunmayı düşündük. Ardından, diyalektik daha fazla tavrı almamızı gerektirdi. Her ne kadar Siyahi insanın ruhsal yabancılaşmasıyla mücadele ediyor olsak da, psikolojik olsa bile diğer bilimlerden kaynaklanan etkiler doğurmuş bazı unsurları sessizlikle geçiştiremezdik.⁶

Bu diyalektik, psikiyatri ile sosyolojinin, öznellik ile tarihin diyalektiği'dir ve Fanon daha giriş bölümünde bunun altını çizmiştir:

19. yüzyıl sonunun kurucu temayülüne karşı duran Freud, psikanaliz aracılığıyla birey faktörünün hesaba katılmasını istedi. Filogenetik tezin yerine ontogenetik bakış açısını koydu. Buradan yaklaşılmca Siyahi insanın yabancılaşmasının bireysel bir sorun olmadığı görülecektir. Filogenetik ile ontogenetiğin yanında bir de sosyogenetik vardır.⁷

Alanının en tanınır kişileri arasında yer alacağından hiç şüphesi olmayan Fanon, siyasi düşüncesini güçlü ve modern kulan ögenin en başından beri farkındaydı: Bu üç boyutun tamamını bir araya getiren güçlü bir yabancılaşma kavrayışı inşa etmek. Bunu yapabilmek için öncelikle yabancılaşmanın, her türlü toplumsal bağın dışında, organik yapıdan ya da bireysel tarihten kaynaklanan rahatsızlıklara indirgenemeyeceğini kanıt-

4 Frantz Fanon, *Altérations mentales, modifications caractérielles, troubles psychiques et déficit intellectuel dans l'hérédodégénération spino-cérébelleuse. À propos d'un cas de maladie de Friedreich avec délire de possession*, Lyon Üniversitesi Tıp ve Eczacılık Birleşik Fakültesi'ne sunulan tez, 29 Kasım 1951. Tezin “Le trouble mental et le trouble neurologique” başlıklı bölümü *L'Information psychiatrique*'de (c. 51, s. 10, 1975, s. 1079-1090) yayımlanmıştır.

5 Örneğin bkz. Claudine Razanajao ve Jacques Postel, “La vie et l'œuvre psychiatrique de Frantz Fanon”, *Sud/Nord*, s. 22, 2007, s. 147-174 (s. 149).

6 Frantz Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, çev. Cahit Koytak, Encore, İstanbul; 2016; *Peau noire, masques blancs*, Seuil, Paris (1952), 1971, s. 39; *Œuvres*, s. 96.

7 *Age*, s. 8; *Œuvres*, s. 66.

lamak zorundaydı. Psikiyatri tezinin konusu tam olarak budur; bu metin hem kendi başına hem de –aşağıda belirtilecek hususlar nedeniyle– diğer çalışmalarıyla kurduğu temel bağlantı dolayısıyla ciddiye alınmalıdır.

Bu hususların ilki, tezin odak noktasındaki tıbbi vakanın, her zaman değil ama genellikle psikiyatrik semptomların eşlik ettiği –ve bunların da kendi içinde değişiklik gösterebildiği– kalıtsal bir nörolojik hastalığın uzun bir zaman zarfında titizlikle gözlemlenen bir hastaya dair olmasıdır. Fanon, derslerini nörolojik yönelimli bir departmanda sürdürüyordu, dolayısıyla nörolojik ve psikiyatrik nedensellik arasındaki bağlara ilişkin sorunu incelemek için gereken kaynaklar elinin altındaydı. Bu hastalığın ona sorunun anahtarını sunduğunu varsayarak, savaş öncesi psikiyatriye egemen olan organik indirgemeciliğin yetersizliğini ampirik olarak kanıtlamaya dönük baskın bir niyetle, hem 19. yüzyıldan beri tıp literatüründeki vakaları hem de yakın dönemin klinik vakalarını bütünüyle inceledi. Dolayısıyla, bu ilk sorunun çözümü, akıl hastalıklarının gelişiminde toplumsal ve kültürel faktörlerin etkisi ve, sonuç olarak, yabancılaşma hakkındaki sonraki düşünceleri üzerine çalışmalarının teorik bir önkoşulu gibi değerlendirilebilir.

İkincisi, Fanon’un tezinde profesyonel ve entelektüel kariyerinin gelecekteki yönelimine dair pek çok ipucu bulunabilir. Nöropsikiyatrinin doğası ve nörolog ile psikiyatristin karşılıklı işlevleri üzerine şunu belirtir: “Burada bir çözüm sunmaktan ziyade, çalışmalardan ve gözlemlerden ibaret bir hayatın gerekliliğine inanıyoruz.”⁸ *Gestalttheorie* (psikolojik biçim teorisi) psikologlarınca atomculuğun ve beyin fonksiyonlarının sınırlandırılmasının reddine ayrılmış kısımda, İsviçreli doktor ve psikiyatrist Constantin von Monakow’un (1853-1930) beyin lezyonlarının mekânsal kümelenmelerine karşıt olarak akıl hastalıklarının gelişiminde zaman faktörü hakkındaki ısrarını belirten Fanon’un tezi, gelecekteki bir eserin, muhtemelen kısa süre sonra yayımlanacak olan *Siyah Deri Beyaz Maskeler*’in habercisidir: “Tarih sorununu psikanalitik ve ontolojik açıdan ele alma fırsatını uzun zamandır üzerinde çalıştığımız bir eserde bulacağız. Böylece, tarihin, kolektif karmaşıklıkların sistematik bir değerlemesi olduğunu göstereceğiz.”⁹

Fanon, muhtemelen derslerini takip ettiği filozof Maurice Merleau-Ponty’nin etkisi altında kaldığı için, psikanalist Jacques Lacan’ı ilgiyle

8 Frantz Fanon, *Altérations mentales...*, age, s. 206.

9 Age., s. 215.

okumuştur.¹⁰ Fanon tezinin bir bölümünü deliliğin saf psikolojik kökenine (psikogenez) işaret eden Lacancı teoriye ayırarak (ve dolayısıyla döneminin büyük psikiyatristi Henri Ey'nin organik kökene [organogenez] dair ılımlı teorisine karşı çıkarak), Lacan'ın kişiliğin toplumsal oluşumu konusundaki ısrarının altını çizerek ("Lacan deliliği ara-öznel bir bakış açısından görür") ve ilginç bir imayla ekler: "Delilik bütün anlam kayıtlarında deneyimlenir," der. (...) Lacancı dil teorisine sayfalarca yer ayırmak isterdik. Ancak, böylelikle konumuzdan iyice uzaklaşabiliriz. Yine de, üzerine düşündüğümüzde, her bir hezeyan olgusunun neticede ifade edilen, yani konuşulan olgular olduğunu kabul etmeliyiz."¹¹ Dolayısıyla, Fanon sadece nörolojik kökenlerine indirgenemeyecek olan bu akıl hastalıkları üzerine yaptığı araştırmalarda teorik bir akıl yürütme fırsatı görür; dahası, bu araştırmaların onu sonradan bambaşka alanlarda bile olsa sürdürmeye çalıştığı çalışmalara yönelttiğini belirtir.

Üçüncüsü, Fanon'un klinik psikiyatrinin biyolojik yaklaşımlarına yönelik süregelen ilgisini küçümsemek için hiçbir neden yoktur. Saint-Alban Hastanesi'nde Fanon'un yöneticisi olan Maurice Despinoy, lityum tuzları üzerine tecrübelerine Fanon'un yoğun ilgi gösterdiğini belirtiyor. Bu alanın öncülerinden biri olan Despinoy, Fanon'un Saint-Alban'da

10 Bkz. Maurice Merleau-Ponty, *Psychologie et pédagogie de l'enfant. Cours de Sorbonne, 1949-1952*, Verdier, Lagrasse, 2001; özellikle "Les stades du développement enfantin" başlıklı, Lacan üzerine dersler (s. 108-116). Merleau-Ponty'nin psikoloji kürsüsüne sahip olduğu Lyon Üniversitesi'nde, en azından 1949-1951 yılları arasında Sorbonne'da verdiği Çocuk Psikolojisi ve Pedagoji üzerine bazı dersleri tekrarlamış olması muhtemeldir. Fanon'un tezi birçok bakımdan bunu göstermektedir: Lacan'a yapılan atıfların aynısı derslerde de görülür, keza açıklamaları da aynıdır. Fanon, meselenin patolojik boyutu kadar özellikle toplumsal ilişkilerin kişiliğe verdiği biçim açısından da, karmaşık yapının önemi gibi Merleau-Ponty'nin yoğunlaştığı bazı fikirleri aynen alır. Ayrıca, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'de ve Fanon'un sonraki çalışmalarında fazlasıyla atıfta bulunulan ama az bilinen pek çok yazar, örneğin Germaine Guex, Jacob Moreno ve Kurt Lewin de söz konusu derslerde incelenmiştir. Fanon'un kütüphanesinde *Sens et non-sens* ile *La Structure du comportement* kitaplarının nüshaları, keza Merleau-Ponty'nin katkıda bulunduğu dergiler mevcuttur. *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, *Algının Fenomenolojisi*'ne açıkça atıfta bulunur.

11 Frantz Fanon, *Altérations mentales...*, age., s. 224. *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'de, Fanon, yapısal hastalık fikrine yönelik Lacancı eleştirinin kendi gözündeki önemini hatırlatır (age., s. 65; *Œuvres*, s. 124). Lacan'a yaptığı atıf 1946 yılında yapılan Bonneval kolokyumundaki sunumunda yer alır: Lucien Bonnafé, Henri Ey, Sven Follin, Jacques Lacan, Julien Rouart, *Le Problème de la psychogénèse des névroses et des psychoses*, Desclée de Brouwer, Paris, 1950, s. 34 (Tchou, "Bibliothèque des introuvables", Paris, 2004).

çalışmaya devam edebilseydi “bir biyokimya tezi yazacağı”¹² öngörüsünü ileri sürüyor.

Dördüncüsü, Fanon’un çok hızlı çalıştığını, kitaplarını not almaksızın, nadiren düzeltme yaparak yazdığını biliyoruz.¹³ Bu tezin yazılması, daha fazla değilse eğer, en az kitaplarının yazılması kadar zaman almış olabilir: İlgili vakaların kronolojik sıralaması ve bibliyografyası oldukça kapsamlı; aydınlatıcı referanslar, alıntılar (genellikle doğrudur) literatürü dikkatli bir biçimde okuduğunu gözler önüne seriyor, analizleri de dönemin egemen tartışmalarının merkezini hedefliyor. Bu tez, bilhassa özetlenen ya da doğrudan incelenen vaka sayısı ile karşılaştırıldığında oldukça kısadır; kaynak gösterme yöntemlerine çok itibar etmez, ancak doğrudan sorunun merkezine inmek konusunda Fanon’un düşünce tarzının nasıl kurulduğu burada açıkça görülmektedir.

Son olarak, başkalarının yanı sıra, (tıpkı Fanon gibi) her ikisi de esaslı birer Jaspers okuru olan Henri Ey ile Merleau-Ponty’nin sürdürdüğü tartışmaların merkezinde, akıl hastalıklarına dair fenomenolojik bir yaklaşım zorunluluğunun kendini gösterdiği bir dönemde, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*’in (kitabın ilk ismi *Siyah İnsanın Yabancılaşmaması Üzerine Denemeler*’di) konusuna birinci ve üçüncü şahıstan bazı analizleri dahil eden bir çalışmanın bir tez olarak savunulamayacağı belliydi. Bugün psikiyatride böyle bir doktora tezi muhtemelen o döneme kıyasla daha az geçerlidir. David Macey, Fanon’un psikiyatri çalışmalarına başlamadan önce yazmaya giriştiği *Siyah Deri Beyaz Maskeler*’in başlangıçta bir doktora tezi olarak tasarlanmış olamayacağını belirtir.¹⁴ Temel olarak bu iki

12 François Tosquelles, “Entretien avec Maurice Despinoy”, *Sud/Nord*, no 22, 2007, s. 105-114 (s. 107). 1952 yılı sonunda, Despinoy, Saint-Alban Hastanesi’nden ayrılıp Martinik’teki psikiyatri hastanesi Colson’u yönetmeye gider. Charles Geronimi’nin belirttiği gibi, lityum tuzları üzerine deneylerini sürdürmekte olan Fanon, Despinoy’yla irtibatını koparmamıştır: “(başarısız olan asetülkolin şoku deneylerinden) daha ilginç olanı, Fanon’un gerçek bir heyecan duyduğu lityum tuzlarıyla yapılan terapötik deneylerdi; tuhaf bir şekilde, Fanon bu lityum tuzlarını artık klasikleşmiş depresyon tedavisinde değil, ajitasyon tedavisinde kullandı. Lityum tuzlarının kullanımı lityum serum düzeylerinin sıkı bir kontrolünü gerektirdiğinden Fanon hastane eczacısından bir fotometre bile edinmişti” (*Fanon à Blida*, yazarının nezaket gösterip ilettiği yayımlanmamış elyazması).

13 Fanon’un *L’An V ve Yeryüzünün Lanetlileri* kitaplarının büyük kısmını yazdığını ve bu metinleri daktilo eden Marie-Jeanne Manuellan, 2014-2015 yılları arasındaki görüşmelerimizde, Fanon’un çalışma yöntemini bana anlattı. Bana ayırdığı zaman ve cömertliği için Manuellan’a yürekten müteşekkirim.

14 David Macey, *Frantz Fanon, a Life*, Verso, Londra, 2012, s. 127 (Fransızca tercümesi: *Frantz Fanon, une vie*, La Découverte, Paris, 2013, s. 146).

çalışma çok farklı hareket noktalarından yola çıkmaktadır: Doktora tezi, bir akıl hastalığının kökenini nörolojik sorunlarda bulduğunda bile genellikle toplumsal bakımdan belirlenmiş olan ve aldığı biçimi açıklayan ilişkisel bir mekânda geliştiğini göstererek *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'e ontolojik temel sağlamaktadır elbette. Fakat kitap bir Eski Rejim sömürgesi olan Karayip kolonisindeki yabancılaşmaya ilişkin belirli bir psikososyal tarih araştırmasıdır; burada metropole dönük iç bağımlılık hem özdeşleşme biçiminde hem de –zencilik gibi– muhalif kimlikler altında mutlaklıktır. Bu durum bir psikiyatri tezinin sınırlarını aşmaktadır.

Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'deki, “psikolojik” yoğunluğu en yüksek iki bölümü elbette kullanabilirdi: Bunlardan biri, kişisel olarak tanımlanabilecek “L'expérience vécue du Noir” [“Siyahı'nın Yaşam Tecrübesi”] (*Esprit* dergisinde Mayıs 1951'de yayımladı), diğeri ise, daha nesnel denebilecek “Le Nègre et la psychopathologie”'ydi [“Zenci ve Psikopatoloji”]. Gelgelelim, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'deki analizlerin temel konusu olan somut sosyo-kültürel ve tarihsel bağlarla bağlantısı kesilmiş “Zenci” psikopatolojisi üzerine tıbbi bir tez, Fanon'un aynı dönemde yazdığı “Le syndrome nord-africain” [“Kuzey Afrika Sendromu”] başlıklı makalesinde şiddetle kınadığı özcülüğe düşmek olur.¹⁵

15 Şubat 1952'de *Esprit* dergisinde yayımlanan ve *Pour la révolution africaine* [Afrika Devrimine Doğru] kitabında (s. 13-25) yeniden yer alan makale (*Œuvres*, s. 691-703). Her semptomun bir lezyon içerdiği varsayımından yola çıkarak ırkçı bir tutumun soyağacı burada okunabilir: “Lezyonsuz bu acı karşısında, tüm vücuda yayılmış bu hastalık, bu kesintisiz ıstırap, az çok süratle yönelinen bu en kolay tutum her türlü marazi durumun reddidir. En uç noktada, Kuzey Afrikalı bir taklitçidir, yalancısıdır, miskindir, aylaktır, tembelin tekidir, hırsızdır. (...) Kuzey Afrikalı bu semptomatik sendromda yer alır ve disiplinsizlik (bkz. tıbbi disiplin), tutarsızlık (yasa karşısında: her semptom bir lezyonu varsayar), samimiyetsizlik (o acı çektiğini söylerken biz acı çekmesi için bir neden olmadığını biliriz) düzlemine otomatik olarak yerleşir. Kötü niyetimin sınırında devingen bir fikir vardır ve Arap bunu kendi dilinde ifade eder: ‘Doktor Bey, ölüyorum.’ Bu düşünce, bazı dolambaçlı yollardan geçtikten sonra egemen olacak, beni de ele geçirecektir. Belli ki, bu adamlar hiç ciddi değil” (*Pour la révolution africaine*, s. 16 ve 19; *Œuvres*, s. 694 ve 697). *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin 5. bölümündeki D serisi “psikosomatik bozukluklar”ı ayrılmıştır. Fanon, burada, komünist psikiyatristler arasında egemen olan ve beyni “özellikle ruhun olduğu bir rahım” olarak gören, Pavlov'un çalışmalarına müteakip gelişmiş Sovyet psikosomatik tıbbının materyalist terminolojisini, “kortiko-viskeral”i kullanır. Yine de, enopsikiyatrik özcülüğün eleştirisiyle bu kavramı yumuşatmaya çabalar: Sömürgecilik koşullarında psikosomatik bozukluk yerli halkın ruhsal özelliği değil, belirgin bir tarihi duruma fizyolojik olarak uyum sağlamaktır.

Fanon'un bakış açısına göre, bu kitabın bir "ırk" a atfedilen patolojik yapıların tarihten başka kökenlerinin olabileceği fikrinin bir eleştirisi olması gerektiği de açıktır.

Dolayısıyla, akıl hastalıklarının organik kökenli olma ihtimalini kabul ederken bunların doğal "varlıklar" olmadığını ileri sürmek, dönemin tıbbi tartışmalarında yer alacak denli önemli bir tavrıdır. Fanon bu tavrı sömürgeci etnopsikiyatrinin temellerini baltalamasına yol açacak kadar ciddi biçimde savundu. Organik ile ruhsal olanın ilişkileri üzerine kafa yoran, aynı zamanda tarihle yabancılaşma ilişkisine de heyecanla yaklaşan ve nörolojik bir araştırma ortamında çalışan Fanon, psikiyatri doktorasında, kendi ufuk çizgisi olan felsefi sorun hakkında düşünmeye başlama fırsatı bulur: nörolojik ile psikiyatrik arasındaki ayrımın ampirik kanıtını özgürlüğe ve tarihe açan bir alan.¹⁶

Akl hastalığının organik ve psikolojik kökenleri

Fanon'un tezi, ruhsal olanın nörolojik olana indirgenmesinin sınırlarını sorgulamak amacıyla kalıtsal nörodejeneratif bir hastalık olan "Friedreich ataksisi"ni¹⁷ ele alır. Tez, deneysel bir düzlemde, akıl hastalıklarının oluşum şekillerinin ve gelişiminin (kişiler arası, dolayısıyla toplumsal) ilişkisel boyutuyla sonuçlandırılır: Elbette, ciddi vakaların çoğu, belirli bir dönemin mevcut ünkânlarına göre bir veya daha fazla organik te-

16 Alice Cherk, kayda değer biyografisinde, Fanon'un öğrenim gördüğü bölümün başkanı olan ve tez jürisinde yer alan Jean Dechaume'un düşüncesini basitleştirmiş olabilir: "Dechaume sadece psikocerrahiyle ilgileniyordu, kelimenin tam anlamıyla psikiyatrik her etkinlik fazlasıyla organik bir nöropsikiyatride indirgenmiştir, burada her semptomu bir ilaç ve herhangi bir tedaviye de bir kapatılma denk düşüyordu" (Frantz Fanon, *portrait*, Seuil, Paris, 2000, s. 31). Fanon, tezinde, André Lemerre'in editörlüğündeki *Traité de médecine*'e (cilt 16, Masson & Cie, Paris, 1949, s. 1063-1075) Jean Dechaume'un yazdığı bölümden iki kez alıntı yapar. Dechaume o bölümde psikosomatik tıbbın bakış açısını şiddetle savunur: "İç organlarda oluşan yeri belirgin hastalıkların psikişik bir etkisi olabilir" (Fanon tarafından alıntı yapılan kısım). Bununla birlikte, ruhsal bozuklukların da iç organlara etkisi olabilir. Fanon, Dechaume'dan yükümlülük gereği alıntı yapsa da psikosomatik tıp zaten ilgisini çekiyordu. İncelediği insan gerçekliğinin karmaşık yorumunda, beden, bilindiği gibi, Fanon'a çok önemli görünüyordu. Cherk'i'nin belirttiğine göre, Dechaume toplumsal boyutu gözardı ettiğinden, Fanon'un her şeye rağmen onunla çalışmayı sonlandırmaya karar vermesi belki de bu psikosomatik ilgi yüzündendir.

17 Nispeten ender rastlanan bu genetik hastalık (Avrupa'da ve Amerika'da elli bin kişiye bir rastlanır), Alman nörolog ve doktor Nikolaus Friedreich (1825-1882) tarafından 1861 yılında tanımlandığından beri bu adla bilinmektedir.

daviye gereksinim duyan nörolojik-patolojik kökenlere sahiptir; ancak, söz konusu tedaviler akıl hastalığını tedavi etmek için yeterli değildir. Bu yüzden, söz konusu hastalık rastlantısal bir nedene indirgenemez, hastalığın kendi dinamikleri vardır ve tamamen farklı bir tedavi yöntemi uygulanması gerekir. Fakat akıl hastalıkları saf organik kökenli olmadığı gibi saf psikolojik kökenli de değildir. Fanon'a göre, bu karşıtlık tarihin tozlu raflarındaki yerini almıştır; zira akıl hastalıklarının aldığı şekiller, hastanın toplumsal ilişkilere katılım kabiliyetinin olup olmamasının yanı sıra, ne organik ne de psikolojik nitelikli kurumsal ve toplumsal “dış” etkenlerce belirlenir. Dolayısıyla, nörolojik bozukluk, ancak (hareketi veya öğrenmeyi kontrol edenler gibi) belli üst düzey işlevlerin “bozulmasına”, toplumsal ilişkilerin *yapısını*, bu ilişkilerin imkânını ve sonuç olarak da kişiliği değiştirmeye yol açtığı ölçüde bir neden olarak görülebilir. Zaman içerisinde zihin tepki verir ve bozulmadan geriye kalanları kullanarak kişiliği yeniden oluşturur. Bu yeniden yapılandırmanın çeşitli olası biçimleri akıl hastalığı olarak listelenmiştir.

Tezin önsözü, araştırmanın epistemolojik boyutunu baştan ortaya koyar: 1861-1931 yılları arasında, kalıtsal nörodejeneratif rahatsızlıklar ailesinde, “bazı klinik semptom grupları başlı başına varlık sürdürür hale gelmiştir”.¹⁸ Ancak, bu uzun ve karmaşık tarih, bu vakalarda nörolojik semptom ile psikiyatrik semptomun “mutlak çokbiçimliliğe uyduğunu” gösterir.¹⁹ Diğer bir deyişle, eğer nörolojik hastalıkları birleştirme olasılığı olsaydı, bu görev psikiyatrik bağintıları açısından söz konusu birleştirmenin imkânsız olduğunu kanıtlardı. Fransız uzman psikiyatrist doktor Antoine Laurent Bayle (1799-1858) tarafından 1822 yılında tanımlanan meşhur “genel felç”in psikiyatrist Jacques-Joseph Moreau de Tours (1804-1884) tarafından kullanılan özgül bir ruhsal sendrom (megalomanik hezeyan ve tedrici bunama) ile yakından ilişkili olduğunu biliyoruz; 19. yüzyılın tıbbi pozitivismi de her akıl hastalığının organik zemininin kanıtı ve organik kökenli bir delilik anlayışının temeli olarak bu çizgiyi takip etmiştir.²⁰ Fakat alan *Friedreich ataksisi*’ne bağlı kalıtsal nörodejeneratif rahatsızlıklar ailesine kadar genişletildiğinde, bu bozukluklardan bazılarının akıl hastalıkları eşlik etse de, bunların nadiren aynı aileye ait olduğu ortaya çıkmıştır.

18 Frantz Fanon, *Altérations mentales...*, age., s. 169.

19 Age., s. 170.

20 “Genel felç”in tarihi hakkında bkz. Jacques Postel ve Claude Quétel, *Nouvelle Histoire de la psychiatrie*, Dunod, Paris, 2012, s. 203-214.

Dolayısıyla, söz konusu hastalıklar “nedensel ve mekanik açıklamalar”ın basitliğini ve katı ayrımları sorgulamaya kapı aralamıştır. Fanon burada alanı yeniden şekillendirme fırsatını görmüştü: “Nörologlar ve psikiyatristlerin saf bir bilimin, yani saf bir nöroloji ile saf bir psikiyatrinin sınırlarını çizmeye karar verdikleri bir dönemde, ruhsal bozukluklara eşlik eden bir grup nörolojik rahatsızlığı tartışmaya açmak ve bu sıkıntıların özüne ilişkin meşru bir sorgulamada bulunmak yerinde olur.”²¹

Fanon, “Genel Hususlar”ın önemli bir bölümünde şöyle der:

Biz, nörolojik bir bozukluğun, kişinin hücrelerine ırsi olarak kayıtlı olsa bile, belirli bir psikiyatrik küme oluşturabileceğine inanmıyoruz. Yine de, her türlü nörolojik saldırının kişiliğe bir anlamda zarar verdiğini göstermek istiyoruz. Dolayısıyla, ego içinde açılan bu çatlak öyle hassas olacaktır ki, nörolojik bozukluk kesin ve geri dönüşsüz bir semiyolojiye sahip olacaktır. (...) İşlevler ve parçalanmalar hakkında düşünmek zorunda olduğumuzda organları ve lokal lezyonları düşünüyoruz. Tıbbi bakış açımız mekânsaldır, oysa adım adım zamansallaşmalıdır.²²

Bu epistemolojik kaygı Fanon’un bütün çalışmalarında vardır: Sınıflandırma yapmak elverişli hale gelse de, bu asla bir ontolojiyi açığa çıkarmaz. Her zaman varlıklardan ziyade süreci düşünebilmeliyiz. Böylesi bir kesinlik hem fenomenolojiden hem de özellikle Henri Ey ile Jacques Lacan, nörologlar Julian de Ajuriaguerra ve Henri Hécaen²³

21 Frantz Fanon, *Altérations mentales...*, age., s. 170.

22 Age., s. 177-178.

23 Fanon, Henri Ey’nin 1943 yılında Bonneval’de (Eure-et-Loir) düzenlediği ünlü toplantıların yazılı dökümlerini okudu ve alıntılarını. Bkz. Henri Ey, Julian de Ajuriaguerra ve Henri Hécaen, *Neurologie et psychiatrie* (1943 yılı oturumları), Hermann, Paris, 1947; ve Lucien Bonnafé vd., *Le Problème de la psychogénèse des névroses et des psychoses* (1946 yılı oturumları) age. Fanon’un kitaplığında Henri Ey’nin *Études psychiatriques*’inin ilk iki cildi vardı: 1. *Historique, méthodologie, psychopathologie générale*, Desclée de Brouwer, Paris, 1952; 2. *Aspects séméiologiques*, Desclée de Brouwer, Paris, 1950. Fanon, özellikle akıl hastalıklarının bedensel kökenleri hakkındaki *Études*’e ilgi duyuyordu; örneğin derginin üçüncü sayısında Henri Ey şöyle demektedir: “Bununla birlikte, ‘psikoz’ kavramının ‘varlık’ fikriyle özellikle çelişip çelişmediğini –sadece genel felç patolojisini inceleyerek– sorgulamak mümkün olmaz mıydı” (c. 1, s. 44; Crehey, Perpignan, 2006, s. 63). Psikosomatik bakış açılarıyla fazlasıyla ilgilenen Fanon, tezindeki dipnotlardan birinde, *Études psychiatriques*’in dördüncü cildinin başlığına değinir (dördüncü cilt önceki sayılarda duyurulmuş ancak asla yayımlanmamıştır): “Les processus somatiques générateurs” (Frantz Fanon, *Altérations mentales...*, age., s. 213, dipnot 2).

arasında sürmüş, Fransız psikiyatrisinin bir önceki onyılıının bellibaşlı tartışmaları üzerine düşünmekten kaynaklanır. Aynı kesinlik, Gaston Bachelard ve Georges Canguilhem'in eserleri ile Michel Foucault'nun ilk yazılarını da besler.²⁴ Fanon buradan yola çıkarak sömürgeci etnopsikiyatri kavramlarının anlamsızlığını teşhir eder; ancak tez çalışması çerçevesindeki şüpheciliği, özellikle akıl hastalığına yapısal bir yaklaşım getirmesine vesile olur.

O dönemde Lyon Üniversitesi'nin tam bir psikiyatri çölü olduğu söylenirdi.²⁵ Dolayısıyla, bu türden araştırmalar yürütmeye karar veren bir öğrenci, dönemin en ilginç tartışmalarına katılmak

24 Fanon'un kitaplığında, özcü olmayan bir epistemolojiyi savunan Gaston Bachelard'ın *Yeni Bilimsel Tın*'inin bir nüshası yer alıyordu. Fanon'un elindeki bu nüshada, herhangi bir araştırmaya zamansal parametrelerin dahil edilmesinin önemine dair birçok bölümün altı çizilidir; örneğin şu kısım: "En karanlık metafizik muamman mekânsal özelliklerle zamansal özelliklerin kesişiminde yatar. Bu muammanın dile getirilmesi zordur, çünkü bizim dilimiz materyalisttir, çünkü, örneğin, bir maddenin doğasının zamana karşı kayıtsız, tepkisiz bir madde içerisinde kök salabileceğine inanıyoruz. Zaman-mekânın dili, doğa-yasa sentezinin incelenmesine elbette daha uygundur, ancak bu dil, felsefecilerin ilgisini çekecek yeterli imgeyi henüz bulamamıştır" (s. 64-65).

Hem fenomenolojiden hem de Henri Ey'nin öğretisinden etkilenmiş olan Foucault da o dönemde Fanon'un söylediklerine yakın şeyler ifade etmektedir: "Tekrar tekrar ele alınan bu sorunlar (akıl hastalıklarının organik kökeni ile ruhsal kökeni arasındaki karşıtlık) bugün artık sonlandırılmalıdır; bu sorunların neden olduğu tartışmaları özetlemek anlamsız olur. Ancak, karışıklığın, ruhsal ve organik patolojilerde hastalık, semptom, etiyoloji kavramlarına aynı anlamın verilmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı üzerine düşünülebilir. Akıl hastalığını ve ve akıl sağlığını tanımlamanın bu kadar güç olması, somatik tıbbıya yönelik kavramları -sonuç alınamayacağı bilinse de- bu kavramlara uygulamaya çabalamamızdan değil midir? Organik ruhsal bozukluklarla kişilik bozukluklarının birliğini bulmanın zorluğu, bunlara aynı türden bir nedensellik atfetmekten kaynaklanmıyor mu? Ruhsal patolojiyle organik patolojinin ötesinde, her ikisine de egemen olan, aynı kavramları birer önyargı olarak dayatıp birer postulat olarak aynı yöntemlere işaret eden genel ve soyut patoloji vardır. Ruhsal patolojinin kökünün herhangi bir 'metapatoloji' üzerine geliştirilen bir kurguda değil, yalnızca insanın kendi üzerine düşünmesinde bulunması gerektiğini göstermek isteriz" (Michel Foucault, *Maladie mentale et personnalité*, PUF, Paris, 1954, s. 1-2).

25 Claudine Razanajao ve Jacques Postel, "La vie et l'œuvre psychiatrique de Frantz Fanon", *age*, s. 148.

için dikkate değer bir zihin açıklığı ve şaşırtıcı bir yetenek göstermek zorundaydı. Bununla birlikte, Henri Ey'nin kapsamlı olarak belgelediği tartışmaların Merleau-Ponty'nin dersleri ve yayımlanan çalışmaları aracılığıyla Fanon için ulaşılabilir hale gelmiş olması muhtemeldir. Ayrıca, Fanon Fransız psikiyatrisinin en ilerici akımını üniversite dışında, yani Lyon'da buldu.²⁶ Ortak arkadaşları vasıtasıyla Le Vinatier Hastanesi'nin meşhur psikiyatristi Paul Balvet'yle tanıştı. Balvet, Eylül 1947'de, *Esprit* dergisinde "La valeur humaine de la folie" ["Deliliğin İnsani Değeri"] başlıklı önemli bir makale yayımlamış, Fanon da bunu tezinde Lacan'ın incelemeleriyle kıyaslamıştı. O dönemde Saint-Alban Kliniği'nin yöneticisiydi; daha sonra Fanon burada François Tosquelles (o da Balvet tarafından işe alınmıştı) ve Maurice Despinoy'nun gözetiminde asistanlık yapacaktı. Mart 1950'de, Balvet, *Esprit* dergisinin -başka yazıların yanı sıra- sinir cerrahisi, şok terapileri, narkoanaliz ve psikanalizle ilgili makaleleri içeren *Médecine, quatrième pouvoir. L'intervention psychologique et l'intégrité de la personne* [Dördüncü Güç Olarak Tıp. Psikolojik Müdahale ve Kişinin "Bütünlüğü"] başlıklı özel sayısına katkıda bulundu.²⁷ Aralarındaki görüş alışverişi dönemin entelektüel hayatının ön saflarında yer alan bu tartışmalar üzerine olmuştur kuşkusuz. Felsefe, edebiyat ve psikiyatri okumalarını sürdüren Fanon doğal olarak, bu sorunlar hakkında bilgi edinerek araştırma alanında tavır almaya ve alana damga vurmaya karar vermişti.

Dolayısıyla, Fanon'un tezi, felsefeyle psikiyatrinin karşılaştırmalı bakış açısının bir parçasıdır ve başlangıç bölümünü oluşturan, görüş-nüşte çelişkili iki epigraf neredeyse tam da bu meseleye denk düşer. İlki Nietzsche'dendir: "Yalnızca yaşananlardan bahsediyorum, beyindeki süreçleri canlandırmıyorum."²⁸ İkincisi ise 8 Şubat 1934 tarihinde, Me-

26 David Macey, *Frantz Fanon, une vie, age.*, s. 158.

27 *Esprit*, Aralık 1952'de, aralarında Henri Ey, François Tosquelles, Paul Sivadon ve -Fanon'la tanışıklığı bulunan- Georges Daumézou'nun makalelerinin de yer aldığı, psikiyatri kurumlarında reforma odaklanan *Misère de la psychiatrie* [Psikiyatrinin Sefaleti] başlığıyla önemli bir sayı yayımladı.

28 Fanon alıntının Böyle Buyurdu Zerdüşt'ten olduğunu belirtir ancak alıntı *Ecce Homo - Kişi Nasıl Kendisi Olur*'un (Sonbahar 1884) hazırlık müsveddelerinde yer almaktadır: "Ich will das höchste Misstrauen gegen mich erwecken: ich rede nur

diko-Psikoloji Derneği'nde Paul Guiraud ile Julian de Ajuriaguerra'nın sunumundan alıntılanmıştır: "Ailevi sinir hastalıklarında ruhsal rahatsızlıkların sıklığı ve önemi, bu rahatsızlıkların tesadüfi olarak değerlendirilmesine izin vermemektedir."²⁹

Nörolojik lezyonlar ile psikolojik rahatsızlıklar arasındaki bağlantı üzerine çalışan ünlü nörolog Paul Guiraud ile Julian de Ajuriaguerra sonraları bu alanda dünya çapında birer otorite haline gelecekti. Mediko-Psikoloji Derneği'nin aynı toplantısında, Guiraud, ayrıca, Madeleine Derombies'le birlikte "Ruhsal Rahatsızlıklarla Birlikte Kalıtsal Roussy-Lévy Sendromu Vakası"nı sundu. Bu hastalığa depresyon, asabiyet, kas hassasiyetinde bozulmayı kapsayan ve kişiliğin bütününde etkisi görülen psikolojik bir sendrom eşlik ediyordu: "Kas hareketliliğiyle kişilik arasında uyum kalmamıştır, kişi yürüyüş hareketlerine edilgence maruz kaldığını hissediyor, kişi yürümekte, taşınmaktadır, sanki bir araçta gibiyim demektedir. Bu eksikliğin sonucu olarak kişilik ve benlik kavramı öyle zayıflar ki, eğer duramazsa bilincini yitirir."³⁰ Bu patolojiye bir

von erlebten Dingen und prasentiere nicht nur Kopf-Vorgänge" (*Kritische Studienausgabe*, no 14, s. 361). Bu bölüm, Fanon'un ulaşabildiği iki çalışmada çevrilmişti: Fanon'un kitaplığında da bir nüshası bulunan, Bernard Groethuysen'in *L'Introduction à la pensée philosophique allemande depuis Nietzsche*'de (Stock, Paris, 1926, s. 28) bu kısım şu şekilde çevrilmiştir: "Sadece yaşadığım şeylerden söz ediyorum ve kendimi aklımdan geçenleri söylemekle sınırlamıyorum" (metnin alındığı yer: Bernard Groethuysen, *Philosophie et histoire*, Albin Michel, Paris, 1995, s. 100). Diğeri ise Karl Jaspers'in *Nietzsche, introduction à sa philosophie* (Gallimard, Paris, 1950) kitabında yer alır. Merleau-Ponty ve Sartre tarafından hazırlanan "Bibliothèque de philosophie" dizisinin ilk ciltlerinden biri olan bu kitapta aynı bölüm şu şekilde çevrilmiştir: "Yalnızca yaşananlardan bahsediyorum, beyindeki süreçleri canlandırmıyorum" (s. 387). Jaspers, "yaşananlar"ı vurgulamıyor ama şöyle ekliyor: "Nietzsche bir hayatın öznelliğini entelektüel bilgede görüyor..." Nietzsche alıntısı Fanon'un kardeşi Joby'ye olan ithafını tamamlamaktadır. Burada bir tez konusu, psikiyatrik ile nörolojik arasındaki boşluk söz konusu olsa da, Joby'ye bir göz kırpması, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'de birinci şahıstan incelenmiş yaşantılara bir ima da söz konusu olabilir. Bu küçük bölümün peşine düşmemi sağlayan Mark Chinca ile David Midgley'ye tekrar teşekkür ederim.

29 Paul Guiraud ve Julian de Ajuriaguerra, "Aréflexie, pieds creux, amyotrophie accentuée, signe d'Argyll et troubles mentaux", *Annales médico-psychologiques*, c. 92, no 1, 1934, s. 229-234 (s. 233).

30 Paul Guiraud ve Madeleine Derombies, "Un cas de maladie familiale de Roussy-Lévy avec troubles mentaux", *Annales médico-psychologiques*, c. 92, no 1, 1934, s. 224-229 (s. 225).

de “çocuksu türde kibirlilik taslakları” eklenir. Nörolojik bakış açısına göre, genç adam, kalıtsal yapısında yapılan incelemelerin doğruladığı gibi, Roussy-Lévy Sendromu’nun (*kalıtsal arefleksif distasya*) kaslara ve fizyolojiye ilişkin tüm semptomlarını gösteriyordu.

Guiraud ve Derombies, bu özgül ruhsal sendromla nörolojik sendrom arasında bir bağlantı olduğu sonucuna varsalar da, Fanon’un muhtemelen tez konusu için ilham aldığı bir metinde, böyle bir nöropsikiyatrik bağlantının genelleştirilemeyeceğini vurgularlar:

Vakarınızda, henüz bilinmeyen lezyonun (çünkü Roussy-Lévy Sendromu patolojik yapısının çözülmesini hâlâ beklemektedir) kemik iliğiyle sınırlanmadığı, ancak nörolojinin psişige dönüştüğü bölgelerdeki proprioseptif yollara veya terminal merkezlere ulaştığı kanısındayız. Gerçekten de, kinestezik veya herhangi bir başka düzendeki izlenimlerden basitçe yoksun kalmanın, benliğe sahip çıkma eksikliği ve motor hareketlerin edilgenliği hissi gibi rahatsızlıklar hareketi geçirmeye yeterli olmadığı kolayca kanıtlanmıştır. Dürtüsellik, depresif hal gibi karakter bozukluklarını açıklamak içinse özellikle başka bir şey gereklidir. Buna karşın, Friedreich hastalığında yaşanan ruhsal sıkıntılar iyi bilinmektedir. Pierre Mollaret tezinde bunları dikkatle incelemişti. Mollaret genellikle zekâ geriliğiyle bağlantılı olarak, mizaç ve karakter bozukluklarını, dürtüsellik ve istikrarsızlığı vurgular. Ancak, nörolojik sendrom ile ruhsal sendrom arasında gözlemlediğimiz yakın ilişkiye Mollaret’nin hiçbir analizinde rastlanmaz.³¹

Nöropsikiyatri hastalıkları arasındaki farklara ilişkin bu değerlendirmeler, Fanon’un girişimini açıklığa kavuşturmaktadır. Burada esas sorun psişinin doğasıdır: Friedreich ataksisi, bilimsel bir yaklaşımla, yani tinsel ikiliğe başvurmadan nörolojik karşısında psişinin bağımsızlığını anlamayı mümkün, hatta gerekli kılar. Mediko-Psikoloji Derneği’nin aynı

31 *Age*, s. 228-229. Fanon’unkine kıyasla çok daha fazla sayıda vaka gözlemi barındıran ve görece çok daha detaylı bir nöroloji tezi olan Pierre Mollaret’nin tezi, Friedreich hastalığında “ruhsal rahatsızlık patojenisi”ne sadece iki paragraf ayırmaktadır. Mollaret, muhtemel açıklamaları üç kategoride özetliyor: Hastalıkla ruhsal rahatsızlıkların safi tesadüf; nörolojik (beyincik kökenli) lezyonların doğrudan patolojik etkisi; ona daha gerçekçi gelen üçüncü tavrı ise “bu hastalarda beyin kabuğu lezyonlarıyla bağlantılı belirgin bir yatınlık” olduğunu belirten Saquet’nin tavidir. Saquet şu sonuca varır: “Biz bu tartışmada taraf tutmayacağız. Sadece araştırma yürüttüğümüz hastalıkta da benzer semptomların oldukça sık görüldüğünü vurgulamak istedik” (Pierre Mollaret, *La Maladie de Friedreich. Étude physio-clinique*, tez, Paris, 1929, s. 180).

toplantısında, Guiraud, Ajuriaguerra'yla birlikte ele aldığı bir diğer vaka "refleks eksikliği, düztabanlık, belirgin kas atrofisi, Argyll Robertson Pupili ve ruhsal bozukluklar" sendromunu sunmuştur. Yine varlığı tartışmasız olsa da henüz tam olarak tanımlanmamış, Friedreich hastalığına oldukça benzeyen, keza "ruhsal dengesizlik", "karakter bozukluğu", "siklotimik nöbet" ve kimi zaman da "genetik zihinsel bozukluk" gibi ruhsal bozukluklara bağlı olan nörolojik bozuklukların bir listesi de vardır. Yazarların çıkardığı sonuç, Fanon'un ikinci epigrafında aktardığı cümleyi içermektedir: Bu kalıtsal sinir hastalıklarına, rastlantısal olarak değerlendirilemeyecek sıklıkta ve önemde çeşitli ruhsal bozukluklar eşlik etmektedir.

Gelgelelim, bu üç sunumun merkezinde bir şüphe belirginleşmektedir: Tesadüfi olmayan bu bağlantılar ruhsal sıkıntıların şekil ve içeriğini açıklamaya yeterli midir? Nietzsche'nin "zihnindeki olaylar"ı açıklamak için –Fanon'un Nietzsche'den alıntılıdığı gibi– sadece "beyin süreçleri"nden bahsedebilir miyiz, yoksa "yaşanan şeyler"i, bilincin durum ve yapılarını da kendi başlarına incelemeli miyiz? Fanon'un üzerinde çalıştığı özgül bir vaka incelemesiyle ("ajitasyon, taşkın tutumlar, mistik veya erotik temalar hakkında konuşmalar" gibi semptomlarla birlikte "histerik yapılı sahiplenme hezeyanı vakası"yla)³² bağlantılı olan Friedreich ataksisiyle ilgili literatürün dikkatli ve ayrıntılı analizi, bu yapıların gösterdiği çeşitliliğin her türden indirgemeciliğe daha baştan kuşkuyla bakmaya yol açtığını gösteriyor.

Bu sorunun çözümü, tezin Henri Ey, Goldstein³³ (ve von Monakow) ile Lacan'ın fikirlerinin uzun uzadıya kıyaslandığı bölümünde bulunur. Fanon, Henri Ey'nin organo-dinamizmine ve akıl hastalığının doğasının kişiliğin patolojik bir yeniden yapılanması (ilk etapta altta yatan nörolojik problemlerden etkilenen ve onlara tepki gösteren bir bilinci oluşturma çalışması) olarak anlaşılmasına daha yakın durmasına rağmen, kompleksin sosyal boyutu ve akıl hastalıklarının gelişimi üzerindeki etkisine dair Lacan'ın ısrarını defalarca vurgular.³⁴ Fanon'un çalış-

32 Frantz Fanon, *Altérations mentales...*, age.

33 Kurt Goldstein (1878-1965), *Gestalttheorie*'yi temel alan genel bir organizma teorisinin ardındaki Alman nörolog ve psikiyatrist.

34 Age., s. 223. "Kişisel olarak çok fazla önem verdiğimiz toplumsal insan gerçekliği kategorisi Lacan'ın dikkatini çekti."

tuğu özgül vakada beyin dejenerasyonu bunamaya ve zihinsel yetersizliğe neden olur; ama hezeyan ile histerik ve gizemli (ruhun ele geçirilme hezeyanı) tezahürler, toplumsal ilişkilerden yoksun benliğin tepkisel davranışı olarak açıklanmalıdır. Esas nörolojik bozukluk, hareketliliği ve böylece sosyalleşmeyi engelleyerek (Henri Wallon'un olası etkisini Merleau-Ponty aracılığıyla açığa çıkaran bir fikir) duygusal ve bilişsel gelişimi ketler: "Sistematik hezeyanlar, histerik tezahürler ve nevrotik davranışlar, toplum içi ilişkilerden kopmuş bir benliğin tepkisel davranışları olarak değerlendirilmelidir."³⁵

Akl hastalığı olarak algıladığımız hadiseyle sonuçlanan nörolojik bozulmanın ardından bilincin kendi kendini yeniden inşa ettiği bu "psişik yörünge" mekânını Henri Ey ünlü bir ifadesinde "örgensel-klinik mesafe" olarak adlandırdı.³⁶ Fanon'a göre, bu mesafe gittikçe daha çok sayıda dışsal, toplumsal ve kültürel etken tarafından şekillendirilir. Bu nedenle, Fanon'un o dönemde mevcut nöropsikiyatrik tedavilerin uygulanması gerekliliği üzerine elyazmaları ve tıbbi yayınları daima bunun sınırlarını vurgular. Fanon, sömürgecilik koşullarına özgü toplumsal ayrımlarla karşılaştıkça, akıl hastalıklarında toplumun ve kültürün rolüne daha doğrudan yönelmiş ve psikiyatri hastanesinde uygulanan psikoterapinin ve toplumsal terapinin avantajları ile sınırları üzerine düşünmüştü.

35 Age., s. 228. Hareketliliği etkileyen nörolojik bir hastalığa bağlı olarak çocukluğa özgü "zihinsel gelişim yetersizliği"nden bahseden Fanon şunları söylemektedir: "Bu hastaların zihinsel gelişimlerdeki yetersizliği açıklamak kolaydır. Klinik gelişimi takip eden felç, okula devam etmeye engel olur. Doğal olarak, entelektüel gelişim de imkânsızdır. Dahası, nöromotor gelişim geriliği ile zihinsel gelişim yetersizliği arasında bağ kurmak son derece baştan çıkarıcı bir girişimdir. Bu hastaların duygulanımları da zarar görmüştür, çünkü psikanalizin tarif ettiği farklı genetik aşamalardan geçemezler, bu aşamalar, bilindiği üzere, motor hareketlerle yakın ilişki içindedir" (age., s. 178).

Psikişik gelişimde bedeninin rolü üzerine varılan bu sonuç, kuşkusuz, sömürgeci baskının etkisinin analizinde yeniden ele alınacaktır. Ancak, burada bedensel şemanın yukarı ile mistisizm arasındaki ilişki üzerine bir düşünce de görülür; bu tema birçok metinde yeniden işlenecektir. *Siyah Deri Beyaz Maskeler ile L'an V de la révolution algérienne* kitaplarında fiziksel hareketin önemi, bedensel şema kavramı ve ırkçı baskı altında bu bedeninin çözülmesinin incelenmesi hakkında bkz. Jean Khalifa, "Fanon, *corps perdu*", *Les Temps modernes*, no 635-636, Kasım-Aralık 2005-Ocak 2006. Fanon'un IMEC'te saklanan metinleri arasında, endişe nevrozları, timopatik baş dönmesi, açık alan korkusu, Westphal hastalığı, hepato-merceksi bozulma hakkında birkaç okuma notu ile kimi bölümlerden parçalar bulunur. Bu notlar genellikle beden-mekân ilişkisinin klinik sorunlarıyla bağlantılıdır.

36 Örneğin bkz. Henri Ey, *Études psychiatriques*, cilt 1, age., s. 168.

Nöropsikiyatrik tedavilerin değeri ve sınırları

Fanon'un bu tezdeki amacı, akıl hastalıklarının tedavisinde bütünüyle nöropsikiyatrik bir yaklaşım geliştirmekti. Konuya dair sonraki metinlerinin tümünde bu sürecin iki aşamalı olduğunu açıklar: öncelikle ya şok terapilerine –elektroşoklar (Bini terapötiği), insülin şok tedavisi (Sakel kürü) veya bu ikisinin bir arada kullanımı– dayalı organik bir tedavi ya da daha önceki tepkisel yapıları temizlemek amacıyla uyku kürü. Bir ön safha olan bu tedavinin ardından hastanın kişiliğini yeniden inşa etmeyi ve hastayı olabildiğince normal bir toplumsal varoluşa geri döndürebilmeyi amaçlayan uzun bir psikoterapi gelir.³⁷ Akıl hastalıkları hiçbir zaman özgürlüğün uç şekli olarak algılanmadı, daha ziyade “özgürlük patolojisi” olarak görüldü; Fanon'un birkaç metninde kullandığı bu ifade Henri Ey'ye atfen kullanılmış olup Ey de bu kavramı Alman deneme yazarı Günther Anders'in (1902-1992) aynı isimli

37 Nöroleptikler o dönemde henüz kullanılmıyordu ve bu yeni şok yöntemleri umut vad ediyordu (ilk nöroleptiklerden klorpromazinin antipsikotik etkileri 1952 yılına kadar bilinmiyordu; Jean Delay 1955 yılında klorpromazin ve nöroleptik tedaviler üzerine uluslararası bir seminer düzenledi, seminerin 1956 yılında yayımlanan yazılı metinleri Fanon'un kitaplığında da yer alır). Elektroşoklar için Fanon, Paul Delmas-Marsalet'nin *L'Électro-choc thérapeutique et la dissolution-reconstruction* (J.-B. Ballière ve Fils, Paris, 1943) kitabını, özellikle de akıl hastalığının tanımını mimari bir metafor üzerinden yapan, “La théorie de la dissolution-reconstruction” başlıklı 7. bölümü temel alır: Burada, hastalık, zihinsel işlevleri oluşturan molozların kusurlu yeniden örgütlenmesi olarak görülür. Eğer bu moloz blokların hepsi oradaysa ve binanın planları korunabilirdiye (diğer bir deyişle, büyük nörolojik hasar yoksa), şokların, işlevleri ilk plandaki yerlerine koydukları görülür. Genel yapısı itibarıyla bu anlayış Henri Ey'nin İngiliz nörolog Hughlings Jackson'da (1835-1911) keşfettiği anlayışa benzer ve çıkar açmış bir kitap olan *Essai d'application des principes de Jackson à une conception dynamique de la neuro-psychiatrie* de (Doin, Paris, 1938; yeni baskı L'Harmattan, Paris, 2000) psikiyatrik bir yeniden yorumlama önerir. Zihinsel parçalanmanın huzurla ilgili bölümlere Fanon'un elindeki nüshada notlar düşülmüştür; Jaspers ve Lacan'a göndermeler eklenmiştir. İnsülin koması yoluyla “bozulma”yla ilgilenen Fanon bu yöntemi bulan Amerikalı psikiyatrist ve nörofizyolojist Manfred Sakel'e (1900-1957) atıfta bulunur. Sakel, 1950 yılında, Uluslararası Paris Psikiyatri Kongresi'nde, “Insulinotherapy and shocktherapies: ascent of psychiatry from scholastic dialecticism to empirical medicine” [İnsülin terapisi ve şok terapiler: psikiyatrinin skolastik diyalektikten bilimsel tıbbı yükselmesi] (bkz. *Congrès international de psychiatrie*, cilt 4, Hermann, Paris, 1950, s. 163-232) gibi kayda değer bir başlıkla bir sunum yapar. Fanon'un IMEC arşivinde bulunan evrakları arasında metnin bu bölümünün çevirisinin tüm ayrıntılarıyla daktilo edilmiş bir hali bulunur.

makalesinden ödünç almıştır.³⁸ Anders, deliliği özgürlüğün bir patolojisi olarak gören anlayışın karşısına, gerçeküstücülerle belli bir yakınlık içinde, delilik olasılığında insan varlığının temel bir boyutunu gören Lacancı yaklaşımı çıkartıyordu.³⁹

Fanon, Lyon'daki öğreniminin ve Saint-Ylie de Dole (Jura) ile Martinik'teki psikiyatri hastanesinde kısa süreli bulunuşunun ardından, (daha sonra kurumsal psikoterapiye dönüşecek olan) "sosyal terapi"nin kurucularından biri olan devrimci psikiyatrist François Tosquelles'in asistanı olarak çalışmak üzere Nisan 1952'de Saint-Alban-de-Lima-gnele'e (Lozère) gitti. Kısa süre sonra, Tosquelles ve diğer meslektaşlarıyla birlikte, şok terapilerine odaklanan bir dizi metin yayımladı. Bu tedaviler asla kendi başına bir çözüm olarak sunulmamış, kelimenin tam anlamıyla psikoterapötik bir çalışma için gereken hazırlık olarak görülmüştür.

20-26 Temmuz 1953 tarihlerinde Pau'da düzenlenen, Fransa ve Fransızca Konuşulan Ülkelerin Psikiyatrist ve Nörologları Kongresi'nin elli birinci oturumunda bu konuda birçok metin sunuldu: "Bini

38 Günther Anders, "Pathologie de la liberté. Essai sur la non-identification", *Recherches philosophiques*, c. 6, no 7, 1936, s. 2-54. Fanon'un kitaplığında *Recherches philosophiques* dergisinin çoğu cildi bulunmaktadır; bu makalenin olduğu sayfalar kesilmiştir. Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'de doğrudan buraya atıfta bulunur: "Bazı insanlar kendi varlık dünyalarını olduğundan farklı göstermek istiyor. Bir Alman filozof bu süreci özgürlük patolojisi olarak tanımlamıştı" (age., s. 223; *Œuvres*, s. 247). Bu durumda, söz konusu patoloji, zamansallık açısından düşünilemeyen (kendini düşünemeyen) belirli bir zencilik anlayışının özçülüğüdür. Hem psikiyatride hem de siyasette yabancılaşmadan kurtulmak "geçmişin kulelerine kapanmayı reddetme"yi gerektirir.

39 Fanon, Lacan'la tartışmasında Henri Ey ismini açıkça telaffuz ediyor: "Bu yazarın özgürlükle deliliğin sınırları sorununu hangi noktada ortaya koyduğunu anlamak için Henri Ey'nin *La psychiatrie devant le surréalisme* kitabını okumak gerekir. Aynı düşüş, özgür veya geri döndürülemez niteliğine, organizmanın psikik ağırlığının sonucu ya da hamlesi olmasına göre farklı bir değer edinir. İlk vakada karşımızdaki şairdir, ikincisinde deli" (Frantz Fanon, *Altérations mentales...*, age.). Önce *L'Évolution Psychiatrique'te* (1948, fasikül 4) çıkan Henri Ey'nin makalesi, Breton ile Ey'nin ortak arkadaşı olan Frédéric Delanglade'in bir çizimiyle birlikte, 1948 yılında Psikiyatri Yayınları Merkezi tarafından ayrı bir kitap olarak yayımlandı. Fanon'un kitaplığında bu kitabın bir nüshası, üzerine uzun notlar alınmış vaziyette bulunur. Gerçeküstücülük üzerine Henri Ey ile Lacan'ın fikir ayrılıkları için bkz. Paolo Scopelliti, *L'Influence du surréalisme sur la psychanalyse*, l'Âge d'Homme, Lozan, 2002, s. 85-88.

yöntemiyle tedavi edilen bazı vakalar üzerine”; “Kurumsal terapötik çerçevesinde Bini terapötüğünün belirtileri”; “Morfeik epilepsi ve ciddi kişilik bozukluğu olan bir hastayı iyileştirme denemesi üzerine” (bu üç makale Tosquelles’le birlikte yazılmıştır); “Koşullandırma ve elektro-ensefalografik kontrollü uyku kürü teknikleri üzerine not” (Saint-Alban’dan gelen Maurice Despinoy ve Walter Zenner’le birlikte yazılmıştır). Bu makaleler şiddetli psikotik bozukluğu olan hastaların vakalarını tanımlamaktadır. Fanon ve Tosquelles, şok terapisinin riskleri ve ortaya atılan etik sorunlar hakkındaki çeşitli tartışmaları uzun zaman hatırlatır ve bu tedavileri uygulamaya yönelik direncin (o dönemde lökotomi olarak adlandırılan lobotomiyle yanlış bir şekilde özdeşleştirilmesinin ötesinde) nedenlerinden birinin, kişiliğin değişmediğine dair naif bir inançta yattığını belirtirler: “Psikanalizin bize gösterdiği gibi, bu tutumun arkasında kişilik dinamizmi hakkında bir bilgi eksikliği yok mudur?”⁴⁰ Şok terapilerinin parçaladığı kişilik, sabit bir öz değil, başlangıçtaki bir karışıklığa ve bir “bozulma”ya tepki olarak gelişen patolojik bir inşadır.

Fanon’un Blida ve Tunus’ta uygulamaya devam edeceği şok terapileri bu nedenle patolojik yeniden inşalarının ikinci bir “bozulması”sı için tercih edilen bir araçtı; ancak böyle bir bozulma, hastanın kişiliğinin yeniden inşasına olanak tanıyan özel koşulların ve süreçlerin oluşturulmasını da içeriyordu. Bunlar, Saint-Alban’da geliştirilen ve uygulanan kurumsal terapinin ve (çoğunlukla grup terapisi şeklindeki) psikoterapinin işlevleridir. Kurumsal terapi, küçük bir “gerçek dünya” modeli, yani hastane içinde dünyaya açılan bir pencere sunar; bu sayede, hasta, çalışma ve çoklu etkinliklerinin düzenlenmesiyle gün boyunca faal bir rol oynamak zorunda kalır. Dolayısıyla, kişiliğin yeniden inşasında toplumsal bir yapının kurulumu temel etkindir:

Hastalıkları bu bakış açısıyla tedavi edebilmek için hastane sistemine, hastalıkların sınıflandırılıp kümelenendirilmesine, keza buna bağlı olarak grup terapilerinin gerçekleştirilmesine büyük önem vermemiz gerektiği

40 Frantz Fanon ve François Tosquelles, “Indication de thérapeutique de Bini dans le cadre des thérapeutiques institutionnelles”, *Comptes rendus du Congrès des médecins aliénistes et neurologues de France et des pays de langue française* (51. oturum, Pau, 20-26 Temmuz 1953), Masson, Paris, 1953, s. 545-552 (s. 547).

hususunda ısrar ediyoruz. Atölyenin, hastanenin bütünündeki sosyal yaşamın ve bölümlerin bir arada olması, tedaviden önce gelen müdahaleci *faal analiz* aşaması kadar zorunludur. Bini tedavisi, bu terapötik birbirine bağlanma ihtimali dışında, bize anlamsız görünmektedir.⁴¹

Sıklıkla ifade edildiği gibi, kurumsal terapi, hastanın tedavisi için kurumun önce kendisini tedavi etmesi gerektiği fikrine dayanıyordu. Hastane birçok durumda basit bir hapishane olarak görülüyordu ve sorunları başlangıçta çoğunlukla önemsiz olan hastalar bu ortama bir şiddet döngüsüyle tepki gösteriyor, karşılığında da kalıcı olarak kapatılmaya mahkûm oluyorlardı.⁴² İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Fransa'daki akıl hastanelerinde yaşanan kıtlıkların anısı⁴³ ve toplama kampı hikâyeleri, psikiyatri hastanelerinin gerçekliğini özellikle kabul edilemez hale getirmiştir. Ancak, yapısı gereği bu kurumun, hastaların başlangıçtaki sorunlarıyla pek bağlantılı olmayan akıl hastalıkları ürettiği fikri yeni değildi: Bu fikir, akıl hastanelerinin genel müfettişi olan ve Fransa'da psikiyatri hastaneleri inşasının ikinci dalgasını yöneten Maximien Parchappe de Vinay (1800-1866) tarafından 19. yüzyılın ortasında ifade edilmiştir. De Vinay akıl hastalıklarının büyük bir bölümünün kapatılmadan kaynaklandığını not etmiştir.

Fanon, Paris'te kurumsal terapinin ve alan psikiyatrisinin öncüsü olan Philippe Paumelle sayesinde bu metinleri biliyordu.⁴⁴ Fransa'da, kök-

41 Age., s. 549.

42 Fanon özellikle Tunus'ta ilk nöroleptik denemelerinin öncülerinden biriydi. Bkz. Frantz Fanon ve Lucien Lévy, "Premiers essais de méprobamate injectable dans les états hypocondriaques", *La Tunisie médicale*, c. 37, no 10, 1959, s. 175-191.

43 Bkz. Isabelle Von Bueltinger, *L'Hécatombe des fous. La famine dans les hôpitaux psychiatriques français sous l'Occupation*, Aubier, Paris, 2007.

44 Bkz. Philippe Paumelle, "Le mythe de l'agitation des malades mentaux", *Entretiens psychiatriques* (der. Henri Ey), L'Arche, Paris, 1954, s. 181-193; ve "Réflexion sur les Principes à suivre dans la fondation et la construction des asiles d'aliénés de Parchappe, 1853-1953", *L'Information psychiatrique*, c. 29, no 10, 1953, s. 270-277. Parchappe'in 1853 yılında yazdığı ve Paumelle'in bu makalede alıntıldığı bölüm şöyledir: "Akıl hastaları için yaratılacak özel konut koşullarıyla ilgilenilmeye başlandığı dönemde, ajitasyon bu insanların olağan durumu olarak kabul edilirdi. Dolayısıyla, akıl hastanesi, hasta sayısına neredeyse eşit sayıda hücrenin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştu. Ancak, psikiyatrik çalışmalarda ilerleme kaydedildikçe, palyatif ve iyileştirici tedavinin maddi ve tıbbi koşulları giderek mükemmel-

leri kısmen Tosquelles'in Saint-Alban'da geliştirdiği çözüme dayanan reformlar uygulamaya konmuştu. Burada amaç, kapatılmaya ilişkin yasaklayıcı yapıların (yalnızca hapsetme araçlarının değil, aynı zamanda zorunlu aylıklık ve rutinin) ortadan kaldırılması ve dışarıdaki toplumsal yapıların hastane içinde, tıbbi gözetim altında yeniden yaratılmasıdır. Burada, sabahları doktorun rutin vizitesinin ardından gelen boş bir gün yerine, gündelik hayatın planlanmasına önem verilmesi amaçlanır. Böylece, hastane, yeni yapılanmayı takiben, toplumsal ve maddi bütün boyutlarıyla hastalar ve hemşireler tarafından yönetilir duruma getirilir. Bu yöntemle hastaların çoğu yavaş yavaş ve denetimli bir şekilde düzeliyor, en azından kendi aralarında etkileşim kurabiliyordu. Kurumsal terapi 1960'ların antipsikiyatri hareketinin, özellikle de Jean Oury ile Félix Guattari'nin La Borde Kliniği'ndeki tecrübelerinin kaynaklarından biri olacaktı. Saint-Alban Hastanesi'nde asistan doktorluk yapmış olan Jean Oury, Fanon'u yakından tanıyordu.

Sosyal terapi ve kültür: Blida tecrübelerinden çıkarılan dersler

Fanon, Normandiya'daki Pontorson Hastanesi'nde iki ay çalıştıktan sonra, organo-dinamik kavramına bağlı, özcü olmayan bir akıl hastalığı anlayışıyla ve kurumsal terapi deneyimiyle donanmış olarak Kasım 1953'te Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'ne geldiğinde, hızla benzersiz bir deneysel duruma dönüştürdüğü ve düşüncesinin gelişiminde belirleyici bir etkiye sahip olacak bir ortamda buldu kendini. Alger'deki Mustapha Hastanesi'nden sonra, Blida-Joinville "ikinci derece" bir hastaneydi; bu da buradaki hastaların çoğunun tedavi edilemez olarak görüldüğü anlamına geliyordu. Fanon buraya gelir gelmez kendisine bağlı servislerde reform başlattı. Hastalar, etnik bir kıstasa göre, "Avrupalılar" ve "yerliler" olarak ayrılmıştı. Fanon biri Avrupalı kadınlardan, diğeri ise Cezayirli erkeklerden oluşan iki koğuştan sorumluydu.⁴⁵ Fa-

leştikten, ajitasyon yaşayan hasta sayısının giderek düştüğü fark edilmiştir." Maximien Parchappe de Vinay'nin kariyeri ve hapishanelerle psikiyatri hastanelerinin yönetiminde istatistiki analizin doğuşu için bkz. Frédéric Carbonel, "L'asile pour aliénés de Rouen: un laboratoire de statistiques morales de la Restauration à 1848", *Histoire et mesure*, c. 20, no 1-2, 2005, s. 97-136.

45 Cezayir'deki psikiyatri çalışmaları, sömürgeci etnopsikiyatrinin önde gelen isimlerinden Antoine Porot tarafından yürütülüyordu; Porot yaşanan ayrımcılığı şöyle

non, Avrupalı kadınlarla mükemmel ilerleyen sosyal terapinin Cezayirli erkeklerde tamamen başarısızlığa uğradığını ortaya çıkardı.

Fanon ve tezini bu soruna adamaya karar veren asistanı Jacques Azoulay (1927-2011), bu başarısızlığa ve bundan çıkarılacak derslere dair önemli bir makale yayımladılar.⁴⁶ Yaşanan başarısızlıkta, sömürge deneyiminin eşsiz niteliğinin ötesinde, sosyal terapinin süreçleri üzerine derinlemesine düşünmek için benzersiz bir fırsat buldular. Tamamen hastalardan oluşan sinema kulübü, müzik derneği veya hastane gazetesinin terapötik bir işleve sahip olması, yalnızca filmler, müzikler veya metinlerden kaynaklanmıyordu; söz konusu durum, daha ziyade, bunlar sayesinde hastaların bir çevrenin kurucu unsurlarına anlam vermeyi yeniden öğrenmelerinden ileri geliyordu: “Sinema, ses eşliğindeki bir dizi resimden ibaret olmamalıdır. Bir hayatın, bir hikâyenin akışı haline gelmelidir. Ayrıca, sinema komisyonu, filmleri seçerek, özel bir köşe yazısıyla bunları gazetede yorumlayarak sinematografik olguya gerçek anlamını vermektedir.”⁴⁷

gerekleştiriyordu: “Yerlilerle Avrupalıları birlikte tutma sorumluluğunu alamadık. Genel hastanelerde kabul gören ve uygulanan hastane ortaklığı buraya dahil edilemez: Sorunlu zihinlerdeki ahlaki ya da toplumsal anlayış farklılıkları, gizli itkisel eğilimler, gerekli sakinliği her an bozabilir, hezeyanları besler, çabuk alev alabilecek bir ortamda tehlikeli tepkimeler yaratabilir, bunları kıskartabilir.” Bkz. Antoine Porot, “L’assistance psychiatrique en Algérie et le futur hôpital psychiatrique de Blida”, *L’Algérie médicale*, no. 65, 1933, s. 86-92 (s. 89).

Jacques Ladsous 1954 yılında Blida yakınlarındaki Chréa Kızıl Haç’ının çocuk topluluğunu devraldığında, Porot’nun ona zihinsel yetersizlikleri nedeniyle “yerli” eğitimcileri işe almamasını emrettiğini söyler (10 Ocak 2015 tarihli mülakat). Fanon’un bu çocuk topluluğundaki çalışması hakkında bkz. Jacques Ladsous, “Fanon: du soin à l’affranchissement”, *Vie sociale et traitements*, no. 89, 2006, s. 25-29. Sömürge dönemi Cezayiri’nde psikiyatrinin tarih yazımı üzerine bkz. Richard C. Keller, “Madness and colonization: psychiatry in the British and French empires, 1800-1962”, *Journal of Social History*, no. 35, 2001, s. 295-326; ve *Colonial Madness. Psychiatry in French North Africa*, The University of Chicago Press, Londra ve Chicago, 2007.

46 Frantz Fanon ve Jacques Azoulay, “La socialthérapie dans un service d’hommes musulmans: difficultés méthodologiques”, *L’Information psychiatrique*, c. 30, no. 9, 1954, s. 349-361. Bu makale, Azoulay’nin tezinin bir bölümü üzerinde küçük değişiklikler yapılmış halidir. Bu makalenin bir kopyasını benimle paylaşma nezaketini gösterdikleri için Jacques Azoulay’nin ailesine müteşekkirim.

47 Age, s. 350. Psikiyatri hastanelerinde sinemanın terapötik kullanımı, André Beley’nin *L’Information psychiatrique* dergisinde 1955-1959 yılları arasında yayımladığı dört metnin konusuydu.

Sosyal terapi işe yaramıştı; bir süre sonra, Fanon, Saint-Alban'da olduğu gibi, Avrupalıların koğuşundaki deli gömleklerini ve diğer kısıtlayıcı araçları depoya kaldırabilirdi. Gelgelelim, bu reformlar “yerli” erkeklerin koğuşunda hangi nedenlerden ötürü başarısız olmuştu da onlar kayıtsızlık, geri çekilme ve ajitasyon, keza baskılamaya bağlı olarak gelişen döngülerinden çıkamamıştı? Bu sorunun cevabı herhangi bir ırksal özellikte değil, bilişsel anlamlandırma çalışmasının ancak belirli referans çerçeveleri içinde uygulanabilir olmasında ve bu çerçevelerin evrensel değil de kültürel olarak belirlenmiş olmasındadır; bu durum da bir sömürge toplumunda açıkça ortaya çıkmaktadır.

Azoulay ve Fanon şöyle yazmıştı: “Hangi yargılama bozukluğu bize akıl sağlığını yitirmiş Müslümanların koğuşunda Batı’dan ilham alan bir sosyoterapinin mümkün olabileceğini düşündürdü? Coğrafi, tarihi, kültürel ve toplumsal çerçeveleri parantez içine alırsak yapısal bir inceleme nasıl mümkün olabilir?”⁴⁸ Charles Geronimi, bu başarısızlığın, terapötik yapıların kurulmasında gerekli bir adım olarak Fanon tarafından arzulandığını düşünüyordu:

Fanon Müslümanların koğuşuna “Avrupalı” teknikler dayatmaya çalışırken gerçekten “aldandı” mı, yoksa çıkmaz sokak olduğunu daha baştan bildiği bir yola isteyerek mi girdi sorusunu haklı olarak kendimize sorabiliriz. Jacques Azoulay, kendi ifadesiyle, “yüzüstü bırakıldık” diye düşünüyor. Sömürge ortamında özgün bir karşılaşmanın imkânsızlığını vurgulayan *Siyah Deri Beyaz Maskeler*’i ya da *Esprit* dergisinde “Kuzey Afrika Sendromu” ile ilgili makaleyi yazmış olan Fanon’un “yargılama bozukluğu” ifadesine şaşırdığımda, gülümseyerek şu karşılığı verdi: “Biliyorsunuz, kişi ancak içine işleyeni anlar. *Yerli zihniyete* az çok uyarlanmış yöntemleri dışarıdan dayatmak benim için söz konusu değildi. Birçok şeyi, Cezayir kültürünün sömürge kültüründen başka değerlere sahip olduğunu, yapılandırıcı bu değerlerin bunları taşıyanlar tarafından, yani tedavi eden veya tedavi gören Cezayirli tarafından güvenle üstlenilmesi gerektiğini göstermek zorundaydım. Cezayirli personelin katılımını sağlamak için onlarda *biz de Avrupalılar kadar yetenekliyiz* fikrine benzer bir isyan hissi uyandırmam gerekiyordu. Özgül sosyallik biçimleri önermek ve bunları sosyal terapi süreciyle birleştirmek Cezayirli personele kalmıştı. Olan da buydu.” Şunu ekledi: “Psikiyatri politik olmak zorundadır.”⁴⁹

48 *Age.*, s. 355. Bu reformların başarısızlığının önemli etkisi üzerine bkz. Alice Cherki, *Frantz Fanon, portrait, age.*, s. 106.

49 Charles Geronimi, *Fanon à Blida, age.*

Böylece, Blida, Fanon'a tezinden ve *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'den beri kafasını meşgul eden iki sorunu, nörolojik ile psikiyatrik arasındaki, keza psikiyatrik ile toplumsal arasındaki bağlantıları açıklığa kavuşturmak için ideal bir fırsat sundu. Fanon asistanlarıyla birlikte (özellikle Jacques Azoulay ve François Sanchez'le) yerel kültürde akıl hastalıklarının nasıl kavramsallaştırıldığını incelemeye başladı.⁵⁰ Cinlere (akıl hastalarını denetimi altına aldığı kabul edilen güçlere) duyulan inanca dayalı dervişlerin cin çıkarmalarının yanı sıra sömürgeleşme sürecinin bu kültürler üzerindeki etkisini incelediler. Kurumsal açıdan bakıldığında Blida'da çözüm yolu bulunmuştu, sosyoterapötik etkinliklerin eksiksizce yeniden tasarımı bunu takip etti: Bir Mağribi kahvehanenin açılışı, geleneksel bayramların kutlanması, yerli müzik gruplarının ve masalcıların katıldığı akşam eğlenceleri; tüm bu etkinliklere giderek daha fazla hasta katılıyordu. Tutkulu bir futbolcu olan Fanon, buna bir de hastaların inşa ettiği ve maçlar düzenlediği –çok gurur duyduğu– futbol sahasını ekledi. Bu saha hâlâ kullanılmaktadır. Azoulay ile birlikte yazdığı

50 Bkz. Numa Murard, "Psychiatrie institutionnelle à Blida", *Tumultes*, no. 31, 2008, s. 31-45. Jacques Azoulay'yle Ekim 2007'de yapılan röportaja dayanır; röportajın önemli bir bölümü şöyledir: "Fanon önce Cezayirli Arapların özgül kültürünü öğrenmeye çalıştı. Çok renkli ve çok teşvik edici bir dönemdi. O çok faaldi; ben onun kadar faal değildim. Beni Kabiliye köylerindeki histeri tedavisi törenlerine götürüyordu. Bu törenlerde katartik kriz yaşayan kadınlar gece boyunca bağlı tutuluyordu. Çarpıcı olan, onun bütün gece orada kalabilmesiydi; ruhsal patolojinin bazı yönlerine cevap bulmanın geleneksel yolu olan bu uygulamalarla içeriden ilgileniyordu; elbette bunlar histerik tepkilerle sınırlı bazı veçhelerdi, ciddi psikozlar gibi ters giden durumlarda ise insanlar Blida Hastanesi'ne gönderiliyordu. Dervişlere başvuranlar da çoktu; nazır, kötü ruh, cin, erkek iktidarsızlığı aktarımı –çünkü güçsüz erkeklerin kusanç bir kişinin kötü ruhunu aldığı varsayılırdı– gibi tüm sorunlarda onlara başvuruluyordu ve kuşkusuz yeterince başarılı olan bu dervişler, bir şeyler yazarak, törenler düzenleyerek müdahalede bulunuyor, bugün bir psikiyatrist ya da psikanalistin çözdüğü bu patolojinin bir parçasını yok etmeyi başarıyorlardı. Dervişe başvurmak o dönemde yaygın bir uygulamaydı ve kültürel boyuta egemen olan ve en sık kullanılan toplumsal denetleme sistemlerinden biriydi. Dolayısıyla, Fanon mevzuu etrafına inceledi ve Cezayir kültürünün içine daldı. Fanon, bu ilgisini Müslüman hastalarının koğuşuna mümkün olabildiğince aktarmaya çalıştı ve hastalarla aynı kültürden gelen hastabakıcılar sayesinde görüşmeler yaptık. Hatırladığım kadıyla koğuşta Mağribi bir kahvehane kurulmuştu, bu elbette diğer doktorların alaycı eleştirilerine yol açtı. Ayrıca, Fanon güncel bir geleneği sürdüren, geleneksel folklorü yaşatan masalcılar getirtti ve koğuşun atmosferinde gözle görülür bir değişim oldu. (...)

"Çok fazla çıkış yolu var mıydı, bilmiyorum, ancak, her durumda, sosyal terapi anlayışının geçerliliğinin psikiyatri hastanesinin bir koğuşunu canlandırmakta belirgin bir etkisi vardı ve dolayısıyla (...), bugünkü tecrübemle söylüyorum, hastaların bir kısmının dünyaya yeniden ilişki kurabilmeleri mümkün oldu, demek ki, bu yapılabilir bir şeymiş."

makalede bulunan çözümlerden hızla bahsedilirken sorunun kendisi tüm ayrıntılarıyla incelenmişti. Önemli olan, kavramsal bir yıkım ihtiyacının ortaya çıkmasıydı; bu konudaki başarı o dönemde egemen olan etnopsikiyatrik bakış açısını baltalayacaktı.⁵¹

Daha sonraki psikiyatri çalışmaları, özellikle Kuzey Afrika'daki akıl hastalıkları üzerine yoğunlaşan çalışmalar bu tecrübenin ortaya çıkardığı şeyi teorik olarak teyit etmektedir ve doğrudan doğruya savaş öncesi dönemin sömürgeci psikiyatrisine saldırmaktadır. Bu psikiyatri yaklaşımı, günümüzde toplumsal ve kültürel etmenler tarafından açıkça belirlendiği görülen ruhsal bozuklukları yerelleştirmek gibi temel bir kusura sahipti. Akıl hastalıklarının çoğu zaman nörolojik sorunlardan kaynaklandığı doğru olsa da, söz konusu terapötik tecrübe, psikiyatrik sendromların nörolojiye indirgenemeyeceğini teyit etmektedir. Bilimci indirgemecilik sömürgelerde, özellikle de Antoine Porot'un (1876-1965) ve onun etkili "Alger Ekolü"nün tesiri altında, ırkçılığa bilimsel bir görünüm kazandırabildiği için gelişmiştir.

Fanon ve Blida'dan meslektaş Raymond Lacaton, Eylül 1955'te Nice'te düzenlenen, psikiyatrist ve nörologların katıldığı bir kongrede sunduğu bildiride, Kuzey Afrika'daki akıl hastalıkları konusunu adli tıp sorununun özgün bakış açısıyla ele almıştı: "Avrupalı" suçluların çoğu kanıt sunulduğunda suçlarını itiraf ederken, "yerli" suçluların büyük bir kısmı, ciddi kanıtlar sunulsa dahi, gerçekleri inkâr etmekte ama masumiyetlerini kanıtlamaya da çalışmamaktadır. Polisin ve kamuoyunun tepkisi ise Kuzey Afrikalıların yapısal olarak yalancı olduklarını ileri sürerek bu davranışı yerelleştirmekten yanaydı. "İlkelci" psikiyatristler bu durumu daha incelikli bir şekilde açıklıyordu. Onlara göre, suç öncelikle yerlilerin "zihniyet"inde kayıtlıdır:

*Yerlilerde suç ilk bakışta şaşırtıcı gelen bir gelişme, sıklık, acımasızlık ve vahşet içerir ve bunlar içimizden birinin daha önce dikkat çekme fırsatını bulduğu özel bir dürtüsellikle koşullanırlar.*⁵² Son on yılda, içimizden birinden talep edilen akıl sağlığı kontrolüne dair yetmiş beş yerli vakadan altmış biri, görünüşte nedensiz ya da teşebbüs aşamasında kalmış cinayetlerle ilişkiliydi.

51 Fanon'un bir notta ironik bir şekilde bahsettiği bakış açısı: "Considérations ethnopsychiatriques", *Consciences maghrébines*, no. 5, 1955, s. 13-14. Bu imzasız metin, söz konusu sömürgeci karşıtı derginin yöneticisi André Mandouze tarafından Fanon'a atfedilmiştir.

52 Antoine Porot ve Côme Arrü, "L'impulsivité criminelle chez l'indigène algérien. Ses facteurs", *Annales médico-psychologiques*, no. 5, Aralık 1932 [Porot ve Sutter'in notu].

Köylerde böyle hastalardan korunmanın tek yolu onları bağlamaktı; modern psikiyatri hastanelerinde ise yerleştirmemiz gereken 'yerli ajite'lerin sayısının şaşırtıcı derecede çok olması nedeniyle yetersiz kalan tecrit odalarını çoğaltmak zorunda kaldık. Bu ajitasyon eğilimini açıklayabilmekte hâlâ ilkelcilikten faydalanıyoruz. Bize göre, bu bozuk psikomotor bulgular, Kretschmer'e bakılırsa önceden oluşmuş "eski kompleksler" in aniden serbest kalması, bir ajitasyon durumunda "fırtınalı" (korku, panik, savunma veya kaçış) patlayıcı tepkiler olarak değerlendirilmelidir. "Gelişkin" birey bir yanıyla içgüdüsel yetilerinin serbest kalmasını engelleyen denetim, eleştiri, mantık gibi yüksek yetilerin egemenliği altında kalırken; ilkel, belirli bir eşiğin ötesinde, içgüdüsel reflekslerinin bütünüyle serbest kalmasıyla tepki gösterir, ya hep ya hiç yasası burada karşımıza çıkar: Yerlinin deliliğinde ölçü yoktur.⁵³

Gerçekliği inkâr etme eğilimine gelince, Antoine Porot ve meslek hayatına 1938 yılında Porot ile birlikte Blida-Joinville'de bölüm şefi olarak başlayan öğrencisi Jean Sutter (1911-1998) tarafından bu konu bir tür yapısal inatçılıkla, küçük çocukların ebeveyni tarafından gözlemlendiklerinde bile itaatsizliklerini inkâr etmeleri (tek fark, çocukların gelişme kapasitesine sahip olmasıdır) gibi deney verilerini ortak bir nesnellığe dahil etme yetersizliğiyle açıklandı:

Yerlilerin ellerinden gelen tek entelektüel direniş, aşılmaz ve ısrarcı bir *inat* biçiminde, her teşebbüse meydan okuyan ve genel olarak çıkarlar, içgüdüler veya temel inançlar tarafından belirlenen *direnme gücü* biçiminde kendini gösterir. Örselenen yerli, kısa sürede hak taleplerinde inatçı ve ısrarcı hale gelir. Safılık ve inatla birlikte bu indirgemeci entelektüel zemin, ilk bakışta, Müslüman yerlinin psişik ifadesini çocuğunkine yaklaştırır. (Yine de, bu zihinsel çocuksuluk bizim çocuklarımızunkinden farklıdır; çocuklarımızı sürekli soru sormaya, bitmek bilmez "niçin"lere yönelten, beklenmedik yalanlıklar kurmaya, her zaman ilginç kıyaslamalar yapmaya teşvik eden bu meraklı ruh hali, bilimsel anlayışın bu gerçek taslağı yerlilerde mevcut değildir.⁵⁴)⁵⁵

53 Antoine Porot ve Jean Sutter, "Le 'primitivisme' des indigènes nord-africains. Ses incidences en pathologie mentale", *Sud médical et chirurgical*, 15 Nisan 1939, Imprimerie marseillaise, Marsilya, s. 11-12. Fanon'un kitaplığında bu bölümün bir nüshası bulunmaktadır.

54 Antoine Porot, "Notes de psychiatrie musulmane", *Annales médico-psychologiques*, Mayıs 1918 [Porot ve Sutter'in notu].

55 Antoine Porot ve Jean Sutter, "Le 'primitivisme' des indigènes nord-africains", *age*, s. 4-5.

Böylece, yerliler ontogenetik gelişimin daha önceki aşamasına değil, deren bir filogenetik farklılığa sabitlenmiş olur. Porot ve Sutter analizlerini şöyle sonuçlandırır: “İlkelcilik olgunluktan yoksunluk, bireysel psişizmin gelişiminde belirgin bir duraksama değildir (...) onun çok daha derin temelleri vardır; sinir merkezlerinin yapılanmasında olmasa bile, en azından ‘dinamik’ hiyerarşideki belirgin bir düzenlemede dayanak bulunduğunu düşünüyoruz.”⁵⁶

Fanon, yayımlanmamış ama daktilo edilmiş bir yazısında, önyargıları yine yerle bir ederek Sartre, Bergson, Nabert, Dostoyevski ve özellikle de Hobbes’tan alıntılarla itirafın adli tarihi ve kültürel koşulları üzerine felsefi bir düşünceden yola çıkar:

İtirafın ahlaki bir kutbu var: Buna samimiyet denir. Gelgelelim, bir de vatandaşlık kutbu vardır; Hobbes’un ve toplum sözleşmesi kuramına yaslanan filozofların bu tavrı sevdiği bilinir. Ben bir insan olarak itirafta bulunurum ve bunda samimiyimdir. Bir vatandaş olarak da itirafta bulunurum ve bunu yaptığım da aslında toplum sözleşmesini doğrularım. Kuşkusuz, böyle bir ikilik gündelik yaşam içinde silinip gider; ancak belirli koşullar içinde onun nasıl geri getirilebileceğini bilmek gerekir.⁵⁷

Bu nedenle, itiraf, birey tarafından tanınan ve bireyi tanıyan bir grup içerisinde anlamlıdır. Totaliter yargulamalar dışında, modern yargı süreçlerinde itirafın rolü çok sınırlıdır; çünkü itirafın çoğu zaman kanıt niteliği yoktur (baskı altında herkes kendini itham edebilir veya suçluyu temize çıkarabilir). Dolayısıyla, suçluluğun kabulü toplumsal gruba yenden dahil olabilmenin bir aracı olarak anlaşılmalıdır. Bu ise homojen bir grubun, nihai bir çerçevenin varlığını, bireyin de belirli bir dönemde burada yer edinmiş olmasını –pratikte bu çerçeve özellikle kesinliği ve zorunluluğu nedeniyle görünmez kalsa bile– gerektirir. Bu metin şu düşünceyle başlamaktadır: Kişinin başlangıçta grup içinde bir yeri yoksa, gruba dahil olamaz. Kuzey Afrikalı “yerliler”, kendi etik ve toplumsal normlarıyla birlikte (bunlar arasında farklı bir şeref yasası da bulunur)

56 Age, s. 18.

57 Frantz Fanon, “Conduites d’aveu en Afrique du Nord”, yayımlanmamış daktilo yazısı, s. 3. Sadece Fanon’un imzasının olduğu bu metin sözlü bir tebliğ olabileceği gibi daha sonra Lacaton ile birlikte yayımlayacağı makalenin ilk hali de olabilir. Alice Cherki, Fanon’un öğrenimi sırasında adli tıbbı tutkuyla bağlandığını belirtir (age., s. 31). Kardeş Joby’ye göre, 1952’de Martinik’ten kaldığı süre boyunca adli tabiplik yapacaktır.

farklı bir gruba mensup olduklarından, kendilerine yabancı olan bir sistemi itiraflarıyla meşrulaştıramazlar. Verilen hükme boyun eğebilirler, ancak burada yalnızca Tanrı'nın kararını görürler. Fanon, bir güce boyun eğmenin onu kabul etmek anlamına gelmediğini sıklıkla belirtir:

Suçlu açısından hâkim karşısında kendi eylemini kabul etmek, bu eylemi onaylamak değildir; kamusal olanın özel alanı istilasını meşrulaştırmaktır. Kuzey Afrikalı inkâr ederek, kendini geri çekerek bunu reddetmiş olmuyor mu? Kuşkusuz, böylece, birlikte var olan ama toplumsal bütünleşme yaşamamış iki grup arasında tam bir ayrışmanın çarpıcı bir şekilde somutlaştığını görüyoruz. Müslüman sanığın kendisine önerilen toplum sözleşmesini eylemini itiraf ederek doğrulamayı reddetmesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, güç karşısındaki (söz konusu durumda adli) teslimiyetinin bu gücün kabulüyle karıştırılamayacağı anlamına gelir.⁵⁸

Dolayısıyla, bu adli tıp sorununun önemi, sömürge toplumunda ortak bir toplum sözleşmesinin bulunmadığını, keza bireyin toplumsal ve hukuki bir birliğe bağlılık duymadığını gözler önüne sermektedir. Ayrıca, burada toplumsal sözleşmeye dayanan kavranışı ile sömürgecilik arasında (sömürgecilik kendini meşrulaştırmak için bu sözleşmenin bayrağını sallamış olsa bile) çözümü mümkün olmayan bir çelişki olduğu ortaya çıkar. Bir kez daha görülür ki, doğallığında bir ırka bağlı ruhsal patoloji ve karakter ideolojisi, kendiliğinden gelişmiş gibi görünse de, bu çelişkiyi gizlemek amacıyla tasarlanmış bir araçtan fazlası değildir. Akıl hastalıklarının bilimsellik kisvesi altında ırksal bir temel üzerinde yerleştirilmesi, Avrupa'dan ithal edilen belirli bir kültürel yapıyı gizlice doğal bir ilke haline getirmek demektir.⁵⁹

Fanon ve Azoulay, Blida servisinde Cezayirli erkeklere sosyal terapi uygulamanın zorluklarının “biyolojik, psikolojik ve toplumsal öğelerin

58 Frantz Fanon ve Raymond Lacaton, “Conduites d'aveu en Afrique du Nord”, *Comptes rendus du Congrès des médecins aliénistes et neurologues de France et des pays de langue française* (53. Oturum, Nice, 5-11 Eylül 1955), age., 1955, s. 657-660 (s. 660).

59 Fanon, Cezayir Savaşı sırasındaki nörolojiye de aynı şekilde saldıyordu: “Bu özel patoloji (genel kas kontraktürü) devrimin patlak vermesinden önce dikkat çekmişti. Fakat bunu tarif eden doktorlar, bu yapıyı, yerlilerin doğuştan gelen bir kusuru, sömürgelerdeki başat ekstrapiramidal sisteme dair kanıtlar bulunan sinir sistemlerinin bir özgünlüğü (?) olarak gördüler. Aslında, bu kontraktür sadece bir duruş eşliğidir, sömürgeleştirilenin sömürge otoritesi karşısında kaslarının sertleşmesi, isteksizliği ve reddinin bir kanıtıdır” (*Les Damnés de la terre*, s. 280; *Œuvres*, s. 658).

sadece zihindeki bir sapmayla birbirlerinden ayrılması” olgusundan kaynaklandığını belirtir.⁶⁰ Fanon, bu boyutlar arasındaki gerçek ilişkileri keşfetmek ve bir grubun parçası olan bireyleri toplumsal bütüne bağlayan ilişkileri anlamak için kitaplarına geri döndü ve özellikle André Leroi-Gourhan,⁶¹ Georges Gusdorf ve “bütünsel toplumsal olgu”⁶² kavramını benimsediği Marcel Mauss gibi antropolog ve sosyologları yeniden okumaya başladı. Fanon, bir toplumu tanımlayan önemli pratikler arasına, ekonomi, hukuk, din, büyü ve sanatın kesiştiği yere, bu toplumun delilikle olan ilişkisini yerleştirdi.

Fanon bu alanda pek çok ilginç metin kaleme aldı. Bunların en çarpıcısı, kuşkusuz, 1956 yılında François Sanchez ile birlikte yazdığı, “Delilik Karşısında Mağribi Müslümanın Tutumu” başlıklı yazıdır. Fanon ve Sanchez, deliliği akıl hastalığı olarak gören Ortaçağ’a ait Arap metinlerinin güçlü geleneğine geri dönmektense, hastaların çokça maruz kaldığı tepkilere odaklandılar. Dervişlerin terapötik yöntemlerini gözlemleyerek ve bu uygulamaların dayandığı demonolojik metinleri çevirterek çalışmalar yürüttüler. Onlara göre, Avrupa’da delilik artık bir sapkınlık olarak değil hastalık olarak düşünülse de, hastane içindeki ve dışındaki tepkiler tıbbi bir şemadan ziyade ahlaki, ruhsal bir şemaya daha uygundu. Psikiyatri servisindeki hastabakıcılar sorun çıkaran hastaları “cezalandırma” eğilimindedir; aileleriye hastaların davranışlarından kişisel olarak yaralandıklarını hissederler: “Batılılar genellikle deliliğin insanın akıl sağlığını bozduğuna, hastalığı dikkate almadan hastanın davranışının anlaşılamayacağına inanırlar. Yine de, bu inanç pratikte her zaman mantıklı bir tavır takınmaya el vermez; Batılı sıklıkla hastalığı unu-

60 Frantz Fanon ve Jacques Azoulay, “La socialthérapie dans un service d’hommes musulmans”, *age.*, s. 356

61 Fanon ile Azoulay, Cezayir “yerlileri”nin demografik, kültürel ve yasal durumunun adeta resmini çizen Leroi-Gourhan’ın bir metnindeki uzun bölümleri neredeyse kelimesi kelimesine alırlar, ancak bu durumun sömürgeci niteliğini vurgulayabilmek için üzerlerinde küçük değişiklikler yaparlar (bkz. André Leroi-Gourhan ve Jean Poirier, *Ethnologie de l’Union française*, c. 1, *Afrique*, PUF, Paris, 1953, s. 121 ve devamı). Fanon, Leroi-Gourhan’ın Lyon’daki derslerini de takip etti (Claudine Razanajao ve Jacques Postel, “La vie et l’œuvre psychiatrique de Frantz Fanon”, *age.*, s. 148).

62 Marcel Mauss, *Essai sur le don* (1923-1924), *Sociologie et anthropologie*, PUF, Paris, 1950, s. 274-275.

tuyormuş gibi cereyan eder her şey: Batılı, akıl sağlığı bozuk olan kişinin bu marazi durumdan hoşlandığını ve çevresindekileri suiistimal etmek için bu durumdan az çok yararlanma eğiliminde olduğunu düşünür.”⁶³

Kuzey Afrikalıların delilik üzerine geliştirdikleri bakış açısı ise daha farklıdır: “Değişmez bir kesinlik varsa eğer, bu, Mağriplinin delilik ve deliliğin determinizmi hususunda sahip olduğu kesinliktir. Akıl hastası akıl sağlığını kesinlikle yitirmiştir ama rahatsızlığından sorumlu değildir; bütün sorumluluk cinlere aittir.” Bir delinin dış güçler (cinler) tarafından kontrol edildiği için hasta olduğu gerçekten düşünülüyorsa hastanın davranışlarında kasıt aranmayacağı gibi, ahlaklılık da *a fortiori* aranmaz:

Hasta oğlu tarafından hakarete uğrayan veya dövülen anne, onu saygısızlıkla veya canice arzulara sahip olmakla suçlamayı asla düşünmeyecektir; oğlunun tamamen özgür olduğunda asla kötülüğünü istemeyeceğini bilir. İradesinden kaynaklanmayan, baştan sona cinlerin etkisi altındaki eylemlerini ona mâl etmeyi aklından bile geçirmez.”⁶⁴

Dolayısıyla, Fanon “ruhsal hijyen” bakımından, yani yerel olarak sağlanan bakım anlamında bu toplumların Avrupa toplumlarından daha ileride olduğu kanısındadır; ama bunun nedeni hastalığın bir nevi büyüleyiciliği değildir (Fanon bu konuda Foucault’nun *Deliliğin Tarihi*’nden⁶⁵ oldukça uzaktadır): “Saygı, sabır, hoşgörü uyandıran delilik değil, cinlerden dolayı

63 Frantz Fanon ve François Sanchez, “Attitude du musulman maghrébin devant la folie”, *Revue pratique de psychologie de la vie sociale et d’hygiène mentale*, no. 1, 1956, s. 24-27 (ayrıca, bkz. *Bizim Gazete*’nin Kasım ve Aralık 1956 tarihli sayılarının dikkate değer başyazıları).

64 *Age*, s. 25.

65 Foucault, edebiyat üzerine kaleme aldığı metinlerde, delilik ihtimalini derin bir özgürlük olarak sunar: “En temel düzeyde, içimizdeki konuşma ihtimaliyle deli olma ihtimalinin eşzamanlı olarak geliştiğini söyleyebiliriz ve bunlar, tıpkı ikizler gibi, özgürlüklerimizin en tehlikeli, ama belki de en şahane veya en ısrarlı olanını ayaklarımızın altına serer” (Michel Foucault, *La Grande Étrangère*, Éditions de l’EHESS, “Audiographie” dizisi, Paris, 2013, s. 52). Fanon tezinde delilik açısından dilin önemine atıfta bulunur, bu saptamadan dolayı Lacan’ı öne çıkarır fakat sonunda Henri Ey’nin tarafında yer alır. 1969 yılında *L’Évolution Psychiatrique* dergisi “Michel Foucault’nun *Deliliğin Tarihi* kitabındaki ideolojik anlayış” üzerine yıllık toplantılar düzenler. Toplantıda, bazılarından Fanon’un da haberdar olduğu, ilginç psikiyatri metinleri yer alır. Henri Ey, “bunamanın akla, rüyanın yaşama denk olduğu, hatanın hakikat, yabancılaşmanın ise özgürlük değerinde” olduğuna hükmeden bir fikre şiddetle saldırır (*L’Évolution Psychiatrique*, c. 36, fasikül 2, 1971, s. 257).

delilikten mustarip olan insandır; mevcut haliyle insandır.”⁶⁶ Bu yüzden, Avrupa, hastalara yardımcı olmak için daha iyi sistemler geliştirmek istiyorsa, bu bakış açısından ders çıkarmalıdır; Fanon’a göre, bu tutumu benimsemek, psikiyatri sahasının bilimsel bakış açısını terk etmek zorunda kalındığı anlamına gelmez. Makale şu mesajı içeren bir değerlendirmeye sona ermektedir: “Avrupa akıl hastalarına sağlanan desteğin temellerini Müslüman ülkelerden edindiye de, karşılığında bu hastalıkların rasyonel kavranışını onlara geri vermiştir.”⁶⁷

Kurumun ötesinde

Blida deneyimi üzerine düşünmek, Fanon’a, kurumsal terapi modelinin işlemesi için meselenin toplumsal boyutu kadar kültürel boyutunun da dikkate alınması gerektiğini kanıtlamıştı. Bu durumda, Fanon, psikiyatri kurumlarından başka “ruhsal hijyen” yapıları kurabilmenin mümkün olup olmadığını sorgulamaya başladı. 1957 yılında, Blida’nın asistan doktorlarından Slimane Asselah ile birlikte ajitasyon sorunu üzerine (hastaların şiddet eğilimi ve bu durumun kurumla ilişkisi) kaleme aldığı ve ilk kez Tosquelles’in fikirlerinden uzaklaştığını belli eden makalede, Fanon, hastanenin dış dünyanın yerini alıp alamayacağı fikrini sorguluyor ve böyle bir durumda dışardaki iktidar ilişkilerinin de hastaneye aktarılabilceğini ekliyordu:

Burada, servisi örgütleme, kurumsallaştırma, sosyal davranışları mümkün kılma zorunluluğunu kavramanın dış dünyayı referans alan bir aldatmacayı kışkırtmaması gerektiğini hatırlatmakta fayda var. “Hastane-köyü”, “dış dünyanın yansıması olan hastane”, “hastane dışarı gibidir, hasta kendini evinde gibi hissetmelidir” şeklindeki düşünceler böyle anlaşılabilir... Bu gibi ifadelerin sözde psikoterapötik temelli insani kaygılar görünümünü altında gerçekliği gizleme girişimi olduğuna kuşku yoktur. Le Guillaunt’ın bu gerçekdışı tutumları reddetmesi için binlerce nedeni vardır.⁶⁸

66 Frantz Fanon ve François Sanchez, “Attitude du musulman maghrébin devant la folie”, *age*, s. 26.

67 *Age*, s. 27.

68 Frantz Fanon ve Slimane Asselah, “Le phénomène de l’agitation en milieu psychiatrique: considérations générales, signification psychopathologique”, *Maroc médical*, c. 36, no 380, Ocak 1957, s. 21-24 (s. 24). Bu makale, François Tosquelles’in “Introduction à la sémiologie de l’agitation” (*L’Évolution Psychiatrique*, no. 1, 1954, s. 75-97) makalesindeki “ajitasyon efsanesi” kavramının Paumelle’ce teşhirinin eleş-

Bu yüzden, 1957'den itibaren Tunus'taki son yıllarında, *El Moudjahid*'deki çalışmalarına ve siyasi faaliyetlerine ek olarak, Fanon, psikiyatrik sebeplerle hastaneye yatışın yerine geçmesi amacıyla, Charles-Nicolle Hastanesi'ne bağlı bir gündüz bakım merkezinin kurulması ve ayakta kalması için büyük emek sarf etti. 1959'da yayımlanan bilimsel makalelerinin sonuncusu, yaklaşık iki yıl süren bu deneyimin uzun bir raporu gibidir. Fanon, düşük maliyeti ve yüksek terapötik etkinliği sebebiyle, özellikle sömürgecilik sonrası ülkeler başta olmak üzere her yerde geliştirilebilecek psikiyatrik tedavi açısından gelişmiş bir model olarak gördüğü bu merkezden gurur duyuyor gibidir.⁶⁹ Gündüz bakım merkezinin kapalı kurumlara göre avantajı, sosyal terapinin hastanın kendi toplumsal ve kültürel çevresinde yapılabilmesidir. Gündüz bakım merkezindeki hastalar gün boyu bir dizi uygun tedavinin, gerektiğinde

tirisine bir yanıtıdır. Marksist psikiyatrist Louis Le Guillant (Lucien Bonnafé, Sven Follin ve Henri Wallon ile birlikte 1950 yılında La Raison'un kurucusu), *L'Évolution Psychiatrique*'in aynı sayısında "Introduction à une psychopathologie sociale" başlıklı bir çalışma yayımladı (s. 1-52). Hastayı yeniden uyumlandırma ve böylece normalleştirme arzusunun "suçlama arzusu"na bağlı olup olmadığını sorgulayan *Bizim Gazete*'nin 15 Kasım 1956 tarihli başyazısı, sosyoterapi komisyonlarının baskıcı şekilde bürokratikleştirilmesiyle ilgili bu kaygıyı açıkça dile getirir.

1959-1960 yıllarında, Fanon, Tunus Yüksek Öğretim Enstitüsü Sosyoloji ve Psikoloji bölümleri bünyesindeki Sosyal Psikoloji sertifikası kapsamında "Toplum ve Psikiyatri Karşılaşması" konulu bir dizi konferans verdi. Konferansa katılan Tunuslu sosyolog Lilia Ben Salem, Fanon'un soruyu şu şekilde sorduğunu belirtir: "Sosyoterapinin sahte bir toplum yarattığı söylenir. Toplumsal çevreyi doğal çevre gibi evcilleştirebilir miyiz?" (Elinizdeki baskıda yer alan ders notlarına bakabilirsiniz.) Ben Salem'e göre bu konferanslar çok büyük bir dinleyici kitlesinin ilgisini çekmişti. Michel Martini'nin anılarında (*Chroniques des années algériennes, 1946-1962*, Bouchène, Saint-Denis, 2002, s. 369) teyit ettiği üzere, Fanon'un konferans harici konuşmaları konferansların kendisi kadar ilginçti.

- 69 Frantz Fanon, "L'hospitalisation de jour en psychiatrie, valeur et limites" (iki bölümden oluşan yazının ikinci parçası Charles Geronimi ile birlikte yayımlanmıştır), *La Tunisie médicale*, c. 37, no. 10, s. 689-732. Fanon, "kapısı açık" psikiyatri kliniklerini, Cadillac Psikiyatri Hastanesi'ndeki deneyime dayanan Georges Boittelle ve Claudine Boittelle-Lentulo'nun "Quelques réflexions sur le fonctionnement d'un open door" (*L'Information psychiatrique*, c. 29, no 1, 1953, s. 15-18) metninden, ve bir bölümünü Nottingham'daki Mapperley Hastanesi ve hastanenin yöneticisi olan, gündüz psikiyatrisinin öncüsü Duncan McMillan'a ayıran Henri Ueberschlag'ın "L'Assistance psychiatrique hospitalière en Angleterre" (*L'Information psychiatrique*, c. 31, no. 7, 1955, s. 332-347, ve c. 31, no. 9 [1955], s. 476-498) başlıklı araştırmasından biliyordu.

şok terapisinin veya hipnoterapinin ilk seanslarının, bireysel veya grupla yapılan psikoterapilerin ardından gece evlerine dönebiliyorlardı.⁷⁰

Fanon, bu makalesinde, kapatılmayı reddedişini gerekçelendirmek adına, Henri Ey'den miras aldığı, deliliğin özgürlük patolojisi olduğuna dair fikre tekrar tekrar geri döner:

Aklıl hastalıkları, bilinçteki önemli bozuklukları dışında bırakan bir fenomenoloji içinde, gerçek bir özgürlük patolojisi olarak kendini sunar. Hastalık, hastayı özgürlüğünün, iradesinin ve arzularının talimatları, engellemeler, karşı emirler ve kaygılarla sürekli olarak kıldığı bir dünyaya yerleştirir. Klasik an-

70 Lilia Ben Salem, daha önce atıfta bulunduğumuz ifadesinde bu merkezi şöyle anlatıyor: "Tunus'taki Charles-Nicolle Hastanesi'nin Gündüz Psikiyatri Merkezi'ndeki perşembe sabahı konsültasyonlarına katılmak üzere Fanon sosyal psikoloji öğrencileri olan bizleri davet etti. Fanon Tunus'a geldiğinde önce Manouba Psikiyatri Hastanesi'ne atandı; ama akıl hastalıklarını 'sosyolojik' bir yolla yorumlayışı karşısında oradaki meslektaşlarının çekincesiyle karşılaşınca, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı danışma sayesinde, ilkelerine sadık kalma hususunda daha özgür olaca Charles-Nicolle Hastanesi'nin nöropsikiyatri bölümüne tayin oldu. Orada genç bir ekiple birlikte bir gündüz nöropsikiyatri merkezi kurma şansı olacaktı; Alice Cherki'ye göre orası 'Fanon'un Tunus'taki evi'ydi." (Fanon'u Charles-Nicolle'de bir gündüz nöropsikiyatri merkezi kurmaya yönelten, Manouba psikiyatri servisinde yaşanan gerilimler için bkz. Alice Cherki, *Frantz Fanon, portrait, age.*, s. 166.)

O dönemde Fanon'un yaptığı çalışmalarla rahatsız ettiği Tunuslu meslektaşları daha sonra bu çalışmaları sahiplenmekte hiç tereddüt etmeyeceklerdir; örneğin, bkz. Sleim Ammar, "L'assistance psychiatrique en Tunisie: aperçu historique", *L'Information psychiatrique*, c. 48, no. 7, 1972, s. 647-657 (makale, *Journal tunisien de psychiatrique* de [c. 1, no 1, Ocak 1998, <url.ca/n6hci>] güncellenip tekrar yayımlanmıştır): "1956 yılında bağımsızlığın ilanıyla birlikte nöbeti Tunuslu psikiyatristlerin alması gerekiyordu. Doktor Frantz Fanon'un 1958-1961 yılları arasında burada bulunmasından güç alan kurumun Tunuslu yönetimi (Doktor Tahar Ben Soltane ve Sleim Ammar), daha önce başlanmış çalışmayı sürdürüp kesin bir şekilde vurgulayarak, tüm kısıtlama ve yasakları kaldırmak için çaba sarf edeceklerdi: deli gömleklerinin, deli örgülerin ve hücrelerin kaldırılması ve buna paralel olarak ergoterapi ve sosyoterapinin (gazete, geziler, sinema, tiyatro gösterileri, müzik, spor ve her türlü eğlence etkinliği) yoğun gelişimi."

M. Fakhreddine Haffani ve Zied M'Hirsi, *L'Hôpital Razi de La Manouba et son histoire* (Centre de publication universitaire, Tunis, 2008, s. 79) başlıklı çalışmalarında, Fanon'un "kronik hasta koşullarının avlularını sınırlayan çitleri kaldırdığı" nı belirtirler. Abdelhamid Bouzgarrou'nun Tunus Tıp Fakültesi'ndeki doktora tezi *À propos d'une expérience de transformation institutionnelle au niveau d'un service de psychiatrie* de yer alan ifadeleri aktarılır. "Engelleri yıkarak özgürlük sağladı. Önceden hastalar birer yabancı hayvan, biz de hayvan terbiyecisiydik. Hepimiz bu kafesin içinde kaçma fikri zihinimize musallat olmuş bir halde yaşıyorduk. Fanon, Pınel'de (çelişkili bir biçimde, hücre koşullardan birinin adı) sadece birkaç ay çalıştı ama bunama ve kronik hastalıklar koşuşunu aldı ve oranın modern bir koşuş gibi işlemlerini sağladı, 'Hastanın kaçıp kaçmaması önemli değil, eğer kaçarsa, işte o zaman iyileşmiştir!' derdi."

lamda hastaneye yatırılmak, hastanın hareket alanını ciddi ölçüde sınırlar; hatalarını telafi etme ve hareket edebilme ihtimalini tümüyle engeller, hastayı hastanenin kapalı alanıyla sınırlar ve onu gerçekdışı hayaller dünyasında özgürlüğünü yaşamaya mahkûm eder. Bu nedenle, hastanın onu içerde tutan doktora karşı çıkarak kendini özgür hissetmesi şaşırtıcı değildir. (...) Gündüz hastanesinde ise (...) aslında kurumun hastanın özgürlüğü ve o anki görünümü üzerinde nüfuzu yoktur. (...) Hastanın giyim kuşanması ve saç kesimi üzerine söz söyleme hakkının olmaması, özellikle de hastane ortamı dışında geçen günün bir kısmının gizli kalması, psikiyatri hastanelerinde bedensel parçalanma fantazmalarına veya benlik aşınmasına yol açan çözücü entegrasyonun aksine, hastanın kişiliğinin güçlenmesine ve her durumda korunmasına olanak tanır.⁷¹

Psikiyatri kurumunun dönüştürmek yerine güçlendirdiği fiziksel parçalanma fantazmaları, kimlik çözülmesi: Bu kavramlar Fanon tarafından *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'de Siyahi'nin yaşadığı tecrübenin merkezindeki sömürgeci kurumun ve ırkçı bakışın ürettiği yabancılaşmayı tarif etmek için zaten kullanılmıştır; bunlar, akıl hastalığının oluşumunda, nörolojik bozulmanın ilk aşamasında görülenlere benzer bozucu etmenlerdir.⁷² Gelgelelim, dünya durduğu yerde durmuyordu ve artık özü itibarıyla yabancılaştırıcı yapıları tıp alanında sürdürmek söz konusu değildi. Fanon'un Tunus'taki gündüz bakım merkezleri üzerine yazdığı makalesinde ortaya koyduğu yeni bir ülke için ruh sağlığı programı, Avrupa'da da "alan psikiyatrisi" adı altında psikiyatri bakımının vazgeçilmez bir boyutu halini alacak şeye model olarak hizmet edebilirdi.

Fanon'un devrimcilik, gazetecilik ve elçilik hayatını da sevdiği ortadadır. Ama bağımsızlık kazanıldığında ömrünün geri kalan kısmını "özgürlük patolojileri"ni en iyi çözebilecek yapıları kendi alanında örgütlemeye adanmıştı. Bilimsel ve klinik pratiklerini hayatının dolu dolu yaşadığı diğer veçhelerinden ayırmak mümkün değildi.

71 Frantz Fanon, "L'hospitalisation de jour en psychiatrie, valeur et limites", *age.*, s. 717 ve 723.

72 Frantz Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*, *age.* ırkçı bakış açısının deriye, yüzeye çıkardığı "vücut/nesne" takıntılı bilincin ürettiği yabancılaşma bu kitabın merkezidir. Fanon bu bozulmayı nörolojik hastalığa bağlı bedensel/ruhsal kopuşunun benzeri olarak kavrar. Kitabın bölümleri, Sartre'in ardından sömürgeleştirilmiş ruhun fenomenolojisinin diyalektiğinde olumsuz bir moment olarak algılanan zenci hareketi dahil olmak üzere, Eski Rejim'in sömürgelerinin tarihsel ve sosyolojik bağlamında birbirini takip eden patolojik yeniden yapılanların tarifi olarak okunabilir (*age.*, s. 108; *Œuvres*, s. 171).

Birleştirme Çizgisi

Saint-Alban Psikiyatri Hastanesi Gazetesi başyazıları,

Frantz Fanon, Ocak-Mart 1953⁷³

30 Ocak 1953, sayı 133: *Şeyler Karşısında İnsan*

Dünyada nesneler, ağaçlar, araziler, arabalar, uçaklar vardır. Dünyada şeyler vardır. Bu nesnelere, bu şeylere bakan insan bunlara kayıtsız da kalabilir, bunları arzulayabilir de. Bir arabayı istemek veya arzulamak, artık bir araba arzusuna sahip olmamayı istemektir. Bir şeyi arzulamak, arzulamayı artık istememektir. Genellikle arzunun arzu edilen nesneden daha ileriye gördüğü söylenir: Arzu edilen nesne her zaman bir sınırdır.

Şeylerin yerine insan yerleştirilirse planda bir değişiklik meydana gelir. Her insan bir kuruma aittir, bir çerçeve içinde var olur. Kimi ordu mensubudur, kimi memur veya erdir. Kimi duvar ustası, kimi girişimci veya köylüdür. Evli ya da bekârdır; çocukları vardır veya yoktur; okumayı, sinemayı ya da domino oynamayı seviyordur. Biriyle ilk karşılaşmamızda neredeyse her zaman belirgin bir utangaçlık ortaya çıkar. Çiftliğe yeni bir köylü geldiğinde, diğerleri önce ona uzaktan bakar, sonra yavaş yavaş yaklaşır günaydın der... Öğleyn yemek yemek ve bir şeyler içmek gibi toplumsal eylemler –tabiri caizse– dilleri çözer. Fakat başlangıçta birbirimize saygı duyar, bakışlarla birbirimizi ölçeriz.

Yeni bir insanla karşılaştığımızda konuşuruz; tek yapabileceğimiz budur. Sessizliği veya sessizlikleri sona erdiren şey dildir. Böylece, ile-

73 Fanon'un, François Tosquelles'in asistanı olacağı Saint-Alban Psikiyatri Hastanesi'nde çıkan gazetedeki bazı başyazılarına burada tekrar yer veriyoruz. Bazı belirgin noktalama hatalarını düzelttik. Her türlü kurumsallaşmaya karşı güvensizliğin ve şimdiki zamana katılım düşüncesinin merkez noktası olan uyanıklık temasının en başından beri mevcut olduğunu belirtelim.

tişim veya bağ kurabiliriz. Hristiyanlıkta komşumuz her zaman suç ortağımızdır. İhanet edebilecek bir suç ortağı, tıpkı tüm suç ortakları gibi. Birine öfkelenmek, o kişiyle aramızda hiçbir ortak nokta olmadığını saptamaktır. Biriyle benzer hisleri paylaşmak, bu hislerin bir şey karşısında paylaşılacağı anlamına gelir.

İletişimin temelinde bir niyet yatar, ama bu niyetin samimi olması gerekir. Bu samimiyeti keşfetmek ve istemek için yerküre üzerinde bulunan nesnelerin tümü ile dünyayı birbirinden ayırt etmek gerekir. Nesneler karşısında insanlar karşısında olduğundan farklı davranırız. Yemek yemek için yer, nefes almak için nefes alırız. Bu şekilde yaşarız. Samimiyetle yemek yer ve nefes alırız. Yaşamak bir samimiyettir. Yemek yemenin, bir şey içmenin ya da sigara tüttürmenin yaşamak olmadığı söylenmemeli, gündelik hayat denen şey küçümsenmemelidir. Sıradışı olanı aramak gerekmez. Yaratıcı tasarılar sıradanlıktan ortaya çıkabilir. Fakat bu meseleye daha sonra döneceğim.

Cumartesi sabahı gazete toplantısında uyku üzerine biraz tartıştık. Doktor Tosquelles bize pek çok hastanın uyku hapi istediğini hatırlattı. Uykuya dalmadaki bu zorluğa uykusuzluk hastalığı adı veriliyor. Uykusuzluk hastalığı nedir? Uykusuzluk hastalığı, uykusuzluğun makûl bulunduğu bir yaşam biçimidir. Uyanık kalmak için bir sebep olduğunda uyanık kalırız. Gündelik hayat, uyanıklığını askıya alabilen kişinin hayatıdır. Gündelik hayatın samimiyeti, askıya alınabilme özgürlüğüne sahip olmasından kaynaklanır. Uykusuzluk hastasının uyuma, gevşeme, sakinleşme özgürlüğü yoktur. Uykusuzluk hastası uyanık kalmaz, uyanık kalan geceder. O uyanık kalır.

6 Mart 1953, sayı 138: *Dün, Bugün ve Yarın*

Tıpkı bir ülke gibi bir insan için de en zor şeylerden biri zamanın üç unsurunu her zaman göz önünde bulundurmadır: geçmiş, şimdi ve gelecek. Bu üç unsur göz önünde bulundurmak, beklemenin, umudun ve geleceğin sahip olduğu büyük önemi kavramaktır; çünkü hareketlerimizin on yıl içinde sonuçlar doğurabileceğini, dolayısıyla bu hareketlerimiz konusunda hesap vermek zorunda kalabileceğimizi bilmektir; hafızaya sahip olmak için geçmiş, bugün ve gelecek arasındaki bu bağlantıyı kurma zorunluluğu da bundan kaynaklanır.

Ancak, hafıza insandan üstün bir konuma yerleştirilmemelidir. Hafıza genellikle geleneğin anasıdır. Ancak, geleneğin var olması iyi olsa

da, yeni bir hayat tarzı yaratmak için bu geleneğin ötesine geçmek de hoştur. Şimdiki zamanın değersiz olduğunu ve yalnızca geçmişe odaklanması gerektiğini düşünenler, bir bakıma, iki boyuttan yoksun, güvenemeyeceğimiz insanlardır. Tüm gücümüzle şu anı yaşamanız gerektiğini, yarın veya dün için endişelenmenize gerek olmadığını düşünenler de tehlikeli olabilir, çünkü bu insanlar her dakikanın gelecek veya önceki dakikalardan kopuk olduğuna ve bu dünyada yalnızca kendilerinin olduğuna inanırlar. Geçmişten ve şimdiden vazgeçen, arzu edilebilir ve arzulanan uzak bir geleceği hayal eden kişi, arzulanan geleceği mümkün kılabilmek için üzerinde hareket etmemiz gereken gündelik karşıt zeminden de mahrumdur. Dolayısıyla, bir insanın şimdii, geçmişi ve geleceği her zaman hesaba katması gerektiğini görüyorsunuz.

Hastanedeki birine, “Ne zamandır hastasınız?” diye sorsak ve bize cevap olarak, “Hatırlamıyorum,” dese, bu insanın –hastalık, anne baba yoksunluğu gibi– kötü anılarını unutmaya çalıştığını ve sanki geçmiş ölmüş gibi davrandığını söyleriz. Birine, bir hastaya, “Bugün günlerden ne?” diye sorsak ve o da bize, “Ben ne günü, ne ayı, ne yılı biliyorum,” dese, bu hastanın dünyaya ilgisini bütünüyle kaybettiğini ve ölü gibi davrandığını düşünürüz. Benzer şekilde, eğer hasta kendinden vazgeçerse, iyileşmek, rahatsızlıklarını anlamak, hastalığıyla savaşmak için hiç çaba sarf etmezse; eğer bu hasta kendi tutumunu, fikirlerini eleştirmeyi denemezse, bu hastanın toplum içindeki gerçek hayata ilgisiz kaldığını, hatta hayatını hasta olarak sürdürmeyi tamamen kabullendiğini söyleyebiliriz.

Geçmiş, şimdi ve gelecek, insanın en güçlü üç ilgi alanı olmalıdır. Bu üç unsuru dikkate almaksızın olumlu, değerli ve kalıcı şeylerin farkına varmak ve bunları üretebilmek imkânsızdır.

27 Mart 1953, sayı 141: *Bağlanmanın Terapötik Rolü*

Psikiyatri çevresinde bir unsur çok önemlidir: bir hastanın her yüz ifadesini, her kelimesini, elinin kolunun her hareketini yakalandığı hastalıkla ilişkilendirmenin şaşmaz kaygısı. Her el kol hareketi, her kelime, her yüz ifadesi, hastanın rahatsızlığıyla, hastalığın güncel durumuyla ve kronik bir durumun görülüp görülmemesiyle ilişkilendirilmelidir; ancak, psikiyatri açısından önemli olan bu durum ortaya ikinci bir soru

çıkartır: Bu değişimleri, bu dalgalanmaları, bu değişiklikleri, bu mutasyonları kim kaydetmeli? Öncelikle hasta hastalığını yaşadığı kadar buna maruz da kaldığından, kendini nadiren gözlemleyebileceği söylenebilir. Yine de, madden ve organik olarak mümkün olabilseydi, doktoruna veya hastabakıcısına, “Ajite olmaya başlayacağım, sanrılarım tekrar başlayacak, uykusuzluğum nüksedecek, endişelenmeye başlıyorum,” diyebilmeyi kesinlikle isterdi.

Tıpkı ilkbaharda mide ülseri olan birinin yeniden diyeteye başlamak için doktoruna gitmesi gibi, durgunluğun, ilgisizliğin, suskunluğun nüksettiğini hisseden bir katatonik de, elinden gelse, katatoni adını verdiğimiz, bedende oluşan bu katılıkla, tözselleşmiş bu bedenle, sadece beden olmaya çabalayan bedenle ümitsizce bütünleşme, eğer yapabilse, bize, “Bir daha katatoni yaşamamam için bana yardım edin!” derdi. Ancak, ne doktor ne de hastabakıcı uyanık gardiyan rolünü üstlendiğinden, katatoni eşliğindeki bu hastanın gösterdiği bir öfke hastabakıcı tarafından hemen etiketlenir: tepki kötü, hasta telaşlı, hasta uyumsuz.

Herhangi bir hastanın durumu hakkında hemşirelerden bilgi almak istediğimde çoğu zaman belirsiz cevaplarla karşılaşırım. Hemşirenin iyileştirilecek ve tedavi edilecek hastayı hiç gözlemlemediği izlenimine kapılırım; psikoterapötik bir gerginliğin olmadığını söyleyebilirim. Hemşirelere, bir suçlamada bulunmaktan ziyade, birinci derecede mesleki eğitimden sorumlu olduğumdan, işlerini iyi yapma yöntemiyle ilgili önerilerde bulunurum. Eğer hastabakıcılık mesleğini kusursuz bir biçimde yapmak istiyorsanız, etrafınızdaki iki şeyin farkına varmayı denemelisiniz: hastanın iyileştiğine dair işaretler, hastalığın nüksettiğine veya kronikleşmeye doğru evrildiğine dair işaretler. Ancak, özellikle bir tavsiyede bulunacağım: Asla bir hastanın sahip olduğu rahatsızlığı mutlak anlamda kronik kabul etmeyin, hastalığı kronik olarak değerlendirmek psikoterapötik faaliyete artık dikkat edilmeyeceği anlamına gelir. Hatta, benim yetkilerimi aşıyor olsa da, sanırım şunu söylemem gerekir: Bir hastanedeki hastabakıcı ve hemşireleri kronik vakalara bakan servislerde çok uzun süre tutmamalı, çünkü modern hastabakıcının temel özelliği olan uyanıklıklarını yitirirler.

Bini Yöntemiyle Tedavi Edilen Birkaç Vaka Üzerine

François Tosquelles ve Frantz Fanon
(Saint-Alban), Temmuz 1953⁷⁴

Bütün zıt ve tamamlayıcı yanlarıyla organoterapi ile psikoterapinin tutarlı ve etkili bir bütün halinde bir araya geldiği psikiyatrik terapötinin somut vakalarını değerlendirmenize ve eleştirilerinize sunuyoruz.

Burada söz konusu olan, yıkım terapötisini, tekrarlanan şoklarla kurumsal bir terapötik davranışın içerisine yerleştirmektir. Deneyimlerimiz patoplastik yükü yoğun olan kronik sanrılı psikoz veya ağır nevroz vakalarıyla ilgilidir. Teorik yönelimi fazlasıyla tartışmalı olan, umut vadeden vakalardan yola çıkarak, psikiyatri literatüründe, uygulamada bir öneme sahip olmayan basmakalıp yapıların ötesine geçmeyi amaçlıyoruz: yani elektroşok, insülin şok tedavisi, lökotomi gibi klasik organoterapilere paralel veya ardışık biçimde düşünülmesi gereken sözde tamamlayıcı psikoterapilere veya ergoterapilere* başvurulması.

Üç yıldan beri, tamamı başarılı olmasa da, etkin bir şekilde Bini yöntemiyle tedavi edilen dokuz vaka arasından “örnek” bir vakanın ayrıntılı tanımı üzerinde duracağız. Bir başka tebliğ ise kurumsal terapötikler çerçevesinde yıkım tekniğinin çok sınırlı göstergelerinin meşruluğu sorununa ayrılmıştır.

74 *Comptes rendus du Congrès des médecins aliénistes et neurologues de France et des pays de langue française* (51. Oturum, Pau, 20-26 Temmuz 1953), Masson, Paris, 1953, s. 539-544. (Bu metinde, Tosquelles ve Fanon, psikoterapinin yolunu açan kişiliğin yeniden doğumunu veya yeniden programlanmasını üretmek için elektroşokların [Bini yöntemi], insülin şokunun ve narkoterapinin nasıl kullanılabileceğini açıklamaktadır.)

* Fiziksel veya ruhsal rahatsızlıklar nedeniyle işlev kaybına uğrayan hastanın gündelik yaşam etkinliklerindeki varlığını artırmak amacıyla uygulanan terapi biçimi, iş terapisi. (y.h.n.)

Üzerinde duracağımız vaka deneyimlediğimiz ilk vaka değildi. Vakiyle, Millon’la birlikte, içimizden biri, bir dizi deneme yanılma yönteminden ve girişimden sonra, iki “umutsuz” vakanın tedavisini gerçekleştirebilmişti. Ancak, bu, önerdiğimiz tutarlı terapötik davranışlar bütünü, gerçekliği tam olarak bilinen ve önceden belirlenmiş bir plana göre uygulandığı ilk vakadır. Diğer vakalar ise büyük ölçüde bunun üzerine eklenebilir.

Limoges’den Doktor Valat bize kırk beş yaşında, hasta bir rahibeden söz etti; Valat’nın dediğine göre, hasta birkaç aydan beri,

Hezeyan dolu bazı sanrılı işkence fikirleriyle beliren ciddi ruhsal bozukluklar; boğuk haykırışlarla, herhangi bir yerde (evde, dışarıda, kilisede), herhangi bir zamanda atılan çığlıklarla tezahür eden ağır davranış bozuklukları göstermektedir. Hasta, bazen tamamen tutarsız ama geçici bir sayıklamayla birlikte, gündüz veya gece aralıklı olarak psikomotor ajitasyon sergilemekte, ayrıca, etrafındakilere rahatlıkla agresif hareketlerde bulunmaktadır. Geçmişe dayanan ve kötüleşen ruhsal bozuklukları hastanın psikiyatri hastanesine yatırılmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu rahibe, ona eşlik eden bir arkadaşıyla servisimize geldi. İlk görüşmede, cemaatinin tasarladığı iyi niyetli fakat kurnaz planı bozmak zorundaydık. Hastalığına dair en ufak bir fikri olmayan, bilinci berrak, güçlü kuvvetli bu hasta, dini statüsü ve kişiliği nedeniyle görmesi gereken hürmetle bağdaşmadığını düşündüğü her türlü psikolojik-psikiyatrik soruşturmayı reddetmekteydi. Bununla birlikte, onu kandırarak akut hastaların bulunduğu servise yerleştirmek, kaçmasını önlemek için dikkatle gözlemlemek, uyurken rahibe kıyafelerini çıkarmak öneriliyordu. Arkadaşı ortadan kaybolmak için geceyi bekliyordu. Yanlış anlaşılma riskini göze alarak ve hastaneye yerleşmenin gönüllü doğasından yararlanarak, refakatçi rahibeyle birlikte bir açıklama seansı yapmadan hastayı teslim almayı reddettik. Bu görüşme esnasında hastanın çekincelerinin kısmen de olsa üstesinden gelebilmiş ve onu boş bir servise yerleşmeye ikna edebilmiştik, böylece, tamamen sivil bir giyimle serviste bulunmasını hızlandırabilmek mümkün olmuştu. Bu durum, servisin usul ve esaslarına uygun davranma, muayene ve tedavi saatleri haricinde hastane dışına çıkma hakkını da doğal olarak kapsıyordu. Bununla beraber, hasta bizim önerimizi, durumunu gerçekten kavradığı

için değil, “üstlerinin emirlerini sorgulamadığı” için kabul etmişti. İlk görüşmeler güçlü bir paranoid kişiliğe dair ilk izlenimleri doğruluyordu ancak güçlü ve mutlak direncinin üstesinden gelmekte zorlanıyorduk. Hastanedeki yaşamla ilgili pratik sorular sorduğunda düzgün bir sözel temas sağlamak mümkündü, ancak hastanın kişisel, ailevi ya da cemaat içi hayatını kavramaya dair her tür girişim belirgin bir sessizlikle kuşatılmıştı. Bu dönemde ondan ne bir hezeyanlı itiraf ne de tuhaf davranışlarını açıklayan herhangi bir ipucu elde edebildik: Fiziksel muayeneye direnmedi; zaten bu muayenede hiçbir bulguya rastlanmadığını belirtmeye gerek dahi yok. Gününü bahçede yürüyüş yaparak veya hastanenin dışında, şapelde geçirmekte, çok okumaktadır. Çok az bağ kurmakta, diğer hastalardan kaçmaktadır: Kendisini, “Oradaki kızların arasına karışmak istemiyorum,” diyerek dürüstçe ifade ediyor. Bununla birlikte, sabırla sorular sormaya devam ettikçe, “odasında oyuncak bebekleri için kıyafetler dikmekle” meşgul olduğunu öğreniyoruz. Rahibe hastaneye yeni yatanları ziyaret eden kulüp üyelerinden oluşan komisyonu saygılı bir biçimde karşılamaktadır. Komisyonun hediyesini ve iyi dileklerini kabul etmekte, ancak özür dileyerek her türlü işbirliğinden kaçınmaktadır.

Görünümü aşırı güçlü ve katı benliğini yansıtmaktadır. Basit öksürükler, abartılı ve gittikçe artan bir yoğunlukta tekrarlanarak gerçek çığlıklara dönüşmektedir. Bunlar konuşmasını bölmekte veya sessizliğini bozmaktadır. Sanrı karşıtı bir savunmayı temsil etmedikleri gibi, hezeyanlı bir tutuma karşılık verir gibi de görünmezler. Bu çığlıklar dışsal bir kaygı tezahürü olmaksızın ortaya çıkmaktadır, keza bunları benliğine yabancı olarak da görmez. Hasta, bu davranışın patolojik anlamını barsarılı bir şekilde en aza indirmeye çalışmaktadır. Ancak, komşuları, karışlaştığı kişiler veya doktor için, özellikle doktorun sorabileceği rahatsız edici sorular karşısında bu çığlıkların alaycı niteliğini fark etmek hiç de zor değil. Hemşire rahibelerimizin yerinde ve doğru hamleleri de aynı ret belirtisiyle karşılaşır.

Bu süreçte tamamlayıcı bilgiler de edindik; en önemlisi şuydu: muhtemelen şizofrenik bir sürecin başında intihar eden bir erkek kardeş; belirsiz nörolojik bozukluklara eşlik eden ruhsal çöküş sendromu do-

layısıyla ölen baba; bir kız kardeşinde nöbetli histeri veya epilepsi. Hasta her zaman çok gururlu bir karaktere sahipti. İntihar eden kardeşine çok bağlı olan, kendi kendini eğitmiş hastamız daha sonra manastıra kapanmış ve orada her zaman “idare edilmesi çok zor” olduğunu göstermiştir. Bir görev için Libreville’e gönderildiğinde, yerlilere, özellikle çocuklara yönelik şiddetli ve aşağılayıcı davranışları nedeniyle üstleri onu kısa süre içinde bu görevden geri çekmek zorunda kalmıştır. Yaşanan sorunlardan söz açıldığında, kaçamak bir şekilde kurak iklimi ileri sürmüş, zencilerin “çıplak olduğunu” ve “hiçbir zaman onların düzeyine inemediğini, tiksindirici yaşam tarzlarına uyum sağlayamadığını” ağzından kaçırmıştır.

Artık net bir karara varmıştık: Gerçek bir paranoyayla karşı karşıyaydık; bu kişilik gelişimine konversiyon histerisi belirtileri de yerleşmişti. Bizim edilgen bir tavır sergilediğimiz birkaç narkoanaliz seansı, ne bir değişikliğe neden olmuş ne de diğer psikoterapi seanslarına netlik kazandırmıştı. Manastır dışında, ailesine yeniden uyum sağlamasının sosyal olarak imkânsız olduğu kanıtlandığında, hastamızı aşağıdaki plana göre Bini terapötikğine tabi tutmaya karar verdik.

İlk evre: Hastanın davranışının anlamını ve psikolojik yorumunu ona göstermeyi amaçlayan aktif müdahaleci bir psikoterapinin içimizden biri tarafından hızla sürdürülmesi. Psikoterapist, narkoz seanslarını, hastanın kişiliği ve hayatı hakkında samimi ve neredeyse saldırgan bir tartışmaya dönüştürüyor. Hastanın savunmaları kısmen parçalanıyor ve kişiliğine tecavüzü protesto etmesine rağmen – “Ruhum veya bilinçaltım sadece Tanrı’ya aittir” – hırçın tavrı ve gururunu, keza kendi kendine yetecek şekilde tek başına yaşama kararını itiraf ediyor. Görece iyileşmenin görüldüğü birkaç günden sonra, beklendiği gibi, histeri artıyor; böylece, ikinci adım başlıyor.

İkinci evre: Narkoanaliz esnasında, hasta derin uykuya geçene kadar iğne yapılır, hastanın koğuşu değiştirilir; burada eski psikoterapistle yeniden temas kurmadan Bini tedavisine geçilir. Mümkün olan en kısa sürede bilinç bulanıklığı aşamasına ulaşıldığında, birinci evredeki yalı-

tolmuş “sağlık ocağı” yerine, birçok hastanın bulunduğu, tam bir “hastane” görünümündeki “set”e geçilir. Aslında, bu ilk günlerde, bilinci zaman zaman açılabilir, hasta sadece belirsiz bir “hastalık” kavramını ve rahatlatıcı bir “özenli bakım” kavramını saptayabilir.

Üçüncü evre: Amnezik bilinç bulanıklığı evresine geçildiğinde, hastanın bilincinin yeniden açıldığı aşamada, hastayı anne ile çocuk arasındaki ilişkinin çok ilkel bir hali içine yerleştirmeyi amaçlayan insülin şok terapisine başlanır: ağızdan beslenme, temizlik, ilk kelimeler. Bu koşullarda insülinin uyandırmasıyla hemşirenin yüzünün “tanınması,” hastayı “dünyaya gelirken” yaşanan anne karmaşasıyla nesnel olarak aynı seviyeye yerleştirir. Birincil ve ikincil özdeşleşme süreçleri yeni psikoterapist tarafından çok yakından takip edilmelidir. Psikoterapist bu aşamada, dolaylı olarak, özellikle de kurum aracılığıyla çalışma yürütür ve çocuğun ailede babanın varlığını deneyimlediği şekilde hareket eder. Dahası, insanlar arasındaki bu özdeşleşmeler biricik değildir. Burada “toplumsal” bir yaklaşım söz konusudur: başka insanlar aracılığıyla isimlerin öğrenilmesi ve nesnelerle özdeşleşme.

Hastamız, bilincinin açıldığı süreci, kendi nesnel ve sözel davranışlarında açıkça görülen çeşitli karmaşa “çekirdekleri” çevresinde yaşad. Servisin başrahibesinin ve hem mesafesini hem de mevcudiyetini koruyan psikoterapistin doğrudan işbirliğiyle bu aşamayı her seferinde “atlattı”. Doğal olarak, çocuksu şaşkınlık evresine geçildi; bu evrede her şey güzeldi ve oyunla ilgiliydi, görev gereği emirlere uyulan ve arkadaşlar ile suç ortaklarının (diğer hastalar, personel...) yardımıyla dünya karşısındaki kişisel soruşturmanın yapıldığı dönemdi bu, sonra (...) yedi yaşına geldi, “ve annesi hamileydi”. Başka bir kardeş (daha sonra intihar edecek olan kardeşi) istemediğini söylüyor. “Bu kadar çok çocuk dünyaya getirmiş olmasaydı, babamı daha fazla severdim” (çocukluk arkadaşı Matmazel X. sandığı bir hemşireye bunları söyledi). Sonra, evlilik hakkındaki fikirlerini gözden geçirdi: “Yirmi yaşındayım (...) bütün bu kızlar ne yapıyorlar (...) onlar da benim gibi evlenmeli.” Atölyedeki ortak yaşama doğal olarak uyum sağlıyor “rahibe” olduğunu henüz bilmiyor; sonunda bunu öğrendiğindeyse, bu durum, koşuyla birlikte hastane sahnesinde tiyatro yapmasını engellemez. Ancak, kendine çok anlamlı bir rol seçer: Manastıra kapanmadan önce yaptığı

gibi bir daktilocu olarak çalışır... Kişiliği, gururu vb. yüzünden kapının önüne konur. Ondan daha iyisi bulunamadığı ve davranışlarını düzelttiği için yine de işe geri alınır.

Yavaş yavaş durumun bütünüyle bilincine varır ve söylediklerini düzeltmeye başlar.

Özür dilerim, çok hastaydım, geçen gün siz sanki Matmazel X'mişsiniz gibi konuştum, yirmi yıl önceydi... Erkek kardeşim doğduğunda (...) buna ihtiyacımız yoktu. Şimdi aynı fikirde olınam gerekmiyor. Onunla yaptığım bir konuşmaydı. Onu öyle şımarttık ki, kötü yetiştirildi... Kafam karıştı. Bana hasta olduğum söylenmişti ama ben inanmadım... Sizin yanınızda olmak çok iyi... Bir gün yeniden kötüleşirsem -bizde genetik bu- buraya yeniden gelmek için bir saniye bile tereddüt etmem...

Cemaatindeki gözle görülür sorunlara ilgi gösterip bunlar hakkında özellikle hemşire rahibeyle, bazen de bizimle konuşuyor; davranışları tamamen normalleşiyor ve sağlığının kötüye gittiğine dair herhangi bir emareye rastlanmıyor. Toplulukla yeniden bütünleşip hızla uyum sağlıyor. Hastanemizde toplam üç ay yattı. Beş günlük yıkım seansında on yedi elektroşok aldı. Kırk seans insülin şok terapisi, yani kırk gün süren yönlendirilmiş kurumsal terapi gördü.

Bizim Gazete

Azza Bekkat, Nisan 2015

Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'ndeki haftalık gazetenin
başyazıları, Frantz Fanon, Aralık 1953-Aralık 1956⁷⁵

Sunuş: Fanon'un yanında

1933'te kurulan Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi, toplumsal düzeni bozmamaları için hastaları kent merkezinden uzaklaştıran dönemin geleneklerine uygun olarak, şehrin dışında yer alıyordu. Tarlalarla ve çayırarla çevrili uçsuz bucaksız bir alanın gerekli güvenlik tedbirlerini sunduğuna inanılıyordu. Seksen yılı aşkın bir süre sonra, şehir bugün kontrolsüz bir şekilde farklı kollardan genişledi. Her yerde Fanon'un ismi var. Mağazalarda, otobüslerde ve tabii ki şu an onun adını taşıyan hastanenin girişinde; buradaki fotoğrafları hatırasını hâlâ canlı tutuyor.

Fanon, Kasım 1953'te yeni mezun, genç bir doktor olarak şevk ve hevesle buraya geldiğinde, Saint-Alban Psikiyatri Hastanesi'nin ve Profesör

75 Blida Üniversitesi'nde Afrika Edebiyatı ve Karşılaştırmalı Edebiyat profesörü olan Amina Azza Bekkat'ın nezaket gösterip bize ulaştırdığı *Bizim Gazete*'nin sayılarındaki Fanon'un başyazılarına burada tekrar yer veriyoruz. Bu başyazılara yazdığı sunuş için de Bekkat'a teşekkürlerimizi sunmak isteriz. Paul Marquis de bazı eksik sayıları bize iletti. 1954 yılı için bulabildiğimiz sayılar 9'dan 12'ye kadardı; 1955 yılı içinse 1, 3-5, 7, 9-12, 24, 40-41, 44, 46-47, 50; 1956 yılı için de 3, 7, 8, 11, 12, 14, 24. Başka birkaç doktor da başyazı yazmıştı, ancak, Fanon'un açıkça bir önceki yazıya atıfta bulunduğu durumlar haricinde, biz sadece Fanon'un başyazılarına yer verdik. Her sayı özgün halinde şu başlıkla yayımlanmıştır: "*Bizim Gazete*. Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'nin perşembe günleri çıkan haftalık iç yayını. Bu gazete kurum dışına çıkarılamaz." Başyazılara ilaveten, gazete, çeşitli derneklerin (müzik, spor, eğlence) duyurularından ve hastaların notlarından oluşuyordu. Bu hasta notları aslında başlı başına bir çalışmayı hak eder, çünkü bu imzalı yazılar katılımcıların yıllara yayılan toplumsal çeşitliliğinin kanıtıdır. Hastaların tıbbi kayıtları henüz ulaşılabilir değildir. Bazı belirgin noktalama hatalarını düzelttik.

Tosquelles'in "özgürleştirici" öğretisine, yani psikiyatrik hastalık yaklaşımına uygun olarak reformlar yapmaya girişmişti. Onun kurduğu ve sorumlu olduğu beşinci bölüm, Müslüman erkeklere ait üç koğuş ile Avrupalı kadınlardan oluşan bir koğuştan meydana geliyordu.⁷⁶ Fanon'un projesi, hastaların yeniden kişisel tutkulara sahip insanlara dönüşebilmeleri için kültürel ve el işine dayalı yaratıcı etkinliklere erişimlerini sağlamaktı. Sosyal ilişkiler kurabilmek önemli bir yaklaşımdır. Fanon bu amaçla sepet, seramik atölyeleri kuruyor, Müslümanların ya da Hristiyanların dini bayramlarını kutluyor, sinema kulübü etkinlikleri, spor karşılaşmaları, geziler düzenliyor ve her şeyden önce herkesin Notre Journal [Bizim Gazete] adındaki küçük bir haftalık yayında kendini ifade etmesini sağlıyordu; Aralık 1953'te yayımlanmaya başlayan gazete –Fanon'un tabiriyle "seyir defteri"–, hastaların tedavisindeki gelişim ve yenilikleri kaydetmekte ve "gemiye hayat vermektedir".

Fanon bu gazetenin temel ilkesini özellikle ilk sayılarda gözler önüne serer: "Yazmak, ortalıkta olmasalar bile, başkalarıyla iletişim kurmaktır" (sayı 1). İlk dikkat çeken şey kullanılan dilin sadeliğidir. Atalarının yaralarıyla bilenmiş zengin üslubuyla tanınan Fanon, daha iyi anlaşılacak için kendini burada sade bir biçimde ifade eder. Yöntemini daha iyi uygulayabilmek için gazetenin sonraki sayılarında birkaç yönlendirmede bulunur: hastaları adlarıyla çağırmak (sayı 2), hastaların ilgisizliğine ve durgunluğuna son vermek için bir zaman çizelgesi düzenlemek (15 Nisan 1954), hastabakıcılığın yıkıcı bir unsur olmasını engellemek (22 Nisan 1954), çalışma, eğlenme, dinlenme şeklinde işleyen üçşekiz kuralını uygulamak (6 Mayıs 1954), hastaların dış dünyayla olan ilişkilerini sürdürmelerini sağlamak, yazma zorunluluğu (27 Mayıs 1954), dini bayramları coşkuyla kutlamak (3 Haziran 1954), hastalara eğlence imkânı sağlamak (10 Haziran 1954)... 24 Haziran tarihli sayı özel bir ilgiyi hak etmektedir, çünkü bu sayının ilk metni Ahmed Noui isimli Müslüman bir hastaya aittir. Noui, Kibarlık Budalası'ndaki tüm rollerin kadınlara verilmesi do-

76 Fanon'un Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'nde gerçekleştirdiği çalışmalar için şu yararlı eserlere başvurabilirsiniz: Alice Cherki, *Frantz Fanon, portrait, age.*, s. 89 ve sonrası; David Macey, *Frantz Fanon, une vie, age.*, bölüm 6, s. 215 ve sonrası; ayrıca: Paul Marquis, "Frantz Fanon et le personnel soignant à l'hôpital psychiatrique de Blida-Joinville," *Le Carnet des Glycines*, 25 Mart 2015.

layısıyla duyduğu şaşkınlığı belirtmekte ve çok temel bir soru sormaktadır: “Bu ayrışmayla durum neden anormal hale getiriliyor, bu mesafe neden mevcut?” Doktor Fanon, Ahmed Noui’yi haklı bularak ona cevap verme inceliği gösteriyor, ancak bu durumu bütün kadın ve erkekleri bir araya getirebilecek büyüklükte bir tiyatro salonunun yokluğuyla açıklıyor.

Ardından, 1 Temmuz 1954’te bir Mağribi kahvehanenin açıldığını öğreniriz. Fanon, gazetenin 15 Temmuz tarihli sayısında bu kahvehane-nin önemini vurgular. 19 Ağustos 1954 tarihli 35. sayıda Fanon önemli bir başlıkla yeniden söz alır: “Yaşayan bir gazete için.” Hastane sakinle-rinin kendilerini açıkça ifade etmeleri ve daha iyi anlaşılacak için “ölçülü fikirler üretmeleri” gerektiğine vurgu yapar; ifadelerden bazılarının biraz abartılı olduğu doğrudur. Fanon, 42. sayının başyazısında, gazetenin pek yankı bulamamasından ve kimi zaman mücadele etmeye çalıştıkları ilgi-sizlikle karşılaşılması dolayısıyla duyduğu kaygıyı ifade eder.

Ağustos 1954’ten (35. sayı) itibaren gazetenin sunumu geliştirilir: Aralık 1953’teki ilk sayıda (bu sayı basılmış, sonraki sayılar ise sadece teksir edilmiştir) olduğu gibi, başlık Fransızca ve Arapça yazılmıştı ve bir cami çizimi –doktorun açıkladığı üzere, dini yan anlam taşımayan yerel bir sembol– başlığı süslüyordu. Tek sayfadan iki sayfaya geçen ga-zete gelişir, ancak Fanon’un metinlerine giderek daha az rastlanır. 49. sayıdan itibaren Fanon Dünya Sağlık Örgütü’nün talebi üzerine raporlar hazırlar; maliyetler, israf ve gereksiz alımlar konusunda endişelidir. 30 Aralık 1954’te yazı yazma ediminin yüksek bir faaliyet olduğunu belirtir. Okumanın da öyle.

Fanon’un Blida’da kaldığı süre boyunca hastabakıcılara eğitim ver-mek konusunda çok istekli olduğunu biliyoruz. Doktorun derslerini özen-li elyazısıyla not eden bir hastabakıcıdan kalan defterler bunu kanıtlar niteliktedir. Bizim Gazete’nin 4 Ağustos 1955 tarihli sayısında psikiyatri elkitabının (Paul Bernard) özetlerini buluyoruz; dersler gazeteye de gir-miş gibidir. Bunlara ilaveten, Fanon, yine hastabakıcılara hitaben ka-leme aldığı bir yazısında, tutumlarını daha iyi gözlemleyebilmek adına cezaların gerekli olabileceğini kabul eder (sayı 48). Ancak, 13 Aralık 1956 tarihli (sayı 51) başyazısında bu yargıyı düzeltir. “Yatılı kalan çocuklar” a dönüşen hastaların “hastabakıcı ebeveynler” önünde titrememesi için, psikiyatrinin gelişimine rağmen, tekrar ortaya çıkabilen bu davranışı

önlemek adına uyarılarda bulunur: “Ne zaman mesleğimizden vazgeçsek, ne zaman cezalandırıcı bir tutum benimseyip anlamaktan vazgeçsek kendimizi aldatırız.” Bu tutum 20 Aralık 1956 tarihli başyazısında tekrar edilecek ve açıklığa kavuşturulacaktır. Fanon disiplin yönetmelikleri yazmaya kesin olarak son verilmesini ister. Bu onun son yazısıdır.

Fanon tarafından kaleme alınan tüm başyazılar Saint-Alban’daki öğretilere uygun bir hastane projesini örgütleyip ortaya koymaktadır. Hastalar, özellikle beşinci koğuştaki kadınlar dizginleri ele alıp kendilerini ifade etmektedir. Bazı isimler çoğu kez öne çıkar; örneğin, sıklıkla mutluluğunu ifade eden, hatta aşırlar yazan Cécile Nouad bunlardandır. Özellikle spor, futbol ya da petank söz konusu olduğunda Müslüman erkeklerin isimleri gazetede son sıralarda yer alır.

Doktor Fanon’un son başyazılarında –özellikle Aralık 1956’da– görülen bir değişikliği belirtmeden geçemeyiz. Geçmiş yıllardaki metinlerde hem hastalara hem de bakım personeline hitap ederken, kaleme aldığı son üç metin, sanki Fanon artık görev devir teslimi yapmış gibi, hastabakıcılara ve onların eğitimine odaklanacaktır. Pierre Chaulet’in ifadesine göre (Fanon Kolokyumu, Cezayir, Temmuz 2009), Mart 1955’te, aralarında Chaulet’in de bulunduğu Cezayirli yetkililer, Cezayir Devrimi’ne katılan genç psikiyatristle karşılaşır. Ayırt edici özelliklerinden biri olan tutkulu karakteriyle kendini adadığı bu paralel faaliyet, son metinlerinde fark ettiğimiz daha mesafeli bu üslubu kuşkusuz açıklamaktadır. Fanon, Aralık 1956’da Bakan Robert Lacoste’a, Fransa’nın Cezayir’de uyguladığı bu “insanlıktan çıkarma” girişiminin parçası olmayı reddettiğini belirten bir istifa mektubu yazdı. Sınırdışı emrini ise ocak ayının ilk haftasında aldı.

24 Aralık 1953, sayı 1: Hafıza ve Gazete

De Clérambault’daki son koğuş toplantısında bir gazete yayımlamaya karar verdik. Bu gazeteye ne isim vereceğimizi belirlemeye çalışıyorduk; soru ortadaydı, ancak gerçekten de kimse cevabı bilmiyordu. Yine de, bir süre sonra, utana sıkıla bazı isimler önerildi. Onlardan birini hatırlıyorum: *Seyir Defteri*’ydi bu.⁷⁷ Bu isim üzerinde biraz durup gazetenin öneminden bahsetmeye çalışacağım.

77 Fanon’un kendisi de 1960 yazında Mali’ye keşif gezisi sırasında bir “seyir defteri” tutacaktı *Œuvres*, s. 860-871.

Gemideyken insanın gökyüzü ile deniz arasında bulunduğunu, yalnız başına olduğunu, dünyadan koptuğunu söylemek olağandır. Gazete tam da bu durgunluğa, bu yalnızlığa karşı savaşılmaktadır. Genellikle kötü basılmış, fotoğrafsız ve ruhsuz bir kâğıt parçası her gün yayımlanır. Ancak, bu kâğıt, gemiye her gün yeniden hayat verir. “Gemiden” haberler alınır: eğlenceler, sinema, konserler, sonraki molalar. Elbette, karadan da haber alınır. Tecrit edilmiş olmasına rağmen gemi dışarıyla, yani dünyayla temasını korur. Neden? Çünkü iki üç gün içinde yolcular anne babalarına, arkadaşlarına, evlerine kavuşacaktır.

Her gezginin bir günlüğü olduğuna dikkat edin. Turist, arkadaşlarına kart veya tüm yaşadıklarını anlattığı uzun mektuplar gönderir. Bir şeyler anlatmak kazanılması çok zor bir disiplindir. *Kırmızı Başlıklı Kız*’ı asla düzgün anlatamayan sekiz yaşında bir çocuk hatırlıyorum: Hikâyenin bölümlerini gelişigüzel bir biçimde sıralıyordu.

Yazmak kesinlikle en güzel keşif, çünkü insanın hatırlamasını, olup biteni belirli bir düzen içinde ortaya koymasını ve özellikle de, ortalıkta olmasalar bile, başkalarıyla iletişim kurmayı sağlar.

7 Ocak 1954, sayı 3: *Hafıza ve Eylem*⁷⁸

Birkaç gün önce çok sert bir cevap aldım. Reynaud’daki⁷⁹ bir hastaya bugün ayın kaç diye sormuştum. “Ayın kaç olduğunu bilmemi nasıl bekliyorsunuz? Sabah kalkmamız söyleniyor. Yemek yiyin. Avluya çıkın. Öğlen yemek yememiz söyleniyor. Avluya çıkın, sonra da yatın. Bana kimse ayın kaç olduğunu söylemiyor. Hangi günde olduğumuzu nasıl bilmemi bekliyorsunuz?”

Bu hasta haklıydı elbette. Ortaçağ’da günleri ve saatleri duyurması karşılığında özel olarak para ödenen kent çığırkanları vardı. Bu oldukça yararlı bir uygulamaymış. Günümüzde takvimler var. Ancak, psikiyatri hastanesinin bir koğuşunda takvimi nereye koyacağımızı bilmiyoruz. Hem bu takvimi nereden alabiliriz? Çözümü çok zor bir sorun bu.

Örneğin, Madam Mina’nın 7 Ocak’ta bir eğlence düzenlemesi gerekiyor. Bu yüzden, bir çalışma programı oluşturacak. Bu işi yapmak

78 Bu sayıdan itibaren gazetenin altbaşlığı “De Clérambault Bölüm İçi Haftalık Gazetesi” olacaktır.

79 Hastane koğuşlarından birinin adı.

için birkaç gününün kaldığını bilmeli. Yanına arkadaşlarını alıp birlikte çalışmaları gerekecek. Madam Mina'nın ekibi için 7 Ocak önemli bir tarih. Tüm ekip 7 Ocak için çalışıyor. Ayrıca, koğuşun geri kalanı da 7 Ocak'ı bekliyor. Çünkü tüm koğuş eğlenmek istiyor.

Madam Donnadieu de 21 Ocak için bir eğlence hazırlıyor. Onun için çok önemli bir tarih bu. O ve ekibinin yapacağı çok iş var. Koro çalışmaları devam ediyor mu diye sorduğum bir hastanın bana söylediği gibi: "Doktor, provalar, yürüyüşler ve atölye arasında ancak yemek yiyecek vaktimiz kalıyor."

"Yarın Noel gösterisi var", "Gelecek pazar Médéa yoluna gideceğiz", "Dün gazete için bir makale yazdım", "Gelecek pazartesi toplantıda size bir soru soracağım, doktor". Bu cümleler zaman içinde yaşamının mümkün olduğunu net bir biçimde gösteriyor. Günler birbirine benzemez, çünkü her gün yeni bir eylem gerektirir. Takvim bir eylem programıdır. Takvime, yani zamana kavuşmak, bir çalışma programına kavuşmaktır.

Reynaud'daki hasta haklıydı. Peki haksız olan kim? Kimse. Herkes. Ben, Mösyö Gil, Mösyö Dussauge. Hatta belki, etrafımıza daha iyi bakacak olursak, bir ya da iki "oda görevlisi". Herkes yani! De Clérambault'nun bize verdiği dersi kaygılanmadan ve önyargısız bir şekilde irdelemeli.

21 Ocak 1954, sayı 5: *Hastane mi Kilitli Bir Dolap mı?*⁸⁰

Dün, yani cuma günü, hastanenin muhasebecisi Mösyö Lempereur, kurum müdürü Mösyö Nedjimi ve yapı ustası Mösyö Rabet eşliğinde De Clérambault koğuşunu ziyarete geldi. Bu ziyaretin bir gerekçesi vardı; bize söylenenlere göre, kurulduğundan beri yalnızca De Clérambault koğuşu hiç tadilat görmemişti.

İlk incelemeden sonra, Madam (isim okunmuyor) servisin ihtiyaçlarını şöyle sıraladı:

1. Her hasta için kilitli bir dolap.
2. Her hastabakıcı için kilitli bir dolap.

80 Ulaşılabildiğimiz nüshada bu kelime zorlukla okunabiliyordu.

3. Koğuş şefi Madam'ın (isim okunmuyor) yazı yazabileceği bir alan. Ben de oradaydım. Her yeri inceledik. İki saatlik incelemenin ardından bu üç talebin yerine getirilemeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştık.

Mösyö Lempereur, bu ilk meseleyi bildirdikten sonra, yeterli sayıda komodin olup olmadığını bize kibarca sordu. Hiç komodin olmadığını bu sayede fark etti. Bu makalenin başlığını ona borçluyum. "Hastalarınız buraya yerleşmiyor. Kendilerini yolda hissediyor olmalılar." Bu kesinlikle doğru. Ben daha da ileri gidiyorum: Hastalar kendilerini hiçbir yerde hissetmiyor.

Burası hastaların eş ve anne olarak niteliklerinin tartışma konusu edildiği bir kurum. Bu nitelikler tartışma konusu haline getiriliyor çünkü evlilikleri kasıtlı olarak yok sayılıyor. Burası hastaların hiçbir şeye sahip olamadıkları bir kurum. Yüzleri bile yok, çünkü De Clérambault'da ayna yok. Hastalar, içinde dişsiz taraklar, ekmek kırıntıları, yırtık mendiller, son ziyaretçiden kalan şekerlemelerin bulunduğu küçük çantalar taşımak zorunda bırakılıyor! Diğerleri de bu çantalara sahip olmak için büyük bir arzu duyuyor. "Senin tarağını istiyorum" gibi alelade bir arzu da değil bu. Bu sebeple, hastabakıcılarımızın safça ajitasyon diye adlandırdığı gözle görülür hırsızlık girişimleri, iz bırakan tepkiler, kas boşalmaları, yüksek gerilimli davranışlar ortaya çıkıyor.

Tüm çabalara rağmen hiçbir değişiklik bu hastane koğuşunu hoş bir yer haline getiremeyecektir. Her köşe zaten kullanılıyor. Yataklar üst üste. Hastalar da üst üste elbette. Gerçek şu ki, De Clérambault doksan kişiye uygun olacak şekilde tasarlanmıştı. Oysa, bizim yüz altmış sekiz hastamız var.⁸¹

1 Nisan 1954, sayı 15

Bir bakanlık genelgesi, psikiyatri hastanelerinde yatan kadınların kızlık soyadlarıyla çağrılması alışkanlığına son verilmesini talep etti. Bu genelge, hastaların kişisel kıyafetlerini ve evlilik yüküklerini saklamalarına

81 Fanon'un ajitasyon kavramı hakkındaki şüpheliği birçok makalede kendini göstermektedir. Bu terim altında gruplandırılan davranışlar doğrudan ya da yalnızca içsel nedensellikten değil, aynı zamanda yaşam koşullarına dayatılan yapılardan da kaynaklanır. Cezayir'le ilgili olarak, Fanon, 1955 yılından itibaren meslektaşlarıyla birlikte bu konuda bir döküm çıkaracaktır: "Aspects actuels de l'assistance mentale en Algérie."

izin verilmesinin yararını vurgulaması açısından bir yenilikti. Bu küçük değişikliklerin pek de önemli olmadığı ortadadır, ancak akıl hastalıklarının sıklıkla “ben” kavramındaki bir değişiklikle kendini gösterdiği unutulmamalıdır. İki veya üç çocuk annesi evli bir kadını kızlık soyadıyla çağırmak, ona zorla geri adım attırmaktır. Direniş sırasında kod adı kullanan bir arkadaşşıma 1949 yılında tekrar bu isimle hitap edilmesinin onu ne denli rahatsız ettiğini hatırlıyorum. Çünkü savaşın bitiminden itibaren başka tepkiler, başka düşünceler ve başka kaygılarla bir başka kişilik edinmişti. 1950’de o artık bir direnişçi değildi, resmî adını yeniden kullanmaya başlamıştı, normale dönmüş bir ülkede normal bir hayat yaşıyordu.

İnsan, hayatta yaşanan her büyük sarsıntıda boyutlarını yeniden keşfetmeye, konumunu güvence altına almaya ihtiyaç duyar. Biz bu konumun yıkımında etkin bir rol oynamamalıyız. Bazı hastanelerde eğitim çalışması yapılması gerektiğini düşünüyorum. Hastaları kızlık soyadlarıyla çağırmakla yetinmeyen personel bazen onları adlarıyla veya lakaplarıyla çağırıyor. Bununla birlikte, sanrılı bir hastaya Jeanne d’Arc diye seslenmekte tereddüt etmeyen şu hemşire gibi örnekler de var.

8 Nisan 1954, sayı 16

Gelecek nesiller, psikiyatri hastanelerini şehir merkezinin dışında kurmaya bizi hangi gerekçenin yönlendirdiğini oldukça merak edecektir. Birçok hasta bana şimdiden “Doktor, Paskalya çanlarının sesini duyacak mıyız?” diye soruyor. “Bilmem.” Cevaplamak istemiyorum, çünkü bu hastanede yeni olmama rağmen, çanların duyulmasının mümkün olmamasından kendimi sorumlu hissediyorum.

Kişinin dini inancı ne olursa olsun, gündelik yaşam belli sayıda sesle ahenk kazanır, kilise çanları da bu senfoninin önemli bir parçasıdır. Fransa’da toprağa bağlı köylünün derinden bağ kurduğu bir çan şii ri vardır. Cezayir’deki küçük kentsel bölgelerde de bu çınlayan melodinin duyulması kuvvetle muhtemeldir.

Paskalya yaklaşıyor ama çanlar yeniden doğmak üzere ölmeyecek çünkü Blida Psikiyatri Hastanesi’nde hiçbir zaman çan olmadı. Blida Psikiyatri Hastanesi sessizlik içinde yaşamaya devam edecek. Çanların olmadığı bir sessizlik.

15 Nisan 1954, sayı 17

Yazdığım ilk makalelerden birinde, hastaneye yatırıldıklarında dış dünyayla kendi aralarına ışık geçirmez bir perde çeken ve bu perdenin arkasında hareketsizce duran hastalara atıfta bulunmuştum. Bu hastalar ümitsizliğe düşer ve bir durgunluk haline teslim olurlar. Bazıları ayakta dahi duramayacak hale gelir; “hastane avlusu” denen yerde çömelmiş, yatar, oturur vaziyette görülenler onlardır.

Ayrıca, bu durgunluğun önceki hayatın tamamen unutulmasıyla, yani zaman karşısında hissedilen kayıtsızlıkla kendini gösterdiğinden de bahsetmiştim. Bu hastalar, ocak veya aralık ayında, ayın başında veya sonunda, perşembe veya pazar gününde olmamızla artık ilgilenmiyor. Bu nedenle, bu durgunluk ve ilgisizlik zemini üzerinde, bir hastanın hastabakıcıya yemek servisi gibi “angaryalarda” yardımcı olmasından hastane dışındaki yürüyüşlere, koğuş eğlencelerine aktif biçimde katılmasına dek uzanan iş, görev ve plan oluşturma zorunluluğunu bir psikiyatri örgütlenmesinin öncelikli hedefi olarak önermiştim.

Bu idealin gerçekleşmesi, iki gücün birbirine ters düşmesi sebebiyle çok zordur: hastabakıcılar ve hastalar. Gelecek sayılarda bu iki gücü tek tek ele alacağız.

22 Nisan 1954, sayı 18

De Clérambault’da her öğleden sonra farklı hasta gruplarıyla parkta yürüyüşe çıkmayı alışkanlık edinmiş bir hasta vardı. Bir gün bu hasta yürüyüş esnasında kriz geçirdi. Doktorlar hastanın geçirdiği nöbetlerin sıklığını azaltmak amacıyla tedavisinde değişikliğe gittiler, ancak bu kez de tıbbi bir gereklilik ortaya çıktı: Dışarı çıkmasına izin vermeden önce birkaç gün beklemek gerekcekti. Doktor bu sebeple hastayı yürüyüşe çıkarmamaları konusunda hastabakıcıları uyardı. Ancak, ertesi gün, hastadan kelimenin tam anlamıyla azar işiten doktorun şaşkınlığını bir hayal edin: “Dışarı çıkmamam için emir verdiniz, hemşirelere talimat bıraktınız ve, ‘Dışarı çıkmasını önleyin,’ dediniz.”

Bir başka deyişle, başta tıbbi bir gereklilik olarak ortaya çıkan bu mesele yanlışlıkla polisiye bir yasağa dönüşmüştü. Gerçek şu ki, kabaca “doktorun emri” deyip geçmek, bu türden buyrukların tıbbi önemini anlamaktan ve hastaya geçici bir tedbirin sebebini açıklamaktan çok daha kolaydır.

Hastabakıcı, olması gereken kişi –hastanın aşılmaz güçlerle ya da anlaşılmasız sınırlamalarla karşı karşıya kalmasına artık izin vermeyen bir dengeleme unsuru– olmak yerine, hastalığı sırasında ortaya çıkan olağandışı fragmanları hastanın zihninden atmasına olanak tanıyan bir filtre olmak yerine, doktorun acil ve vazgeçilmez bir işbirlikçisi haline gelmek yerine, hataları dolayısıyla doktorun her gün mücadele etmesi gereken rahatsız edici bir unsura dönüşür. Hastaların serviste dengeli ve istikrarlı bir atmosferle karşılaşabilmeleri adına doktorla uyum içinde çalışmak, hastabakıcı personelin en temel görevlerinden biri haline gelir.

27 Mayıs 1954, sayı 23: *Hastaların Dış Dünyayla İlişkileri*⁸²

Hastaların günbegün evleri, aileleri ve arkadaşlarından mahrum kaldıklarında ve yaşam alanlarından dört ila beş yüz kilometre uzaktaki bir hastaneye yatırıldıklarında hissettikleri acıyı tarif edebilmek mümkün değildir. Hastanın sağlık durumu dolayısıyla hastanede yatış gerekli görüldüğündeyse bu durum önemsiz hale gelir. Ancak, kimi zaman hasta gerçekten kapatıldığını hisseder; bu kelimenin insanların zihninde hapisle eşdeğer olduğunu biliyoruz.

Bu nedenle, hastane personelinin tutumu, hastanın hastaneye karşı güvensizlik duygusundan mümkün olduğunca kısa sürede kurtulmasını sağlayacak yönde olmalıdır. Hasta, hastaneye yatırılmayı bir tutukluluk hali olarak değil, en kısa sürede en etkili tedaviyi görebileceği tek olasılık olarak algılamalıdır. Buna ek olarak, hastanede yattığı müddetçe hastayı dış dünyayla birleştiren bağları sağlam tutmaya çalışmalıyız. Hastaların, ailelerine ve arkadaşlarına olabildiğince sık mektup yazmaları ve olabildiğince sık ziyaret edilmeleri konusunda ısrarcı olmalıyız.

Hastanın toplum ve aile içindeki yeri korunmalıdır. Bu yüzden, sosyal davranışlar sergilemesi gerekmektedir: Yazmak, haber almak, olup biteni anlatmak en önemli toplumsal etkinliklerdendir. Hastaneye yatan hastanın toplumsal ilişkilerden uzaklaşmadığından emin olunmalıdır. Bu nedenle, kalabalık bir hastane servisi kişiliğin rehabilitasyonuna zarar verir. Eğer mümkünse her hasta haftada en az bir kere mektup yazmalıdır.

82 Bu tarihte “De Clérambault Bölüm İçi Haftalık Gazetesi” ibaresinin yerine “Haftalık İç Gazete” ibaresi geçti.

3 Haziran 1954, sayı 24

İnsan topluluklarında sürekli dürtüler vardır; bu dürtülere sürekli olarak karşı koyduğumuzu belli eden bir tavır takınmalıyız. Ramazan Bayramı kutlandı, böylelikle Ramazan ayı sona erdi. Normalde Ramazan ayının bitişi neşeyle, coşkuyla kutlanır. Fakat bizim hastanede, amiyane tabirle, “iftar topu atılmadı”.

“Göz kulak olmak” deyimini oldum olası çok severim. Birine göz kulak olmak, o kişiye ölmemesi için şans tanımak değil, özellikle yaşama şansı tanımaktır. Dolayısıyla, bir Müslüman için yaşamak, Ramazan ayının bitişini de kutlayabilmektir. Bu bayram her yıl kutlansa da bu yıl hiçbir şey yapılmadı. Müslümanların bir sonraki bayramında gerçek bir havai fişek gösterisine tanık olabilsek keşke!

10 Haziran 1954, sayı 25: *Bayramlar ve Eğlenceler*

Açık servis⁸³ hastalara on gün önce çok başarılı bir gösteri sundu. Her şey vardı bu gösteride: ustalık, çaba, oyun... Fakat en önemlisi çok sayıda seyirci, çok hoş bir ortam, kayda değer bir sessizlik vardı. O gün açık serviste önemli, yoğun, insani bir atmosfer vardı. O gün açık serviste ne yapılması gerektiğinin somut bir kanıtı vardı sanki.

Açık servis, farklı bölümlerden yüz kadar hastanın bir tiyatro salonunda olduğu gibi bir araya gelebileceğini somut olarak ispatladı. Ortak yaşam; kimileri için bir oyunda yer alma, kimileri içinse başkalarının oynadığı oyunları izleme ihtimali bu. Oyunu seyretme, oyuna saygı duyma gerekliliği bu. Diğerleri içinse oyun oynama, oyunu en üst seviyede gerçekliğe, denge ve inceliğe taşıma ihtiyacı bu. Estetik anlayışın hâkim olduğu gösterilerdeki dengeyi, ahengi ve düzeni hastanedeki herkes için mümkün kılma ihtiyacı bu. Açık servis, bütün bunların mümkün olabileceğini ve bu zenginliği gösterdi bize.

83 Yatışsız, gündüz psikiyatri tedavi servisi. Blida Psikiyatri Hastanesi'nin işleyişinde Porot'un yenilikleri üzerine bkz. René Collignon, “La psychiatrie coloniale française en Algérie et au Sénégal”, *Tiers Monde*, c. 47, no. 187, 2006, s. 527-546; Saïd Chebili, “La théorie évolutionniste de l'École d'Alger: une idéologie scientifique exemplaire”, *L'Information psychiatrique*, c. 91, no. 2, Şubat 2015. Fanon, Tunus'ta kurulan gündüz hastanesinin açık servisini “Psikiyatride Gündüz Hastanesine Yattı, Değer ve Sınırlar”da ayrıntılı bir biçimde tarif eder.

Şimdi açık servisteki hastalar bununla yetinmez ve ortaya çıkarılan bu somut örneğin tek seferlik olduğunu düşünmezse iyi olur. Açık servis on beş gün içinde bizi yeniden davet etmeli.

24 Haziran 1954, sayı 27

(Ahmed Noui'den mektup) 5. bölüm başhekimine,

Dün gece, De Clérambault koğuşundaki etkinlikte, Adam Adamdır adlı oyun sergilendi. Sıra bana gelince, "Kadın kadındır," dedim, çünkü tatlı kadınsı tınılarla seyircilerin kulaklarını hoş eden şarkıların yanı sıra, Kibarlık Budalası adlı oyundan da birkaç bölüm oynandı, Mösyö Jourdain ve uşağı rolünde kadınlar vardı. Bu yüzden, tını ve telaffuz konusunda eksiklikler yaşandı. Ayrıca, ne çekicilik ne de cazibe vardı.

Öyleyse, Sayın Doktor, neden böyle gösterilerde rol yapmayı bilen hasta erkekler arasında bir yarışma düzenlenmiyor? Erkekler kadınlardan neden uzak tutuluyor? Bir gün beni güvensizlikle suçlamıştınız, buna ne diyorsunuz? Bana alınması gereken önlemlerden bahsedeceksiniz, ama hastalar asla yalnız bırakılmıyor zaten. Öyleyse, kimilerinde çekingenlik, kimilerinde korku yaratan bu mesafe neden mevcut? Bazı hastaları sosyal olmadıkları için eleştirirken, bu ayrışmayla durum neden anormal hale getiriliyor? Birbirlerini uzaktan gördüklerinde onları cesaretlendiren, hatta uyumlu bir şekilde çalışmalarını sağlayan, bu özlem havasına son verecek bir yaklaşma neden olmasın?

Blida Psikiyatri Hastanesi'nin saygıdeğer doktorları, nerede sizin topluluğunuz? Uzun lafın kısıası, böyle bir toplum yok. Bizler bireysellik taraftarıyız, bunu görmezden gelmemeli. Sağduyunuz sayesinde, Sayın Doktor, ben her şeyin, en azından bizim bölüm için yakında sona ereceğini umuyorum.

Doktorun Notu

Mösyö Noui'nin yazısı çok önemli. Noui, sakinleri için sosyal bir hayat kurmayı amaçlayan bir hastanede anormal bulduğu bazı şeylere işaret ediyor. Bu nedenle, Mösyö Noui erkek hastalarla kadın hastaların neden ayrı tutulduklarını sormakta haklıdır. Tiyatro etkinliklerinin yatılı hastaların tanışmasına katkıda bulunacağını ve erkek rollerinin kadınlara –ya da tam tersi– verilmemesinin çok daha iyi olacağını vurgulamakta da haklıdır. Ancak, bu metnin yazarı bazı şeyleri unutuyor veya görmezden geliyor: Öncelikle, açık serviste erkekler ve kadınlar

tiyatro oyunlarını birlikte ezberleyip birlikte sahneye koyuyor. Bu durum, Mösyö Noui'nin düşündüğünün aksine, bir güvensizlik yaşamadığını kanıtlamaktadır. Gerçek şu ki, hastanede hastaları ortak bir gösteri salonunda bir araya toplama imkânımız yoktur. Böyle bir salon olduğunda hastanedeki erkek ve kadınların orada buluşmasında herhangi bir sıkıntı olmayacağı kanısındayım. Ancak, şu durumda bu ideali nasıl gerçekleştireceğimizi bilemiyoruz. Bu nedenle, Mösyö Noui, güvensizlikten bahsetmeyin ve sözü edilen toplumun bir hayalden ibaret olduğunu söylemeyin, bilakis, bu toplum gayet gerçek, ama sükunetle, dikkatle ve ıslımlıkla inşa edilmesi gerekiyor.

15 Temmuz 1954, sayı 30: *Mağribi Kahvehaneden Toplumsal Hayata*

Rengârenk afişlerle ve tuhaf masalarla dolu bu salonda biraz gürültü yaptık.. Ve gürültü kesildi; bu iyi. Ama salon varlığını devam ettiriyor. Bu devamlılık bize kıymetli dersler veriyor.

Mağribi kahvehane toplumsal bir gerçekliktir. Fransa'da, son istatistiklere göre –çocuklar, kadınlar ve yaşlılar dahil– her yetmiş sekiz kişiye bir kafe düşüyor. Bu da kafenin toplumsal hayatta istisnai bir şey olmadığı, hatta sokağın her köşesinde etkisini gösterdiği anlamına gelir. Bu yüzden, böyle bir kafeye ihtiyaç vardı. Kafe bir ihtiyaca cevap vermektedir. Toplumsal bir ihtiyaca. Kafe toplumsal bir kurumdur. Fransa'da kadınlar kafelerde vakit geçirir. Orada kafe toplumdur. “İnsan içine çıkmak” anlamında.

Cezayir'de de kahveler var. Cezayirliler'in kahveye gitme alışkanlığı var. Ancak, bu kahvelerle Avrupa'daki kafeler arasında temel bir fark var. Cezayir'deki kahvelerde genelde yalnızca erkekler vakit geçirir. Bir erkek toplumdur burası. Erkeklerin yaşam alanıdır. Kadınlar evde misafir kabul eder. Erkekler kahvede buluşur. Kahve oraya gidenlerin mülküdür. Yani müşteriler kahvede evlerindeymiş gibi davranırlar.

Reynaud'daki Mağribi kahvehane, en üst noktaya taşınması gereken bir toplumsal hayat çekirdeği katıyor hastaneye.

22 Temmuz 1954, sayı 31

Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi, günümüzde, hastaneye yatırılanlar yararına toplumsal yapıya uygun çeşitli faaliyetler düzenleyen yirmi psi-

kiyatri hastanesi arasında yerini almıştır. Doktor Lacaton'un geçenlerde dediği gibi, bu faaliyetler günlük olarak yoğunlaştırılmalıdır. Ancak, bu çalışmalarını kim gerçekleştirmelidir? Bu kademeli gelişmeyi hastanedeki farklı ekipler mümkün kılacaktır. Hastanenin kapı görevlisi ziyaretçileri kötü karşılarsa, ziyaretçiler bir daha hiç geri gelmek istemeyebilirler. Sadece bu yöreden değil, bazen Gardaya'dan ve hatta Tunus'tan da hastalarımız olduğunu unutmamalı. Bildiğiniz gibi, birçok insan akıl hastalıklarının kronik olduğunu ve "bir kere içeri girildiğinde bir daha asla dışarı çıkılamayacağını" düşünür. Ziyaretçinin bizimle kurduğu iletişim iyi değilse, bunu bahane ederek bir daha ziyarete gelmeyebilir, peki, kim acı çeker? Hastalar, akrabaları. Aksine, kapı görevlisi makûl ve nazik davrandığında, asla bir nöbetçi gibi değil de ziyaretçinin hastaya erişimini sağlayan biri gibi davrandığında, bir engel ortadan kalkmış olur.

Bizim Gazete'nin önceki sayısını okuduğumda, hastaların çoğunun şoföre duyduğu minnetten etkilendim; gazeteyi okuyanlar da benim gibi etkilenmiş olmalı. Hepsi şoförün ortalama bir hızda gittiğini söyledi. Ortalama bir gezi hızı. Arabayı sürmenin iki yolu vardı: hastaneden belirli bir yere sıkıcı bir işmiş gibi gidip dönmek ya da hastanede yatan kırk kişinin bu gezinin tadını çıkarmasına ve hoş vakit geçirmesine imkân tanıyacak keyifli bir hızda yol almak. Şoför ikinci yolu seçmiş. İyi yapmış. Fazlasıyla iyi yapmış.

5 Ağustos 1954, sayı 33

Bu sayıda kısaca Kurban Bayramı'ndan söz edeceğiz. Önümüzdeki hafta bu konu detaylarıyla irdelenecek. Bu vesileyle, Blida müftüsü hastanemizde yatan Müslüman hastaları ziyaret etmek ve mümkünse camideki ibadeti yönetmek için pazartesi günü saat 10.00'da gelmeyi kabul etti.

Hastalarımızın İslam diniyle bu ilk karşılaşmasının düzenli, dolayısıyla öğretici etkinliklerin başlangıcı olacağını umuyoruz. Hastaya çok sayıda etkinlik alanı, sonsuz çeşitlilikte görev sunulması söz konusu olduğunda, hastanedeki hastaların çoğunluğuna temas etmek hususunda çok dikkatli olunmalıdır.

Kurban Bayramı'nın kutlanması bu durumu dikkate almaya çalıştığımızın bir kanıtıdır.

19 Ağustos 1954, sayı 35: Yaşayan Bir Gazete İçin

31 Temmuz Cumartesi günü gazete komisyonu önemli meseleleri gündeme aldı. Ciddi meselelerdi bunlar. Komisyon anlaşılması zor ve belirsiz metinleri değerlendirmek zorunda kaldı. Bu makalelerin neden bu kadar kapalı, belirsiz, anlaşılmaz olduğu sorgulandı. Bu sorunun yanıtını, sanırım, yazarlardan biri verdi: Yazar kendi metninde ne olduğunu biliyor, bu onun için yeterli. Diğerleri kimin umurunda!

Bu şekilde düşünüldüğünde, gazetenin, savaşıma iddiasında olduğu şeyin suç ortağı haline geldiğini kimse görmüyor mu? Gazete, herhangi bir kişinin gerçek dışı veya yersiz hayallerini kamuya açmayı amaçlamıyor. Bölüm içinde çıkan haftalık bir gazete bu topluluğun çabalarını ve başarılarını kamuya duyurmalıdır.

Hastanemizde "içkin coşkunun" içsel dramına hiç ihtiyacımız yok. Basit, doğrudan, güncel, doğru bir dille konuşmaya ihtiyacımız var. Mantıklı düşünmeye, bölüm pörçük değil bütüncül düşünmeye ihtiyacımız var. Diyalog bizi arkadaşlarımızın veya komisyonun karşısında mevcut kılacağı için diyaloga ihtiyacımız var. İç monologlarsa bizi çevremizden koparıyor, arkadaşlar ve komisyon karşısında görünmez kılıyor.

Gazete tüm hastaneye izlenimlerimizi iletmek için düşünmemize yardımcı oluyor. Yazmak, okunma isteğidir. Aynı zamanda anlaşılma isteğidir. Dolayısıyla, yazma eylemi içerisinde çaba barındırır; karmaşa ve belirsizlikle savaşılar, bunlar aşılar. Bulanık hayallere hapsolmak değildir yazmak.

Kendi kendini taklit etmek değildir yazmak. Aksine, gazete, orada yayımlanan çok sayıda metin sayesinde, kendini tanıma alanı olarak hizmet eder. Hastanede yatan iki kişi aynı geziyi anlatsa bile iki makalenin tonunun değiştiği görülür; üslup insan demek olduğu için değil, ton değiştiği için.

Her zaman eleştirecek bir şey bulan ve hak talep eden kişi kim olduğunu bilir, çünkü onun için her şey kötüdür. Hak talep eden kimse yazı yazarken ve başkalarının yazdıklarını okurken tam olarak diğerleri gibi düşünmediğini fark eder. Böylece, bu kişide ölçülü fikirler üretme çabası doğabilir.

2 Eylül 1954, sayı 37

Birkaç hafta önce De Clérambault'daki hastalar bir araya gelerek plak koleksiyonu komisyonunun üyelerini seçtiler. Bu komisyon hastane sakinlerinin en çok istedikleri plakları edinmek ve iki haftada bir dinleti düzenlemekle sorumludur. Yeterli sayıda plağa ulaşıldığıdaysa, komisyon üyeleri farklı koşulları ziyaret edip arkadaşlarının şikâyetlerini dinleyecek. Dinleti gününde en çok istenen plaklar çalınacak. Böylece, aynı gün içinde çeşitli besteler, dans plakları ve senfoni müziği dinlenebilecek.

Müzik eğitimi olanlardan dinleti günlerinde teknik danışmanlık rica etmekteyiz. Plakları bu teknisyenler yorumlayacaktır. Reynaud'da da, benzer şekilde, Arap plaklarını Müslüman hastalara dinletecek bir plak koleksiyonu komisyonu kurulması arzulanmaktadır.

Bir araya gelmeye ve temas kurmaya olanak tanıyan her şey iyidir. Mümkün olan en kısa zamanda ilk dinletinin düzenleneceğini umuyoruz.

7 Ekim 1954, sayı 42

Son gazete toplantısında, birinci bölümün delegelerinden biri çoğumuzu şaşırttı. Aslında çoğu arkadaşının gazetenin varlığından habersiz olduğunu söyledi. Kendisinin bile yayımlanan iki ya da üç sayıdan haberdar olduğunu belirtti. Böyle bir durum karşısında şu iki açıklama yapılabilir:

1. Hastane sakinleri ortak hayatın tezahürlerine kayıtsızdır: Gazeteler, akşam eğlenceleri, geziler, filmler birer buluşma imkânı olarak değil de gereksiz, değersiz, anlamsız, amaçsız unsurlar olarak görülüyor olmalı. Sağlam bağlar kurmaya, sosyalleşmeye çaba sarf edilmemeli. Tam aksine, bütün bu düşüncelerin tam bir kayıtsızlık ortamında ortaya çıktığını ve makûl tutumun bunları durdurmak olduğunu anlamalıyız.

2. İkinci bir açıklama da mümkündür: Bir grubun, düzenlenen etkinliklere bireysel katılımı artırabilmesi için, eylem alanları olarak adlandırılacak şeyleri farklı kişiliklere sunması gerekir. Bütün bu gruplar, bu komisyonlar katılıma gerçekten olanak tanıyor mu? Bu gruplar herkese açık mı? Uygarlığın merkezi olan bu temel, ilkel, bayağı çarpıntı gerçekten de var mıdır? Mösyö Cohen'in bu acı tespiti aslında bize yapılabilecek en şiddetli eleştiridir. Fakat bu verimli bir eleştiridir de, çünkü Mösyö Cohen sonunda komisyona girerek *Bizim Gazete*'yi "açma"ya söz verdi.

14 Ekim 1954, sayı 43

Her şeyin bir başlangıcı vardır. Kesinlikle iyi niyetli fakat yanlış bilgilendirilmiş ya da hafızası zayıf insanlar, Blida Psikiyatri Hastanesi'ndeki hastaların toplumsal yaşamının örgütlenmesinin birkaç aylık bir çalışma olduğuna inanmakta ve bu doğrultuda yazılar yayımlamaktadır. Oysa, geçmişe şöyle bir bakmak şunları fark etmek için yeterlidir:

1. Çalışmanın örgütlenmesi neredeyse hastanenin kuruluşu kadar eskidir; çiftlikte, atölyelerde veya eliş odalarındaki çalışma yakında yirmi yılını dolduracaktır. Elişi odalarında üretilen işler birkaç yıldır hastaların, özellikle de işçilerin, yaşlıların ve çocukların yaşam koşullarını iyileştirmek için kullanılmaktadır.

2. Eğlence organizasyonları da birkaç yıldır yapılıyor. Hastanenin tüm koğuşları radyolarla donatıldı. Her hafta film gösterimi yapılıyor. Hastalar kütüphaneden kitap ödünç alabiliyor. Yıl içinde birçok kere bayram kutlanıyor. Spor alanları oluşturuldu.

3. Dışarıdakilerle irtibat ihmal edilmedi: Birçok hasta ailesiyle, hastabakıcılarla, hatta yalnız başına şehre gidebiliyor. Bir kadın grubu Blida'da bir sinema klübünün film gösterimlerini düzenli olarak takip ediyor. Erkekler düzenli olarak futbol maçlarına gidiyor. Diğer hastalar da gezici sirkleri takip ediyor.

4. Doktorlar her yıl yazdıkları raporlarla yeni iyileştirmeler talep ediyor. Deniz gezileri, açık servisin ve hastabakıcılık okulunun kurulması gibi uzun zaman önce kararlaştırılmış olan bazı düzenlemeler ancak 1954 yılında gerçekleştirilebildi.

Bütün bunlar, kurulduğu günden beri Blida Psikiyatri Hastanesi'nde bulunmuş tüm doktorların dostça bir işbirliği içinde gerçekleştirdiği, sessizce yürütülen, ciddi bir çalışmanın ürünüdür. Bir binaya bir kanat eklemek ve onu yeniden boyamak o binanın tamamen inşa edildiği anlamına gelmez. Düzgün işleyen toplumsal ilişkilerin vazgeçilmez koşulu azimdir. Bu sebeple, bu küçük tarihi hatırlatma son derece önemlidir.

Doktorlar: Micucci, Fanon, Ramée, Lacaton, Dequeker

21 Ekim 1954, sayı 44

Mösyö Cohen'in makalesi gazete komisyonunda olumlu bir etki yarattı. Bu yüzden, yazının tamamının yayımlanması teklif edildi. Bununla birlikte, Blida Psikiyatri Hastanesi'nde toplumsal yaşam unsurlarının gözardı edilmemesine dikkat edilmelidir. Gazete komisyonunun "küçük bir meclis" olduğu doğru değildir. Doktorlar da bakan değildir. Yine de, bu makalede bazı yapıcı fikirler dile getirilmiştir.

Küçük Bir Meclis

Bu hafta, 14 Ekim tarihli gazete, bize serviste bulunan sosyal örgütlenmelerin geniş bir listesini sunuyor. Bununla birlikte, bir yılı aşkın süredir yayımlanan ve faaliyetleri her hafta daha ilginç hale gelen Bizim Gazete'yle ilgili tek bir satır göremediğim için şaşkıyım.

Serviste tasarlanan veya gerçekleştirilen tüm projeler arasından bir tercihte bulunma şansım olsaydı, birinci sınıf bir yayın organı olduğunu kanıtlayan Bizim Gazete'yi seçerdim. Gazete yatılı hastaların kişiliğini ön plana çıkararak ruhlarını onlara geri vermektedir. Gazete herkes için güçlü bir bağdır, aynı zamanda son derece etkin bir kavrayış temsili ve bir iletişim aracıdır.

Gazete komisyonu toplantısına katılanların, bakanlar kurulu karşısında oturan küçük bir meclise benzediği söylenebilir; birisi istekleri ortaya koyup onları gerçekleştirmeye çalışırken, diğeri gözlemler, ince eleyip sık dokuyarak, tüm unsurları, farklılıkları gözeterek elekten geçirir. Biraz hayal gücü kullanarak, bu erkek ve kadın delegelerin toplantıdan çıktığını, arkadaşlarının yanına katılarak söylenenleri, yapılanları adeta bir emir tutanağı gibi tekrarlayıp durduklarını göremiyor musunuz? Küçük bir kurum bu ve bu kurum tüm toplumsal hayatın temeli!

Mösyö Cohen (birinci bölüm)

18 Kasım 1954, sayı 48

Madam Kaf Zora, makalesi vesilesiyle, hastanede sosyal yaşamı geliştirmek adına en önemli sorulardan birini soruyor: Bir gösteri salonu var mı? Ortamı etkisi altına alan coşkuya tanık olabilmek için, tiyatro

gösterileri düzenlenen akşamlarda, De Clérambault, Régis, Magnan'a gitmek gerek. Hastalar hızlı yemek yemek zorunda kalıyorlar. Üstüne bir de tabak çanağı yıkamak, ortalığı temizlemek, baştan ayağa parlatmak, dekore etmek, süslemek gerekiyor. Tiyatro ve sanat gösterilerinin gerçekleştirileceği salonu hoş ve keyifli hale getirmek gerekiyor.

Birazdan kadınlı erkekli onlarca hastane sakini ve konuk gelecek; her şey temiz ve güzel olmalı, masaları kullanarak acilen bir sahne hazırlamak gerekiyor, elektrikçiler tesisatı kurmak için telaşla çalışıyor... Hastanenin merkezinde, bağımsız ve görkemli, donanımlı gerçek bir gösteri salonuna sahip olmak son derece keyifli olmaz mı?

25 Kasım 1954, sayı 49

1953'te dünyada bir dizi rapor yayımlandı. Bu raporların bazıları Dünya Sağlık Örgütü'nün talebi üzerine bir uzmanlar komitesince hazırlandı. *Bizim Gazete*, devlet psikiyatri hastaneleri hakkındaki rapordan bazı alıntılar yayımladı. Bu raporun en temel verilerinden birini bir kez daha hatırlatmayı gerekli görüyorum. Raporu hazırlayan komite, hiçbir psikiyatri hastanesinin bin yatak kapasitesini aşmaması gerektiğini düşünüyor. Bu kapasiteyi aşan hastaneler elbette var, diye ekliyor komite; ancak bu tür hastanelerin inşasını engellemek için her şey yapılmalıdır. Biz sözü komiteye bırakalım.

Bu argümanlar genellikle daha büyük bir kurumda günlük ve hasta başına düşen masrafların azaltılmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte, çok büyük hastanelerin tasarruflu olduğu yönündeki yaygın görüşün asılsız olduğu görülüyor.

Son yıllardaki araştırmalar finansal iktisat açısından en uygun hasta-ne kapasitesinin muhtemelen iki yüz elli ila dört yüz yatak arasında olduğunu göstermiştir. Daha küçük kurumlar düşük doluluk katsayısı ve tam olarak kullanılmayan teknik donanımın amortisman güçlükleri sebebiyle pahalıdır. Dört yüz yatağın üzerinde yatak başına maliyet eğrisi yavaş yavaş artmakta ve bu maliyet kontrol edilemez harcamalar, fazla kalabalık personeldeki sorumluluk bilinci eksikliği, gereksiz satın almalar ve çok büyük kurumlarda kaçınılmaz olan sanayi tipi bir mekanikleşme sebebiyle sekiz yüz yataktan itibaren aşırı değerlere ulaşmaktadır.

30 Aralık 1954, ikinci yıl, sayı 2

Bizim Gazete'nin özel sayısı yeni yıl kutlamalarına ayrıldı. Bir anlamda haftalık gazetemizin birinci yıldönümünü de kutluyoruz. Hastane sakinleri bu konuda çok güzel şeyler yazdılar. Bu yazılar çok değerli bir çabanın dışavurumudur. Bu nedenle, gazetemize yazarlarla gazetemizi okuyanlar arasındaki mesafeyi görmek oldukça ilginç.

Yazarın ciddiyetinin okura her zaman ulaşmadığı bir gerçek olsa da, bir ortalamaya oldukça kolay ulaşılabilir gibi görünüyor. Ancak *Bizim Gazete*'nin çoğu okuru burada yayımlanan metinlerin önemini bütünüyle değerlendirebilecek durumda görünmüyor. Örneğin, 51. sayıda Mösyö Muller, Magnan kutlamasını düzenleyenleri nezaketle eleştirir. 52. sayıda ise bu eleştiriye verilen yanıt bulunur: "Bir dahaki sefere daha iyisini yaparız." Ancak, bu aptalca ya da nahoş bir eleştiri değildir. Bu, bir bakıma, "hepimizin bayramı"nın daha iyi kutlanmasına yönelik bir tavsiyedir...

Gazetede yazar hastane sakinleri bir şeyler yapmış olmak için yazıyor değildir. Her biri önemli gördüğü bir şeyi ifade etmektedir. Yazma eylemi zaten üstün bir eylemdir. Tabii, okumak da öyle.

13 Ocak 1955, ikinci yıl, sayı 4. *Bir Ziyaret Hakkında*⁸⁴

Lyon'da tedavi ettiğim bir hastanın hastaneye nakli aranızda bir gün geçirmemi sağladı. Hastane servislerini ziyaret ettim ve buradan edindiğim izlenimi sizlere aktarmak için gazetenizden yararlanmak istiyorum.

Modern bir hastane, iyi bakılan ve iyi düzenlenmiş yeni koşullar ilk bakışta etkiliyor insanı. Ancak, önemli olan bu değil. Psikiyatri hastanelerine alışkın bir ziyaretçi, ne kadar güzel olursa olsun, dekordan ziyade,

⁸⁴ Fanon gazetesinin bir sonraki sayısında atıfta bulunduğu için buraya Doktor Albert Gambs'ın başyazısını alıyoruz. Gambs, Fanon'un gelişinden bu yana gerçekleştiren projelerin ve hastanenin çalışma tarzının özenli bir açıklamasını sunmaktadır. Başyazının Blida'nın doktorlarından biri tarafından değil de bir ziyaretçi tarafından yazılması veya psikiyatri dergilerince yayımlanan metinlerin özetlerinden oluşması nadir rastlanan bir durum değildir. Hastane içi bu gazete aynı zamanda hastanede ki hastabakıcıların mesleki eğitimlerinin de sürekli bir aracıdır. Ayrıca, Gambs'ın, Fanon'un da ilgisini çekmiş olan klorpromazinle yapılan psikiyatri deneyleriyle ilgili bir kitap yayımladığını da belirtelim: Albert Gambs, *Essai d'application de la chlorpromazine en cures prolongées au traitement de diverses affections mentales. À propos de 58 observations*, Bosc, Lyon, 1954.

oraya egemen olan atmosfere duyarlıdır; sizin hastanenizde bu atmosfer beni fazlasıyla etkiledi. Doktor bir salondan geçerken çevresinde kısır bir hareketlilik, etrafında kümelenen bir kalabalık yok: Herkes bir görev üstlenmiş, onunla ilgileniyor. Hastabakıcılar kimseyi gözetlemiyor, sizinle aynı faaliyetlere katılarak, yan yana, gerçekten sizinle birlikte “yaşıyorlar”.

Mağribi kahvehanenizi gördüm. Sahici müşterileriyle gerçek bir kahve; dış dünyanın davranış biçimlerini yeniden öğrenmek için mükemmel bir zemin. Çalışmalarınızın neticesi olan futbol sahanızı da gördüm, onunla gurur duyuyor olmalısınız, faydalı olacaktır. Sepet örme atölyenizi, matbaanızı, gazetenizi gördüm. Muayenehanelerinizin düzenini ve hastabakıcılarınızın yeterliliğini takdir ettim.

Elbette, daha yapılacak çok şey var. Çok kalabalıksınız ve sadece en beceriklileriniz için değil, herkes için bir iş olmalı. Yan yana yaşıyorsunuz ama genelde birbirinizi tanımıyorsunuz. Grup faaliyetleri ve size sunulan işler birbirinizi tanıma, birbirinizle yaşamaya alışma fırsatına dönüşmelidir.

Buradan ayrılırken yanımda götürdüğüm gazetenizin Blida ile Lyon arasında canlı bir bağlantı ve verimli bir alışveriş kaynağı olacağını umuyorum.

Doktor Gambs

25 Ocak 1955, ikinci yıl, sayı 6

Bizim Gazete için yazma nezaketini gösterdiği makalesinde Doktor Gambs şöyle diyor: “Mağribi kahvehanenizi gördüm. Sahici müşterileriyle gerçek bir kahve; dış dünyanın davranış biçimlerini yeniden öğrenmek için mükemmel bir zemin.”

Yeniden öğrenmek. Bu ifade çok güzel. Bu, hastane sakinlerine davranış, tutum ve vaatler yığını sunmanın söz konusu olmadığı anlamına gelir. Var olmayan bir kişiliğe kimi davranışlar eklemek değildir bu. Yaratmak, üretmek, kusursuz hale getirmek, bitirmek söz konusu değildir.⁸⁵

85 Fanon, Merleau-Ponty'nin davranışçılık eleştirisini biliyordu. Hatta kitaplığında bulunan *La Structure du comportement* nüshasında şu cümlenin altı çiziliydi: “Bu nedenle, öğrenmek asla aynı davranışı tekrarlamak değil, duruma farklı yollarla uyarlanmış bir cevap vermektir.”

Hastanede yatan kişinin daha iyi anlamasına, daha iyi kavramasına, yani kendini daha iyi anlamasına, yardım ederek yeniden başlamasına, kendini toparlamasına izin vermektir.

Buradan, “bütün bunlar değersizdir”, “her şeyi yok etmeli” gibi bir anlam çıkarmak doğru değildir. Bu, yatılı hastanın mevcut şeyleri *yeni-den bulmasını* mümkün kılan çerçeveyi, donanımı ve fırsatları ona bir kez daha sunmaktır. Yatılı hastanın sorumluluğa dair ilk adım olarak özgürlüğün anlamını yeniden keşfetmesini sağlamak gerekiyor.

Bize emanet edilen birinin kişilik arayışı bizim daimi meselemiz olmalıdır.

17 Mart 1955, ikinci yıl, sayı 13

Bu sayıda ele alınan meselelerden başka düşünecek konu yok mu? Bu hafta böyle bir eleştiriyle karşılaştım. Bu kurumun erkek ve kadın sakinlerinin daha dolaylı, daha az gerçekçi, daha büyük başka sorunları, başka endişeleri yok mu? Bu durum, bu sayıda, gıdalarla ilgili değerlendirmeye ve eleştirilerin yersiz ve değersiz olduğuna hükmeden çeşitli düşüncelerin ifade bulmasından çok net anlaşıyor.

Bu tarz aşırı tutumların bu hastanenin gündelik, somut sorunlarına çare bulmak konusunda önemli bir rol oynadığını düşünmüyorum. Yemek yemek insan için bir angarya değildir. Yemek yemek düşünmekten daha aşağı bir iş değildir; nasıl olup da gıda üzerine yapılan değerlendirmelerin estetik kaygıların gerisinde kalabildiğini anlamıyorum. Özel nedenlerle –hastanede yatan Müslüman hastalar için yemeklerde domuz eti bulunması olasılığı gibi– ne yediği üzerine kafa yoran biri, daha az ama daha iyi hazırlanmış yemekler talep eden, yemeklerin soğuk servis edildiğini, balığın her zaman sos içinde yüzdüğünü, salata sosunun genelde sirkeden ibaret olduğunu belirten, nadiren tatlı verilmesini hoş karşılamayan, bazı yemeklerin şekillerinden dolayı iğrendirdiğini (ravioli) söyleyen biri örneğin.

Damağının okşanmasını isteyen bir yatılı hasta çorbayı yemeğe dönüştürmek ister: Bu hastanın ince ayrıntılarla tat alma duyusunu geliştirmek dışında bir şey yaptığını görmedim. Gündelik olanla, somut olanla belirgin bir biçimde ilgilenme yönündeki bu çaba çok yüksek bir

sosyalleşme biçimidir; gazetenin bu sayısını ortaya çıkardıkları için yetli hastaları tebrik etmeliyiz.

24 Mart 1955, ikinci yıl, sayı 14

Kurumun hastabakıcıları bir mesleki gelişim kursu kapsamında Fransa'ya gittiler. Görünüşe bakılırsa, profesörlerin esas kaygısı, günümüzde sosyal terapi olarak adlandırılan bir program öne sürmektir.

Hastabakıcıları etkileyen şeyse, bakıcılar arasında samimi bir uyuşum şart olduğunu göstermek için konuşmacıların sarf ettiği çabaydı. Hastabakıcılar kendi aralarında bütüncül bir samimiyet kurulması gerektiğini daha iyi kanıtlayabilmek için her gece bir nöbet düzenlemek zorunda kalmışlardı. Profesörlerin öne sürdüğü birkaç fikri ele alalım.

Hastanın yaşamı, gündelik bakımından kılık kıyafetine, yemek yemesine, meşguliyetine, gördüğü sevgi ve saygıya kadar bizim yaşamımıza mümkün olduğunca yakın olmalıdır: İnsanın yaşamak için aşka, sevgiye ve şüire ihtiyacı vardır. Bu yoksunluk hastayı kendi içine kapandığı hastalığında gösterir.

Kursa katılan hastabakıcılar edindikleri izlenimlerin özetini *Bizim Gazete* için yakında hazırlayacaklardır.

7 Nisan 1955, ikinci yıl, sayı 16⁸⁶

Futbol sahamızda her hafta perşembe günü düzenlenen spor buluşmaları, bizzat *oyuna* ve sevilen oyuncuların başarılarına giderek daha çok ilgi gösteren önemli bir "kalabalığı" bir araya getiriyor. Şimdiye kadar stadyumun en coşkulu (ve en gürültücü) seyircilerinin de hastabakıcılar olduğunu belirtmek gerekir. Spor "tutkusu" aktarılabilir bir şey olduğu sürece bir problem yoktur.

Daha iyisiyse, üç takım halihazırda resmen kurulduğu için, fiilen *futbol oynamakta* olan hastane sakinlerinin sayısının artmış olmasıdır.

86 Fanon'un kurum kavramı üzerine kaleme aldığı bir sonraki başyazısı Raymond Lacaton'un başyazısına doğrudan atıfta bulunduğu için Lacaton'un başyazısına burada yer veriyoruz.

Dahası, futboldan hiç anlamayan biri bile onların teknik değer ve becerilerini kabul eder, çünkü oyuncular düzenli *antrenman* yaparlar. Yatılı hastaların çalışmaları sonucu kısa süre önce tedarik edilen araç gereç (formalar, çoraplar, top) hastanemizde futbolun gelişimine katkıda bulunmaya devam etmektedir.

Yukarıdaki ifadede birbirine bağlı kelimeler vardır: oyun, takım, antrenman, çalışma. Takım oyunu için antrenman aynı zamanda çalışma antrenmanıdır, çünkü çalışma oyuna imkân tanır, onu teşvik eder, oyunun varlığını gerekçelendirir. Bu birliktelik güçlü bir *kurum* olarak kalmalıdır.

Doktor Lacaton

14 Nisan 1955, ikinci yıl, sayı 17⁸⁷

Bir önceki başyazının ana meselesi “kurum”du; öne sürülen açıklamanın en büyük özelliği ise harekete verilen önemdi. Takım oyunu, düzenli antrenman, kurallı ve yaratıcı çalışma arasındaki bu denge kuruma sağlamlık ve esneklik kazandırır.

Bu nedenle, şu soru sorulmalıdır ve sorulur: Her kurum sürekli olarak bozulma tehlikesiyle karşı karşıya değil midir? Daha doğrusu: Kurumu şekillendirmeye yönelik her girişim onun açık, verimli, evrensel ama yine de nüanslı karakterine temelde karşı gelme riski taşımaz mı?

Kurumun merkezine yerleşip sorgulamak gerekir. Eğer kurum cömert bir kaynaksa, birçok kişiliğin ortaya çıkmasına izin vermelidir. Verimli ve sürekli karşılaşmalara imkân sağlamalıdır. Durmaksızın genişlemelidir. Üyelerinin hizmetinde olmalıdır.

87 Lacaton özellikle hastalara hitap ettiği önceki başyazıyı bu sefer hastabakıcılar için yeniden ele alıyor. Sosyal terapinin temel ilkeleri burada açıkça sunuluyor: Akıl hastanesinin ürettiği patolojilerin nedenleri olan kurumsal rutin ve parçalanma karşısındaki güvensizlik; aynı zamanda kurumun *hareketinin* iyi kavranmasının ve *süreğen* bir şekilde (zamansallık bu düşüncenin merkezindedir) yeniden etkinleşmesinin akıl hastalarının yeniden toplumsallaşmasının anahtarı olduğuna duyulan inanç. Fakat Fanon'un siyasi düşüncesi, yeni sömürgecilik üzerine sonraki uyarıları, devrimin yönü üzerine birçok yakınının şahit olduğu şüpheleri ve nihayet Sartre'in *Diyalektik Akıl Eleştirisi*'ne daha yayımlanır yayımlanmaz gösterdiği ilgi ve sınırlardaki ALN (Ulusal Kurtuluş Ordusu) kadrolarına bu konuda verdiği dersler, her kurumun başına gelebilen kalıcı bir “kirlenme” tehlikesiyle ilgili bu düşünce ışığında yeniden okunabilir. Başyazılar boyunca kaygının arttığı görülecektir.

Kurum eğer gelişme kaydetmiyor ve temel görevini, yani üyeleri arasındaki kesintisiz diyalogları ihmal ediyorsa, “kolektif monoloğa”⁸⁸ izin veriyorsa, son olarak üyelerini sorumluluk almaya teşvik etmiyorsa, o kurum için durma zamanı gelmiş demektir.

Yanlış yoldayız.

14 Temmuz 1955, ikinci yıl, sayı 30

Geçen ay, Clermont-Ferrand Bilim, Edebiyat ve Sanat Akademisi ile Auvergne Sanatçılar Derneği üyelerinden oluşan jüriler Fransa’daki ve denizaşırı kurumlardaki yatılı hastaların çalışmalarını ödüllendirdi. Bli-da-Joinville Psikiyatri Hastanesi de bu büyük ulusal yarışmaya katılmak istemiştir ve yarışmaya iki eser gönderilmişti.

Bu eserler hastanenin birinci koğuşundan Mösyö Dombý’nin tablosu ile ikinci koğuştan Mösyö Ranem’in minyatürüydü. Croix-Marine Cemiyeti Genel Sekreteri tarafından gönderilen bir mektupta minyatürün birincilik ödülünü paylaştığını öğrendik. Öte yandan, muhtemelen gümrükte tutulan Mösyö Dombý’nin tablosu jürinin kararından sonra yarışmaya ulaşabilmişti. Bu gecikmeye rağmen, sekreterlik, birinci koğuştaki yatılı hastanın *Hecin Devesi*’ni konu edinen çalışmasına jüri dışı bir ödül verme kararı aldı.

Bu yarışmadan nasıl bir ders çıkarmamız gerekiyor? Görüyoruz, gayet açık. Devam etmeliyiz. Çok sayıda farklı faaliyetin toplumsal ilişkileri kolaylaştırdığı, karşılaştırma imkânı sağladığı, sınanma duygusunu ve gerçekleştirme kaygısını geliştirdiği bu tür öncü kurumların ağına fiilen katılım sağlamak gerekir.

28 Temmuz 1955, ikinci yıl, sayı 32

Hastanenin Reynaud koğuşundaki Mağribi kahvehane açılalı bir yıl olmuş. Bu yıldönümüne dikkat çekmek ilginç olabilir. Fakat, bu arada, belirli bir dönemde yatılı hastaların tek buluşma yeri olmuş Mağribi kahvehanenin istisnai ve başat niteliğini yitirdiğini görmek ve memnun

⁸⁸ Çocuğun henüz tam olarak toplumsallaşmadığı yedi yaşına kadarki dil kullanımında görülen benmerkezciliği açıklamak için Piaget tarafından geliştirilen kavram. Bkz. Jean Piaget, *Le Langage et la pensée chez l'enfant*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel ve Paris, 1923.

olmamak mümkün mü? Etrafta başka toplanma yerlerinin ortaya çıktığını da gördük: Fairret'teki Müslüman kadınlar için doğu tipi bir salon, Magnan parkında kır kahvesi.

Kurumumuzda sosyal ilişkilerin geliştiğini görmekten memnuniyet duyuyoruz. Bu girişimlerin devam edeceğini ve daha ileriye gitmemizi sağlayacağını umuyoruz.

11 Ağustos 1955, ikinci yıl, sayı 34

Çok uzun değil, on yıllar önce, kahramanlar kendilerini savaş alanında gösterirdi. Kahramanın özelliği ölümle mücadele etmek ve çoğu zaman başkalarının ölümüne yol açmaktı. Kısa süre öncesine kadar kahraman istisnai davranışlarla, olağandışı tutumlarla nitelenirdi, kahraman farklı türde biriydi.

Modern kahramanın parlıtsız, gündelik, sıradan karakterini göstermek günümüzün en önemli meziyetlerinden biridir. Roman yazarlarımızdan birinin şu cümlesi bir şakadan ibaret değildir: Evlilik modern zamanların trajedisidir. Bu yazar özellikle içsel yaratıcılık olan görünür hareketsizliğe, zenginleşmeyle sonuçlanan tekrarlara atıfta bulunmaktadır. Kahraman, cesaret isteyen bir eylem gerçekleştirip, yeterince iş başardığını düşünerek yatağına uyumaya giden biri değildir. Kahraman, her şeyden önce, görevini her gün vicdan ve aşkla yerine getiren kişidir. Her gün belirgin bir düzene göre işini telaşa kapılmadan ama ara da vermeden yerine getirir.

Zira en büyük hata, girilen işin bir anlığına terk edilse bile dokunulmadan kalacağına inanmaktır. İşin her bir yüzeyi çöker. İnsan kendini her gün yaratıp bozar. İş her gün azimle yapılmalıdır.

25 Ağustos 1955, ikinci yıl, sayı 36

Hastane sakinlerinin gazetesi birkaç gün içinde harika bir olaya sahne olacak. Gerçek bir matbaa oluşturma fikri şekillendi fakat asıl mesele baskı makinesini nasıl edineceğimizle alakalı. Doğal olarak birçok sorun gün yüzüne çıkacak.

İlk olarak mekân meselesi. Eski makine küçük boyutlarda olduğundan De Clérambault'daki küçük bir oda *Bizim Gazete*'nin basımında kullanımımıza sunulmuştu. Yeni baskı makinesi büyük boyutlarda ola-

çağından gerçek bir atölye bulmak gerekecek. Muhasebeci, Rogues de Fursac mahzenini bizim kullanımımıza açacak. Fakat bu işlem camideki ergoterapi ek binasının boşaltılmasına bağlı. Beklemek gerekecek. Her durumda, basım çalışmaları için geçici olarak bir çadır ayrılacaktır.

İkinci olarak, personel sorunu. Şu ana dek De Clérambault'nun kadın sakinleri gazetenin basımından sorumluydu. Fakat satın almaya karar verdiğimiz tarzda bir makineyi çalıştıramayacakları ortada; bu nedenle, baskı atölyesinin sorumluluğunu yatılı erkek hastaların alması iyi olur.

Son olarak, hiç de önemsiz olmayan üçüncü sorun: yazı adedi. Genellikle gazetede yer olmamasından dolayı bazı yazılar yayımlanamazdı, ancak çoğu zaman yayımlanacak yazı bulunamadığı da olur. Şimdi gazetenin dört sayfa olarak çıkması umulduğuna göre görev belli: Herkes yazmalı. Sosyologların dediği gibi, hastane sözel evreden yazılı evreye geçti.

27 Ekim 1955, ikinci yıl, sayı 45

Mösyö Boulez'nin hastaneden ayrılırken yazdığı son yazı, ihtiyaç halinde farklı komisyonlar kurulması gerektiğini ve bu komisyonların önemini kanıtlamaya dönüktü. Boulez komitelerden vazgeçmememizi tavsiye ediyor. Komisyonunda bulunmayı kendisine görev edinen Boulez, örneğin, cuma günü saat 9:30'da gazete komisyonunda olmak için üstesinden gelmek zorunda olduğu iç ve dış zorlukların muhtemelen farkındadır. Kurumun iki bin yatılı hastasından altı veya yedisi kaç kez komisyonunda bulunabilmiştir? Boulez bunu biliyor. Bu yüzden makalesinin bizce bir tanıklık değeri var.

Komitelerin yayımladığı projeleri gerçekleştirin. Çiçek sepeti nasıl unutulur! Buna 14 Temmuz'u da ekleyelim. Komisyonlara katılın, kabul edilen projelerin uygulanması için çalışın; sosyal faaliyetler gerçekleştirerek yavaş yavaş iyileşeceksiniz. Boulez'nin bu yazısı bu yılın en önemli makalelerinden biridir.

17 Kasım 1955, ikinci yıl, sayı 48

Bir psikiyatri kurumunda ne pahasına olursa olsun gazete yayımlamayı neden istiyoruz? Mustapha Hastanesi'nin veya Marengo Hastanesi'nin bir gazetesinin olması fikri neden tuhaf karşılanır? Psikiyatri hastane-

lerinde on yıldır bunca gazete neden var? Bu gazetelerin gerçek önemi nedir? Bir hastanede, özellikle bir psikiyatri hastanesinde gazete ne işe yarar?

Başyazı aracılığıyla, hastane sakinlerine ve personeline bu soruyu sormak isterim. Yanıtlar *Bizim Gazete*'nin yazı işlerine gönderilmelidir. *Bizim Gazete*'nin yıldönümü vesilesiyle böyle bir araştırma yapmak anlamlı olabilir. Umarız çok sayıda cevap gelir.

28 Mart 1956, üçüncü yıl, sayı 13

Bir mesleğin icrasında karşılaşılan zorluklardan biri şüphesiz alışkanlıktır. Kısa zamanda, hareketlerin herhangi bir yenilik olmaksızın yinelenildiği bir sürece ulaşılır. Hareketin daimi kılındığı bir atmosferin ortaya çıktığını keşfetmek ve buna imkân tanımak için hayal gücünün ciddi anlamda çalıştırılması gerekir.

Bizimki gibi bir hastanede, otomatik davranışların yerleşmemesi, günlerin günlere, saatlerin saatlere benzememesi için büyük çaba göstermek gerekir.

Ağaçlar veya taşlar üzerine çalıştığımızda tek değişimi, tek değişikliği, tek yeniliği bizim kişisel hikâyelerimiz yaratır. İnsanlarla çalıştığımız bir hastanede ise durum tamamen farklıdır. Gerçekten de biz insanlarla çalışıyoruz. Dolayısıyla, gündelik faaliyetimizin amacı, yani hedef kitlesi insanlarsa, o zaman alışkanlık, bağımlılık veya otomatik hareketlerin bu faaliyetlere hiçbir şekilde müdahale etmemesi zorunlu ve belirgin bir hal alır. Çünkü insan kendini sürekli yenilemek gibi olağandışı bir özelliğe sahiptir.

Gözümüzün önündeki insanları, özellikle de bize emanet edilmiş insanları günbegün anlama zorunluluğuna yanıt verebilmek, hastabakıcılık mesleğinin en önemli unsurlarından biridir.

28 Haziran 1956, üçüncü yıl, sayı 27

Yaşanan bir yanlış anlamanın ardından, Jean Lépine'deki yatılı hastalar, çözülmesi güç bir sorun oluşturan şapel ve cami hakkındaki mektuplarını *Bizim Gazete*'ye gönderdiler. Aslında, hiç sorun yok; cami resmine, sahip olmadığı bir anlam yüklenmesini önlemek için bu görselin gazetenin başlığında neden yer aldığını açıklamak yeterlidir.

1954 yazında, yerel nitelikte bir çizim ekleyerek *Bizim Gazete*'nin biraz sıradan olan başlığını iyileştirmeye karar verdik. Birçok proje belirlenip incelendi ve cami röprodüksiyonu İslam'ın sembolü olarak değil, tipik Cezayir mimarisinin bir anıtı olarak kabul edildi. Böyle olacağını bilseydik, Blida'nın meydanındaki palmiye ağacını ve büfeyi de seçebilirdik.

Şunu da belirtmeli ki, gazete etrafında bir polemik yaratmak için artık kimsenin herhangi bir sebebi yoktur; özellikle çatışmaya veya bölünmeye neden olabilecek durumlardan kaçınmak gerektiğini de vurgulamalı. Hastane içindeki sosyal hayatın örgütlenmesi, kökenleri, dinleri ne olursa olsun, yatılı hastalar arasındaki dostça ilişkilerin varlığına dayanmaktadır. Bu nedenle, karşılaşma noktaları ve imkânları çoğalmıştır.

Bizi birbirimizden ayıran özelliklere dikkat çekip bunları gereğinden fazla önemseyişimizde, Araplar, Kabiliyeliler, Mozabitler, (Oran, başkent Alger ve Konstantin alt komiteleriyle birlikte) Cezayir Fransızları, (bölgelere göre alt komitelerle...) metropol Fransızları gibi yığınla komisyonun ve alt komisyonun ortaya çıktığını görürüz. Keza, bu gruplardan birinde yer bulamayan grupsuzlar grubunu da unutmamalıyız... Böyle bir durum ortaya çıkarsa, ortak yaşamı iyileştirme çabasındaki mevcut tüm kuruluşları dağıtmaya ihtiyaç bile duymayız, bunlar kendi kendilerini dağıtırlar.

Hayat bizi birkaç hafta ya da ayı birlikte geçirmeye zorluyorsa eğer, dostça temas fırsatları aramak daha iyi değil midir? Futbol takımları bu bakımdan çarpıcı bir örnek oldu; tüm yabancı seyirciler stadyumdan çıkarken, "Maçlarınız dışarıdaki takımların maçlarından çok daha düzgün ve dostça," diye belirttiler. İyi örnek her zaman dışarıdan gelmez. Bu doğrudur; spor ahlakının ve dostça birlikte yaşama ruhunun her alanda hastane yaşamının kuralı haline gelmesi gerekir.

Servis başhekimleri.

19 Temmuz 1956, üçüncü yıl, sayı 29-30

Hastanenin bazı koşullarındaki yemek salonu, yatak odaları, koridorlar ve oturma odalarında yarışmalar yapılıyor. Değerlendirilen, takdir

edilen ve ödüllendirilen şey temizlik, derli toplu yataklar vb. değil. Jüri, teftişler ve resmî ziyaretlerden anlaşılabacağı üzere, gündelik görünümüne dair görüş belirtmek zorunda değildir. Jürinin temel dayanağı, referans sistemi, hastane koğuşunun genel görünüşünden, zorlama olmayan açık niteliğinden daha fazlasıdır. Jüri üyelerinin dikkat ettiği şey, yatılı hastaların mekân içi yaşamları, oyunlara katılımları, yükümlülük ve bağlılıklarıdır.⁸⁹ Burada değerlendirilen şey, yatılı hastalarla personel arasındaki, yatılı hastaların ve personelin kendi arasındaki ilişkilerin değeridir.

Çünkü açıkça görüldüğü üzere mesele bu düzeyde önem kazanır. Hastane koğuşunun tedavinin temel silahı olmayı sürdürdüğü doğrudur. Bir hastane koğuşunun yapısı gereği tedavi edici olması gerektiğinden bahsetmek, yatılı hastanın yataktan kalktığı andan yatana dek gün boyunca rasyonel bir örgütlenmeye ihtiyaç duyduğunu tekrarlamaktır. Yatılı hasta, kendiliğinden veya kurumsallaşmış gruplar içinde, tercihlerinin ve arzularının oyunuyla yanıtlar verir ve yükümlülük altına girer.

Grubun üyesi personel asla gözlemci veya sansürcü görünümüne bürünmez. Aksine, personel gruba dikkatli ve dengeli bir biçimde katıldığında, grubun kendisini yapılandırmasına ve bir yaşam kaynağı haline gelmesine olanak tanır.

4 Ekim 1956, üçüncü yıl, sayı 41

Yakında tamamlanacak olan stadyuma hak ettiği değeri vermeliyiz. Hastanenin spor bloğunun üç yıl içinde kurulacağını şimdiden söyleyebiliriz. Ancak, bu küçük hikâyenin önemli yanı, duvarların kalınlığından veya sıraların sağlamlığından ziyade, kurumun sportif atmosferinin adım adım gelişimidir.

Yedek takımlar, antrenörlük yapan personelin takımlara dahil edilmesi, resmî takvim, iç lisanslar, oybirliğiyle benimsenmiş homojen eğitim, gerçek spor komisyonu; tüm bu belirgin nitelikler, tüm bu ağırlık koymalar, dolayısıyla benimsenen üslup yapılması gerekenleri göstermektedir. Her şey bitmedi elbette. Bir gazete sütununun aslında bütünüyle bir kurum olmadığını fark ettik.

⁸⁹ Sonraki başyazılarda görülen ve gruba katılım, grubun “döngüsel yaşamı” üzerine bu düşüncenin birçok yönü Sartre’ın düşüncesinin yankısıdır.

Her topluluk gibi, bir psikiyatri hastanesi de yatay ve dikey olmak üzere iki gelişim yönüne ihtiyaç duyar. Yani, komisyonlara komisyon eklemek bir şeydir; her komisyona hayat vermek, her komisyonu bir gerçeklik ve gelişim vaadine dönüştürmek ise başka bir şeydir. Bu durum kendini hemen belli etmez. Çünkü kimse tek başına yalan söyleyemez. Gerçeğe her saldırıda bir suç ortaklığı vardır. Geçen yılın A ve B takımlarının pek bir anlamı yoktur. Reynaud koğuştur tarafından güçlendirilen açık servisin de pek anlamı yoktur. Her zaman için “öyleyse asıl mesele nedir?” diye sorgulamalıyız.

Yatılı hastalara ortak yaşama yönelik hızlı bütünleşme olanağı sunan bir tür harekete geçirici katılım mı sunmalı, yoksa personelle ağır teşhircilik yüklü sözde oyuncu bir özdeşleşmeye olanak mı tanımalı? Bugün bu soruya verilecek cevap konusunda şüpheye hiç yer yok, ancak bir gerçeklik ölçütü olan özeleştiride bulunmak faydalı olabilir. Tüm personel, mevcut komisyonlara hâkim olan ağırbaşlılıkla, derin bir farkındalık yaratıyor. Hadi bakalım, esas iş şimdi başlıyor.

8 Kasım 1956, üçüncü yıl, sayı 46

İki kişi tanışıp birlikte yaşamaya karar verdiğinde bazı noktalarda anlaşmaya varırlar. Bu iki kişi arasında izin verilen ve yasaklanan şeyler vardır. Önerilen şeyler ahlaka, yasak şeylerse adalete aittir. Her sosyal grup, başka şeylere ilaveten, ahlaki mercilerle yargısal mercileri de gerektirir ve içerir. Spor Komitesi'nin yaptırım ve cezalardan oluşan genel bir disiplin geliştirme kaygısı olağan akışında ilerlemektedir. Birinci bölümde, komisyonun yönetmelik taslağını yayımlayacağız; ikinci bölümdeyse bazı hususları belirteceğiz.

İç Yönetmelik. Düzen Önlemleri.

Madde 1. Maç öncesinde, esnasında veya sonrasında davranışları bir olay veya karışıklığa neden olan oyunculara, özellikle de hakem, resmi görevli ve seyirciler karşısında uygunsuz tutumlar sergileyenlere karşı düzen önlemleri alınacaktır.

Madde 2. Cezalandırma ölçeği şu şekildedir:

1. Seyirciye yönelik yakışsız davranış ve bir seyirciye fiili saldırı.

2. Rakip oyuncuya yakışsız davranış (hakaret veya tehdit), bir rakibe fiili saldırı veya karşılıklı saldırı.

3. Hakemin, bir çizgi hakeminin maruz kaldığı

- saldırgan ifadeler

- hakaret

- tahrik edici tavır veya tehdit

- fiili saldırı şeklindeki uygunsuz davranışlarda: Bir ila üç maçtan men.

Madde 3. Hakem kararıyla sahadan çıkarılan bir oyuncu, sahadan atılmasına yol açan olay ya da gerekçeleri 24 saat içinde yazılı ve ayrıntılı bir şekilde belirtmelidir.

Madde 4. Disiplin Komitesi altı gün içinde toplanmalıdır. Komite, antrenör oyunculardan (altı kişi) oluşur. Komiteye yönetimden bir üye başkanlık eder. Hakemlerin bildirdiği herkes, ister yönetici olsun ister oyuncu, Disiplin Kurulu'nda hazır bulunmak zorundadır. Hakemler de bildirdikleri olaylara dair ifade vermek üzere hazır bulunmalıdırlar.

Madde 5. Alınacak önlemler Disiplin Kurulu tarafından dinlenip açıklamaları alındıktan sonra ilgili tarafa bildirilecektir.

Madde 6. Başhekimin talebi üzerine ceza ertelenebilir.

15 Kasım 1956, üçüncü yıl, sayı 47

“Ceza, mahkeme, soruşturma, ifade, cezanın ertelenmesi”: İç yönetmelik taslağı bu kelimeleri şaşırtıcı bir rahatlıkla kullanmaktadır. Tedavi edici olma iddiasındaki bir komitenin böyle kelimeler sarf etmesi normal midir? Görünüşe göre, evet. Eğer gerçekten iyileştireceksek, normal, kurallı ve toplumsallaşmış davranışların ortaya çıkmasını kolaylaştırmamız gerekmiyor mu? Dolayısıyla, kuralsız, toplumsallaşmamış ve uygunsuz tutumları rapor etmemiz, cezalandırmamız, yaptırımında bulunmamız gerekmez mi? Nereye gittiğimizi bilelim.

Eğer spor tedavi edici nitelikteyse, iyileştirmelidir. Anormal bir davranışı kayıt altına almak (aşağılayıcı sözler, hakaretler, kışkırtıcı hareketler, fiili saldırı: Yönetmeliğin 2. maddesi, a, b, c paragrafı), bu davranışı cezalandırmak, faili işin içine katmak, onu utandırmak, onu davranışının nedenini açıklamaya mecbur etmek, ona sorumluluk duygusu vermek demektir; kendi bakış açısını savunma, arkadaşları önünde bunu ortaya koyma yeteneğini geliştirmektir.

Bu bakış açısına göre, bir oyuncuyu cezalandırmak, dış dünyayla ortak bir tutum benimseme yollarının hastane içine taşınmasından ne eksik ne fazladır. Böylece, iç yönetmeliğin doğru ve adil bir yolda ilerleyeceği bir kez daha görülür. Bu yaptırımlar yatılı hastayı dışarıdaki hayata hazırlamaktadır. Yatılı hastanın topluma yeniden uyum sağlaması başka şekilde mümkün olamaz. Uyumlanmış bir davranış yerleşik geleneklere saygı gösteren bir tutumu ifade eder.

Bir sonraki başyazıda, bu tavrın sorunun çeperinde kaldığını göreceğiz. Gerçekte, durum çok daha karmaşıktır. Öncelikle, cezalandırma arzusu nereden gelir?⁹⁰

22 Kasım 1956, üçüncü yıl, sayı 48

Toplumsal düzeyde, ceza, yazılı bir kanuna atıfta bulunur. Vatandaş yasakları bilir. Her ihlalin cezalandırılacağını bilir. Eğitimden sorumlu olan aile düzeyindeyse çocuklara ahlakı ve görgü kurallarını geleneklerin koruyucusu olan anne babalar öğretir. Bu ebeveynler bazen sert, bazen yumuşaktır.

Anne babalar sert olduğunda, sıklıkla duygusal, endişeli, ketlenmiş (yani hareket etmeye cesaret edemeyen) çocuklarla karşılaşırız. Ya da dokuz yaşındayken “yetişkinlere benzeyen” ciddi, sakın çocuklar görürüz. Anne babaları bu çocuklarla gurur duyar. Sınıfta, derslerinde gerçekten başarılıdır, ciddi sorunlarla ilgilenir, kendi yaşlarındaki çocuklarla oynamazlar. Düşünmeyi severler. Sadece iyi davranış sergilerler.

Yumuşak anne babaların ise yerinde duramayan, gürültücü çocukları vardır. Bu çocuklar vasat, bazen de kötü öğrencilerdir.

Genellikle, sert anne babaların vaktiyle sert ebeveynleri olduğu bilinir. Çocukluklarında anne babaları onları sopayla eğitmiştir. Büyüdüklerinde ise onlara teşekkür ederler; zira kendilerine sert davranıldığı için hayatta bir yere gelmeyi başarmışlardır. Geleneği sürdürerek onlar da çocuklarına sert davranırlar. Üstelik, bu çocuklara bir de şöyle derler: “Bu senin iyiliğin için. İleride bana teşekkür edeceksin.” Aile orta-

90 Fanon bir Nietzsche okurudur.

mındaki ceza diğer tüm cezaları açıklar niteliktedir. Kanun tarafından defalarca cezalandırılan herhangi bir yetişkinin neden yeniden benzer şekilde hareket ettiğini anlamak istiyorsak, onun, deyim yerindeyse, neden yıldırılamaz olduğunu anlamak istiyorsak, babasının cezalarına nasıl tepki gösterdiğini araştırmalıyız.

İyi de, tüm bunların Spor Komitesi'yle ilişkisi nedir diye sorabilirsiniz. Bir sonraki başyazımızda önemli bir soruyu gündeme alacağız: Hastabakıcı, yatılı hastalar karşısında kendini bir baba gibi görmeye eğilimli midir? Veyahut, yatılı hasta, hastabakıcıyı genellikle babası olarak düşünme eğiliminde midir?

29 Kasım 1956, üçüncü yıl, sayı 49

Tüzük taslağının açılış tartışması vesilesiyle Doktor Fanon'un Yatılı Hastalar Spor Komitesi Başkanı Mösyö Ader'e gönderdiği mektubun belligaşlı bölümlerine burada yer veriyoruz.

Başta belirttiğim gibi, Spor Komitesi bir dernek değil; ana dernek Cezayir Ruh Sağlığı Derneği'dir. Bu komitenin faaliyeti, yatılı hastaların rehabilitasyonuna katkı sağlayacak her tür uygulamayı gerçekleştirmekten sorumlu olan Ruh Sağlığı Derneği'nin genel çerçevesinde anlaşılabilir.

Ruh Sağlığı Derneği dışında, bu dernekle karşılıklı ilişki içinde olmayan, sporla alakalı başka bir dernek kurmak istemek kesinlikle mantıksızdır. Bu şekilde, buluşma noktası olmayan özerk derneklerin kurulması tehlikesi ortaya çıkar. Bunlar da kapalı bir çevrede faaliyet gösterir ve ortak bir atmosfer yaratırlar; dolayısıyla, Cezayir Ruh Sağlığı Derneği'nin tüzüğüne bu komitenin kuruluşunu derneğin bir uzantısı olarak kaydetmek gerekir. Komitenin idari ve mali bazı özerklikleri vardır, ancak yılda en az bir kere derneğe rapor sunmak gerekir.

Komitenin dernekle bütünleşmesi aşamalı olarak, uyumlu bir biçimde gerçekleşmelidir. Spor Komitesi, kantin, sinema veya gazete komitesinin faaliyetlerinden soyutlanmamalıdır. Spor Komitesi hastalar kulübünün bir parçası olmalıdır. Bu nedenle, Sayın Başkan, en kısa zamanda bu komitede futbol, voleybol, basketbol, petank, masa tenisi, atletizm branşları gibi başka bölümler kurma imkânı üzerinde çalışmanızı ısrarla rica ediyorum. Bu faaliyetleri düzenlemek ve oluşturmakla yükümlü olan Spor Komitesi bu faaliyetlerin her birini yöneten alt komiteler kurmalı ve bunları örgütlemelidir.

Tüzüğün yanı sıra, komitenizin diğer komitelerle olan bağlantılarını güçlendirmesini rica ediyorum, örneğin, sinema komitesinden sporla alakalı bazı filmler isteyebilirsiniz, belirli muhabirler aracılığıyla çeşitli spor faaliyetlerinizin ayrıntılarının *Bizim Gazete*'de yayımlanmasını sağlayabilirsiniz. *Bizim Gazete* komitenizden uzak durmamalı, kurumdaki mevcut toplumsal yaşantıyı yansıtmalıdır; sizin de gayet iyi bildiğiniz gibi, spor birçok bakımdan temel önemdedir.

6 Aralık 1956, üçüncü yıl, sayı 50

Hasta, öncelikle, acı çeken ve rahatlamak isteyen kişidir. Acı, merhamet ve hassasiyeti beraberinde getirir. Hasta, acı çektiği için çocukluğundaki gibi davranabilir. Örneğin, çocuk düştüğünde ve canı yandığında annesine yaklaşır; bir okşama, bir öpücük sonrasında iyileşip gider.

Bir yetişkin büyük acılar çektiğinde bu avutucu anne ihtiyacını yeniden hisseder. Benzer bir şekilde, bir kaza veya ameliyat sonrasında sıklıkla aradığımız ilk insan annedir. Anne bizi acılardan, belalardan koruyan kişidir. Tüm küçük sorunları halleden kişidir. İşler yolunda gitmediğinde gidip annemize dert yanmak isteriz. Dolayısıyla, acıya tepki gösterme tarzımızda bir alışkanlık, değişmeyen bir tavır var gibidir: anneye seslenmek. Ancak, babanın da bir görevi vardır. Anne avutur ve okşar; babaysa buna karşılık zor sorunları çözer.

Hastalık, acı çeken hastanın az da olsa çocuk gibi davranmasına sebep olur. Hasta yemek yiyebilmek, refakatçi, ihtiyaçlar, en ufak ayrıntılar konusunda başkalarına ihtiyaç duyduğundan, kendini aşağı yukarı her konuda anne babasına bağımlı bir çocuk konumunda bulur.

13 Aralık 1956, üçüncü yıl, sayı 51

Hasta tıpkı çocukluğundaki gibi kendisine ilgi gösterecek kişiye yöneldiğinden, hastabakıcısının ona bir baba gibi davrandığı olur. Yaralanmalar, mide ülseri gibi rahatsızlıklar söz konusu olduğunda bu tutuma tanık oluyoruz; bununla birlikte, hasta hastanede uzun süre kalmaz, hastalar sık sık değişir ve genel sağlık servislerinde bir hastanın çok uzun süre, örneğin üç ay, altı ay, sekiz ay kalması nadirdir. Yine de, iyi araştırıldığında, hastanın böyle durumlarda hastabakıcıya saygı duyduğu ve ondan çekindiği görülecektir.

Yatılı hastaların birkaç yıl kalabildiği bir psikiyatri servisinde durum daha belirgin bir hal alır. Hastabakıcılar yatılı hastalara emretme alışkanlığı kazanır; hastabakıcıların, örneğin, “Burada kim emir veriyor?” dediğini hepimiz duymuşuzdur. Hastabakıcı yatılı hastanın çocuksu tutumuna yanıt vermek için anne baba gibi davranmaya eğilim gösterdiğinde onların yaptığı her şeyi yapar, hastayı azarlar, cezalandırır. Örneğin, bazı eski hastanelerde hastabakıcılar yatılı hastalara “Yarın sinemaya gitmeyeceksin”, “Yürüyüşe çıkmayacaksın”, “Tatlı yok size” diyebilir. Başka eski hastanelerde de bir hastabakıcının şöyle dediği duyulabilir: “Böyle davranmaya devam ederseniz sizi sorunluların veya bunakların bölümüne nakledeceğim.”

Başka bir deyişle, dikkatli olmazsak, öncelikle bir şifa ve terapi merkezi olan hastane kurumu giderek “çocuk hastaların” “hastabakıcı ebeveynler” önünde titrediği bir kışlaya dönüşür.

Kuşkusuz, psikiyatri hastanelerindeki bu zihniyet tamamen ortadan kalktı. Ancak, uyanık olmak zorundayız, çünkü o dönemlerden kalma hatıralar zaman zaman yeniden ortaya çıkabiliyor. Anne babalar hastalarını psikiyatristin kliniğine getirip, bize hastayı sakın tutmak için cezalandırmak zorunda kaldıklarını söylediklerinde şaşırıyoruz, çünkü anne babalar hastaların cezalarla iyileştirilebileceğine hâlâ inanıyor. Hasta hastaneye geldiğindeyse insanların ona karşı tutumu değişir; buradan, dışarıda onu anlamayan insanların onu korkutmak için cezalandırdıkları sonucu çıkarılabilir...

Burada, hastanedeysen her şey değişir, çünkü bizler tedavi uzmanıyız, bir cezanın geçerli olabilmesi için birçok şeyin üzerinde yükselmesi gerektiğini biliyoruz. Biz hastayı cezalandırmıyoruz, biz hastanın davranışını her seferinde anlıyoruz, hastanın her bir tutumunu anlamak zorundayız. Ne zaman mesleğimizden vazgeçsek, ne zaman cezalandırıcı bir tutum benimseyip anlamaktan vazgeçsek kendimizi aldatırız.

(Devam edecek.)

20 Aralık 1956, üçüncü yıl, sayı 52

Uygarlık tarihinin başlangıcında, bazı bölgelerde, bir insan hasta olduğunda tanrılar hastanın yardımına çağılır. Diğer bölgelerdeyse doktor olarak adlandırılan kişilere başvurulur. Fakat ne tanrı ne de büyücü

olan doktor, tanrılardan hastayı rahat bırakmalarını talep etmez. Doktor teşhis eder ve bir tedavi önerir. Eğer doktor hastalığı uzaklaştırmak için büyü yapmaya ya da tanrılara yalvarmaya başlarsa artık o bir doktor değildir.

Görevinin kendisine emanet edilen hastayı anlamak olduğunu unutan ve amiyane tabirle “ders vermek için” onu cezalandırma eğiliminde olan hastabakıcının görevini unuttuğu söylenebilir.

Yukarıda belirtilen yıkıcı tutumlar ile Yatılı Hastalar Spor Komitesi’nin bir yasa, bir disiplin geliştirme kaygısı arasında belirgin bir bağlantı yok gibi görünebilir. Bununla birlikte, başlangıç aşamasında bir disiplin kurulu oluşturmanın bir yandan yıkıcı tutumların yok olmasını engelleyebileceğini, diğer yandan da bu tutumlar yok olursa yeniden ortaya çıkmalarını teşvik edebileceğini biliyoruz.

Psikiyatri hastanesinde bulunan bir hakemin F.B. Stadyumu’nda-ki ya da Saint-Eugène Stadyumu’ndaki bir hakemle aynı yaptırımlara sahip olmadığı açıktır. Bazı hastabakıcıların nasıl hakemlik yaptığını gördüğümde rahatsız olduğumu itiraf etmeliyim. Sanki hastabakıcı değillermiş, ağzlarındaki düdük hastabakıcılık niteliğini onlardan alıyormuş gibi davranıyorlar. İşlevlerinin, resmi bir hakem değil, bir hakem hastabakıcı olmak olduğunu kimi zaman unutuyorlar. Bir hakem olmanın birçok yolu vardır, ancak bir psikiyatri hastanesinin genel atmosferinde spor bir tedavi unsuru olsun isteniyorsa, böyle bir kurumda iyi bir hakem olmanın tek bir yolu vardır. Elbette, hakem hastabakıcı bir hastabakıcı olarak nasıl hakemlik yapacağını bilmeyebilir, bu onun hatası değildir, bu nedenle, Spor Komitesi’nin net bir fikir edinebilmek için kurumdaki doktorlardan yardım istemesi gerekir. Dolayısıyla, Spor Komitesi’nin rolünün hastanede spor faaliyetleri düzenlemekten ziyade, bu sporları genel bir bakış açısına uyarlanmış bir terapi perspektifi içinde düzenlemek olduğu görülür.

Dışarıda bir grup örgütlemeye karar verdiğimizde yasalar oluşururuz. Bu yasalar bireysellikleri kesinlikle hesaba katmaz, başka bir deyişle, genelle meşgul olunur, herhangi bir özel durum dikkate alınmaz. Psikiyatri hastanesinde genel bir yasa oluşturamayız, çünkü alakadar olduğumuz anonim bir insan grubu değildir. Belirgin kişilerle karşı karşıyayız ve terapistler olarak bu insanları, özellikle farklılıklarını ve her yatılı hastanın uyum gereksinimini göz önüne almalıyız. Psikiyatri

hastanesinde, “bilmek istemiyorum, herkes gibi yapmak zorundasın” türünden cümleler işitilemez. Yatılı hasta tam da herkes gibi olmayı yeni yeni öğreneceği için, genellikle “herkes gibi yapamadığı” için bize emanet edilmiştir. Öncelikle onun nasıl davrandığını görmemiz, kendisini daha iyi anlamasına yardım etmemiz gerekir, bunun için de onu bütünüyle, eksiksiz bir biçimde anlamamız gerekir.

Psikiyatri hastanesinde bir disiplin yönetmeliği hazırlanmasının tedavi bakımından bir anlam taşımadığını ve bu projenin kesin olarak terk edilmesi gerektiğini artık görüyoruz.

Maurice Despinoy'ya Mektup

Frantz Fanon, 26 Mart 1954⁹¹

Sevgili Arkadaşım,

Mektubunuzu alalı uzun zaman oldu fakat servisin yorucu işleri dolayısıyla size sakın sakın yazma fırsatı bulamadım.

Kapasitesi bin iki yüz yatak olmasına rağmen iki bin beş yüz yatak bulunan bu dev hastaneye, yani Blida'ya aralık ayının başında geldim.⁹² Doktorların iş yoğunluğundan bitkin düştüğü, sizin de haberdar olduğunuz bir grevin ardından, personelin yönetime ve dolayısıyla sağlık çalışanlarına karşı güvensizlik beslediği bu ortam, ortak psikoterapi düzenlemeye yönelik her girişimi son derece zorlaştırıyor, hatta imkânsızlaştırıyor diyebilirim. Hastanenin kronik hastalara ve yaşlılara ayrılan koğuşunda yüz altmış sekiz Avrupalı kadın var; bu koğuşta bazı değişiklikler yapmaya çalışıyorum. Yaşlı hastaların yedi, sekiz yıldır akıl hastanesinde kaldıklarını öğrendiğinizde, her gün ne zorluklarla karşılaştığımı tahmin edebilirsiniz. “Tanrı’nın lütfü”nun kabule dönüştüğünü hayal edin. Bu koğuşun yanında –laf olsun diye böyle söylüyorum, çünkü gerçekte 1.2 km uzaklıkta– iki yüz yirmi beş Müslüman erkekten oluşan saralılar koğuşu var (tam ihtiyacım olan şey!), bunların yüz altmış sekizi kronik hasta.

Avrupalı kadınlar koğuşunda insülin tedavisi (on iki, on dört doz) uyguluyorum ve tabii erkekler koğuşunda da. Başka bir deyişle, iki veya üç ay içinde süregelen bir şekilde Sakel kürü uygulayacağım otuz kadar hastam olacak.

Buradaki doktorlarla iletişim kurulamıyor; özellikle de gündüzcü

91 IMEC. Fanon'un elyazmaları, FNN 2.5.

92 Bu grev hakkında, bkz. Paul Marquis, “Frantz Fanon et le personnel soignant à l'hôpital psychiatrique de Blida-Joinville”, *age*.

doktorlarla. Saint-Alban'ın kusursuzluğu, bireysel tutumlardan bağımsız olarak, psikiyatriyi ve bize emanet edilen hastaların ruhsal yaşamını kavramaya dair sürekli bir mutabakatın hüküm sürmesinden kaynaklanıyordu. Burada ise her doktorun kendine bir hücre, bir blok, mutlak bir değer oluşturmaya hevesli olduğu hissediliyor. Size söylediğim gibi, temaslar oldukça yüzeysel, yani tartışmak için bir araya geldiğimizde dahi asla genel bir sorun ortaya atılmıyor. İşte bir örnek: Ben geldiğimden beri on beş günde bir toplanalım istedim. Şimdiye kadar sadece sebze bahçeleri ve adli mercilerle ilişkiler tartışıldı. Bütünü kapsayan bir proje yok, işbirliği yok, dayanışma yok; en kötüsü ise, daha toplantının başında, her türlü diyalogun anlamsızlığını hissetmiş gibi, herkesin çoktan yorgun düşmüş olmasıydı. Bu durum özellikle Kuzey Afrikalılarda görülüyor; tabii benim de kısa sürede yorulabilme ihtimalim var.

Bu günlerde beraber çalışma arzuza karşılık veremeyeceğim için üzgünüm, çünkü, bildiğiniz gibi, Kuzey Afrikalıların ruhsal patolojisi sorunu –iyi araştırılmamış bile diyemeyeceğim– henüz keşfedilmemiş bir çekirdek gibi giderek kendini göstermekte. Vaktiyle size bahsettiğim ve hakkında bir eleştiri yazısı yayımlamak istediğim Aubin'in kitabını hatırlıyorsunuzdur.⁹³ O dönemki gerekçelerim tamamen mantıklıydı, fakat gözle görülür tecrübesizliğime elbette itiraz edilebilirdi. Kuzey Afrika'da geçen dört ayın ardından, kesinlikle haklı olduğumu ve “sistematik ret” tecrübesinin bazı ortak tutum kümelerini kapsayacağına ve açıklayacağına inanılan bağdaştırıcı terimler kütesine eklemlediğini söyleyebilirim.⁹⁴ Yüzyıl başı sosyologlarının ileri sürdüğü mantık ön-

93 Henri Aubin, *L'Homme et la Magie*, Desclée de Brouwer, Paris, 1952. Psikanalizden etkilenen Aubin, “Siyahı'nın zihinsel bozuklukları sistematik olarak reddi”nden bahsediyor ve inkârın terapötik değeri hakkında bir teori geliştiriyor. Ayrıca, bkz. Fanon'un elinde bulunan dergi sayıları: “Conduites de refus et psychothérapie”, *L'Évolution psychiatrique*, fasikül 4, 1950; “Refus, reniement, répression, discussion”, *L'Évolution psychiatrique*, fasikül 1, 1951. Aubin hakkında bkz. Alice Bullard, “Late colonial French West African psychiatry”, Warwick Anderson, Deborah Jensen ve Richard C. Keller (der.), *Unconscious Dominions*, Duke University Press, Durham ve Londra, 2011. Bu makale *Psychopathologie africaine* dergisinde (c. 36, no 1, 2011-2012, s. 59-104) tercüme edilerek yayımlanmıştır.

94 Psikiyatrik nosografi alanında Fanon'un epistemolojik adıcılığı üzerine bkz. Bu kitap, psikiyatri yazılarına giriş bölümü. Despinoy'a yazdığı Ocak 1956 tarihli mektupta bu konuya yeniden değinecektir.

cesi zihniyetler⁹⁵ çağdaş Amerikan antropologların ortaya attığı temel kişilik⁹⁶ ve Aubin'in "sistematik ret" kavramı, birden fazla koordinatlı biyo-sosyo-psikolojik gerçekleri bir boş düşünce kategorisi altında toplamaya çalışmaktadır. Antillilerin ruhsal yapılarının nasıl evrildiğini görebilmek için günün birinde oraya geri dönmem gerekebilir. Ama şu an için, bir sonraki mektubunuzda bana bu bölgedeki eşcinsellikten söz etmenizi istiyorum. Son seyahatim sırasında eşcinselliğin su yüzüne çıktığını tespit ettim; bunun klasik psikanalitik tipte bir eşcinselliğin parçası mı olduğunu, yoksa ekonomik gerekçelere mi bağlı olduğunu öğrenmek istiyorum.⁹⁷

Burada bir gazete çıkarmaya başladım, size bir nüshasını gönderiyorum; şu an için gazete çok zengin sayılmasa da bu bir başlangıç. Diğer doktorlar kılını kıpırdatmıyor, benim koşturmama hülyalı hülyalı bakıyorlar. Bana *L'Espoir*'dan bahsettiniz, bu gazetenin bir sayısını gönderebilirseniz, ben de burada dağıtırım. *Birleştirme Çizgisi*'yle benzer bir tarzda mı ilerliyorsunuz?⁹⁸

Denetim Komisyonu başkanınızın tutuklandığını öğrendiğimde ironiyle karışık bir korku hissettim. Bu haber dolayısıyla rahatsız hissetmediğinize inanmak istiyorum, tropik bölgelerde yaygın bir durum çünkü.

Aldığım bir mektubu size gönderiyorum. Gördüğünüz gibi, hastaneye yatmak isteyen biri. Bilemiyorum.

Hayır, Josie Blida'da değil, Alger'de çalışmaya devam ediyor. Nelly nasıl, çalışmalarından memnun mu? Bitirme sınavlarında başarılı olabildi mi? Meslektaşlarıyla geçinebiliyor mu?

95 Bkz. Lucien Lévy-Bruhl, *La Mentalité primitive*, Alcan, Paris, 1922. Hayatının sonlarında, Lévy-Bruhl, mistik ve "mantık-öncesi" zihniyetlerin ilköllüğü fikrine geri döndü.

96 Özellikle Abraham Kardiner. Bu mektubun sonunda atıf yapılan Melville J. Herskovits, *Les Bases de l'anthropologie culturelle* (Payot, Paris, 1952) kitabının "La culture et la société" bölümünde teorisini açıklar.

97 Antiller'deki eşcinsellik hakkında bkz. *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabında Henri Baruk'un "Yahudi karşıtı psikozlar" analizinin tartışılmasına ilginç biçimde yerleştirilen not (*Œuvres*, s. 208).

98 Saint-Alban hastane içi gazetesi.

Çocuklarınıza da sevgilerimizi iletin lütfen.

En kısa zamanda mektubunuzu okuma ümidiyle bitiriyorum.

Dostlukla, Josie de Nelly'yi öpüyor.

Not: Şu anda okumakta olduğum bir kitabı size önermek istiyorum:
Les Bases culturelles de l'anthropologie ile aynı diziden çıkan *Psychologie de la superstition*.⁹⁹

99 Konrad Zucker, *Psychologie de la superstition*, Payot, Paris, 1952; Melville J. Herskovits, *Les Bases de l'anthropologie culturelle*, age. Kültür üzerine düşüncelerinin kendisini ilgilendirmiş olabileceği, Herskovits'in klasik eserinin başlığına dair Fanon'un dil sürçmesi muhtemelen antropoloji hakkındaki şüphelerinin yankısıdır.

Müslüman Erkekler Servisinde Sosyal Terapi: Yöntemsel Zorluklar

Frantz Fanon ve Jacques Azoulay
(Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi), Ekim 1954¹⁰⁰

Müslüman erkeklerin psikiyatri servisini sosyal terapiyi benimseyen bir bakış açısıyla düzenleme girişiminde şimdiden verimli tecrübeler edindik. Bu tecrübeyi okurların görüşüne sunuyoruz. Karşılaştığımız güçlükleri lafı dolandırmadan açığa vuracağız ve bu hataların ancak nesnelikten yoksun bir tutumla ortaya çıkabileceğini göstereceğiz.¹⁰¹

Bu öznellik tahakkümüne ve Piaget'nin sosyal merkezcilik diye adlandırdığı kavrama bağlı çifte yabancılaşmanın bilincine varılması, araştırmalarımızı bambaşka bir yöne taşımıştır. Kendini bize sunan kültür karşısında ılımlı davrandık. Kültüre doğru korkuyla ve özenle ilerledik.¹⁰² Olağandışı olan şey, başlangıçta dikkatimizi çekmiş birkaç belirsiz notun yavaş yavaş tutarlı bir bütün oluşturmasıdır.

100 *L'Information psychiatrique*, cilt 30, 4. dizi, no. 9, Ekim 1954, s. 349-361. Bu makale, tez yöneticiliğini Fanon'un yaptığı ve Aralık 1954'te Alger'de savunulan Jacques Azoulay'nin *Contribution à l'étude de la socialthérapie dans un service d'aliénés musulmans* başlıklı doktora tezinin ikinci kısmının elden geçirilmiş halidir. Tez şu ifadelerle Fanon'a ithaf edilmiştir: "Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi servis başhekimisi Doktor Fanon'a. Servisine bizi nezaketle kabul etti. Her zaman uyanık, kavrayışlı zihninin gerçekleştirdiklerini yansıtan bu tez için bize ilham verdi. Onun öğrettiklerinden faydalanmaya devam edebilmeyi umuyoruz." Tezin birinci kısmı, sosyal terapinin tarihsel ve teorik bir sunumudur. Jacques Azoulay'nin tezinin başlık sayfasındaki adı nüfustaki gibi "Jack" diye yazılmıştır. Ailesi bize başka eserlerde de kullandığı "Jacques"ı tercih ettiğini söylediğinden, kitapta bu ismi kullanmayı tercih ettik.

101 (Azoulay'nin tezinin önemli noktası olarak, biyolojik bir olayın ardından gelen bir inşa olan) ruh hastalığının ifadesinde kültürel boyutu hesaba katmak bilimsel açıklamamanın temel bir parçasıdır. Bu yüzden Azoulay, "yöntemsel hata"dan söz edecektir.

102 Azoulay: "Özenli ve anlayışlı."

Aktardığımız bu deneyim, hastanedeki tek bölümümüzde hem Avrupalıların hem de Müslümanların bulunması dolayısıyla mümkün oldu. Bu istisnai durumu değerli kılan şeyse, Müslümanların ve Avrupalıların karıştırılmamış olmasıdır: Bir yanda yüz altmış beş Avrupalı kadın, diğer yanda ise iki yüz yirmi Müslüman erkek vardı.¹⁰³

Blida Psikiyatri Hastanesi'nin bazı özelliklerini hatırlayalım. Biz geldiklerimizde, dört meslektaşımızın her biri, altı yüzü aşkın hastanın tıbbi denetiminden sorumluydu. Dolayısıyla, servisi sosyal terapiyi benimseyen bir bakış açısıyla yönlendirecek herhangi bir girişim mümkün değildi. Beşinci bir doktorun gelişi dört doktorun mesaisini dört yüz hastaya düşürmüştü ve ancak o zaman gerçek bir sosyal terapi mümkün olabilmişti.

Fransa'daki mevcut psikiyatrik destek koşulları çerçevesinde, bütünde ve ayrıntıda azami sosyal terapi gerçekleştiren bir kurumun Saint-Alban'da işlediğini gördük. Dolayısıyla, bir anlamda deneysel bir ortam işlevi gören bölümümüzü bir hareket noktası olarak ele aldık. İki haftada bir gerçekleşmesini arzu ettiğimiz koğuş toplantıları,¹⁰⁴ personel toplantıları, gazete toplantıları, iki ayda bir yapılan kutlamalar sayesinde Avrupalı kadınların bulunduğu serviste sonuca ulaşmamız uzun sürmedi.

Bu toplantılar ilk aydan itibaren servis hayatının vazgeçilmez bir parçası haline geldi. Bunlar belirli gün ve saatlerde gerçekleştirildi; bizler de,¹⁰⁵ bu toplantılarda hazır bulunmaktaki azami dakikliğimizle, bu meseleye verdiğimiz önemi açıkça gösterdik. Toplantılara sadece hastalar ve doktorlar değil, özellikle başlangıçta yaklaşımlarımızı kavraması gereken hastabakıcılar da katıldı. Kısa süren bir dalgalanma döneminin ardından dikkatleri çekmekte hızla başarılı olduk ve uygun atmosfer yaratılınca, "zaman aşımına" uğramaksızın konuşmalar birbirini izledi. Başlangıçta yalnızca servisteki önemsiz olaylarla ilgili yorumlar yapıldı, ancak toplumsal yapı örgütlenince somut konular üzerinde buluşma imkânları çoğaldı.

103 Azoulay: "Bu nedenle, hem Avrupalı kadınları hem de Müslüman erkekleri kapsayan hastanenin bu karma bölümü, bir anlamda, deneysel bir ortam olarak hizmet etti."

104 Saint-Alban'daki ortak psikoterapi toplantıları çoğunlukla kulüp toplantıları veya gazete komisyonu toplantıları çerçevesinde yapılırdı. Ancak, deney aşamasında olduğumuzdan, herkesi koğuşta bir araya getirmek zorunda kaldık.

105 Azoulay'de tekil ifade: "Doktor."

İyice yerleşmiş geleneksel karakteriyle Noel gayet belirli bir dizi davranışı¹⁰⁶ hastane koğuşuna yerleştirme fırsatı sundu. Altmış beş yataklı büyük bir yatakhane boşaltıldı. Farklı servislerden erkek ve kadın hastalarla hastabakıcı ve hemşireler buraya akın ettiler. Kayda değer sayıda sağlık çalışanı ve idari görevli bu ilk deneyde bulunmak üzere katılım sağladı. Dini şarkılar, korolar, ilahiler, duygudan titreyen ellerin incelelikle süslediği Hazreti İsa'nın doğum ortamı, Noel Ağacı; tüm bunlar bu şenliğin azami görkemle kutlanmasını sağlamak üzere seferber edildi.

İki gün sonraki bir koğuş toplantısında hastalara düzenli olarak parti örgütlemeyi önerdiğimizde neredeyse hiç dirençle karşılaşmadık. İlk başta elbette çok zordu, ama birçok küçük hadise bugün neredeyse tamamen yok olup gitti: Hastaların yanı sıra hastabakıcılarda da görülen bir bıkkınlık döneminden sonra –çünkü hep aynı hezeyan sahiplerini işe koşmak değil, falanca katatoniği, hatta falanca demanslı hastayı veya yemek yeme korkusu yaşayan bir başkasını da olaya katabilmek gerekiyordu– artık bunlarla doğrudan meşgul olmamız gerekmiyor.¹⁰⁷ Partinin hazırlanması, davetiyelerin gönderilmesi, sahnenin düzenlenmesi, bir veya iki hastabakıcının yardım ettiği hastalarca yapılıyor ve biz sadece izleyici olarak katılıyoruz. Böylece, parti gerçek bir terapi niteliği kazanıyor. Şarkılı bölümden –*Sombreros et mantilles*–¹⁰⁸ sorumlu olan paranoyak hastanın, kontrolünü kaybetme eğilimindeki katatoniği göz ucuyla izlediği hatta gerekirse onu uyardığı bir sahneyi anekdot olarak hatırlatalım.

Gece düzenlemekten sorumlu eğlence komisyonuna ilaveten bir sinema komisyonu ve bir müzik komitesi var. Sinemanın ses eşliğinde bir dizi görüntü olarak kalmaması, bir hayatın, bir hikâyenin akışı haline gelmesi gerekir. Ayrıca, sinema komisyonu, filmler seçerek¹⁰⁹ ve bu filmleri gazetenin özel bir köşesinde yorumlayarak, sinematografik

106 Mekanik hareketlerin karmaşık dizisi olarak kavranan davranışçı akımın anladığı anlamda değil de, Merleau-Ponty'nin *La Structure du comportement*'da incelediği gibi, bütünleşmiş ve anlamlı bir "tutum" anlamında (age., s. 174 ve sonrası çeşitli yerler).

107 Azoulay'de yine tekil.

108 Şarkıcı Luis Mariano'nun o dönemde çok popüler olan şarkısı. İspanyol özgün başlığı *Sombreros y Mantillas*.

109 Film komisyonu henüz filmleri seçmedi, çünkü bu programlar yıl boyunca kesin olarak durduruldu.

olgulara gerçek anlamını kazandırıyor. Aynı şekilde, müzik komisyonu da müzik dinletileri düzenliyor; bu dinletilerde Luis Mariano'nun plakları kadar, bir hastanın yorumladığı *Symphonie Inachevée*'yi [Bitmemiş Senfoni] dinlemek de mümkün.

Haftalık yayımlanan *Bizim Gazete* iki komisyon tarafından yönetiliyor: önerilen metinleri seçen gazete komisyonu ile matbaa komisyonu. Hekimlerden birinin hazırladığı başyazı, herhangi bir meseleye açıklık getirerek personelin ve hastaların hastaneyi bir bütün olarak algılamasını sağlar.¹¹⁰ Hastaların yazdığı bölüm başlarda oldukça tekdüze: "Uyguladığı özenli tedaviden dolayı doktora teşekkür ediyorum", "Yakında çıkmak isterim". Bugünse, yakın tarihli bir başyazıda da belirtildiği üzere, aynı imzalara halen sıkça rastlanıyor olsa da, gazete, başka alanlarda kaydedilen gelişmeleri de yansıtmaktadır: bir sonraki partiye, bir müzik dinletisine davet; gezilere, yürüyüşlere, haftanın filmlerine, genel olarak da kolektif değeri olan tüm etkinliklere dair değerlendirme veya duyurular.

Servis yaşamında önemli bir yere sahip olan ergoterapiyi uyumlu bir şekilde tüm faaliyetlerle birleştirmeye çalışıyoruz: Ev işlerinin yanı sıra bir hemşire tarafından idare edilen bir örgü atölyesi de mevcut; burada birçok hasta tek bir parça üzerinde çalışır. Diğer hastalar ise peçete, masa örtüsü ve perde dikip nakış işler. Son dönemde bir elbise dikim atölyesi kurmayı da başardık; buradaki kumaşlar kişisel tasarruflardan temin edilen parayla satın alınıyor. Beş ya da altı yıldır hastanede kalan hastalar için bu tür olayların önemini tahmin etmek zor değil: Herkesin zevkine göre, çiçekli veya çizgili, açık veya koyu renk kumaşlar hastane elbisesinin tekdüzeliğini ortadan kaldırır. Bir kadının kendini terzinin uzman ellerine bırakarak hareketsizce durmasını gerektiren bir prova merasimi düşünelim. O sırada kurumun tavrı, hastanın çevreye karşı tutumunu değiştirmemesi için çok güçlü bir nitelik kazanır: Hasta etrafını çevreleyen şeylere dikkat etmeksizin deliliğini yaşayamaz hale gelir.

Hızla üzerinden geçtiğimiz bu etkinlikler giderek zenginleşen bir sosyal yaşamın omurgasını oluşturuyor. Bu sosyal yaşamı çok fazla zor-

110 Aslında, Fanon'un ve kendisine yakın asistan doktorların Blida'nın hastane içi gazetesindeki yazılarının çoğu, her faaliyetin anlamını tedavi işleviyle bağlantısı içinde hatırlatmaktan ibarettir (bkz. *Bizim Gazete*'deki Fanon'un başyazılarının tamamı).

lukla karşılaşmadan düzenleyebildik, çünkü bu konuda zaten yeterince ikna edici bir deneyime sahiptik. Ayrıca, Avrupalı kadınların servisinde ilk aylardan itibaren hızlı ve verimli bir uzlaşma havası hissettik: Bölümün atmosferi bile değişmişti ve büyük zorluklar yaşamadan tüm donanımları olağanüstü hale getirebildik. Böylelikle, yalnızca akıl hastanesindeki yaşam çoğu kişi için daha az acı verici hale gelmekle kalmadı, dışarıya yapılan gezilerin sıklığı da belirgin bir şekilde arttı.

Hızla sonuç veren ve nispeten kolay elde edilen bu başarılar, Müslüman erkekler servisinde uygulanan benzer yöntemlerin bütünüyle iflas ettiğini vurgulamaya yaradı. Çabalarımızı, farklı girişimlerimizi gözden geçirerek art arda yaşanan başarısızlıkları saptayabiliriz. Müslümanlarda grup psikoterapisinin daha zor olacağını biliyoruz ve hastabakıcılarla yaptığımız seminerlerin ardından hastalarla bir araya geliyoruz.¹¹¹

Toplantı özenle hazırlandı. Büyük yemekhanede örtüyle kaplanan masa çiçeklerle süslendi. Törenin değerini artırmak için doktorun etrafı asistan, gözetmen ve hemşirelerle çevrelendi. En ajite hastalar avluda bırakıldı. Aynı dili konuşmadığımız için bir anda temas kurabilmemiz oldukça zor görünüyordu. Müslüman hastabakıcılar arasından zeki, konuşkan bir tercüman seçerek gerçekleştirmek istediğimiz şeyi ona detaylı bir şekilde açıklamaya özen gösterdiğimizde bu engelin üstesinden gelebileceğimizi düşünüyoruz.

Toplantı süresince bütün hastaların ilgisini çekmeye, bu kişisellikten uzak ve soyut kalabalığı ortak meşguliyetlerle canlandırılmış tutarlı bir gruba dönüştürmeye çalışıyoruz. Bayramlardan, filmlerden, gazeteden bahsediyoruz. Nadiren sessizleşiyoruz. Bizim varlığımızdan habersiz biri basmakalıp devinimini koruyor veya sanrılı konuşmasına devam ediyor; diğer ikisi yüksek sesle tartışıyor; bir başkası da gidip avluda yere uzanıyor. Pek azı varlığımızın önemini fark edip diyaloga yanaşiyor. Diyaloga bağlı kalan, hatta fazlasıyla bağlanan tek kişi, çok iyi Fransızca konuşan, işkence görmüş bir paranoyak; ama arkadaşlarını grup tepkisine yöneltmekten uzak durduğu gibi, az çok bilinçli olarak bundan kaçınmaya da

111 Azoulay: "Doktor, grup psikoterapisinin Müslümanlar için daha zor olacağını hissediyor ve hastabakıcılarla gerçekleştirdiği seminerlerden sonra hastalarıyla bir toplantı düzenliyor."

çalışıyor. Bu genel ilgi eksikliği karşısında hangi temaların kullanılabilirliğini bilmiyoruz. Uzayan sessizlik huzursuzluk hissini vurguluyor.

Başlangıçta bir saat sürmesi planlanan toplantıları birkaç hafta sonra giderek kısaltmak zorunda kalıyoruz. Anlamsız, saçma bir törenden başka bir şey değiller ve biraz tereddütten sonra bu toplantıları sonlandırma kararı alıyoruz. Böylece, başka bir yol arıyoruz: Hastabakıcılardan her birinin on hasta seçmesini ve tartışmalar, oyunlar ya da şarkılarla dikkatlerini çekebilmek için, onları akşamları bir saat boyunca bir araya getirmelerini istiyoruz. Onlara belirgin direktifler veriyoruz, çünkü bizce sosyalliklerini yeniden artıracak¹¹² bir takım ruhu, bir işbirliği yaratmak gerekmektedir.

Sorumlu hastabakıcılar tarafından her gece yazılan oturum raporlarında ilk günler şöyle betimleniyordu: “Bir araya geldik ve saklambaç, kart ve domino oynadık. İyi bir atmosfer, ancak falanca hasta ya da diğeri oyunlarla ilgilenmiyor.” Ayrıca: “Hizmetli K.’nin yardımlarıyla rakette top oynayan hastaların isimleri şunlardır: (...). İlk başta karmaşık görünse de kuralları öğrendiler ve oyun güzel bir biçimde devam etti.”

Sonraki günlerde, grup oyunları giderek azalmış ve raporlar da iyice kötümserleşmişti: “Başta on hasta vardı ama on dakika sonra sadece altı hasta kaldı. M., N., B. ve B. tutkulu oyuncular (iskambil oyunu). B. ve L. ise çalışmaktan yorulduklarını bahane ederek yatmaya gitti.” Ya da: “O., M., SNP¹¹³ ve I. adlı hastalar çok yorgun olduklarını ileri sürerek toplantınıza katılmayı reddetti. Hastalar bir el domino oynamayı seçtiler, tartışmasız ve sakin bir oyun oynamaktan çok mutlu oldular.” Akşam eğlenceleri radyoda Doğu müziği dinlemeye indirgendi. Hastalar kayıtsız tavırlarını sürdürürken hastabakıcılarsa bu toplantıları birer angarya olarak görmeye başladı. Sürekli teşvik etmemize rağmen, bir süre sonra, isteksizliklerini açıkça dile getirdiler: “Hastaların ilgisini çekmenin hiçbir yolu yok, yemeklerini yer yemez yatmak istiyorlar, onları engellemek için yatakhaneleri kilitlemek gerekiyor.”

Bu “akşam sohbetleri”ne paralel olarak koğuştaki bir kutlama düzenlemeye çalıştık. Zor olacağını bildiğimiz için kendimize zaman tanıdık.

¹¹² Azoulay: “Uyandıracak”.

¹¹³ SNP: adı soyadı olmayan anlamında; adlarının açılımı normatif kısıtlara (soyad, ad) uymayan “yerliler”i belirlemek için sömürgeci idarenin kullandığı klasik kısaltma.

Bu kutlamada bir koro bölümüyle bir tiyatro bölümü olacaktı. Ancak, organizasyonun sorumluluğunu almak isteyecek iki hastabakıcı bulmamız oldukça zordu. İki hafta süren provaların ardından, diğerleri sessiz kalırken, yalnızca yaşlı bir genel felçli başını sallayarak mırıldandı. Hastabakıcılar da pek bir çaba sarf etmiyordu; isteksizliklerinden rahatsız olduğumuzdan, onlara ellerinden geleni yapmadıklarını söylüyorduk, zira Avrupalıların koğuşunda mümkün olanın Müslüman koğuşunda da olması gerekiyordu. Hastabakıcılar yerlerine başkalarının geçmesinden de rahatsızlık duymuyordu; zaten onlar da başarısız oluyordu. Ötekiler de başarı sağlayamıyordu; aynı göreve getirilen son kişinin de servis değişikliği istemesi bu durumun basit bir tembellik olamayacağını düşünmemizi sağladı.

Müslüman hastayı kendi başına eğlence veya tiyatro akşamları düzenlemeye teşvik etme girişimlerimiz içler acısı bir başarısızlıkla sonuçlanınca onlara eğlenceli etkinlikler “sunarak” sorunu çözmeyi düşündük. Böylece, birçok Müslüman hasta Avrupalı kadınların eğlence akşamına katıldı. Keza düzenli olarak sinemaya gittiler. Fakat koğuş şefi onları eğlencelere göndermeyi unutursa hiç kimsenin bunu talep etmediğini gördük. Sinemaya gittiklerinde ise bazen şapeli¹¹⁴ terk ederek si-gara içmek için dışarı çıkabiliyorlar.

Yani, ister koğuş toplantısı, ister ortak eğlence akşamı veya küçük bir grup toplantısı olsun, başarısızlığımızı kabul etmek zorundaydık. Gerçek bir sosyal kaynaşma aracı olarak hizmet etmesi beklenen gazeteye gelince, hastalara yabancı kaldı: Altı ay boyunca yalnızca tek bir Müslüman hasta bir makale yazdı; o da erkek rollerinin kadınlar tarafından oynanmasına içerleyen aynı paranoyak hastaydı.¹¹⁵ Koğuşlarda da yalnızca birkaç hastabakıcı gazeteyi okuyor.

Eğlence ve kültür açısından anlamlı bir faaliyet geliştirmeyi başaramadığımız gibi, ergoterapi alanında da pek bir başarı elde edemedik. Hastanede ve camide seccade, sepet ve şapka imal eden ve servisimizden belirli sayıda hastanın ilgisini çeken bir atölye vardı elbette. Diğer hastalar koğuş içinde veya genel servislerde çalışıyordu. Ancak, biz bu işlerin kesin bir tedavi edici değer taşıdığı kanısında değiliz: Görevler belirgin

¹¹⁴ Film gösterimleri şapelde yapılıyordu.

¹¹⁵ Bkz. 24 Haziran 1954 tarihli *Bizim Gazete*'de Ahmed Noui'nin mektubu.

bir seçim yapılmaksızın dağıtılıyor; hasta bu görevleri oyalanmak ve koğuş avlusundan kaçabilmek için kabul ediyor ve genellikle de kek veya sigara almaya yetecek kadar çalıştığında bacaklarının veya karnının ağrıdığını bahane ederek devam etmeyi reddediyor.¹¹⁶

Bu nedenle, servisimizin içinde bir ergoterapi atölyesi kurmayı düşündük. Bu maksatla, bir buçuk ayı aşkın süre boyunca bir hastabakıcıyı tam zamanlı olarak görevlendirerek rafya tekniğini ayrıntılı olarak öğrenmesini istedik. Bu hastabakıcı koğuşa geri döndüğünde, yalnızca insülin tedavisi gören on beş kadar hasta ona emanet edildi ve onlarla sabahları bir süre ve tüm öğleden sonra çalıştı. Ancak, atölyeye her gittiğimizde çoğu kişinin boş oturduğunu, ortak çalışmaya tamamen kayıtsız kaldığını gördük. Denetçi sırtını döner dönmez çalıştıkları yerden ayrılıyor, hatta kazma kürekle çevreyi düzenleyen arkadaşlarına yardım etmeyi tercih ettikleri bile oluyordu. Bizim sürekli teşviğimize rağmen, yalnızca üç sepet imal edilebildi ve daha fazlasını beklemenin yararsız olacağını çabucak hissettik.

Böylece, üç ayın ardından, tüm çabalarımıza rağmen Müslüman hastaların ilgisini Avrupalıların bölümünde örgütlenen ortak yaşam başlangıcına çekemediğimiz gibi, servisin atmosferi de ağır ve dayanılmaz bir hal almıştı. Daima çok sayıda demanslı hasta vardı ve günün sonunda onları iyi kötü temiz tutacak çamaşır nadiren oluyordu. Yemek sırasında, çok sayıdaki hastaya dar gelen yemekhanedeki gürültü kulakları sağır edecek cinstendi. Hastalar yemekleri masaya veya yere fırlatmaktan, metal tabaklarını bükmekten veya kaşıklarını kırmaktan hoşlanır görünüyordu.¹¹⁷ Bu koşullarda personelin faaliyetinin önemli bir kısmını neden temizlik işlerinin kapsadığı anlaşıyor.

Hastalar arasında sıklıkla görülen kavgalar güvensizlik ortamını sürekli olarak besliyor, hastabakıcılarsa bu kavgaları bir darbe yeme riskini göze alarak ayırmak zorunda kalıyordu. Hastabakıcılar hastalardan korkuyor, berberse onları tıraş edebilmek için bağlanmalarını istiyordu. Hastalar, yaydıkları korku dolayısıyla ya da cezalandırılmak üzere, kimi

¹¹⁶ Psikiyatri hastanelerinin çoğunda “çalışan hastalar” hakkında aynı eleştiriler yapılabilir: Hastalar sabah erkenden koğuştan ayrılıp gün sonunda veya akşam geri dönerler. Terapi faaliyetlerinin az çok dışındadırlar.

¹¹⁷ Hastalar kaşıkları kırıyordu çünkü saplarını kapıları açarken “geçiş kartı” olarak kullanıyorlardı. Bir ayın sonunda kırık kaşık sayısı etkileyiciydi.

zaman ise her şeyi “yırtıp parçalayan” karakterleri dolayısıyla giysisiz, yataksız, çarşafsız hücreye kapatılıyordu; “periyodik kriz geçirenler” daha harekete geçmeden önleyici bir tedbir olarak sıklıkla kemerle bağlanıyordu. Paumelle’in oldukça net bir biçimde ifade ettiği gibi, aynı ritim, aynı kısır döngü –ajitasyon, dizginleme, ajitasyon– gerçek bir toplama kampı ruhunu sürekli olarak besliyordu.¹¹⁸

Servisimizin cezalandırıcı yapısını yumuşatma yönündeki her yeni girişim, personelin ataletiyle, bazen de ironi kisvesine bürünmüş açık bir düşmanlıkla sonuçlandı: “Falanca hasta ajite oldu, falancaya vurdu veya fayansları kırdı. Ne yapalım, peki, onu bağlayalım mı yoksa serbest mi bırakalım?” Yıllarını akıl hastanesi yaşamına adanmış bu “deneyimli” personelin argümanları karşısında kendimizi çaresiz hissediyorduk: “Siz Cezayir’de henüz yenisiniz, onları tanımıyorsunuz, bizim gibi hastanede on beş yıl geçirdiğinizde anlayacaksınız!”

Böylece, birkaç ayın sonunda ortaya çıkan tezat çarpıcıydı: Avrupalıların tarafında gazete haftalık olarak yayımlanıyor, düzenli olarak tiyatro akşamları yapılıyordu, ajitasyon ortadan kalkmıştı. Terapötik bir ortam yaratılmıştı. Buna karşın, Müslüman erkekler servisinde aynı güçlüklerle karşılaşmaya devam ediyorduk: Çok sayıda hasta hep bağılıydı ve tüm çabalara rağmen hiç iyileşme görülmedi. Bu durumun tesadüfler, tembellik ya da isteksizlikten kaynaklanamayacağı da yavaş yavaş belli oldu: Yanlış yola sapmıştık ve açmazdan kurtulmak için başarısızlığımızın altında yatan sebepleri bulmalıydık.

Bu süreçte, servisimizi, buradaki hastaların karakterini ve dış dünyadaki geçmişlerini derinlemesine inceledik. Kendi bölümümüzü, safça, bir bütün olarak ele almıştık ve belirli bir teknik gelişim gösteren Batı toplumunun yapısının Müslüman topluma uyarlanabileceğini sanmıştık. Kurumlar oluşturabileceğimizi düşünmüş ve bu türden herhangi bir yaklaşımdan önce yerli toplumun organik temellerinin inatçı, somut ve gerçek bir sorgulamasının yapılması gerektiğini unutmuştuk.

Hangi yargulama bozukluğu bize akıl sağlığını yitirmiş Müslümanların koşusunda Batı’dan ilham alan bir sosyal terapinin mümkün olabi-

118 Philippe Paumelle, “Le mythe de l’agitation”. “Le mythe de l’agitation des malades mentaux”, Henri Ey’nin editörlüğünde *Entretiens psychiatriques* (1953), L’Arche, Paris, 1954, s. 181-193.

leceğini düşündürdü? Coğrafi, tarihi, kültürel ve toplumsal şartları parantez içine alırsak yapısal bir inceleme nasıl mümkün olabilirdi? Farklı iki açıklama iler sürülebilir.

1. Öncelikle, Kuzey Afrika Fransız'dır ve, eğer araştırılmazsa, bir servisten diğerine tutumun nasıl farklılıklar gösterebileceğini kimse gerçekten göremez. Psikiyatrist, refleks olarak, asimilasyon siyasetini benimser. Yerlinin kendi kültürel özgünlüğü içinde anlaşılmasına gerek yoktur. Çaba göstermesi gereken "yerli" dir; kendisine sunulan insan tipine benzemekte her türlü çıkara sahiptir. Burada, asimilasyon, karşılıklı bir bakış açısı gerektirmez. Bir kültürün bir başka kültür yararına bütünüyle kaybolması gerekir.

Müslüman servisindeki hareket tarzımız, bir tercüman bulmuş olmak dışında, kesinlikle uygun değildi. Aslında, devrimci bir tutum vazgeçilmezdi, çünkü Batı kültürünün bariz üstün olduğu bir konumdan kültürel bir göreliliğe geçilmesi gerekiyordu. Piaget'nin araştırmalarını yeniden gözden geçirmemiz gerekti: Yeniden uyumlanma ve asimilasyon kavramları çok önemlidir ve bu kavramları araştırmayı bitiremedik.¹¹⁹

2. Son olarak ve her şeyden önemlisi, Kuzey Afrikalının psikiyatrik durumunun ortaya çıkarılmasında bizden önceki araştırmacıların motor davranışlarla ve nörovejetatif olgularla kendilerini biraz fazla sınırlandırdığı söylenebilir. Alger Ekolü'nün çalışmaları, bazı özellikleri ortaya koymalarına rağmen, bildiğimiz kadarıyla, vazgeçilmez olduğu ortaya çıkmış işlevsel analize girişemedi. Bakış açılarını değiştirmek, en azından ilk bakış açılarını tamamlamak gerekiyordu. Kuzey Afrika'daki toplumsal olguları kavramaya çalışmak gerekiyordu. Marcel Mauss'un gerçek bir sosyoloji çalışmasının güvencesi olarak gördüğü bu "bütünlüğü" zorunlu kılmak gerekiyordu. Bir sıçrama yapmak, değer dönüşümünü gerçekleştirmek gerekiyordu. Biyolojik olandan kurumsal olana, doğal varoluştan kültürel varoluşa geçmek gerekiyordu.

Biyolojik, psikolojik ve sosyolojik olgular sadece zihinsel sapmalarla birbirinden ayrılmıştı. Aslında, birbirlerine eşit ölçüde bağlıydılar. *Gestalt* kavramını ve çağdaş antropolojinin unsurlarını günlük pratiğimize dahil edemediğimizden ciddi başarısızlıklar yaşadık.

119 Gusdorf'un *Traité de l'existence morale* (Georges Gusdorf, *Traité de l'existence morale*, Armand Colin, Paris, 1949) kitabında gayet net bir biçimde gösterdiği gibi.

Müslüman kadınlar Avrupalıların koğuşunda yapılan kutlamalara altı ay boyunca düzenli olarak katıldılar. Şarkılara altı ay boyunca tıpkı Avrupalı kadınlar gibi alkış tuttular. Sonra, günün birinde, Müslümanlardan oluşan bir orkestra hastaneye geldi, çalıp söylediler; Müslüman kadınların kesik kesik, kısa, tekrarlanan tonlardaki alkışlarını duyunca çok şaşırdık.¹²⁰ O halde, bu kadınlar özgül gereksinimlere göre yapılandırılmış bu bütünlüğe tepki gösteriyordu. Kalıcı olarak gelişim gösteren bir kişiliğe önceden kayıtlı tepkiler göstermeyi kolaylaştıracak bütünlükler aramamız gerektiği açıkça ortaya çıktı. Sosyoterapi ancak toplumsal morfoloji ve toplumsallaşma biçimleri dikkate alındığında mümkün olabilirdi.

Müslüman toplumunun biyolojik, ahlaki, estetik, bilişsel ve dinsel değerleri nelerdi? Yerli halktan biri duygusal, duygulanımsal bakımdan nasıl tepki gösterirdi? Müslümanların sayısız tutumunu mümkün kılan sosyalleşme biçimleri nelerdi? Bizi şaşırtan bazı yapılarla karşı karşıyaydık. Bu yapılar neye denk düşüyordu? Görevi kolaylaştıracak işlevsel bir analiz yapmak gerekiyordu. Hazırlık aşamasındaki bir çalışma, şu anda son derece derin yapısal değişiklikler geçirmekte olan Kuzey Afrika toplumunun karmaşıklığını bize gösterecektir. Bugün bu toplumun bazı karakteristik özelliklerini hatırlamakla yetiniyoruz.¹²¹

Geleneksel Müslüman toplumu teokratik zihniyetli bir toplumdur. Gerçekten de, Müslümanlık, felsefi bir inanç olmasının yanı sıra, bireyi ve topluluğu katı bir biçimde denetleyen yaşam kuralları bütünüdür. Müslüman ülkelerde din toplumsal hayata nüfuz eder ve laikliği hiçbir şekilde dikkate almaz. Hukuk, ahlak, bilim ve felsefe dinle iç içe geçer. Bütünüyle İslam dinine bağlı buyruğun yanı sıra, eski Berberi geleneklerden miras kalan gelenek de şiddetli müdahalelerde bulunur; toplumsal kuşatmanın katılığını bu durum açıklar.

Geleneksel Müslüman toplumu aynı zamanda yaşlı erkeklerce yönetilen bir toplumdur. Aile yaşamını yöneten babadır; önem derecesi fark etmeksizin her kararda babaya, babanın yokluğunda ise ağabeye ya da

120 "Yu-yu" denilir.

121 Takip eden sayfalar, André Leroi-Gourhan ve Jean Poirier'nin *Ethnologie de l'Union française* kitabının (cilt 1, *Afrique*, PUF, Paris, 1953, s. 121 ve devamı) uzun bölümlerini sömürgeciliğin sorgulanması açısından ustalıkla değiştirerek yeniden ele almaktadır.

amcaya danışmak zorunludur. Aile birçok kola ayrılmıştır, bazen bütün köy aynı soyadı taşır! Aile, Müslüman Cezayir'in gerçek, doğal topluluğu olan klanla özdeşleşme eğilimi gösterir. Kararlar bir başkanın yönetimindeki belediye meclisine benzeyen cemaat tarafından alınır; yakın dönemde yönetim de bunun önemini kavramıştır. Aslında, en azından son birkaç yıla kadar, gerçek bir ulusal topluluk değil, daha ziyade bir aile ve klan topluluğu vardı.

Bölgenin etnik karmaşası da vurgulanmalıdır, çünkü Kabiliyeliler Arap nüfusu içinde önemli bir azınlıktır. Müslümanlık bu iki grubu bir araya getirmişse de, dil, gelenek ve kültür farklılığı bu ayrılığı açıkça belli eder. Berberi kökenli Kabiliyeliler dağlık bölgelerde yaşarlar. Bir tepenin doruğunda kurulan Kabiliye köyleri kabile örgütlenmesinin varlığını sürdürdüğü en güçlü unsurdur. Araplar ise daha ziyade ovada ve şehirlerde yaşarlar. Buralarda sadece çiftçilere değil, tüccarlara ve küçük esnafa da rastlanır. Bizi ilgilendiren konu bakımından çok daha az önem taşıyan göçebeler, güneyli Araplar, Mozabiler, Şaviler gibi diğer yerel yapıları elbette tüm detaylarıyla aktarmayacağız. Örneğin, servismizdeki iki yüz yirmi hastanın yüz kırksekizi Arap, altmış altısı Kabiliyeli, altısı ise Şavi, Faslı ve Mozabidir.

Son olarak da, Müslüman hastaların cehaletini, geleneksel ilkelciliklerini büyük ölçüde açıklayan olağan yaşam koşulları hakkında birkaç şey söylemek zorundayız. Fransa'nın Cezayir'i işgalinden önce topraklar ortak mülktü ve zenginlik kavramı işe yarar ve ekilebilir toprak kavramına, dolayısıyla bir koşum hayvanına veya pulluğa sahip olmaya bağlıydı; bu malları elinde tutanlar gerçek toprak sahipleriydi.

Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesi toprak mülkiyetinin dönüşümüne ve mülklerin yeniden dağılımına yol açtı. Eski ortak mülkiyet, önce mal sahipleri, sonra da özel mülk sahipleri arasında bölündü. Eski kabile üyeleri yoksulluk içinde yaşıyorlardı, ancak proleter değillerdi. Bugün, Avrupalı ya da Müslüman büyük toprak sahiplerinden oluşan bir azınlık haricinde, fellahlardan oluşan küçük bir toprak sahibi kitle de bulunuyor; bu insanlar küçük bir toprak parçası üzerinde ilkel teknikle ekim yaparak güçlkle yaşamalarına rağmen, bu paylaşımdan fayda sağlayamayanlar için bu toprak parçası bir kıskançlık nesnesine dönüşebiliyor. Yokluk çeken bu insanlar kabilenin kolektif niteliğiyle sosyolojik bağ-

larını her geçen gün daha da gevşetiyor ve emeklerini (mahsulün beşte biri karşılığında) ortakçı ya da gündelikçi olarak kiralamaya çalışıyorlar. Dolayısıyla, bir zamanlar homojen olan bu toplumu, bir yanda küçük toprak sahipleri ile diğer yanda çobanlar, ortakçılar veya gündelikçiler şeklinde ayırtıran bir hareket vardır.

Üstelik, modern tarım tekniklerinin büyük toprak mülklerinde yaygınlaşmasının bir sonucu olarak, günümüzde işsiz tarım işçileri kitlesi oluşmakta, bu kitle açlık yüzünden kentlere yönelmekte, ancak sanayileşme anlamında zayıf kalınması onları proletarya –hatta lümpen proletarya– olmaya mahkûm etmektedir, böylece toplumsal dengesizlik iyice belirginleşmektedir. Özellikle Berberi kökenli halktan çok sayıda kişinin, kendi ülkesinde bulamadığı işi orada aramak ya da hasadının eksikliğini çalışarak telafi etmek için belirli bir dönemde Fransa’ya gittiği vurgulanmalıdır.

Yerleşik bir hayat yaşayan bu insanların geçirdiği evrim, –toplulukta parçalanmalara yol açmasının yanı sıra– göçebelerin evrimiyile kaynaşır. Kuzey Afrika’daki eski göçebeliliğin önemini günümüzde hayal etmek zordur: Güney kabileleri kıyı sınırına kadar gelmişti; bu, steplerden, çöllerden gelip yüksek yaylalara tırmanan düzenli bir gelgitti. Fakat Fransız işgali doğal olarak bu göçebelerin sayısının kalıcı olarak azalmasına yol açtı. Bu duruma iki çözüm bulundu: yerleşiklik ve emeğin istihdamı. Ancak, mevsimlik işçiler yardım etmeye geldikleri yerleşik grubun dışında kalırlar. Eski göçebelik geleneksel otoriteyi ve grubun birliğini kesinlikle korur; şu an gözlemlediğimiz bu bireysel doluşımlar ise her türlü kabile kuralının dışında işlemektedir ve kabilelerin çözülüşünü tehlikeli bir şekilde hızlandırmaya ciddi anlamda katkıda bulunmaktadır: Göçebeliliğin çöküşü kaçınılmazdır, ancak onun yerini proleterleşme almaktadır.

Yerleşik veya göçebe topluluğun dağılmasını tetikleyen bu etkenler, yalnızca estetiğe, hatta en temel kentleşme fikrine meydan okumakla kalmayıp, aynı zamanda tıbbi ve ahlaki açıdan ciddi bir tehlike de arz eden “gecekondu bölgeleri”nin büyük şehirlerin eşliğinde kurulmasını da açıklar.

Örnek olarak, Müslüman erkeklerden oluşan servisimizin toplumsal bileşimini inceledik: iki yüz yirmi hastanın otuz beşi fellahtır, yani

ekip biçtikleri bir toprak parçasına sahiptirler; yetmiş altısı ortakçı veya gündelikçi tarım işçisidir; yetmiş sekizi işçidir (fırıncı, boyacı, vb.); beşi entelektüeldir; yirmi altısının mesleği yoktur. Fakat bu rakamların yorumlanması gerekiyor. İşçi sayısının nispeten yüksek olduğunu düşünebiliriz: iki yüz yirmi kişinin yetmiş sekizi. Aslında, bunlar genellikle kırsal kesimden koparılmış ve şehirdeki herhangi bir meslekte el emeğine dayalı bir iş bulmayı başarmışlardır. Kısacası, yetmiş sekiz “işçi” arasından en azından bir uzmanlık belgesine sahip olan yaklaşık yirmi kişi saptayabiliriz. Beş “entelektüelinse” temel eğitim lisansına sahip yerli öğretmenler olduğu belirtilmelidir.

Bu sorunlar önemli yankılar uyandırmıştır: Geleneksel toplumdan yalnız başına ayrılan kişilerin saptanması olanaksızdır, ancak sayıları sürekli olarak artmaktadır. Bu unsurlar, yerel, ekonomik ve siyasi yapıları parçalayan, henüz yeterince analiz edilmemiş güçlerdir. Değişmez olduğu söylenen bu toplum tabandan kaynaşmaktadır.¹²² Kısaca değinilmesine ve her biri çok uzun açıklamalar gerektirmesine rağmen, bu kavramlar, Müslümanlar için bir sosyal terapinin temellerini atma çabamızda hesaba katmak zorunda olduğumuz Cezayir Müslüman toplumunun özgüllüğünü yeterince açıklamaktadır.

Şimdi neden başarısızlığa uğradığımız anlaşılabilir. Koğuş toplanmalarının verimli olmadığını söylemiştik. Bunun esas nedeni Arapça konuşamamamızdan kaynaklanmaktadır: Biz iki tercüman kullanmak zorundayız (Berberice ve Arapça). Bu tercüman gerekliliği hasta psikoterapist ilişkisini temelden sarsmaktadır.

Hasta, normal dönemde, idari ya da adli ilişkilerinde bu tercüman imgesiyle zaten karşılaşmıştır. Hastanede de aynı tercüman ihtiyacının kendini göstermesi ister istemez bir güvensizliğe yol açar ki bu da her türden “iletişim”i zorlaştırır. Ayrıca, hasta güven duyup da coşkulu bir konuşma yaptığında, iyileştiğini ve çabucak dışarı çıkması gerektiğini bize ateşli bir şekilde açıkladığında, çoğunlukla bu üçüncü şahsın varlığını unuttur ve doğrudan bize hitap eder: İfade etmek istediği her şeyi başkasının aynı “ateşlilikle” dile getiremeyeceğini hisseder. Bu üçlü diyalog incelendiğinde, karşılaşma olgusunun ne denli bozulduğu kolayca görülecektir.

122 Psikiyatride olduğu gibi burada da Fanon özcü yaklaşım yerine zamansal bir bakış açısı geçirir.

Tercüman sadece hastayı rahatsız etmez. Doktor, özellikle de psikiyatrist dil aracılığıyla tanı koyar. Fakat burada dilin vücut hareketlerine dayalı bileşenleriyle sözlü bileşenleri eşzamanlı olarak algılanmaz. Mimik anlamlıdır, çokça el kol hareketi yapılır, fakat anlamı kavramak için konuşmanın sonuna kadar beklemek gerekir. O anda, tercüman, hastanın on dakika boyunca ayrıntılarıyla anlattığı meseleyi iki kelimeyle özetler: “Topraklarının elinden alındığını söylüyor”, “Eşi onu aldatmış”. Genellikle hastanın düşünme biçimindeki tüm zenginliği bertaraf ederek kalıplaşmış ifadelerle “tercüme eder”: “*Cinleri duyduğunu söyledi.*” Bu noktada, hezeyanın gerçek mi yoksa tercümanın çıkarımı mı olduğunu bilemeyiz.

Tercüman kullanımı basit bir şey anlatırken veya bir emri iletirken gerekli olabile de, bir diyaloga girişmek gerektiğinde, çekinceleri yenerek anormal, patolojik davranışı ortaya koyabilecek tek şey olan soru cevapların diyalektik alışverişine girişmek gerektiğinde durum böyle değildir. Merleau-Ponty’nin dediği gibi, “Bir dili konuşmak, bir kültürün ağırlığını taşımaktır”.¹²³ Arapça bilmediğimizden, duygusal veya kültürel mirasın ilgi uyandırmaya elverişli unsurlarını da bilmiyorduk. Avrupalı kadınların servisinde Tino Rossi’nin bir plağı veya Fernandel’in bir filmi üzerine sohbet açmak kolaydı. Müslüman erkeklerin arasında ise ne hakkında konuşacağımızı bilmediğimiz için toplantılar kısa sürüyordu.

Aynı şekilde, geçmişe baktığımızda, kutlamalar düzenlemeye yönelik ilk girişimlerimizin gayet safça olduğunu görüyoruz. Herhangi bir ailevi veya dini olay haricinde kutlama düzenlemek bir Müslüman açısından anlaşılması zor bir durumdur. Dahası, ortak eğlencelerin içeriği Batılı kutlamalardan temelde farklılaşmaktadır. Müslüman biri grup olarak şarkı söylemekten hoşlanmadığından koro oluşturmak zordu. Babaya veya ağabeye duyulan saygı dolayısıyla evde de şarkı söylenmez. Servisimizdeki Müslüman hastabakıcılar arasında şarkı söylemeyi veya sahneye çıkmayı kabul eden kimseyi bulamadık. Benzer şekilde, bir tiyatro oyunu da oynayamıyoruz; çünkü, öncelikle, bizim anladığımız

123 *Siyah Deri Beyaz Maskeler*’de, Fanon, Merleau-Ponty’ye atıf yapmadan, basitçe şöyle yazmıştır: “Bir dili konuşmak, bir dünyayı, bir kültürü üstlenmektir”, *Ceuvres, age.*, s. 87.

şekliyle tiyatro Müslümanlarda yok, ayrıca, başkalarının önünde oynamazlar. Bugün elbette Arap tiyatroları var ancak bu tiyatrolar çok yeni ve sadece büyük şehirlerde yaşayanlara ulaşabiliyor. Oyunculuk veya şarkıcılık toplumsal grubun dışında kalan mesleklerdendir. Köylerde Ortaçağ'ın halk ozanlarını çağrıştıran gezgin "hikâye anlatıcıları" vardır; bunlar bir yerden bir yere giderek, ilkel bir lavta veya bir darbuka eşliğinde folklorik hikâyeleri, havadisleri aktarırlar.

Kutlama projesinden vazgeçince küçük akşam toplantıları da pek rağbet görmedi. Bu oturumların tutanaklarını yeniden ele aldığımızda başlangıçta saklambaç veya *pelote cavalière* oyunu hakkında konuştuğumuzu görüyoruz. Gerçekten de, Avrupalılar ya da Müslümanlar arasından ayırım gözetmeksizin seçmiş olduğumuz hastabakıcıların takım ruhunu uyandırmaya elverişli faaliyetler bulmasında ısrarcı olmuştuk: *Pelote cavalière* veya saklambaç oyununda herkes arkadaşının tepkilerini hesaba katarak hareket etmelidir. Kimse bu kuralları görmezden gelmemelidir.

Fakat Müslümanlar nadiren böyle oyunlar oynar. Saklambaç veya hırsız polis oynamak okulda öğrenilir, böylece takım ruhu yaratılır. Ama on ya da on iki yaşındaki küçük Arap çocuğu bir çobandır ya da ufak tefek işlerde babasına yardımcı olmaktadır. Düzenli olarak akşam toplantıları yapmak istiyorsak, daha ziyade gerçeklikten esinlenmeliyiz: Müslüman erkekler işten sonra Magribi kahvehanelerde buluşurlar. Bir masa etrafına oturup iskambil veya domino oynarlar ya da bir mindere uzanıp gündelik olayları tartışır ve bir fincan kahve ya da bir bardak çay içerken saatlerce müzik dinlerler. Tecrübenin bize gösterdiği de budur: Birkaç haftanın sonunda, akşam oturumlarından sorumlu hastabakıcıların tüm girişimleri boşa çıkmıştı, yatmaya razı olmayan birkaç hasta ise radyo dinliyordu.

Bu etkin, yeniden sosyalleşme girişimleri bir yana, hastanenin düzenlediği eğlenceler Müslüman hastalar için –Avrupalılarda olduğu gibi– neredeyse "hayati" bir ihtiyaç değildi. Benzer bir şekilde, sinemada Müslüman hastaların izlediği filmlerin çoğu hiçbir duygusal bağlılığa neden olmaz. *Küçük Kadınlar*, *Hazreti Süleyman'ın Hazineleri*, *Les Noces de Sable* [Çöl Düşünü], *Langeais Düşesi*, *Kriz*, *Aslanlar Diyarı*, *Teresa* gibi birkaç yeni film belirledik. Psikolojik ve duygusal açıdan pek az

karmaşıklık içeren macera filmlerini izlediler elbette. Fakat bu ilgisizliği belli bir “ilkelcilik”ten ziyade, Müslümanın kendisine tamamen yabancı olan Batılı film karakterlerinin tepkilerini anlamasının olanaksızlığına atfedebiliriz şüphesiz. Örneğin, Jean Cocteau’nun Çöl Düğünü filmi bu bağlamda özellikle anlamlıdır. Filin, Sahra Çölü göçebeleri arasında nişanlısını arayan bir Arap prensin maceralarını anlatır. Kostümler ve dekor esasen Kuzey Afrika’ya özgü olsa da, psikolojik çatı Batılı kalmıştır. Film Müslümanların ilgisini çekmedi, çünkü filmdeki maceralara tam olarak katılıp karakterlerle özdeşleşemediler. Peki ya diğer filmler? Aksine, “macera filmleri”nde şema basittir, görüntü kendi kendine konuşur, dile ihtiyaç yoktur.

Avrupalıların koğuşundaki kutlamaların durumu da aynıdır: Popüler bir şarkı söyleniyorsa, *Gülünç Kibarlar*, *Zoraki Doktor*, *Cyrano de Bergerac*, *Courteline*’in veya *Colette*’in bir oyunu oynanıyorsa, salonun büyük bölümü duyarsız kalır: Salon, en fazla, bir oyuncu başka birinin suratına bir bardak su fırlattığında ya da ona sopayla vurduğunda uyusukluğundan belli belirsiz çıkabilir.

Gazetenin başarısızlığı çok daha belirgindir: Gazete hastanedeki sosyal hayatı az çok sadakatle yansıttığından, uygulamada dışlanmış olanların ilgisini pek çekmez. Bu nedenle, okuma yazma bilen az sayıdaki hasta bile gazeteye hiç yazı göndermemiştir. Bununla birlikte, başarısızlık esas olarak Müslüman hastalarımızın çoğunun okuma yazma bilmemesinden kaynaklanmaktadır. Daha doğrusu, servisimizdeki iki yüz yirmi hastanın beşi Arapça okuyup yazabiliyor, ikisi de Fransızca okuyup yazabiliyor. Diğerleri okuma yazma bilinemektedir. Üstelik, on altı “okuryazar”dan sadece altısının ilkökul diploması var.

İlk başta, Avrupalıların koğuşundaki bir hasta yazma bilmediğinde veya yazmak istemediğinde yaptığımız gibi, makaleleri bir hemşireye yazdırma imkânı olduğunu düşünmüştük. Ancak, tek tip bir yöntem kullanmak uygulamada işe yaramaz. Aslında, Cezayir’de okuma yazma bilmeyenlerin yaygın olduğu günümüz koşullarında, kültür de yazılıdan ziyade sözlüdür: Öğretim de esasen konuşma temelinde yapılmaktadır. Genelde her grupta grubun geri kalanı için okuyup yazmakla yükümlü bir veya birkaç okuryazar vardır: Örneğin, aynı köyde yaşayan hastaların akrabalarından aldığımız mektupları aynı arzuhalcinin

yazdığını kolayca anlayabiliyoruz. Köyden köye giderek folklorik hikâye ve masalları, geçmiş yüzyılların olaylarını anlatan epik şiirleri aktaran ve böylece farklı bölgeler arasında kültürel bağlar kuran gezgin “hikâye anlatıcısı”nın taşıdığı önemli rolden bahsetmiştik.

İlk başarısızlıklarımız hakkındaki bu açıklamayı bitirmeden önce ergoterapiden de söz etmeliyiz. İleri derecede sanayileşmiş Batılı bir ülkede zaten mevcut olanakları kullanarak yeniden uyumlanma kolayca sağlanabilir. Buna karşın, hâlâ birçok yönden feodal bir ortamda yaşayan Müslüman Cezayir’de bu yeniden uyumlanma çok daha zordur. Toprakla uğraşan bu insanların hiçbir uzmanlığı yoktur. Büyük kent merkezleri haricinde bazen oldukça ilkel bir zanaatla uğraşmakla birlikte, yünle veya rafyayla çalışmakta isteksizlerdir, çünkü bu kadın işidir: Sepetleri veya minderleri kadınlar yapar.

Bir psikiyatri hastanesinde rafya, dokuma veya seramik atölyeleri düzenlemeye çalışabiliriz. Ancak, bu işleri kadın hastalara emanet etmek bize daha doğru görünüyor. Erkek hastalar için, hastanın kişiliğinde sağlam bir yer edinen, en genel eğilimlere yönelmek gerekir: Bu durumu hezeyanlılarla, hatta katatoniklerle deneyimledik. Ellerine kazma kürek vermek kazmaya ve çapalamaya başlamaları için yeterlidir; çalışmaya teşvik etmeye gerek kalmaz. Bu köylüler toprağa yakındır, toprakla yekvücutturlar. Onları bir parça toprağa bağlamayı, mahsulün verimiyle ilgilerini çekmeyi başarırsak, bu durumda iş gerçekten yenden dengeleyici bir unsur olacaktır; ergoterapi belirli bir sosyal faaliyete parçası olabilir.

Kısacası, Müslüman hastalarla sosyoterapi yapma yönündeki ilk girişimlerimizin başarısızlığa uğradığını görüyoruz. Bununla birlikte, sebeplerini anladığımız sürece bu başarısızlığın yararlı olduğuna inanıyoruz. Çabalarımızın yönünü değiştirdiğimizden beri bazı başarıların somutlaştığını görebildik. Hastanede bir Mağribi kahvehanenin kurulması, geleneksel Müslüman bayramlarının düzenli olarak kutlanması, profesyonel bir “hikâye anlatıcısı”nın etrafında tekrarlanan buluşmalar zaten somut olgular. Her yeni etkinlikte bu faaliyetlere katılan hasta sayısı arttı. Bu sosyal hayatın henüz başındayız ama yöntem hatalarından şimdiden kurtulduğumuza inanıyoruz.

Köylerde Gündelik Hayat

Frantz Fanon ve Jacques Azoulay, 1954 veya 1955¹²⁴

Cezayir’de yürütülen bir psikopatoloji araştırmasının başlangıcında, ilkel olarak adlandırmakta hemfikir olduğumuz öne çıkan bazı davranışları belirtmek bize özellikle önemli görünmektedir. Bu tutumların değeri sorununu tartışacak değiliz. Sözde bir uygarlık aritmetiğinden yola çıkarak bu tutumları yargılamaya çalışmayacağız. Bu alanda her tutumun geçerli ve savunulabilir olduğunu söylemiyoruz elbette, ancak daha yeni ortaya çıkan kültürel görecelilik adına, Henri Damaye’in biraz ütöpik bir biçimde iddia ettiği gibi, psikiyatristin görevlerini de en aza indirmek istemiyoruz.¹²⁵

Mağrip’in cinler toprağı olduğunu söylemek –açıklamalarımızda görüleceğı üzere– âdettendir. Menkıbe tarzındaki bu türden veriler yalnızca dinler üzerine uzmanlaşmış kişileri ilgilendirebilir. Psikiyatrist açısından, cinlerin ilginç ve cömert gerçekliği, zaman zaman hissettiğı düzenleme arzusu gibidir.¹²⁶ Bu arzu sınıflandırmak için değil, bu olgu

124 IMEC’teki Fanon arşivlerinde FNN 1.1 koduyla bulunan bu elyazısı metin ne imzalanmıştı ne de üzerinde tarih vardı. Ancak bu metin belirli bir kültürde akıl hastalıklarının algılanışı üzerine 1954’ten beri Fanon’la Azoulay’nin yürüttüğü araştırmaların çerçevesine açıkça dahildir. Sonlarına doğru bu elyazısı karalanmıştır, bazı kelimeler okunamamaktadır. Esasen konuya dair notlar içeren önceki bir elyazmasından özenle kopya edilmiş, metnin asıl bölümünü oluşturan son sayfalar ise sonradan eklenmiş ya da üzerinde yeniden çalışılmış gibidir. İlk sayfayı Jacques Azoulay yazmış görünmektedir, gerisi muhtemelen Fanon tarafından temize çekilmiş ve/veya yazılmıştır.

125 Fanon’un kitaplığında, Fransız nöropsikiyatrist Henri Damaye’in (1876-1952) *Psychiatrie et civilisation* (Félix Alcan, Paris, 1934) kitabının bir nüshası bulunmaktadır.

126 Fanon, gerçek bir nesnenin, akıl hastalığının bilimsel incelemesini bedensel hissi içinde değişmezcesine tarif edilen canlı bir kültürün kavranışıyla uzlaştırmayı amaçlıyor. Sınıflamanın ardındaki anlama dönük bu şaşmaz arayış doktora tezinin baş-

yığınının ortasında her şeyin daha net hale gelmesini ve açıklığa kavuşturulmasını sağlayacak genel bir hat bulabilmek içindir. Erişeceğimiz verilerin bazıları diğer olgu kümelerinden yola çıkarak açıklanabilirdi. Ancak, buradaki gelişim doğrusal değildir. Cezayirli Müslümanın –taşkın bir kısırlık içinde sunulan– ruh dünyasını ortaya koyma zorunluluğu bize dayatılmamış olsa da, bunların düzenli eklenmesi içinde bir öğretinin unsurlarını ortaya koyma çabası geçerliliğini korurdu.

İlk olarak, her şeye bütünüyle egemen olan şu gerçek var: Mağribi nüfusun çok büyük bir çoğunluğu köylere dağılmıştır.¹²⁷ Köylerde yaşayan kişilerin oluşturduğu toplulukların örgütlenmesi Mağrip'in bir ucundan diğer ucuna pek değişiklik göstermez. Genel olarak Mağriplinin hayatı boyunca köyünden çıkmadığı söylene de, köyün son derece önemli bir coğrafi ve insani birim olduğu açıkça ortadadır. Göçebeliliğin çöküşü ve yarı göçebeliliğin kademeli olarak yerleşmesiyle birlikte¹²⁸ köyün önemi artmış olur. Mağriplinin hayatı yüzyıllardır neredeyse sabit ve gayet istikrarlı şekil ve yapılar çerçevesinde cereyan etmektedir. Köyün çoğu sakini bunlara bağlı kalsa da, bu kuralın istisnaları olduğunu belirtmeliyiz. Köyden uzakta yaşayan az sayıdaki göçebe ve yarı göçebe dışında, askerlik sebebiyle memleketlerinden uzaklaşanlar da vardır.¹²⁹ Ekonomik açıdan mahrumiyet bölgesi olarak tanımlanabilecek yerlerde yaşayanların durumu da böyledir. Erkeklerin dönemsel olarak şehirlere veya büyük tarım alanlarına çalışmaya gitmeleri de yaygın olarak görülür.¹³⁰

langıcında yer alıyordu; tıpkı bürokratikleşmeye ve anlam yitimine ivedilikle maruz kalabilecek olan sosyoterapi toplantılarına her gün hayatı yeniden dahil etme yönünde Blida'daki hastabakıcılara verdiği buyrukların da bu tezde yer alması gibi. Bu arayış, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'de, Siyahi'nin yaşam tecrübesi hakkındaki bölümün başında "Dünyaya geldim, her şeyi anlamaya can atıyorum," diyen kişinin özlemidir.

127 Birçok komşu köy aynı kabileye bağlı olabilir. Kabile köyden daha geniş bir insan topluluğu yaratmaya yönelir ve bazı inançlar ona özgüdür. Bununla birlikte, gündelik hayat düzeninde yeni unsurlar getirmez. Fanon'un araştırmaları, Cezayir'in demografik gerçekliğinin esasen kırsal olduğu konusunda onu ilna etmektedir. Devrimin ancak bir köylü devrimi olabileceğine dair inancının kaynaklarından biri budur.

128 Kuzey Afrika'daki göçebelik ve yarı-göçebelik hakkında bkz. André Leroi-Gourhan ve Jean Poirier, *Ethnologie de l'Union française*, cilt 1, *Afrique*, PUF, Paris, 1953, s. 121 ve devamı. (Fanon'un kitaplığında bu kitabın bir nüshası vardır.)

129 Cezayir'de nispeten çok sayıda kişinin askerlik görevinden muaf tutulduğunu belirtmek gerekir.

130 Köylü kente göç ettiğinde çoğunlukla yeni ortama uyum sağlayamayan ve nihayetinde belirli bir dönem boyunca ailesini geçindirmek için yeterli paraya sahip

Köylerdeki hayat yakından incelendiğinde, Mağrip şehirlerinde gözlemlenebilecek hayatla köy hayatı arasındaki ciddi tezat dikkat çeker. Avrupalı nüfusun büyük ölçüde hâkim olduğu bu Mağrip şehirlerinde yaşam Batı tarzıdır, yani hareketli ve karmaşık biçimli çağdaş teknolojinin egemenliği altındadır. Öte yandan, köylerdeki yaşam tarzı doğaldır ve günümüze kadar hemen hemen hiç değişmeden kalmış yüzlerce yıllık gelenek karşısındaki sadakati ve sadeliğiyle tanımlanır. Bahsettiğimiz bu Batılı ve Mağribi iki medeniyetin, iki kültürün temasına özellikle şehirlerdeki Müslüman mahallelerinde tanık oluyoruz. Mükemmel ve uyumlu bir melezlikle sonuçlanan karşılıklı bir iç içe geçme yerine, bu iki topluluğun basitçe bir arada var oldukları görülür: Müslüman şehirli geleneksel bir yaşam tarzını aşma yönündeki tereddütlü niyetlerine rağmen sık sık Batı uygarlığının çeperlerinde kalıyorlar. Şehirli elbette köylü değildir, çünkü şehirlinin durumu köylüyle aynı ekonomik belirleyiciler tarafından şekillendirilmemiştir, yaşamı daha az kırsaldır; bununla birlikte, bu iki Müslüman aynı kültürel topluluğa ait olduklarını, aynı inançları paylaştıklarını, kardeş olduklarını doğallığında kabul etmektedir. Bir başka gözlemde daha bulunulabilir: Nüfusu esasen Avrupa kökenli olan köyleri coğrafi olarak benzer yerleşimler oluşturan Müslüman köylerle kıyaslarsak, daha önce de belirttiğimiz aynı fark ortaya çıkar. Çok farklı, çok daha karmaşık yapıdaki bu köyler görünüşleri bakımından adeta Fransa'daki köyleri hatırlatır: Tipik Mağribi köylerine benzemezler.¹³¹

Günümüzde böyle kıyaslamalar, Batılı denen uygarlığın dip sürgünlerinin büyük bir canlılıkta serpildiği bölgelerde bulunan köyü, *a priori* imkânsız bir geçmişli sürekli kılan anakronik bir küme gibi gösteriyor. Kısacası, köylere bağlı nüfusun incelenmesine güçlü nedenler bağlanmaktadır.

olduğuna inandığında memleketine geri dönene dek en ilkel şartlarda yaşayan köksüz biri olarak kalır. Fransa'ya göç etmenin son on yıllarda alışkanlık haline geldiği Kabiliye köyleri örneği bu açıdan çok dikkat çekicidir. Denizaşırı topraklarda az çok uzun bir süre boyunca bir veya birçok kez kaldıktan sonra Kabiliyeli atalarının toprağına mutlaka geri döner.

131 Şehirli Müslümanlar kırsal kesimdeki Müslümanlara şehirli Avrupalılardan daha yakınlardır (bunun tam tersi de doğrudur). Bu yanılma sırf yapısal bir düşüncenin veya basitçe sosyoekonomik (zayıf anlamda Marksist) bir açıklamanın yeterli olmadığına işaretler: Kültür unsurunu, ataetiyle, aynı zamanda direnciyle, yabancılaştırma ve özgülleşme mekanizmalarıyla birlikte işin içine katmak gerekir.

Köy coğrafi olarak sınırlandırılmış istikrarlı bir alandır. Mağrip tarihinde zaman zaman meydana gelen büyük krizler haricinde pek hareketli olmayan ve derin yapısı içerisinde büyük değişimler geçirmeyen bir topluluğun çoğu zaman durgun olan yaşamının sürüp gittiği yerdir köy. İnsani açıdan bakıldığında, özellikle kamusal hayatın içinde olan erkek toplumunu büyük ölçüde inziva içindeki yaşamlarını koruyan kadının toplumundan ayrı tanımlamak önemlidir. Erkek evde çok az durur ve ev çoğu zaman kadının egemenliği altındadır. Eve bağlı kalan dişil unursa, neredeyse hiç mobilyası olmayan odaların, yemek hazırlamanın tekdüzeliğinin ve küçücük bir köy evindeki basitliğin karmaşıklıklaştıramayacağı bitmek bilmeyen iç karartıcı ev işleriyle meşguldür. Genel bir kaide olarak çok sayıda çocuğun ve çok mütevazı gelirlerin aile hayatının koşullarını ve sonuç olarak kadınların yaşamını daha doğal hale getirmeye eğilimli önemli etkenler olduğu açıktır.

Bazı bölgelerde kadın evde zanaat türü işlerle de (yüzyıllardır kullanılmakta olan temel bir tekniği izleyerek dokuma, çanak çömlek yapımı) uğraşabilir. Bazı zahmetli ev işleri kadınların dışarı çıkmasına neden olabilir, ancak evden örtünerek çıkarlar;¹³² dolayısıyla, bir anlamda kamusal hayatın sınırları dışında kalırlar. Bununla birlikte, kadınlar kendilerine özgü bir sosyal hayat sürdürürler. Çok sık gerçekleşen buluşmalardan, kadın misafirlikleri sırasında ortaya çıkan bir durumdan bahsetmek istiyoruz. Bu buluşmaların temelinde akraba ve arkadaşların geleneksel ziyaretleri bulunmaktadır.¹³³ Bunlara cuma günleri hep birlikte yapılan mezarlık ziyaretlerini, yerel ermişler olan dervişlere ibadet amacı güden düzenli ziyaretleri de eklemeliyiz. Büyük dini bayramlar, doğumlar, erkek çocukların sünneti, evlilikler, ölümler de kadınların kendi aralarında, erkeklerden uzakta bir araya geldikleri çok sayıda törendendir.

Dünyaya açık, gerçek bir kamusal topluluğa sadece erkekler dahil olabilirken, bu topluluğun gölgesinde kalan, kapalı bir toplulukta da ka-

132 Kadın ergenliğinden itibaren yüzünü gizlemelidir, sadece yakın akrabası olan aileden erkeklerle yüzünü gösterebilir. Ancak, Kabiliye gibi kadınların sıklıkla yüz hatlarını gizlemediği bölgeler de vardır; bununla birlikte, bu durumda bile, kadın, akrabası da olsa bir erkekle kamusal alanda görüşemez..

133 Bu ziyaretler uzundur ve genelde bir gün sürer. Ayrıca, bu ziyaretlere daima sadık kalınır ve ziyaretler sıklıkla tekrarlanır.

dınlar yaşar. Aslında, kırsal faaliyetlerden, zanaat veya küçük ticaretten, hatta bazı durumlarda fabrikadaki işlerden fırsat bulamayan erkek, kadınların aksine, ancak günlük iş rutininden sonra arkadaşlarıyla özgürce buluşabilir.¹³⁴ Dolayısıyla, köy meydanı, Mağribi kahvehaneler¹³⁵ erkeklerin buluştuğu yerlerdir.¹³⁶ Kadınlarınkinden daha zengin ve daha gelişmiş olmasına rağmen, erkeklerin sosyal yaşamı da bir o kadar doğal ve sakindir. Çalışma esnasında bir hiyerarşi ortaya çıksa da, örneğin, topraksız köylü onu istihdam eden ortakçıya bağımlı olsa da,¹³⁷ köydeki kamusal yaşamda bu durum gözlemlenmez. Eril ilişkiler burada son derece demokratik temellere dayanır ve bütünü içinde yalnızca kişisel ermişlik veya aydınlanma vurgusu kendini belli eder. Bunlar cemaatin oluşumuna katkıda bulunur; köy hayatını canlandıran ve yönlendiren bu saygın kişiler topluluğu kişisel çatışmaları çözümler, ahlaki ve geleceği savunur, düzenin sağlandığından emin olur.¹³⁸ İslam'ın büyük dini bayramları da erkeklerin büyük buluşmalar gerçekleştirmesine imkân tanır; aynı inançtan kişiler burada kardeşçe bir araya gelirler. Evlilik, sünnet vesilesiyle gerçekleşen buluşmalar da erkeklerin kardeşçe bir araya gelmesine fırsat verir. İnananların dayanışması burada kendini her zaman somut bir biçimde gösterir; bu dayanışma kayda değer bir toplumsal çimentodur.¹³⁹

134 Bazı köylerdeki erkekler kimi zaman memleketlerinden uzakta olmayan yerlerdeki sanayi bölgelerinde veya işlerde çalışırlar; aynı şekilde, en yakın köy veya şehre çalışmaya gittikleri de olur. Genellikle onları yükselten mesleki bir "kalifikasyona" sahip olmayan bu kişiler en basit görevleri yerine getirmeye mecbur bırakılırlar. Böylesi olgular önemlidir, çünkü bu durumun köyde yarattığı yeni ruhun gelecekte mutlaka dikkate alınması gerekir.

135 Mağribi kahvehane asırlardan beri Mağrip'te vardır. Uzun zaman boyunca sadece şehirlerde bulunan Mağribi kahvehaneler son yıllarda köylerde de kurularak, bazen yaşlıların itirazına rağmen, buralardaki sosyal hayatın önemli bir unsuru haline gelmiştir.

136 Kişiye her zamanki çevresinin dışına çıkma ve köyde ya da şehirde başka diyarlarda doğmuş olanlarla karşılaşma şansı veren pazarlardan da bahsetmeliyiz.

137 Köylüler arasındaki hiyerarşi çalışma hayatında hiçbir zaman belirgin değildir, çünkü yaşam koşulları pek farklı değildir. Müslüman büyük toprak sahibi ve sanayici köy hayatına katılmaz, çünkü orada yaşamamaktadır.

138 Cemaat hâlâ oldukça saygıdeğerdir ve sözü geçmektedir. Günümüzde cemaatin yerini resmî olarak idari ve adli makamlar, özellikle de düzeni sağlamakla görevli yerel yönetici almıştır. Bu durum, gelenekle hukuk çatıştığında, bazen çözülmesi zor olan ihtilafların kaynağıdır.

139 Bu kamusal yardımlaşma çok düzenli bir biçimde uygulanır; çok da etkilidir; gerçek bir kurumdur.

Erkek, evine, eşinin yanına gittiğinde, kadının ona sunduğu ve onun için hazırladığı yeri işgal eder: Bu yer, Allah'tan gelen otoritesi-ne ve erkekliğine saygı duyulan saygın bir efendinin yeridir.¹⁴⁰ Ataerkil bir toplumda yaşlılar egemendir, aile içinde de koca, baba önce gelir. Kadın takdir edilen hizmetçi ve danışılan annedir. Aynı zamanda kadın aslında bir yabancıdır ve erkeğin kendi çatısı altına aldığı varlıktır. Kadın dünyayı, diğerlerini, bilinmeyeniyi temsil eden bir varlıktır. Durumu müphemdir: bir taraftan itaatkâr, diğer taraftan erkeğin gücünü gölgede bırakan kişidir. Kadın bilinmezlerle karışır, erkeği yolundan çıkaran bir dünyayla bağlantılıdır, birçok sırrı bilir; bu yüzden yönetilmelidir. Erkek, hizmetçisinden çok korkar: Böylece, kadın da intikamını almış olur.

Köylerdeki dini hayat, İslam'ın büyük dini kurallarının ve bu kuralardan kaynaklanan dini pratiklerin nispeten sadeliğiyle kolaylaşmıştır. Her şeye kadir tek bir Tanrı'ya ve onun peygamberi Muhammed'in elçiliğine duyulan inanç genelgeçer bir kaidedir ve daima çok güçlü bir kararlılıkla ifade edilmiştir. Özellikle belli bir yaşa erişmiş erkeklerin çoğu namaz kılar. Yetişkinler çoğu zaman Ramazan ayı ritüeli gereğince oruç tutarlar; grup halindeki yaşamın ritmini bir süreliğine değiştiren bu ritüel, gün boyunca gözlemlenen tefekkür ve perhiz, gecelerin hareket ve eğlencesiyle tezat oluşturduğundan büyük önem taşır. Ergenliğe yaklaştıkça oruç tutmaya başlayan bir çocuk için bu ritüel babanın diniyle ilk temaslardan birine işaret eder. Zekat vermek ve yardımda bulunmaksa olağan bir biçimde gerçekleştirilir: Komşunun, seyyahın ya da evsizini isteği daima olumlu bir yanıt bulur. Müslümanın yaşamında İslam'a katılım bu şekilde dışı vurulur ve somutlaşır; böylece, aynı dinin takipçisi olan müminler gerçek ve canlı bir topluluğun parçası olduklarına dair net bir bilinç taşırlar.¹⁴¹ Uzun uzadıya sözünü ettiğimiz dervişlik, tüm

140 İlahi kanunun izin verdiği çokeşlilik hakkında bir şey söylememiz gerekiyor: Mağrip'te giderek daha nadiren uygulandığı görülmektedir. Bu durumu Batı medeniyetinin etkisi ve ekonomik koşullar belirlemektedir. Çokeşlilik bir lükstür ve köylüler lüksü bilmez.

141 Fanon'un, ötekini kültürünü şeyleştirme eğiliminde olan sömürgeciliğin etkisini incelediği *L'An V de la révolution algérienne* kitabında canlı bir kültür veya topluluk motifi büyük önem kazanacaktır.

topluluk tarafından paylaşılan bir dizi uygulamanın ve popüler inancın ifade ettiği yerel bir damgayı dini yaşama vurarak kendi izini bırakır.

Sözünü ettiğimiz hayat, bütünü içinde, fevkalade olaylara pek rastlanmayan, basit, kırsal, doğal bir hayat görünümündedir. Bu durum, bu toplulukların neden Batı'da olduğu gibi evrensel ve soyut bir zaman deneyimine sahip olmadığını anlamamızı sağlar. Herkes için geçerli bir zaman kavramını algılayıp paylaşımlarını sağlayan dikkate değer tek veri kozmik olaylarla gerçekleşen büyük doğal döngülerdir. Güneş'in, Ay'ın hareketi ve mevsimlerin art arda gelişi herkesin zamana dair yeterince nesnel bir fikir edinmesini mümkün kılar. Belirgin zamanlarda tekrarlanan ve topluluk yaşamını vurgulayan belli olayları oluşturan büyük dini bayramları da bunlara eklemeliyiz. Böylelikle, Batı kültürünün sınırlarında kalan, okuma yazması olmayan kırsal nüfusun doğal takvimini oluşturan bütün unsurlara dair oldukça net bir bakış açısına sahip oluruz. Yadırganan bir kültürün ve tarihin izini taşıyan zaman algımızın ve takvimimizin, kökenini halktan alan ve sözlü olarak aktarılan kadim bir gelenekten beslenenler için çok soyut bir sembolizm içerdiği açıktır. Keza bu durumun sonucu olarak zamanın değerlendirilmesinde görülen büyük belirsizlik gözlemciyi her zaman hayrete düşürür. Kırsal kesimde yaşayanların kendi yaşına, tarihine, keza köyünün tarihine dair kavrayışı genellikle oldukça belirsizdir. Yaklaşık tahminlerle hareket eder ve gruba özgü zamansal işaretleri kullanırlar. Saygın birinin ölümü, sel, don, kıtlık veya bol hasat: Bunlar, basit görünse de, tüm toplum için geçerliliğini koruyan unsurlardır. Doğum, hastalık gibi yalnızca kişinin kendisini veya yakınlarını ilgilendiren olgulara dikkat gösteren kimse yok gibidir.

Bununla birlikte, kişi kendi sosyal çevresine yerleştirildiğindeyse şaşırmamız için bir neden kalmaz; çünkü köylü akrabaları arasında, benzerleri arasında kolayca gelişir.¹⁴² Doğduğunda gördüğü, geçmişinin ve günlük tecrübesinin onunla giderek daha fazla uyumlandığı çerçeveye hayatı boyunca sıkı sıkıya bağlanır. Ataları onun imgesidir, aynı kültürel mirasa, aynı görüşlere, aynı referans sistemine sahiptirler. Hiçbir za-

¹⁴² Bu argüman, örneğin, farklı zaman algıları olan bu kültürel özelliklerde ırksal etkisizlikler ya da farklılıklar gören sömürgeci etnopsikiyatrinin "yapımcılığının" etkisinde elbette önemlidir.

man kesintiye uğramayan, sözcüklere gerek duymayan, jestlerin, hatta sessizliğin bile yeterli olabildiği, ancak kelimeleri sesli bir biçimde ifade etmenin tüm kalplerde yaşayan bir geleneğin kaynaklarından beslenen sözün genişlemesine olanak tanıdığı bir dil aralarında hemen oluşur.

Köye gelen yabancı örneği, bizce, vurgulanması gereken bazı ilginç özellikler sunmaktadır. Yabancı, Müslüman olduğu, aynı inançlarla beslendiği, aynı inanın mirasçısı olduğu için bir kardeştir. Dış görünüşü, davranışları, dili onu bize daha da yakınlaştırır. Ona her zaman çok büyük konukseverlik gösterilir; hatta bu konukseverlik, kusursuz tabiatıyla, Batı'da atasözü haline gelmiştir. Ancak, Yabancı, kutsal ve saygın olsa da, aynı zamanda Öteki'dir, başka yerden gelendir, başka gökler altında yaşıyandır. Bu nedenle, kendini savunmasız bir halde ev-sahibine teslim eden yolcunun varlığı huzursuzluk yaratır: O, bilinmeyen, gizemi temsil etmektedir. Düşüncelerini açıkça ifade edip kalbini dolambaçsızca açsa bile etrafında doğan kaygıya engel olamaz. Farklı işaret sistemleri bize onu tanıdık kılsa da, potansiyel olarak elimizden kaçan bir referans sistemini temsil eder. Belki de çok güçlü biridir o, ama gücünün sınırları ve menşei bilinmemektedir. Ondan bir uğursuzluk veya bir lütuf mu beklemek gerekir? Kısacası, kelamının, bakışının gücü bilinmediğinden ve belki de başkalarıyla gizli ilişkiler kurduğundan, kaçınılması gereken biridir.¹⁴³

Sonuçta, köylerde hayat huzurludur, herkesin yaşamı derin bir sükûnet evrenine dahildir; bu hayatın tarihsiz olduğu söylenebilir, tesadüfe yer yok gibidir. Ortak bir dinin meşruluk kazandırdığı, kadim bir gelenekle düzenlenmiş bu hayat, sarsıntıları olmayan, iyi tanımlanmış bir yaşam tarzına topluluk üyelerinin samimiyetle ve derinden uyumunun ifadesidir. Kadiri mutlak kusursuz bir Tanrı'ya hep birlikte gösterilen şaşmaz inanç, dini hayatın biçimlerinin dahi nispi yalınlığı, herhangi bir bireysel histeriyi imkânsız hale getirerek, düzenli ritimleriyle doğaya yakın bir hayatın gelişimini kolaylaştırır. İnsanın Tanrı'ya ve onun yarattığı bireye, Allah'ın iradesine boyun eğen, onun karşısında silinen, saz gibi esneyen kişiye duyduğu mutlak güven. Tanrısal bir düzen olduğundan altüst edilmemesi gereken bir kesinlik içinde kurulmuş

143 Elyazmasının bu bölümünde dipnot işareti var ancak dipnotun kendisi mevcut değil.

bu düzende her şeyin kendine ayrılmış yerde bulunduğu şeklindeki ortak bir dünya görüşünü paylaşan ahabplarına kişinin duyduğu güven. Bu düzen, bu kolektif gayret, herkesin kardeşlerine bağlandığı her bir anı hazırlayarak bu düzeni sürdürmeye çabalar. Önceden beklenmeyen hiçbir şey vuku bulmayabilir; gerisi, yani öngörülemeyen, niyetine insanların akıl sır erdiremediği Tanrı'nın düzenine dahildir.

Mağribi'nin ihmalkârlığı ve uyusukluğu hakkında konuştuk; onu diğerlerinden ayıran özellik yarına dair kaygısızlığıdır; kısacası, her zaman onun kaderciliğinden bahsedilir. Bize göre, böyle bir görüş aslında temel bir güvenliğe ve kesinliğe dayanan bir yaşam tarzının olumsuz, ikincil yönüne odaklanmaktan ibarettir. Sürekliliği bireyin bütüncül bağlılığıyla kabul gören ve değer kazanan bir geçmişin ve şimdinin mirasçısı istikrarlı bir dünyada insan kendini keşfeder. Tanrı niyetlerini kavramama izin verdiği ölçüde, yarının dünden ve bugünden oluşacağını biliyorum; ne olursa olsun, yarın, Tanrı'nın yüceliğinin ifadesinden başka bir şey değildir. Geleceğime dair kavrayamadıklarım da tüm adaletiyle Tanrı'nın bana çizdiği kaderdir. Kaza eseri gerçekleşenler de beni şaşırtarak evrende ne kadar zayıf ve güçsüz olduğumu kanıtıyor, tüm kesinliğin kaynağı olan Allah'ın cömertliğini daha iyi görmemi sağlıyor. Yatıştırıcı ritmiyle doğa, Tanrı'nın iradesinin bana uygun gördüğü sadık bir dünyadır; yaşanan her değişimde, yarattığı ve ortak inancımız nedeniyle bana aşına kıldığı kuşaklarla birlikte zamanın buna kattığı bir ağırlık vardır.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, köy hayatı, tıpkı köylülerin hayatı gibi tarihsiz görünür. Tarihin ortaya çıkışı talihsizliklerle başlar. Ancak, talihsizliğin birçok şekli vardır. Ekonomik krizlerin, meteorolojik faciaların, doğal afetlerin yanı sıra, topluluğun tamamını veya tamamına yakını etkileyen talihsizlikler vardır. Bu durumda, köy hayatı, bu hayatın güvenliği ve sükûneti tehlikededir. Kişi asla tek başına kalmaz. Ortaya çıkan zorluklara ister karşı koymaya ister direnmeksizin boyun eğmeye karar versin, aynı felaketi yaşayan kardeşlerini yanında hisseder. Her birinin yaşadığı şanssızlık bütün topluluğun şanssızlığı içinde erir, kişi kendini daha az yalnız hisseder, kaderi grubun kaderine bağlıdır. Kişi, böylelikle, Tanrı'nın insanlara sunduğu imkânlarla eninde sonunda bağ-

lı kalan köyün tutum ve kararına göre düşünüp hareket etmeye yönelir. Bu durumda, her bir kişinin tarihi topluluğun tarihi olmayı sürdürür.

Ancak, bütünüyle kişisel bir tarih, hastalık bireyi diğerlerinden kopardığı ve çevrenin olası katılımı olmaksızın onu tecrit ettiği an yaşama dahil olur ve başlar. İnsanı dünyadan ayıran, onu yalnızca ona ait bir kötülükle yalnız başına, güçsüz bırakan derin bir çukur kazar. Böylece, hiçbir erginlemenin güçlendirmedeği insan, Tanrı izin verirse ona yardım edebilecek, onu iyileştirebilecek ayrıcalıklı insanlara doğallığında başvurur. Tanrı'nın az çok doğrudan eylemi gerçekten çok önemlidir: İnsan hastaysa, Tanrı buna izin verdiği içindir; hastanın iyileşmesi mümkünse, bu da Tanrı'nın izniyle gerçekleşir. Tanrı beni kötülükle sınamayabilir, öte dünyanın ödülleri emin ve hızlı şekilde bana bahşederek beni destekleyebilir veyahut onu rahatsız eden davranışlardan dolayı beni cezalandırabilir; bunların hiçbirini ben bilemem, Tanrı'nın yolları bana yabancıdır; Tanrı'nın kusursuzluğu ve gücüyle mütevazı bir mümin olan benim aramda hiçbir ortak ölçü yoktur. Tanrı benim kalbimi araştırıp beni yargılamak, ben sadece Tanrı'ya ibadet edebilirim. Ancak, hastalık konusunda etkili olmalarını sağladığı insanlara, şifa gücü bulunanlara başvurmamı engellemez. Bu yüzden ben de bana yardım edebilecek bu ayrıcalıklı kişilere başvuruyorum; bunu, Allah izin verdiği ölçüde, sağlıklı olmama insanın yardım edebileceğini bilmenin verdiği umutla yaparım. Böylelikle, insan, beni maruz bırakabileceği kötülüğün ortadan kaldırılmasına da yardımcı olabilir.¹⁴⁴

Beni çevreleyen toplumda yardıma koşabilecek birçok kesimden insan var. Öncelikle, cinler dünyasının sırlarına genellikle vâkıf olan, sözün ve arzusun gücünü bilen kadınlar vardır; kadınlar belki de beni örseleyen kötülüğü hafifletebilirler. Genellikle etkili olabilen gizemli reçetelerin taşıyıcısıdır onlar. Kadınlardan daha güçlü ve daha bilgili olan muskacılar da vardır: Kutsal kitap kelamının bilgisine vâkıf bu kişiler, korumak ve iyileştirmek için bu kelamı her tür kötülüğe karşı nasıl kullanacaklarını bilirler. Onların ilmi gizlice aktarılır, ancak uygulamada

¹⁴⁴ *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabındaki fenomenolojide olduğu gibi, tarihi, yapıları ve beklentileri önceden incelenmiş olan bir bilincin dışsal bir olayla etkileşiminden yola çıkarak ilk elden bir düşünce sürecinin yeniden inşası söz konusudur burada.

daha az resmî ve kamusal değildir, tamamen Tanrı'ya tabidir çünkü bu âlimler ilahi müdahale olmadan hiçbir şey yapamaz. Muskacıların üzerinde de tüm bereketin kaynağı olan Tanrı'nın dostları, Tanrı'nın yanında kalan veya orada kalmaya mahkûm edilen ermişler bulunur.

Ermişlerin gücü büyüktür, işledikleri hayrın ucu bucağı yoktur. Cinlerin, kem gözün veya kem sözün bana yapabileceği kötülüğü önlemek veya buna şifa bulmak için dervişten kutsal iyiliğini kullanmasını istemek yeterlidir. Günümüzde sayıları azalmış olan ve topluluğun dışında yaşayan büyücülerle pek ilişki kurulmasa da, insanlar hâlâ bu kişilere başvurmaktadır. Onların yaptığı şey Tanrı'ya bağlı olmasa da, aslında onları yöneten ve onlara kimi güçler bahşeden, böylece niyetlerinin gerçekleşmesini sağlayan tek efendi Tanrı'dır. Yalnızca bireysel erginlemeyle aktarılan gizli bir ilmin mirasçısı olan büyücü, müminler kitlesinden kopmuştur. Kimse ona başvurduğunu itiraf edemez; üstelik, kötü güçlerle olan ilişkileri yüzünden ona başvurmak tehlikelidir. İyileştirdiği sakatlığın ortaya çıkmasına katkıda bulunmuş olabilir, hatta bu sakatlığın daha sonra yeniden ortaya çıkmasına da neden olabilir.

Köylerdeki doğal hayatın sadeliği böyledir işte. Böyle bir açıklamanın temel önemde olduğuna inanıyoruz: Teknik ve kültürel bir gecikmenin ifadesidir; daha önce söylediğimiz gibi, bu gecikme genel olarak Cezayir'deki toplulukların karakteristik özelliği olup bunun kapsamını ancak köylerde bariz bir şekilde ölçebiliriz. Bu gecikme, Cezayir topraklarında Batılı gibi yaşayan ve modern teknikler konusunda geniş bir deneyime sahip bir kesimin varlığı nedeniyle daha da belirginleşmiştir. Bunca şaşırtıcı olgunun kesin determinizmini saptamayı ve yavaş yavaş ya da ani bir mutasyon şeklinde gerçekleşecek olası bir dönüşümün işaretlerini köy hayatının görünürdeki istikrarının altında tespit etmeyi dert edinen sosyoloğun ilgisini böylesine bir "bir arada yaşama" haline ve tezata yöneltmemesine imkân yoktur.

Ancak, bizim amacımız bu değil. Bizim tanımımızın da, geçerli olduğu ölçüde, Cezayir tarihinin belirli bir dönemine bağlı kaldığını belirtmekle yetinelim. Doğayı görece ilkel ve basit bir tarzda –Batılı gözlerimizle artık geçersiz bulduğumuz bir yöntemle– araştırmayı ve açıklamayı sürdüren halkların her zaman aşına olduğu bir şey olmasa da, modern teknikler yeni sorunların muhtemel kaynağı olmaya devam

edecektir. İstikrar, geçmiş ve gelenek gelecekteki her şeyi açıklamaz. Doğallığını şimdiden yitirmiş olan bu hayatta geçmişten kopuşun işareti olacak şeyleri aramaya özellikle yönlendirilmesi gereken yeni bir açıklama yarın gerekecektir. Bugüne kadar neden önemli olmaya devam ettiklerine şaşırmadan, vurguladığımız tüm unsurların atalardan kalma ve geleneksel inançların hâlâ güncel canlılığı ve kapsamını açıkladığını basitçe söyleyelim.

Bu verilerden önemli bir kavram ortaya çıkar: Birtakım davranışlar, birtakım tepkiler bize “ilkel” gelebilir, ancak bu da yanlış tanımlanmış özelliklere dair tartışmalı bir değer yargısıdır ve Cezayirli Müslümana dair bilgimizi pek geliştirmez. Gerçekte, bu inanç, davranış veya tepkilerin *bizi şaşırtmaması gerektiği* söylenebilir; çünkü bunlar, örneğin, Avrupa kıtası halklarında rastlandığında olabileceği gibi anormal, tesadüfi veya çelişkili değildir. Bir Parisli bize “deliliğe cinler yol açar” dese, bu ifade Mağripli bir Müslümanın ağzından çıktığında sahip olacağı değere sahip olmaz; çünkü Cezayir’de böyle bir inanç normal ve uyumludur, hem hastada hem de sağlıklı kişilerde bu inançla karşılaşırız. Bu inancın hiçbir şekilde doğrulanamayacağı ve yaygın fikirlerle uyuşmadığı Paris’te durum böyle değildir. *Cezayir’de cinlere inanmak normaldir.*

Cezayir’deki toplulukların maddi koşullarının bize değişim aşamasındaymış gibi geldiğini söyledik. Popüler inançlar bakımından durum bu kadar aşikâr değildir: Bu inançlar, ekonomik ve teknik yaşamsal koşulların gerisinde kalsa da, bireysel ve ortak bilince derinlemesine nüfuz etmeyi sürdürürler.

Kuzey Afrikalı'nın Cinsel Rahatsızlıklarına Giriş

Jacques Azoulay, François Sanchez, Frantz Fanon, 1955¹⁴⁵

Cezayir'deki psikiyatri çalışmalarımız sırasında cinsellikle ilişkili veya bağlantılı rahatsızlıkların görülme sıklığı dikkatimizi çekmiştir. Bu rahatsızlıklar, temelde, erkeklerde iktidarsızlığın, kadınlarda ise vajinismusun farklı türleriyle sınırlıdır. Bu meselenin sanrılara içkin önemi, kökeninin ne ölçüde normal bilince dayandığını araştırmaya sevk etti bizi. Dolayısıyla normal bilinci, inanç düğümlerini de sorgulamak gerekiyordu...

Hızlı bir inceleme, bize, Müslüman toplum erkeğin otoritesi üzerinde kurulmuş olduğundan, cinsel iktidarsızlığın fazlasıyla endişe verici bir sorun olduğunu gösterdi. Erkeklik gücündeki eksiklik, sanki iktidarsız erkek temel bir özelliğini yitirmiş gibi, önemli bir kişilik bozukluğu olarak algılanmaktadır. İktidarsızlık Müslümanların ortamında Avrupalılara kıyasla çok daha yaygındır. Görüştüğümüz çok sayıda Müslüman pratisyen hekim, tek bir konsültasyon sırasında bile iki veya üç iktidarsızlık vakasının tespit edildiğini söyledi. Bununla birlikte, bu çevrede doktor genellikle en son danışılan kişidir. İlk olarak dervişe, yani *taleb'e*¹⁴⁶ başvurulur, çünkü, daha sonra göreceğimiz gibi, bu rahatsız-

145 IMEC Fanon arşivi, daktilo edilmiş yazı FNN 1.4. Tarihi belirtilmemiş, yayımlanmamış metin, Jacques Azoulay'nin tezinin ardından yazıldığına göre muhtemelen 1954'ün sonunda veya 1955'te yazılmıştır. IMEC'te bulunan daktilo edilmiş yazısının ilk başlığı "Kuzey Afrikalı'nın Cinsel Rahatsızlıklarına Giriş" şeklindeydi (çoğulun üzeri çizilmiştir)...

146 *Taleb*: Yazan kişi. Kuran'daki eski ifadeleri okuyup yazmayı bilmek gibi temel bir niteliğe sahip bir çeşit şifacı; halkın çoğunluğu okuryazar olmadığından bu insanların etkisi büyüktür.

lıkların neredeyse hiçbir zaman organik bir kökeni olduğu düşünülmez. Bunlar genellikle büyülerle bağlantılıdır ve büyüyle tedavi edilmelidir.¹⁴⁷

Bu bakış açısından hareketle, üzerinde çalışma yürüteceğimiz kadın cinselliğine ilişkin olguların durumunu da anlayabiliriz. Cinsel rahatsızlıkları psikopatolojik açıdan kavrama yönündeki bir teşebbüs ana hatlarıyla ortaya konabilir.

Klinik bakımdan üç ana iktidarsızlık grubunu kabaca ayırt edebiliriz: hormon eksikliğine bağlı iktidarsızlık, lumbosakral omurgadaki organik bozukluklarla ilişkili sinir sistemi kökenli iktidarsızlık ile merkezi veya psişik sinirsel iktidarsızlık.

Bu ayrımlar kısmen Müslümanların inançlarında da görülür. Alger yakınlarındaki Castiglione’de yaşayan ve bu bölgede ünlü bir *taleb* olan, hatta söylendiğine göre iktidarsızlık tedavisinde uzmanlaşmış S. A. ile görüşmeyi başardık. Açıklamaları, doğrusu, bize biraz kafa karıştırıcı geldi, fakat iktidarsızlığın klinik, etiyolojik ve özellikle de terapötik açıdan dikkatle incelendiği, bizim de bulabildiğimiz bir kitaptan ilham alıyordu. Bu, Ortaçağ’da yaşamış bir Arap yazarın, aslen Kuran yorumcusu olarak bilinen El Süyûti’nin *Tıbbı ve Bilgelige Dair Merhamet Kitabı*’ydı.¹⁴⁸ El Süyûti’ye göre iktidarsızlık üç sebepten gelişebilir: cinsel organların sakatlığı, iblislerin nefesleri ve büyü.

- Birinci grup, yetersiz gelişim, testiküler atrofi gibi cinsel organların belirgin sakatlığından kaynaklanan tüm iktidarsızlıkları içerir. Bu bozukluğa genellikle cinsel isteğin zayıflığı ya da yokluğu eşlik eder. Burada iktidarsızlık bir sakatlığa atfedildiğinden genelde *taleb*’in tedavi imkânlarının ötesindedir. Görüldüğü kadarıyla, hasta bu durumda kendi isteğiyle, hatta düzenli olarak doktora başvurur. Süyûti bu durumda yapılabilecek en iyi şeyin, yabani bir eşekten ölmeden önce alınmış penisin, ayrıntılarıyla açıkladığı çeşitli baharatlarla karıştırıldıktan sonra hastaya yedirilmesi olduğunu belirtir.

147 Bkz. Desparmet, *Le Mal magique*, Jules Carbonel, Cezayir, 1932. (Joseph Desparmet, *Le Mal magique. Ethnographie traditionnelle de la Mettiddja*, Cezayir Edebiyat Fakültesi Yayınları, Ancien bulletin de correspondance africaine, dizi 1, c. 63.)

148 *Livre de la clémence sur la médecine et la sagesse de Jalal Eddin El-Soyouti*. Mustafa Tac El-Kutubi tarafından Tanta’da (Kahire) yayına hazırlanmıştır. Alıntılanan kısımlar tarafımızca tercüme edilmiştir.

• *Cinlere*¹⁴⁹ bağlı iktidarsızlık farklı niteliktedir: “İblislerin nefesleriyle iktidarsız hale gelen adam bir kadınla ilişkiye girmeden önce boşaldığını fark eder,” diyor Süyûti. Görüldüğü gibi, söz konusu edilen şey erken boşalmadır.

Bu iktidarsızlık, erkeğin yakın ya da uzak geçmişte rahatsız ettiği cinlerin bir cezası olarak yorumlanır ve bu iblislerin özellikle alıngan oldukları bilinmektedir; dolayısıyla onların gazabından korunmak için sürekli olarak yatıştırıcı törenler düzenlenmesi gerekir:

Topraktaki ruhların korkusuyla, tükürmeden önce eli ağza koyup *Bismillah* demek önerilir, böylece orada bu ruhlardan biri varsa, uzaklaşması için uyarılmış olur. (...) İşemenin de kendine göre çeşitli uyarı, yönlendirme ve davranış ritüelleri vardır; köylüler bunlara sadık kalırlar. Çocukların özellikle geceleri sokağa, iç avluya, bahçeye, çöplerin üzerine, tekinsiz olduğu bilinen yerlere işemesine özen gösterilir. Cinlere saygıda kusur edenler,

149 Cinler veya iblisler Kuzey Afrika ruhsal patolojisinde önemli bir rol oynamaktadır. Psikiyatride cinlerin bu etkisi, Profesör Porot’dan esinlenen Suzanne Taïeb’in tezinde ayrıntılarıyla incelenmiştir. Bizden biri de bilinç yapısının bozulmasının farklı seviyeleriyle cinlere olan inanç arasındaki ilişkiyi tezinde ele almayı düşünmektedir. (Jacques Azoulay tezinde Suzanne Taïeb’in tezine aynı terimlere atıfta bulunmaktadır: “Burada Kuzey Afrika psikiyatrisinin oldukça ilginç bir yönüne temas etmekteyiz. Akıl hastalığı hastanın dışındadır. Tanrı tarafından gönderildiği gibi yine Tanrı tarafından geri alınabilir. Bazılarına göre, dervişin yönettiği şeytan çıkarma ayinleri esnasında yakalanmaya çalışılan ruhlar olan cinlerden kaynaklanır.” Bkz. Suzanne Taïeb, *Les Idées d’influence dans la pathologie mentale nord-africaine. Le rôle des superstitions.*)

Blida Psikiyatri Hastanesi’nde asistan doktor olan, 17 Ağustos 1907 doğumlu Suzanne Taïeb tarafından 24 Haziran 1939’da Cezayir Üniversitesi’nde sunulup savunulan tıp doktora tezi. Tez yöneticisi ve jüri başkanı Antoine Porot’ydu. Suzanne Taïeb tezinin sonunda şöyle yazıyordu: “Nüfuz altında kalma fikri Kuzey Afrikalı yerlilerin ruhsal patolojisinde çok yaygındır. Bu fikirler, bu insanlarda çok yaygın ve derinden kök salmış inançların ve batıl inançların ifadesidir. Gerçekten de bu yerlileri psikolojik açıdan niteleyen şey oldukça kendine has bir ‘ilkelcilik’tir; burada, Lévy-Bruhl’ün ve Blondel’in ‘ilkel zihniyet’ üzerine yaptığı çalışmalarda tanımlandığı anlamda, çokça mistisizm ve dinsel saflık bulunmaktadır. Onlar için akılcı ve bilimsel açıklamalar mevcut değildir; tartışılmayan, denetlenemeyen, tabi olunan ve kötücül olduklarında kendilerine karşı savunma araçları bulmamız gereken doğaüstü edimler ve duygusal değerler söz konusudur sadece. (...) Bütün bu inançlarla yerlinin ruhsal patolojisinin farklı tezahürlerinde karşılaşılır. Yaşadığı tüm anormal hisler (koenestezik bozukluklar, halüsinasyonlar), davranışlarındaki tüm düzensizlikler bu büyümlü etkilere bağlanacaktır” (s. 147 ve devamı).

Suzanne Taïeb hakkında bkz. Laura Faranda, *La signora di Blida. Suzanne Taïeb e il presagio dell’etnopsichiatria*, Armando, Roma, 2012.

Arapça ifadeyle “itibarlarını zedeleyenler”, hemen hemen her zaman cilt hastalıkları, duyu yoksunluğu, sinir hastalıkları, delilik gibi patolojik rahatsızlıklarla cezalandırılırlar.¹⁵⁰

Hastalarımızdan birinin, yaşadığı iktidarsızlığı, bir Mevlit Kandili kutlaması sırasında yeni kesilmiş bir koyunun kanına yanlışlıkla basmış olmasıyla ilişkilendirdiğini belirtebiliriz.¹⁵¹

Cinleri rahatsız ettiği için iktidarsızlık yaşayan adam *taleb*’e başvurmalıdır; o da cinleri farklı şekillerde yatıştırmaya çalışacaktır: dualar, sürekli olarak vücutta taşınması gereken deri bir kese içinde bulunan büyülerin yazılı olduğu muskalar hazırlamak veya belirli ürünleri yemek. Danıştığımız derviş sonuçların çoğunlukla olumlu olduğunu söylüyor.

• Yapılan bir büyüye atfedilen iktidarsızlık vakaları en sık ve en karmaşık görünenlerdir. İktidarsızlık burada ereksiyonun imkânsızlığı ya da cinsel ilişki anında ereksiyonun kesintiye uğramasıyla kendini gösterir. Bu durumda erkeğin büyülendiği ya da bağlandığı söylenir (*marbout*).

Büyü genellikle kocasını iktidarsız kılmak isteyen kadın tarafından yapılır; ancak, kendini bu konuda yeterli bulmayan kadının, bu büyüleri yapmaktaki bilgisiyle ünlenmiş başka bir kadına başvurduğu da olur. Bu durumda, iktidarsızlık çoğunlukla seçime dayalıdır. Böylece, aldatılmış kadın kendisi haricindeki her kadın için kocasını iktidarsız kılabilir. Bu büyüün meşru görüldüğü söylenebilir, genel ahlak tarafından neredeyse tamamen kabul görmüştür. Beyaz büyü denen şeyin parçasıdır.

Ancak, büyüün bağlayıcılığı bütünsel olabilir: Bu durumda, erkek tamamen iktidarsızdır. Kocasından intikam almak isteyen kıskanç veya terk edilmiş kadının durumu buna örnektir. Bu kez, toplumun açıkça mahkûm ettiği, kara büyüün katılımcısı olan şeytanın etkisiyle gerçekleştirilen kötücül bir edim söz konusudur, çünkü bir yanda aile biriminin korunması, bir değer in savunulması varken, öte yanda yalnızca erkek imha edilir, yok edilir.

Kullanılan yöntemler çok çeşitlidir. Biz en tipik olanlarından birkaçını sıralayacağız. Kocasını kendisine bağlamak isteyen kadın ereksiyon halindeki penisin uzunluğunu yün bir ip yardımıyla ölçer. Kadın ipin iki ucuna birer düğüm atıp ipi saklar. Böylece, adam iktidarsız hale gelir.

150 Joseph Desparmet, *Le Mal magique, age.*, s. 194.

151 Dökülen kan ve süt kirlenmemelidir: Onlar toprağın ruhları içindir. Kuran’ın bazı tefsircileri kan içmenin yasaklanışını bu bakış açısından yorumlamak gerektiği kanısındadır (Maide suresi, ayet 4).

Veyahut kocasının habersizce üzerinden geçeceği yepyeni yuvarlak bir aynayı ayaklarının altına koyabilir. Ya da ayaklarının altına katlanabilir bir bıçağı açık halde koyar, sonra da bıçağı kapatır. Çok daha dikkat çekici başka yöntemler de vardır: Örneğin, Alger yakınlarında, kocasını kendine bağlamak isteyen kadına, sperminin birkaç damlasını alıp belirli bir yerde bulunan beyazımsı bir toprakla karıştırarak insan biçiminde küçük bir heykelcik yapması önerilir. Daha sonra bu heykelcik sadece kadın tarafından bilinen bir yerde, genelde terk edilmiş bir mezarda saklanır. Bir keçinin boynuzuna bazı büyüülü ifadeler yazıldıktan sonra mezarlığa atıldığı da olur: Böylece, adam giderek iktidarsızlaşır.

Sayılan bu yöntemler bütünü kapsamaz; yöntemler yerlere, belirli geleneklere bağlı olarak değişiklik gösterir, ancak ortak bazı özellikleri vardır. Her şeyden önce söz temel değerdedir: Büyüde vücut hareketlerine eşlik eden ve bunu geçerli kılan bir dua ve büyüülü kelimeler her zaman mevcuttur. Bu nedenle, bağlanacak erkeğin soyunun, özellikle de annesinin adının bilinmesi gerekir. Büyü ritüelinde, bağlama hareketlerine öğütler, talimatlar, gerçek sözlü bildirimler eşlik eder.

Ayrıca, büyüsel dinsel türdeki tüm olgularda görülen düğüm ve bağların bu bağlama uygulamalarındaki önemini belirtmekte de fayda var:

Genç çiftleri korumak için düğün töreninde düğümlerin ve iplerin kullanımı önemlidir; oysa, aynı zamanda, bilindiği gibi, eşler arasındaki cinsel birlikteliği engelleme riski oluşturan da bu düğümlerdir. Ancak, bu ikilem, düğümlerin ve bağların büyüsel dinsel bütün kullanımlarında gözlemlenebilen şeydir... Kısacası, bu büyüsel ve büyüsel tıbbi ritüellerin tümünde temel önem taşıyan şey, herhangi bir bağlamada, her türden bağlama ediminde bulunan kuvvete verilen yöndür.¹⁵²

Kadın düğümü ya da ikame heykelciği yok ederek büyülemekten vazgeçerse, iktidarsızlaşmış erkek iyileşebilir. Ancak, kadın her zaman bu kadar merhametli değildir, bu yüzden burada yine *taleb*'in müdahalesi vazgeçilmezdir. *Taleb* bir önceki vakada olduğu gibi yine büyüülü ifadelere, muskalara, hastaya yutturduğu çeşitli karışımlara başvurur.

¹⁵² Mircea Eliade, "Le Dieu lieu", *Images et Symboles* içinde, Gallimard, Paris, 1952, s. 147. ("Le 'Dieu lieu' et le symbolisme des nœuds", *Images et Symboles, Essais sur le symbolisme magico-religieux*'nün 3. bölümü; bu deneme daha önce *Revue de l'histoire des religions*'da c. 134, no.1-3, 1947, s. 5-36 yayımlandı.)

Ancak, iktidarsızlığın cinlerden mi yoksa büyüden mi kaynaklandığına bağlı olarak kullanılan formül ve ürünler değişiklik gösterir. Daha doğrusu, formüller ve ürünler her vakaya özel olarak uyarlanmıştır ve tedavi edilecek iktidarsızlığın doğasını belirlemeyi mümkün kılan çok karmaşık sistemler, gerçek anahtarlar vardır. Bu sistemlere, her harfin geleneksel olarak belirli bir sayıyı temsil ettiği hastanın adı, annesinin adı, tedavinin günü, hastalığın süresi gibi şeyler dahil edilir.

Dolayısıyla, çok detaylı olmasına rağmen, El Süyûtî'nin kitabında epey düzensiz, oldukça karmaşık bir sınıflandırma görülür; bu durum, şüphesiz, her *taleb*'in bu sınıflandırmaya kendi kişisel notlarını eklemesine de imkân tanır. El Süyûtî'den alıntılarımızın birkaç ilginç ifade şunlardır:

Büyü yoluyla iktidarsızlaşan erkek, eğer iktidarsızlığı bir yıldan kısa süreliyse, zencefil, biber, karanfil gibi çeşitli Hint baharatları içirilerek iyileştirilir. Eğer iktidarsızlığı bir yıldan daha uzun süreliyse, hastaya yukarıda belirtilen baharatlarla birlikte tilki veya yabani eşek penisini bir hafta boyunca yedirmek gerekir. Ayrıca, iktidarsızlık su içerisinde önce ısıtılan, sonra da soğutularak hastanın altına yerleştirilen¹⁵³ bir baltanın¹⁵⁴ üzerine bazı ifade ve işaretler yazılarak da iyileştirilebilir.

Kadın ve kocasının isimleri, Kuran'daki bazı ayetlerle birlikte, şu ifadelerin de eklenmesiyle, bir fincan tabağına yazılabilir: "Allahım, şu adamla şu kadını bir araya getirmen için yalvarıyorum." Ya da hastanın kasık bölgesine Kuran'daki şu ifade yazılır: "Allah'tan ve Peygamber'den ayrılanlar öncekiler gibi yok edilecektir."

İşte, iktidarsızlığı iyileştirmenin bir başka yolu: Adamla kadının cinsel organlarına sürdükleri yağla dolu bir vazanın üzerine bir dizi Kabalistik ifade yazılır. Kimi kez ise sert bir yumurtanın üzerine dokuz kareden oluşan Kabalistik bir tablo çizilir, bu karelere belirli sayı ve harfler yazılır ve bu tablonun her bir kenarına şu niteleyici sıfatlar yazılır: şiddetli, güçlü, sert, muktedir. Bu yumurta iktidarsız adama yedirilir. Yumurtanın kabuğu ise yumurtayı pişirmekte kullanılan küçük bez bir torbanın içine konur, torba da kadının boynuna asılır.

Kısacası, *taleb*'in bir çeşit karşı büyü yaparak büyüyle savaştığını görüyoruz: Bir yandan, cinsel organın yerine ikame ürün görevi gören hayvan organı koyar diğer yandan da, büyü ifadelerine, anahtar, açmak,

153 Hasta bu şekilde ortaya çıkan buharı solur.

154 Balta büyüünün başını keser.

kazık, Hz. Musa'nın asası gibi kelimelerin sıkça kullanıldığı büyü yüklü ifadelerle karşılık verir. Castiglione'deki derviş bize on yıldır iktidarı bağlanmış olan Tiaretli bir adamın bu tür uygulamalarla bir haftada iktidarsızlığından kurtulduğu bir vakadan bahsetmişti.

Erkeğin iktidarsızlığının çoğunlukla büyüyle, bağlanmayla ilişkilendirildiğini gördük. Ancak, bağlanma kadınlar için de söz konusu olabilir.

• Gerçekten de, genç kızların aileleri tarafından bağlanması yaygındır. Bu durumda, amaç onların bekaretini korumaktır. Kelimenin tam anlamıyla anatomik bekaretin evlilik öncesi genç kızda kesinlikle korunması gerektiği iyi bilinmektedir. Bakire olmayan bir kızı bakire diye vermek, koca karşısında anne baba açısından ciddi bir hakaret ve aldatmaca¹⁵⁵ olacaktır ve düğün günü gelinin anne babası genç kadının bekaretinin kesin kanıtı olan kanlı çarşafı bütün aileye sunmak için kocanın gerdek odasından çıkacağı anı bekler. Bakire olduğu ispat edilemezse, kocanın kızı anne babasına geri gönderme hakkı vardır; evlilik kadının insan olarak, toplumsal anlamda kabulünün tek yolu olduğundan, bu durumda utanca ve bekârlığa mahkûm olacaktır.

Genel olarak, evlilik öncesinde genç kız annesi veya yaşlı bir kadın akrabası ona eşlik etmediği sürece evden dışarı çıkamaz, ancak bazen, özellikle kırsal kesimde bu kural çiğnenebilir, çünkü keçi veya koyunları otlatmak, tarlalarda başak devşirmek ya da pınardan su taşımak gerekir. Bu nedenle, anne babalar herhangi bir "kaza"yı önlemek için kızlarını bağlamaya özen gösterirler. Bu bütün ailenin korunmasıdır ve bağlanma gizli değildir: Bağlanan kişi durumdan haberdardır, ritüelde o da yer alır.

Bu ritüellerin çok çeşitli teknikleri vardır ve bunlar ailevi ve yerel geleneklere göre değişiklik gösterir. Bu tekniklerden sık kullanıldığını düşündüğümüz biri, evliliğinden önce ailesi tarafından bağlanmış olan, bizim servisteki Müslüman bir hemşirenin aktardığıdır: Genç kız, anaharla kilitlenen yepyeni bir valizin üzerine oturtulur.¹⁵⁶ Bunun üzerine annesi kutsal bir söz söyleyerek valizi kapatır; böylece, genç kız bağlanır. Düğünde bu hareketler tersinden tekrarlanacaktır: Genç kız valizin üzerine oturtulur, annesi valizi açar ve bu sayede bağlanma kalkar.

155 Gerçekten de, bir bakirenin drahoması bekâretini kaybetmiş bir kadınınkinden çok daha fazladır.

156 Bu valizi kible yönündeki bir dükkândan satın alınan daha doğru olduğunu söyleyenler vardır.

Bu törenlerde sembolik değeri belirgin olan bağlar, düğümler, asma kilitler sıklıkla kullanılır, ancak sonuç her durumda aynıdır: Kız, beka-retine yönelik her saldırıdan –ister kabul edilmiş olsun ister olmasın– korunmuş olur. Bu koruma mekanizmasının nasıl işlediği kesin olarak belirlenmiş değildir: Genelde olası bekaret bozucuyu iktidarsızlaştırarak işlediği sanılır. Bu koruma öyle mutlak ki, bazen öngörülemeyen sonuçlara da yol açabilir.

Bir kadının vakasından söz edilmişti bize: Kadın gençliğinde bağlanmış ve annesi bağıni çözmeden ölmüştü. Bu kadın defalarca evlenmesine rağmen, onunla ilişkiye giremeyen eşleri tarafından her seferinde geri gönderilmişti. Şu anekdotu da aktarabiliriz: Bir genç kızın amcası, oğlan çocuklarıyla fazla beraber gördüğü kızın itibarına zarar gelmesinden çekinerek onu annesine şikâyet ettiğinde, kız bağlandığından korkacak bir şey olmadığı karşılığını almıştır.

• Bağlananlar sadece genç kızlar değildir. Boşanmış bir kadının anne babası da kızlarının geçici bekârlığa riayet edeceğinden emin olmak için onu bağlayabilir. Bazen de anne babalar kızlarının boşanmadan bu yana ciddiyetlerini koruduğunu göstermek için evlilikten birkaç gün sonra bile bağıni çözmeyebilirler.

• Bazen de, eşinin sadakatinden kuşku duymak için sebepleri olan erkek, kadını bağlamaya getirir. Bu durumda iki türlü bağlama olur: Genelde kocası dışında kadınla ilişki kurmak isteyen her erkek iktidarsızlaştırılır. İktidarsız bağlamada gözlemediğimiz seçime dayalı bağlama kavramı burada karşımıza çıkar. Ama aynı zamanda büyü kadındaki her arzunun, hatta yaşama zevkinin yok olmasına neden olur; bu ise, gerçek bir duygusal ölüme sebep olarak, evlilikteki sadakatsizlik riskini tamamen ortadan kaldırmaya yöneliktir.

• Son olarak, kadın başka bir kadın tarafından, bir yabancı tarafından bağlanabilir: Örneğin, genellikle aldatılan ya da başka biri için terk edilen bir kadın, diğer kadını kendi kocasıyla kalmasını engellemek için bağlar. Ancak, önceki vakalarda genç kız ya da kadının bağlanması ortak ahlakın benimsediği, yasal ve normal bir uygulamayken, burada bir intikam, kötülük niteliği edinir ve bundan dolayı toplum tarafından da kınanır. Erkeğin bağlanmasında gördüğümüz kara büyü, beyaz büyü ayırımının aynısıdır bu.

Günümüz Cezayiri'nde Ruhsal Destek

Jean Dequeker, Frantz Fanon, Raymond Lacaton, M. Micucci, F. Ramée
(Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi), Ocak 1955¹⁵⁷

Cezayir'de acilen tedavi edilmesi gereken hastaları kabul edebilecek ve Fransa'da hastaneye yatırılmış Müslümanların ülkelerine geri gönderilmesi taleplerine yanıt verebilecek, binlerce yatak eksikliğinin yaşandığı, keza Orléansville depreminin¹⁵⁸ hayati önemde iki yüz yatağı da işlevsizleştirdiği bir dönemde, *L'Information psychiatrique* dergisinin, bir sayısını Fransa'nın denizasıırı topraklarındaki kuruluşlara ayırması bizi özellikle mutlu etti.

Sömürgelerde psikiyatrik destek sorunu, 1912'de, 22. Psikiyatrist ve Nörologlar Kongresi'nde Reboul ve Régis'nin sunduğu raporla tam anlamıyla ortaya konmuştu. Kongre üyeleri geçerli bir destek sağlamanın gerekli koşullarını ifade eden arzularını belirtmişlerdi. Bununla birlikte, Cezayir'de Doktor Lasnet ile Profesör A. Porot'nun teşvikiyle psikiyatrik desteğin sağlanması için 1932 yılına kadar beklemek gerekmiş-

157 *L'Information psychiatrique*, c. 31 (4. dizi), no. 1, Ocak 1955, s. 11-18.

158 9 Eylül 1954. O dönemin kaynaklarına göre bin beş yüz ölü, bin iki yüz yaralı ve altmış bin evsiz Blida'dan bin sekiz yüz metre yukarıda bulunan ve bir Kızılağ kuruluşu olan Ceméa çocuk topluluğunun yöneticisi Jacques Ladsous, Fanon'un katılımını şöyle anlatıyor: "O dönemde Orléansville diye anılan yerdeki deprem benim yatılı hasta sayımı üçe katladı (120 x 3). Elbette, asıl kaygımız bize emanet edilen kişilerin acı çekmesine izin vermemek, acılarını dindirmektir. Frantz Fanon çocukların maruz kaldığı travmayı ekibimizin anlamasına yardımcı olurken, biz de o sırada futbol sahasının inşası ve kurulması çabasına destek vererek akıl hastanesini dönüştürmesine yardımcı oluyorduk" (Jacques Ladsous, "Fanon: du soin à l'affranchissement", *Vie sociale et traitements*, no. 89, 2006, s. 25-29). Ladsous, Chréa'da bulunan çocuk topluluğundaki hemşire ve eğitimcileri travma bakımı konusunda eğitmek için Fanon'un gösterdiği çabayı ve Blida döneminde temaslarının düzenli olduğunu da doğruladı (10 Ocak 2015 tarihli görüşme).

ti. 14 Mart 1933 tarihli bir kararnameyle başkentteki doktorlara çağrı yapılarak Cezayir'deki psikiyatri servislerinde doktorların işe alınması konusunda düzenlemeye gidilebildi. Cezayir'deki psikiyatri servislerinin -Alger, Oran ve Konstantin kentlerindeki birinci seviye servisler ile Blida Psikiyatri Hastanesi- işleyişini 10 Ağustos 1934 tarihli iki talimat düzenlemektedir.

Birinci seviye servisler için açık servis ve gözlem formülü benimsenmişken, Blida Psikiyatri Hastanesi 30 Haziran 1838 tarihli kanunun öngördüğü koşullar altında faaliyet göstermek zorundaydı. Böylece, adım adım bir şeyler gerçekleştirilir ve Temmuz 1935'te Konstantin açık servisinin açılmasıyla birlikte önceden planlanan düzen yerine getirilmiş olur.

1938 yılında Alger'de düzenlenen, Fransa ve Fransızca Konuşulan Ülkelerin Psikiyatrist ve Nörologları Kongresi'nde sunduğu raporunda, Aubin, Cezayir'in kaynaklarının bir bilançosunu çıkarmıştı: birinci seviye servislerde, Alger kırk üç yatak, Oran elli beş yatak, Konstantin altmış iki yatak. O dönemde Blida Hastanesi'ndeki hasta sayısı bindi (öngörülen kapasiteyi çoktan aşmıştı).

Daha o dönemde psikiyatri teknik danışmanı olan Profesör Porot ısrarla yatak sayısının artırılmasını talep eder: Beş bin yatağa ihtiyaç olduğu kanısındadır ve Oran ile Konstantin'de psikiyatri hastanelerinin inşa edilmesini önerir. Ne yazık ki, tavsiyeleri dinlenmemiştir ve Aumale ile Orléansville'deki psikiyatri ek birimlerinin kurulması psikiyatrikaçından tatminkâr bir çözüm teşkil etmemiş, ihtiyacı karşılayacak yatak sayısı sağlanamamıştır. 1938 yılından beri inşaatlarda önemli bir gelişme kaydedilemediğinden 1954'te de durum benzer şekilde devam etmektedir.

Cezayir on milyon nüfuslu bir ülkedir: sekiz buçuk milyon Müslüman, bir buçuk milyon Avrupalı. Cezayir'de psikiyatri şu ilke üzerine kuruludur: Her kısımda birinci seviye servis ile ikinci seviye servis bulunmaktadır. Alger'de birinci seviye servisi seksen bir yataklı bir fakülte hastanesi olan Mustapha Hastanesi'ndedir. İki bin iki yüz yataklı Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi, üç yüz yataklı Aumale ek birimi ile iki yüz yataklı Orléansville ek birimi ikinci seviye servisi temsil etmektedir.

Birinci seviye servisinin Oran Hastanesi'nde bulunduğu Oran bölgesi toplam beş yüz kırk beş yatağa sahiptir. Konstantin'in birinci seviye servisi de yetmiş altı yataklı Konstantin Hastanesi'dir. Bougie, Philippeville, Guelma ve Bordj-Bou-Arreidj'deki yerel birimler on altı yatakla ikinci seviyeyi temsil etmektedir.

Bu psikiyatri servisleri Oran bölgesinde bir psikiyatristin, Konstantin bölgesinde bir psikiyatristin, Blida Hastanesi'nde beş psikiyatristin, Mustapha Hastanesi'nde bir psikiyatristin idaresindedir. Fakülte kliniği ise Profesör Manceaux ile asistanlarının idaresi altında. Başka deyişle, on milyonluk nüfus için sadece sekiz psikiyatrist ve iki bin beş yüz yatak vardır.

Dahası, 1952'de akıl sağlığını yitirmiş beş yüz otuz altı Müslüman başkent hastanelerinde tedavi altına alındı. Buradan hareketle, her dört bin kişiye yaklaşık bir yatak düştüğünü görüyoruz. Blida-Joinville Hastanesi'nin bin iki yüz hasta için planlandığını hesaba katarsak –ki katmalıyız–, servislerin giderek dolması hastanenin tüm verimliliğini düşürdüğünden, her yedi bin kişiye ancak bir yatak düşer.

Bu koşullarda çalışmak isteyen bir psikiyatristin ne kadar çok sorunla karşılaşabileceğini kolayca tahmin edebiliriz. Bu incelemede, geçerli bir psikiyatri uygulamasının günümüzde çok zor olduğunu hasta girişleri, hastanede yatış ve taburcu şeklindeki üç düzlemde ortaya koymak istiyoruz.

Hasta girişleri

Metropolde ikametgâhı olan ve başvuru talebinde bulunan hastalar zorunlu olarak hastaneye kabul edilirken Cezayir'de durum böyle değildir; burada kabul edilme ancak boş yerlerin (yani hastaneden çıkışlar ve ölümler) varlığına bağlıdır. 23 Eylül 1954 tarihinde Blida'nın hasta kabul bölümünde sekiz yüz elli dosya beklemektedir. Dosyaların dağılımı şu şekildedir: Avrupalı kadınlar otuz üç; yerli kadınlar yüz kırk bir; Avrupalı erkekler seksen yedi; yerli erkekler beş yüz seksen üç. Cezayir'in üç vilayetinden gelen bu dosyaların sayısı istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Dosyaların çoğu birkaç aydır, bazen de bir yıldan fazla süredir beklemektedir. (Ayrıca, hastaneye yatma sırası gelene kadar bazı hastaların iyileştiği de vakidir...)

Yaşanan bu gecikmeler çeşitli olaylara yol açmaktadır:

- Hastaneye geç yatan kişilerin saldırgan tepkileri.
- Tepkileri ölçülemeyen bir hastaya karşı ailenin saldırgan tepkileri.
- Geciken tedavi dolayısıyla durumun ağırlaşması.
- Küçük skandallar: Acil olarak hastaneye kaldırılan hastalar reddedilir ve ailelerine dönmeden önce parmaklıklar önünde uzun süre beklerler.

Cezai yaptırımı olan tepkiler gösteren hastalar muafiyetten yararlanırlar ve hastanede yer beklerken hapiste tutulurlar. Yakın dönemde, valilik, hastane müdüründen bu “adli tıp” vakalarının öncelikli olarak, en fazla bir ay içinde hastaneye alınmasını talep etti. Böyle bir önlemin belki de yalnızca daha akut ve belirgin rahatsızlıklara sahip kişilerin aleyhine uygulanabileceğini söylemeye gerek bile yoktur.

Genel manada hastanelere yerleştirilme biçimi aşağı yukarı aynıdır: Hastaların neredeyse tamamı resmi olarak yatırılmıştır, çünkü 22 Eylül’de mevcut iki bin yüz bir hastanın sadece yüz otuz altısı gönüllü olarak yatmıştır (bunların da sadece on beşi ücretlidir).¹⁵⁹ Ücretsiz gönüllü yatırılma talebi, aslında, iki üç aydan önce asla tamamlanamayan “akıl sağlığını yitiren hastanın ailevi durumu ve gelir durumu” üzerine karmaşık bir idari soruşturmaya tabidir. Bununla birlikte, ücretsiz gönüllü yatırılma talebi sayısının artma eğiliminde olduğu görülüyor: Öncelikle resmi yatırılma emri verilir, ancak kabul gerçekleştirilemediğinde ücretsiz gönüllü yatırma başvurusu yapılabilir ve hastaneye yatırılmadan önce çoğu kez olumlu sonuçlanır.

Son olarak, hasta girişlerinde, –çoğunlukla Faslı veya güney bölgelerinden– bazı hastaların kesin kimliğinin saptanamaması nedeniyle özellikle idari düzeyde zorluklar yaşanabilmektedir. Soyadı olmayan bu hastalar daha sonra bir kayıt numarası ve bir fotoğraf sayesinde hastaneye kabul edilir.

¹⁵⁹ Resmi yerleştirme, kamu düzeninin bozulması veya hastanın tehlikede olması durumlarında bir doktor tarafından emredilir; gönüllü yerleştirme, çoğunlukla aile veya arkadaşlar tarafından talep edilir; ayrıca ücretsiz gönüllü yerleştirme de vardır.

Hastanede yatış

Hastane koşulları daha fazla genişletilemediği için en küçük alanlar dahi hızla kullanılabilir hale getirildi. Servislerdeki aşırı yoğunluk öyle bir hal aldı ki, yönetmelikte öngörülen kapasite neredeyse her yerde iki katına çıktı: Otuz iki hasta için planlanan bir verem bölümünde şimdi altmış dört hasta kalmakta. Kırk dört hasta için planlanan “ajite”¹⁶⁰ bölümünde ise şimdi yüz altı hasta barınmakta. Seksen kişinin kalması için tasarlanan ağır hastalar bölümünde şu anda yüz altmış beş hasta var, vb. İnşaatı sırasında dokuz yüz yetmiş bir hasta için planlanan hastanede de şu anda iki binden fazla hasta barınıyor. Neredeyse tüm yemekhaneler, banyolar yatakhaneye dönüştürüldü; ilaveten, yemekhane sayısının da yetersiz kalacağı öngörülüyor.

Yüz yetmiş yataklı bir koşutta hangi tedavi faaliyetini gerçekleştirmeyi umabiliriz? On dört yıldır, doktorlar, idareden atölyeler, günlük faaliyet odaları inşa edilmesini istiyor. Yirmi yıl önce inşa edilen şapel sadece bir ibadet yeri olarak kullanılmıyor (rahip ayda bir kere geliyor): ergoterapi atölyesine, hastabakıcılar için sınıfa, sinema salonuna dönüştürüldü. Aynı şekilde, camide de sepetçilik ve örgü atölyesi kuruldu; müftü ayda iki kere namaz kıldırılmaya geliyor.

Hastane koşullarındaki çok sayıda hastanın (ergoterapi görmeyenlerin) yapacak hiçbir şeyi yok; kahvaltıdan sonra avluda pinekliyorlar; oturacakları bir salon yok. Hastanın yere oturmak dışında pek az oturma imkânı var; yazın da Cezayir güneşi çok yakıcıdır...

Mali servislerdeki personel sayısı önemli ölçüde arttırılmak zorunda kalmıştır. Mutfakta otuz işçi; elektrikte sekiz; çamaşır yıkamada yirmi altı; boyacılıkta on dokuz; duvarcılıkta on dokuz; çamaşırhanede yirmi. Bu durum tabii ki hastanenin dışarıdan yardım almaksızın kendi devamlılığını sağlamasına olanak tanımaktadır. Bürolardaki rakamlar da yüksektir: yirmi altı görevli. Mali ve idari servisler arasında iki yüz seksenden fazla işçi bulunur.

¹⁶⁰ Bu tırnak işareti, psikiyatrik bir durum olarak ajitasyon kavramının mantıklılığı üzerine Fanon ve Paumelle gibi dönemin diğer psikiyatristlerinin de belirttiği şüpheye işaret etmektedir. Bkz. “Psikiyatri Ortamında Ajitasyon Olgusu” üzerine Fanon ve Asselah’in makalesi.

Öte yandan, genel servislerin sağladığı imkânlarda paralel bir gelişme kaydedilmemiştir: Koğuşların ısıtılması da elektrikle yapıldığından aşırı yüklenilen elektrik tesisatında sıklıkla arıza çıkmaktadır. İçme suyu yetersizliği nedeniyle yazın günde sadece üç saat su dağıtımı yapılabilenmekte ve başta demanslı hastalar olmak üzere birçok serviste bu durumdan kaynaklanan ciddi sıkıntılar görülmektedir.

Bununla birlikte, tıbbi malzeme çok tatmin edicidir. Tüm talepler oldukça hızlı bir şekilde karşılanmaktadır ve denetim kurulu tıbbi masrafları hiçbir zaman sorgulamamıştır. Sağlık çalışanları nispeten kalabalıktır. Resmî rakamlara neredeyse yakınız: sakın koğuşlarda on beş kişiye bir, kabul koğuşlarında veya ajitelerin koğuşunda on kişiye bir (tıbbi görevlilerin sayısı gününüzde sekiz yüz yirmiye yükselmiştir). Son olarak, bu yıldan itibaren bir hastabakıcı okulu da kurulmuştur. Yüz yirmi hastabakıcı burada ders almaktadır, aralık ayında da bitirme sınavları olacaktır.

İşe alımlar bazen oldukça istisnai koşullarda yapılır; ne yazık ki, çoğu zaman çok fazla aday okuma yazma bilmemektedir ya da sadece kendi adlarını yazmayı bilirler. Neyse ki, hep söylendiği gibi, iyi niyet eksik değildir, personelden ne zaman daha fazla çaba sarf etmelerini istesek, çağrımıza her zaman kusursuz bir içtenlikle yanıt verdiler. Entelektüel bir bakış açısından mahrum olanlar dahi yapacak çok işin olduğu bir serviste yavaş yavaş değerli yardımlarda bulunur oldular.

Fakat, yine de, işe alımları düzenlemek zorundaydık. Bu nedenle, şu anda bir diploma veya eşdeğer bir başarı belgesi talep ediyoruz. Bu tedbirler çok hızlı bir şekilde benimsenmiştir, çünkü tıbbi idari ekip yerel düzeyde ortak sorunların öneminin giderek daha fazla farkına varmıştır. Ayrıca, hastaların yaşam koşulları da giderek düzelmektedir.

Bu işbirliği sayesinde bazı şeyleri gerçekleştirmek mümkün olmuştur. Basımını hastane idaresinin üstlendiği haftalık bir gazete bu şekilde doğdu. Gösteri salonumuz olmadığı için gece eğlencelerini koğuşlarda düzenlemek zorunda kaldık ve sahneyi, aydınlatmayı, mikrofonu kurabilmek için elektrikçiler ve marangozlar hastaların emrine verildi. Aynı şekilde, Müslümanların önemli bayramları vesilesiyle hastalara geleneksel yemekler sunulmaktadır. İdari ve mali servisler, maddi katkının ötesinde, hastalar tarafından düzenlenen toplumsal ve ortak etkinliklere büyük ilgi göstermektedir; Mağribi kahvehaneyi açanlar da yönetici ve doktorlardır.

Açıkçası, on beş yıldır burada bulunmuş farklı doktorların tekrar tekrar talep ettiği gösteri salonunu inşa etmeye karar vermezsek devam etmek zor olacaktır. Haftalık film gösterimleri, niteliği ve akustiği bu tür etkinliklere uygun olmayan şapelde gerçekleştirilmektedir. Deniz kenarına otobüsle yapılan haftalık gezilerin düzenlenmesi de son dönemlerde mümkün olmuştur.

Taburcu

Hastaneden çıkış özellikle Müslüman hastalar açısından ciddi bir sorundur. Coğrafi nitelikte kimi gerçekliklerinin varlığıyla zaten zorlaşan bu sorun, herhangi bir sağlık ve ruhsal destek politikasının yokluğunda üstesinden gelinmesi zor bir karmaşaya dönüşür. Yıldan yıla yeni yatakların eklenmesiyle artmaya devam eden bir hastane nüfusu açısından taburcu edilen hasta sayısı giderek azalmakta ya da aynı kalmaktadır. 1951 raporunda yer alan ifadelerle yer verecek olursak, hastane toptan bir boğulmaya doğru yavaş ama kesin adımlarla ilerlemektedir.

Bu durumun çok çeşitli nedenleri vardır:

1. Birinci seviye servislerden gelen hastalar iyileşme direnci ölçeğine göre titizlikle seçilir; birinci seviye servisleri için Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi tedavi edilemeyenlerin kabul edildiği bir bakımevidir.
2. Müslüman akıl hastaları ancak uzun süreli bir kamusal tehdit ve skandal evresinden sonra Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'ne gelirler.
3. Müslüman erkekler, eşlerini hastanede tedavi ettirmekten çekinmektedir.

Tüm bu etkenlerin, tedavi imkânları üzerinde olumsuz yansımaları vardır diğerleriyle hastanın taburcu edilmesi mümkün olduğunda bu sürecin sorunsuz işlenmesini engeller.

1. Müslüman kadının durumu, eşinin hızla yeniden evlenmesine olanak tanıdığından, aşılmaz zorlukların kaynağıdır. Boşanmanın ardından, iyileşen kadınlar aile ortamına yeniden uyum sağlayana kadar aylarca hastanede kalır; aileye dair somut veriler bulunmadığında, herhangi bir tıbbi sosyal hizmet yardımı olmaksızın, bu aileyi aramak gerekir.

2. Yabancı bir ortama uyumlanma çabalarının hemen hemen hepsi başarısızlığa mahkûmdur. Bunun Müslüman çevrelerdeki genel

imkânsızlığını bir kenara bırakırsak, Avrupalılar arasında da bu durum o denli zordur ki, bu ihtimali hesaba katmamak çok daha iyi olacaktır.

3. Yüzlerce kilometre uzaklıktaki ailelerle temas kurmak zordur; hiçbir tam veya kısmi tıbbi imkân sağlanamadığında, bu temaslar yöneticiler veya komiserler aracılığıyla kurulur.

4. Yaşlıların, düşünlerin, stabil saraşlıların bakımevlerine yerleştirilmeleri zordur ve genellikle başarısızlığa mahkûndur. Cezayir’de akıl hastalıkları geleneksel ve kutsal eski bir veçheyi de üzerlerinde taşır.¹⁶¹

5. Müslüman hastaların deneme kabilinden taburcu edilmesi, bir akıl sağlığı kurumunun yokluğunda, toplumsal yeniden uyumda gelişim göstermenin ve bunu yönlendirmenin imkânsızlığı göz önünde bulundurulursa, bir hayaldir. Deneme çıkışı bir doktorun yönlendirmesiyle gerçekleşse dahi, hastalarını gelip almakta maddi imkânsızlık içinde bulunan sorumlu anne babaların hastaneye uzaklığı nedeniyle genelde imkânsızdır.

6. Oran ve Konstantin bölgelerinden gelen hastalar için bu zorluklar iki ya da üç kat artmaktadır. İyileşen bir hasta, coğrafi olarak konuşursak, taburcu edilmesiyle ortaya çıkacak tüm sorunları çözebilecek kurumda kabul edildiği servise tekrar gelemmez.

Profesör Sutter daha 1940 yılında Vali Gaubert’e verdiği bir raporda üst yönetimden şu taleplerde bulunur:

1. Önleyici ruhsal destek ve tedavi sonrası klinikleri.
2. Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi’ne eklenmiş bir sosyal servis.
3. Sosyal destek tahsisi.
4. Hastaneden çıkmakta olan veya çıkmış hastalara yardım edecek bir himaye topluluğu. Bunların gerçekleşmeye başladığını görmek için 1954 yılını beklemek gerekecekti.

Ek psikiyatri birimleri

Biri (Blida’ya 120 km mesafede) Aumale’de, diğeri (Blida’ya 180 km mesafede) Orléansville’de olmak üzere iki tane psikiyatri ek birimi vardır. Bu geçici çözümü ve kolaylığı mümkün kılan şey, faal tedavilere uyar-

161 Bkz. Fanon’un, Azoulay ve Sanchez ile birlikte yazdığı makaleler.

lanmış yapıların yokluğunda, Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'nin ümitsiz hastalarla giderek daha kalabalık hale gelmesinden kaynaklanan zorunlu ihtiyaçtır.

Neredeyse tüm yapıyı kapsayan genel bir hastanede basitçe düzenlenmiş bu birimlerin tıbbi sorumluluğu, üç saati aşkın bir mesafede bulunan Blida'nın merkezine doğrudan bağlıdır. Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'nin başhekimleri ayda bir kez burayı ziyaret etmekle yükümlüdür; herhangi bir doktorun, hatta yatılı bir asistan doktorun yokluğunda, bu durum onları tüm sorumluluğu üstlenmeye zorlamaktadır. Uygulamada, bu birimler, yerelden işe alınan ve kabaca bir psikiyatri eğitiminden geçmiş bir personelle burayı yöneten Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'nin eski bölüm şeflerinin mesleki yeterliliğine terk edilmiştir.

Orléansville depreminin ardından bu ek birimdeki iki yüz hasta Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi'ne tahliye edilip kısmen çadırlarda konakladı. Kış gelmeden hastalara gerçek bir barınak sağlamak amacıyla vilayet sağlık müdürlüğü (Oran ve Konstantin'de psikiyatri hastanelerinin inşası beklenirken) onları bölgedeki şehirlerin sivil hastanelerindeki birçok yeni ek birime dağıtmayı planlıyor. Özellikle mali güçlüklerden ötürü bunun çok zaman almasından korkuluyor.

Son olarak, bazı hükümler idari olarak bu hastaneyi başşehir hastanesinden ayırmaktadır. Örnekler:

1. Yönetici, sivil hastanelerin bünyesinden seçilir; başşehirin psikiyatri hastanelerindeki yöneticilerle aynı statüye sahip değildir, "uzmanlaşma" eksikliği bir kusurdur; mevcut yöneticinin yeteneği ve kavrayışı konusunda kendimizi kutlasak da, bu yöneticinin değişmesi durumunda bir dalgalanma ve uyum döneminden çekinmek gerekir.

2. Yöneticinin yokluğunda veya yıllık izni süresince, idari servis başhekimlerden birine değil, mutemete emanet edilir.

3. Servisin başhekimini denetim kurulu üyesidir. Bu tür anormalliklerin sakıncaları tecrübeyle sabittir. Biz (yukarıdaki sorunlar nedeniyle) bu hastanenin başşehirdeki bir psikiyatri hastanesine olabildiğince yaklaşabilmesi için mücadele etmeye kararlıyız.

Sonuçlar

Bu inceleme, bize sunulan psikiyatri pratiğinin yerel koşullarından memnun olmadığımızı –hatta Cezayir’in üç bölgesindeki güncel ruhsal destek faaliyetlerinin örgütlenmesinden hiç hoşnut olmadığımızı– kanıtlar niteliktedir.

Yerel düzeyde, yönetimin on yılı aşkın süredir düzenli olarak ifade ettiğimiz şikâyetleri dikkate alacağını ve genel hastane donanımında psikiyatri hastanesinin önemini daha fazla anlayacağını umuyoruz. Donanımımızın tamamlandığını, aşırı kalabalığın azaldığını ve böylece kuruma terapötik etkinliğinin geri verildiğini görmeyi diliyoruz. Genel anlamda, ruh sağlığı dispanserlerinin ve tedavi sonrası örgütlerinin bir an önce kurulması gerekir.

Her şeyden önce, Oran ve Konstantin’de yeterli kapasiteye ve makûl bir tasarıma sahip psikiyatri hastaneleri inşa edilmelidir. Açıkçası, sorunun anahtarı oradadır ve doktorlar bunu uzun süredir tekrarlıyorlar. Doktorlar idarenin sıklıkla karşılaştığı özellikle yerel nitelikteki her türlü zorluk ve direncin farkındadır kuşkusuz; fakat artık durum basit ya da bölük pörçük çözüm yollarına başvuramakla yetinemeyeceğimiz kadar ciddi görünüyor.

Etnopsikiyatri Düşünceleri

Frantz Fanon, Yaz 1955¹⁶²

Parisli bir avukat, üçüncü sayfa haberlerinden hareketle, bize bilmek istemediği “Cezayir’e özgü sorunlar” hakkında değil, kendi dikkatini çeken olgularla alakalı bazı düşüncelerini belirtiyor. Mağrip’te yaşayan insanların kurbanı, sessiz tanığı ya da iştirakçisi olmaları sebebiyle iyi bildikleri bu ırkçılık “bilimselliğiyle” ünlenmiş zihinlere dahi sızıyor. Kuzey Afrikalıların psikiyatrisiyle ilgili metinlerin veya tıbbi yayınların basitçe yan yana getirilmesi bilimsellik iddiası güden ırkçılığın çarpıcı bir özetini sunar. Bu bağlamda, Mağrip’teki psikiyatri uygulamaları üzerine düşündüren bazı gerçekleri belirtmek yerinde olur:

1. Yerli psikiyatri yoktur.
2. Psikiyatrinin esas silahı psikoterapi, yani akıl hastası ile doktor arasındaki diyalog iken, Cezayir’de birçok psikiyatrist dil bilmemektedir.
3. Uygulanan psikoloji testleri Avrupa’da kullanılan testlerdir ve Cezayirli kitlelerin kültürünü, sosyolojisini ve yaşam koşullarını hiç dikkate almamaktadır.

Birkaç yıldır etnopsikiyatri hakkında çok konuşuluyor. Önemli monografiler kaleme alındı, raporlar sunuldu. Dünya Sağlık Örgütü geçtiğimiz

162 *Consciénces maghrébines*, sayı 5, yaz 1955. Bu metin, bu derginin “Aperçus sur le racisme: un fait divers... un article médical” [ırkçılık üzerine görüşler: bir haber... tıbbi bir makale] başlıklı küçük bir dosyasında, italik olarak yer verdiğimiz imzasız giriş yazısıyla birlikte yayımlandı; bu yazı büyük ihtimalle o dönemde Cezayir’de yayımlanan derginin yöneticisi André Mandouze’a aittir. İlk metin ise (eski direnişçileri bir araya getiren) Ulusal Yargı Hareketi’nin ilericisi avukat üyesi ve Mandouze’un arkadaşı Claude Dennery imzalıdır. İkinci metin imzasızdır, ancak Pierre Chaulet ve Alice Cherki tarafından Fanon’a atfedilmiştir. Fanon’un endişelerini açıkça yansıtan Mandouze’un girişi bunu doğrulamaktadır.

günlerde J. C. Carothers'ın¹⁶³ raporuyla bu araştırmaları resmileştirdi. Mevcut edinimler bir sistemleştirme denemesine izin verecek kadar güçlü görünmektedir.

Müslümanlara yönelik ilk psikiyatrik yaklaşım denemesinin ana hatlarını Profesör Porot 1918 yılında Alger'de çizdi.¹⁶⁴ "Müslüman Psikiyatrisi Notları" başlıklı çalışmasında Kuzey Afrikalı yerlilerin temel özelliklerini kesin bir diyagramla hatırlattı: Duygusallık hiç yok ya da pek az; telkine son derece müsait ve saf; dirençli inatçılık; Batılı çocuğun meraklı zihnine benzemeyen ruhsal çocuksuluk; kaza ve pityatik¹⁶⁵ tepki eğilimi. Kuzey Afrikalı yerlilerin cezai dürtüselliliği üzerine 1932 yılında Arrii ile birlikte yaptıkları çalışmada, Porot,¹⁶⁶ bakış açısında ciddi bir değişikliğe gitmemiştir. Sadece Kabiliyelilerin "zeki, eğitilmiş, çalışkan, tutumlu olduğunu, dolayısıyla Cezayirlilerin temel kusuru olan ruhsal zayıflığın onlarda görülmediğini" belirtmiştir.

Özellikle 1935 yılında Brüksel'de gerçekleştirilen Fransa ve Fransızca Konuşulan Ülkelerin Psikiyatrist ve Nörologları Kongresi'nde yaratıcı fikirler öne sürüldü. Baruk'un histeri üzerine raporunu¹⁶⁷ tartışan ve Kuzey Afrikalının özel durumunu göz önünde bulunduran Profesör Porot, yüksek ve kortikal faaliyetleri çok az gelişmiş bulunan ve büyük bir ruhsal zayıflık içinde olan yerlinin, esasen, bitkisel ve içgüdüsel olan yaşamı özellikle diyensefalona tabi ilkel bir varlık olduğunu, en ufak bir

163 John Colin Carothers, *Psychologie normale et pathologique de l'Africain, études ethnopsychiatriques*, Masson & Cie. Dünya Sağlık Örgütü, Cenevre, 1954. Bu çalışma, Dünya Sağlık Örgütü'nün internet sitesinde mevcuttur: <url.ca/mn8nq>. Nairobi Hastanesi yöneticisi, Güney Afrikalı John Colin Carothers (1903-1989), Fransız psikiyatrist Bernard Doray tarafından "iddialı ırkçı teorilerin sahte psikiyatrist yazarı" olarak nitelendirildi (ayrıntılı portresi için bkz. Bernard Doray, "De quoi Fanon est-il le contraire?", *Frantz Fanon International*, 25 Ocak 2012, <url.ca/mn8xq>).

164 Antoine Porot, "Notes de psychiatrie musulmane", *Annales médico-psychologiques*, Mayıs 1918 (no 74, s. 377-384).

165 Yani, histerik.

166 Antoine Porot ve Côme Arrii, "L'impulsivité criminelle chez l'indigène algérien. Ses facteurs", *Annales médico-psychologiques*, Aralık 1932, no. 90, s. 588-611.

167 Henri Baruk, "L'hystérie et les fonctions psychomotrices. Étude psychophysiologique", *Comptes rendus du Congrès des médecins aliénistes et neurologues de France et des pays de langues française* (Brüksel, 1935), Masson, Paris, 1935.

psişik şokun da farklılaşmış psikomotor tepkilerden ziyade diansefal örneklerle ifade edildiğini söyleyebilmişti.¹⁶⁸

Profesör Porot, Nisan 1939'da, *Sud médical et chirurgical* dergisinde Doktor Jean Sutter'le birlikte bu sorunu yeniden ele alır.¹⁶⁹ Sara hastalığını inceleyen yazarlar şu sonuca varacaklardı:¹⁷⁰

İlkellik, bir olgunluk eksikliği, bireysel psikolojinin gelişiminde saptanan bir durak değil, evriminin sonuna gelmiş toplumsal bir durumdur, bizimkinden farklı bir hayata mantıksal olarak uyarlanmıştır. Bu sadece özel bir eğitimin sonucu olan bir oluş biçimi değildir; çok daha derin temellere sahiptir ve sinir merkezlerinin düzenlenişinde, en azından dinamik hiyerarşisinde bir dayanağı olması gerektiğini düşünüyoruz.

Dolayısıyla, Alger Ekolü'ne göre, Kuzey Afrikalı subkortikal yapının egemenliği altındadır, daha doğrusu diansefaldır. Psikomotor işlevler kortikal olarak bütünleştiklerinde çok dayanıksız ve değişkendirler, aslında diansefale bağımlı olurlar. (Pierre) Gallais'nin yönettiği birçok çalışma ise bu hipotezlere bilimsel bir temel kazandıracaktır. Siyahilerdeki elektroensefalogram izlerini inceleyen yazarlar, bir taraftan, şiddetli tezahürlere eğilimli olan nöronal bir olgunlaşmamışlık sonucuna varırken, diğer taraftan, taban çekirdeklerinin baskın olduğunu kanıtlıyorlar. Böylece, Alger Ekolü'nün hipotezi bu şekilde doğrulanmış oldu: Psikofizyolojik düzlemde, Afrikalı Siyahi, Kuzey Afrikalıya çok benzetilmektedir; bir Afrikalı birliği vardır.

1954 yılında, Doktor J. C. Carothers, Dünya Sağlık Örgütü tarafından Afrikalı Siyahiler konusunda etnopsikiyatrik bir çalışma yürütmekle görevlendirildi.¹⁷¹ İngiliz Afrikası'yla sınırlı olan Carothers'ın raporu Fransız yazarların ulaştığı sonuçlarla uyum gösterir. Nörocerehi aracılığıyla aşına olduğumuz lobotomi, yazarın Afrikalıyı daha iyi anlamasına imkân tanıdı, çünkü "lökotomize olmuş Avrupalı hasta ile ilkel Afrikalı arasında çoğu zaman mutlak bir benzerlik vardır". "Sentez

168 Age., s. 264.

169 Antoine Porot ve Jean Sutter, "Le 'primitivisme' des indigènes nord-africains. Ses incidences en pathologie mentale" *Sud médical et chirurgical*, 15 Nisan 1939, Marsilya Basımevi, Marsilya, s. 11-12.

170 *Algérie médicale*, Mart 1938, s. 135 ve devamı.

171 John Colin Carothers, *Psychologie normale et pathologique de l'Africain, études ethnopsychiatriques*, age.

yeteneğinden tamamen yoksun Afrikalı ön loblarını çok az kullanıyor olmalıdır; Afrikalı psikiyatrisinin tüm özellikleri beynin ön loblarının tembelliğiyle ilişkilendirilebilir.”¹⁷² “Bunlar Avrupa topluluğunu hiç ilgilendirmeyen vaka verileridir. Bu veriler Afrika’nın çeşitli bölgelerinden –Doğu, Batı, Güney– toplanmıştır ve genel olarak yazarların her biri diğerlerinin çalışmaları hakkında ya çok az bilgi sahibidir ya da hiç bilgi sahibi değildir. Dolayısıyla, bu çalışmaların temeldeki benzerliği oldukça dikkat çekicidir.”¹⁷³

172 *Age.*, s. 176.

173 *Age.*, s. 178.

Kuzey Afrika'da İtiraf Tavırları (1)

Frantz Fanon ve Raymond Lacaton, Eylül 1955¹⁷⁴

Mental değerlendirme yapmakla görevlendirilen doktor, kendisine yönlendirilen “Eylemi gerçekleştiren sanığın akli dengesi yerinde miydi” şeklindeki temel soruyu cevaplamak istiyorsa, karara bağlanan ve gerçekleştirilen bu eylemin hangi düşünceler, değerler ve ruhsal tutumlara dayandığını sanıkla birlikte bulmakla, en azından araştırma yapmakla yükümlüdür. Adli tıp pratiğinde, eylemin deneyimi, gerekçeleri ve bu eylemin aşmaya çalıştığı çatışma –diğer bir deyişle, sanığın gördüğü gerçekler– her zaman birinci derecede önem taşımaktadır. Bu

174 *Comptes rendus du Congrès des médecins aliénistes et neurologues de France et des pays de langues française* (53. oturum, Nice, 5-11 Eylül 1955), Masson, Paris, 1955, s. 657-660. IMEC'teki Fanon arşivlerinde, bu kongreye “Fanon'un tebliğinin özeti”ni içeren” ancak yayımlanan versiyondan belirgin ölçüde farklı olan beş sayfalık daktilo edilmiş bir nüsha bulunmaktadır (FNN 1.15). Bu metinden sonra ona da yer veriyoruz. Okur orada Fanon'un bu konudaki düşüncesinin temelini oluşturan felsefi değerlendirmeleri bulacaktır.

1955 yılındaki kongrede, adli tıba ayrılmış oturumlarda itiraf da konu edildi. Konuyla ilgili birtakım önemli kuramsal metinleri içeren yayımlanmış tebliğler çıktı açmıştır. Bu iki metinde, Fanon, “filin yaşama tarzını (...), diğer bir deyişle, sanığın gözüyle olguları” dikkate almanın cezai sorumluluğu belirlemede son derece önemli olduğunu ileri sürer. Dolayısıyla, Fanon'un teatral anlamda “çözüm” olarak ele aldığı adli ve cezai sürecin anlamını, dolaysız sebeplerin ötesinde, filin ufkunu oluşturan ruhsal değer ya da tutumlar belirlemektedir. Ancak, bu değerler de kültür tarafından belirlenmektedir. Kültürü gözardı etmek ise, sömürgeci psikiyatrinin kültürel bir farklılığı biyolojik bir farklılık olarak, sorumluluk üstlenmekte “ırksal” bir yetersizlik olarak görmesine yol açmıştır. Fanon, burada, –adli tıpta itiraf kavramı üzerine beklenmedik bir bakış açısıyla– fiili olduğu kadar biliş de etkileyen, dolayısıyla kimi durumlarda sorumluluk bilincini de etkileyen psikiyatrik bozuklukların kaynağını “ilkellik”te gören Alger psikiyatri ekolünü eleştirmektedir. Bu metin sömürgeci etnopsikiyatryi eleştiren ve yine 1955 yılında yayımlanan başka bir makaleyle karşılaştırılabilir (“Etnopsikiyatrik Düşünceler”, *age*).

nedenle, eylemin hakikatini araştırmamız gerekir, ki bu da failin hakikatinin temelidir. Çünkü fail açısından kendi eylemini inkâr etmek, onu reddetmek, varlığına ait temel bir yabancılaşma olarak deneyimlenebilir. Bu eylemi üstlenmekse, aksine, (elinde eylemden başka bir şey kalmadığını söyleyen Sartre'ın kahramanı Hugo gibi)¹⁷⁵ onu bütünüyle benimsemektir, saçmadan kaçmak ve yaşama bir anlam vermektir.

Cezai eylemin iç tutarlığı kurulduğunda, bu suç vicdanda kendi kendini kınamayı ve –raportörün deyimiyle– gerçek bir ayrımcılığı beraberrinde getirdiğinde, itiraf, edimin faili için gruba yeniden dahil olmanın diyeti haline gelir. Ancak, öncelikli olarak grup birey tarafından, birey de grup tarafından tanınmadığı sürece bu olumlu sonucun gerçekleşmeyeceği nasıl fark edilmez?

Bu noktada, Cezayir'de adli tıp tecrübelerinden elde edilen gözlemlerden kısaca bahsetmek ilginç olabilir. Cezayirli Müslümanların mental değerlendirmeleri itiraf sorununun kendine özgü karmaşıklığını hızla anlamlandırmayı mümkün kılar. Gerçekten de, raportör genel kural olarak sanığın değerlendirme öncesi itirafta bulunduğunu söylese de, Cezayir'de uzman, suçunu genellikle bütünüyle inkâr eden bir sanık karşısında bulur kendini; en uç noktada, neden tutuklandığını açıklayamaz.

Bağnazlığın ve katılığın pek de sarsılmadığı geleneksel kuralları içinde barındıran Berberi örf hukukuyla sıkı ilişki içindeki Kabiliyelilerin işlediği suçlarda (örneğin, miras, toprak satışı veya takas işlerinin, eş ihanetinin yol açtığı cinayet veya cinayete teşebbüslerde) bunu inkâr edenlerin oranı bazı durumlarda çok yüksek olabilir (yaklaşık yüzde seksen).

Bununla birlikte, soruşturma dosyası çoğunlukla birçok şeyi açığa vuracak niteliktedir. Bazen daha baştan inkâr görülür, fakat çoğu kez ilk sorguyu yürütenler eksiksiz bir itiraf elde ederler, eylemin nedenleri, işleniş tarzıyla birlikte olguların tutarlı bir şekilde yeniden oluşturuldu-

175 Burjuva liberal partilerle anlaşmaya olumlu bakan bir yöneticiyi proleter partisinin emriyle öldüren Hugo, Moskova çizgisini değiştirdiğinde ve böyle bir anlaşmayı savduğunda ölüme mahkûm edilir. Tiyatroyla yakından ilgilenen Fanon'un, 1948-1949 ve 1950-1951 sezonlarında Sartre'ın *Kirli Eller* (*Les Mains Sales*) oyununu sahneleyen Lyon Célestins Tiyatrosu'nda bu oyunu izlemiş olması mümkündür.

ğu görülür. Soruşturma sırasında tutum çok az değişir; daha sonra, belli bir noktadan itibaren (genellikle bir veya iki aylık haptiden sonra), sanık açıklamalarını geri alır, hepsini inkâr eder (çoğu örnekte şiddete maruz kaldığı için itirafa bulunduğunu iddia eder). Bu mutlak geri çekilme kesin ve sarsılmaz bir hale geldiğinde, sanık masumiyetini faal olarak kanıtlamaya çalışmaz. Masum olduğunu söyler. Artık adaletin elindedir; eğer adaletin kararı bu yöndeysse, cezalandırılma ihtimali doğar. Her şeyi Allah'ın adına kabul eder... (Yapmacık olmayan bu boyun eğmeye geri döneceğiz.)

Uzmanın bu koşullarda rahatsız hissettiği düşünülebilir. Asıl soruya gerçekten cevap verebilecek durumda değildir; raportörün sözünü ettiği itirafın teşhis edici değerinden mahrum bırakılmıştır, ifadeyi geri çekmenin yol açtığı büyük güçlükler görülmektedir. Sanık artık eylemi üstlenmemektedir; fiil failsiz kalmıştır ve kriminolojik olarak kavranması imkânsızdır. Geriye kalan tek şey dosyadır. Ancak, dosyanın içerdiği suçlamalar, gördüğümüz gibi, çoğu zaman sanık için çok ağırdır. Sanık suçu yeniden kurmuştur, silahın saklandığı yeri göstermiştir, birçok tanık onu silahını ateşlerken gördüklerini belirtmiştir (bu tanıkların ifadelerini geri çektiği de görülebilir).

Böylelikle, uzman inceleme esnasında masum olduğunu ileri süren bilinçli, tutarlı bir insanla karşı karşıya kalır. Eylemin sorumluluğunu alma, cezayı bireysel olarak kabul etme, mahkûniyete, hatta suçluluğa onay tümüyle eksiktir. Suçlunun gerçekliği uzman tarafından anımlandırılmaz. Müslüman yerlinin gücünü kontrol eden bir sosyal gruba bağlı olup olmadığını sorgulayarak kavrayamadığımız bu ontolojik sisteme yaklaşabilmek mümkün olabilir. Kendisini toplumsal bir sözleşmeye bağlı mı hissediyor? Hatasından ötürü dışlanmış mı hissediyor? Hangi gruptan dışlanmış hissediyor, Avrupalılardan mı, Müslümanlardan mı? İşlediği suçun, sorgunun ve nihayetinde cezanın artık ne gibi bir anlamı olacak?

Bunu yanıtlamaktan kaçınmak için de soru sorulabilir kuşkusuz. Kuzey Afrikalının yalancı olduğunu söyleyebiliriz. Genel anlamda kabul gören bir fikirdir bu. Her hâkim, her polis memuru ve her işveren buna dair ikna edici birçok örnek verecektir (Kuzey Afrikalı tembeldir, sinsidir, vb.). Ancak, böyle bir basitleştirme, erişilmesi zor bir gerçekliği

keşfetmeye olanak tanır mı? Hızla tanımladığımız bu yalanın kurgulanması çok daha derin bir kavrayış gerektirmektedir.

Her koşulda, yalancının kendisi de bu doğruluk sorunuyla sık sık karşı karşıya gelir. Irkın yalan söyleme eğiliminden mustarip olduğunu, gerçeği kasten gizlediğini ya da yanlış doğrudan ayırt edemediğini, hatta sözde filogenetik bir zayıflık yüzünden tecrübelerden edinilen verileri bütünleştiremediğini ileri sürmek, sorunu çözmeksizin ondan kurtulmak anlamına gelir. Çözüme giden yol, bu metnin başında sözü edilen kavramlardan geçiyor olabilir.

Gerçekten de, suçlunun gerçekleştirdiği eylemi itiraf ederek grupla yeniden bütünleşebilmesinin grubun birey tarafından kabulüne bağlı olduğunu hatırlayalım. Kısaca, grupla daha önce bütünleşilmemişse, yeniden bütünleşmek söz konusu olamaz. Toplumsal veya (raportörün deyimiyle) etik toplumsal birden çok merci bir aradaysa grup homojen değildir, uyum yoktur. Suçlunun yaptırımı temellendiren ve buna değer katan özel kabulü bu koşullarda uygun görülmez. Temelden katılım, tutarlı bir bütünü, ortak tutumların, etik bir evrenin varlığını gerektirir.

Suçlu açısından, gerçekleştirdiği eylemi hâkim önünde kabul etmek, bu eylemi onaylamamaktır; kamusalın özel alanı istilasını meşrulaştırmaktır. Kuzey Afrikalı inkâr ederek, ifadesini geri çekerek bunu reddetmiş olmaz mı? Kuşkusuz, böylece –ne yazık ki, trajik bir şekilde– birlikte var olan, ancak birinin –diğeriyle– bütünleşemediği iki toplumsal grup arasındaki mutlak ayrışmanın somutlaştığını görürüz. Müslüman sanığın kendisine önerilen toplum sözleşmesini eylemini itiraf ederek doğrulamayı reddetmesi, daha önce de belirttiğimiz gibi, güç karşısındaki (söz konusu durumda, adli) teslimiyetinin bu gücün kabulüyle karıştırılamayacağı anlamına gelir.

Bu saptamalar kesinlikle daha derin bir incelemeyi hak ediyor. Bununla birlikte, Cezayir’de çalışan uzman doktorun görevi üzerinde etkisi olan büyük ve ağır bir sorunu görmeyi sağladıklarından, bu verileri sizinle paylaşmak istedik.

Kuzey Afrika'da İtiraf Tavrı (2)

Frantz Fanon, Eylül 1955¹⁷⁶

Adli tıp uygulamalarında eylemin deneyimlenmesi, gerekçeleri, bu eylemin aşmaya çalıştığı çatışma, diğer bir deyişle sanığın gözündeki gerçekler büyük önem taşımaktadır. “Eylemi gerçekleştirirken sanığın akli dengesi yerinde miydi” gibi belirgin bir soruyu cevaplamak istersek, bu eylemin karara bağlanmasına ve gerçekleştirilmesine yol açan fikirleri, değerleri, ruhsal tutumları sanıkla birlikte bulmamız gerekir. Bu nedenle, eylemin hakikatini araştırmamız gerekir, ki bu da failin hakikatinin temelidir. Sartre’ın Hugo’su elinde eylemden başka bir şey kalmadığını söyler.¹⁷⁷ Bu eylemi inkâr etmek, reddetmek, “üstlenmemek” onda varlığının temel yabancılaşması olarak deneyimlenir. Bu eylemi üstlenmekse, aksine, tutarsızlığı inkâr etmek, saçmalığın ve süreksizliğin dünyasından kaçmak ve sonuçta hayatı anlamlandırmaktır. Varoluşçu bir yaklaşımın böyle bir nevrotik bilinç darlığını inkâr edilemez bir biçimde mahkûm ettiğini de ekleyelim.

Bununla birlikte, bu düşünce cezai eylemin iç tutarlılığı sorununu açıkça ortaya koymaktadır. Nabert,¹⁷⁸ hata tecrübesinin bilinçte ebedi ve mutlak türde bir kendini kınamaya sebep olduğunu söyler. Hata varlığın, benim varlığımın geri döndürülemez bozulması olarak deneyim-

176 “Adli Tıp Tebliği. Fransa ve Fransızca Konuşulan Ülkelerin Psikiyatrist ve Nörologları Kongresi’nde Frantz Fanon’un okuduğu tebliğin özeti (53. oturum, Nice, 5-11 Eylül 1955)” (daktilo edilmiş metin, IMEC FNN 1.15). Bu metin yukarıda yer verilen yayımlanmış versiyondan önemli ölçüde farklıdır.

177 Bkz. bir önceki metin, s. 156, dipnot 175.

178 Jean Nabert, *Éléments pour une éthique*, PUF, Paris, 1943. Fanon’un kitaplığında bu baskı mevcuttur.

lendiğinden, Bergson, Raskolnikov'un itirafında gruba yeniden dahil oluşunun bedelini görür.¹⁷⁹

Ancak, bu farklı tutumların grubun birey tarafından, bireyin de grup tarafından karşılıklı olarak tanınmasını gerektirdiği nasıl fark edilmez? Böylesi tutumlar diyalektik temelli¹⁸⁰ somut ve gündelik ilişkilerin var olduğu ön kabulüne dayanır. Grup içindeki yapılandırıcı buluşma ortak değerlerin somutlaşmasını sağlar. Suçun tek sosyolojik tanımı, marjinal bir biçimde, bu tür dinamik değerlerden yola çıkarak mümkün olur.

Tüm bunlar, bir kez daha, grubun homojen olduğu ön kabulüne dayanır. Yaptırım ancak benlik tarafından onaylandığında değer kazanır. Özel rıza yaptırımı temellendirir ve yaptırımı anlam verir. Birçok merciin bir arada bulunduğu durumlarda böyle bir uyumun sağlanamayacağı kolayca tahmin edilir. Aynı grubun içinde ahlaki çoğulculuk düşünülemez. Grubun varlığı tutarlı bir bütüne, ortak tutumlara, temelden katılıma ve etik bir evrenin ön kabulüne dayanır.

Romancıların çok değer verdiği “çevre yasası” şiirine gömülmek söz konusu değildir elbette; bunun nedeni bu çevrelerin sadomazohist yapısının normatif tutumdan yoksun olması değil, gerçek yasanın her zaman kabul görmesidir. Bu, yetersiz olduğu düşünülen bir toplumun yanında daha iyi bir toplum kurma girişimi değildir. Bu, “sürü” olarak adlandırılacak tek kutuplu grup sistemini yeniden yaratarak bir korku imparatorluğu kurma denemesidir. Ancak, çeteler söz konusu olduğunda itiraf imkânsız olmasa bile zordur. Benliğin bu kınanmama hali üst ben karşısında saldırganlık olarak yorumlanır. Böyle bir yorum “kolektif bilinci” yatıştırır. Gerçekten de, böyle bir eylemin grup içinde tamamen kınanmamasının imkânsız olduğu düşünülür. Bariz düşmanlığın, gösterişli saldırganlığın gizli bir ahlaki bozgunu sakladığı söylenir. Bu kaidelere uygun olarak, bilinçlere yerleştirilen kültür, eğitim, din ve etikle ilgili verilere güveniriz.

179 Henri Bergson, *Les Deux Sources de la morale et de la religion*, Felix Alcan, Paris, 1932 ve PUF, Paris, 1941, s. 11: “O [suçlu] suçunu itiraf ederek toplumla yeniden bütünleşir: Böylece ona hak ettiği gibi davranılır, ama artık ona hitap edilir.”

180 *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'in yedinci bölümünün B kısmında, Fanon, Hegelci karşıtlık tanınmanın diyalektiğini ırkçılığın imkânsız hale getirdiğini belirtir.

Gerçekleştirilen eylemi hâkimlerin karşısında kabullenmek, bunun onaylanmadığını itiraf etmektir. Hafifletici nedenler sorumluluğu azaltsa, hatta yok etse bile, bu kendine özgü eylem yasadışı olmayı sürdürür; kendi maddi yapısı içinde bozulmuştur. Bununla birlikte, adaletin müdahale edebilmesi için sanığın fiili kabul etmesi gerekir. Sanığın kendisini savunmasına izin verilir. Hatta sanık kendisini savunmaya zorlanır. Fakat fiilin önceden üstlenilmesi gerekir. Sanık itirafa bulunduğu, dolayısıyla hatasını kabul ettiği için ona yaptırım uygulanabilir. Yaptırım bir özgürlüğe, bir vicdana hitap etmek ister. Bununla birlikte, bu vicdan *doğru* olmalıdır. Belirsizlik burada dışlanmıştı.

İtirafın ahlaki bir kutbu vardır; buna samimiyet diyoruz. Ama aynı zamanda yurttaşlıkla ilgili bir kutbu da vardır; Hobbes'un ve toplum sözleşmesi felsefecilerinin bu tutumu çok sevdiklerini biliyoruz. Bir insan olarak ve samimi bir şekilde itirafa bulunuyorum. Bir yurttaş olarak da itiraf ediyorum ve toplum sözleşmesini onaylıyorum. Şüphesiz, böyle bir ikilik gündelik yaşamda boğulur gider, ancak belirli koşullar altında bu ikiliği geri getirmeyi bilmek gerekir.¹⁸¹

Cezayirli Arap'ın kendine özgü durumunda böyle bir ikilik yok mudur? Yerli insan bir sözleşme altına girmiş midir? Kendini bu söze bağlı hisseder mi? Suçu yüzünden kendini dışlanmış hisseder mi? Söz konusu durumda hangi gruptan dışlanmıştı, Avrupalı mı Müslüman mı? Suçun deneyimlenen anlamı nedir? Soruşturmanın, yaptırımın anlamı nedir? Kuzey Afrikalının yalancı olduğu sıklıkla tekrarlanır; her hâkim, her polis memuru, her işveren size bu konuda kayda değer örnekler verebilir. Böyle bir basitleştirmenin bir hakikati geçersiz kıldığı sonucuna varılabilir. Yalanın bu şekilde kurgulanması daha derin, daha az ilkel ve daha incelikli bir kavrayış gerektirir.

Cezayir'de gerçekleştirilen birçok değerlendirme sorunun ne kadar karmaşık olduğunu anlamama imkân tanıdı. Her on iki vakadan sekizinde sanık kesinlikle inkâr eder. En uç noktada, neden tutuklandığını

181 "İtiraf" iki anlam taşır: Rıza (imzalı) ve hatanın kabulü. Toplum sözleşmesinden bahsederken Rousseau şöyle der: "Her insan özgür doğduğundan ve kendinin hâkimi olduğundan, kendi itirafı olmadan hiçbir şey ona isnat edilemez" (*Toplum Sözleşmesi*, IV, 2). Fanon bu iki anlamı birbirine bağlar. Her sorumluluk savı, her itiraf bir toplum sözleşmesine imza atmayı, yani toplumsal bir bütüne kendi itirafıyla katılmayı gerektirir.

kesinlikle açıklayamaz. Bununla birlikte, soruşturma sırasında suçunu her seferinde kabul eder. Sonra, belirli bir andan itibaren, genellikle üç aylık bir tutukluluğun ardından ifadelerinden vazgeçer. Masumiyetini kanıtlamaya çalışmaz. Masum olduğunu söyler. Adalet karar verirse, ölüme de razıdır. Her şeyi kabul eder: “Allah büyüktür.” Kolaylıkla tahmin edilebileceği üzere uzman bu durumdan oldukça rahatsızdır. Esas soruyu cevaplayamaz. Gerçekleştirilen eylem sanık tarafından üstlenilmemiştir. Fiil failsiz kalır ve kriminolojik kavrayış imkânsızdır.

Ancak, bazen dosyadaki suçlamalar –deyim yerindeyse– son derece ağırdır. Sanık suçu kabul etmiştir. Silahın saklandığı yeri açıklamıştır. Tanıklar onu silahını ateşlerken gördüklerini belirtmiştir.¹⁸² İnceleme sırasında da masum olduğunu iddia eden, herhangi bir muhakeme bozukluğu sergilemeyen, bilinçli, tutarlı bir insan görürüz karşımızda. Eylemin sorumluluğunu alma, cezayı bireysel olarak kabul etme, mahkûmiyete, hatta suçluluğa onay tümüyle eksiktir. Suçlunun gerçekliği keşfedilemez. Ontolojik olarak kavrayamadığımız bir sistemin etrafında dönüp dururuz.

182 Bu duruma paralel olarak, tüm tanıkların da ifadelerinden vazgeçmeleri ender rastlanır bir durum değildir.

Mağribi Müslümanın Delilik Karşısındaki Tutumu

Frantz Fanon ve François Sanchez, 1956¹⁸³

Ders kitaplarının psikiyatri tarihine ayrılan bölümlerinde, Müslüman ülkelerde akıl hastalarına yönelik kurumların, böyle kurumlara çok nadir rastlanan Ortaçağ'dan önce kurulduğundan söz edilmektedir. Bu nedenle, Müslümanların delilik karşısındaki tutumu bizim için büyük önem taşır. Bu çalışmada, Kuzey Afrika'daki ve özellikle Cezayir'deki deneyimlerimiz ışığında, akıl hastalıkları karşısında Mağribi Müslümanın tutumunu incelemeye odaklanacağız.

Müslüman kitlelerin cinlerin gizemli dünyasıyla yakın ilişki içerisinde oldukları söylenen akıl hastalarına karşı saygı ve hürmet duyduklarından sıklıkla söz edilir: Okült, saygıyı tetikler, hürmet uyandırır. Mağrip söz konusu olduğunda bu açıklama bize tamamen doğru gelmiyor. Mağriplinin dünyaya yönelttiği bakışlara dikkat ederek, olguları içeriden aydınlatarak yorumlamaya çalışalım. Mağripli akıl hastalığına yakalandığı düşünülen kişilere karşı nasıl davranıyor?

Bu soruyu cevaplamadan önce, benzer bir durumda Batı'daki halk kitlelerinin nasıl bir tutum sergileyeceğini belirtmeye çalışalım. Batılı genellikle insanın akıl sağlığını bozanın delilik olduğuna, hastalığı dikkate almadan hastanın davranışının anlaşılamayacağına inanır. Bununla birlikte, bu inanç uygulamada her zaman mantıklı bir tutuma yol açmaz ve sanki Batılı hastalığı sık sık unutupmuş gibi cereyan eder her şey: Batılı, akıl hastası sanki hastalıktan hoşnutmuş ve çevresini suistimal etmek için bu durumdan az çok yararlanma eğilimindeymiş gibi

183 *Revue pratique de psychologie de la vie sociale et d'hygiène mentale*, no. 1, 1956, s. 24-27.

düşünür. Hasta kendi söz ve edimlerinden az çok sorumludur, kendi iradesiyle kendini yükümlülük altına almıştır. Hasta eğer saldırgansa, böyle bir saldırganlığın tamamen patolojik olduğuna inanmak gerekmez, bu saldırganlık kısmen muğlaktır; bilinçli bir zarar verme niyetiyle harekete geçmiştir, indirilen darbeler sadece hâkim olmayı değil, aynı zamanda cezalandırmayı da amaçlayan karşılıklara sebep olur ve bunları içinde taşır. Böyle bir hasta durağanlığını korur, bir köşeye çekilip sabit bir şekilde durur, yalnızca yemeğini alıp tekrar yatağına dönmek için harekete geçer. Onun bir sosyal parazit olarak yaşamayı seçtiği, terk edilirse kendini açlıktan öldürmeye kararlı olduğu düşünülür. Topluluk hastanın esaretini ahlaki bir baskı aracı olarak görmeye başlar. Psikiyatri hastanelerindeki sağlık çalışanlarının benzer yorumlarına sıklıkla rastlanır. Falanca hastabakıcı bir megalomanyağın yaralayıcı kibrinden dolayı incindiğini hisseder ve hastanın bazen bir atıştırılmalıkta veya yürüyüşten mahrum bırakılmasına yol açabilecek şekilde ona kin güder.¹⁸⁴ Ziyaret etmek için hastaneye geldiği oğlu tarafından kötü bir şekilde karşılanan anne hastaneden kalbi kırık ayrılır. Oğlunun hasta olduğunu bilir elbette, ancak bu şekilde davranma “hak”ını, yaşlılığını, sevgisini ve kaygısını dikkate almama “hak”ını ona çok görür.

Mağripli, delilik ve deliliğin determinizmi hakkında kesin bir kanıya sahiptir. Akıl hastası her şeye yabancılaştırmıştır, rahatsızlığından sorumlu değildir; bütün sorumluluk sadece cinlerdedir. Hasta kendisine musallat olan cin veya cinlerin masum bir kurbandır. Kaba ve tehditkâr tavırları ya da bütünüyle eylemsiz kalmakta ısrar etmesi onun hatası değildir. Hasta oğlunun hakaretine uğrayan ya da onun tarafından dövülen anne oğlunu asla saygısızlıkla veya canice arzulara sahip olmakla suçlamaz, oğlunun özgür iradesiyle kendisine zarar vermek istemeyeceğini bilir. Kendi iradesinden değil, bütünüyle cinlerin etkisine maruz kalmasından kaynaklanan edimler asla ona atfedilemez. Topluluk has-

184 Bir epilepsi hastasını hatırlıyoruz; bölüm personeline yönelik kırıcı davranışların eşlik ettiği öfkeli hareketleri, hastabakıcıların onu başhekiye şikâyet etmesine “yol açmış” ve insanların nezaketini kötüye kullanan bu hastayı “sıkıştırmasını” istemişlerdir. Ruh sağlığı uzmanlarının “saflığından” sıklıkla faydalanmaya çalışan çılgın katillerden, gerçek “iğrenç canavarlar”dan, “kana susamış delilik”ten bahseden bazı gazete makaleleri geliyor aklımıza.

taya karşı sert ve saldırgan bir tutum asla benimsemez, hasta genellikle gruptan dışlanmaz. Bununla birlikte, hastanın çevresindeki kişilerin kısıtlayıcı yöntemlere başvurmaları mümkündür. Hastanın veya grubun güvenliğini zayıflatmak isteyen cinlere anlık olarak müdahale etmek kimi durumlarda mantıklı değil midir? Bu tür aşırılıklara sadece cinler kalkışabilir. Grup, hastanın zarar verme isteğine katkı sağlamama konusunda hemfikiridir. Sadece marazi cinlerin kötülüğü ve ikiyüzlülüğü tehlike altındadır.

Hastanın davranışı genel inançlara göre “yorumlanır”. Ona duyulan güven zarar görmez. Sorunlu bir kişiliğe yönelik toplumsal saygı ve hürmet korunur. Cinlere bağlı hastalık tesadüfî bir hastalıktır; az çok dayanıklıdır, koşullara bağlı kalır, yalnızca görünümü etkiler, altta yatan BENLİĞİ zedelemes.¹⁸⁵ Dolayısıyla, çevrenin en temel endişe kaynağı olan iyileşme umudu korunur. Kutsal mekânlara hac ziyareti yapılması gerektiği konusunda herkes hemfikiridir. Bu terapötik ziyaretler gerektiğinde tekrarlanacaktır. Eğer iyileşme gerçekleşmezse, bu durum, en etkili yöntem olarak sunulan tedaviyi devam ettirme gerekliliğini –zamanından önce bırakmamak kaydıyla– teşvik etmelidir. Belirgin bir iyileşme sağlanmıyorsa bir veya daha fazla cini etkisiz hale getiren bir tedaviyi tamamlamanın ne kadar faydalı olduğunu kanıtlar. İyileşme sağlandığında, kişi, grubun herhangi bir şüphe ve kararsızlığından çekinmeden toplumdaki yerini yeniden alabilir. Geçmişteki hastalığı hakkında bir kuşkunun gölgesi olmadan konuşması mümkün olacaktır. Sizi doğrudan ilgilendirmeyen bir durumu gizlemek gerekli midir? Bir Mağripliye atalarını sorun, haberdar olduğu delilik vakalarından hiç çekinmeden bahsedecektir: Cinler kalıtsal yolla bulaşmaz. Evlilik sözleşmesinde kocanın karısını belirli bir dervişe düzenli olarak götürmesi konusundaki yükümlülüğünden bahsedilen örnekler vardır; genç gelinin iyileşmesini sağlayan ermiş verile sözü titizlikle yerine getirmek gerekir.

185 Böyle bir bakış açısında kronikleşme fikrinin hiç anlamı yoktur. Fanon’un bu makaleyi kaleme aldığı dönemde kronikleşme psikiyatrideki reform hareketinin hedeflerinden biri haline gelmişti; Fanon da Saint-Alban’da kaldığı dönemden beri bu konudan haberdardı.

Kısacası, Mağrip'te inançların uyumlu bir şekilde¹⁸⁶ birbirine eklem-
lendiğine tanık oluruz; "ruhsal desteğin"¹⁸⁷ oluşturulmasına ve uygulan-
masına imkân tanıyan şey bu uyumdur. Şüphesiz ki, bu tam anlamıyla
gelişmiş bir destek değildir ve böyle somut bir vakanın yakından ilgilen-
dirdiği bireysel ya da ailevi iyi niyetlerin işin içine katılmasıyla delilik
sorununa ancak kısmi bir çözüm getirme iddiasında bulunabilir. Top-
lumsal düzeyde, niceliksel bakımdan sistemin tatminkâr bir "verimlili-
ğinden" söz edilemez. Kültürel temellere sağlamca dayandığından, in-
sani düzeyde sadece Mağribi terapötüğün etkinliğiyle sınırlanamayacak
büyük bir değere sahiptir. Bu doğal destek anlayışı, hastalığın varlığına
rağmen normal insan görüntüsünü koruyan son derece holistik bir zih-
niyetin izini taşır. Hastalık ister ilahi bir cezayı, isterse de ilahi bir lütfu
temsil etsin, grubun dışında kalır; Tanrı'nın niyeti gruba yabancıdır.
Grubun tutumuna insana saygı duyma kaygısı rehberlik eder. Akıl has-
tası kabul edilen kişi yakınları tarafından mümkün mertebe korunur,
beslenir, bakılır. Saygı, sabır, hoşgörü uyandıran şey delilik değildir, de-
liliğin, cinlerin musallat olduğu insandır; mevcut haliyle insandır. Ve-
rem hastasına gösterilen özenli bakım bizzat verem hastalığına duyulan
özel bir hisse mi işaret etmektedir? Akıl hastasına saygı duyulur, çünkü
her şeye rağmen bir insan olarak kalmaktadır; ona yardım edilir, çünkü
düşman güçlerin eline düşmüştür. Deliye saygı duyulması söz konusu
olmadığı gibi, onu kutsamak da asla söz konusu değildir.¹⁸⁸

186 Batı psikiyatrisine egemen olan ve psikogenez ile organogenez arasında, hasta kar-
şındaki ahlaki tutumlarla terapötik tutumlar arasında görülen iki çatışmayla kı-
yaslandığında uyumludur. Fanon'un keşfi rastlantısaldır, fakat bu gerçek anlamda
pragmatizm değildir: Bu uyum tedavi yapılarının örgütlenişine üzerine bir düşünceye
ilham vermiş olmalıdır, ancak, makalenin sonunda vurgulandığı üzere, hastalığa
dair doğru bir anlayış geliştirmez.

187 Burada önerilen şey, akıl hastanesi benzeri yapılardan ziyade, psikoterapötik yapı-
lardır. Fanon'a göre, delilik, her yerde görüldüğüne göre, sadece belirli bir toplul-
sal yapının ürünü değildir. Fakat delilik karşındaki toplumsal tutumlar kültürel
yapılara göre değişir ve görece kolay bir tedaviye imkân tanır.

188 Böylece, Fanon, Jacques Lacan'ın ve "deliliğin insani değeri" üzerine önemli maka-
lesine (*Espit*, sayı 137, Eylül 1947) tezinde -belirli bir mesafeyle- atıfta bulunduğu
Paul Balvet'nin görüşlerinden bir kez daha ayrılmaktadır. Dolayısıyla, çelişkili bir
şekilde, delilikle geleneksel popüler ilişkilerin analizi yoluyla deliliğin her türlü mo-
dern kutsallaştırılmasından kopmaktadır.

Ancak, bazı gerçekleri sessizce geçiştiremeyiz. Çok yaygın olmasa da, bazı bölgelerde, bazı köylerde akıl hastalarının gerçekten de topluluğun ya da en azından bazı insanların saygı ve hürmet nesnesi olduğunu görüyoruz. Hasta, bir deli (*mabul*) olarak, cinli biri (*mecnun*) olarak görülmez. O bir ermiş olarak görülür, onun *bereketine*, yani iyileştirici gücüne inanılır. Ruhunun Tanrı'nın yanına çekildiğine (*mezzup*), insan düşüncesinin artık beyinde bulunmadığına inanılır. İster zekâ geriliği ister psikoz olsun, hastanın sanrıları, tuhaflıkları, sıkıntıları genelde hoşgörülle karşılanır ve çevrenin kanaati de bunlarla uyum içindedir.¹⁸⁹ Onların ermiş olduklarını, durumlarının hastalıkla alakası olmadığını düşünen ailelerinin iradesine rağmen akıl hastanelerine kapatılan hasta vakalarını da biliyoruz. Elllerinde avuçlarında bir şey olmayan bazı ailelerin derviş kabul ettikleri “kendi” hastalarının hastaneden çıkışını müminlerin sofuluğundan az da olsa yararlanabilmek için talep ettikleri de vakidir.

Kısacası, Mağriplinin delilik karşısındaki tutumu böyledir. Bu önemli nokta başka açıklamaları da hak etmektedir. Kuzey Afrikalıların delilik sorununu nasıl yaşadığını anlatmak bize ilginç gelmektedir.

*Avrupa akıl hastalarına sağlanan desteğin temellerini Müslüman ülkelerden edindiyse de, karşılığında bu hastalıkların rasyonel kavranışını onlara geri vermiştir!*¹⁹⁰

189 Émile Dermenghem, *Vie des saints musulmans*, Baconnier, Cezayir (1943), s. 283 ve devamı; [Edmond] Douité, *Les Marabouts. Notes sur l'islam maghribin*, [Ernest] Leroux, Paris, 1900, s. 77.

190 İlk baskıda bu son cümle çerçeve içindedir.

Müslüman Kadınlar Arasında Tematik Algi Testi: Algi ve Hayal Gücü Sosyolojisi

Frantz Fanon ve Charles Geronimi (Blida-Joinville), Eylül 1956¹⁹¹

Yansıtılmalı bir test olan tematik algı testi¹⁹² kişiyi bir dizi algısal duruma ve panoramaya tabi tutmaktan ibarettir; bunların arasında kendiliğinden ortaya çıkan güç hatları bu alanın benlik için yeniden yapılandırılmasına olanak tanır. Biçimsel içeriklerin çokbiçimliliği, durumların giderek artan karmaşıklığı, olası tanımların zengin ve çeşitli yığını, yorumlama düzeyinde muğlak anlamların ortaya çıkmasına olanak tanır.

Rorschach testindeki bibliyografik bolluğun aksine, tematik algı testi üzerine gerçekleştirilmiş çalışmalara nadiren rastlanır. 1950 yılndaki Uluslararası Psikiyatri Kongresi'nde, Guera, yansıtma yöntemleri üzerine yaptığı kapsamlı ve doktriner çalışmasında özellikle tematik algı testine bağlı kalmıştır. Guera'da faktöryel bakış açısı daima tartışılmalıdır, ancak olgusal, Gestaltçı ve antropolojik veriler ilk kez görülür: Örneğin, insan ve sahip olduğu koşulların bir araya gelmesinden bah-

191 *Comptes rendus du Congrès des médecins aliénistes et neurologues de France et des pays de langue française* (54. oturum, Bordeaux, 30 Ağustos-4 Eylül 1956), Masson, Paris, 1956, s. 364-368. Artık dünya psikiyatri cephaneliğinin parçası olan standartlaştırılmış psikoloji testleri, bu metinde, tersine, başarısızlıklarıyla, algı ve hayal gücünün bir sosyoloji konusu olması gerektiğini ortaya koymaktadır. Fanon'un savunduğu yeni etnopsikiyatri perspektifinin bir başka dayanağıdır bu.

192 Tematik algı testi kişilik değişikliklerini teşhis etmek için psikologlar ve psikiyatristler tarafından genellikle Rorschach testiyle birlikte kullanılan bir "kişilik yansıtma testi"dir. Bu testte muğlak görüntüler yorumlanır; fakat, Rorschach testinden farklı olarak, hastadan çeşitli sosyal durumları temsil eden standartlaştırılmış *figüratif* ahşap parçaları (Fanon'un böyle bir oyunu vardı) yorumlaması istenir. Bu durum, elbette, görüntünün içeriğinin ve yan anlamlarının kültürel bakımdan belirlenmesi sorununu gündeme getiriyordu.

sedilir. Her durumda, Guera'nın bir tutumu bizi de bağlar: "Yansıtma testi olan tematik algı testi belirli bir çağı ve toplumsal yapıyı yansıtan kökensel özellikler taşır."¹⁹³ Aşağı yukarı benzer teknik seviyede ancak kimi zaman özgül kültürel özelliklere sahip olan Batı uygarlıkları bağlamında, yaşam ritimlerini, gelenekleri ve toplumsal gerçekliği dikkate almak gerekir.

Ombredane, yakın dönemde, Belçika Kraliyet Etnografya Cemiyeti'ne sunduğu bir tebliğde bu sorunu yeniden ele alır. Guera'nın doktriner konumunu meşrulaştıran Ombredane, Belçika Kongosu'ndaki Siyahilere yönelik özel bir tematik algı testi yöntemi geliştirir.¹⁹⁴ Biz de Kuzey Afrika'da oldukça özgün bir tecrübe yaşadık ve bunu aktarmak istiyoruz.¹⁹⁵

Blida Psikiyatri Hastanesi'nin açık servisinde bulunan çok sayıda Müslüman kadına standart tematik algı testi uyguladık. Çok sayıda gözlemde bulunduk. Bunlar ciddi bir davranış bozukluğuna yol açmadan aile ortamında gelişen nitelikte ve az bırakmadan iyileşen çocukluk manisi şeklindeki, anksiyete gösteren hafif hipokondriyaklardı.¹⁹⁶ Burada nasıl bir genel tutumla karşılaşırsınız? Müslüman kadın tematik algı testine nasıl tepki verir? Bu testi nasıl deneyimler? Bu testi nasıl algılar?

193 Alfredo Guera, "Le TAT comme modèle des méthodes projectives", *Congrès international de psychiatrie, Psychiatrie clinique*, Hermann Éditeurs, Paris, 1950, s. 56 ve devamı.

194 Ombredane, *Exploration de la mentalité des Noirs congolais au moyen d'une épreuve projective. Le Congo TAT. L'Exploration de la mentalité des Noirs congolais au moyen d'une épreuve projective: Le Congo TAT*, Brüksel Açık Üniversitesi'nde profesör doktor André Ombredane, Belçika Sömürgeleri Kraliyet Enstitüsü üyesi, Belçika Sömürgeleri Kraliyet Enstitü tezi, Brüksel, 1954. Blida Psikiyatri Hastanesi nüshası, Fanon'un kitaplığında yer alır.

195 "The critical impact of Frantz Fanon and Henri Collomb: race, gender and personality testing of North and West Africans" (*Journal of the History of the Behavioral Sciences*, c. 41, no. 3, 2005, s. 225-248) başlıklı ilginç makalesinde, Alice Bullard, Fanon ve Geronimi'nin çalışmasını tematik algı testinin Batı Afrika'ya uyarlanması üzerine aynı kongrede bir tebliğ sunmuş olan psikiyatrist Henri Collomb'un (1913-1979) çalışmasıyla kıyaslar. Fanon ve Geronimi'yi sömürge ortamındaki psikoloji testlerinin tarihi üzerine daha geniş bir düşünce bağlamına yerleştirir.

196 Etnik açıdan bakıldığında, üç Kabiliyeli ve dokuz Arap vardır. Yaş ortalaması yirmi üçtür. Kırsal kesimden gelenlerin sayısı daha fazladır. Okuma bilen hiç hasta yoktur.

Avrupalı kadın hastalarda algı tamamen ve derhal gerekeni yapar. Avrupalı hasta ahşap parçalarla derhal bütünleşir. Müslüman kadın ise burada bütünüyle farklı bir tutum benimser. Dolayısıyla, onun parçaları deşifre ve analiz etmek için büyük ve ciddi bir çaba sarf ettiğini görürüz. Örnekler:

Parça 3 BM (gözlem 4): “Erkek çocuk da olabilir, kız çocuk da. Sanırım bir kız. Ne yaptığını bilmiyorum. Ne diyeceğimi bilemiyorum. Anlamıyorum. Belki de hastadır. Baş ağrıyor. Yoruldum (*iç çekiyor*).”

Parça 11 (gözlem 7) (Rit.): “Denize benziyor, ancak mavi ya da yeşil, şurası da siyah. Deniz değil bu, köy olabilir (parçayı evirip çeviriyor), uçak olabilir, bir gemi, hayır, hiçbirini değil. Anlamıyorum. Yılan olmasın? Belki bir insan (*taşlar*). (*Parça, doğru yönde.*) İnsan olmalı, ancak iyi ayırt edilemiyorlar (*taşlar*).”

Bu alışılmadık yaklaşım, testi entelektüel performans testine dönüştürüyor. Hastaların bu ahşap parçalarda en bilinen şeyleri bulmaya istekli oldukları izlenimi edindik. Ancak, çelişkili bir biçimde, verilen cevaplar dağınık, sıradan, tutarsızdır. Çoğu zaman algılanan nesnelerin basit bir biçimde listelendiği görülür. Yol gösteren bir hat ortaya çıkmaz. Hiçbir yapı belirmez. Hikâye yoktur. Ne bir sahne ne bir dram vardır. Ahşap parçalardan rastgele toplanmış çeşitli unsurlar düzensiz bir şekilde bize teslim edilir. Dana'nın algısal örgütlenme dediği şeye burada rastlanmaz.¹⁹⁷ Kesin talimatlarımıza rağmen Müslüman kadınlar bize neler olup bittiğini değil, gördükleri şeyi anlatırlar.

Hatalı tanımlamalardan da bahsetmeliyiz: Örneğin, parça 1'deki ke-man “tabut”, “beşik” olarak tanımlanır; mezarlıktaki haçlar da (parça 15) temizlik fırçası, köpek kulübesi olarak tanımlanır. Parça 17 GF'deki güneş, parça 8 BM'deki tabanca gibi “dikkat çeken”¹⁹⁸ unsurlar algılanmaz.

197 Richard H. Dana, *A Manual for Objective TAT Scoring*, Saint Louis Devlet Hastanesi, 1956. Dana, tematik algı testi sistemindeki algısal örgütlenme (*perceptual organization*) kategorisini, hastanın sunulan ahşap test parçaları üzerinde “bir öykü anlatmak” için standart yönergeleri takip etme yeteneği”ni yansıtırma şeklinde tanımlar. Burada da, kültürel parametrelere bağlı olarak, bir durumun anlamını üretmek için bilişsel yeteneğin ölçülmesi söz konusudur.

198 Dolayısıyla, kesinlik olarak görülen şeyi doğallığından çıkarmak, yani onu belirli bir kültürle ilişkilendirmek gerekir.

Testin kuruluş seviyesinde, yani çatışmalı durumların ve kişinin muğlak tutumlarının benlik katılımını ana hatlarıyla ortaya çıkarması gereken seviyede basit, zayıf ve anlamsız cevaplar alıyoruz. Algılama biçiminin analizi, testin anlaşılmadığını, bir okuma ve desifre etme testine dönüştürüldüğünü göstermektedir. Murray'nin fikirlerine atıfta bulunmak gerekirse, bu entelektüel, rasyonel, özenli, dengesiz tutum –çelişkili bir biçimde– anlaşılabilir niteliktedir. Bu, hastaları içine yerleştirdiğimiz durumdan kaynaklanıyor. Gerçekten de, Batılılar tarafından Batılılar için hazırlanmış bir sahneyi tanımlamalarını, yaşamalarını istemek, onları farklı, yabancı, heterojen bir dünyaya sokmaktır. Verdikleri ilk tepki şaşkınlık ve bilinmeyen karşısında hissedilen kafa karışıklığıdır: “Aman Tanrım, bu da ne!” Müslüman kadınlar bu test parçalarında tanımlayabilecekleri unsurlar ararlar, ancak algıyı düzenleyen temel unsurlar eksiktir: Hastalar hiç deneyimlemedikleri bu parçaları “hecelerler”. Bunca önemli, bunca zahmetli entelektüel çabaya rağmen, parçaları sayma, “şunlar şunlar var” deme aşamasının ötesine geçmeyen düzensiz yanıtlardan başka bir şey elde edilemeyeceği fark edilir. Algısal hatalarla fark edilmeyen unsurlar da kolayca açıklanır. Bu çalışma için hastalarımızda kişiliklerine yöneltilen “algısal uyarılar” ile belirgin, talepkâr, bir bakıma spazmlı¹⁹⁹ kültür dünyasının beklentileri arasındaki bağ yokluğu bu hataların neden yapıldığını özetler niteliktedir.

Tutarsız, uygunsuz, bulanık, kopuk yanıtlar, karikatürize edilmiş algılar yanlış bir yöntem izlediğimiz anlamına gelir. Mağribi toplumunun dinamiklerinin, bu toplumu çevreleyen Avrupalı dünya deneyiminin, Müslümanın yadsıma ve ilgi eksikliğiyle sonuçlanan dışlanmış varoluşunun ve kültürel gerçekliğin tematize edilmesi gerekirdi. Hastalarımızın uyum sağlayamaması yöntemdeki eksikliklerle bağlantılıdır.

Hastalarımızın hayal gücünü keşfetmek de bizi benzer güçlüklerle karşı karşıya bırakmıştır. “Sizce ne oldu? Bundan sonra ne olacak?” diye sorduğumuzda pek az açıklama elde edebildik; bunlar da psikanalitik değer taşımıyordu. Düzensiz, kısa cevaplar şaşmaz bir sıradanlık göste-

199 Kültürle sömürgeci ilişki ve yarattığı somut etkiler üzerine incelemelerde bulunan Fanon, bir tür kültürel krampa benzettiği bu fiziksel metaforu kitaplarında da kullanır.

rir. Bu cevaplarda hiçbir yaratıcılığa rastlanmaz. Tematik algı testi edebi yaratıcılığı canlandırma iddiasında olsa da, hastalarımızda bu hedefe asla ulaşamadığımızı söyleyebiliriz. Kimi hastalar da zaten bir şeyler üretmeyi reddettiler. Karşımıza mutlak bir bilgisizlikle çıktılar: “Daha önce ne olduğunu bilmiyorum... Sadece bildiklerimi söylüyorum.”

Diğerleriyle retlerini Kuran’ın kesin emirleriyle gerekçelendirir: “Yalan söyleyemem, çünkü yalan söylemek günah. Ne olacağını sadece Allah bilir.” Bu bakış açısından hareketle, gelecek konusunda söz sahibi olmak kendini Tanrı’nın yerine koymak olur ki bu bir Müslüman için hayal dahi edilemez bir şeydir. Aslında, bu hayal gücü yoksunluğunun ve kurmacanın reddinin ardında saklı olanı araştırmalıyız. Daha genel bir ilkelcilik çerçevesinde düşünüldüğünde, kendine özgü bir genetik yapıya atfen, Müslüman kadının yaratıcılıktan yoksun olduğunu söylemek bize savunulması zor bir konum gibi görünüyor. Keza, Müslüman kadının yaptığı açıklama, Kuran yasaklarına başvurma ihtiyacı, bu tutumun ötesinde neler olup bittiğinin araştırılmasını zorunlu kılar.²⁰⁰ Aslında, bu tutum hayal gücünün kendi mantığıyla açıklanmaktadır. Hayali hayat gerçek hayattan ayırlamaz: Hayal dünyasını kuran, meşru- laştıran, sürekli besleyen, canlandıran şey somut, nesnel dünyadır. Hayali bilinç kesinlikle bilinçdışıdır, ama somut dünyadan beslenir. Hayaller, hayal dünyası, yalnızca gerçek bize ait olduğu ölçüde mümkündür. Burada ana kalıp testin parçalarıdır. Zira test edilen hastaların algısal tarzlarını analiz ettiğimizde, testin hiçbir şema, hiçbir özel kültürel kalıp sağlamadığını gördük. Hastaya sunulan şeyle hastanın bildikleri arasında homojenlik yoktur: Hastaya sunulan dünya zaten bilinmeyen, yabancı, karmakarışık bir dünyadır. Sıradışı nesnelerle, anlaşılamayan durumlarla karşı karşıya kalan, heterojen oldukları için düşman bakış-

200 Porot’nun sömürgeci anayasal bir düzen kurmak üzerine geliştirdiği fikirler burada yeniden eleştiriliyor, ancak *cinler* üzerine metinlerde olduğu gibi, yerel rasyonalizasyonların de bilimsel bir bakış açısıyla aşılması gerekir. Bununla birlikte, diyalektik bir hareketten söz etmeye hiç gerek yok, zira, yerel kavrayışlarda korunması gereken bazı “ruhsal hijyen” uygulamaları olsa da, açıklayamayacağı ya da açıklamak istemediği şeyleri adlandırmanın onlara gerçeklik kazandırmaya yettiğini varsayan –ki yöntemini esas hatası budur– Alger Ekolü’nün özcülüğünü sürdürmenin hiçbir anlamı yoktur.

larca reddedilen Müslüman kadın hayali bir yaşantı tahayyül edemez. Elde edilen ender anlatılar bizim için bir dünya oluşturmamaktadır.²⁰¹

Bu testteki ilginç bir unsurdan söz edebiliriz. Önlere beyaz bir parça konduğunda, yabancı bir kültürel zırla engellenmedikleri için hayal gücü gelişebildi. Dışlandıkları bir dünyaya çarpıp tökezlemeyen hastalarımız farklı ve zengin anlatılar üretebildi.

Sistematiik bir başarısızlığa uğrasa da, bu deneyimi aktarmanın uygun olduğunu düşündük. Şimdilerde, kültürel bir araştırmanın ardından, Mağribi Müslüman erkeklere yönelik bir yansıtma testi hazırlıyoruz. Yapılan birkaç deneme sonuçlarımızı doğrulamaktadır: Yansıtma testlerindeki bariz muğlaklık, sorgulanan psikoduygusal merciler bakımından homojen kültürel dinamiklerin harekete geçirdiği bir uzam zaman çerçevesine dahil olmalıdır.²⁰²

201 Dolayısıyla, bu makale, bir dünyayı oluşturan ve bir yandan da o dünyayı yaratmaya engel teşkil eden bir bilinç duygusunun yaratıcı faaliyetinin koşullarını belirleme yönündeki Fanon'un şaşmaz kaygısının bir başka örneğidir. Fanon'un kitaplığında Sartre'in *İmgelem* kitabının okunmuş ve baştan sona işaretlenmiş bir nüshası vardır. Aşağıdaki cümlede bulunan "dünya zemininde" ifadesi sayfanın kenar boşluğunda belirtilmiştir: "Her hayal gücü 'dünya zemininde' belirir, ancak karşılığında, gerçeğin dünya olarak her algılanışı hayal gücüne doğru yol alan gizli bir aşmayı içerir" (Gallimard, Paris, 1940, s. 238).

202 Dolayısıyla, bu tür bir yorumlayıcı test ancak görünüşte evrensel bir kültürel çerçevede anlamlıdır; beyaz parça, çelişkili bir şekilde, bunu ortaya koyar. Charles Geronimi, Fanon'la birlikte tematik algı testi üzerine yaptığı çalışmalarını şu şekilde aktarıyor: "Başka çalışmalara da girilecektir: Bir yansıtma testinin geliştirilmesi ve Cezayir toplumuna uyarlanmış tematik algı testi (hastadan, gösterilen bir görüntüden yola çıkarak, bir hikâye anlatması istenir) yapılan ön çalışma klasik test parçalarının Cezayir toplumunda işe yaramadığını göstermiştir. Fotoğraflar bu bakış açısıyla hazırlanmıştır, ancak testin gerçekleşmesi, örnekleme, vs. Cezayir'in bağımsızlığından sonra bir kere daha elden geçirilmiştir. Bununla birlikte, Fanon'un bu konuya çok bağlı olduğunu söyleyebiliriz." (Charles Geronimi, *Fanon à Blida*, age.).

Büyükkelçiye Mektup

Frantz Fanon, Aralık 1956²⁰³

Sayın Büyükkelçiye,
Cezayir Sömürge Valiliği,
Alger

Sayın Büyükkelçi,

Halk Sağlığı ve Nüfus Bakanı, beni, talebim üzerine ve 22 Ekim 1953 tarihli kararnameyle, Cezayir’de bir psikiyatri hastanesine atanmam için Cezayir valisinin emrine verdi. Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi’nde göreve başladığım 23 Kasım 1953 tarihinden itibaren servis başhekimisi olarak görev yapıyorum.

Cezayir’de psikiyatri uygulamalarının nesnel koşulları sağduyuya meydan okusa da, gerçek anlamda insani bir bakış açısına doktriner temelleriyle her gün karşı duran bir sistemi daha az tehlikeli hale getirebilmek için çaba gösterilmesi gerektiğini fark ettim.

Yaklaşık üç yıldır kendimi tamamen bu ülkeye ve bu ülkede yaşayan insanların hizmetine vakfettim; ne çabalarımı ne de coşkumu esirge-dim. Herkes tarafından arzulanan makûl bir dünyanın oluşumunu ufuk bellemiş eylemlerde bulunmaktan bir an dahi vazgeçmedim.

203 Bu mektup François Maspero tarafından 1964 yılında, Fanon’un ölümünün ardından yayımlanan metinlerin toplandığı *Pour la révolution africaine* kitabında yeniden yayımlanmıştı (*Œuvres*, s. 733). Fanon tarafından Aralık 1956’da Robert Lacoste’a gönderilen –ocak ayında Cezayir’den sürülmesine sebep olacak– bu mektup, “yaklaşık üç yıldır” ifadesinden varsayılacağı gibi, keza o zamandan bu yana birçok önemli baskı gerçekleşmiş olsa da –Cezayir Ulusal Hareketi’nin grev çağrısına Cezayirli işçi ve tüccarlar yanıt verdiği– 5 Temmuz 1956 tarihinde grev-cilere yönelik baskıya ilişkin ayrıntılı imadan da anlaşılacağı üzere, 1956 yazında kaleme alınmış olmalıdır; son cümlelerden biri de bunu doğrulamaktadır: “Vicda-nında aylardır affedilmez çatışmalar yaşanıyor.”

Gerçeklik günbegün insanın yalanlarıyla, aşağılamalarıyla, korkaklıklarıyla örülüyorsa, insanın coşkusunun ve endişesinin ne önemi vardır? Yüreksizlik, ruh kısırlığı ve bu ülkenin yerlilerine duyulan nefret yüzünden bu değerlerin somutlaşması imkânsız kılınıyorsa, niyet ne işe yarar? Delilik insanın özgürlüğünü kaybetme yollarından biridir. Tam da bu kavşakta durarak şunu söyleyebilirim ki, bu ülke halkının delirme boyutunu korkarak ölçtüm.

Eğer psikiyatri insanın kendi çevresine yabancılaşmasına izin vermemeye iddiasındaki tıbbi uygulamalar bütünüyse, kendi ülkesine tamamen yabancılaşmış Arap'ın, mutlak bir benlik yitimiyle yaşadığını söylemeliyim.

Peki ya Cezayir'in durumu? Sistemli bir insanlıktan çıkarma hali. Şimdi hukuksuzluk, eşitsizlik, cinayet yasamanın ilkesi haline getirilmişken, bazı değerleri ne pahasına olursa olsun yaşatmaya çalışmak saçma bir iddia olur. Cezayir'deki mevcut toplumsal yapı, bireyi eski yerine yerleştirmeye yönündeki her girişimin karşısında duruyor.

Sayın elçi, direktmenin marazi bir kararlılığa dönüştüğü an yaklaşıyor. Bu durumda, umut artık geleceğe açılan kapı değil, gerçeklikten örgütlü bir şekilde kopan öznel bir tutumun mantıksızca sürdürülmesidir.

Sayın elçi, Cezayir'i kana bulayan güncel olaylar gözlemcinin gözünde bir skandal değildir. Bu ne bir kazadır ne de mekanizmada bir arızadır. Cezayir'deki olaylar bir halkın beynini dağıtma yönündeki boşa çıkmış bir girişimin mantıksal sonucudur.

Cezayirinin görünürdeki saflığının, ağırbaşlı alçakgönüllülüğünün ardında temel bir haysiyet talebi olduğunu tahmin etmek için psikolog olmaya hiç gerek yok. Sadeleştirilemeyen gösteriler nedeniyle, herhangi bir yurtseverliğe hitap etmek de hiçbir işe yaramaz.

Toplumsal bir yapının işlevi, insani kaygıyla bütünleşen kurumlar kurabilmektir. Üyelerini umutsuz çözümlere zorlayan bir toplum sürdürülemez bir toplumdur, değiştirilmesi gereken bir toplumdur. Bunu söylemek yurttaşlık görevidir. Hiçbir mesleki ahlak, hiçbir sınıf dayanışması, hiçbir saklama, gizleme çabası burada egemen olamaz. Düşünme gerekliliği karşısında sözde ulusal hiçbir aldatmaca kabul göremez.

Sayın elçi, 5 Temmuz 1956 tarihinde greve katılan kişileri cezalandırma kararı bence kelimenin tam anlamıyla akıldışı bir önlemdir.

Grevciler kendilerinin ve ailelerinin bulunduğu konumdan dolayı dehşete düşmüş olabilir ki bu yüzden atmosfer de göz önüne alındığında tutumları anlaşılmalı, normal görülmeliydi. Çalışmak istememeleri ortak bir kanaatin, sarsılmaz bir inancın ifadesiyse, bu durumda da her türlü cezalandırıcı tutum gereksiz, boşuna ve faydasızdı.

Dürüst olmak gerekirse, grevcilerin korkuya kapıldığını sanmıyorum. Aksine, sakinlik ve sükûnet içinde yepyeni bir barış ve haysiyet çağını başlatmak için vazgeçilmez bir arzu duyuyorlardı.

Şehirdeki işçiler toplumsal olaylara dahil olmalıdır. Fakat öncelikle bu canlı toplumdaki mükemmelliğe ikna olmalıdırlar. Öyle bir an gelir ki sessizlik yalana dönüşür. Kişisel mevcudiyetin temel tasarıları, en sıradan değerlere yönelik kalıcı saldırılara kolayca uyum sağlayamaz.

Vicdanımda aylardır affedilmez çatışmalar yaşanıyor. Bu çatışmaların sonucunda, insandan, yani kendimden umudu kesmeme arzusu içindeyim. Benim kararım, yapacak başka bir şey olmadığı sözde baha-nesiyle, ne pahasına olursa olsun sorumluluk üstlenmek değildir.

Tüm bu nedenlerden ötürü, Sayın elçi, size saygılarımı sunarken, istifamı kabul etmenizi ve Cezayir'deki görevimi sona erdirmenizi talep etmekten onur duyuyorum.

Saygılarımla.

Doktor Frantz Fanon
Psikiyatri Hastanesi Doktoru
Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi Servis Başhekimisi

Psikiyatri Ortamında Ajitasyon Olgusu: Genel Hususlar, Psikopatolojik Anlam

Frantz Fanon ve Slimane Asselah

(Blida-Joinville Psikiyatri Hastanesi), Ocak 1957²⁰⁴

Doktor Tosquelles *Évolution psychiatrique* dergisi tarafından düzenlenen bir konferansta iki tür ajitasyonu birbirinden ayırır: Dışavurumcu türün karşısına algısal tepkisel türü koyar.²⁰⁵ Bulgusal bakış açısıyla ilginç fakat her durumda didaktik böyle bir karşıtlık bize doktriner açıdan ciddi görünmektedir. Tepkisel olan ve olmayan ajitasyon karşıtlığı için de aynı şey söylenebilir.

Aslında, ciddi bilinç bozukluklarında görülen derin toksik ajitasyonlar haricinde, ajite ifadeler neredeyse her zaman algısal tepkisel tarzdadır. Diğer bir ifadeyle, (örneğin, epilepside olduğu gibi) bilinçteki ani değişikliklerin mümkün kıldığı otomatik fizyonomili tipik nörolojik ajitasyonların yanı sıra, ajite davranış hem dışavurumcu hem de algısal tepkiselidir. Klinik olarak, motor sistemin egemen olduğu bir ajitasyon, sözelliğin egemen olduğu bir ajitasyon ve hem sözel hem motor sistemin egemenliğindeki ajitasyon türleri birbirinden ayırt edilebilir.

204 *Maroc médical*, c. 36, no. 380, Ocak 1957, s. 21-24.

205 François Tosquelles, "Introduction à une sémiologie de l'agitation", *L'Évolution psychiatrique*, sayı 1, 1954. Bu metinde, Tosquelles, Philippe Paumelle'in (1952 yılında *Entretiens psychiatriques* dergisinde Henri Ey'nin yayımladığı metin) "ajitasyon" kavramı eleştirisinden uzak durur. Özellikle şöyle yazmıştır: "Ajitasyon'un delinin kendi hissettiği ve aktardığı korkusunda özetlendiğini söylemek çoğu zaman doğru olsa da, ajitasyon sorununun bu 'psikolojik' tutumların ötesine geçtiği de doğrudur. Basit gerçek şu ki, hepimiz az ya da çok ajite hastalarla karşılaştık, bunun semiyolojisini kavramak zorunda kaldık, tedavi ve teşhiste bulunmamız hep gerekti; bu tedavi çoğunlukla hastanın 'mitik' davranışlarına körü körüne katılmamaktan ve ajitasyonun maskesini kaybedebileceği bir kurumsal terapi inşa etmekten oluşur; bu, *a priori*, bir ajitasyon semiyolojisi oluşturmaya temel bir itiraz değildir."

Bir yandan idiyot ve embesiller, diğer yandan demanslı hastalar yalnızca motor sisteme bağlı ajitasyon tablolarına oldukça etkileyici bir katkı sağlamaktadır. Paranoidlerin öfke patlamalarını, katatoniklerin hebefrenik itkisini veya sınırlı ajitasyonlarını elbette bu tablonun dışında tutuyoruz. Biz burada ajitasyonu bir durum olarak ele alıyoruz. Motris ajitasyonun doğumunu teşvik eden iki kutbun nörolojik görünümü bir atakla nitelendiğinin farkındayız. Bu boş, anideik ajitasyonlar stereotip davranışlara yakındır (yaşlı adamın sözde anksiyete içindeki yürüyüşü veya zihinsel engellinin kıyafetlerini paralaması).

Sözelliğin egemen olduğu ajitasyon daha az nörolojik, daha anlaşılır görünür. Aslında, embesillerin kendi kendilerine tutarsız konuşmaları, presbiyofrenlerin düzensiz kelime tekrarları, otomatik, arkaik, parçalı ve bedensel niteliğiyle bizim için çarpıcıdır.

Son olarak, sözel motris ajitasyon muhtemelen en fazla incelenmiş ajite davranış türüdür, çünkü tam da yaşayan insanın temeldeki ezgisini onarır. Uzamsal zamansal yapıda bunu birleşik halde söylemek ve yapmak, organizmayı kavrayışı olan bir dünyada tutmak gibidir.²⁰⁶ Belki de bu yüzden açık mani hali, ajitasyonun bu şeklinin üzerinde en çok çalışılmış klinik biçimini temsil eder. Aslında, sözel motris ajitasyon türü maninin çerçevesini aşar. Histerik belirtiler, konfüzyonlu öfkeli bir ajitasyon görünümü edinen birden fazla temaya sahip aktif bir hezeyanın akut evreleri ve Schneider'in anksiyeteye dayalı kendinden geçme krizleri birçok bakımdan manik tabloyu hatırlatır.

Beringer'in üzerinde durduğu giderek genişleyen karma durumlar, en azından klinik gözlem açısından, "ajitasyon = mani" şeklindeki klasik denklem konusunda belirgin bir özgürlük sunmaktadır. Bu nedenle, bir hastanın davranışının servise ve bu servisin özümseme olanaklarına göre anlaşılması gerektiğini söylerken çok rahatız. Eğer hastane ortamı tedavi edici bir araçsa, her şeyden önce akıl hastalığını ortadan kaldırıcı karşılaşmaların genel bir çerçevesini oluşturmakla ilgileniyorsak, eğer

206 Temeldeki ezgi ve bedenın kavranması kavramları üzerine bkz. Merleau-Ponty'nin *Algının Fenomenolojisi* kitabının ilk bölümünün üçüncü kısmı, "Kişinin Kendi Bedeninin Mekânsallığı ve Motor Beceri", s. 146-212, (*Œuvres*, Gallimard, Paris, 2010), (Türkçeye çeviren: Emine Sankartal ve Eylem Hacımuratoğlu, İthaki, İstanbul, 2017).

ajite canlı bünyeyi tedavi etme arzusu varsa, bu durumda, gerçek bir ayrımcılık sorunu gündeme getirilebilir.

“Psikoz görünümü”, “marazi ruh halinde ısrar” kavramları, heybetli görünüm tepkileri, toplama kamplarında rastladığımız türden güçlü saldırganlıkta yüklü tahrikler, akıl hastanesinde çok kolay gerçekleşen sadomazohist düğümler, bütün bunlar gerçek bir uyanıklık gerektirir. “İyi niyetli tarafsızlık” burada tüm saflığıyla bulunmalıdır. Bir servisi tedavi aracı olarak düşünmek, onu yapılandırmak, hastanın o servisi kesen, budayan bir kurum olarak değil de “nihayet anlayan” bir kurum olarak deneyimlemesini sağlayacak hale getirmektir. Personelin gözünde hastanın “iradi kötülüğü”, şiddetli saldırganlığı, özellikle baskılayıcı nitelikteki bir tür toplama kampı yapısına açıkça yanıtıdır. Patolojik tezahürlere karşı servis kesinlikle geçirgen olmalıdır. Ajitasyonun ortaya çıkışı kurum dengesinin yıkılmasına, çökmesine neden olmamalıdır.

Ajitasyon daha ziyade servisin direnç derecesini sorgular, hem esnekliği hem de sağlamlığı üzerine değerlendirmelerde bulunur. Çünkü ajite biri reddedilmediğinde, dışlanmadığında, tecrit edilmediğinde, hücreye kilitlenmediğinde, bu, onu anlamak için çaba sarf edildiği anlamına gelir. İnsanlık adına ya da heterojen imitasyon adına tüm zorlayıcı araçların kaldırılmasına karar vermek söz konusu değildir. Bu durum oldukça hızlı bir şekilde hayal kırıklıkları yaşanmasına neden olur ve baskı araçlarının yeniden kullanımı yoğun bir ilgi görür.

Ajite bir hastanın hücreye kilitlenmesi genellikle istenmeyen sonuçlar doğurur. Bir akıl hastasını bir psikiyatri hastanesinin içinde tecrit etmek onu ikinci kez kapatmaktır. Hastanın sosyal çevresi, 1838 tarihli yasanın uygulanmasını istemek suretiyle, ondan zaten kurtulmuştur. Ama sosyal çevrenin gereksinimleri biçimseldir. Dış denge bazı davranışlar bakımından yekpare olmalıdır. Hastane ortamı ise çoğu durumda hiçbir örgütlenme planı sunmaz. Fenomenal alanın kurulmasına katılan güç hatları son derece yetersizdir.²⁰⁷ Üç öğün yemek ve uyku vakitlerinin biyolojik ritmi haricinde, yatağa bağlı olmayan bir akıl hastasının hastane avlusunda geçen günü çoğu zaman *Brown hareketi* ifadesini akllara getirir. Fizyonomik açıdan baskı yapan ve hareketi kısıtlayan

207 Sosyoterapide hastanın algısı ve yaşam ufku genişletilir.

araçların personelin takdirine göre kullanıldığı hızla fark edilir. Doktorlar ise genelde bu personelin sadist davranışları olduğunu düşünmektedir. Zincirleme tepkimeler oluşur –“hastayı bağlama” yasağı; “Doktor Bey, bu hasta her şeyi kırdı”; “Doktor Bey, bu hasta üç kişiyi yaraladı”; “Doktor Bey, bu hastayı bağlayalım mı?” – ve doktor ile işbirlikçileri arasındaki ilişkiler bozulur. Aslında, hadım eden vehçesiyle sadist, baskıcı, katı, sosyalleşmemiş olan servisin kendisidir. Mesele, bundan böyle, deli gömleklerinin veya hücrelerin kaldırılmasını önermekten ya da buyurmaktan ziyade, farklı gereksinimler bakımından yüksek potansiyelli, akıl hastalığını yok edici, işlevsel-üretici güç hatlarının ortamda dolaşımını sağlamaktır.²⁰⁸

Kapatma temel bir uyumsuzluğa neden olur. Tecrit, uyandırdığı (personelin, “Devam ederseniz, sizi tecrit ederiz ya da sizi ajite hastaların yanına alırsınız” şeklindeki basmakalıp açıklamalarının teşvik ettiği fantazmalar) fantazmalarla (karanlık zindan, ceza) birlikte, hastanın kaygısını yatıştırmak şeklindeki sözde amacında başarısızlığa uğrar.

Dahası, tecrit, dayatılan yalnızlık ve motris yoğunlaşma nedeniyle (sözel kinetik ezginin başatlığı ve bir ayrışma vesilesiyle ortaya çıkabilecek bedensel şema bozuklukları bilinmektedir)²⁰⁹ yeni unsurların ortaya çıkmasına tanık oluyoruz. Sözel motris bir ajitasyon tecrit nedeniyle öfkeli, yırtıcı, esnek, şiddetli hale gelir. Bazen de, gerçekte bütünleşmiş

208 Bu kelime dağılımı sonraki onyınlın antipsikiyatrisinin bazı temalarını önelemektedir. *Algının Fenomenolojisi* kitabının ilk bölümünün üçüncü kısmında bazı hastaların zorlukları hakkında yazan Merleau-Ponty’nin etkisi belli olmaktadır: “Tüm bu işlemler dünyada sınırlar, yönelimler çizmeyi, güç hatları oluşturmayı, bir bakış açısı geliştirmeyi, yani bu dünyayı dönemin projelerine göre düzenlemeyi, coğrafî çevre üzerinde bir davranış ortamı, öznenin içsel faaliyetini dışarıda ifade eden bir anlamlandırma sistemi inşa etmeyi sağlayacak aynı güce ihtiyaç duyar. Dünya onlar için hazır ya da dondurulmuş bir dünya gibi var olurken, normal insanda projeler dünyayı kutuplaştırır ve tıpkı bir müzede ziyaretçiyi yönlendiren levhalar gibi eylemi yönlendiren binlerce işaret de bütünün sonucuymuş gibi görünür kılar” (*Œuvres*, age., s. 792).

209 Avusturyalı psikiyatrist ve psikanalist Paul Schilder (1886-1940) tarafından geliştirilen “kinetik ezgi” kavramı, *Algının Fenomenolojisi* (age., s. 816) kitabında Merleau-Ponty tarafından yeniden ele alınmıştır. Sömürgeleştirilmiş kültür ve eylem alanına sömürgeciliğin getirdiği sertliğin ve karşılığında bunun yol açtığı şiddetin Fanoncu incelemesi, kurumun yapısal nedenselliğinin bilinmemesinin sonucunda doğal olarak algılanan bu “ajitasyon”un eleştirisinin düşünce şemasını yeniden üretir. Sözde nesnel belli bir bilimselliğin körlüğünü ortaya koymak hâlâ şarttır.

bir öfke tezahürü vesilesiyle, tecrit edilen hipostenik referanslı hezeyan, çevreyle anlaşılabilir ilişkiler sürdürerek, sanrılarla karmaşıklaşır.

Kısıktılan bu sanrıları özel olarak incelemek gerekebilir. Bir yandan dağılma nedeniyle, diğer yandan da organizmanın tepkisi nedeniyle, duysal veriler bakımından daha az ayrımcı, daha kütleli, motris yapıya daha fazla bağımlı, bir tür arkaik düşünceye doğru gerileme söz konusudur. Psikanalistler, düşselliğin, sözde sanrıların, oyunun ve taklidin önemini özellikle oral evrede ortaya çıktığını düşünürler. Aşırı gevezelik, bir anda ortaya çıkan şenlik atmosferi, zamansallığın iki kutbunda kendini eşzamanlı olarak gösteren varlık; bütün bunlar baş döndürücü sözcüğü ifade eder. Ama, aynı zamanda, çocuksu hayal kurklıklarına bağlı kaygılarla bağlantılı saldırgan, isyankâr ve ateşli varlıkları ifade eder.

Klasik tip ajite hastanın kolaylıkla sanrı geliştirebilmesi yeterince dikkate alınmadı. Aslında, bir konudan diğer konuya hızla atlama sanrısız (sözel motris sanrılar) fenomene ortam hazırlar. Ruhsal otomatizmi sezgilere, düşüncenin geride kalmasına, düşüncenin yankısına, saçmalıklara, sözel patlamalara, kelime dizilerine, hece oyunlarına bağlayan de Clérambault bunu açıkça görmüştü.²¹⁰ Sanrısız süreçte birlikte dünyanın, yani referans sisteminin çöküşüne tanıklık ediyoruz. Sanrısız zaman, tıpkı sanrısız mekân gibi hiçbir gerçeklik iddiasında bulunmaz. Buna karşın, Sartre'la birlikte, sanrının aniden ortadan kaldırılan algılanmış gerçeklikle çakıştığı söylenebilir.²¹¹ Sanrısız zaman

210 Gaëtan De Clérambault, "Psychoses à base d'automatisme et syndrome d'automatisme", *Annales médico-psychologiques*, sayı 85, Şubat 1927, s. 193-236.

211 Bkz. Jean-Paul Sartre, *L'imaginaire*, age., dördüncü kısım, bölüm 3, "Pathologie de l'imagination." Sartre'a göre, sanrı algıların değil, görüntülerin düzenindedir ve bu nedenle de yaratımdır. Aşağıdaki bölüm Fanon'un kitaplığındaki nüshada işaretlenmiştir ve yer yer altı çizilidir: "Görüntü nesnesi algı nesnesinden farklıdır: 1. Çünkü algılanan tüm nesneler için ortak olan sensus bir mekân yerine, kendi mekânına sahiptir; 2. Çünkü, Husserl'in dediği gibi, algı nesnesinin bir iddiayı gerçekliğe (*Seinsanspruch*) yükseltmesi yerine, kendini doğrudan doğruya gerçekdışı olarak sunar. Hayal edilmiş nesnenin bu gerçekdışılığı dolaysız bir kendiliğindenlik sezgisiyle bağlantılıdır. Bilinç, yaratıcı bir faaliyet gibi tez kanıtlayıcı olmayan bir özbilince sahiptir. (...) Dolayısıyla, soru şu şekilde sorulur: Kendiliğindenlik bilincimizi nasıl terk ederiz, kendi şekillendirdiğimiz görüntüler karşısında kendimizi nasıl edilgen hissederiz; sağlıklı bir bilince kendilerini yokmuş gibi gösteren bu nesnelere gerçeklik, yani tensel bir varlık kazandırdığımız doğru mudur?" (s. 192). Merleau-Ponty de sanrıyı benzer terimlerle anlatır: "Sanrı gerçeği gözümüzün önünde parçalıyor, onun yerine yarı gerçekliği koyuyor." (*Phénoménologie de la perception*, age., s. 1033).

sürekli kaçış halindedir. Sanrısai faaliyetin uzamsal zamansal çerçevesi düzensiz, gerçekdışı ve kurgusaldır. Psikiyatristlerin çok ısrarcı olduğu inanç fenomeni, sanrılı kişinin gözünde sıkıntılarının sözde başatlığını meşrulaştıran şeydir. Dolayısıyla, pratikte, tecrit, kısıtlama, kapatma, zecri yöntemlerin işin içine katılan sadist araçsallaştırmayla kullanımı regresyonu kışkırtır, en azından hızlandırıp derinleştirir. Kaçış halindeki düşünce görüntünün akışına kapılmıştır ve ötekinin iyi niyetli ve edimselleştirici yardımıyla buradan kaçması için hiçbir ihtimal yoktur. Hastayı hücreye kilitlemek, tecrit etmek, yatağa bağlamak bir sanrı faaliyetini için tüm varlık koşullarını yaratmaktadır.

Kaygıdan, yalnızlıktan, neredeyse tüm akıl hastalıklarının özelliği olan ve burada ret, bir kenara bırakma tarzındaki saldırganlıktan beslenen psikobiolojik felaket izleniminden yola çıkıldığında sanrılarının klinik tedavisinin “karmaşılaştığını” görürüz. Çünkü sanrı beyinsel uyarılmanın veya belirli bir beyinsel beslenme bozukluğunun sonucu değildir. Sanrı, daha ziyade, genel bir davranış, bir tepki türü, bünyenin bir yanıtıdır. Kuşkusuz, sanrısai yanıt bir dağılma, organik bir rahatsızlık, metabolizmada bir bozukluk olduğunu varsayar. Ancak, bozulmalar asla aynı değildir. Eğer McFarland ile Goldstein’in duygusal istikrar seviyesiyle ilişki halindeki metabolik istikrar seviyesi üzerine çalışmalarından ve Hoskins’in²¹² şizofreninin özelliği olan enzimatik kataliz bozulması yoluyla kronik oksijen yetersizliği üzerine gerçekleştirdiği çalışmalardan bahsetmek gerekirse, sanrının her türlü mekanik açıklamanın dışında kaldığını göz önünde bulundurmamız gerekir. Sanrı olması için başka şeylere, özellikle de gerçek dünyanın çökmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Eski yazarların sanrısai kronik hezeyan içinde derin düşünme evresi diye adlandırdıkları evre oldukça anlamlıdır. Hastanın

212 *L'Étude psychiatrique* dergisinin melankoliyi konu edinen 22. sayısında Henri Ey, şu eserlere yarıllıklıkla atıfta bulunulmuştur: “Mac Ferland (age) ve Goldstein, ‘Biochemistry of M. D.’, *American Journal of Psychiatry*, 1939, c. 96, s. 21-58” (age., s. 138, dipnot 1). Manik depresif psikozlar üzerine *L'Étude* 25’te Hoskins’e atfı yapılmıştır: “Gerekli belgeler psikiyatriye uygulanan hormonal patolojinin temel eserlerinde bulunacaktır. Bu konuyla ilgili olarak R. G. Hoskins’in *Psychoses and the Internal Secretions* (Cyclopedia of Medicine, Piersol, Philadelphia, 1934) kitabını analım” (age., s. 459, dipnot 1). 1930’lu yıllarda, R. A. McFarland, H. Goldstein ve R. G. Hoskins psikozlarla ilgili metabolik anormallikler (özellikle lipid ve oksijenin kullanımı) üzerine bir dizi çalışma yayımlamışlardır.

hipokondriyak endişelerle, alışılmadık bedensel tezahürlerle, iç organlarda garip duyumsamalarla nitelenen bir başlangıç döneminin ardından endişeli bir derin düşünme evresine, abartılı zihinsel yoğunlaşma, güvensiz yorumlama, saldırgan yalnızlık evresine girdiği bilinmektedir. Bu, yorumlama denen sanrısallık öncesi evredir.

Aslında, yeni ilişkilere ve anlamlara dayanan bir sözde dünyanın ortaya çıkmasıyla ancak gerçek dünyanın reddi mümkün olur. Bu reddin süregelen bir teyide ihtiyacı vardır.²¹³ Ciddiyetle alınan kararın da (acımasız işgal evresi) teyit edilmeye, beslenmeye ihtiyacı vardır. Göçmen akıl hastaları tam da etraflarını çevreleyen dünyanın varlığını etkisiz hale getirmeyi, yok etmeyi başaramayanlardır. Bu bakış açısında, tecrit, sanrı görme izni de olabilir.

Servis, aralarında bulunan karşılıklı temel ilişkilerin farkına varmadan ajite hastayı reddetme eğilimindedir. Ajitasyon insani bir çerçevenin, servisin içinde görülür. Ajitasyon mekanik değil, diyalektik olarak anlaşılmalı gerektirir. Bu olgunun bu şekilde yorumlanmasını reddeden kişiler bile, personelin eğitimi ve ortamın yüzeysel olarak dahi delirten etkiden arındırılmasıyla ajitasyonun azaldığını kabul ederler. Akıl hastanesinin çürümesi olan ajitasyon uygun bir ifadedir. Parchappe şöyle yazar: “Uzun yıllardır sürdürülen geniş kapsamlı bir deney, sürekli olarak hücrede kalmanın akıl hastalarındaki ajitasyonu yatıştırma etkili olmaktan uzak olduğunu, aksine, ajitasyonu artırıp besleme etkisi olduğunu göstermiştir.”²¹⁴

213 Bu nedenle kroniklik doğal bir olgu değildir, sanrının içinde anlam inşa etme faaliyeti vardır.

214 Fanon burada “Aliénés (asiles)” (Amédée Dechambre (der.) *Dictionnaire encyclopédique des sciences médicales*, 1865) makalesinden bir bölümü alıntılıyor. *Des principes à suivre dans la fondation et la construction des asiles d'aliénés* (1853, s. 150) başlıklı kitabında Parchappe şöyle yazar: “Yerleşim koşullarının ruhsal yabancılaştırma durumundaki insanın ihtiyaçlarına göre tahsis edilmesiyle bağlantılı tüm zorluklar ajite delinin hücresinin maddi oluşumunda bir araya gelir. (...) Günümüzde ajite hastanın hücresi, gece gündüz içinde kaldığı, uzun veya kısa bir süre boyunca dışarı çıkmaması gereken daimi bir konut olarak asla düşünülemez.” Paumelle tarafından yayımlanan bir dizi Parchappe metninden esinlenen Fanon ve Asselah'nın kronik ve *nevi şahsına münhasır* bir ajitasyona inananlara karşı Parchappe'a atıfta bulunması retorik bakımdan önemlidir, çünkü Parchappe Fransa'da akıl hastanesi kurumunun başlıca örgütleyicilerinden biridir.

Hastane ortamı toplumsal ilişkilerin, belirsiz karşılaşmaların düğüm noktası haline geldiğinde, ajitasyon, kendiliğinin,²¹⁵ sorumsuzluğunun, anlaşılmazlığının yankısını yitirir. Diyalektik bakış açısında, ajitasyon, yansıtan yansıyan ayna temel döngüsüne girer: Sen bana veriyorsun, ben alıyorum, özüksüyorum, dönüştürüyorum, sana geri veriyorum. Yalnızca bir türü ajitasyon olan ve felakete yol açan tüm tepkiler elbette ortadan kaybolmaz. Ancak, anlamlandırıcı değerleri organizmayı açıklama yönündeki bu girişimlere iade edilir. Tecridin temsil ettiği ikinci kapatılma kesin olarak devre dışı bırakılır.

Servis, açıkça ve bilinçli olarak, bir hadde makinesine, bir temizleyiciye dönüşür. Kesin beceriklilikten, esneklikle donanmışlıktan, bağlantılı kurumlardan oluşan bu servis, hastanın içine yerleşmeye eğilim gösterdiği kısırdöngüyü daha ilk temasta kırar. Kendi kendinin taklidi olan, kendini zehirden arındıran şey açık kurumlar çerçevesinde yerini alır. Bilinci kontrol kaybına uğramaktan kurtaran şey de bu kurumlara dahil olmaktır.

Bununla birlikte, patolojik gerçeklik ve ilk semptomlar kurumlarla çarpışır. Servis örgütlenmesinin mümkün kıldığı sevgisel duygusal yatırımların oyunuyla bir hebefreniyi veya hiperstenik paranoyayı iyileştirmek söz konusu olamaz. Dahası, ajite kişiyi bu ortamda tutmak, harekete geçirdiği katlanılmaz uyartılar nedeniyle etrafı yorar. Janet, *Médications psychologiques*'te, böyle bir davranışın zararlı olduğunu ısrarla belirtir.

Düzenlenen servis kalıntı tablosunu belirginleştirir ve, Henri Ey gibi ifade edersek, örgensel-klinik mesafeyi azaltır.²¹⁶ Servisin ilk görevi bu

215 Kendi çalışma kategorilerini tözsel kendilikler olarak gerçek kabul eden bir psikiyatri, anlamaktan ve tedavi etmekten kendini mahrum bırakır. Her açıklama girişimi belirli bir duruma özgü olmalıdır ve kliniğin dönüşümü bu epistemolojik kesinlikten kaynaklanır.

216 Kalıntı tablosu kurumun üretmediği belirtileri içerir. Henri Ey, *örgensel-klinik mesafeyi* şu şekilde tanımlar: "Biz ensefalik ya da daha genel olarak bedensel süreçlerin yetersiz ve doğrudan eylemiyle bunların klinik ifadesi arasındaki bu belirlenemezlik ve esneklik aralığına *örgensel-klinik mesafe* diyoruz. Bu bizim konumumuzu mekanik açıklamanın zıt kutbuna yerleştirir ve çözülme mekanizmasıyla koşullanmış olsa da mevcut psikik mercilerin 'dinamiğini' de işin içine katan tedrici hareketler ve tepkiler kümesini varsaydığından özünde dinamik örgenselliğimizin temelini oluşturur" (*Étude psychiatrique*, sayı 7, "Conception organo-dynamique", *age.*, s. 167; ayrıca, bkz. s. XI ve s. 76-77).

mesafeyi asgari seviyeye indirgemektir. Tedavi öncesi ve tedavi sonrası bir görevdir bu. Burada, servisi örgütlenme, kurumsallaştırma, serviste toplumsal davranışları mümkün kılma gerekliliğini kavramanın dış referans temelli bir aldatmaca yaratmaması gerektiğini hatırlatmak bizce gereklidir. Böylece, “hastane köy”, “dış dünyanın yansıması olan hastane”, “hastane dışı gibi olmalıdır, hasta da kendini evinde hissetmelidir” gibi fikirleri anlamlandırmak mümkün olur. Tahmin edileceği üzere, böyle ifadeler sözde psikoterapik insani kaygılar altında gerçeği gizleme girişimidir. Le Guillant gerçekdışı bu tutumları kınamakta son derece haklıdır.²¹⁷ İlaveten, eğer hastane dış ortamsa, onu meşrulaştırma, dışarıyı hatırlatan dengeleme sistemleri sağlama eğilimi de çok güçlüdür. Doktor karakolu hiç beklenmedik bir anda servis başhekiminin tatlıları yemek listesinden çıkarmasıyla ya da salon hizmetlisinin bir hastayı ajite ya da demanslı hastaların yanına gönderme tehdidiyle karşılaşır.²¹⁸

Ajıtasyon yabancı bir bedendir, ama akıl hastası da böyledir. Servis, var olan şeyle tezahürleri arasında uzlaşma sağlamalıdır. Servis, bir hastadan gelen hiçbir şeyi reddetmemelidir. Hasta servisin dışında hiçbir kapıyı çalamaz. Hastane ortamı, çelişkili bir biçimde, bir deliden kurtulmaya çalışan toplumsal grubun ve kaybettiği anlamı arayan hastanın son fırsattır. Bu nedenle, ajıtasyonu basitçe sakinleştirmenin bir yolu

217 Alan psikiyatrisinin kurucularından biri olan Marksist psikiyatrist Louis Le Guillant, *L'Évolution psychiatrique* dergisinin, Tosquelles'in ajıtasyon konulu metninin de yer aldığı sayısında (1954, fasikül 1, s. 1-52, Aralık 1952'de verilen konferansın metni) “Introduction à une psychopathologie sociale” başlıklı uzun metni yayımladı. Le Guillant diyalektik hakkında Stalin'den bir alıntı yapar; bu alıntının içeriği Fanon'u ilgilendirmiş olabilir: “Metafizik aksine, diyalektik doğaya nesnelerin kazara birikimi, birbirinden ayrılmış, tecrit edilmiş ve birbirinden bağımsız olgular olarak değil, organik olarak birbirine bağlı, birbirine bağımlı ve karşılıklı olarak birbirini koşullayan olguların, nesnelerin oluşturduğu birleşik, tutarlı bir bütün olarak bakar. Bu nedenle, diyalektik yöntem, onu çevreleyen olgulardan ayrı düşündüğünde doğadaki hiçbir olgunun anlaşılamayacağını ileri sürer.” Le Guillant şunları da ekler: “Böylelikle, bireyle çevrenin ayrılmaz birliği –ki bu elbette tarihi, diyalektik bir birliktir– temel yasadır, normal ya da hasta ruhun, tamamıyla hasta olan birinin kaçamayacağı yasadır” (s. 19). Fanon'un kitaplığında Le Guillant tarafından kurulan ve yönetilen, amaçlarından biri psikiyatride Pavlovcu bakış açısını tanıtmak olan *La Raison* dergisinin birçok nüshası vardı.

218 Bkz. hastane içi yayın organı *Bizim Gazete*'nin her disiplin yönetmeliğini reddeden son başyazısı.

asla olamaz. Telefonla yapılan konsültasyonlar –Sédol ya da Largactil ilaçlarını kullanın!– patolojik mekanizmalar konusunda tümünden bir bilgi eksikliğinin kanıtıdır.

Ajitasyon sadece bir ur, “psikomotor” bir kanser değildir. Her şeyden önce bir varoluş biçimi, bir gerçekleştirme türü, bir ifade tarzıdır. Ajitasyon silahsızlandırır, çünkü yapıları birleştiren şey odur. Her çözünme seviyesinde görülebilir. Böyle belirsizlikler feci tepkilere yol açmaya eğilimlidir. Böylece, “ajite’dir, ne yaptığını bilir”, hücrede “ajite’dir, ne yaptığını bilmez”e dönüşür. Aslında, ajite hem ne yaptığını bilir hem de bilmez. Daha doğrusu, ne yaptığını bilmez ama öğrenmeye çalışır. Sahneyi yer yer aydınlatan bu girişimler aldatıldığı yönünde hoş olmayan izlenimler bırakır gözlemcide. Bu nedenle, saçmalık mührüyle damgalanmış bu düzensiz, anarşik davranışların derinlerinde bile varoluşun temel belirsizliği bütünüyle üstlenilmiştir.²¹⁹

219 Organikle psişğin, keza delirmiş bir bilincin ve kurtuluş girişimlerinin belirsizliği. Nihayet, bu metin elbette terapiyle, akıl hastanesinde şiddetin doğuşunu anlamakla ilgilidir, ama, Fanon’da hep olduğu gibi, toplumsal yaşamda yabancılaşma üzerine bir düşünce de açılır. Psikiyatri ile siyasi düşünce burada da paralel olarak gelişir.

Psikiyatride Gündüz Hasta Bakımı, Değer ve Sınırlar

Frantz Fanon, 1959²²⁰

Genel giriş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra psikiyatrik destek konusunda karşılaşılan sorunlar farklı ülkelerdeki pratisyenler için akut hale gelmiştir. 1938'den önce, bir yandan ruhsal bozuklukların önlenmesine ve erken teşhisine, diğer yandansa akıl hastalarının hastaneye yatışıyla ilgili idari formalitelerin sadeleştirilmesine öncelik verildiği bilinmektedir.

Tek bir örnek göstermek gerekirse, 1938 yılında Fransa'da kabul edilen yasayla²²¹ özellikle psikiyatri hastanelerinin hapisane niteliğinden tamamen çıkarılması amaçlanmıştır. Savaş esnasında ruhsal bozuklukların yeniden ortaya çıkması ve özellikle aniden yaygınlaşması, Anglosakson doktorların psikiyatri hastanelerinde *açık kapı* uygulamasını yoğunlaştırmalarına yol açtı. Duncan McMillan²²² tarafından Nottingham'da başlatılan ve o zamandan beri birçok ülkede uygulanan bu *açık kapı* yöntemi, akraba ziyaretleri, izinler, tatiller, erken çıkışlar ve çıkış denemeleri aracılığıyla hastanın sosyal çevresiyle azami düzeyde temas kurmasını sağlayacak şekilde hastanede serbestçe dolaşmasına olanak tanır.

220 *La Tunisie médicale*, c. 37, sayı 10, 1959, s. 689-712.

221 Referans Fransa'yla sınırlı kalsa bile, Fanon'un bundan böyle daha geniş bir perspektifte çalıştığını gösterir.

222 Duncan McMillan (1902-1969) Nottingham'daki Mapperley Hastanesi'nin yöneticisi ve açık bir psikiyatri hastanesinin teorisyenidir. 1950'li yıllarda *L'Évolution psychiatrique*'teki birçok soruşturmada bahsi geçen *açık kapı*, dönemin psikiyatristleri tarafından iyi bilinmektedir.

Açık kapıdan faydalanan ilk hastalar elbette nevropatlar ve prepsikotikler oldu, ancak kronik olduğu düşünülen hastalar üzerinde yapılan çalışma, semptomların çoğunun uzun süre boyunca nevroitik düzeyde olduğunu ve, çelişkili bir şekilde, hastanenin hastalığı ağırlaştırdığını ve psikotikleşmeyi desteklediğini göstermiştir.²²³ Daha sonra bir adım daha atıldı ve en başarılı tecrübeleri İngiltere, Danimarka ve Kanada'da yaşanan *gündüz hastanesi* ilkesi benimsendi.

Gündüz hastanesinin ilkeleri nelerdir?

1. Öncelikle, hasta kendi aile ortamından, bazen de iş ortamından koparılmaz.

2. Hastanın sergilediği psikiyatrik semptomlar kapatma nedeniyle kaybolmaz, zira özellikle çatışma unsurları, çatışma konfigürasyonu aile ortamında, sosyal ortamda, iş ortamında varlığını sürdürür ve canlılığını korur. Kapatmanın ardından, klasik olarak, gerilimin mucizevi bir şekilde ortadan kayboluşuna tanık olmayız ve hastanın doğal yaşam ortamındaki tepkilerini incelemek için de sürekli bir fırsatımız olur.

Eski tür psikiyatri hastaneleriyle birlikte hasta çatışmalı ortamından çıkarılıyordu; hastanenin kapıları hastanın üzerine kapanır kapanmaz da nevroitik semptomların aniden kaybolduğu izlenimi sıklıkla oluşuyordu. Bu anlamda, kapatmanın bir rahatlama sağladığını söyleyebiliriz. Ancak, nevroitik tutumlar var olmaya devam eder ve hastanın eşinin gerçekleştirdiği tek bir ziyarette ya da eski zorlukların en ufak bir çağrışımında bu tutumların boşalmasına, hastanın içinin açılmasına tanık olurduk. Hastane hastanın etrafına koruyucu bir tabaka örerti, fakat bu aldatıcı bir korumaydı, çünkü hastanın uyusukluğu destekleniyordu, bu uyanık uyku halinde hasta bitkisel bir hayat sürüyordu. Hastanın genellikle hastane koşullarından doğan davranış bozuklukları doktorun dikkatini çekiyordu.

Doktorların hastanede bir yeni toplum (sosyal terapi deneyimidir bu) yaratma girişimi, tam da dış dünyaya benzer şekilde, daha önce mevcut nevroitik tutumların yenilenebileceği durumları hastaya dayatmayı hedeflemiştir.

²²³ Akıl hastanesinin neden olduğu ajitasyon ve psikozlar üzerine bkz. Fanon'un Sli-mané Asselah ile birlikte yazdığı makale.

Böylece, gündüz hastanesinin şu iki ihtiyaca yanıt verdiğini görüyoruz:

1. Davranış bozukluklarının erken teşhisi ve tedavisi.

2. Hiçbir nevrotik tutumun, hiçbir çatışma durumunun mucizevi bir şekilde ortadan kaybolmaması için hastanın dış çevresiyle azami temasını sürdürmesi.

Bu, hastayı sosyal yaşamdan dışlamak değil, tedaviyi sosyal hayatın çerçevesi içine dahil etmektir. Psikiyatrik destek perspektifinde, bu, hastanın varlığının sağladığı belirgin güvenlik atmosferinden kurtulma yönünde bir girişimdir.

Gündüz hastanesi deneyimlerine nadir rastlanır. Dünyada en fazla yirmi gündüz hastanesi vardır. Bunlar teknik olarak gelişmiş ülkelerde bulunmaktadır; az gelişmiş bir ülkede hiçbir zaman bir gündüz hastanesi deneyimine girilmemiştir. Öncelikle sanayisi gelişmemiş bir ülkede gündüz hastanesi deneyiminin mümkün olup olmadığını sorgulamak yönetsel açıdan önemlidir. Bu soruya olumlu yanıt verilirse, bir doktorun sorusu sorulabilir: Gündüz hastanesi tüm psikiyatrik rahatsızlıkların üstesinden gelebilir mi?

Afrika kıtasında bu tarz bir tecrübe edinen tek ülke olan Tunus hükümetinin bir gündüz nöropsikiyatri merkezi kurma kararının gerçek değeri takdir edilmelidir. Burada işte bu tecrübenin sonuçlarını incelemekteyiz. Burada savunulan şey, az gelişmiş ülkelerde bile bu ilkenin geçerliliğidir. Bundan böyle az gelişmiş ülkelerde bile gündüz nöropsikiyatri merkezleri kurmanın tıbbi açıdan önemli, sosyal olarak da kazançlı hale geldiği görüşündeyiz.

On sekiz aylık faaliyeti sırasında Tunus Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi'nin binden fazla hastayı kabul ve tedavi ettiğini, bu hastaların %0,88'inden daha azının kapatılmasının zorunlu hale geldiğini göreceğiz.

Tunus Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi

Charles-Nicolle Hastanesi bünyesindeki nöropsikiyatri servisi kırk yıldan daha uzun bir süre önce kurulmuştur. Bu servis uygulamada 1838 Yasası'yla yönetiliyordu. Tek fark, açık servis kapsamına alınabilecek gönüllü hastalara verilen göreceli öncelikti. Gözetim tedbirleri en kötü yöntemlere başvuran sıradan psikiyatri hastanesininkilere denkti: deli

gömlekleri, tecrit odaları, demir parmaklıklar, kilitli kapılar ve özelliklerle de kurumun tepeden bakan cezalandırıcı tutumu. Bakanlık servisleri Tunus'ta psikiyatrik desteğe dair kapsamlı bir plan talep ettiklerinde, Tunuslu psikiyatristler, ortak bir görüşle, er ya da geç bir psikiyatri hastanesine dönüşecek olan büyük hastane türündeki psikiyatri kurumlarının sayısını artırmamanın önemli olduğunu belirtmişlerdi. Daha ziyade, düşük kapasiteli ancak tedavi edici özellikleri rasyonel bir şekilde incelenip artırılabilirken nöropsikiyatri servislerini mevcut genel hastanelere bağlamanın gerekliliği hususunda ısrar ettiler. Charles-Nicolle Hastanesi'nin bütünüyle elden geçirilmesi gerektiğinden, yetkililere hemen denemeye girişmelerini ve bu hastanenin nöropsikiyatri servisinin gündüz servisine çevrilmesini teklif ettiler.

Mimari anlamda çok az değişiklik yapıldı; esasen, kapılara kol takılmasıyla, demir parmaklıkların kaldırılmasıyla, deli gömlekleri ve kelepçe türündeki zecri araçlardan kurtulmakla uğraşıldı; bir grup hasta da tecrit odalarını yıkmakla görevlendirildi. Bina yeniden boyandı ve hastanenin kapasitesi seksen yatak olarak belirlendi: kırk erkek, kırk kadın. Kadınların servisinde altı yataklık küçük bir kısım ise çocuklara ayrıldı.

Personel sorunu ciddi bir biçimde kendini belli ediyordu. Eski personel baskıcı tavırların yaygın görüldüğü çeşitli alışkanlıklar geliştirmişti. Günümüzde çok sayıda psikiyatri hastanesinde olduğu gibi, hastalar serviste sorun ve rahatsızlık kaynağı olarak görülüyordu. Alışıldığı üzere, esas hedefin tersine çevrildiği bir sistem mevcuttu: Hastalar, servisin nihai amacı olmak bir yana, personelin huzurunu kaçıran düşmanlara dönüştürülmüştü. Bu düşünceler sınırlı bir alana özgü değildir, çünkü yirmi yıldan beri akıl hastanesi fikrine karşı yükselen büyük eleştiri, hastabakıcı grubuyla hasta grubu arasında günbegün kurulan sadomazohist ilişkilere yönelikti.

Beş kadın, altı erkekten oluşan personel bir gözetmenin otoritesi altındadır. Eski tutumları yok etmek ve yeni servis anlayışıyla uyumlu davranışlar önermek amacıyla kısa sürede kurslar oluşturuldu. Bazı hastabakıcıların ve hemşirelerin hızlı uyum sağlayamadığı kısa sürede ortaya çıktı. Servis doktorlarıyla anlaşılan bu görevliler başka yerlere tayinlerini talep ettiler ve yerlerini daha önemli bir genel eğitime sahip ve özellikle akıl hastalarıyla hiçbir zaman temas etmemiş gençler aldı. Bu yeni hastabakıcılar hastalara karşı normal bir tutum benimsediler.

Merkezde bir gün

Hastalar sabah saat 7.00'den itibaren gelmeye başlarlar. Yalnız başlarına veya aileleri eşliğinde gelirler. Onlar geldiğinde hastabakıcılar çoktan yerlerini almış olur ve hastaları karşılarlar. Her hastabakıcı altı ila sekiz hastadan sorumludur. Hastalar hiçbir zaman hastabakıcı değiştirmez. Hastabakıcının görevi öncelikle günlük belirli teknik işlemleri tekrarlamaktır (hastaların vücut sıcaklığını, nabız ve tansiyonlarını ölçmek), ama özellikle her hastayla tek tek konuşmak ve önceki gün merkezden ayrılmasından merkeze geri dönüşüne kadarki faaliyetleri ve düşünceleri hakkında bilgi edinmektir. Hastabakıcının daha ziyade hastanın uykusu, eğer evliyse eşiyle ilişkileri, kâbusları, rüyaları hakkında bilgi edinmesi istenir. Her sabah doktor geldiğinde rapor hazır olmalıdır. Özellikle hastanın getirdiği düşsel malzeme olağanüstü sıkıntılıysa, hastabakıcıların iyi niyetli bir tutum takınmaları istenir. Doktor servise gelir gelmez durumdan haberdar edilmelidir.

İlke olarak, üç gün erkeklerin servisine, üç gün de kadınların servisine ayrılmıştır.²²⁴ Fakat, sıklıkla, anksiyete içindeki bir hasta doktora bildirildiğinde veya aile ortamındaki zorluklar önceki gün alışılmadık şekilde akut hale geldiğinde, hemen müdahale edilir.

Serviste iki kategoride psikoterapi uygulanmaktadır: En sık rastlananlar psikanalizden ilham alan psikoterapilerdir; Pavlov teorisinin ikinci göstergelendirme sisteminden ilham alan destekleyici, açıklayıcı psikoterapiler. Bu ikinci tür psikoterapilerde çoğu zaman hastadan sorumlu personel de görüşmeye katılır. Genel bir kural olarak, görevli, hastanın yanında aileyi sorgulamaktan kaçınmalıdır, hatta, ebeveynlerin gaf yapmasını önlemek için, hastanın davranışı hakkında hiç sorulamamaları bile istenir. Bazen hasta o denli ketlenmiştir ki, merkez dışındaki faaliyetleri hakkında bilgi edinmek mümkün olamaz. Bu durumda ebeveyn sorgulanır.

Merkezde yemek hastanenin diğer servisleriyle aynı saatte, öğlen 11.30 ile 12.30 arasında verilir. Öğleden sonraları birlikte yapılan faaliyetlere ayrılmıştır. Örneğin, teatral canlandırma: Hastabakıcılar hastaları toplar ve onlara bir hikâye anlatırken yansıtmalara veya özdeş-

²²⁴ Sağlık çalışanı eksikliği servisin tedavi faaliyetini büyük ölçüde kısıtlamaktadır. Bir yılı aşkın zamandır, seksen hasta için ne bir stajyer ne de asistan doktor vardır. Bu nedenle, servisin tek şefi tüm tedaviyi üstlenmek zorundadır.

leşmelere dikkat ederler; veyahut belli bir hastadan yaşadığı sorunları anlatması istenir ve bu durumda bahsi geçen sorunlar karşısında hastaların verdiği tepkiler not edilir (“Psikoterapi” bölümünde bu yöntemin önemine geri döneceğiz). Ya da erkekler arasında eşya imalatı, kadınlar arasında da örgü, dikiş, ütü, yemek yapmak gibi faaliyetler gerçekleştirilir veya hastalara bebek bakımının, dikiş makinesi ve ütü kullanımının öğretildiği toplantılar yapılır. Öğleden sonra saat 17.00’de akşam yemeği verilir ve saat 17.30’da hastalar servisten ayrılmaya başlar. Saat 18.00’deyse servis kapanır. Merkez pazar günleri de kapalıdır.

Yarı zamanlı hastaneye yatışlar

Hastanın durumunun bakım gerektirdiği ancak maddi durumunun işini bırakmasına veya faaliyetini durdurmasına izin vermediği örneklerle sıkça rastlanır. Temizlikçi kadınlar, öğrenciler ya da satış temsilcileri bu duruma örnek gösterilebilir. Bu durumda, hastanın tedavisi bittikten sonra servisten ayrılmasına izin verilir. Dolayısıyla, akıl hastanelerinde çok sorun yaratan ergoterapi burada en iyi şekilde çözülmüş olur, çünkü hasta kendi uygulama alanıyla temasını yitirmez ve mesleki mekanizmaların da bozulma olasılığı yoktur. Bize önemli gelen bir sorunu da ikinci evrede gündeme getirmek ütopye değildir: Bazı ülkelerde olduğu gibi, akşam saat 18.00’den sonra bir gece servisi oluşturmak, böylece belirli sosyal koşullardaki (memur, öğretmen, esnaf) hastaların mesleki faaliyetlerini kesintiye uğratmadan tedavi alabilmeleri mümkün olabilir mi?

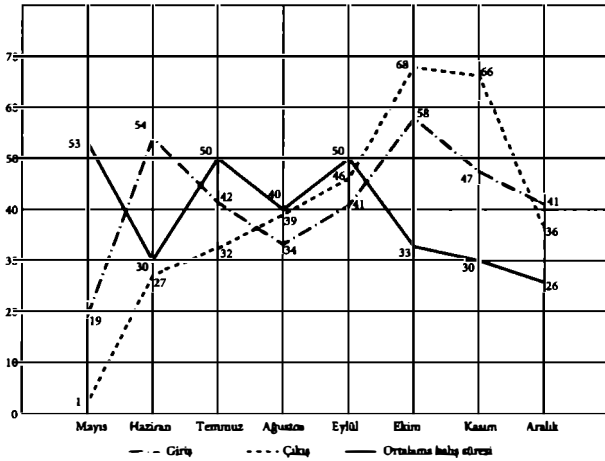
[1958 Yılı]

Daha önce de söylediğimiz gibi, Tunus Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi (CNPJ) Mayıs 1958’de kapılarını açtı. Mayıs 1958’den Aralık 1958’e kadar kabul edilen üç yüz kırk beş hastanın dağılımı şöyledir²²⁵ (şekil 1 ve 2).

Ortalama kalış süresi eğrisini takip edersek (şekil 1), ilk ayda, hastaların ortalama kalış süresinin bir daha ulaşılmayacak bir rakam olan elli üç gün olduğunu görürüz. Örneğin, aralık ayında hastanede ortalama kalış süresinin yirmi altı güne düştüğünü görürüz. Bu iki rakam servisin organizasyonunun giderek daha da belirgin bir biçimde iyileştğini göstermektedir.

²²⁵ Hastalar Charles-Nicolle Hastanesi’nin nöropsikiyatri bölümünün harici konsültasyonuyla kabul edildiler. Nöropsikiyatrist bir doktor bu konsültasyonu her gün gerçekleştirmektedir.

Erkek hastaların sayısı açık ara en fazladır, çocukların düşük sayısı ise başlangıçta özellikle hasta nüfusun yetişkin kısmını vurgulamak istememize bağlıdır. Çocuk bölümünü yavaş yavaş kurabildik. 1959 yılından itibaren çok sayıda çocuk kabul edilecektir. 1958'in ilk altı ayında CNPJ'ye kabul edilen üç yüz kırk beş hasta arasında on iki İsrailli (altı erkek, altı kadın), dokuz Avrupalı (sekiz erkek, bir kadın), yirmi sekiz Cezayirli mülteci (yirmi erkek, sekiz kadın) ve iki yüz doksan altı Tunuslu bulunmaktadır.

Şekil 1 TGNM'de hastaların hareketi (1958)

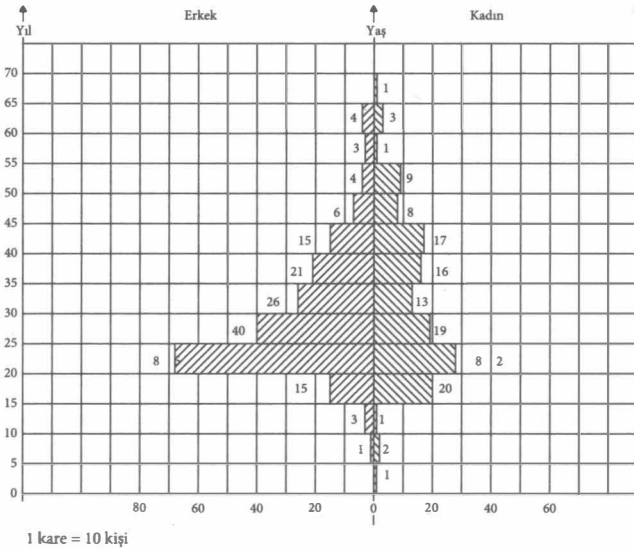
Hastaların yaş ortalaması

Diyagramın incelenmesi (şekil 2) hastaların çoğunluğunun on beş ile otuz beş yaş arasında olduğunu, erkeklerde ve kadınlarda çoğunluğun yirmi ile yirmi beş yaş arasında bulunduğunu gösterir. Bu eğri, genellikle dahiliyeciler doktorların hastalıklara en az maruz kaldığını düşündükleri dönemde akıl hastalıklarının patlak verdiğini göstermesi bakımından ilginçtir. Psikiyatrist ise bu dönemi bir mesleğin seçildiği, bir yuvanın kurulduğu ve çocukların doğduğu, dolayısıyla bireyin kendini gerçekleştirdiği bir dönem olarak hatırlayacaktır. Menopoz sonrası dönemde ise hastalıklara çok nadir rastlanması ve bunamaya bağlı sıkıntıların neredeyse hiç görülmemesi dikkat çekicidir.

Ailevi durum

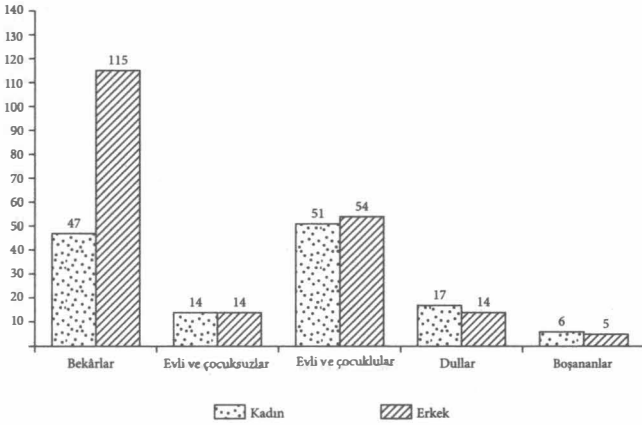
Hastaların bekâr olup olmamasına, çocuk sahibi ve evli veya çocuk-suz evli olmasına göre bazı gözlemlerde bulunulabilir. Örneğin, üç yüz kırk beş hastanın yüz altmış ikisi bekârdır (yüz on beş erkek, kırk yedi kadın). Çocuklu evli hastalar çocuksuz evli hastalardan çok daha fazla sayıdadır. Örneğin, çocuklu evli hasta sayısı yüz beşken (elli dört erkek, elli bir kadın), çocuksuz evli hasta sayısı ancak yirmi sekizdir (on dört erkek, on dört kadın).

Yüz on beş bekâr erkeğin evlenme çağında olmasına rağmen işsiz olduğu ya da yuva kurmayı neredeyse imkânsız hale getirecek kadar yetersiz maaş aldığı kolayca görülür (şekil 3). Keza, genellikle evli ve çocuklu hastaların maddi durumu öyle kötüdür ki, çocuklarının bakım ve eğitim sorunu dramatik bir hal almaktadır.

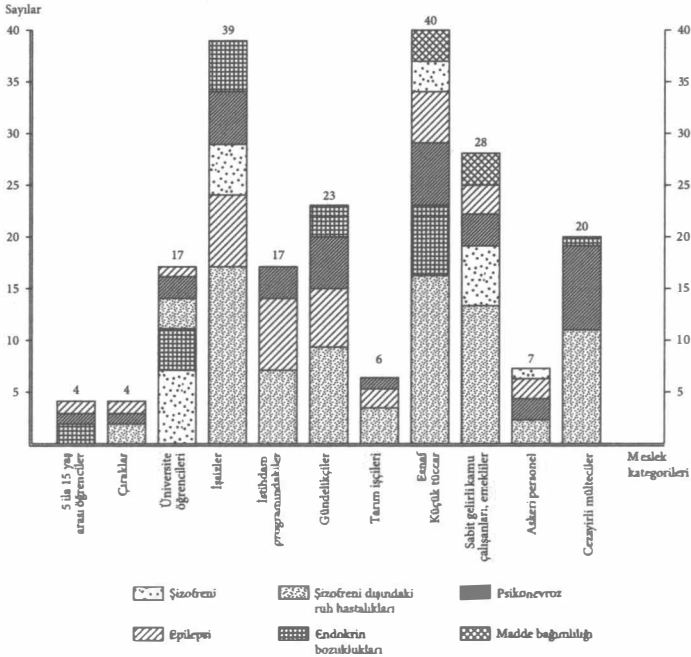

Şekil 2 Hastaların yaş piramidi (1958)*

* İki yüz iki erkek, yüz otuz beş kadın, sekiz çocuk (dört erkek, dört kız); kısacası, ayda ortalama 57,5 hasta.

Şekil 3 Ailevi durum, erkek-kadın karşılaştırmalı diyagram (1958)

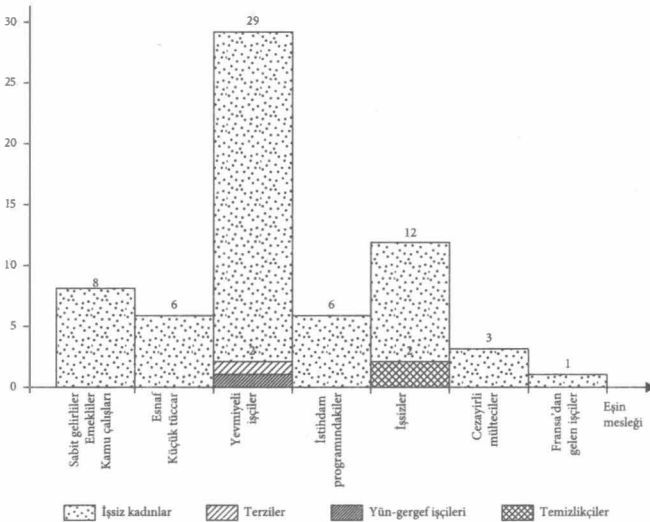

Şekil 4 Ekonomik durum, erkekler (teşhis konanlar) (1958)

1958 yılının altı ayında hastaneye kabul edilen iki yüz iki erkekten kırk biri küçük esnaf (dokumacı, şeker satıcısı, seyyar sebze satıcısı vb.), otuz dokuzu ise işsizdir. Bunlar grafiğin iki zirve noktasını oluşturur. Bu rakamlar akıl hastalıkları problematiğinde sürekli rastlanan bir unsur pekiştirmektedir. Yarnın belirsizliği ve maddi güvencesizlik bireysel dengede, dolayısıyla gruba uyumlu bütünleşmede bozuklukların ortaya çıkmasını desteklemektedir. Burada yirmi Cezayirli mültecinin bulunduğu da dikkat çekmek gerekir. 1959'da bu sayının önemli ölçüde arttığını göreceğiz.

Kadın hastaların ekonomik durumu

Çok az kadın çalışmaktadır: yüz otuz beş kadından dördü (iki kadın temizlikçi, iki kadın da evde çalışıyor). Altmış beş kadından çoğu gündelikçi ya da işsiz erkeklerle evlidir (şekil 5).

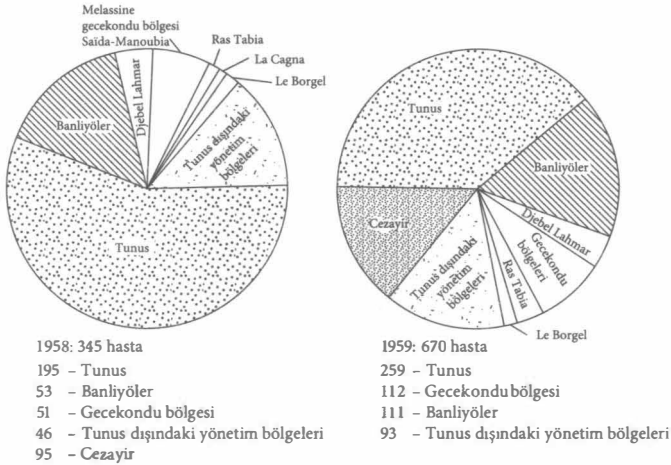

Şekil 5 Kadın hastaların ekonomik durumu (eşin mesleği veya hastanın kendi mesleği) (1958)

Coğrafi dağılım

Yüz doksan beş hasta Tunus kentinden, elli üç hasta banliyölerden ve elli bir hasta da gecekondulardan (Djebel Lahmar: on altı; Ras Tabia: altı; Me-

lassine, Saïda-Manoubia: yirmi bir; La Cagna: üç; Le Borgel: beş) gelmektedir (şekil 6).

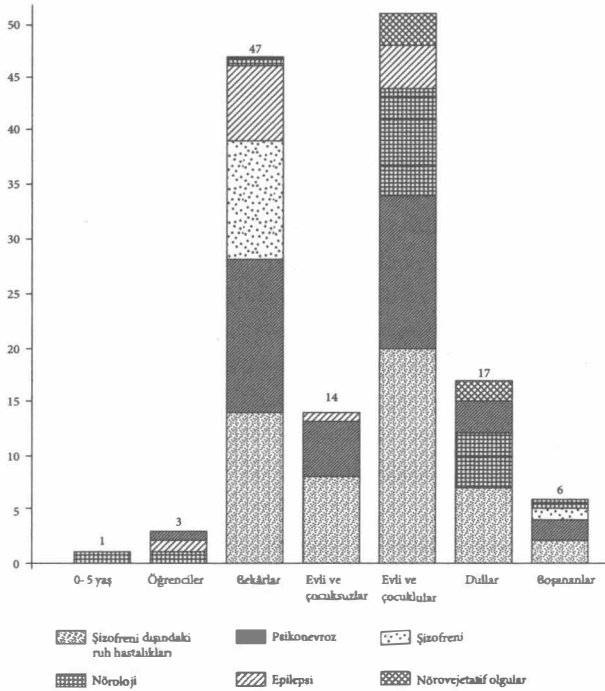

Şekil 6 Hastaların coğrafi dağılımı (1958 ve 1959)

Bazen de diğer vilayetlerde yaşayan hastaların başkent Tunus'ta yaşayan akrabalarının yanına gönderilmiş olduğu görülür. Bu kategoride kırk altı hasta vardır. Tunus'ta oturan hastaların Tunus'ta doğup doğmadıklarını, ne kadar zamandır burada olduklarını, kalıcı olarak mı yoksa geçici olarak mı burada bulunduklarını, buraya çalışmak için mi yoksa dinlenmek için mi geldiklerini bilmek ilginç olurdu. Bu bilgilerin elde edilmesi çok zor olduğundan, bu sorunu daha sonra ele almak istiyoruz.

Teşhis

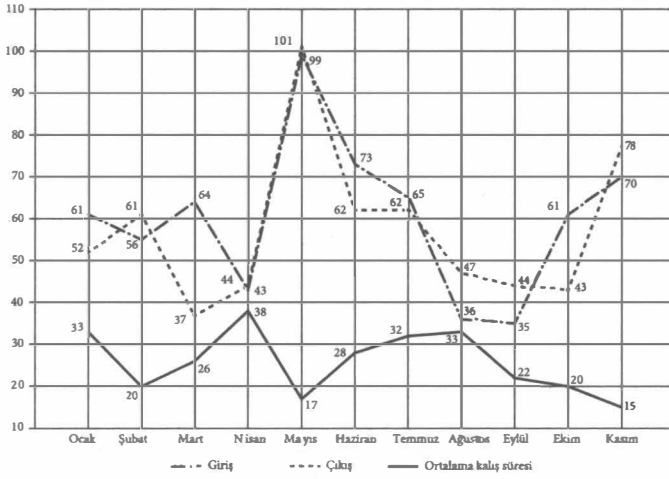
Sanılanın aksine, psikozlar (şizofreniler, kronik sanrılı psikozlar, maniler, melankoliler, paranoyalar) CNPJ için istisna teşkil etmemektedir. Gerçekten de, üç yüz otuz yedi hasta arasında yüz yirmi dokuz şizofreni hariç psikoz ve otuz dört şizofreni vakası vardır. Psikonevrozlar, konversiyon nevrozları, kaygı histerileri, takıntılı nevrozlar, cinsel sapkınlıklar şeklinde toplam yetmiş dört vakadır. Nispeten yüksek epilepsi vakalarını da belirtmek gerekir: kırk yedi (bkz. şekil 4 ve 7).

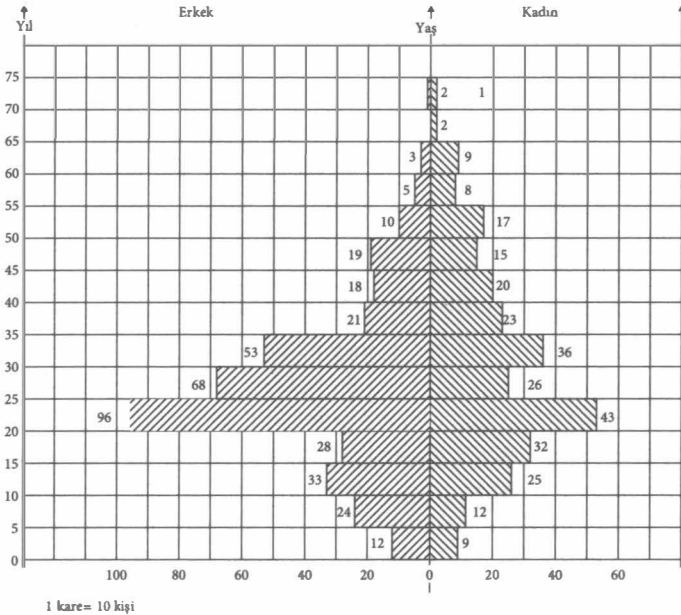
Şekil 7 Teşhisler (kadınlar, 1958)

1959 Yılı

1959'un on bir ayı boyunca altı yüz yetmiş hasta CNPJ'ye kabul edildi. Hastaların ortalama kalış süresindeki azalma yavaşlamamıştır. Örneğin, kasım ayında on beş gün gibi olağanüstü bir süreye ulaşıyoruz. 1958'de kaydedilen oranlarla 1959 yılında da karşılaşılıyor. İki yüz otuz iki kadına karşılık üç yüz yirmi iki erkek hastaya rastlamaktayız. 1959'da hastaneye yatırılan çocuk sayısının ne kadar fazla olduğunu da belirtmek gerekir: yüz on altı (altmış dokuz erkek ve kırk yedi kız). Çocuklar ansefalopati, zekâ geriliği, kekemelik, uykuda idrar kaçırma gibi sebeplerle genellikle okul ya da aile tarafından gönderilmektedir (şekil 8).

Şekil 8 CNPJ'de hastaların hareketi (1959)

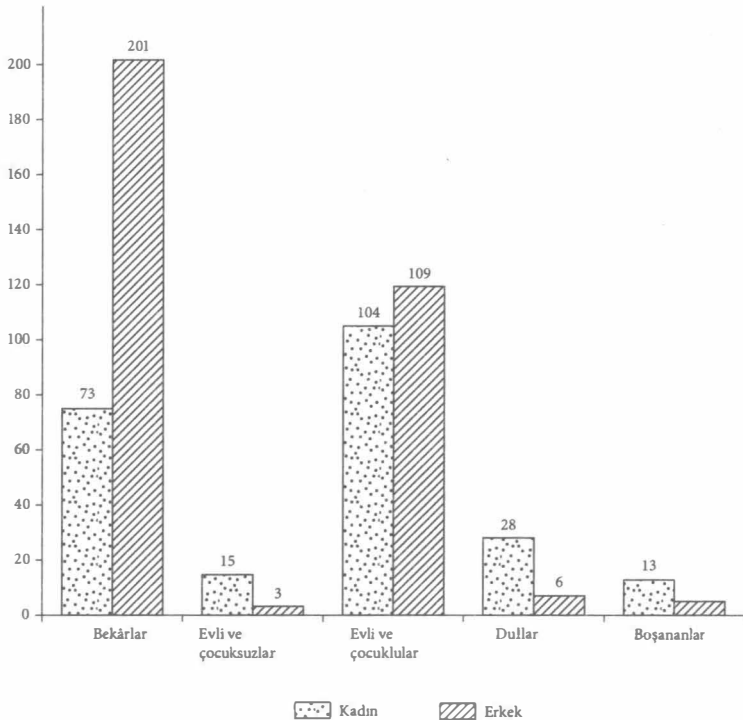
Şekil 9 Hastaların yaş piramidi (1959)

Ortalama yaş

Hastaların yaşıyla ilgili aynı özellikler 1959 yılında da karşımıza çıkar: Ruhsal bozukluklar yirmi ila otuz beş yaş arasında ortaya çıkmaktadır. Ne kadar yaşlanırsak o kadar iyiyiz, belki de şöyle ifade etmek daha doğru olur: Ne kadar yaşlanırsak o kadar dayanıklı oluruz (şekil 9).

Ailevi durum

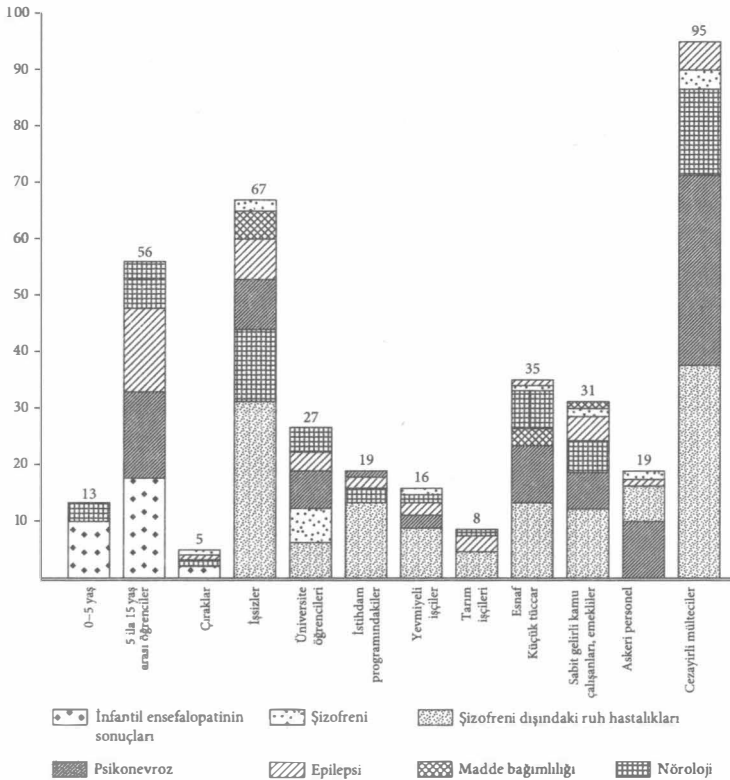
1959 yılında iki yüz yetmiş dört bekâr hasta ile iki yüz on üç evil ve çocuklu hastaya rastlıyoruz. Çocuk sahibi olmayan evliler, dullar ve boşanmışlar servis nüfusunun küçük bir bölümünü oluşturmaktadır (şekil 10).

Şekil 10 Ailevi durum, erkek-kadın karşılaştırmalı diyagram (1959)

Erkek hastaların ekonomik durumu

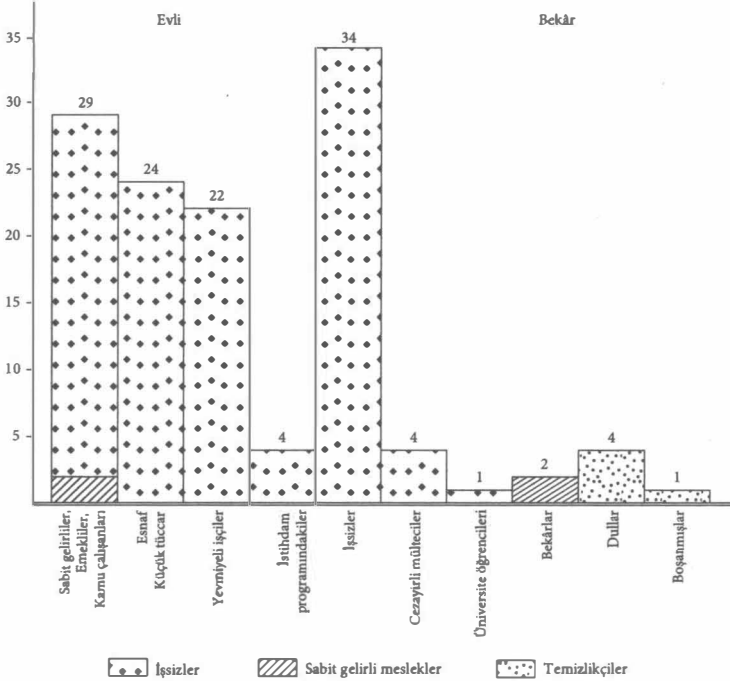
Bu diyagramdaki önemli bir unsur, tüm hastaların altıda birinden fazlasını oluşturan Cezayirli mülteci sayısının çokluğudur (doksan beş). Mültecinin çokyönlü ve her zaman çok ağır olan bu patolojisine daha sonraki çalışmalarımızda mutlaka odaklanacağız. Diğer başlıklarda da okul çocuklarının yüksek sayısına, işsizlerin ve “küçük esnafın” işgal ettiği önemli yere dikkat etmek gerekir (şekil 11).

Şekil 11 Ekonomik durum, erkekler (teşhis konanlar) (1959)

Kadın hastaların ekonomik durumu

Genel olarak kadınların çalışmadığı görülür. Sadece bariz nedenlerle dul-lar ve kocalarından boşananlar bir işte çalışmaktadır. Ayrıca, hastaneye başvuran kadınların en büyük bölümünü işsiz erkeklerin eşleri oluşturmaktadır (şekil 12).

Şekil 12 Kadın hastaların ekonomik durumu (eşin mesleği veya hastanın kendi mesleği) (1959)

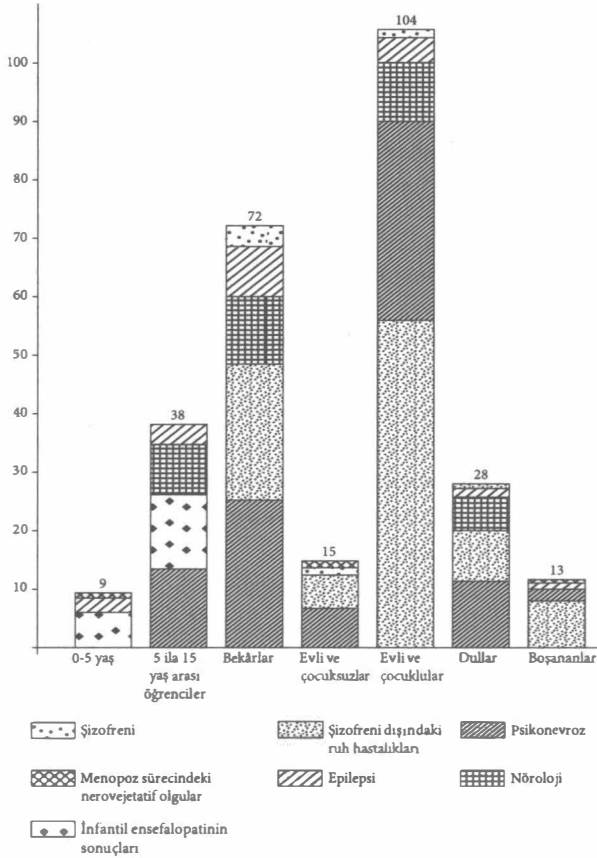
Coğrafi dağılım

Hastanenin gündüz servisine başvuran hastaların çoğunun şehirde yaşaması normaldir. Bununla birlikte, sanılanın aksine, Tunus şehrinin merkezinden gelen hastaların gecekondulardan gelen hastalardan daha fazla olduğunu belirtmek gerekir. Ayrıca, 1959 yılında ruhsal bozukluğu

olan Cezayirli mülteci sayısının Tunus şehri dışındaki illerden gelen Tunusluların sayısını aştığını da belirtmek gerekir (doksan beş doksan üç) (şekil 6).

Teşhis

Psikonevrozların ve psikozların sayısının her zaman yüksek olduğunu belirtelim. 1959 yılında serviste çok sayıda çocukluk ansefalopatisi ve de çok sayıda nöroloji vakası görülmüştür (şekil 11 ve 13).

Şekil 13 Teşhis (kadınlar, 1959)

Serviste tedavi faaliyetleri

İnsülin terapisi

Geçen on yedi ayda yüz yetmiş bir hasta insülin terapisiyle tedavi edildi: seksen dört ön koma (ıslak şok) ve seksen yedi klasik Sakel tedavisi. Ortalama olarak hastalar kırk beş kere komaya sokulmuş ve otuz beş kez ıslak şoktan geçirilmiştir.

Gündüz hastanesinde insülin terapisi uygulamada ciddi sorunlara yol açar. Örneğin, başlangıçta çok dikkatli olmak gerekir, çünkü çoğu zaman hastalar aç karnına gelmeyi ihmal ettiklerinden daha sonra yüksek dozlarda insüline direnç gösterirler.²²⁶ Bazen, yüksek doz insülin uygulandığında, hastanın bir gün aç karnına bekleyerek geldiği olur ve bu da açıkça öngörülmesi gereken bir olaydır, dolayısıyla, bu tedaviden sorumlu personelin özel bir dikkat göstermesi gerekir. Hastanın zamanı geldiğinde yalnız başına servisten ayrılması ve evine geri dönebilmesi için bilincine tüm berraklığıyla kavuşması gerekir.

Ortaya çıkan başka bir sorun da hastane servisi dışında komanın nüksetmesidir. Genelde bu olayların nadiren meydana geldiğini ve çoğu zaman önemsiz olduğunu belirtmek gerekir: 1958 yılında dört, 1959'un on bir ayı boyunca ise sadece bir koma nüksetti. Her seferinde akrabalara açıklamalar yapılmış, doktor ise neredeyse hiç çağrılmamıştır. Şeker ise hastaya bizzat ailenin gözetiminde derhal verilmiştir. 1958 yılında oldukça ciddi tek bir vakamız oldu: hastayı bir gece serviste tutmamıza neden olan bir beyin ödemi.

Ramazan ayı da korkularımız arasındaydı. Bu ay boyunca hastaların çok geç uyuma, böylece korteksi yorma, keza hipoglisemik komayı pratikte geçersiz kılacak kadar şeker stoku biriktirme riski vardır. Aslında, biz şunu fark ettik: Bu akşam toplantıları öyle önemlidir ki, hastanın bu uyanık akşamlara yüklediği duygusal öğeler ve duygulanımlar yukarıda bahsedilen küçük rahatsızlıkları büyük ölçüde telafi edebilmektedir.

²²⁶ Bunlar özgün Sakel tedavileridir. Gösterge olarak, Güney Amerika sınıflandırmasına göre beşinci dereceye kadar artırıyoruz. İnsülin direnci olan yaşlı şizofrenlerde 400 ila 500 birim insülin dozuna ulaşılmasına sık rastlanır.

Ayrıca, psikiyatri hastanelerinde klasikleşen ve güçlü saldırganlık boşalmalarıyla görülen ajite uyanışların bu merkezde hiç gözlemlenmediği de unutulmamalıdır. Aslında, hastanın saat 17.30'da hastaneden çıkması gerektiğini şaşmaz bir şekilde bildiğini söylemek bize ütöpik görünmüyor. Kişilik hastane atmosferine terk edilmez, fakat kişiliği elde tutmak sürekli bir endişeye yol açar. Akıl hastanelerinde tedavide kullanılan insülin terapisi uygulamalarında görülen olağan hasta türü olan uyşuk, uykulu, zihni yeterince çalışmayan, yavaş hareket eden hastalara gündüz hastanesinde rastlanmaz.

Uyku ve gevşeme tedavileri

Her serviste uyku terapisine, yani narkoterapiye tahsis edilmiş beş ayrı oda bulunmaktadır. Hastaya servise gelir gelmez bin iki yüzün üstünde kalori içeren doyurucu bir yemek verilir. Yemek bittiğinde ise ilaçlar alınır. Genel olarak hasta öğleden sonra saat 16.30'a kadar uyur. Bu nedenle, narkoterapi sabah 8.30'dan öğleden sonra saat 16.30'a kadar -12.30'da on beş dakikalık bir mola ile- sürer. Öğleden sonra 16.30'dan 17.30'a kadar hastayla ilgilenilir ve hasta uyandırılır. Hastaya gece için değişen dozlarda nöroleptikler verilir.

Haftada bir veya iki kere, kahvaltıdan hemen sonra ve uykuya dalmadan önce doktorla psikoterapik bir görüşme yapılır. Tedavi iki ila üç hafta sürer. Daha hafif vakalarda, nöroleptiklerin baskın yardımıyla, bir gevşeme tedavisi başlatılır. Burada yine aynı ilke gözlenir ve tedavinin süresi narkoterapinin süresine belirgin biçimde denktir.

Nöroloji

Charles-Nicolle Hastanesi'nin nöroloji servisi olmadığından, MS (multipl skleroz), felç, tümör gibi sinir sistemi bozukluğu olan tüm hastalar Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi'nde tedavi edilir. Yetmişten fazla gazlı ensefalografi uyguladık; bunun son derece ilginç bir deneyim olduğunu düşünürüz.²²⁷ Tüm hastalar öğleden sonra servisten ayrılıp ertesi gün geri döndüler. Bu araştırma yöntemi hem erkeklerde, hem kadınlarda, hem de çocuklarda kullanılmıştır.

227 1970'lerden beri uygulanmayan, ağır ve karmaşık bir teknik. Fanon en başından itibaren uygulanan tüm bakım yöntemlerini bir araya getirmek istemiştir.

Gazlı ensefalografi uygulayabildiğimize göre, yan etkisi olmaksızın kayda değer sayıda omurgadan su alma işlemi de gerçekleştirebildik. Merkezde birçok beyin tümörü vakası (on üç) teşhis edilmiştir.

Sismoterapi

On yedi ay boyunca merkeze başvuran bin hastadan yetmiş ikisi sismo-terapiyle tedavi edildi. Genelde elektroşoku sadece hastanın blokajını açmak veya çok acı veren bir endişe devresini kesmek için kullanırız. Bu seansların genel ortalaması hiçbir zaman üçü aşmadı. Pek az yan etki saptanmıştır; diğerlerinin yanı sıra, bir omuz çıkığı vakası rapor edilmiştir.

Psikoterapi

Psikoterapötik müdahalelerimizin yol gösterici ilkesi bilince mümkün olan en az düzeyde saldırmamız gerektiği yönündedir. Bu nedenle, nar-koanaliz veya amfetamin şoku nadir görülür. Bilincin çözülmesinin iyileştirici değerine inanmıyoruz. Servis bilinçlenmeye, sözle ifade etmeye, açıklamaya, benlik güçlendirmeye yöneliktir.

Teatral canlandırma seansları: Anlatılan hikâyede hasta yaşadığı sorunları ifade eder ve çalışılan gruptaki her hasta kendi fikrini belirtmeye davet edilir. Genellikle eleştiri söz konusu olur; ayna özdeşleşmesi durumunda bu eleştiri kimi zaman zaman zoraki suçlama görünümüne bürünebilir.

Burada sosyodrama²²⁸ teriminden söz edebiliriz; ancak hayali durumlardan kaçınmak için çaba gösteriyoruz. Bu nedenle, ilgili kişilerin ortaya koyduğu hasta biyografilerine öncelik verilir. Hastanın çatışmalara verdiği tepkileri gösterdiği, yorumlayıp ele aldığı bu sunum, dinleyiciler açısından da tavır almayı, eleştiri ve çekinceleri kışkırtır. Benzer şekilde, hastanın kendi davranışları aracılığıyla kendini haklı çıkarmaya çalışması da farazi ve hayali tutumlar karşısında aklın önceliğini yeniden gündeme getirir.

Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi'nde psikanaliz yöntemini de kullanıyoruz. Ancak, uygulamalar özgün değildir: kaygı histerisi, nevrotik depresyon, cinsel bozukluklar (iktidarsızlık, vajinismus, eşcinsellik),

228 Merleau-Ponty'nin atıfta bulunduğu Romen kökenli Amerikalı psikiyatrist Jacob L. Moreno'nun (1889-1974) psikodrama teknikleri anlamında.

vb. Hastalar doktora ödeme yapmadığından, aktarım nevrozu özellikle atipiktir. Karşı aktarım dinamiklerini harekete geçirmek için de sıklıkla müdahale ederiz. Ritim hep aynıdır: pazar hariç her gün seans. Seansın süresi ise kırk dakikadır.

On altı ay önce kurulan Tunus Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi Afrika kıtasında bu türdeki tek kurumdur. Seksen yataklık hastane kapasitesi için binden fazla hasta kabul edildi. Hastaların %1'inden azı Manouba Psikiyatri Hastanesi'ne sevk edildi. Hastaların çoğunluğu psikoz öncesi evrede olmasına rağmen gerçek psikoz vakalarının da nispeten yüksek sayıda olduğunu fark edebildik. Tıbbi veya adli tıpla ilgili üzücü herhangi bir kazaya rastlanmamıştır.

Psikiyatride Gündüz Hastanesine Yatış, Değer ve Sınırlar İkinci Kısım: Doktriner Hususlar

Frantz Fanon ve Charles Geronimi, 1959²²⁹

Tunus Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi (CNPJ)

Psikiyatri tarihinde akıl hastalarına destek doktrini, hastalığın neden-selliği ve dinamiklerini içinde kavranması, akıl hastalıkları hakkında edin-diğimiz bilgiler netleşirken gelişti. Bu destek başlarda bir tedbir olarak algılandı: hastayı kapatarak hastaya karşı toplumu korumak; giderek daha sakin ama giderek daha az sosyal bir yaşamın krizsiz, dramsız aka-bileceği, kendi içine kapalı, yatıştırıcı bir çerçeveyi hastaya sunan akıl hastanesi aracılığıyla akıl hastasını kendisinden korumak. Daha sonra desteğin tedavi edici ve önleyici olması istendi: mevzuatın modernleş-mesi, biyolojik yöntemlerin kullanımı, açık servislerin kurulması, dis-panserlerin çoğaltılması.

Ne var ki, akıl hastalıklarına dair birkaç yıl önce doğmuş olan bir destek ve tedavi yöntemi Tunus'ta bir deneyim yaratabilmek açısından bize yeterince cesaret verici görüldü. Bu, Anglosakson Ekolü'nün baş-lattığı gündüz hastanesi çözümüdür.

Tunus Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi poliklinik bir hastane olan Charles-Nicoll Hastanesi dahilinde kuruldu. Hastalar bu merkeze sa-bah 7.00'den itibaren gider, orada tedavi görür ve akşam 18.00'e doğ-ru kendi evlerine dönerler. Böylece, Tunus Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi'ni (CNPJ) diğer psikiyatri kurumlarından ayıran iki özellik ortaya çıkar: bir yandan, genel bir hastaneye bağlı olması; diğer yandan, gündüz hastanede kalış çözümü.

229 *La Tunisie médicale*, cilt 37, sayı 10, 1959, s. 713-732.

Doktriner düzeyde ve sinir sistemi üzerine çalışmaların kökten biyolojik ve fiziksel-kimyasal yönelimi göz önüne alındığında, biz psikiyatri servislerinin genel bir hastaneye bağlı olmasının önemine inanıyoruz. Psikiyatrist artık yalnız değildir, o tarih öncesi psikiyatrinin görece deli sayılan deli doktoru değildir. Psikiyatrist doktor kendi uzmanlığını uygularken genel hastanenin maddi altyapısından faydalanır: radyoloji servisleri, biyokimya laboratuvarları, anatomi patoloji laboratuvarları... Benzer şekilde, psikiyatrist de dahiliyeci veya cerrah meslektaşlarıyla sık sık temas kurar. Psikiyatrist kendini artık “delileri”yle birlikte akıl hastanesine kitlemediği için, meslektaşlarının gözünde bu hayali, esrarengiz ve kısmen rahatsız edici karaktere bürünmekten çıkar.

Ayrıca, hastalarının gözünde de –bu nokta bize önemli görünüyor– diğerleri gibi bir doktor olarak kalır. Genel hastanenin nöropsikiyatri servisinde yatmak dramatik görünümünü büyük ölçüde yitirir. Psikiyatrinin tıbbi yeniden dahil oluşu, genel olarak kamuoyunda kök salmış önyargıları büyük ölçüde kırar ve deliyi herhangi bir hastaya dönüştürür.

Bununla birlikte, gündüz hastanesiyle alakalı can alıcı nokta, kapatılmanın nispi ve bazen de mutlak zorlayıcılığından çarpıcı bir biçimde koparak hastaya bıraktığı mutlak özgürlüğe dayanır. Bu özgürlüğün (hastaneden çıkma imkânı) açık servis çözümünde de hastaya sunulduğu doğrudur. Fakat bunun çoğunlukla biçimsel bir özgürlük olduğunu kabul edelim. Açık servisin tüm doktorları görünüşte iyileşmemiş ama hastanede yatmaya katlanamayarak özgürlük talep eden bir hastanın çıkışına itiraz etme eğilimindeydiler ve buna yenik düştüler.²³⁰

Tecrübeyle her gün yeniden kanıtlandığı üzere, geceleri ailesine, arkadaşlarına, ilişkiler dünyasına kavuşma imkânıyla birlikte yarı zamanlı hastaneye yatışın akıl hastası tarafından tam gün hastaneye yatıştan çok daha kolay kabul edilebilir olduğu açıktır.

Bütün bu davranışların psikiyatride hastalık bilinci gibi önemli bir sorunu kapsadığı görülmektedir. Kapatılma, hastanın silahsızlandırıl-

230 Yazarların biri Cezayir'in tek açık servisini hizmete sokarak iki yıl boyunca yönetti. Cezayir'de uygulanan Fransız mevzuatı, tıbbi karar üzerine gerçekten açık bir yerin kapalı bir yere dönüştürülmesine izin verir.

ması, kendini bize teslim etmesi gerektiğini, mücadelenin eşitsiz hale geldiğini ve kelimenin tam anlamıyla vesayet ve korumaya ihtiyacı olduğunu ona az çok açık bir şekilde ifade etmektir. Gündüz hastanesine yatış ise, tersine, geçici bir destek olarak, kişiliğin anlık güçlendirilmesi olarak, terapistin uzatılmış bir vizitesi olarak sunulur. Hasta terapist ilişkileri normalleşir. Sağlık çalışanlarının ve hastabakıcıların bilinçli ya da bilinçsiz olarak hastaya yönelttiği bu şantaj artık söz konusu değildir.

Hasta artık dışarı çıkma olasılığını doktorun iyilikseverliğinin neticesi olarak görmez. Kapatılmanın veya kapatılma tehdidinin yarattığı efendi köle, mahkûm gardiyan şeklindeki asgari diyalektik kökten bozular. Gündüz hastanesi çerçevesinde doktor hasta karşılaşması daima iki özgürlüğün karşılaşması olarak kalır. Her tedavi için gerekli olan bu durum özellikle psikiyatride geçerliliğini korur.

Akl hastalığı, bilinçteki büyük sapmaların dışarıda tutulduğu bir fenomenoloji içinde, gerçek bir özgürlük patolojisi olarak sunulur. Hastalık, takıntılar, ketlemeler, karşı emirler, kaygılar tarafından özgürlüğünün, iradesinin, arzularının sürekli parçalandığı bir dünyaya yerleştirir hastayı. Klasik anlamda hastaneye yatış hastanın eylem alanını önemli ölçüde sınırlar, her türlü ödünlemeyi, yer değiştirmeyi yasaklar; onu hastanenin kapalı alanına ve fantazmaların gerçekdışı dünyasında özgürlüğünü yaşamaya mahkûm eder. Bu nedenle, hastanın yalnızca kendisini orada tutan doktora karşı çıktığında özgür hissetmesi şaşırtıcı değildir. Tedavi etmesi, yani hastanede tutması en zor hastaların, hastalıklarının başlangıcında olan, hastalıkla başa çıkabileceklerini düşünen ve bu düşünceden hiç vazgeçmeyen hastalar olduğunu tüm psikiyatristler bilir. Nesnel olarak, hastaneye yatmayı kabul edemeyen hastalar tam da zihinsel yapıları en az dağılmış olanlar, nevrotikler, hafif de olsa paranoya yaşayanlar, reşit olmayan hezeyanlılardır. Öte yandan, gündüz çözümü genelde tamamen hezeyan içinde olan ve bütünüyle sorumluluk altına alınmayı ısrarla talep eden, edilgen benlikli hastalar tarafından reddedilir.²³¹

Yine hastanın yaşadığı tecrübeler açısından gündüz hastanesine yatışın kendine özgü özellikleri vardır. Olağan bir psikiyatri servisinde te-

231 Fanon tezinde Henri Ey ile Lacan'ın tavrını böyle ayırır: Hezeyan benliğinin yaratıcılığı değil, mutlak edilgenliğidir.

davi asla akşam saat 18.00'den sonrasına uzamaz. İlaçlar dağıldıktan sonra, öğleden sonra yapılan toplu psikoterapi seansları bittiğinde, hasta kendi başına bırakılır. Bu terk edilme hissi özellikle geceleyin, asistanın veya doktorların ikinci vizitesinden sonra, sivil kıyafetlerini giymiş hastabakıcılar ile hemşireler gece nöbetçilerine talimatlarını hızla iletiklerinde hissedilir. Dışarıdaki hayat personelin projeleriyle hastaneye sızar: Akşam sinemaya gidilecektir, arkadaşlarla yemek yenecek, kafede buluşulacaktır. Dışarıdaki hayat, büyük odaların can sıkıntısına ve sessizliğine hapsedilmiş hastanın gözünde giderek büyüyen bir yoğunluk kazanır. Bu durum bir kırık, tifo ya da kalp rahatsızlığı nedeniyle hareketsiz kalmış bir hasta için zaten acı verici bir deneyimdir. Kendini kelimelerin tam anlamıyla kurumun zorlamasıyla hareketsiz kalmış hisseden akıl hastası ise bu duruma gün içinde defalarca itiraz eder, hastanede yatmaya karşı isyan tavrı gösterir.

Sosyal terapi tecrübesine bu devasa gerilimi azaltmak ve hastayı belli bir sosyalleşme seviyesinde tutabilmek için girilmiştir. Psikiyatri hastanesinde yeni bir toplumun yaratılması, bağların, görevlerin çokluğuyla ve hastalar için roller üstlenme ve görevleri yerine getirme olasılıklarıyla hastanenin topluma dönüşümü, şüphesiz ki, bizim delilik anlayışımızda düşündürücü bir dönüm noktası oluşturur. Bu yöntemi Blida'da yoğun bir şekilde kullandık.²³² Akıl hastanelerinde görüldüğü haliyle motris alanın (basmakalıp davranışlar, art arda gelen ajitasyon atakları, katatonikleşme...) giderek daha fazla işgal ettiği, sosyallikten çıkmış, saf haldeki eski belirtibilimin dönüşümüne, kurulan yeni toplum çerçevesinde tanık olunur. Buna karşın, hastanın kendini sözle ifade etme, açıklama, görüş belirtme, tavır alma ihtiyacı vardır. Yeni bir yoğunluk edinen nesnel bir dünyada yatırım sürdürülür. Sosyal terapi hastayı hayal dünyasından koparır ve onu gerçekle yeni bir düzlemde yüzleşmeye zorlar.

Bu yüzleşme sıklıkla hayali ya da sembolik seviyede gerçekleştiğinden elbette patolojik kalır. Ancak, doktor yansıma mekanizmalarını,

232 Bkz. Jacques Azoulay'nin tezi (*La Socialthérapie en milieu nord-africain*, Cezayir, 1956).

özdeşleşmeleri, içgüdüsel ketlenmeleri tedavi dinamiğine yararlı olabilecek şekilde inceleyebilir. Doktor zaten ağır şekilde regresyona uğramış olan benliğin birliğini ve tutarlılığını sürdürme çabasında benliğe destek olabilir ve bu çabayı takip edebilir.

Tüm bunlara rağmen, kurumsal terapiyle birlikte değişmez kurumlar, katı ve sıkı çerçeveler, hızla kalıplaşan şemalar yarattığımız kabul edilmelidir. Yeni toplumda hiçbir yenilik yoktur; yenilikçi, yaratıcı bir dinamizm yoktur. Gerçek bir sarsıntı, kriz de yoktur. Kurum, Mauss'un sözünü ettiği bu "cesetsi çimento" olarak kalmaktadır.²³³

Kurumsal terapi elbette gayet faydalıdır. Yaklaşık bin sekiz yüz hasta kapasiteli Blida veya bin üç yüz hasta kapasiteli Razi Hastanesi (başkent Tunus) gibi büyük psikiyatri birimlerinde sosyal terapi kademeli kişilik ayrışmasıyla etkili bir şekilde savaşır. Akıl hastanesi ortamında sosyal terapi şarttır, çünkü hastaların sosyal yönlerini muhafaza etme avantajına sahiptir. Sosyal terapi, akıl hastanesinin çürütücü ve kronikleştiren yapısını, hastanın çökmesini önlemeye faal bir şekilde katkıda bulunur. Ancak, nadiren iyileştirir. Hezeyan ve sanrı yaratıcı süreçleri yeniden harekete geçirir, yeni dramlara yol açar ve doktorun "dışarıda olabilecekleri" daha iyi anlamasına imkân tanır. Ancak, bu sözde toplumun

233 Fanon'un Mauss'a atfı yapması her zaman anlamlıdır. Jacques Azoulay ile birlikte yazdığı "Müslüman erkekler servisinde sosyal terapi" üzerine 1954 tarihli makalesinde de böyle bir atfı vardır. Mauss'un *Essai sur le don* kitabı Fanon'un dinamik ya da ölü her kültüre dair analizinde belirleyici olmuştur. Fanon, Mauss'u, kitaplığında birçok kitabı bulunan Gurvitch aracılığıyla keşfetmiş olabilir. Mauss şöyle yazar: "Dolayısıyla, bunlar kurum temalarından, unsurlarından daha fazlasıdır, karmaşık kurumlardan, hatta din, hukuk, ekonomi gibi bölünmüş kurum sistemlerinden çok daha fazlasıdır. Bunlar birer 'bütün'dür, işleyişini tanımlamaya çalıştığımız toplumsal sistemler bütünüdür. Biz dinamik veya fizyolojik haldeki toplumları gördük. Onları sanki dondurulmuşlar gibi durağan, hatta cesetsi halde incelemedik; onları parçalayıp hukuk kurallarına, mitlere, değerlere ve fiyatlara göre ayırmaya ise hiç girişmedik. İşin özünü, bütünün hareketini, canlı görünümünü, toplumun içinde bulunduğu, insanların kendileri hakkında ve başkaları karşısındaki konumları üzerine duygusal bilinç edindiği kaçamak anı ancak bütünü ele alarak algılayabiliriz. Hayal meyal sezmeye başladığımız yeni olguları bulmanın yolu toplumsal hayatın bu somut gözlemindedir ancak. Bizce, toplumsal olguların bu incelenmesinden daha acil ve daha verimli hiçbir şey yoktur." (Marcel Mauss, "Essai sur le don. Forme et raison de l'échange dans les sociétés archaïques", *L'Année sociologique*, yeni dizi, cilt 1, 1923-1924, s. 103; Georges Gurvitch tarafından yayımlanan derlemede yeniden yer almıştır: Marcel Mauss, *Sociologie et anthropologie*, PUF, Paris, 1968, s. 275.)

durağan niteliği, katı mekânsal sınırlılığı, sistemin sınırlı sayıda dışlisi ve –niye saklayalım!– yaşanan kapatma-hapsetme tecrübesi sosyal terapinin iyileştirici ve deliliği engelleyici değerini önemli ölçüde sınırlar.

Bugünkü düşüncemiz gerçek sosyal terapi ortamının bizzat somut toplum olduğu ve böyle kalacağı yönündedir.²³⁴

Gündüz hastanesinde hasta ve hastalığı

Mesleki ilişkiler açısından bakıldığında, gündüz merkezinde hastaneye yatırılan hasta izne ayrılmış bir çalışana benzetilebilir. Uygulamada, atölye ya da fabrikanın olağan kapanış saatlerinde hasta evine geri döner. Hatta eve dönen çalışma arkadaşlarıyla otobüste ya da banliyö treninde karşılaştığı da olur. Bu karşılaşmalar elbette verimlidir, çünkü hasta psikiyatri kurumunun denetimi altına girdiğinde, iş ortamının çağrısı, hastaneye yatmadan önceki dönemde taşıdığı olumsuz değerinden çok daha güçlü hale gelir.²³⁵ İşyerindeki hayat, psikiyatristin müdahalesi öncesinde tehlike olarak görülen iş arkadaşlarının yakınlığı travmatik özelliklerini yavaş yavaş kaybeder ve mesleki ortam artık özgürlüğün sürekli ihlal edildiği bir alan değil, özgürlüğün kullanıldığı ve derinleştiği alan haline gelir: Henri Ey ile birlikte Fransız Ekolü'nün deliliği özgürlüğün patolojisi olarak tanımladığını anlıyoruz.²³⁶

Gündüz merkezinden ayrılan hasta irade dışı hareketlerine hastanenin kapısında geri döner. Böylece, kahvedeki, camideki ya da siyasi hü-

234 Asselah ile birlikte ajitasyon üzerine yazdıkları makalede olduğu gibi, Fanon burada da Tosquelles'den uzaklaşmaktadır.

235 Duygusal birleşim değeri, dinamik ilişkiler veya ortam karşısında duygu karmaşası kavramları, Fransız psikolog Paul Guillaume (1878-1962) tarafından Fransa'ya tanıtılan ve Fanon'un kitaplığında birkaç kitabı bulunan Amerikalı psikolog Kurt Lewin'in (1890-1947) eserinden gelir. Sartre, *Varlık ve Hiçlik* kitabında, Lewin'in "hodolojik alan" kavramına ayrıntılı olarak atıfta bulunur: "Benlikte kendini gösteren ilksel alan, hodolojik alandır; bu alanda yollar ve patikalar açılmıştır, araçsaldır, alet edevatın yeridir. Böylece, dünya, benim 'kendi için'liğim ortaya çıktığında, ifa edilmesi gereken eylemlerin göstergesi olarak belirir, bu eylemler başka eylemlere, onlar da başka eylemlere gönderme yaparlar ve bu böyle devam eder" (Gallimard, Paris, 1943, s. 386). Girişilecek eylemlerin mekânı olan bir dünya fikri *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'in fenomenolojisinde temel önemdedir.

236 *Étude psychiatrique* dergisinin dördüncü sayısında "'akıl hastalığı' kavramı" üzerine Henri Ey tam olarak şöyle yazar: "Psikiyatri bir özgürlük patolojisidir, özgürlük eksikliklerine uygulanmış tıptır. Tüm psikozlar, tüm nevrozlar, temelde, kişisel бүтүнleşme faaliyetini (bilinci ve kişiliği) bozan bir somatozdur" (age., s. 77).

redeki düzenli toplantılara katılmaya devam eder. Hasta, dünyaya dahil oluşunu sınırlayan toplumsal kişisel koordinatların karmaşık oyununa akşam saat 18.00'den sonra dahil olur. Böylelikle, iki haftada bir oynadıkları iskambil oyununda yerini alır veya siyasi hücredeki rolünü oynar. Anne kendi eylem alanlarıyla sürekli temas halinde kalır. Dönüş yolunda, sırayla bakkalı, kasabı, gazeteciyi görür. Kendi yerini işgal etmeye devam eder. Aile ocağı temelde altüst olmuş değildir, geçici olarak sarsılmıştır.

Pazar günleri aile toplantıları, büyükanne ve büyükbabayla kır gezileri devam eder. Sinema, tiyatro, spor etkinlikleri duygusal tepkilere, seçeneklere, dinamik ilişkilere yol açarak kişiliği şekillendirmeye devam eder.

Dolayısıyla, hayatın akışında hiçbir kesinti yaşanmadığı görülür. Doktorun karşısında asla dışlanmış, tecrit edilmiş biri yoktur. Aksine, psikiyatristin karşısında dünyayla canlı ve faal ilişkiler yürüten bir kişi vardır. Hasta, toplumdan, ailesinden ve iş ortamından izler taşımaya devam eder. Bağlantıları kesilmiş hasta yoktur. Birçok psikiyatri kurumunda hastanın yasal olarak on beş gün boyunca ziyaretlerden yoksun bırakıldığını, bir koğuşa tıkıldığını ve psikiyatriste sadece semptomlarını sunmak durumunda kaldığını biliyoruz.

Gündüz hastanesinde ise psikiyatristin karşısında hasta tarafından deneyimlenen bir hastalık vardır, güncelliğini halen koruyan bir ortamda krizde olan bir kişilik bulunur. Dinamik, somut, *canlı* bir ortamda hastalığın incelenmesidir bu. Bu durumda, anlam belirsizliği, bir hezeyanda ya da söyleşide ortaya çıkan bir semptom gibi tek başına, *soyutlanmış* bir duygulanım bozukluğu değildir. Bu anlam belirsizliği, insanla çevrenin sentetik birliğini gündelik olarak parçalayan, algılanabilir, bariz bir anlam belirsizliğidir.

Semptom saptama diyalektik olarak kendini gösterir ve psikiyatrist de diyalektik olarak düşünüp hareket eder. Akıl hastaneleri döneminde çok önemli olan tanımlayıcı göstergebilim ikinci plana taşınırken, hastalıkları sınıflandırıcı değil de varoluşsal bir yaklaşım benimsenir.²³⁷ Hastanın kendi doğal ortamında hastalığını yaşadığını,

²³⁷ Bu analiz Fanon'un bu dönemdeki diğer klinik veya teorik yazılarında da yankılanır. IMEC'teki Fanon arşivlerinde yer alan (FNN 1.6) ve tarihi belirtilmemiş (1955 veya 1956) ilginç bir elyazması da buna kanıttır. Her biri bir çizgiyle ayrılmış bu dört parça burada okunabilir: "Akıl hastalıkları, ortak klinik varlıklarıyla birbirlerine yaklaşmaktan uzak olmaları bir yana, daha ziyade normal düşünceden

tepkisel oluşumlar, ketlemeler, özdeşleşmeler geliştirdiğini görürüz. Söz konusu yapıyı, benlik yoksunluğunu, benliğin karşı karşıya kaldığı saldırıları ancak bu benlik davranışlarından hareketle dinamik olarak anlayabiliriz; kısacası, eylemimizin türüne ve yerine bu patolojik varoluştan yola çıkarak karar veririz. Fakat kararımız diyalektik olarak durumun tüm unsurlarını içerir. Farklı semptomlar karşısında nokta atışı bir yaklaşımdan ziyade, bir varoluş biçimine, bir yapıya, daima güncel çatışmalara girişmiş kişiye genel bir saldırı söz konusudur.

Psikiyatri hastanesinde hastanın kişisel kıyafetlerini, kravatını, kemerini yanında tutmasına izin verebiliriz; bazı durumlarda da tıraş bıçağını, parasını, yüzüğünü de ona bırakırız. Gündüz hastanesinde bu sorun tersine döner. Gerçekten de, kurumun hastanın o anki görünümü üzerinde, özgürlüğü üzerinde hiçbir etkisi yoktur. Hastayla kurumun basitçe karşı karşıya gelişinde varlık biçimleri sorgulanmaz. Buna karşın, yaşam tarzları, varoluşsal içerikler devamlı sorgulanır. CNPJ'de yatan hasta her sabah kendi mutfağında veya banyosunda kendi jiletiyle tıraş olur, kravatını seçer, bir uçurumun yanından yürür, sokaklardan geçer, göl boyunca ilerler... CNPJ'de kalan kadın her sabah yaşadığı gecekondu ve ailesinin yanında yıkanır, saçlarını fırçalar, makyajını yapar... Hastanın kendi başına giyinmesi, saçını kestirmesi, özellikle de hastane ortamı dışında geçen günün bütün bölümünün sırrını elinde tutması kişiliğini güçlendirir ve her durumda korumasını sağlarken, bir psikiyatri hastanesine bütünlüğünü parçalayıcı bir şekilde dahil olması bedensel parçalanma ya da benlik aşınması fantazmalarına yol açar.²³⁸

Diğerlerinin yanı sıra M. Klein ve S. Ferenczi de kendi bedenini kaygıdan kaçınma mekanizması olarak gören bu kültürün önemini yeterince vurgulamıştır. Kapatılma hastanın narsisizmini parçalar, hedonistik teşebbüslerinde onu çarmıha gerer ve onu travmatik bir şekilde regresyon, tehlike ve kaygı yoluna sürükler.

uzaklaşırlar.” “Sinirlerin işlevinde bir gelişme görülür: içgüdüsel-duyumsal bilinç-dışıyla ilgili olanlar, gerçek/biçim [kelime okunmuyor] işlevleriyle ilgili olanlar.” “Akıl hastalığında *cin* saldırgan biçimde beliriyoorsa, demek ki, ona karşı bir anlam belirsizliği var demektir.” “Bir hastanın hezeyan dolu fikirleri o hasta demektir. Bu fikirler hastanın inançlarını ve kişiliğini ifade eder.”

238 Bu kısım, *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabında (s. 93, *Œuvres*, s. 158) bulunan, ırkçı klinik bakış altında bedensel parçalanma üzerine ünlü analizlerle karşılaştırılabilir.

Bir başka açıdan, gündüz hastanesine yatış aile üyelerinin hastaya ve akıl hastalığına karşı tutumunu incelememize imkân tanır. Psikiyatri hastanesinde ailenin hastayla bağlantısını kesme²³⁹ ve hastayı dışlama eğilimi kuvvetliydi. Ailenin reddi elbette patolojiye, hastalığa yöneliktir; ancak, hasta bu sonucu kendi özünün, gerçekliğinin fiili mahkûmiyeti olarak algılamaz mı? Hastalıkla arasına mesafe koyarak patolojiyi reddeden aile bu uru tanımadığını beyan etmiş olur. Aile, üyelerinden birini görmezden gelmeye ve onu kapatmaya karar verir. Aile birliği böylece bozulur. Ancak, hastalığın beslediği sorun, özne olarak varlığın temeli değil midir? Kesin olarak kim olduğum sorunu değil midir? Akıl hastasının birçok seviyede ve farklı düzeylerde bize defalarca tekrarladığı soru değil midir bu? Eğer aile, kesin cevabıyla, hastayı artık tanımadığını, onunla özdeşleşmediğini, onunkinden temelde farklı bir öze katıldığını belirtiyorsa, olası ne çok parçalanma, fantazmalara ve regresyonlara davetiye çıkaran sayısız ne çok köprü açılır!

Gündüz hastanesine yatış ailenin birlik savaşını sürdürmesine imkân tanır. Aileye kopuştan kaçınması için gereken araçları sunar. Hastanın aile bünyesinde kalmasına, aile içindeki yerini korumasına ve aile birimi içinde hâlâ anlam taşıyıcı, faaliyet kutbu, dinamik unsur olmasına izin verir. Gündüz hastanesine yatış, terapistin normatif değer olarak aileyi somut bir biçimde deneyimlemesine imkân tanır. Terapist her dolayımın yeri olan aileye her geçen gün daha da çok güvenir.

Hasta kendi çevresinden kopmadığından ve tedavi özellikle hastanın çoklu ilişkisel gerçekliğini dikkate alarak gelişme gösterdiğinden, “çıkışın baş döndürücülükleri”nden, hastalığın şaşırtıcı bir biçimde nüksetmesinden, yeniden uyum zorluklarından kaçınılmış olur.

Çatışmanın varlığı

Gündüz hastanesi yaklaşımı akıl hastalıkları dinamiğine dair genel bir teoriyi varsayar ve bunu belirginleştirir. Psikiyatrik semptom anormal düzeyde şiddetli içgüdüsel bir etkinin benliği istilasına kanıtsa, eğer has-

239 Bu durum, hasta eğer toplumdan kaçırıyorsa, belirli bir gelişme aşamasından itibaren artık toplumun da hastayı geri kazanmaya çalışmadığını fenomenolojik düzeyde kanıtlamaktadır.

talık umutsuzca çatışmacı bir varoluşun tezahürüyse, hastayı çatışmanın oluştuğu ve faaliyet gösterdiği koşullardan uzaklaştırma yönünde güçlü bir eğilim görülür. Çatışmanın patojen özelliği öne çıkar. Hastayı kapatmada çatışmanın gerçekten şeyleşmesine tanık olunur. Böylece, hasta da şeyleşir. Hastayla dış koşullar arasına akıl hastanesi duvarını örerek bir kişiliğin ortaya çıkışındaki en önemli verilerden biri –çatışmanın hastanın bizzat kendisi olduğu varsayımı– büyümlü bir şekilde reddedilmiş olur. Çatışmacı durumun özneyle dünyanın kesintisiz diyalektığının sonucu olduğu gerçeği uzun süre gözardı edilemez. Sistematik olarak olay üzerinde durulmakta ve hastanın öyküsü asgariye indirgenmektedir. Elbette, burada hastanın yaşam öyküsü, hastalık geçmişi değil, ardışık entegrasyonlar düzleminde çatışmayı ve bu çatışmanın üstesinden gelme unsurlarını içerdiği ölçüde hastanın öyküsü söz konusudur.

Hasta bir beyin gerçekliği inkâr ederek iyileşemez. Kapatılma çatışmanın şiddetini, gerçekliğin zehrini hafifletir. Ancak, iyileşme süreci bütün olarak kişilik ile çevresi arasında kurulan senkoplu diyalogun merkezinde gerçekleşebilir, yerleşik patolojik yapıların düzenli olarak sorgulanması ancak burada mümkündür. Gerçek üzerine eylemde bulunmak –hasta da gerçeğin unsurlarından biridir– birleştiricidir. Dağınık bir düzen içinde bu eylem geçerli bir gelişim gösteremez. Psikiyatrik bir kuruma yatırılan hasta semptomların kaybolduğunu görür, bu semptomların zayıflamasına tanık olur, fakat bu semptomlar yabancı, anlaşılmamış ve utanç verici olmayı sürdürürler. Bunlar sahiplenilmiş ve tematize edilmiş değildir. Sonsuza dek büyü düzleminde kalırız.

Ancak, “Özel muayenehanede uygulanan psikiyatri tedavisinin tanımı değil midir bu?” diye sorulabilir. “Nöropsikiyatride gündüz hastanesi dışarıda tedavinin özel bir biçimi değil midir?” Bu sorulara kesinlikle olumsuz yanıt veriyoruz. Gerçekte, gündüz hastanesindeki hasta çatışmacı koşullarla sınırlı bir teması korur. Terapist çatışmanın etkisini denetler, patojen toplumsal mesajlara veya hayal ürünü kalınlara gündüz hastanesinin mührünü vurur. Çatışma etkisinin süresi kısılır ve benlik yakın gelecekteki ve gündelik çatışmalar karşısında güçlenir. Hastaneye yatan hastalar hemen hemen her zaman ya özel bir kurumda ya da farklı nöropsikiyatri dispanserlerinde önceden tedavi edilmişlerdir. Gündüz

hastanesine yatışla birlikte nevrotik çekirdek varoluşsal düzlemde saldırıya uğrayabilir ve kişilik de aynı zamanda yeniden yapılanmalarını, güncellemelerini gerçekleştirir.

Tunus'taki merkez

Tunus'taki tecrübemiz bu teorik verileri doğruladı ve gündüz hastanesinin gerçekten etkili olabileceği oldukça geniş sınırları belirlememize imkân tanıdı. Tunus'taki merkez neredeyse iki yıl önce kuruldu. Bu zaman zarfında buraya bin iki yüzden fazla hasta kabul edildi. Servis kırk erkek ve kırk kadın şeklinde iki bölüme ayrılmıştır. Buraya kekemelikten hezeyanlı erotomaniye, şizofreniden intihar girişimlerine dek tüm hastalık kategorilerini kabul ediyoruz.

Charles-Nicolle Hastanesi'nde nöroloji servisinin olmaması nöroloji hastalarını da aynı ilkeye göre kabul etmemizi zorunlu kıldı: Böylece, erken dönem MS (multiple skleroz), nedenlerinin ayrıntılarıyla belirlenmesi gereken ani sara nöbetleri, ağır ya da kontrol edilemeyen Parkinson hastaları birbiri ardına CNPJ'ye kabul edildi. Tümör gelişiminden her şüphelenildiğinde gazlı ensefalografi uygulandı. Yaklaşık yetmiş hastaya tümör nedeniyle veya şok tedavisi amacıyla ensefalografi uygulandı. Bu sayede yirmi tümör teşhis edildi ve bir pantofobi [her şeyden korkma] kaygısı ile bunamaya bağlı hezeyan vakası ciddi biçimde geriledi. Rapor edecek hiçbir olay olmamıştır; sabah 100-150 cm³ hava alan hastalar akşama doğru saat 17.00'de sakince dışarı çıkmıştır.

Çoğunluğu paranoid olan şizofrenler klasik Sakel kürüyle tedavi edildi. Bu ıslak şok değildir, ancak bazı vakalarda Güney Amerika Ekolü'nün beşinci düzeyine dek varan gerçek komalardır. Tedavi sabah saat 7.30'da başlar ve olağan tekniğe göre hasta öğlen saat 12.00'de uyandırılır. Öğleden sonra tıbbi gözetim altında tutulur, ortak etkinliklere ve psikoterapi seanslarına katılır. Hasta gece kendi evine döner. Aile komanın nüksetmesi durumunda gerekecek tüm talimatları ve acil durumlarda bize ulaşabileceği bir telefon numarası edinir.²⁴⁰ Yüzden

²⁴⁰ Tedavi kararının nedeni, tedavinin işleyiş mekanizması ve tedavide aileye düşen rol açıklanır. Bu açıklama, aile topluluğunu iyileşme dinamiklerine dahil ettiğinden, bizce önemlidir. Benzer şekilde, tedavi süresince hastaya günlük uygulanan insülin dozlarını gösteren bir kart emanet edilir. Bu kart, şeker hastalarına verilen kartları hatırlatır.

fazla hasta insülin terapisiyle tedavi edildiyse de, insülin direnci olan bir şizofren komplikasyonsuz iki gece koması yaşamıştır.

CNPJ'de genel olarak farklı psikiyatrik tedaviler uygulandı. Biz özellikle grup halinde veya bireysel psikoterapiler üzerinde ısrar ediyoruz. Böylece, öğleden sonraları bir araya gelen altı ila sekiz hastadan ibaret gruplar oluşturduk. Sırası gelen hasta yaşadığı sorunlardan bahseder ve hastanın bu sorunlarla karşılaştığında benimsediği tavırlar hakkında grubun her üyesine fikri sorulur. Böylece, her hasta için, her zaman somut ve yaşanmış durumlardan yola çıkarak, farklı yansıtma, özdeşleşme mekanizmaları incelenmiş olur.

Bu grup psikoterapilerinin yanı sıra, destek olarak adlandırılan sıradan psikoterapiden psikanalitik tedaviye ve psikanaliz esinli psikoterapilere dek uzanan bireysel psikoterapiler de günlük olarak uygulanır. Psikanalitik tedavide önce yatıştırıyoruz, fantazmaların yeniden inşasını teşvik ediyoruz ve genellikle, Ferenczi'nin söz ettiği anlamda, faal bir tutum benimsiyoruz.

Gündüz hastanesi dikkate değer bir tedavi aracıysa da, bu yöntemin yetersiz kaldığı veya uygulanamayacağının kanıtlandığı vakalar da vardır. Bunlar akıl hastalığına organik katılımın yoğun, baskın olduğu, ciddi tedavi sorunlarının ortaya çıktığı vakalardır. Özellikle gerçek ve acil bir tedaviyi, sürekli tıbbi denetim gerektiren manik ya da konfüzyona dayalı akut psikoz vakalarıdır bunlar.²⁴¹ Ayrıca, kemoterapi uygulamalarında kaydedilen gelişmeler sayesinde hastaneye toptan yatış süresi önemli ölçüde kısaltılabilir ve hasta kısa sürede gündüz hastanesine geçirilebilir.

Şizofreni gibi ciddi psikozların başlangıcına işaret eden akut kriz vakalarının durumu da böyledir; neden olduğu biyolojik rahatsızlıklarla *delirium tremens*, keza organik bunama vakaları gündüz hastanesinin sorumluluğu dışında kalır. Son olarak, faal hezeyanın tehlikeli saldırganlık tepkilerine sebep olduğu hastalar ile polis denetimine tabi olan ve adli tıp vakalarının öznesi haline gelen hastalar da gündüz hastanesine getirilemez.

241 Kolibasiline bağlı birçok konfüzyonel psikoz ile doğum sonrası psikozu da CNPJ'de tedavi edilmiştir.

Dolayısıyla, genellikle psikiyatri hastanesi kitlesinin büyük kısmına hizmet veren psikiyatri servisinin büyük bir bölümü, gündüz hastanesinin dışında kalmaktadır. Tüm çabalara rağmen hâlâ akıl hastanesindekine benzer bir desteğe bağlı olan bunama kaynaklı sorunları bir yana bırakırsak, önsel olarak gündüz hastanesinden dışlanmış diğer tüm vakaların akut olgular ortadan kalktıktan sonra gündüz hastanesine alınabileceği söylenebilir. Bununla birlikte, gündüz hastanesi yönteminin ortaya çıkardığı bir sorun vardır: hastaneden çok uzakta yaşayan ve her gün gidip gelemeyecek hastalar. Benzer bir şekilde, gerektirdiği yer değiştirmeler nedeniyle bu tür bir hastaneye yatışa olanak tanımayan ekonomik veya fizyolojik güçsüzlükleri de belirtmek gerekir.

Dolayısıyla, hastanedeki psikiyatri veya nöropsikiyatri servislerini çoğaltmak istiyorsak –akıl hastalıklarıyla savaşıma yönündeki tüm planların yönelmesi gereken hedef de budur– gündüz hastanesini bizim için ideal çözüm kılarak bu konudaki eksiklikleri ortadan kaldırmalıyız. Şu ana dek yapılanları dikkate alan birçok düzenleme mümkündür: Örneğin, departmanları bulunan psikiyatri hastaneleri akut psikiyatri vakalarını kabul eden psikiyatri servislerine dönüştürülebilir. Psikiyatri servisinin yataklarının bir kısmı gündüz hastalarına ayrılıp geri kalan yatakların da tam gün yatanlara bırakılması gibi karma bir çözüm de düşünülebilir. Bu durumda, gündüz hastanesinin sıradan bir açık servise dönüşmesini engellemek için, hastaneden uzakta yaşayan hastaların tüm gün hastaneye yatmasını sınırlayan ve akut hastaların hastanede yatış süresini kısıtlayan katı yasalar öngörülmalıdır. Bunlar sadece birkaç örnektir; birçok başka örnek de kolayca üretilebilir. Her durumda, ihtiyaç duyulan şey, klasik psikiyatri hastaneleri görünümündeki canavarların yaratılmasından kaçınmaktır.

Sonuç

Yirmi ayı aşkın bir süredir devam eden Tunus tecrübemiz, psikiyatri-de gündüz hastanesine yatış üzerine teorik verilerin sağlam temellere dayandığını teyit etmemize imkân tanımıştır. Charles-Nicolle Hasta-

nesi'ndeki Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi hem tedavi edici hem de koruyucu olarak etkinliğini kanıtlamıştır. Tedavi edilen hasta sayısının yüksekliği (bin iki yüzden fazla) ve yirmi beş güne kadar kısalan ortalama hastanede kalış süresi yeterince anlam ifade etmekte olup daha fazla açıklama gerektirmemektedir.

Dahası, bizim tecrübemiz, ekonomik açıdan gelişmiş ülkelere doğan bu tekniğin az gelişmiş denen ülkelere değerinden hiçbir şey kaybetmeden nakledilebileceğini kanıtlamaktadır. Gündüz hastanesine yatış akıl hastalıklarına psikiyatrik desteğin en uygun biçimi, ruhsal bozuklukların nedenleri üzerine çağdaş keşiflere en iyi uyum gösterenidir. Genel hastanelere bağlı küçük psikiyatri servislerinin çoğalması ve bu hastanelerdeki en önemli bölümlerin de gündüz yatmaya ayrılması bize bir ülkenin tüm psikiyatrik donanım planının temelini oluşturur.²⁴² Açık servis ya da gündüz hastanesi türündeki psikiyatri servislerinde tedavi edilemeyen özel bir akıl hastaları kategorisine ayrılması koşuluyla, az sayıda özerk psikiyatri hastanesi de kurulabilir. Her koşulda, bu hastaneler sınırlı sayıda ve düşük kapasiteli olmalıdır; günümüzde iki yüz yataktan fazla kapasiteli psikiyatri birimleri kurmak saçma görünüyor.

Son olarak, kapatılmanın her türlü hapsedici ve zorlayıcı unsurunu ortadan kaldırarak hastanın azami özgürlüğünü garanti edecek çok kesin yasalar oluşturulmalıdır.

242 Bu metin, bir bilançodan ziyade, akıl hastalıkları için bir halk sağlığı politikası projesidir zaten.

Toplum-Psikiyatri Buluşması

Lilia Ben Salem

Tunus Yüksek Öğrenim Enstitüsü'nde Frantz Fanon'un verdiği toplumsal psikopatoloji derslerinde Lilia Ben Salem'in aldığı notlar, Tunus, 1959-1960²⁴³

Bu notlar, Doktor Frantz Fanon'un 1959-1960 öğretim yılında sosyoloji ve psikoloji lisans eğitimi çerçevesinde sosyal psikoloji programına kayıtlı öğrencilere verdiği dersler çerçevesinde oluşturulmuştur. O zamanlar sosyoloji bölümünde, birinci sınıfta öğrenciydim. Fanon'un eserlerine ve bu derse çok ilgili biri olarak aldığım notları saklamış ancak tekrar okumamıştım. Sonraki yıllarda Fanon'un anısına bir kitap hazırlanırken, bu çalışmaya katılamamış olmama rağmen, Oran Üniversitesi'nden meslektaşım ve arkadaşım olan Abdelkader Djeghloul'a bu metinden bahsettim ve notlarımı yeniden okuyup daktilo ettikten sonra ona gönderdim.²⁴⁴

243 Bu metnin ilk hali Oran Üniversitesi tarafından "Études et recherches sur la psychologie en Algérie" (Oran Ulusal Bilimsel Araştırma Kurumu ve İl Halk Meclisi'nin katkılarıyla kurulan Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Belgesel Bilgi Merkezi, 1984) dizisinde yayımlandı. Tunus Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan Lilia Ben Salem metni gözden geçirdi ve bu baskı için ders notlarına bir giriş yazısı yazmak istedi. Bu giriş yazısı dolayısıyla ona çok minnettarız (Salem maalesef 28 Ocak 2015'te vefat etti).

244 1984 basımının önsözünde Abdelkader Djeghloul şöyle yazmıştı: "Lilia Ben Salem'in bize emanet etme nezaketini gösterdiği Frantz Fanon'un bu ders notlarının yayınlanması üç yönden önemlidir: 1. Bu çalışma, Fanon'un ölümünün yirminci yılında, Fanon'un 'yeniden okunmasına' ve 'anısına' Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Araştırma ve Belgesel Bilgi Merkezi'nin mütevazı bir katkısıdır. 2. Belgesel niteliğiyle bu metin Fanon'un sosyal pratiğinin genellikle bilinmeyen bir yönünü, öğretmenliğini ortaya çıkarması bakımından da yararlıdır. Fanon, psikiyatrist, siyasetçi, gazeteci ve deneme yazarı olmasının yanı sıra bir öğretmendir de. Tunus'ta geçirdiği zaman zarfında, diğer etkinliklerine paralel olarak, Tunus

Bu notların gerçekten eksiksiz olup olmadığını, Frantz Fanon'un söylemine gerçekten sadık kalıp kalmadığını, kaçırdığım dersler olup olmadığını bilmediğimden oldukça tereddütlüydim... Bununla birlikte, çok dikkatli olduğumu, Frantz Fanon'un görüşlerini tüm açıklığıyla ifade ettiğimi, dökümünü yaptığım dersin kendisi ile yorumları arasında net bir ayırım yaptığımı hatırlıyordum; bu notların yayımlanacağını, hele Oran Üniversitesi tarafından yayımlanacağını düşünmemiştim. Burada, 1959 yılından itibaren Tunus'ta sosyoloji eğitiminin başlamasından, aynı zamanda ülkenin bağımsızlık kazanması sonrasında Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün, inşa halindeki Tunus'un, hatta Mağrip'in sorunlarına odaklanma kararından söz etmeye çalışacağım.

Tunus Mart 1956'da bağımsızlığına kavuştu. 1956 ve 1957 yılları boyunca birçok alanda egemenliğini pekiştirdi: Kurucu meclisin kurulması; Habib Burgiba başkanlığında bir hükümetin kurulması; iç ve dış güvenlik donanımının Tunus'un denetimine geçmesi (18 Nisan 1956); Dışişleri Bakanlığı'nın yeniden oluşturulması (3 Mayıs 1956); on dört valinin atanmasıyla birlikte yeni bir idari örgütün kurulması; idarenin Tunus'un denetimine geçmesi; Tunus Ordusu'nun kurulması (1 Temmuz 1956); Tunus'un Tunusluların olması, laikleşme ve birleşme ilkeleri doğrultusunda yargı sisteminde reform (3 Ağustos, 17 Ağustos ve 25 Eylül 1956), radyo yayınlarının Tunus Hükümeti'nin denetimine geçmesi, medeni kanunun yürürlüğe girmesi (18 Temmuz 1957)... 1958 yılında ilk ve ortaokulları kapsayan büyük bir eğitim reformunun başlatılması (4 Kasım 1958 yasası).

Tunus Üniversitesi'ye ancak 31 Mart 1960 tarihli kararnameyle kurulabildi. Orta öğretim kadrolarını yetiştirmek için Ekim 1956'da bir öğretmen okulu açılmıştı. Ancak, yüksek öğretim, daha doğrusu bir yüksek öğretim çekirdeği Fransız üniversitelerine bağlı olan Yüksek Öğrenim Enstitüsü tarafından yürütülüyordu. Öğrenciler Yüksek Öğrenim Enstitüsü'nde başladıkları eğitimlerini bir Fransız üniversitesinde ta-

Üniversitesi'nde dersler vermiştir. 3. Fanon'un düşünce tarzı düzeyinde, Yeryüzü'nün Lanetlileri kitabında geliştirilecek analizin embriyon hali bu metinde şüphesiz bulunmaktadır. Fakat metnin önemi, Fanon'un asıl eserinin yazımını zımnen de olsa büyük ölçüde belirleyen kategoriler olan psikiyatri, sosyoterapi, psikanaliz kategorileriyle olan ilişkisini özellikle pedagojik uygulamanın gerektirdiği açıklıkla tanımlamasına dayanır."

mamlıyorlardı. İşte, bu ortamda, 1959 yılında sosyoloji eğitimi kurumlaştı. Tunus'ta genel edebiyat öğreniminin ilk yılını edebiyat bölümü öğrencileri hazırlıyordu; 1956 yılından sonra ise özellikle Arapça, tarih ve coğrafya olmak üzere birkaç lisans bölümü kuruldu. 1958 yılında ise felsefe, ahlak ve sosyoloji alanında ilk lisans eğitimleri kurumlaştı. Bu girişim, öğrencilere Tunus'ta bu dalda lisans eğitimi verme isteğinden ziyade, yıllardır orta eğitimde ve Yüksek Öğrenim Enstitüsü'nde felsefe eğitimi veren öğretmenlerin yararlanmasına yönelikti. İçlerinden ikisi, Jean Cuisenier²⁴⁵ ve Carmel Camilleri²⁴⁶ doktora tezine başlamıştı. Georges Gurvitch'in öğrencisi olan Georges Granai sosyoloji dersi vermeye çağırılmıştı.

Kalkınma politikası bağlamında Tunus'ta sosyolojinin ilgi uyandırdığını belirtmek uygun olacaktır. Yüksek Öğrenim Enstitüsü, 1951 baha-rından itibaren, bazı çalışmalar gerçekleştirmeyi amaç edinen bir sosyoloji, etnoloji ve coğrafya grubu kurmuştu. Ekim 1955'te Enstitü Tunus'ta hayat standartlarını konu edinen bir kolokyum düzenlemiş, Carnot Lisesi'nde ders veren Paul Sebag da buna katılmıştı. Kısa süre sonra Yüksek Öğrenim Enstitüsü'ne araştırma görevlisi olarak atanan Paul Sebag, birkaç meslektaşıyla birlikte, Tunus bölgesinde ücretli emek ve başkentin kenar mahalleleri üzerine bir dizi monografiye girişti.²⁴⁷

Bu koşullarda, Jacques Berque'in desteğiyle, 1959 yılında, Sorbonne'la aynı zamanda, sosyoloji eğitiminin başlatılmasına, bunun yanı sıra Georges Granai'nin yönetiminde de Toplumsal İncelemeler Merkezi'nin kurulmasına karar verildi. İlk dönem az sayıda öğrenci vardı; ahlak ve sosyoloji derslerini takip edip felsefe eğitimini bırakmaya karar vermiş öğrencilerdi bunlar; aynı zamanda Tunuslu, Cezayirli, Fransız ve diğer uluslardan birkaç yeni lise mezunu da vardı; bunlar çoğunlukla çalışma hayatına atılmışlardı zaten. Cezayir Savaşı dönemi ve Tunus, Cezayir davasının çok sayıda militanını ve mülteciyi kabul ediyordu. Bu öğren-

245 Jean Cuisenier, *Économie et Parenté. Essai sur les affinités de structure entre système économique et système de parenté*, Mouton, Paris, 1971.

246 Carmel Camilleri, *Jeunesse, famille et développement. Essai sur le changement socio-culturel dans un pays du tiers monde*, CRESM/CNRS, Aix-en-Provence, 1973.

247 Paul Sebag (1919-2004) sömürgeleştirme üzerine eleştirel bir bakış taşıyan ilk çalışma olan Tunus monografisini, ulusal mücadelenin tam ortasında, 1951 yılında, *Éditions sociales*'de yayımladı.

cilerin çoğu, başta Tunus ve Cezayir olmak üzere, toplumlarımızın bilinmesinin sağlam bilimsel analizlerle bağımsızlıklarına ve gelişmelerine katkıda bulunmak için paylaştığımız projede vazgeçilmez bir unsur olduğunu biliyordu. Jacques Berque, hiç durmadan, “Az gelişmiş ülke yoktur, az incelenmiş ülkeler vardır,” diye tekrarlamıyor muydu?

Sosyoloji lisansında dört diploma mevcuttu: genel sosyoloji diploması, sosyal psikoloji diploması, siyasi ve sosyal ekonomi diploması. Dördüncü diploma ise öğrencilerin seçimine bağlıydı; Tunus’ta kalanlar coğrafya lisansında beşeri coğrafya diploması almak için hazırlanmak zorundaydılar; diğer öğrencilerse Fransa’ya giderek özellikle etnoloji diploması almak için kayıt yaptırıyorlardı.

Sınırdışı edildiği²⁴⁸ Cezayir’den ayrıldıktan sonra, 1957 yılından beri Tunus’ta psikiyatristlik yapan Frantz Fanon’a –eşi Doktor Chaulet’yle birlikte Tunus’ta mülteci olan ve Yüksek Öğrenim Enstitüsü’nde araştırmacılık yapan Claudine Chaulet’nin önerisiyle– psikoloji bölümüne kayıtlı öğrencilerin takip ettiği sosyal psikoloji eğitimi çerçevesinde bir dönemlik sosyal psikopatoloji dersi vermesi teklif edildi. Öğleden sonra gerçekleştirilen bu dersler sadece iki bölümün birkaç öğrencisi tarafından değil, doktorlar, akademisyenler, Cezayirli militanlar ve siyasetçilerden oluşan karışık bir grup tarafından da takip edildi. Öyle ki, bu ders Tunus’un üniversite ortamında dünyevi ve olağandışı bir niteliğe bürünmüştü.

Fanon’un konuşmalarının merkezinde dersin kendisi yer alıyordu, ancak ders dışı konuşmalar da bizim için önemli ve heyecan vericiydi. Bize Blida Psikiyatri Hastanesi’ndeki tecrübelerinden, psikiyatrik müdahale yöntemleri hakkında meslektaşlarıyla yaşadığı çatışmalardan bahsedirdi; tavsiye ettiği yeni yöntemler olan sosyoterapiyi ve kurumsal psikoterapiyi savunuyordu, o dönemde bu alan açısından devrimci yöntemlerdi bunlar. Siyahilerle Beyazlar arasındaki ilişkilerden de bah-

248 Frantz Fanon, Blida Hastanesi’ndeki psikiyatristlik görevinden istifa ederek Robert Lacoste’a bir açık mektup yazmıştır. Bu mektupta, ne pahasına olursa olsun, bireylerin akıl sağlığını düzelterek onları “hukuksuzluğun, eşitsizliğin ve cinayetin yasma ülkesi haline getirildiği, kendi ülkesinde müebbet bir yabancı olan yerlinin mutlak bir benlik yitimiyle yaşadığı bir ülkeye yeniden yerleştirmenin” imkânsızlığını ifade eder. Bu istifa mektubuna yanıt olarak Fanon’a sınırdışı edildiği kararı gönderilir.

sederdi – 1952 yılında *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'i yayımlamıştı. Bize özellikle sömürgeci baskı ve şiddetten, gençliğinde, özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda katıldığı Fransız ordusunda maruz kaldığı ırkçılıktan²⁴⁹ veya “yüzüne dik dik bakıldığı, dikkat çektiği, tecrit edildiği”²⁵⁰ Lyon Üniversitesi'nde Siyahilere, sömürgeleştirilenlere ve özellikle de davalarıyla özdeşleştiği²⁵¹ Cezayirlilere yönelen ırkçılıktan, onu üreten toplumun kültürünün bir parçası olan ırkçılıktan da bahsedirdi.²⁵² “Beyin gelişimleri anatomik bakımdan kusurlu, ilkel insanlar”²⁵³ olarak kabul edilen Kuzey Afrikalı hastalara karşı sağlık çalışanlarının ırkçı tutumuyla kendini fark ettiren Alger psikiyatri ekolünden söz ediyordu. Yabancılaşmanın her şekline karşı mücadele etmeyi planlıyordu. Analizleri ve onu canlı tutan tutkusu bizi de etkiliyordu. O sırada *L'An V de la révolution algérienne* [Cezayir Devrimi'nin Beşinci Yılı] kitabını yazmaktaydı. Biz Cezayir'in sömürge olmaktan kurtuluşunun ve bağımsızlığının militanı olan ve her türden itaati ve eşitsizliği reddeden Fanon'a hayrandık. Bize çok şey öğretti. Bunlar o dönemki sorgulamalarımızla oldukça uyumluydu.

Fanon bazı sosyal psikoloji öğrencilerini perşembe sabahı konsültasyonlarına katılmak üzere Tunus'taki Charles-Nicoll Hastanesi'nin Gündüz Psikiyatri Merkezi'ne davet etmişti. Fanon Tunus'a geldiğinde önce Manouba Psikiyatri Hastanesi'ne atandı; ama akıl hastalıklarını “sosyolojik” temelli yorumlaması dolayısıyla oradaki meslektaşlarının isteksizliğiyle karşılaşınca, Sağlık ve Sosyal Hizmetler Sekreteri sayesinde

249 “Nazilerden Kurtuluş esnasında Fanon ve Antilli arkadaşları terhis edilip zenci tutsak gemisine dönüştürülmüş bir teknayla geri gönderilirken, ırkların eşitliği ve insani kardeşlik için savaşın hissi içindeydiler; aslında, kalabalığın Fransız askerlerine, müttefiklerine ve onlara karşı davranışları düşünüldüğünde, yalnızlardı, görmezden geliniyor, hatta kimi zaman da küçümseniyorlardı” (Fanon'un arkadaşı olan eski büyükelçi Mahmoud Maamouri'yle 2008 yılındaki bir konferans esnasında yapılan görüşmeden).

250 Bkz. *L'Action*, Tunus, Aralık 1963 (Fanon'un ölümünün ikinci yıldönümü vesilesiyle).

251 Blida Hastanesi'nden ayrılırken yazdığı istifa mektubunda Fanon şöyle der: “Eğer psikiyatri insanın kendi çevresine yabancılaşmasına izin vermeme iddiasındaki tıbbi uygulamalar bütünüyse, kendi ülkesine tamamen yabancılaşmış Arap'ın, mutlak bir benlik yitimiyle yaşadığını söylemeliyim...”

252 Alice Cherki, *Frantz Fanon, portrait, age*.

253 Frantz Fanon, “Le syndrome nord-africain”, *Esprit*, Şubat 1952.

de, ilkelerine sadık kalma hususunda daha özgür olacağı Charles-Nicolle Hastanesi'nin nöropsikiyatri bölümüne tayin oldu. Orada, genç bir ekip-
le birlikte, gündüz nöropsikiyatri merkezi kurma şansı olacaktı; Alice Cherki'ye göre, orası "Fanon'un Tunus'taki evi"ydi.

Tıbbi çalışmaları esnasında, Frantz Fanon, Lyon Edebiyat Fakültesi'nde felsefe (diğerlerinin yanı sıra Merleau-Ponty'nin de öğrencisiydi), sosyoloji, etnoloji, psikoloji derslerini de takip ediyordu. Ayrıca, Lozère'deki Saint-Alban Hastanesi'nde yaptığı staj sayesinde, İspanyol kökenli psikiyatrist ve Franco karşıtı militan, kurumsal psikoterapinin öncülerinden²⁵⁴ Doktor François Tosquelles'le çalışma fırsatı buldu. Yeryüzünün Lanetlileri kitabının giriş bölümünde, Alice Cherki, Tosquelles ile işbirliğinin Fanon için hem psikiyatri hem de gelecekteki mücadelesi açısından belirleyici bir eğitim olduğunu yazar.

Kasım 1953'te Blida Hastanesi'ne başhekim olarak atanan Fanon burada meslektaşlarıyla sosyoterapi uygulayacaktır. Yalnızca hastalığın dışı dönük belirtilerini göz önüne alma eğiliminde olan birçok psikiyatristin tavrı karşısında şaşkına dönen Fanon, hastanın sosyal çevresine özellikle dikkat ediyordu. Psikiyatri hastanelerindeki hapisane ortamını reddetme eğilimindeydi.

Gündüz Nöropsikiyatri Merkezi genel bir hastanenin parçasıydı; burada akıl hastaları herhangi bir hasta gibiydi, psikiyatri hastanesine göre daha az damgalanıyordu; genel hastanenin maddi altyapısı psikiyatristin elinin altındadır, dahiliyeciler ve cerrah meslektaşlarıyla her gün ilişki halindedir. Ancak, en önemlisi hastanın tamamen özgür olmasıdır; gününü hastanede geçirir, ancak herhangi bir çalışan gibi akşam saat 18.00'den sonra evinde olur, her gece sivil hayata geri döner, toplu taşıma araçlarını kullanır, kahveye gider, camiye gider, bir aile hayatı vardır... Sosyal-terapiyi kullanmak hastanın edilgen bir varlık olmadığını, ancak "sözlü olarak kendini ifade etmesi, anlatması, görüş belirtmesi, tavır alması" gerektiğini ima eder: "Sosyal-terapi hastayı hayal dünyasından koparıp gerçeklikle yüzleşmeye zorlar."²⁵⁵ Uygulanan psikiyatri tedavileri arasında Fanon bireysel ve psikanalitik psikoteraplere, özellikle de grup

254 Alice Cherki, *Frantz Fanon, portrait, age*.

255 Frantz Fanon ve Charles Geronimi, "Psikiyatride Gündüz Hastanesine Yatış, Değer ve Sınırlar. İkinci kısım: doktriner hususlar".

psikoterapilerine odaklanır: Altı ila sekiz hastadan oluşan gruplardaki her bir kişi kendi sorunlarını ortaya koyar ve bunlar tartışmanın, keza tecrübe paylaşımının konusu olur; tabii bu terapinin ağır patolojilere uygulanamayacağını da anlar.

Benim katıldığım seanslara Doktor Fanon çok sayıda hasta kabul ediyordu. Hastanenin ona yüklediği ritmi çok zor kaldırıyordu: aynı zamanda tercümanlık yapan hastabakıcılarla sürekli olarak çatışıyordu; hastanın söylediklerini ona çoğu zaman özetlediklerini fark ediyordu, hastanın tüm sözlerinin önemli olduğu kanısındaydı; genellikle hastanın aile üyelerine sorular sormaya çalışıyor, birlikte çalıştığı genç bir sosyal hizmet görevlisine ev anketleri yaptırıyordu. Sabah 8.30-9.00 arası başladığı konsültasyonlar öğleden sonra 13.30-14.00'ten, hatta bazen saat 15.00'ten önce asla bitmiyordu. Kendisine sunulan vakaları ekibiyle birlikte uzun uzadıya yorumluyor, hastalığın semptomlarından ziyade, hastanın ailevi ve sosyal çevresini sorguluyordu.

Birçok hasta Cezayirliydi; bazıları da gerillaydı. Fanon, Tunuslu eski gerillaları da kabul ediyordu. Şiddetle karşılaşmış olan, sivil ve ailevi normal hayata yeniden uyum sağlayamayan bu militanların vakalarından bahsetmeyi severdi. Şiddeti savunmaktan uzak olan Fanon bu şiddeti sömürgeciliğin, tahakkümün, insanın insanı sömürmesinin şiddetine kaçınılmaz bir yanıt olarak değerlendiriyordu. Kimi saptamaları bize çok kinik gelirdi... Fanon'un kişiliğinin bizi büyülediğini itiraf etmeliyim. Başkalarını dinlemekle birlikte otoriter biriydi, mesafeliydi, tutkulu ve tutku vericiydi; ona sorular soruyorduk, fakat o daha ziyade monolog yapma, yüksek sesle düşünme eğilimindeydi. Görüşlerini belirten kişi sadece bir doktor değil, özellikle felsefeci, psikolog ve sosyologdu...

Deli, topluma "yabancı" kişidir. Toplum bu anarşik unsurdan kurtulmaya karar verir. Kapatma, hastanın reddi, saf dışı bırakılmasıdır. Toplum psikiyatristten hastayı topluma yeniden katılmaya uygun hale getirmesini ister. Psikiyatrist, polisin yardımcısı, toplumun koruyucusudur... Toplumsal grup kendini korumaya karar verir ve hastayı kapatır. Hasta doktorun onayı olmaksızın psikiyatri kurumunu terk ettiğinin

de bu durumun bir dizi sonucu olur. Psikiyatristler bu role karşı şiddetle tepki gösterdiler; yetkililerden, aileye ve hastaya belli bir kendiliğindenlik alanı bırakmalarını istediler. Bu yeni bakış açısı meyve verdi. Akıl hastasının, kendisini bir alanda konumlandırarak, hastalığının farkına nasıl vardığını daha sonra göreceğiz.

Hastalığın bilincine varma sorunu ikilemler ortaya koyar. Bir akıl hastalığının yok olup olmadığını saptayacak yöntem yoktur; hangi andan itibaren hastanın iyileştiğini söyleyebiliriz? 1930'dan itibaren sosyologlar psikiyatriye ilginç veriler sağladılar. Hasta toplumsallığın taşıdığı anlamı gerçekten yitirdiğinden hastanın toplumla yeniden bütünleşmesi gerekir; bazılarına göre, toplumsal varlık kendinden söz ettirmeden yaşayan kişidir. Fakat hangi gruba uyum göstermeliyiz? Ailevi gruba kabul edilen bazı kişilerin çalışma hayatlarındaki gruba zor katıldığı (bunun tam tersi de geçerli) fark edildi. Sosyal açıdan başarılı olan cinsel sapıklar vardır. Katatonik biçimli şizofren kendi içine kapanır. Ahlakçı mazohistler vardır: Bunlar anormal midir? İnsanın amacı sorunlarını hiçbir zaman gruba yansıtmamak mıdır?

Normal insanın olay yaratmayan biri olduğu da söylenir. Peki öyleyse, hak talebinde bulunan, protesto eden sendikacılar normal midir? Normallığın kriterleri nelerdir? Bazılarına göre kriter çalışmadır. Ancak, bir hayat kadını da çalışır! Ama bir nevrozlu da olabilir. Peki, işsiz kişi hasta mıdır? Pek çok işsiz hasta olur, ancak işsiz oldukları için mi hasta olurlar? Doktor toplum ile hasta arasına yerleştirilmiştir. Örneğin, mektuplaşma meselesi; doktor toplumdan gelip hastaya giden mektupları okur. Toplum da psikiyatristin çalışmasını denetlemek için gayret gösterir. Hasta sık sık iyileşmiş gibi görünür, ama hastaneden çıkış anında hastalık nükseder; üstelik kimi zaman da ağır şekilde yaşanır bu durum (örneğin, intihar girişimleri). Hastanenin içinde bir toplum yaratma çabası buradan ileri gelir: Sosyoterapi budur.

Daha önce hastane hayatı düzensizdi: koğuşlara, odalara, hücrelere bölünmüştü; esas araç anahtardı. Sosyoterapinin temelinde bazı ilkeler vardır:

1. *Hastanede delilik yasaktır.* Önceden çılgılık atmaya başlayan bir hastanın delilik işlevini yerine getirdiği söylenirdi. Tüm patolojik tezahürler dikkate alınmalıdır; hastanın mantıksızlığına mantıkla karşı çı-

kılmalıdır. Uygulayan kişi açısından son derece değerli bir tecrübedir bu. Sağlıklı bir beyinle, net nöron bağlantılarıyla insan hasta olamaz; bağlantılar aracılığıyla bir tür açık yol oluşur, bu yolla doktor *deliliğe izin veren yenilikçi ilkelerle işin içine dahil olur*.

2. *Günlük ritmi değiştirme*. Hastanın öncelikli güzergâhları şimdiye kadar kategoriler halinde sıralanmıştı. Hastaya bir ritim dayatılır. Yemek odaları kurulur, çatallar, peçeteler sağlanır ve hastalardan normal tutum sergilemeleri istenir. Hasta çalışmalı ve bir ücret almalıdır. Yarışmalar, hastanın doktor huzurunda katılmak zorunda olduğu toplantılar düzenlenir. Grubun hastaya gösterdiği hoşgörü çok önemlidir.

Sosyoterapinin zorlukları: Önemli maddi zararın kökeni hastaya gösterilen hoşgörü olabilir; Anglosakson doktorlar sorgu odasını kur bekçileriyle kurdular.

Sosyoterapinin sahte bir toplum yarattığı söylenir. Doğal çevre gibi sosyal çevreyi de evcilleştirebilir miyiz?

Beyne bağlı sosyalleşme

Klasik sosyoloji bakış açısını terk edip nörofizyolojiye geçiyoruz. İki ayak üzerinde durmak vücudu dikleştirir, kafanın omuzlar arasında yükselmesini sağlar, yüzü şekillendirir, kafatası kapasitesini artırır. Bu insanlaşma süreci şunları sağlamıştır:

- Sinir sisteminin ve yarım kürelerindeki aşırı gelişmeyle en üst kapasiteye ulaşan insan beyninin giderek karmaşık hale gelmesi.

- İki tür bütünleşme: Subkortikal bütünleşme (birçok hayvanda kor- teks az gelişmiştir): İnsanda beyin zarının bir tür gelişimi. Subkortikal bütünleşmeler yerini kortikal zara bırakır. İnsan beyni sadece daha büyük değil, aynı zamanda daha karmaşıktır. Azami sayıda sinir hücresi azami sayıda yeteneğe eşlik eder. Çok sayıda birleşme ağı vardır. Beynin diğer noktalarıyla bağlantılı olmayan tek bir noktası bile yoktur.

Beyin nasıl çalışır? En sıradan hayvanın herhangi bir protoplazması gibi davranır (kutupsuzlaşma ve yeniden kutuplaşma olgusu). İnsan beyni kesin olarak tanımlanmış mıdır? Çocuk, endojen olgulara göre gelişen bir beyinle mi doğar (Cuvier'nin tezi); yoksa Lamarck'ın tezinde önerdiği gibi, beyin (başlangıçta hiçbir şeyin olmadığı) sosyal bir ürün müdür?

Beyin yarım kürelerinin baskınlığı söz konusudur: Dil merkezi sol yarım kürede bulunur; sağ tarafı kısmi felçli çocuklar konuşabilir. Sol yarım küre etkilendiğinde beyin tersyüz olur ve sağ beyin sol beynin yerini alır. Sağırılar dilsiz doğmaz: Anlaşamadıklarından başlangıçtaki konuşma hareketleri kademeli olarak terk edilir: Sağır olduğumuz için dilsiz oluruz.

İnsan beyni muazzam potansiyellere sahiptir, ancak bu potansiyeller tutarlı bir ortamda gelişebilir. Beyne gönderilen mesajların alınması gerekir.

Sosyalleşebilmek için öncelikle normal bir biçimde şekillenen bir beyne sahip olmak gerekir. Ancak, bu gerekli bir koşul olmakla birlikte, diğer unsurların müdahalesi de şarttır. Piaget dile büyük önem verir, fakat dilden önce bir hazırlık evresi vardır.

Beyin seviyesinde biz ile ben eşözlüdür: Çocuğun benmerkezci olduğunu ve dış dünyayı görmediğini söyleyemeyiz. Otto Rank “meşhur” doğum travmasını tanımlamıştır. Acısız doğumda doğumun patolojik değil, fizyolojik bir edim olduğunun farkına varırız.

Bu konuda çeşitli olgular esas alınabilir:

1. Altı aylık bebek ışık olmadan uyuyamamaktadır: Her zaman ışık açık uyur, beyin hücrelerinde bir tür zehirlenme söz konusudur.

2. Üç aylık bir bebekte her türlü tedaviye direnç gösteren bir dermatoz görülür: Anne çocuğu bir tiksinti nesnesini emzirir gibi emzirmektedir.

3. İki buçuk aylık bir bebek uyumamakta, yemek yememektedir, sonra yemeye başlar ama zayıflar: Anne babası da uyumamaktadır; büyükanneye emanet edilen çocuk kendine gelir ve uykuya döner.

4. On dört aylık, uyumayan bir bebek saldırgandır: İşsiz baba eşini dövmektedir.

5. On dört aylık bir bebekte inatçı kusmalar görülmektedir; bu durum anne babanın çocuğa karşı tutumundan kaynaklanmaktadır: Baba çocuğun biyolojik babası olduğundan şüphe etmektedir.

6. Bir çocuk gülümsememektedir: Annenin yüzünde iki taraflı felç vardır.

İlk haftalardan itibaren kalıplaşmış düşünceler ortaya çıkar. Sosyal ortamın varlığı sürekli; çocuk hayatının ilk dakikalarından itibaren sosyal ortam tarafından ele geçirilir. Bazı çocukların konuşmaya geç

başlamalarının sebebi genelde erken çocukluk evresinde yerleşen ketlemelerin üstesinden gelmek zorunda olmalarıdır. Disleksi vakaları tedavi edilebilir.

Egonun oluşumu

Nörolojik bakış açısı latent evrede her şeyin düzene sokulmasını isteyen psikanalitik bakış açısıyla buluşur. Lacan çocuğun doğduğunda “parçalara ayrılmış” (bağlantılar henüz kurulmamıştır) olduğunu söyler. Altı ayda gerçekleşen değişimle çocuk annesinin görüntüsünü tanır ve ötekinin “ben”e eşit olduğunun kesinliğine ulaşır; Lacan bu evreye ayna evresi adını verir: Bir çocuğu aynanın karşısına koyarsak, dört aylıkken hiçbir şey olmayacaktır; yedi aylıkken ise olağanüstü bir sevinç duyar: annenin görüntüsüyle bağlantılandırılan tanıma. Ötekinin varlığı benim ben oluşum üzerinde hâkimiyet kurar. İnsan açısından ayna evresi olağan bir evredir; çocuk insan yüzüne çok erken tepki verir; şartlı reflekstir bu.

Çocuk ortamdaki değişimlere karşı çok hassastır. Beyin yapısal olarak zayıf değildir. Sosyalleşmek ben ile toplum arasında sürekli bir gerilimin sürdürülmesiyle mümkündür. Dille birlikte bu işler karmaşıklaşır: Kelime işaretin işareti haline gelir. Ortam yanıt vermeme izin vermiyorsa güçten düşeceğim, engelleneceğim, durdurulacağım, normal bir ritme sahip olamayacağım açıktır; ortam beni kuşatırsa çatışma olur; beynin parçalı karmaşıklığına açık bir perspektif yoktur. Sosyal olmak sosyal ortama yanıt vermektir, sosyal ortamın beni etkilediğini kabul etmektir.

Denetim ve gözetim

Modern zamanların insanın fişlenmesiyle tanımlandığını söyleyebiliriz. İnsan bir çalışma şemasının, bir tekniğin parçası olduğunda psikiyatrist müdahale eder; ekip halinde, bir zincirin halkası olarak çalışan insan denetlenmeye ihtiyaç duyar.

Bu zamana dek denetlenen şey nesnelerdi, maddi bir nesneye dönüştürülen emek denetleniyordu; niteliksel bir denetimdi bu. Sonra, piyasanın gelişimiyle birlikte bu denetime belli bir nicelendirme dahil

oldu. Çalışma saatleri, bir üretim zincirinde hazır bulunma saatleri tartışılır oldu. Fabrika giriş çıkış saatlerini saptayan makinenin kökeninde tam da bu vardır.

Bu makinenin “pazarlıkçı”, “büyükbaba” gibi lakapları vardır. Patron ona “hırsızlık önleyici” der. İyi bir çalışan olmak bu makineyle sorun yaşamamaktır. Çalışanın bu makineyle bağları katıdır, dakiktir. İnsan makinenin varlığını bir ağırlık olarak hisseder. İşçi için dakik olmak makineyle barışık olmaktır. Ahlaki suçluluk duygusu kavramı burada devreye girer. Makine, çalışanın yerleşik suçluluk duygusunu öngörür ve sınırlar. Patron için bu makine gereklidir. Makine sürekli mevcut olduğundan işçiye belli sayıda davranışı dayatır. İşçiyi istihdam eden makineyi bütünüyle temsil eder. Makineden önce işçi için özür dileme olasılığı vardı; makineyle birlikte ise, işçi, işvereni iyi niyetine ikna etmenin imkânsızlığıyla kendi yalnızlığına terk edilmiştir.

Bu noktadan itibaren patolojik davranışlar gözlemlenir: sinirsel gerginlikler; öfke patlamaları; bu işçilerin rüyaları, kâbusları. Ben binemeden çekip giden bir tren, kapanan demir parmaklıklar, açılmayan bir kapı, oynamama izin verilmeyen bir oyun, patron yerini makineye bırakarak işyerinden çekilip gitmiştir...

Ancak, şeyleşen şey sadece ilişki değil, aynı zamanda çalışandır da. Bunun sonucunda görülenler:

- İş devamsızlığı: İşe geç kalınır ancak uyarı alma korkusuyla içeri girilmez. İşçi doktora gider ve hastalık izni alır. Ama denetim vardır. Fabrika çalışanı tembel olmanın nasıl bir şey olduğunu bilmez. Sıkıntı hisseder; gruptan dışlanmış, yerinden edilmiş gibi hisseder.

- Takıntılı tutumlar güçlenir: Zaman artık içinde düzenli bir şekilde ilerlediğim bir şey değil, sürekli göz önüne almam gereken bir şeye dönüşür

- Kazalar: İşçi işten çıkışta daha yorgun olsa bile, işe giderken %50 daha fazla kaza olur.

- Refleks denetiminde kayıplar görülür.

Bu bozuklukları önlemenin yolu var mıdır? Patronların ve topluluğun buna kafa yorması gerekmektedir.

Santral memurlarının nevrozları

İncelenen ortam Paris'teki şehirlerarası telefon santralidir. Birçok vakadan yola çıkan Le Guillant²⁵⁶ santral memurları arasında aşağıdaki olguları sıptar: Kafanın içinin boşaldığı hissi, entelektüel bir uğraşla meşgul olmanın imkânsız hale gelmesi; acısız doğumun imkânsızlığı; refleks denetimi kaybı, takınaklar, eşe ve aile üyelerine acı veren bozuk ruh halleri; santral çalışanları artık gürültüye dayanamaz, uykusuzluk, bedensel rahatsızlıklar. Hastalar yemek yiyememektedir, kronik hastalıkları vardır. Tüm bunlar evlilik hayatlarını etkilemektedir.

Bu sıkıntılar nereden kaynaklanıyor? Çok fazla telefon çağırısı vardır; kulaklık hep takılı olmalıdır. Le Guillant kadın gözetmenin hatta girerek telefonları dinlediğinden de bahseder: Çalışan memurlar sürekli ispiyonlanıyormuş gibi hisseder kendini, sürekli kendilerini denetlemek zorundadırlar; beden kendini gösterebildiğinde kulağın algısı tarafından sanrıya yol açacak şekilde eziyet görür. Memurenin rolü iletişimi sağlamaktan, telefon fişini takıp kendini soyutlamaktan ibarettir.

Kamu hizmetlerinde ise santral memuresi gözetim altında değildir, rahatsızlıklar da telefon konuşmalarının dinlenmesinden veya kulaklıklardan değil, mesleğin mekanik doğasından kaynaklanır. Burada, psikiyatride "harici eylem sendromu" dediğimiz, deforme eden ve genellikle intiharların nedeni olan bir örnekle karşı karşıyayız.

Büyük mağaza çalışanları

Özellikle ABD'deki büyük mağazalarda çalışanlar önceden uyarılmaksızın kameralarla gözetlenmektedir; gözetim sürekli'dir. Elbette, bu gözetim sadece çalışanlar için değil, özellikle hırsızlar içindir; yine de çalışanlar sürekli olarak gizlice gözetlendiklerini bilirler. Dolayısıyla telefonları dinlenen santral memureleriyle benzer sendromlar yaşarlar. Teknik ortamda, iletişimde azaltma ve insanı bir otomata dönüştürme eğilimi görülür.

256 Fanon komünist psikiyatrist Louis Le Guillant'ın çalışmalarını çok erken dönemde takip etmeye başlamış, ajitasyon üzerine S. Asselah ile birlikte yazdığı makalede ona atıfta bulunmuştur. Bkz. özellikle: "La psychologie du travail", *La Raison*, sayı 4, 1952, s. 75-103; "La névrose des téléphonistes", *La Presse médicale*, sayı 13, 1956, s. 274-277. Le Guillant'ın çalışma psikolojisi üzerine metinleri *Le Drame humain du travail. Essais de psychopathologie du travail* (Yves Clot'nun baskısı, Érès, Toulouse, 2010) başlığıyla yeniden yayımlandı.

İrkçilik sorunu (ABD)

Ayrımcı toplumlarda gözlemlenen, baskın sinirsel gerginlikle tanımlanan davranış hızla bitkinliğe yol açar. Amerikalı Siyahilerde özdenetim kalıcıdır ve her seyyide gözlenir: duygusal, duyumsal... *Color bar* adı verilen bu ırk ayrımcılığı katıdır, onun sürekli varlığında insana musallat olan bir şey vardır. Chester Himes'in polisiye romanlarını (*La Reine des pommes, Couché dans le pain*²⁵⁷ vd.) okuduğumuzda, Harlem'deki baskın niteliğin saldırganlık olduğunu çok iyi algılarız. Bir tür içe yansıtmayla, Siyahilerin saldırganlığı yine Siyahilere dönüktür; burada mahkûmiyet üstlenilir; Siyahiler kendi mahkûmiyetlerini "üstlenirler". Yahudilerde olduğu gibi Siyahilerdeki suçluluk duygusunun önemine de dikkat etmek gerekir.

"Zenci"nin Harlem'den ayrılma isteğini anlıyoruz; ama bu beyaz olmayı istemektir. Din genellikle "beyazlama"nın bir aracı olarak görülmüştür. Bazen şöyle girişimleri de görürüz: Cennetin siyah, İsa Mesih'in siyahi (bkz. *Verts Pâturages*)²⁵⁸ olduğu; 'negro spirituals'daki kaçış teması,²⁵⁹ ayrılma, uçuş teması; önemli biri olma, herhangi bir

257 *La Reine des pommes (The Five Cornered Square)*, Gallimard, coll. "Série noire", Paris, 1958; *Couché dans le pain (The Crazy Kill)*, Gallimard, coll. "Série noire", Paris, 1959.

258 Mayotte Capécia'nın *Je suis Martiniquaise* (Corrèa, Paris, 1943) romanının eleştirisinde, Fanon, Marc Connelly ile William Keighley'nin yönettiği Amerikan filmi *The Green Pastures*'a da (1936) atıfta bulunur: "Başarılı bir savunma süreci olarak benliğin geri çekilmesi Siyahiler için imkânsızdır. Beyaz bir yaptırma ihtiyaç vardır. Mistik bir coşku halinde keyifli bir ilahiyi terennüm eden Mayotte Capécia'ya kendisi bir melekmiş ve 'peşembe ve bembeyaz' ucuymuş gibi gelir. Ancak, meleklerin ve Tanrı'nın Siyahi olduğu film (*Verts Pâturages*) yazarımızı şoke eder: 'Tanrı'yı nasıl bir zenci olarak hayal edebiliriz? Cenneti kafamda böyle canlandırmıyorum. Ama sonuçta bu sadece bir Amerikan filmiydi.' Hayır, gerçekten de, iyi kalpli ve merhametli Tanrı Siyahi olamaz, Tanrı pembe yanaklı bir Beyaz adamdır. Siyahtan beyaza; değişimin hattı bu yöndedir. Zengin olduğumuz kadar beyazız, güzel olduğumuz kadar, zeki olduğumuz kadar beyazız. Ancak, André beyaz mesa-ji başka Mayotte'lara taşımak üzere başka topraklara gider: Kromozom koridorları boyunca pedal çeviren mavi gözlü nefis küçük genler" (*Siyah Deri Beyaz Maskeler*)

259 Fanon, *Esprit* dergisinin Mayıs 1951 sayısında bir makaleyi "La plainte du Noir"a [Siyahilerin Serzeniş] ayıran önemli *negro spirituals* uzmanı bir Fransız olan Louis T. Achille'le Lyon'da tanışmıştı. Aynı sayıda Fanon'un gelecekteki *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabının bir bölümü olacak "L'expérience vécue du Noir" [Siyani'nin Yaşam Tecrübesi] başlıklı makalesi de vardır.

yerde şampiyon olma arzusu – örneğin, Olimpiyat Oyunları gibi spor etkinlikleri vesilesiyle Amerikalı Siyahilerin tarihsel intikamı.

İntihar takıntısı: ‘Blues’a ve Amerikalı Siyahilerin müziğine bakın. Bazı blues şarkılarında saldırganlık çok açıktır: “Doğuya giden bu trenin parçalanması, makinistin de ölmesi için Tanrı’ya dua ediyorum...” Siyahların sıklıkla tek bir dayanağı vardır: öldürmek. Bir Siyahi bir başka Siyahiyi öldürdüğünde hiçbir şey olmaz; ama bir Siyahi bir Beyazı öldürürse tüm polis teşkilatı harekete geçer.

Karşılaşma sorunu

Amerikan toplumu gibi ayrımcı bir toplumda bir Siyahi bir Beyazla ne ölçüde karşı karşıya gelebilir? Amerikalı bir Siyahi bir Beyazla yüz yüze geldiğinde basmakalıp düşünceler derhal işin içine girer; değer sistemleri aynı olmadığından Beyaz karşısında “doğru” olmak zorunda değildir, temelde, bu durumun yalanı olan bir yalan da vardır. İtiraf etmek, kendi toplumsal grubunun bir parçası olduğunu itiraf etmektir;²⁶⁰ eğer bir Siyahi üzerinde tahakküm kurulursa, ondan insanca davranması beklenebilir. Bir Siyahi bir Beyaza hitap ettiğinde öncelikle belirli bir ses tonu, kendine özgü bir üslup ve tavırla bunu yapar. Beyaz unsur Harlem’e müdahale ettiğinde, ırk dayanışması derhal kendini gösterir.

Psikopatoloji sorunları

Toplum kişilik gelişimine çocukluktan itibaren müdahale eder. “Dadılarının” yer aldığı romanslarda zencilik teması hemen görülür: “Uyu, uyu, benim küçük zencim, iyi eğlenmeye bak, çünkü sonrası komik değil.” Bir tür saçmalık yoluyla şartlandırma. İçerdiği yasakla birlikte özel bir alan mevcuttur. Yoğun bir psikolojik ve kassal gerilim görülür ve bu da organik ağrılara, baş ağrısı ve ülsere neden olur. Endişe kayda değer bir veridir. Reddedilme, aşağılık komplekslerine yol açar. Özsaygıyı koruma zorluğu bu niteliği değersizleştirir. Aynı zamanda, ciltte bir hassasiyet, bir duyarlılık ortaya çıkar.

260 Bkz. “Kuzey Afrika’da İtiraf Tavrıları” s. 133.

“Sömürgeleştirilmiş” toplum

Yabancı egemenliği altındaki topraklarda aynı tutumlarla karşılaşılır. Cezayirliiler ülkelerinin Almanya tarafından kurtarılmasını umarak Alman ordusuna katılırlar. 31 Mayıs 1943 tarihli *Bildiri* Cezayirliilerin kendi kaderlerini tayin etme hakkını talep etmiştir.²⁶¹ Cezayirliiler savaşa girme konusunda son derece isteksizdirler. Şöyle denmektedir: “Düşmanımın düşmanı benim dostumdur.” 1939 yılında Cezayir halkı Almanların zafer kazanacağına inanmaktadır; Hitler’e “Hacı Belgacem” denmektedir. 1942’de bölgesel milisler kurulur. Fakat Nazi ideolojisinden haberdar olan siyasetçiler hayale kapılmamak gerektiğini belirtmişlerdir. İran ve Irak’taki Nazi yanlısı hareketler her şeyden önce İngiltere veya Fransa karşıtıdır.

Değerler yerli yerine yerleşir; bağımsızlık kazanıldığında eski savaşçılara itibar gösterilmez. Aimé Césaire, Avrupalıların Hitler karşıtı olma sebebinin Avrupalıların sömürgeleştirdikleri halklara uyguladıklarını, Hitler’in Avrupalılara uygulamayı denemesinden ileri geldiğini söyler.²⁶²

Etnopsikiyatrik hususlar

Hintlinin uyuşukluğu, Malgaşlıların bağımlı yapısı tarif edildi. 1918 yılında Alger Fakültesi’ndeki²⁶³ nöropsikiyatri profesörü Porot, yayımladığı “Müslüman Psikiyatrisi” adlı risalede Müslümanı şöyle niteler: heyecanın hiç (veya hemen hemen hiç) bulunmaması; saflık; azimli inatçılık; kazalara ve histeri krizlerine eğilim. Bununla birlikte, 1932 yılında (*Annales médico-psychologiques*), zeki olan Kabiliyelide diğer Cezayirliiler arasında gözlemlenen zihinsel engelliliğin bulunmadığını söyleyecektir. 1935 yılında, bir raporun tartışılması esnasında, Baruk, Cezayirlinin büyük bir zihinsel engelli olduğunu söyler; Cezayirli, hayatı temelde bitkisel ve içgüdüsel olan ilkel bir varlıktır; en ufak bir psikik şokta psikomotor tepkilerden ziyade diansefal tepkiler gösterir.

261 Ferhat Abbas, *Le Manifeste du peuple algérien*, Jean Lacouture’un önsözü ile tekrar basım, Orientis Éditions, Paris, 2014.

262 Aimé Césaire, *Discours sur le colonialisme*, 1955 (Œuvres, CNRS Éditions/Présence africaine, Paris, 2013, s. 1443-1476).

263 Porot ve Carothers üzerine bkz. “Etnopsikiyatrik Hususlar”.

Profesör Sutter bu sorunu yeniden ele alır: “İkellik olgunluk eksikliği değildir, evriminin sonuna gelmiş toplumsal bir durumdur.” Dolayısıyla, ikellik tahakkümle açıklanamaz. Bu ikellik bizimkinden farklı bir hayata mantıklı bir şekilde uygulanır, çok daha derin temellere sahiptir.

Alger Ekolü’nün bu çalışmaları tek örnek değildir. Marsilya’da Doktor Gallais de Senegalli keskin nişancılarla ilgili benzer açıklamalar yapmıştır. Doktor Carothers ise Kenya’da Mau-Mau ayaklanması üzerine bir inceleme yapmış ve kıskançlık kavramını işin içine katmıştır (İngilizler bazı kabileleri açıkça tercih etmiştir): İngiliz sömürgecide simgelenen babanın sevgisinden yoksun kalmanın rolü. Carothers, sentez yeteneğinden tümünden yoksun olan Afrikalının lobotomi uygulanan Avrupalıya benzediğini söyler. Ona göre, Afrikalı yapısal olarak lobotomi geçirmiş biridir (bkz. *Psychologie normale et pathologique de l’Africain*, 1954). Bu çalışmalar o dönemde onun Dünya Sağlık Örgütü’ne girmesini sağlamıştır.

Sömürgeleşmiş bir toplumda çalışma ve sömürgeleştirilen ilişkisi

Sömürgeci, yerleşen Avrupalı nüfus ve sömürgeleştirilen arasındaki işbirliği ilişkilerini incelemek hiçbir ilişki olmadığını göstermektedir.

Sömürgeleştirilen işçi ve devlet: Devlet daha baştan kendini yabancı olarak gösterir. Çin Hindî’ndeki kauçuk plantasyonunda çalışan tarım işçisi veya Güneybatı Afrika’daki madenci metropoldeki köylüyle karıştırmaz. Yerleşen Avrupalı nüfus ve patron kendini zorla kabul ettirir; bu topraklara dikilen metropol bayrağı bir ihlaldir. Fransa’nın kuzeyindeki madencilerde, ulusal evrende, ulusal çevre içinde hak talepleri olsa bile türdeşlik söz konusudur. Sömürgeleştirilen, ancak kendi ülkesinin başka bir ülkenin tahakkümü altına girmesine karşı kökten bir meydan okumayı vurguladığında mücadeleyi düşünebilir.

Yabancıların gelişinden önce sömürge ülkesi diye bir şey yoktu; en azından şey halinde, doğal halde varlık sürdürüyordu. Metropolün eylemi bizzat doğa üzerinde ve halen doğal durumda olan varlıklar üzerinde etkili olur. İnsanı verimli kılan çalışma sömürgeye yerleşen Avrupalının ayrıcalığıdır; hem doğa hem de varlıklar üzerinde sadece o çalışır. Yerli halkla çalılar, Mitidja Ovası’yla inatçı tembellik aynı şey-

dir. Tıpkı yollar yapmak gerektiği gibi, cüzzamla, sıtmayla, yerli halkla da mücadele etmek gerekir; doğayı kendi istemese de değiştirmek, doğaya şiddet uygulamak gerekir; yerliye karşı kaba kuvvet kullanmak, o istemese de iyiliği için bunu yapmak gerekir. Transvaal altınından söz edildiğinde sömürgeye yerleşen Avrupalının inadı gelir akla. Fakat yerli halkın gerçek bir düşmanlığı var mıdır? Daha ziyade atalet, şaşkınlık, durgunluk, mevcut durumu sürdürme arzusu vardır; bunlar bir eylemde bulunmayı güçleştirir; tembellik vardır. Sömürgelerdeki çalışmayı incelemek bir bakıma tembelliği incelemektir (bu konuda *Présence africaine*'deki (1952) "Terre" [Toprak] makalesine bakılabilir).²⁶⁴

Sömürgeleştirilenlerin çaba harcamadığına, işbirliği yapmadığına dair bu düşünce metropol/sömürge ilişkilerinde sabit bir veridir. Eserler yaratmak, doğayı insanileştirmek istersek, zorlamak mecburiyetindeyiz, zorunlu çalışma budur. Zorunlu çalışma, sömürgeye yerleşen Avrupalının yerlilerin tembelliğine cevabıdır; yerlileri çalışmaya zorlarız, evine gidip onu buluruz. Zorunlu çalışma sömürge toplumunun mantıksal sonucudur. Madem ki yerli halkı zorlayabiliyoruz, o halde dövebiliriz de.

Bu tembellik sömürge'deki Avrupalının açgözlülüğüne, para kazanma arzusuna direnç gösterir. Sömürgecilik koşullarında kârı kolay elde edilir kılmama iradesiyle yaşanan bir tembelliktir bu; küçük hırsız tavrıdır; sömürge'deki Avrupalı öte dünyayı düşünerek çalışmaz; kendi hayatı için çalışır. Bu nedenle, sömürgeci devletin bakış açısından bakarsak, yatırımlar saçmadır; zira yatırım yapmak bu bölgenin geleceğiyle kader birliği yapmak olur. Sömürgelerde özel sektör neredeyse hiç yatırım yapamaz. Avrupalılar sömürgelere belirli bir ekonomik gelişim perspektifiyle değil, en az zamanda en fazla kâr elde etme amacıyla yerleşirler.

Sendika sorununu ele alırsak, bunun çok özel koşullarda ortaya çıktığını görürüz. Her şeyden önce, metropol sendikacılığı metropoldeki sloganların aynalarıyla buraya yerleşmiştir; siyasi partiler için de aynısı geçerlidir. Sorun heterojen bir şekilde değil, homojen bir şekilde ortaya konmuştur. Sendikal sloganlar metropolde ve sömürgelerde aynıdır. Sömürgelerdeki sendikal çalışanlar zaten uzman işçi veya memurdu;

264 "Kara Afrika'da Çalışma"ya ayrılmış *Présence africaine*'in 12. sayısındaki "Afrika Toprağı" bölümüdür elbette. Bu bölümde Rosa Luxemburg'un bir makalesi bulunur: "L'expropriation des terres et la pénétration capitaliste en Afrique" (Afrika'da Toprakların Mülkiyetsizleştirilmesi ve Kapitalizmin Nüfuz Edışı).

tarım işçilerinin sendikalaşması söz konusu bile değildi. Sendikalı işçiler ekonomik düzeyde zaten “asimile”ydi, onlardan ulusal bilince sahip olmaları beklenemezdi, ancak sendikasızların %87’si sorunu aynı terimlerle ortaya koyamazdı. Ama işçiler ve memurlar er ya da geç ulusal bilince sahip olacaktır.

İşsiz kavramı: Sömürgelerde işi olmayan işçi yoktur; o, enerjisi sömürge toplumu tarafından henüz talep edilmemiş yerlidir. Diğer çalışanların yokluğunda kullanılacak bir yedek güçtür: Profesör Porot’ya göre, Kuzey Afrikalı çok çabuk (otuz beş, kırk yaşında) bunar. İşsizlik insani bir sorun değildir; kalıcı bir rezervdir; öncelikle, erken bunayanların yerine geçmek için ya da istihdam edilen yerlilerin hak talebi durumunda ücretleri düşük seviyede tutmak için bir şantaj kaynağıdır. İşsiz kitlesi sömürgecileri rahatsız etmez.

Eğer bir sömürge işsizlik yoksa, eğitim varsa, fakülteler açıksa, burası bir sömürge değildir. İşsizlik de *ımpkı sarhumma* veya *sıtma* gibi yerleşik olmalıdır. İstatistikler pek çok bölgede tropikal hastalıkların önemli ölçüde azaldığını gösteriyor. Bu bir toplumda yeni ilişkiler yaratmaktır ve yeni ilişkiler yaratmak sömürge sistemini reddetmektir.

Sömürgeleştirilen kişi tembel biri midir? Sömürgeleştirilenin tembelliği öncelikle fizyolojik düzeyde bir koruma, bir kendini savunma önlemidir. Çalışma, sömürgelerde zorunlu çalışma olarak algılanır; hiç kırbaç olmasa bile sömürge ortamı zaten bir kırbaçtır; sömürgeleştirilenin hiçbir şey yapmaması normaldir, çünkü çalışma onu hiçbir yere götürmez.

Çalışmayı insanın insanileşmesi bakımından yeniden ele almak gerekir. İnsan kendini işe verdiğinde doğayı verimli hale getirir, ama aynı zamanda kendisi de verimli hale gelir. Cömertliği bereketli kılan ilişkiler olmalıdır; doğa yeniden şekillendirilir, doğa dönüştürülür, çünkü insan kendisini de şekillendirir.

Sömürgeleştirilen direnmekte haklıdır.

Siyasi Yazılar

Giriş

Jean Khalfa

Fanon'un Aralık 1961'deki ölümünün ardından François Maspero, Giovanni Pirelli ile Giulio Einaudi, Fanon'un tüm eserlerini derlemek amacıyla bir projeye giriştiler. [...] "Siyasi Yazılar", "Siyasi Konferanslar" ve "Psikososyolojik Yazılar" olarak öngörülen üç cildin sadece ilki *Pour la révolution africaine* [Afrika Devrimine Doğru] başlığıyla 1964 yılında yayımlandı.¹ François Maspero, bu cildi, hem Fanon'un en başından beri sahip olduğu düşünsel yönelimlere sadakatini hem de düşüncesinin sürekli gelişimini vurgulayarak sunar:

Frantz Fanon'un bu ciltte yayımlanan siyasi metinleri –henüz yirmi sekiz yaşında olduğu– 1952 yılında yayımlanan *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'den, 1961 yılında ölümünden birkaç gün önce yayımlanacak *Yeryüzünün Lanetlileri*'ne kadar uzanan hayatının en faal dönemini kapsamaktadır.

Daha önce çeşitli dergi ve süreli yayınlarda yer alan her metne önceki yayınları referans göstererek tarih verdik. Fakat epey dağınık olan bu yazılara ulaşabilmek oldukça zordu. Özellikle *El Moudjahid*'deki yazılara günümüzde neredeyse hiç ulaşılammaktadır; bu metinlere o dönemde bile ancak halkın sınırlı bir kesiminin erişim imkânı vardı.

Kronolojik sırayla bir araya getirilen bu metinler özellikle canlı bir birliği ortaya koymaktadır. Bunlar, gelişip genişlese de, amaçları ve araçları daha başlangıçta görülmüş ve belirlenmiş bir mücadelenin ardıl aşamalarını açığa çıkarmaktadır. Şimdiye dek yayımlanan üç kitap bize Frantz Fanon'un düşünsel gelişiminin belirgin anlarında somutlaşan üç analiz sunmaktadır. Sonraki metinleri, düşüncelerine sadık kalmayı sürdürürken, sürekli olarak gelişen ve zenginleşen bir düşüncenin güzergâhı, daha gündelik birer kılavuz haline gelmiştir (*Œuvres*, s. 685).

1 *Pour la révolution africaine, écrits politiques*, François Maspero, Paris, "Cahiers libres" dizisi, 1964 (sonrasında "Petite collection Maspero", 1969).

Bu kitabın ana eksenini Tunus'ta yayımlanan ve Fanon'un 1957'den 1960'a kadar katkıda bulunduğu, Ulusal Kurtuluş Cephesi'nin (FLN) gazetesi *El Moudjahid*'in Fransızca baskısındaki makalelerin seçkisinden oluşmaktadır. *El Moudjahid* ortak bir devrimci girişimdi ve gazetede ki metinler imzasızdı. Maspero, gazetenin başyazarı olan Rédha Malek'ten ve kendisi de gazeteci olan Fanon'un eşi Josie'den hangi metinlerin kesin olarak Fanon'a ait olduğunu belirlemesini istedi. Böylece, iki liste hazırlandı; Josie Fanon'un ki uzun bir listeyken, Rédha Malek'in ki daha kısadır. 14 Eylül 1963 tarihli bir mektupla da Maspero'ya şunu bildirir:

Temmuz 1957'den Ağustos 1962'ye kadar *El Moudjahid*'in genel yayın yönetmeni olduğumdan her yazarın katkısını kesinlikle ayırt edebiliyorum. *El Moudjahid* her zaman için müşterek bir çalışmanın ürünü olduğundan metinler imzasızdır. Gazetede işlenen en önemli konuların ortaklaşa tasarlandığını, hatta ortaklaşa düşünüldüğünü söyleyebilirim. Bu durum, sonuna dek saygı duyduğumuz bu anonimliğe doğallığında aykırı olan yayın projeniz karşısında hissettiğim rahatsızlığı az da olsa açıklıyor. (...) Önsözde, örneğin, *El Moudjahid*'in, Fanon'un da ayrılmaz bir parçası olduğu isimsiz bir ekibin eseri olduğunu ve onun makalelerinin yayımlanmasının bu ekibin –en azından ateşkes ilanına kadar– daima gözettiği kural açısından oldukça istisnai bir durum oluşturduğunu belirtmenizi isteyeceğim. Bence, bu noktada, Cezayir Devrimi'nin Fanon'un düşüncesinin evrimindeki belirleyici etkisini açığa kavuşturmak –ki arkadaşım Claude Lanzmann bunu en iyi yapabilecek kişidir– gerekli olabilir.

Yeryüzünün Lanetlileri, gazetemizin yazı kurulunda günden güne şekillenen ve *El Moudjahid*'de ele alınan temaların (özellikle baskının topyekûn niteliği ile aynı ölçüde mücadelenin topyekûn niteliği arasındaki, özgürlük savaşı ve ortak bilincin dönüşümü arasındaki gibi diyalektik ilişkilere odaklanan temalar) geliştirilmesinden ve derinleştirilmesinden başka bir şey değildir. Fanon'un kişisel katkısını asla küçümsemek değil, onu harika şekilde bütünleştiği somut bağlam içerisine yerleştirmektedir bu.²

Josie Fanon'a gelince, Maspero'ya gönderdiği 16 Aralık 1963 tarihli mektubunda, pek de nazik olmayan bir üslupla,³ bu kısıtlamalara hayret et-

2 IMEC'teki "La Découverte" elyazmalarında korunan mektup.

3 Age.

mediğini söyleyerek, ya tüm metinlerin yayımlamasını ya da hiçbirinin yayımlanmamasını ısrarla belirtir. Dahası, Giovanni Pirelli de Maspero'ya bir liste göndermiş, ancak Josie'nin doğrulamasını şart koşmuştu.

Ancak, bu listelerin hiçbirisi *Afrika Devrimine Doğru*'da yer alan metinlere tam olarak denk değildir. Dolayısıyla, biz burada bu çeşitli listelerde bahsedilen ancak 1964 baskısına alınmayan makalelerin tümünün yanı sıra, en azından Fanon'un düşüncesinin önemli bir bölümünü beslediğini düşündüğümüz başka birkaç makaleyi de yayımlıyoruz. Fanon'un üslubunu, yabancılaşmadan kurtulmada işleyen hayati süreçler üzerindeki ısrarını, ancak geçmişin kimliklerinden kurtulmak suretiyle, ama aynı zamanda onları tekrar gözden geçirerek oluşan bir bilince olan ilgisini, devrimci yapıların kemikleşmesini ve yeni sömürgeciliği önleme konusundaki kaygısını, keza Cezayir Ulusal Hareketi'nin kelimenin tam anlamıyla devrimci boyutuna duyduğu inancı bu eserin birçok yerinde tüm açıklığıyla göreceğiz. *El Moudjahid*'in müşterek bir çalışmanın ürünü olması, kuşkusuz ki, Fanon için de bu çalışmayı bir cazibe merkezi kılmış ve Fanon'un düşüncesi de bundan beslenmiştir. Velhasıl, bu metinlerin okunması *Yeryüzünün Lanetlileri*'nin yazımına yön veren atmosferi yeniden yaşamayı mümkün kılacaktır.⁴

Fanon tarafından verilen konferansları listelerken Giovanni Pirelli birkaç dizi konferanstan bahseder: burada Lilia Ben Salem'in aldığı notlardan derlediğimiz (bkz. "Psikiyatri Yazıları" bölümü) Tunus konferansları; Akra Üniversitesi'nde verdiği konferanslar ve "Sınır Siyasi Komiserleri Okulu"nda verdiği bir dizi konferans. Bahsettiğimiz son konferanslara katılan birçok kişi bu konferansların en azından kısmen Sartre'in *Diyalektik Aklın Eleştirisi* kitabına odaklandığını belirtti. Bürokratikleşmeye yatkın kurumların bürokratikleşmesinden çekinen Fanon'un ayaklanma ve kurtuluş süreçleriyle ne kadar ilgilendiği göz önünde bulundurulduğunda bu bilgi daha çok anlam kazanmaktadır. Maalesef, bu konferansların ses kayıtları ve metinleri bulunamamıştır.

Bu kısımda, Fanon'un İranlı felsefeci ve aktivist Ali Şeriatî'ye yazdığı, ancak orijinali kaybolan, Şeriatî'nin de Farsçaya çevirmiş olduğu siyaset

4 Alice Cherki, *Frantz Fanon, portrait (age., s. 155)* kitabında şuna dikkat çeker: "*El Moudjahid*'deki makaleler üzerinde bütün yayın kurulunun yeniden çalıştığını ve bunların resmi bir tavır yansıtmasına özellikle dikkat edildiğini bilmek önemlidir."

ve din üzerine bir mektubunu da yayımlıyoruz. Oğlu İhsan Şeriatî'nin yaptığı tercümeyi bize ileten ve buraya bu mektubu dahil eden kızı Sara Şeriatî'ye teşekkür ediyoruz. Alice Cherki, Fanon'un devrimci süreçlerde yer alan dini hareketlere ilişkin güvensizliğini ayrıntılarıyla anlatmıştır.⁵ Ali Şeriatî'nin atıfta bulunduğu mektubun Fanon'un düşüncelerine ışık tuttuğu anlaşılıyor: Kültür ancak bir yaratıysa halkı şekillendirebilir. Geleceği şekleştiren sömürgeciliktir. Kişinin köklerine geri dönüşü ancak yüzü geleceğe dönükse anlamlıdır. Fanon'un keşfedilmeyi bekleyen şüphesiz hâlâ birçok mektubu vardır.⁶ Bu kitabın gelecekteki yeni bir baskısını bu mektupların besleyeceğini umuyoruz.

Son olarak, Akra'daki Cezayir Elçiliği'nin bültenlerinden birini de tercüme ediyoruz: *Emperyalizmin Uşakları (The Stooges of Imperialism)*. Bu kitapta yayımlamaya uygun bulduğumuz bu belgede yeni sömürgeciliğin tuzakları üzerine Fanon'un düşüncelerini okuyabiliriz.

5 "Milan bir sekülerizmin damga vurduğu siyasi yöneliminde kültürle siyaseti birleştirirken siyasetle dini birbirinden ayırmaya devam etmektedir" (age., s. 161). Ayrıca, bkz. Matthieu Renault, "Damnation. Des usages de la religion chez Frantz Fanon", *ThéoRèmes*, sayı 4, 2013.

6 Frantz Fanon'un ailesine yazdığı birkaç mektup kardeşi Joby Fanon tarafından *Frantz Fanon, de la Martinique à l'Algérie et à l'Afrique* kitabında (L'Harmattan, Paris, 2004) yayımlandı.

Morali Bozulan Yabancı Lejyon

El Moudjahid, sayı 8, 5 Ağustos 1957

Cezayir Devrimi, muzaffer yürüyüşünde ilerleme kaydederken, sömürgeci orduların bağrına kadar uzanmaktan geri kalmayan demistifikasyon çalışmasına da devam etmektedir. Böyle bir tehlikenin farkında olan Fransız kurmayları da birliklerinin “beynini yıkama”yı yoğunlaştırarak ve yıkıma giden yola engeller koymak için acımasız tedbirleri çoğaltarak tepki gösterdiler. Diğer yandan, Fransız hükümeti de “ordunun ve ulusun moralini zayıflatmaya yönelik” suçları şiddetle bastırmakta olup, özgülüklerinin dörtte üçünü zaten kaybetmiş bir kamuoyunun ve basının esaretini Fransa’ya dek uzanan sınırsız yetkisi sayesinde kullanacaktır.

Bununla birlikte, derin bir kargaşanın ifadesi olan “etkin” tedbirlerin bir süredir morali düşmeye devam eden bir orduyu etkileyen çözülme sürecini hiç de yatıştırmayacağı aşikârdır. Fransız birliklerinin moral yitimi elle tutulur bir gerçekliktir. Cezayir Ulusal Kurtuluş Ordusu’nun (ALN) askerleri kâh girdikleri çatışmalarda, kâh tutsaklarla yaptıkları

7 I, s. 93 ve devamı (JF; GP?). Burada yer verdiğimiz her makalede, 1962 yılında Rédha Malek tarafından üç cilt halinde yayımlanan *El Moudjahid* sayılarının Yugoslavya’daki yeni baskısında yer alan sayfa numaralarını da belirtiyoruz. Makalenin Josie Fanon, Rédha Malek veya Giovanni Pirelli’nin listelerinde yer alıp almadığına göre JF, RM veya GP kısaltmalarını kullandık. Pirelli, bazı metinleri soru işaretiyle belirtmiştir. Yine de, bunların çoğu *Afrika Devrimine Doğru* kitabında yayımlanmıştır. Biz bu listeleri Fanon’un ilk biyografi yazarları olan Peter Geismar, Irène Gandzier ve Renate Zahar’ın listeleriyle de karşılaştırdık. Yugoslavya baskısı yalnızca metinlere yer vermektedir. Orijinal baskıda makalelere eşlik eden resimler dipnotlarda tarif edilmiştir. Biz de, aşağıda görüleceği üzere, aynı şekilde dipnotlarda resimleri tarif ederek yer veriyoruz.

Bu makale iki fotoğrafla yayımlanmıştır: İlk fotoğrafta Fransız astsubayın kötü muamelesine maruz kalan Fantini görülüyor; ikincisi ise Fantini’yi (Muaskar bölgesinde) üst araması sırasında lejyonun Cezayirlileri ardında tuttuğu dikenli teller karşısında judo yaparken gösteriyor.

görüşmelerde bu durumun gayet iyi farkına varmaktadır. Bu kez, amacımız, bu durumu açıklayan binlerce örnek arasından birini seçmektir.

Fransız ordusunun gururu olan yabancı lejyonu gibi bir “seçkin birliği” ele alalım. Herkesin bildiği gibi, 1945 yılında Konstantin’i mahveden baskıyla ünlendi bu birlik. Bugün bu birlikteki firarlar giderek artmaktadır. “Amaçsız savaşmak istemiyoruz, biz bir şeyler için ölmek istiyoruz,” lafının ALN saflarına geçen lejyonerlerin ağızlarından düşmediği dönemlerin işaretidir bu. Bu bakımdan, ALN’ye katılan ve ALN servisle-rince vatanlarına geri yollanan lejyonerler, sıradan bir durum olmasına rağmen, inkâr edilemez bir önem teşkil etmektedir.

Ayartma ve şantaj

Fantini Vittorio, Şubat 1957’de bir boks turnuvasına katılmak için geldiği Metz’te Fransız polisi tarafından yakalandı. Bize geçerli bir pasaportu ve altı yüz bin frank parası olduğunu söyledi. Velhasıl, evrakına ve paralarına el koyduktan sonra Fransız yetkililer onu müstakbel lejyonerin maruz kaldığı klasik ikilemle karşı karşıya bıraktılar: hapse girmek veya Fransız bayrağı altında beş yıl hizmet. Başlangıç olarak ona doksan bin franklık bir taahhüt ikramiyesi ile yedi bin franklık bir maaş vaat edilmişti; yararlanabileceği her çeşit avantaj ise cabası. Ayrıca, ona harika bir gelecekte söz ediliyor ve Ortaçağ’dan kalma barbar ordulara karşı Batı uygarlığının mirasını savunan lejyonun Cezayir’de yürüttüğü asil görev açıklanıyordu.

Özgürlüğünü yitirmek ile abartılı vaatlerle desteklenen bir avansın cazibesi arasında kalan boksör Fantini Vittorio bu ikinci çözümü tercih etme zaafını gösterdi. Metz, Strazburg, Marsilya, Bel-Abbès derken yolculuk uzun sürdü ve yeni asker, önüne serilen parlak kariyeri hayal edecek çok zaman buldu. Fantini Vittorio belirli formaliteleri yerine getirmek zorunda kaldığı Bel-Abbès’ten Muaskar’daki bir eğitim bölüğüne atandı. Vardığı bu son şehirde bütün hayalleri aklının ucundan bile geçmeyecek bir gerçeklik karşısında iskambilden bir şato gibi yıkıldı.

Hapishane sistemine tabi bir kışlada bulunuyordu. Dışarı çıkması yasaktı, üç ay boyunca kapalı tutuldu. Doksan bin franklık taahhüt ikramiyesi gelmiyordu; bu konudaki vaatlerin tamamen asılsız olduğunu

daha sonra öğrenecekti. Üstelik, bu durumdaki tek kişi de kendisi değildi, tüm dönem arkadaşları Fransız yetkililerin bu sahtekârlıklarına maruz kalmıştı. Askerlik şubesinin yedi bin frank olarak belirlediği ama aslında üç bin frankı geçmeyen aylık maaşın durumu da aynıydı...

İnsandan vahşi bir canavar yaratmak

Günün büyük bir bölümü psikolojik beyin yıkama çalışmasına ayrılmıştı. Erler öğretmenlerinin verdiği dersleri ezberlemeye mecburdu-lar; Cezayirîlilerden nefret etmeyi, insan varlığını küçümsemeyi, hayata duydukları tüm saygıyı zihinlerinden kovmayı öğrenmek zorundaydılar. Resmî gerçekler ve sömürge valisinin talimatları onlara ulaştığında, bunları yorumlar eşliğinde yutmaları gerekiyordu. Sipariş üzerine gelen bu gıdanın, Fransız sömürgeciliğinin içinde debelendiği sorunlara tamamen yabancı olan ve kapkaranlık bir tablosu çizilen bu ülke ve sakinleri hakkında hiçbir şey bilmeyen yeni askerler için en azından sindirilemez olduğu da açıktır. Öğretmenlerinin dersleriyle gündelik yaşamı karşılaştırmaya güçleri olsaydı, bu durum onlar için en azından bir avantaj haline gelirdi. Fakat bu konudaki kurallar son derece serttir, lejyon askerleri tüm dış gerçekliklerden kesinlikle uzak tutulur. Sömürgecilerin gazetelerini bile okumaları kesinlikle yasaktır, yerli halktan biriyle temas ciddi bir suüstimal olarak değerlendirilir ve bazen gerçek bir suç işlenmişçesine cezai yaptırım uygulanır.

Tam bir tecrit, hiç durmayan amansız bir propaganda; işte, bu uygulama bir süre sonra tüm kişiliği ortadan kaldırır ve kişide giderek artan bir acımasızlığı kıskırtır. Fantini Vittorio, “Bizi robot gibi kuruyorlar ve bize hiçbir şey yapmayan insanların üzerine salıyorlar,” diyordu. Kendisinin ve arkadaşlarının yaşadığı bu ortamın bu acımasızlaştırma tekniğine büyük ölçüde olanak tanıdığını da ekliyordu. Acımasızlığın ve vahşetin sistematik biçimde yetiştirildiği bir ortam söz konusu. Örneğin, Fantini savaş tüfeğini öğretmeninin istediği gibi taşıyamadığı için Fransız astsubay tarafından vahşice dövülmüştü; iki dişi kırılmış ve kaşı açılmıştı. Bu yara izlerini hâlâ taşımaktadır. Vahşiliği rasyonel bir biçimde beslemek, içinden vahşi bir hayvan çıkarmak için insan öldürmek; lejyondaki öğretmenlerin temel görevlerinden biri budur. Böylece, er-

lerden başlarında miğfer, ellerinde makineli tüfek, dışlerinin arasında hançerle objektife poz vermelerini istemeye kadar işi götürürler. Lejyon askeri sadece vahşi olmamalı, bu vahşeti gösterişli bir şekilde sergilemeli; sesi, hareketleri, yüzü ve davranışıyla korku uyandırmayı bilmelidir. İsimsiz bir vahşet imgesine madden ve manen uygun olmalıdır. Şimdi yüzünde bir çocuk gülümsemesi bulunan eski orta sıklet boksör Fantini Vittorio da Muaskar'daki birliğinde bu standart görüntüye uymak için kendini çok zorladı. O da objektif önünde poz verdi. Fotoğraf onu korkunç bir ışık altında, savaş pozisyonunda, dişleri arasındaki vazgeçilmez hançeriyle, göğüs göğüse çarpışmaya hazır halde göstermektedir.

Özgürlüğün dayanılmaz çağrısı

Lejyon vahşi varlıkların doğup büyüdüğü bir cangıldır. Ama bu cangılda özgürlük yoktur, nefessiz kalınır. Afrika'da bir yerlerde özgür ve maceracı bir yaşam süren savaşçı fikri ancak romantik bir Avrupa'nın sisleri içinde doğabilen bir rüyaya denk düşer. Gerçekleşmemiş vaatleri, insanlık dışı muameleleri, üstüne üstlük, bir takıntı gibi hep geri dönen nefret dolu sloganları da tam anlamıyla eksik bu özgürlüğe ekleyin. Cezayirlilerden, eşi benzeri görülmemiş ifadelerle söz edildiğini duya duya Macarlar, Almanlar, İtalyanlar ve İspanyollar da bu tabu varlıklara, akla hayale sığmaz suçlara muazzam bir merak duymaya başlarlar. Cezayirli-lerle karşılaşma arzusu onlarda da her geçen gün artmaktadır ve bu arzu öyle bir düzeye erişir ki, kendilerini tüm riskleri almaya, tüm tehlikelere meydan okumaya hazır hissederler.

Aşırı bir propaganda çoğunlukla yaratmak istediği etkinin zıddını yaratır. İki ucu keskin bir bıçağa dönüşür ve kimilerinin zekâsını ve ahlakını köreltmeyi başarsa da, kimilerinin bilincinde kaçınılmaz olarak acımasız fakat sağlıklı tepkiler açığa çıkarır. İçinde bulundukları mutlak tecrit koşullarına rağmen, birçok lejyoner, özellikle Fransızca konuşuyorlarsa, gerillaların yaşamına dair, ALN'nin zaferlerine, mücahitlerin cesareti ve uğruna savaştıkları ideale, keza mücahitlerin düşmanlarının baskısına ve korkaklığına dair gerçeğin kırıntılarını duruma göre aşağı yukarı kavramayı başarır.

Merak hızla sempatiye dönüşür. Hoşnutsuzlukla birleşerek etkili olmaya başlar ve firar etme tavrını körükler. Hoşnutsuzluktan kaynaklanan tüm gerekçeler dahi böyle bir davranışa yol açmak için tek başına yetersizdir; için için yaşanan bir isyanı faal kılmak ve firarda kendini gerçekleştürme gücünü ona vermek için gerillanın olumlu bir cazibe merkezi olması ve gerillaya ideolojik sempati duyulması gerekir. Karşısında canavarların değil, adil ve son derece insani bir dava için savaşıyan gayet normal insanların bulunduğu bilincine varan küskün lejyoner cesaret bulup zincirlerini kırar ve kurtuluşcusuyla buluşmaya yönelir.

Ürkütücü bir sahne

Lejyon yetkilileri bu tehlikeyle karşı karşıyadırlar ve bu durumu önlemek için potansiyel firarının, ALN birimlerince anlayışla karşılanacağına bağladığı umudu yok etmeye gayret gösterirler. Bu nedenle, gerilla korkusunu birliklerinin kafasına kazırlar; savaş kanunlarına saygı duymayan mücahitlerin firariyi kana susamış tutkularının ve intikamcı duygularının nesnesi haline getireceği fikrini aşarlar.

Lejyonun genelkurmayları geri adım atmaz ve amaçları uğruna en aşağılayıcı araçlara dahi başvurur. Savaşta öldürülen askerleri veya sivilileri çoğu kez ALN tarafından katledilen lejyon firarileri gibi gösterirler. Fantini Vittorio bu ürkütücü mizansenlere dair belirgin bir örnek anlatır. Hepsi de onun gibi İtalyan olan devre arkadaşlarından üçü mayıs ayında birliklerinden firar eder. Bunun üzerine, birlikte ciddi bir umutsuzluk rüzgârı eser. Genelkurmayın tepkisi de gecikmez: Üç firarinin ölümü anında duyurulur; ALN kurşunlarıyla öldürülmüşlerdir. Üç gün sonra üç lejyonerin parçalanmış bedenleri kampa getirilir; yüzülmüş kafaderileriyle tanınmaz haldedirler. Fantini Vittorio başlangıçta şeflerinin anlattığı hikâyeye inanır. Ancak, bunların üç Fransız yerleşimcinin cesedi olduğunu daha sonra öğrenecektir. Askeri yetkililer lejyoner gibi giydirdikleri bu kişileri kampa korku salmak ve muhtemel firarları engellemek için sakat bırakmıştır. Üç firariye gelince, onlar hayattadır, iyidir ve yaşadıkları maceraları anlatmak için arkadaşları Fantini Vittorio'ya Milano'dan mektup yazmayı ihmal etmemişlerdir. Bunlar eski lejyonerler Gattulli Mario, Fabri Benito ve Balelio Lino'dur.

Fantini Vittorio seçim yapıyor

Yabancı lejyonun Fransız yetkilileri ALN'yi firarilerden vahşice intikam almakla suçladı. Ancak, deneyim göstermektedir ki, kaçmakta başarısız olan bahtsız askerler karşısında bu yöntemlere başvuran, onları infaz etmeden önce en insanlıkdışı işkencelere maruz bırakanlar yine bu lejyon yetkilileridir. ALN'nin serbest bıraktığı lejyonerlerin çoğu bu infaz sahnelerine tanık olmuştur ve bunları istenen tüm ayrıntılarıyla tarif etmişlerdir.

Bu durum firarların çoğalmasını engellememiştir. Fantini Vittorio, önüne dikilen korkulukların onu alt etmesine, ALN'yi kanunsuz, inançsız, kana susamış bir ordu olarak gösteren propagandaların onu mağlup etmesine izin vermedi. Vatanseverlik ideallerini kavradığı Cezayirli direnişçilere dair edindiği yerinde fikirler ve onlara duyduğu güven tüm korkularının hakkından geldi ve en güvenilir yol göstericisi oldu.

Geçtiğimiz 2 Temmuz'da, Muaskar'da devriye gezerken, karanlık çöktüğünde, arkadaşı Santarlano Agostino'yla birlikte kaçtı ve dağlarda gözden kayboldu. Arkadaşı elli gün sonra, bir çarpışma esnasında, Fransız mermilerinin kurbanı olup öldürülecekti. Fantini Vittorio karşısına çıkan ilk köylü kulübesine girdi ve Cezayir halkının ata geleneği olan misafirperverlikle tanıştı. Dört gün boyunca fellahların hayatını paylaştı; büyük misafirperverlikleri, dokunaklı sadelikleri Vittorio'yu çok etkiledi. Bu barışçıl insanları katledilmeye elverişli hayvanlara dönüştürmek için insani özelliklerinden mahrum bırakma eğilimindeki Fransız propagandasının canice deliliğini tam da burada ölçebildi.

6 Temmuz'da bir ALN grubu köye uğradığında Fantini Vittorio silahlarını -bir makineli tüfek, sekiz şarjör, iki yüz mermi- gruba emanet etti. Grup İtalya'ya geri gönderilmesini sağladı.

Cezayir Devrimi'nin üstünlüğü

Fransa'nın, çeşitli etnik kökenden insanları, ya ayartarak ya da şiddet kullanarak, onlara yabancı olmakla kalmayıp, temelde haksız ve başarısızlığa mahkûm bir dava uğruna savaşmak için harekete geçirdiği lejyonun belirgin durumunda Cezayir Devrimi'nin ezici moral üstünlüğü ra-

hatlıkla görülebilir. Buradaki suiistimal bir tek şekilde anılabilir: Zekâya karşı suç. Ruhlarını ve bilinçlerini ketlenmiş hissedenden lejyonerler bu durum dolayısıyla korkunç acılar çekerler.

Onlara kollarını açan Cezayir Devrimi onları sadece zalimlerden kurtarmakla kalmaz, aynı zamanda, zincirlenmiş bilinçlerini özgür bırakarak ve zekâlarını savunduğu büyük insani ideallere uyandırarak bu amansız kötülüklerine de şifa olur. Fransa'ya gelince, işlenen suçlar için her gün para ödemektedir. Lejyonerler günbegün silahları ve mühimmatlarıyla birlikte ALN saflarına geçmektedir. Fantini Vittorio iki ay içinde on ikisi Alman, yirmi beşi İtalyan olmak üzere otuz yedi firar vakasına tanık olmuştur.

Cezayir'in Bağımsızlığı, Gündelik Gerçeklik

*El Moudjahid, sayı 8, 5 Ağustos 1957**

Cezayirli savaşçılar ile halk arasında kurulan ilişkiler üç yıldır derinleşmeye ve çeşitlenmeye devam ediyor. Çünkü ülkenin dört bir yanında girilen özgürlük mücadelesi, eylemleri çoğaltıyor ve düşman birliklerinin karşısına tutarlı ve saldırgan bir güç çıkarıyor. Ancak, Cezayirli erkek ve kadınların omuz omuza vererek giriştikleri vatan seferberliği bu bağlantıları yeterince açıklamıyor. Özellikle savaşçının karşı karşıya bulunduğu sayısız siyasi, idari, kültürel ve toplumsal görev gerekli nitelikler ve meziyetler hakkında fikir vermektedir. Cezayir Devrimi'nin aşamalı olarak zenginleşmesi böylelikle savaşçının verimliliğini ve sınırsız dinamizmini ölçer.

Hareketin kesin şiarı askeri eylemle ulus inşası arasındaki bu buluşmayı mantıksal olarak gerçekleştirmelidir. Günlük faaliyeti içinde, köye su temini ya da çocukların okula kavuşması gibi somut sorunlarla karşı karşıya kaldığında, savaşçının kendi bölgesinin siyasi ve toplumsal yapıları üzerinde belirleyici bir etkisi vardır. Savaşçı açısından Cezayir Cumhuriyeti bir temenni veya alelade bir hayal değildir, gerçek anlamda ve şimdiden halk meclisleridir, zenginliğin adil bölüşümüdür, özgürlüklere duyulan saygıdır ve her türlü baskı sisteminin yok edilmesidir. Cezayir halkı düşmanı ulusal topraklardan sürerken hakiki bir siyasi güce de dönüşmekte ve hüküm sürmeyi deneyimlemektedir.

Eylemde böyle bir güvence, Cezayirlinin devrime katılımının karakteristik unsurlarına atıfta bulunulursa anlaşılabilir ancak. Cezayirlinin devrime katılımı silahlı bir iştirak veya mali destek değildir. Devrime

8 I, s. 95 ve devamı (JF; GP ?).

verilen destek tek bir alanla sınırlı değildir, dönemsel eylemlere de indirgenemez. Her bir Cezayirlinin özel durumunda somutlaşan şey, devrimin bütünlüğüdür, mücadele araçları ve hedefleri, taktiği ve stratejisi, şimdisi ve geleceğidir. İradesini ve savaşırlığını düşmanın ezilmesi için kullanan Cezayir halkı aynı zamanda kendi kaderi üzerinde topyekûn bir yetki kazanır.

Düşman bu ilişkileri değerlendirememektedir; “taleplerimizin yatışması” ihtimaline dair Fransızların nafile umudunu açıklayan şey varoluşlarındaki cehalettir. Egemenlik tek ve bölünmezdir: Bu noktadaki tavrınız sarsılmaz, çünkü bizzat bu egemenliğin uygulanışından doğmuştur. Cezayir yurttaşı toprağı üzerinde devleti günden güne inşa etmekte ve onu kararlı bir şekilde güçlendirmektedir. Her pusu, her dayanışma eylemi, Ulusal Kurtuluş Cephesi ve Ordusu adına alınan her karar devrimin otoritesini güçlendirmekte ve muhteşem canlılığını kanıtlamaktadır.⁹ Buna karşılık, devrimin serpilip gelişmesi, savaşçının eylemini doğrudan ulusla iletişim kurarak aydınlatmaktadır.

9 Bu sözcük kullanımı ve bu ton Fanon'un birçok metninde bulunur.

Tek Çıkar Yol Ulusal Bağımsızlık

El Moudjahid, sayı 10, Eylül 1957¹⁰

Sadece “bağımsızlık” ifadesi bile Fransızların görüş birliğine vararak karşımızda durması için yeterlidir. Bu ifade, müzmin emperyalistleri derinden öfkeliendirmek meziyetine sahipken, şovenist tepkileri denetlemeye hale gelen sol görüşlü insanların tüylerini diken diken etmekten de geri kalmaz. Ülkemizin bütünü üzerinde büyük bir inançla tam bağımsızlık talep ettiğimiz için Fransız kamuoyu bizi bağışlamayacaktır. Bizleri çocukça davranmakla suçlayacak ve bizi bir kelimenin kölesi yapan bu fetişist tutku dolayısıyla eleştireceklerdir.

Ulusal bir itkinin esiri olmuş bu kamuoyu genel olarak ulusal bağımsızlık fikrini sorgulamaktan çekinmez. Bu kavram, küçük kuvvetlerin zararına büyük siyasi birliklerin egemen olduğu çağımızın gereksinimleriyle artık uyusmamaktadır ve eskimiştir. Avrupa’nın kapılarına yerleşmiş ve Fransa’nın himayesindeyken kazanacağı hâlâ çok şey olan Cezayir için bir ilerleme değil, gerileme olacak bağımsızlık fırsatını bu kamuoyu kavrayamaz.

Taktik bir talep değil, temel bir amaç

Fransa verileri bulandırmak ve kavranamayacak hale getirmek için Cezayir sorununa el koydu. Genelde birbirleriyle çelişen, çoğu zaman hayali çok sayıda çözüm sunuldu. Bu proje yığını içindeki geçerli çözüm, barış için önem taşıyan tek çözüm, yani Cezayir’in bağımsızlığı, sadece sonsuza dek bir kenara atılmak üzere değerlendirmeye alınır. Fransız yetkililerin girdiği tüm tartışma ve mücadelelerin dışında kalan bu çözüm yolu geçersiz ve keyfi bir uygulama olarak görülür.

¹⁰ I, s. 120 ve devamı (JF; GP).

Bağımsızlık talebinde bulunan Cezayirliiler temelde tutkulu ve radikal bir tavır sergilemiş olurlar. Fransa bu tavrı benimsemek zorunda değildi, bu abartılı tavra sürüklenemezdi. Zaten gerçeğin tamamen farklı olduğunu, bağımsızlık talebinin bir kisve, bir propaganda hilesi olduğunu düşünen mantıklı Cezayirliiler de vardı. Bu “ılımlılar”ın seslerini yükseltmesini beklerken savaşa devam etmeliyiz. Halkın bıkkınlığının da yardımıyla müzakere aşamasına varılacaktır; bu aşamada, güçlü konumdaki Fransa, Cezayir kamuoyunun –oybirliğiyle değilse bile– önemli bir kesiminin katılımını elde edecek “liberal” statüyü dayatacaktır.

Böyle bir düşünce elbette hatalıdır; tutkuları ve istekleri ifade etmek ama FLN’yi harekete geçiren gerçek ruhla örtüşmemektedir. Bu düşüncenin hatalı olmasının sebebi devrimin temel hedefi olarak ortaya atılan şeyleri taktik bir talebe indirgemesinden kaynaklanmaktadır. Bu durum, Fransa’nın hem Cezayir sorununun ardındaki temel düşüncüyü hem de talep ettiği çözüm önerilerini algılamadaki yetersizliğini göstermektedir. Bu sorun 1 Kasım 1954’ten bu yana sürekli dahil olduğu devrimci bağlamdan soyutlanamaz ve gereken çözüm de bu bağlamın sınırları dışında tutulamaz.

Cezayir halkı Fransa’yla ilişkilerini, kendi çıkarları ile Fransa’nın sömürgeci varlığının çıkarları arasındaki çözümsüz karşıtlıkla düşünmektedir. Sömürgeciliğin kendini yenilemesini, kendini daha az açgözlü ve daha az vahşi göstermesini, kısılcını gevşetmesini beklememektedir. Sistem bütünüyle mahkûm edilmiştir ve sistemin çöküşü ancak bağımsızlığın ortaya çıkışıyla gerçekten başarıya ulaşabilir. Bu bakış açısını yeniden ele alan ve belirginleştiren FLN Kasım 1954’te durumu ortaya koydu: Bu tarihten itibaren bağımsızlık Cezayir halkı ile Fransa arasındaki kırmızı çizgidir, bunun berisinde hiçbir düzenleme söz konusu edilemez.

Cezayir gerçekliğine dahil bir fikir

Fransız kamuoyu “Fransız vilayeti” kabul ettiği Cezayir gibi bir ülkenin bağımsız bir devleti somutlaştıracak ulusal varoluşa tek bir hareketle yükseldiğini görmenin şaşkınlığını gizleyemez. Hukuksal durumları daha az zorluk çıkaran uluslar kendilerini özgürlüğe götüren yolu aşı-

ma aşama kat etmek zorunda kaldılar. Cezayir'in tek bir sıçrayışla gerçekleştirmek istediği şey hiçbir rasyonel kavramla örtüşmez, dolayısıyla, şüpheli ve maceracı bir girişime denk düşer.

Ne olursa olsun, Fransız kamuoyu Cezayir'de yaşanan değişimin açıkça bilincine varmayı reddetmekte ve bu değişimi inkâr etmekle yetinmektedir. Sadece FLN'nin cesurca ifade ettiği inanılmaz talebi duymaktadır. Bu talep karşısında büyük bir şaşkınlığa düşmekte ve bu durumu, sanrılı rüyalarını siyasete aktaran tutkulu insanların varlığına bağlamaktadır. Cezayir halkının kendisini tedricen özerkliğe yöneltecek geçiş süreçlerinin gerekliliğini kabul edemeyeceğini bir türlü anlamamaktadır. Bunun nedeniyse, Cezayir'de devrimci sürecin patlak vermesine yardımcı olan sömürgeci baskının kendine özgü doğasını yeterince dikkate almamasından kaynaklanır.

Cezayir'i Fransa'nın *departmanı* ilan etmek oraya topyekûn bir baskıyı yerleştirmektir, bir ulusu haritadan silmektir, bir halkı kişiliksizleştirmektir, o halkı çürümeye ve ölmeye mahkûm etmektir; fakat aynı zamanda bu ülkede patlamaya hazır bir durum yaratmak, sürekli bir gerilim hali oluşturmaktır, keza bu mesele öyle derin çelişkiler doğurmuştur ki, bu çelişkileri yaratan sistem bunları üstlenemez.

Diğer bir deyişle, Fransız sömürgeciliğinin Cezayir'de sergilediği bu ölçüsüz tavır –güney İpi yerleşim sömürgeciliği– halk arasında da ölçüsüz tepkilere yol açtı. Bu tepkiler ortak şiddet krizlerine, denetlenemez isyan ve umutsuzluk hareketlerine indirgenemez. Devrimci bir boyut getirerek genişlettikleri siyasi bilincin yavaşça olgunlaşmasıyla ifade bulur bu tepkiler. İçselleşen ve derinlemesine gelişen bu tepkiler, hayatta kalma ihtimallerine ve temel çıkarlarına dair halka kesin bir fikir verirken, sömürge sistemini şu veya bu biçim içinde değil, özünde ve nesnel temelleri içinde amansızca sorgulama olanağı sunan tedrici bir bilinçlenmenin halkta ortaya çıkmasına imkân tanıdı.

Cezayir halkı siyasi eğitimini, her türlü normal gelişim ihtimalini ortadan kaldıran olağanüstü baskı koşullarında gerçekleştirebildi. Tabandan gelen devrimci bir pedagojinin desteklediği bu eğitim Cezayir'in geleceğinde belirleyici bir rol oynayacak özgün bir tecrübe oluşturmaktadır.

Yeni sömürgeciliğin özü, geliştirilebilir yöntemleri kendi sistemine dahil ederek devrimsel nitelikteki hareketleri önlemektir. Yaşanan tec-

rübeler bu sistemin sıklıkla başarılı olduğunu ve umutsuzluğa dönüşebilecek sömürgecilik sürecini bu sayede uzun süre koruyabildiğini göstermiştir. Cezayir’de durum kesinlikle umutsuzdur, yeni sömürgecilik tarihsel fırsatını kaçırmıştır. Cezayir halkı ile Fransa arasında tarihsel bir farklılık doğmuştur; Fransa sorunu gelişimsel açıdan ortaya koyarken, Cezayir halkı kendini devrimci terimlerle ifade etmekte ve içinde bulunduğu fiili durumu bu şekilde ortaya koymaktadır.

Gerçekçi bir hedef

Bağımsızlık fikri, gücünü FLN yöneticilerinin psikolojik bilinç düzeyinden ziyade diyalektik olarak dahil olduğu nesnel sömürge gerçekliğinde bulur. Bu fikir, bağımsızlık talebinde bulunan devrimci düşünce gibi derin bir olgunlaşmanın meyvesi ve yeraltındaki uzun bir ilerlemenin sonucu olmasaydı, soyut ve içerikten yoksun bir uzlaşmazlık olarak kalırdı.

“Normal” dönemlerde yapısal reformların ve gelişimin büründüğü kayda değer yapıların reddi sorumlu kişilerin kavrayış eksikliğinin ifadesi olurdu. Devrimci mücadeleye katılım döneminde ise böyle bir ret temel bir gerekliliği ifade eder. Bağımsızlıktan başka bir şey üzerine odaklanmuş bir çözümü kabul etmek, sömürgeciliği ortadan kaldırma olasılığı varken bu olasılıktan vazgeçmektir, öncekinden daha korkunç bir baskı sistemini hızla yaratacak olan zararlı mikropların hayatta kalmasına izin vermektir.

Devrim, özünde, kısmi tedbirlerin, uzlaşmaların ve geri dönüşlerin düşmanıdır. Sonuna kadar götürüldüğünde halkları kurtarır; yarı yolda kaldığında halkların aleyhine olur ve onları yıkıma götürür. Devrimci süreç tersine çevrilemez ve amansızdır. Siyasi algı, bu sürecin onu yolundan alıkoymamasını emreder.

Bu yüzden, FLN’nin uzlaşmaz tavrının bir anlamı vardır. Bu, kelimelerle ifade edilemeyen devrimci bir uzlaşmazlıktır. Bu tavır siyasi bir gerçekdışılığın ifadesi olmak şöyle dursun, devrimci bir gerçekçiliğin gereksinimidir. Cezayir halkının gücü ne istediğini ve nereye gideceğini bilmesinden kaynaklanır. Cezayir halkı bağımsızlık istemektedir ve bu bağımsızlığın elinin altında olan, sonunda ulaşacağı bir olasılık olduğunu bilmektedir.

Aksine, Fransa ise ne istediğini de, nereye gideceğini de bilmiyor. Böyle bir hedefin sağlam temellere dayandığını kabul etmeyi reddediyor, fakat tutumu dinamik ve etkili bir davranışa dönüşmeden olumsuz ve kısır kalıyor. Bağımsızlığı reddetmekle yetiniyor, fakat Cezayir’de yaratılan yeni gerçekliği gözardı ediyor; planlar geliştiriyor, kanun hükmünde kararname hazırlıyor, fakat devrimci mücadele öncesinde geçerli olan koşullar üzerinden akıl yürütüyor ve itibar, büyüklük, kalıcı ve çözülme-yen bağlar göğünde, tam anlanıyla gerçekdışılık içinde yol alıyor.

Bu koşullarda Cezayir’in bağımsızlığı bir hayal gibi görünür, Cezayir-lilere de hayalci muamelesi yapılır. Fransa’da bir imkânsızlık olarak değerlendirilen şey Cezayir’e taşındığında nesnel ve mutlak bir imkânsızlık halini alır. Bu kesinlikle gerçeğin çok dayanıksız bir analizinden yola çıkmaktır ve Mauriac’la birlikte hiçbir Fransız hükümetinin Cezayir’e bağımsızlık vermediğini beyan etmek bir maceraya koşmaktan başka şey değildir.

Gerçekleşmekte olan bir hedef

Mauriac ne derse desin, bağımsızlık bahşedilecek bir şey değildir, Fransız hükümetlerinin bahşedip etmeme iradesine asla bağlı kalmaz. Bağımsızlık lütfedilen bir iyilik değil, inşa edilen canlı bir gerçekliktir.

Devrimci savaşın üç yılı sömürge sistemini derinden sarstı. Sömürge sistemi harabeye dönüşen içler acısı bir yapıdan başka şey değildir. “Pasifikasyon” teknisyenleri reformlarını dağılmakta olan bu malzemeye dayandırmak istiyorlar. Onlar dört bir yanda yıkılan duvarları bir arada tutmaya çalışırken, Cezayir toprağının her yerinde yeni temeller atılıyor ve buralardan ulusal bağımsızlığın güçlü yapısı yükseliyor.

Bağımsızlık, ideal olasılıklar göğünden yere indi. Ete kemiğe büründü, halkın özüne dahil oldu. Artık halk kendi ordusu ve yönetimi çerçevesinde egemenliğini uygulamaktadır. Cezayir Devrimi’nin muhteşem başarısının doğrudan deneyimlenebileceği yer burasıdır.

Sömürge döneminin Cezayirlisinden yepyeni bir insan türedi; bağımsızlık çağının Cezayirlisi. Bu yeni insan, kişiliğini eylemde, disiplinde, sorumluluk duygusunda bulur ve yeniden keşfettiği gerçeği sıkıca kavrar ve bu gerçekle yeniden etkili ilişkiler kurarak onu dönüştürür. Hem örgütleyici, hem yönetici, hem de asker ve sorumlu vatandaş haline gelir.

Tek çıkar yol

Barışın şartı olarak bağımsızlığı ileri süren FLN temelsiz bir aşırılıkçılığa boyun eğiyor değildir. Politikasını devrimci bir perspektif içinde tasarlayarak bu politikayı başarıyla sonuçlandıracak araçları hayata geçirmiştir. Cezayir sorunu siyasetçilerin meselesi olmaktan çıkarak uzun zaman olmuştur. Her iki taraf da tercihini yapmış olduğundan bağımsızlık artık askeri terimlerle ortaya konmaktadır ve bu sorunun çözümü esasen mevcut güç ilişkilerinin evrimine bağlıdır.

Düşmanın nihai bir zafer bekleyemeyeceği ve savaşın sonsuza dek sürebileceği iyi bilinen bir gerçektir. Emperyalist birlikler için askeri bir felaketin koşullarının giderek belirginleştiği de daha az bilinen, ama er geç anlaşılacak bir gerçektir. Fransa aklını başına toplamazsa, devrimin dördüncü yılına savaşın yoğunlaşması damgasını vuracaktır ve bu koşullarda Fransızlar için bir felaket ihtimali gözardı edilemez.

Dahası, bağımsızlık fikri uluslararası alanda muazzam ilerleme kaydetti. Bu gelişme Amerika ve Avrupa kamuoyunda bile hissedilmektedir; bu durum bugün artık bağımsızlığı tek isteyen FLN olmadığını ve ulusların ezici çoğunluğunun da FLN'ye ses verdiğini açıkça göstermektedir. Fransa inadının yol açtığı uluslararası rüzgâra uzun süre direnemez. Geçici ataletinden sıyrılması ve bugün korktuğu şu tabu kelimeyi söylemesi gerekecektir.

Cezayir Fransa'nın hâkimiyetinden kurtulan bir ülke haline geldi. Fransa eski sömürgesini elinde tutmak için ne kadar palyatif çözüm, yeni statü hazırlasa da, bu çabalar boşunadır ve artık iş işten geçmiştir. Cezayir ulusu özgürlüğünü eline aldı ve bağımsızlık çağına kararlı bir şekilde katıldı.

Cezayir ve Fransa Krizi

El Moudjahid, sayı 11, 1 Kasım 1957¹¹

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı İmparatorluğu'ndan "Avrupa'nın hasta adamı" olarak söz ediliyordu. Bugün de Avrupa'nın ağır bir hastası var: Fransa. Geçen baharda iktidara gelen Bourges-Maunoury hükümeti, beklendiği gibi, sonbahar başında düştü. 1 Ekim'den beri Cumhurbaşkanı Coty onun yerine birini aramakta. Türevin ilk örneği olmayan bu uzun kriz tüm yabancı gözlemciler tarafından en ciddi krizlerden biri olarak değerlendiriliyor.

Bourges-Maunoury hükümeti doğrudan doğruya Cezayir sorunu nedeniyle devrilmiştir, çünkü bu hükümetin "kanun hükmünde kararname" projesi reddedilmiştir. Bununla birlikte, krizin başlangıcından itibaren ve yeni bir hükümetin "doğuş" dönemi boyunca, gerçek sorunların amacından saptırılmasına ve sümen altı edilmesine tanık olmaktadır. Cezayir'den pek az bahsediliyor; en azından kamuoyunda bu böyle! Bakanlar ve müstakbel bakanlar, başbakanlar böyle bir sorun yokmuş gibi davranarak yalnızca "ekonomik zorluklar" diye adlandırdıkları konulardan bahsediyor, bütün ağırlığı bu meseleye veriyorlar.

Ancak, Fransızlar devekuşu gibi kafalarını kuma gömmeye devam etse de yabancı gözlemciler o kadar kör değildir. Örneğin, *New York Times* şöyle yazmakta:

Fransa ile Cezayirli milliyetçiler arasında üç yıldan beri süren çatışma Fransa'da siyasi istikrarsızlığın nedenlerinden biridir ve Fransa'nın ekonomisi için de bir kan kaybidir. 1955 yılında Fransa'da Başbakan Mendès hükümetinin düşmesine sebep olan şey Cezayir sorundur. Bu bahar Başbakan Guy Mollet'nin düşüşüne yol açan ekonomik sorunların da temeli

11 I, s. 151 ve sonrası (JF; GP).

Cezayir'dir. Cezayir sorununa çözüm arayışı üçüncü siyasi kurbanını verdi: Başbakan Bourgès-Maunoury. Son olarak, bu Cezayir sorunu Fransa'nın uluslararası itibarına çok pahalıya mâl oldu. (...) Fransa'nın uluslararası ilişkileri büyük ölçüde bozuldu.

İngiliz *Times* gazetesi ise şöyle yazıyor:

İki yıl önce seçilen meclisin herhangi bir hareket özgürlüğüne izin vermediği bir kez daha kanıtlandı. Önemsiz bir konu tartışıldığında veyahut Ortak Pazar mevzusu gibi heyecansız konularda geçici bir çoğunluk sağlanabilir. Ama sorun Cezayir olduğunda durum bambaşkadır. Bu noktada meclisin tüm yapabildiği olumsuz bir çoğunluk toplamaktır. (...) Bu tarz benzerlikler kurmak hatalı olsa da, İkinci Dünya Savaşı sonrasında Fransa'yı parçalamış olan iki büyük krizin de –Çinhindi ve CED¹² krizlerinin– bugün Cezayir krizi gibi çözüldüğü doğrudur.

Son olarak, *New York Tribune* de Fransız siyasi krizinin şiddetini ve bu krizin Cezayir Savaşı'yla ilişkisini vurguluyor. Fransa bir kere daha zor durumda" başlığı altında şunlar kaleme alınmıştır:

Cezayir, Fransa'nın köklü tarihinin en amansız ve en tehlikeli açmazlarından birini temsil ediyor. (...) Fransa, kendi iç meseleleri ve dünyayla ilişkileri açısından kritik bir anda bir kez daha kendini hükümete bulmaktadır.

Cezayir Savaşı'nın ve Cezayir Devrimi'nin Fransa'daki siyasi krizin doğrudan nedeni olduğu açıktır. 1 Kasım 1954 ayaklanması Fransız yöneticiler tarafından belli bir küçümsemeyle karşılanmış olmasa da kuşkusuz hafife alınmıştır. "Birkaç yüz fellah, Fransız ordusu bir yana, Fransız polisine ve jandarmasına karşı ne yapabilir ki?" Ancak "terörizm patlaması" yavaş yavaş bütün ülke topraklarında bütün bir halkın muazzam devrimi haline gelmiştir. Tüm Cezayir Ulusu sömürgeci hâkimiyeti kırmak ve egemen bir devlet, bir özgürlük, barış ve ilerleme rejimi kurmak için harekete geçti.

Bu ulusal ayaklanmayı bastırabilmek için sömürgeciler Cezayir'e giderek daha çok askeri birlik, giderek daha güçlü silahlar yağdırdılar.

12 1954 yılında, de Gaulle'cülerin ve komünistlerin müşterek baskısı altında, Soğuk Savaş'ın yatıştırıcı ikliminde, meclis bölünmüş ve sonunda NATO'ya bağlı bir Avrupa Savunma Topluluğu'nun kuruluş antlaşmasını reddetmişti.

Yaklaşık seksen bin kişilik Fransız ordusu Cezayir’de –polis, jandarma ve destek kuvvetler hariç– sekiz yüz bin kişiye ulaştı. NATO birlikleri bile Fransa ve Almanya’dan geri çekilerek Cezayir direnişinin artan gücüne karşı yöneltildiler. Emperyalist sürülerin hiçbir şeyi eksik değil; ne tank ne uçak ne de deniz donanması.

Ancak sürdürdüğü bu haksız ve barbar savaşın Fransa’ya bedeli çok ağır. Fransa’nın kaybettiği şey yalnızca insan hayatı, genç asker ve subayların hayatı değil, aynı zamanda yüz milyonlarca frank, yani kaynaklarının büyük bir bölümüdür. Birleşmiş Milletler’in bir komisyonu Cezayir Savaşı’nın Fransa’ya yıllık maliyetinin yedi yüz milyar franktan fazla olduğunu belirledi. Savaşma azmine bağlı paramiliter ve idari harcamaları da bu rakama eklemek gerekir. Kayıpların bir diğer nedeni: ekonomide yarım milyondan fazla işçi eksikliği ve, buna paralel olarak, sömürgeci savaşın ihtiyaçlarını karşılamak için yurtdışından daha fazla ithalat ihtiyacı.

Cezayir’de hem ekonomik hem de askeri ve siyasi açıdan zor durumda kalan Fransa uluslararası satranç tahtasında artık yer almamaktadır. Üstelik, Batılı müttefikleri için ağır bir yük oluşturmaktadır, çünkü müttefikleri, Fransa’nın Avrupa’daki yetersizliğini telafi etmelerinin yanı sıra, hiç olmayacak bir davayı da savunmak zorundadır. Ayrıca, Fransa’nın dünyadaki, hatta dost ülkelerin yanındaki prestiji oldukça düşmüştür. Fransa yalnızca askeri ve siyasi yetersizliğini değil, aynı zamanda moral bozukluğunu da kanıtlamıştır. Cezayir halkına karşı kullanılan barbarca yöntemlerden bütün dünya haberdardır ve artık Fransa’nın sömürgeciliğinin kınanmadığı, sorgulanmadığı uluslararası bir toplantı yoktur.

Bu zaman zarfında, ülkenin ekonomik, toplumsal, kültürel donanım süreci durmasa da, yavaşlar. Konut krizi ortalığı kasıp kavurmaya devam ederken, eğitimde reform ve modernleşme ertelenmiştir; memurlar verilen sözlerin tutulmasını beklemekte, çiftçiler faaliyetlerine destek istemekte, fiyatlarsa artmaktadır. Vergi ve harçların artışının hantallaştırdığı Fransız ekonomisi yabancı ülkelerin rekabeti önünde asla durmaz. Ülke içinde bütçe enflasyonuna paranın değer kaybı eşlik ediyor. Fransız frangı %20 değer kaybetti. Mali kriz felakete yaklaştı. Bu krizle başa çıkmak için hükümetler ciddi bir kemer sıkma politikası uygulamak zorunda kalıyor: ücretlerin bloke edilmesi, çeşitli vergi ve harçlarda artış. Fransızların yaşam standartları tehdit altındadır.

Ancak çelişkiler bu noktada ortaya çıkmakta. Cezayir'deki sömürgeci savaş siyasetine bağlı kalanlar bile bunu sürdürebilecek durumda değildir. Sınıflar ve kastlar, köylüler, patronlar, işçi sınıfı bu yükü taşımayı reddetmektedir. Bu çelişkiler, bu mücadeleler doğal olarak mecliste de yankı buluyor. Çatışma sadece partiler arasında değil, ancak kriz öyle bir halde ki, her parti çıkar savaşına göre klanlara bölünmüş, parçalanmış vaziyettedir. Bakanlıklar arasındaki krizler buradan doğuyor, hükümetin istikrarsızlığının sebebi budur.

Ülkelerinin kaderinden ziyade kendi kişisel çıkarlarıyla ve bağlı bulundukları grup çıkarlarıyla meşgul olan Fransız yöneticiler, gerçeklerle yüzleşmek, kötülüğün nedenlerini dürüstçe analiz etmek yerine, laf ebeği yapmakta ve başarısızlıklarına bahane aramaktadırlar. Dün hata Nasır'daydı! Bugünse kötülük uluslararası komünizmden ve, buna paralel olarak, "Sahra petrolüne gözünü dikmiş Anglosaksonlar"dan kaynaklanıyor. Bu Fransız yöneticiler kendilerine bakmaya tenezzül ettiklerinde, uygulamadaki politikayı değiştirmek, bütün yönelimi gözden geçirmek için mi yaparlar bunu? Hayır, oyalanacak yeni bir şey, yeni bir bahane bulmak için yaparlar: "Kurumlarda reform, güçlü ve istikrarlı bir yürütmeye duyulan ihtiyaç", vb.

Açıkça krizden krize koşan Fransız kurumları sonunda yıpranacak, "parçalanacaktır". Bu patlama neye yol açabilir? Bunu hiç kimse öngöremez. Bir diktatörlük kolayca akla gelebilir: De Gaulle'ün, Mareşal Juin'in isimleri telaffuz ediliyor. Fakat bu güçlü rejim –hatta bu diktatörlük– ne yapabilecek? Elinde sihirli bir değneği olacak mı? Aynı sorunlar tekrar ortaya çıkacak: giderek büyüyen savaş çıkarma girişimleri, giderek daha çarpıcı hale gelen mali kan kaybı; ülke içinde daha şiddetli toplumsal çatışmalar, dışarıda ise artan tecrit koşulları.

Buna karşılık, Cezayir Devrimi büyüyor. Ulusal Kurtuluş Ordusu geliyor, mükemmelleşiyor, giderek daha fazla donanıma kavuşuyor. Sömürge makinesini sarsıp yok edene dek vurmaya devam edecek, giderek daha sert vuracak.

Gerçekte, bugün bir Cezayir sorunu değil, bir Fransa sorunu var. Aslında, sorundan söz edenler bilinmeyen çözümlere işaret eder. Fakat Cezayir için yolun tamamı çizilmiştir, bu bir bağımsızlık yürüyüşüdür, doğal bir hakkın, meşru bir hakkın yeniden fethi için devrimci savaştır

bu. Yol uzun ve zor olabilir, ama başka bir seçenek yok. Cezayir bu tarihi hareketi takip ediyor.

Buna karşın, Fransa'nın 20. yüzyılın bu ikinci yarısına, sömürgele-
rin bağımsızlaştığı bu döneme uyum gösteremediği ortaya çıkıyor. 1945
yılından beri müttefiklerin ve Cezayirlilerin lütfuyla kurtarılan Fransa
sömürgeci fetih savaşlarını sürdürüyor. Dün Çinhindi, bugün Cezayir,
yarın Kara Afrika. Gerçeklerle yüzleşmeyi reddeden, sömürgeleştirilmiş
halkları, hepsinden çok da Cezayir halkını canlandıran ulusal kurtulu-
şun yenilmez hareketine çullanan Fransa ancak kendini tüketebilir ve
onurunu yitirebilir.

Cezayir Çatışması ve Afrika'da Sömürgecilik Karşıtlığı

El Moudjahid, sayı 11, 1 Kasım 1957¹³

Fransız sömürgeciler Cezayir sorunu uluslararası bir boyuta taşındığından bu yana sayısız ülkenin kendilerini kınadığını görünce şaşırıyorlar. Hatta Cezayir'deki Fransız siyasetine yönelik bu genel yargıyı Fransa karşısında duyulan korkunun sonucu olarak bile yorumlayabiliyorlar. Aslında, bu ortak kınama kolaylıkla anlaşılabilir. Fransa'ya karşı oy kullanan ülkelerin çoğu, sömürge sistemini doğal olarak çok acı bir şekilde deneyimlemiş olan eski sömürgelerdir. Bu yüzden, kararlılıkla bizden taraf olan ülke ve halklar Bandung ülke ve halklarıdır.¹⁴ Mücadelemizi destekleyen ve bize faal bir sempati gösteren Bandung ülkeleri üç görevi aynı anda yerine getirmektedir.

En başta, sömürgeci hokkabazların, ustalıkla hilelerle yok edebileceklerini sandıkları on iki milyonluk bir ülkeye karşı görevleri. Bandung ülkeleri başından beri FLN'yi Cezayir'i temsil yetkisine sahip tek örgüt olarak tanıdılar. Böylece, temsilcilerimiz onlar nezdinde resmen tanınmış ve sömürgecilik sonrası Cezayir diplomasisinin tarihi Arap Asya ülkelerinin büyük kardeşliği ve sonsuz desteğiyle şimdiden başlamıştır.

Böyle bir tutum elbette somut amaçlar belirlemeyi gerektirir. Eski sömürgeler, sömürgeciliğin dünya ölçeğinde tasfiyesinin hız kazandığının bütünüyle farkındadırlar. Sömürge sisteminin, bu sistemi uygulayan

13 I, s. 154 ve devamı.

14 Nisan 1955'te Endonezya'nın Bandung kentinde toplanan Bandung Konferansı "bağılantısız" (ne Batı Bloğunda ne de Sovyet Bloğunda yer alan) ülkeler hareketinin doğuşuna vesile oldu. Bu konferansa "Üçüncü Dünya"dan yirmi dokuz bağımsız devletin ve Cezayir'deki FLN de dahil olmak üzere sömürge vesayetindeki ülkelerin kurtuluş hareketinin birçok temsilcisi kabul edilmişti.

uluslardan bağımsız olarak kökten sorgulanması ve bu sistemi yok etme, sistemin köklerini söküp çıkarma, tamamen ve koşulsuz teslim olana dek onu kuşatma iradesi bu eski sömürgeler için çok belirgin görevlerdir.

Son olarak, uluslararası sömürgeciliğin eski kurbanları verdikleri kararlarda sistemli bir sömürgecilik karşıtlığından ilham almaya hâlâ devam etmektedirler. Doğrudan doğruya hedeflenen şey, yakın dönemdeki bağımsızlıklarının sağlamlaştırılması ve sömürgecilik karşıtı kampın güçlendirilmesidir. Bu uluslararası dayanışma, onu canlandıran sömürgecilik karşıtı hareketle iyice güçlenerek, sömürgeci fetihlerin tarihi üzerinden haklılığını kanıtlayacaktır.

Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler'in benimsediği tutum tek başına ortak hatıralarla açıklanamaz. Fransız yetkililerin haklı ve meşru gösterdiği işkencelerin ifşa edilmesinden bu yana, insan haklarını esas alan bir çözümün aciliyeti giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Günümüzde uluslararası düzeyde bir ahlaki sorun vardır ve daha düne kadar tereddüt içinde olan çok sayıda ulus Fransa'ya karşı tavrını temelden değiştirmiştir.

Cezayir'in bağımsızlığı yakın zamanda bağımsızlık kazanmış devletlerin durumunu sağlamlaştıracaksa, Cezayir'in bağımsızlığının fiili sonucu sömürgeci bloğu önemli ölçüde zayıflatırsa, bu durumda diğer Fransız sömürgeleri nasıl akla gelmez? Cezayir'in kurtuluşu sömürgeciliği gerileterek diğer sömürgelerin ulusal talebini mümkün kılar, en azından bir hayal olmaktan çıkarır. Cezayir'in bağımsızlığı diğer sömürgelerin ulusal taleplerini somutlaştırır, sistemi temellerinden sarsar, sömürgeciliği kendini yeniden tanımlamaya, harekete geçmeye, Kara Afrika'nın herhangi bir yeri için bir kanun hükmünde kararname çıkarmaya veya Fransa Anayasası'nın VIII. maddesini kaygıyla yeniden düzenlemeye zorlar.

Sömürgeciliğin en büyük takıntısı, gerçekten de, iki kurtuluş hareketini aynı anda bastırma zorunluluğudur. Bu nedenle, her yeni ulusal savaşla birlikte ve bu savaşın büyümesini önlemek için, sömürgecilerin diğer topraklardaki baskılarını bir miktar azalttıklarını görürüz. Cezayir Savaşı, bir hayalet gibi, diğer Fransız sömürgelerine de musallat olacaktır. Sömürgeciliğin savunma sistemiyse Fransa'nın sömürge imparatorluğunun bütününe kapsamaktadır.

Sömürgeciliğin bu taktik becerisine Fransız silahlı kuvvetlerinin işgali altındaki topraklardaki stratejik dayanışmayla yanıt verilmelidir.

Sömürgeci devletlerin işçi sınıfı ile sömürge halkların işçi sınıfı arasında organik bir dayanışmanın var olduğunu savunan ünlü doktrinin gerçekdışılığını bugün görebiliyoruz. Gerçekte, sömürgecilik karşıtı teori bugün oluşmaktadır ve bugüne kadar bilinen tüm tezlerin tamamen yanlış olduğu ortaya çıkmıştır. Bağımsızlıkları için mücadele eden sömürge halkları öncelikle sömürgelerdeki kardeşlerine güvenmelidir.

İçgüdüsel ve kendiliğinden gelişen bir sözde dayanışmaya bel bağlamak en büyük hata olurdu. En sapkın ve en kınanası haliyle, sömürgecilik, dayanışmaya mecbur olan ve ortak bir zulmün aşağıladığı insanları karşı karşıya getirir. Kara Afrika'nın insanları, Doualalılar ve Cotonoulular, Dakarlılar ve Abicanlılar bugün halkımızla birlikte mücadele ediyor. Hiçbir şeyden korkmayan sömürgeciler, Cezayirlileri Dahomeylilerin ya da Senegallilerin karşısına radikal bir biçimde çıkarma iradesinin ve insanın aşağılanması egemen olduğu korkunç mizansenler hazırlıyorlar.

Bône Katliamı günümüzde tasnif edilmiş bir yöntemi aydınlatmaktadır. Nisan 1956'da Kara Afrikalı üç asker bir ALN müfrezesiyle çatışmada öldürülür. Cesetler Fransızlar tarafından korkunç şekilde parçalanmış bir halde ele geçirilir ve karargâha geri getirilir. Daha sonra, sözde istihbarata dayanarak, şehrin bir semti gerilla birliğinin çıkışı noktası olarak belirlenir. Birkaç saat sonra cemselerden dar sokaklara dökülen adamların kafasında arkadaşlarının korkunç görüntüsünden başka bir şey yoktur. Bu operasyon yüzü aşkın sivilin ölümüne sebep olacaktır. Kısa süre sonra, bu katliama katılmış olan ve korkunç mizansenini fark eden birçok asker Fransız ordusunun saflarını terk ederek Cezayir güçlerine katılırlar. Glacières semtinde yaşayan herkesin vurulduğu Blida (Aralık 1956) ve bütün şehrin bombalandığı Tilimsan (Haziran 1957) gibi yakın dönemin örnekleri bu manevraların hâlâ halklarımıza karşı kullanıldığını göstermektedir.

Ancak sömürgeciliğin zaafı onu harekete geçiren çelişkilerde saklıdır. Bugün, giderek daha fazla sayıda Kara Afrikalı asker Cezayirli kardeşlerine karşı savaşmayı reddetmektedir. Uzak mesafe makineli tüfek atışında çok yetkin olmalarına rağmen kurşunları birliklerimizin yirmi santim üzerinden geçiyor; mezralarda arama yapmakla görevli olduklarında, incelemede bulunmaksızın evlerin kapısını açmakla yetiniyorlar; Cezayirli sivillerin kaçışına da defalarca destek oldular.

Amaçların özdeşliğine dair Kara Afrika birlikleri içinde günbegün gözlemlenebilecek böylesi bir bilinçlenme, bazı Afrikalı siyasi önderlerin tutumunu, sahip oldukları tarih karşıtı niteliğin altını çizerek aydınlatıyor: Bu önderlerin beyanları Lacoste'un inkâr edemeyeceği ifadeler içeriyor. Fransa'nın sömürgeci yeniden fetih savaşını ideolojik olarak haklı çıkarmak için sömürgelerdeki insanları seferber etmesi sistemin çözülme derecesini göstermektedir.

"Fransız Cezayiri" beyanı uluslararası kamuoyunun Fransız yöneticileri hoş gördüğü bir ifadedir. Artık buna kimsenin inanmadığı aşıkârdır. Bu ifade bir Afrikalı tarafından yeniden ele alındığındaysa temel bir tutarsızlığı yansıtır. Birkaç yıldan beri bazı "renkli insanların", bakanların ya da meclis başkanlarının, düzenlenen gezilerde, Fransa'da ırkçılık olmadığını, sömürgeciliğin iyi bir şey olduğunu ve sömürge halklarının anavatanlarına minnet duyduklarını ileri sürdüklerine tanık oluyoruz. Kişilerin uluslararası alanlarda kendilerini bu şekilde sergilemesinde ve aleyhte kanıta dönüşmelerinde bir miktar yüzüstülük söz konusu. Sahtekârlık barizdir, ırkçılığa ve sömürgeci sömürüsüne maruz kalan halklar bunu acı veren bir yara gibi hissederler.

Afrikalı delegelerin Cezayir üzerine Fransız tezini savunmak için Birleşmiş Milletler'e gönderilmesi bugün üzerinde ciddi olarak düşünülen bir konudur. Bazı isimler telaffuz edildi. Aldatmaca veya ihracat ürünü sıfatıyla sömürgeci sistemde bir yer işgal eden sömürge insanları için bu durum büyük bir endişe kaynağı olmalıdır: kazanılan saygınlığı işbirlikçilerin özelliği olan demagojik oportünizmle birleştirmek. Amaçlarından birisi sömürge dünyasının yok edilmesi olan uluslararası bir meclisin karşısında kırbacın, yerli yasasının, üç kuruşluk uşakların veya Philippeville katliamlarının desteklenmesini ve güçlendirilmesini Kara Afrika adına ilan etmek, Kara Afrika'nın şerefini ve sefaletini kelimelerin tam anlamıyla ucuza satmaktır.

Şubat 1957'de Cezayir halkı Fransızların Chekkal'i¹⁵ kullanmasından derinden etkilendi. Gazetelerde duyurulan, dünya kamuoyu önünde sergilenen ve sömürülen bu ihanetlerle ulusal bilincin bağdaşması güç-

15 Fransızlardan yana çıkarak Şubat 1957'de Birleşmiş Milletler'de Fransız davasını savunan avukat Ali Chekkal üç ay sonra Colombes'da bir FLN militanı tarafından öldürülür.

tür. Ulusal bilinç estetik duyuya sahiptir ve Bandung'ta halkların temsilcileri önünde sömürge halklardan biri tarafından sömürgecilik savunusu yapılması bu bilince baştan aşağı kabul edilemez gelir.

Yakın zamanda düzenlenen Bamako Konferansı'nın derindeki anlamı, esasen, son üç yıldır çeşitli Fransız hükümetlerine sömürge halkların sözde güvencesini veren bellibaşlı Afrikalı siyasetçileri "lafı dolandırma-dan" kınamış olmasında yatar. Kara Afrika'nın insanları bu kongre sırasında ülkelerinin bağımsızlığını elde etme konusundaki mutlak kararlılıklarını teyit ettiler. Coşkuyla benimsenen Cezayir halkıyla dayanışma mesajı, Afrikalı kitlelerin görev ve çıkarlarının bilincinde olduğunu da gösterdi.

Mantıklı davranılacağı konusunda verilen sözlere, çok sayıda ihtiyat nasihatine rağmen, Bamako'daki Fransız gözlemciler kırk milyon insanın büyük ulusal talebini işitti. Ne anayasal simyacılıkta uzman Fransızların öfkeli ve kötü niyetli tutumları, ne tehditler, ne de Houphouët-Boigny'nin küskün geri çekilişleri halkın iradesini yok edebildi. 20. yüzyılda Fransız uygarlığının en büyük başarısını temsil ettiği söylenen Afrika için çıkarılmış kanun hükmünde kararname otuz altı saat içinde yok olup gitti. Yüzyıllardır süren sömürgecilikle durağanlaşan Afrika tarihi bugün kaldığı yerden devam ediyor.

Afrika halklarının büyük konseri tehdit altındadır ve hiçbir şey bu konserin ilk notalarını değiştirmemelidir. Afrika'ya kendi hakikatini ve değerini iade eden Frobenius, Sahra boyunca entelektüel, ekonomik ve siyasi alışverişlere işaret etmişti.¹⁶ Dün, Timbuktu'nun entelektüelleri Tunus'ta veya Bougie'de bir araya geldiler, Dakar'ın entelektüelleri ise Fez'de veya Tilimsan'da buluşuyorlardı. Afrika kıtası tarihinin en müthiş depremiyle sarsılıyor. Muhteşem bir süreç başlıyor. Gelecek, bu sürecin tam anlamıyla gelişmesini engelleyenler için acımasız olacak.

16 Alman antropolog Leo Frobenius'un (1873-1938) teorilerinin Césaire ve Senghor üzerinde önemli bir etkisi oldu. Césaire bunların tercümelerini savaş esnasında dergisi *Tropiques*'te yayımladı. Frobenius Afrika'yı, özellikle estetik bir bakış açısıyla, çevreleriyle son derece bütünleşmiş gayet düzenli toplumlardan oluşmuş bir kıta olarak görüyordu; barbarlık Afrika'yı yok eden medeniyetlerin tarafında kalıyordu. Frobenius'un "Germanik" Afrika görüşü hakkında bkz. Christopher L. Miller, *Theories of Africans. Francophone Literature and Anthropology in Africa*, Chicago University Press, Chicago, 1990.

Demokratik Bir Devrim

El Moudjahid, sayı 12, 15 Kasım 1957¹⁷

1 Kasım 1954'te, Cezayir halkı, kaderini değiştirme, tarihinin en trajik ve en karanlık sayfasını çevirerek baskıdan ve karanlıktan arınmış yeni bir dünyanın yoluna adım atma yönünde geri dönüşü olmayan bir karar aldı. Bu gün, bir tarihi aşamadan diğerine alelade bir geçişten ibaret değildir. Bu gün, yeni bir hayatın, yeni bir tarihin, tepeden tırnağa altüst olmuş ve tamamen yeni temeller üzerine kurulmuş Cezayir tarihinin başlangıç noktasıdır.

Bu ikinci doğum gerileme ve çöküşün tüm güçlerine karşı amansız bir mücadeleyle kuşatılmıştır. Bu doğum, sömürge rejiminin yıkımını, –onunla birlikte bu rejime bağlı olarak– yüzyıllardır Cezayir toplumunu tahrip etmiş köleliğin ve yozlaşmanın tüm tohumlarının, geçmişin tüm zincirlerinin tasfiyesini gerektirir.

Cezayir halkı, 1830 yılından beri, ülke üzerindeki güç ve üstünlüğünü tanımaya asla yanaşmadığı sömürgeci işgale karşı mücadele etmekten hiçbir zaman vazgeçmedi. 1957 yılında ulusal toprakların yeniden kazanılması ve egemenliğin halkın ellerine geçmesi 1830 yılına geri dönmeyi asla gerektirmez, Cezayir'in kendisini bir yüzyıl önceki konumda bulması gerektiği anlamına da gelmez. Cezayir'de ulusal egemenliğin restorasyonu 1830 öncesinde yaşananlara, yani ölkemizin bağımsız bir devlet kurmuş olduğu döneme benzer bir durum yaratsa da, bu sadece hukukun zamandışı düzleminde gerçerliliğini korur.

Gerçekte durum aynı değildir. Nesnel koşullar yüz yirmi beş yıldır durmadan dönüşüyor, bu değişim gözlerimizin önünde devam ediyor. Sömürgeci rejimden kurtuluş bize yüzyıl önceki Cezayir'i geri getirmez.

17 I, s. 162 (JF; GP ?).

Zaten bu istenen bir şey de olmazdı; muazzam fedakârlıklarda bulunan Cezayir halkı, bugünün dünyasında onurlu bir yer edinebilecek modern bir ulusun uyanışı için tüm gücünü kullanmayı amaçlamaktadır

Geçen yüzyılda Cezayir toplumunu inşa eden ekonomik ve toplumsal yapılar çağımızda artık yaşayamaz. Çağdaş dünyaya normal bir evrim çerçevesinde uyum gösterebilecek olan bu toplum, tüm gelişim ve ilerleme olasılıklarının önüne set çeken sömürge sistemi tarafından 1830 yılında sertçe engellenmiştir. Anakronik ve cılız temeller üzerinde bağımsız bir devlet kurmak söz konusu değildir artık. Cezayir'in bağımsız ve modern bir ulus olarak yükselişi, ülkenin yabancı boyunduruğundan kurtulmasını, sömürge yapılarının yıkılmasını gerektirdiği gibi, sömürgecilik öncesi yapılardan veya yüzyıllık bir baskıdan geriye kalanlardan kurtulmayı da gerektirir.

Sömürgeciliğin tasfiyesi, Ortaçağ'dan kalma feodal yapıların tasfiyesini de beraberinde getirir; sömürgecilik bu yapıların içerdiği tüm önyargılara ve gerici faktörlere dayanmaktadır, dolayısıyla tüm bu yapıların yerini modern toplumun yapıları almalıdır. Cezayir'de ulusal kurtuluş savaşı demokratik devrimle iç içedir. Ulusal kurtuluş mücadelesi ille de böyle bir devrimi gerektirmez. Fakat demokratik devrim ancak bağımsız ya da bağımsızlığını kazanmakta olan bir ulus çerçevesinde mümkündür. Bu anlamda, "Cezayir Devrimi" hem yabancı boyunduruğundan kurtuluş sürecini hem de modern bir ulusun demokratik temellerine yerini bırakacak olan Ortaçağ'ın feodal kalıntılarının yıkılışını açığa vurmaktadır.

Demokratik devrim demokrasinin ortaya çıkış sürecini hazırlar. Demokrasi kavramı iki farklı seviyede kavranabilir. Bir yandan, kişi olarak değerlendirilen bireye ilişkin modern hümanizmanın temel değerlerinin yolunu açar: Bireysel özgürlük, vatandaşlık hak ve görevlerinde eşitlik, düşünce özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, vb.; tüm bunlar bireyin kişisel yargı ve inisiyatifini geliştirmesine, çoğaltmasına ve özgürce kullanmasına imkân tanır. Diğer yandan da, her türden baskı ve zulme karşı duran demokrasi fikri bir iktidar anlayışı olarak tanımlanır. Bu durumda, gücün ve egemenliğin tüm kaynağının bunları kendi yararı için kullanan halktan geldiğini ifade eder. Halkın, halk tarafından ve

halk için iktidarı. Bu şekilde tanımlandığında, demokrasi, halkın iradesi aleyhindeki her türlü devlet rejiminin uygulayabildiği, halka ya da bireye yönelik tüm baskı biçimlerine karşı durur.

Cezayir'deki ulusal kurtuluş savaşı demokratik bir devrime ne ölçüde eşlik etmektedir? Cezayir halkının yürüttüğü mücadele, birinin diğerinden daha önemsiz olmadığı ikili bir karaktere sahiptir. Bu mücadele, bir yandan, Cezayirli'nin, sömürgecilik yüzünden yabancılaşan, ulusal ve kültürel özgünlüğün giderek daha keskin bir şekilde bilincine varılmasıyla yeniden elde edilen tarihsel kişiliğini savlamasıyla ifade bulur. Diğer yandan, modern dönemin devrimci idealinden ve değerlerinden ilham almaktadır. Bu mücadele modern dönemin yapılarına uyum çabasını yansıtmaktadır; bu çaba sömürgeciliğin sürdürdüğü arkaik yaşam tarzının ve *departman*ların oluşturduğu yapay çerçevenin giderek daha net bir şekilde bilincine varılmasıyla gereklilik ve aciliyet kazanmıştır.

Cezayir'de ender rastlanan bir derinliğe ulaşan bu iki bilinçlenme hali, bizzat sömürgeci rejim tarafından canlandırılmıştır. Cezayir'de uygulanan baskı amansız bir kişiliksizleşme ve atomizasyon sürecinin akabinde halkı yok etme eğilimindedir. Yok olma tehlikesiyle karşı karşıya gelen Cezayir halkı şiddetli bir hayati bilinçlenmeyle tepki göstermiştir; bunun sonucu bir yandan tehdit altındaki benliğine kıskançlıkla kapanma, diğer yandan da modern değerlere uyum yeteneklerini incelterek geliştirme üzerinden gerçekleşir. Hayatta kalma zorunluluğu Cezayirli de kendisi olma ve başkaları tarafından asimile edilmeksizin modern tecrübeyi asimile etme, Öteki'ni anlama arzusu doğurur.

Bu çifte gereklilik Cezayir halkını hem en milliyetçi hem de en açık görüşlü, hem İslam'a en sadık hem de İslam dışı değerlere dostça yaklaşan insanlara dönüştürüyor. Müslüman halklar içinde Cezayir halkı hem İslam inancına en fazla bağlı olan hem de modern Batı ruhunun en çok nüfuz ettiği halklardan biri olabilir. Örneğin, yıkıcı sömürgecilik karşısında Cezayir halkının en doğal tepkisi modern teknik değerlerin sabırla özümsemesi olmuştur. Zaten demokrasi kavramı Cezayir halkına yabancı değildir; Cezayir halkı, bireyin gelişmesini sağlamış olan ve yokluğunda hiçbir ilerlemenin mümkün olmadığı değerleri benimsemiştir ve bu değerlerden mahrum kaldığı için bunlara daha fazla önem atfetmektedir.

Cezayir halkını dini fanatizm ve yabancı düşmanlığı gibi Ortaçağ önyargılarının hüküm sürdüğü teokratik ya da feodal, totaliter bir devlet kurma isteğiyle suçlamak ancak kara propaganda olur. Cezayir'deki Fransız azınlığın geleceğine dair endişe duymak yersizdir. Böylesi bir endişe ancak sırası geldiğinde ezilmekten korkan takıntılı zorbalara özgü olabilir.

Cezayir halkının milli duygusu, ne kadar yüce olsa da, her türlü hayati başarının koşulu olan ve siyasi zekâyla özdeşleştirilebilecek ölçülülük ile bilinçlilik hissini asla kaybettiremez. 1 Kasım 1954'le birlikte Cezayirli kendi birliğini ve hakikatini fedakârlığın sevinci ve coşkusu içinde bulur; devrimci ideal ile ulusal ideal arasında kaynaşma gerçekleşir; ulusal kültürel benliğin özlemleri ile evrenselliği içindeki modern ruh arasında yaratıcı bir dinamik sentez vuku bulur. ALN'de böyle bir sentezin çarpıcı bir şekilde somutlaştığını görürüz; ALN, ulusal değerlerle modern ruhun birbiri içinde derinlemesine eridiği, yeni Cezayir ulusunun kurtuluş mücadelesi içinde oluşup deneyimlendiği potadır.

Cezayir Devrimi'nin görkemli atılımının kaynağı budur; yüzyıllardır farklı halk katmanları arasında uyuklayan enerjileri bir çırpıda serbest bırakarak tüm duvarları yıkan, tüm engelleri aşan, donmuş bütün yaşam tarzlarını altüst eden tarihi bir tufan yaratır.

Demokrasi buraya kadar kültürel bir kavram olarak ele alındı, feodal bilincin aksine modern zihniyetin temel bileşenlerinden biri olarak görüldü. Demokrasiyi net bir şekilde belirtmek için ona nesnel bir toplumsal içerik vermek, yani demokrasiyi esasen bir iktidar anlayışı olarak kavramak gerekir. Bu durumda, özgürleşen Cezayir halkının ne ölçüde demokratik bir devrim yapmakta olduğunu sorgulamalıyız. Bu noktada da, baskısı güçlü olduğu ölçüde derinlere kök salan devrimci bir bilinç doğuran sömürgecilik gerçeği kendini dayatır.

Kurtuluş savaşının zaferle sonuçlanmasına zemin hazırlayan Cezayir halkının sembolik bir siyasi bağımsızlıkla yetinmeyeceği bir gerçektir. Cezayir halkı her türlü toplumsal ilerlemeyi engelleyen ve yeni kazanılmış bağımsızlığa aldatıcı bir nitelik veren ekonomik baskıya boyun eğmek için siyasi baskıdan kurtulmaya çabılıyor değildir.

Cezayir halkı sömürgecilikten kurtulmak istese de bu kurtuluşu ancak feodalitelerin sonunu ve sömürgeciliğin bütün ekonomik yapıları-

nın yıkımını içeren devrimci bir bakış açısı içinde tasarlamaktadır. Demokrasi kavramının toplumsal içeriği onu uygulamadan sorumlu olan rejimlere göre değişir. Korkunç bir sömürüye maruz kalan Cezayir halkı bağımsızlığını söküp alırken ancak etkin bir toplumsal demokrasi inşa ederek var olabilirdi. Böylece, demokratik devrim kurtuluş savaşı sürecine dahil olur; bu dahil oluş Cezayir halkının tüm kesimlerinin hem siyasi, hem toplumsal, hem ulusal hem de devrimci bir idealin gerçekleşmesi yönündeki en derin özlemlerini doruk noktasına taşır.

Ulusal bağımsızlık ve demokratik devrim Cezayir halkının güncel mücadelesinde birbirinden ayrılmaz. Birinin başarısı diğ erinin zaf erini içerir. Etkin bir demokrasinin yükseliş i ancak ulusal bağımsızlığ ın yükseliş iyle mümkündür. Sömürgeciliğ in, en gizli umutlarının yerle bir olacağı bir uçurum olarak gördüğü ulusal bağımsızlığı inatla inkâr etmesinin nedeni budur.

Ölümüne bir mücadeleye girmiş olan Cezayir halkı önüne koyduğu hedefi zafere kadar sürdürecekt e ve ilk neticesi, ağır bedeller ödenerek elde edilmiş bir bağımsızlığ ın sağlamlaştırılıp korunması olacak gerçek bir toplumsal ve ekonomik demokrasi inşa edecektir.

Bir Kere Daha, Neden Önkoşul?

El Moudjahid, sayı 12, 15 Kasım 1957¹⁸

CCE'nin¹⁹ son açıklaması dünya genelinde çeşitli tepkilere neden oldu. Bazı dostlarımız, herhangi bir müzakere için vazgeçilmez değerdeki bağımsızlık önkoşulunu tekrar tekrar vurgulamamız karşısında duyduklarını hayal kırıklıklarını gizlemediler. Sağduyu çağrılarını karşısında sert ve dik başlı bir tavır takındığımızı düşünen ve şaşırان dostlarımız, FLN'nin yeni bir politika başlatma, tavrını esnetme, kısacası bu önkoşuldan vazgeçme zamanının geldiğine inanıyorlar.

Önkoşulda neden ısrarcıyız? Bu koşul olmadan hiçbir resmî müzakerenin gerçekleşmeyeceğini belirten FLN geri çekilme izlenimi vermekten, aşağılanmaktan mı korkmakta? FLN bir kelimenin kölesi midir, kendisini bir ifadenin içine mi hapsedmiştir, kendisinden özgürleşmesini sağlamak için baskı mı yapılmalıdır? Daha doğrusu, Cezayir halkının derindeki arzusunu ifade ettiğine inanan FLN, bu görkemli resmî açıklamayı talep ederek, Fransız kuvvetlerinin bize dayattığı yüz otuz yıllık ulusal haysiyetsizliği temizlemek mi istemektedir? Bu bir özsaygı refleksi, gururlu bir tutum, abartılı bir şovenizm midir? Koşullarını her türlü müzakereden muaf tutan FLN, bağımsızlık ilanıyla, ordularının yenilgisini, işkence ve yargılamaların faydasızlığını Fransa'nın kabul etmesini sağlamaya mı çalışmaktadır? FLN'nin bu bariz uzlaşmazlığında Fransa'yı aşağılama, tüm girişimlerinin başarısızlıkta sonuçlandığını, tüm çabalarının nafieliğini kabule zorlama arzusunu mu görmemiz gerekiyor? Bu açıklamaya Fransa'nın askeri ve diplomatik yenilgisinin kabulü mü denk düşecek?

¹⁸ I, s. 165 ve devamı (JF; RM).

¹⁹ Ağustos 1956'dan Eylül 1958'e dek FLN'nin yönetim organı olan Koordinasyon ve İcra Komitesi.

Genellikle suçlayıcı tondaki bu sorular –dostane olsa da– olumsuz bir hava yaratmakta ve FLN'den “mantığın” sesini dinlemesi beklenmektedir. Bu koşullarda, Fransa'nın Cezayir'in bağımsızlığını tanıma kararını açıklaması önkoşulunda neden ısrarcı olduğumuzu açıklamamız şarttır.

Müzakere etmek nedir? Neden müzakere ederiz? Müzakere etmek, bir anlaşmaya varmak için mevcut tarafların çeşitli temsilcileri arasında toplantılar düzenlemek, esasen tartışmaya başlamaktır. Müzakere herhangi bir zamanda, herhangi bir kişiyle yapılmaz. 1953 yılında Fransız hükümetiyle Cezayirli temsilciler arasında bir müzakere süreci yürütülmesi saçma bir hipotezdi. Durumdaki hiçbir değişiklik böyle bir şeye izin vermiyordu. 1953 yılında, uluslararası kamuoyunun gözünde Cezayir'deki Fransa tek başına, yapayalnızdı. 1 Kasım 1954'ten bu yana ise, yani üç yıldır, Fransa kendisini Cezayir'de büyüyen bir gücün karşısında buldu, öyle ki, ne hükümet temsilcilerinin resmi açıklamaları ne de basının yalanları mücadelenin kapsamını, savaşın şiddetini, Cezayirli sivilere yapılan işkencelerin derecesini, bir milyon kişilik bir ordunun Cezayir halkına uyguladığı korkunç baskıyı gizleyebiliyordu.

1 Kasım 1957 itibarıyla Cezayir'de iki güç karşı karşıyadır: bağımsızlık için mücadele eden Cezayir halkı ile Fransa'nın sömürgeci ordusu. Bugün Cezayir'de bir müzakereye girişmek demek, on iki milyon insanın iradesiyle yaratılan yeni durumu hesaba katmak, bir halkın özgürlük yönündeki yok edilemez kararlılığını takdir etmek, egemenle mazlum arasındaki, efendiyle köle arasındaki ilişkinin Cezayir'de bittiğini anlamak demektir; aynı şekilde, kısırdöngüyü kırmaya ve özgürlük, ulusal varoluş, karşılıklı saygı alanını açmaya karar vermek demektir.

Şu ana dek hiçbir Fransız hükümeti, hiçbir Fransız yetkili Fransız halkına bu gerçekleri anlatmadı. Üç yıldan beri Fransız yetkililer resmi açıklamalarında Fransa ile Cezayir arasındaki ilişkilerin yapısını yeniden düşünmenin gerekliliğinden asla bahsetmediler; fakat her seferinde sömürgeci tezlerin daha bir güçlenmesine, baskının daha da yoğunlaşmasına tanık olduk. “Cezayir Fransa toprağıdır” kurmacası hiç bu kadar vurgulanmamıştı. Bu koşullarda, güvencesiz nasıl müzakere edilir? Vatandaşlarımız hakkında Fransızların tek resmi açıklaması, Cezayir'in Fransız

Cumhuriyeti'nin ayrılmaz bir parçası olduğu iddiasıdır. Hiçbir açıklama bakış açılarında bir değişiklik ya da yeni bir algılama biçimi, sunmazken olası müzakereleri nasıl öngörebiliriz?

Fransa'nın tarafını tutan ateşli tavırlarında yeterince müsrif olan bu Fransız yetkililerin kendi görüşlerini belirtmediği konusunda bize teminatlar verilmektedir. Bu adamların her biri özel konuşmalarda Fransa'nın Cezayir'in bağımsızlığını er geç tanıyacağını kabul ediyordu, ama şu an için... Bize Fransız kamuoyunun henüz hazır olmadığı veya kamuoyu olgunlaşmış olsa da meclisin görüşünün henüz olgunlaşmadığı, önemli olanın Fransız yetkililerin şu veya bu açıklamada bulunması değil, tartışmak olduğu söyleniyor. Tartışalım o halde, teminatsız, önkoşulsuz, şartsız; müzakerelerin sonunda bağımsızlık var.

Diğer yandan, bazıları bu planı Fransız yetkililerin düşeceği bir tuzak olarak sunmaktan hiç çekinmiyorlar. Biz müzakere etmenin ertelenmiş sorunları çözmek, bir anlaşmaya varmak, yeni ilişkileri tanımlamak için sorumluların bir araya gelmesine karar vermek olduğunu söylemiştik. Fransız ordusunu üç yıldır Cezayir halkıyla karşı karşıya getiren Fransa Cezayir Savaşı temel bir anlaşmazlığı ifade ediyor. Cezayir halkı sömürgeci egemenlikten kurtulmak ve ulus olarak var olabilmek için eline silah aldı. Fransız ulusunun tüm enerjisi üç yıldır bu savaşa harcanıyor. Üç yıldan beri her Fransız hükümetinin amacı Cezayirlinin iradesini kırmak, baskıyı güçlendirmek, Cezayirlinin ulusal ruhunu tamamıyla yok etmektir. Fransız hükümeti eğer müzakere etmek istiyorsa, FLN ve Cezayir halkı için asgari teminatı hem sözlerinde hem de eylemlerinde göstermelidir. Bu asgari teminat, Cezayir ulusunun bağımsızlığını tanıyan resmi bir taahhüt olabilir ancak.

Ne var ki, Fransa meclisinde bu faydasız ve iğrenç savaşa son vermeye kararlı bir çoğunluk yok. Var olansa, milliyetçiliğin en şiddetli hali, sistematik ırkçılık ve Cezayir ulusal iradesinin aşağılanmasıdır. Cezayir'in bağımsızlığının tartışmalar sayesinde somutlaşacağına dair aldatici bir umutla müzakerelere başlama isteği, hiç şüphesiz, durumu tanımlayan gerçek unsurları hesaba katmamak, gerçekleri es geçmek, yanılsamalara ve öznel unsurlara gereğinden fazla önem vermek demektir.

Cezayir halkının savaşına önderlik etmek için büyük bir taahhütte bulunan FLN maceraya atılamaz. FLN Fransız yetkililere tuzak kuruyor

değildir. FLN resmî açıklamaların Fransız yetkililerin görüşlerini yansıtmadığına inanamaz.

Fransız hükümetinden ve Fransız halkından üç yıllık savaşın ardından istediğimiz şey, on iki milyon erkek ve kadının kesinlikle bağımsız ve özgür yaşamaya kararlı olduğunun farkına varmalarıdır. Fransız hükümetinden ve Fransız halkından istediğimiz şey, bu savaşı sürdürerek aldıkları tarihsel sorumluluğu değerlendirmeleridir. Cezayir halkının ulusal onurunu tanımaya yönelik Fransa'nın ciddi taahhüdünü içeren niyet beyanı bir özsaygı refleksini tatmin etsin diye isteniyor değildir. Aksine, bu beyan Fransız hükümetinin, kolektif katliamların ve yıkımın döngüsünden kaçarak, Cezayir halkının kesin iradesini hesaba katmaya karar verdiği anlamına gelir. Gerçek şu ki, Fransız yetkililerin şu an tek bir düşüncesi var: Cezayir halkına yönelik topyekûn savaş.

1 Kasım 1957 günü neredeyse tüm Fransız yetkililer Cezayir'in ulusal iradesine karşı saldırgan tavırlar sergilemeye yemin etti. Fransa'da vatandaşlarımız hapse atılıyor, şiddet görüyor. Fransız resmî servislerinin onayıyla birkaç gazete Fransız halkını Ku-Klux-Klan modelini örnek alan Cezayir karşıtı hücreler oluşturmaya teşvik ediyor. Önkoşulun terki ile mücadelemizin amaçlarının terki tek ve aynı şeydir. FLN vatanımızın kurban edilmesi anlamına gelen korkunç gerçeği kavramamış bazı iyi niyetlilere uyum sağlamak adına Cezayir halkının güvenine ihanet edecek değildir. FLN berrak bir müzakere istemektedir.

Fransız halkının bu kargaşadan kazanacağı hiçbir şey yoktur. Halklar gerçeğe erişme hakkına sahiptir. Fransız halkı Cezayir'le Fransa arasındaki ilişkilerin asker ve polis gücüne dayanarak, ulusal varoluş hakkını küçümsemeye dayanarak süremeyeceğini anladığında, bu iki halk arasında verimli ilişkiler kurulabilir. Yalan ve ikiyüzlülük temelinde sağlam ve yapıcı hiçbir şey gelişemez.

Ulusal kurtuluş savaşında siyasi doktrinimizin ana hatları bunlardır.

Cezayirlinin Devrimci Bilinci

El Moudjahid, sayı 14, 15 Aralık 1957²⁰

Cezayir halkının coşkuyla olduğu kadar tutkuyla da sürdürdüğü mücadeleye gerçek anlamını, sadece sona erdirmeye çalıştığı Fransız sömürgeciliğiyle ilişkisinde değil, daha derinde, yeni temeller üzerinde dönüşmeye ve yeniden inşa etmeye yöneldiği bütün Cezayir tarihi karşısında da edinmektedir. Cezayir'deki ulusal kurtuluş süreci, sömürgecilik karşıtı mücadeleye coşku katan ve halkın kaderini altüst edebilecek önemli bir değişime dair bakış açıları geliştiren devrimci bir süreç niteliği edinmeyecek kadar derindir.

Sömürge siyasetinin ardındaki dar görüşlü strateji uzmanları 1 Kasım ayaklanmasını, halkı düzenli aralıklarla sarsan, gelecek vadetmeyen sayısız yerel ayaklanmadan biri, çalışmaya devam etmemesi için hiçbir neden olmayan baskı makinelerinde meydana gelen sıradan arızalardan biri olarak görmek istediler. Hareket ivme kazandıkça, hızla gelişen örgütlü bir mücadelede nesnel ifadesini bulacak olan devrimci bir akının söz konusu olduğu gecikmeden ortaya çıktı.

Fransa'ya, Cezayir'e dair düşüncelerini köklü bir biçimde gözden geçirmeyi dayatan bu durum, Fransa'nın kısa ve uzun vadeli projelerini tersyüz etmekte, içinde kaybolduğu hayalleri bir anda dağıtmaktadır. Büyük bir şaşkınlığa kapılan sömürgecilik yanlısı aşırılıkçılar yollarına devam edebilmek adına umutsuzca her yola başvururken, sömürgeciliğin aydın destekçileri kendilerini, kontrol edemedikleri ve boyutları geleneksel kavrayışlarını aşan bir sorun karşısında başarısız, eli kolu bağlı kalmış gibi görürler. Cezayir'deki Fransızlar, bir halkın hayatında ancak bir veya iki kez deneyimleyebileceği ve ortaya çıkan zaptedilemez ha-

²⁰ I, s. 213 (JF; GP).

rekette tarihe yeni bir ritim ve yeni bir ivme kazandırmaya elverişli dip dalgalarından birinin karşısında bulurlar kendilerini.

Belli bir derinliğe sahip her devrimin temel niteliği –Cezayir örneği böyledir– kitleleri harekete geçirmek, enerjilerini bir yöne sevk ederek onları canlandırmak ve haklarını elde etmeye yöneltmektir. Harekete geçen kitleler kendilerini hareketsizlik ve edilgenlik içinde tutan yapıları parçalar ve un ufak ettikleri baskı sisteminin çökmesine neden olurlar. Ancak bu devasa hareket içinde kendilerinin ve güçlerinin bilincine varırlar; yaratıcılıkları gerçekleşme olanağı bulur.

1 Kasım 1954 ayaklanmasının olağanüstü talihi, kitlelerin canlanmasında, harekete geçmesinde, temellerini oluşturdukları Cezayir toplumsal yapısından geriye kalanları beraberlerinde götürmelerinde yatmaktadır. Halk tabakalarının gerçekleştirdiği böylesi bir müdahale sayesinde, devrim, sömürge tahakkümünün ötesinde ve bu tahakküm dolayısıyla, İbn-i Haldun çağından bu yana temel bir değişim yaşamamış eski Cezayir toplumuna içkin kötülöklere derinden saldırabilmiştir. Bugün Cezayir nüfusunun %82'sini oluşturan donmuş ataerkil ve feodal yapıların köleleriye –çiftçiler, ortakçılar, tarım işçileri, küçük esnaf– dönem dönem ve genellikle bilinçsizce katıldıkları siyasi ve toplumsal eylemlerin kıyısında kalmıştır.

Güç Durumdaki Bir Ordunun Stratejisi

El Moudjahid, sayı 19, 28 Şubat 1958²¹

Savaş Bakanı Chaban-Delmas'ın önerisi üzerine, Fransız hükümeti, bir radar düzeneğiyle Negrine'e kadar uzanan "Morice" hattıyla (Tébessa-Souk-Ahras-Bône) Tunus sınırı arasında bulunan bölgede yaşayan sivil halkın zorla tahliye edilmesine ve "konaklama kamplarına" yerleştirilmesine karar verdi. Fransız sömürgeciler Cezayir'i dış dünyadan tecrit eden bir tampon bölge oluşturmak ve böylece ALN'ye tüm silah girişini önlemek istiyorlar.

Bu "yasak bölgeler" stratejisi yeni değil. Devrimin başından beri, (o dönemde mücadelenin odak noktası olan) Aurès'in birçok köyü "yasak bölge" ilan edildi ve bölgeyi boşaltmayı –ayrıca bu amaçla tasarlanan Fransız kamplarında toplanmayı– reddeden yerel halk "korkunç bir ceza"yla tehdit edildi.

Bir bölge "yasak" ilan edildiğinde, bu durum yerel halka uçaklardan atılan broşürlerle gerçek bir ultimatom şeklinde duyurulur. Halkı bombalamakla tehdit eden bu ultimatomlarda tahliye için kırk sekiz saatten daha fazla zaman verilmez. Bölge sakinleri evlerini terk etmeyi reddettiğinde sömürgeci ordu kapsamlı bir arama çalışmasına girişir. Mezralara saldırıya geçerek kadınları, çocukları, yaşlıları evlerinden çıkartır. Bu operasyonlara katliamlar ve yağmalar da kaçınılmaz olarak eşlik eder. Bu şekilde tahliye edilen insanlar, sömürgecilik terminolojisinin örtük ifadesiyle, "toplanma merkezleri"ne yığılırlar. Aslında, dikenli tellerle çevrili bu kamplarda toplama kampı koşullarına tabi tutulurlar.

21 I, s. 351 ve sonrası (JF; GP ?). Makaleye Cezayir-Tunus sınırı boyunca uzanan yasak bölgeleri gösteren bir harita eklenmiştir.

Fransız hükümetinin kurulmasına karar verdiği yeni yasak bölge on bin km²'den daha geniş bir alana yayılmaktadır, yani üç Fransız iline eşit bir yüzölçümüne sahip bu bölgede yaklaşık üç yüz altmış bin Cezayirli yaşamaktadır. Bu sayı Konstantin ilindeki Fransız nüfusunun tamamından çok daha yüksektir. Böylece, esas bahanesi azınlık bir nüfusu savunmak olan sömürgeci siyaset, tüm halkın haklarını, hatta bizzat varlığını feda etmekten hiç çekinmez!

Yüzbinlerce erkeği, kadını ve çocuğu evlerinden kovma kararı Fransa'nın Cezayir halkına yönelik savaşının özellikle vahşi doğasını vurgulamaktadır. Bu tür önlemlerle Fransız hükümeti bizzat savaş kurallarını ve bütün Cenevre sözleşmelerini, özellikle de Fransa'nın imzalamış olduğu 12 Ağustos 1949 tarihli sözleşmeyi ihlal etmektedir. Sakiet Sidi Youssef'in²² alçakça bombalanmasının ardından haklı olarak hareketlenen dünya kamuoyu esasen sivil halk aleyhinde alınan önlemleri kınamaktan geri kalmaz. Fakat hükümetler Fransa'ya uluslararası anlaşmalara uyma çağrısında bulunmak için hâlâ neyi bekliyorlar?

Cezayir ile Tunus arasında insansızlaştırılmış bir tampon bölge kurma kararı Fransız yöneticilerin niyetlerini de açığa vurmaktadır. Sömürgeci birlikleri her gün ağır yenilgilere uğratan ALN'nin sürekli güçlenişi ve Cezayir Devrimi'nin gelişimi karşısında, keza Cezayir davasının tüm dünyada karşılaştığı artan sempati karşısında, Fransız sömürgeciler, gerçeklerle yüzleşmek yerine, anlamsız siyasetlerinde ısrar ediyorlar ve kelimenin tam anlamıyla akıllarını kaçırmıyorlar.

Cezayir'i tecrit etmek için geliştirilen tüm yöntemlerin, -sahillerin denetiminin, sınırların kapatılmasının- hepsinin boşuna olduğu ortaya çıktı. Morice'in geçilmez olduğunu iddia ettiği elektrik verilmiş ünlü hat, mücahitlerimizin mahareti karşısında dayanamadı. ALN birimleri dikenli tellerle kaplı bu hattı istedikleri yer ve saatte geçerler. Dahası, yabancı gazeteciler ve gözlemciler de bu hattan kolayca geçtiler; böylece, ALN'nin güçlü ve ulusal topraklar üzerindeki denetimi dünyaya ka-

22 Fransız hava kuvvetleri, 8 Şubat 1958 tarihinde, Tunus'ta bulunan ALN birliklerinin Cezayir'deki askeri baskınlarına misilleme olarak, Tunus sınırındaki Sakiet Sidi Youssef köyüne bir bombardıman düzenledi. Bu bombardımanda aralarında çok sayıda sivil ve çocuğun da bulunduğu en az yetmiş iki kişi öldü ve yüz kırk sekiz kişi yaralandı. Bu bombardıman uluslararası kamuoyunda çok güçlü bir şekilde kınandı.

nıtlanmış oldu. Lacoste'un palavraları, uluslararası Kızıl Haç delegelerinin ALN'nin tutsak aldığı Fransız askerlerini ziyaret etmesiyle çarpıcı bir biçimde açığa çıktı. Hem siyasi hem de askeri itibarları dolayısıyla Fransız yetkililer bu ziyaretin gerçekleşmesini zorlaştırmakla kalmayıp ziyareti engellemeyi de istediler. ALN'nin bu başarısını Alger'deki genelkurmay derinden hissetti! Daha fazla çaba sarf etmek, yeni önlemler almak gerekiyordu.

Bir noktada bazı Fransız yetkililer karma bir Fransa Tunus gücünün sınıra yerleştirilmesini, böylece iki ülke arasında bir bariyer oluşturulmasını istediler. Ancak böyle bir görüşün saçmalığı ve gerçekdışılığı kendini göstermekte gecikmedi. Bu yüzden, çaresizlik içindeki Fransız hükümeti, Cezayir'in doğusundaki elli kilometre genişliğinde bir bölgenin tamamını yasak ilan ederek tüm sakinlerini zorla tahliye etmeye karar verdi. Fransız yetkililer bu bölgeyi yoğun ve sürekli bir bombardımana tabi tutmayı düşünüyorlar; son dönemlerde Lacoste'un sadık halefi olmakla gururlandığı Bugeaud'nun uğursuz anılarını akla getiren "yakıp yıkma taktiği"ni burada uygulamaya hazırlanıyorlar.

Fransız yöneticilerin almış olduğu bu ağır tedbir Cezayir ulusuna karşı toptan savaş planının açıkça parçasıdır. Savaş Bakanı Chaban-Delmas bir basın toplantısı esnasında şunları açıkladı: "Alger ziyaretim sırasında General Salan'a belirteceğim hükümet talimatları, silahlı kuvvetlerimize eylem özgürlüğü sağlayarak etkinliklerinin zayıflamasına fırsat tanımamak şeklindeki buyruğa yanıt verme çabasıdır." Böylece, Cezayir'i saran ateş çemberinden uzakta, sınırda kurulacak tampon bölgenin ardında, sömürgeci ordu sivil halka karşı savaşını tam bir özgürlükle yoğunlaştırabilecek ve soykırım siyasetine devam edebilecektir.

Yeni yasak bölge oluşturmanın resmî gerekçelerinden biri de, Fransız hükümetinin, Tunus sınırında vuku bulabilecek herhangi bir olaydan, her türlü çatışmadan sözde kaçınma arzusudur. Bu sadece bir bahanedir, zira tahliyesi öngörülmüş Cezayirli sivil halkın hudutta ne gibi olaylara yol açabileceğini anlayamamaktayız. Hudut olaylarının tek nedenini daha ziyade savaşın kendisinde ve şiddetlenmesinde aramak gerekmez mi? Fransa'yı harici maceralara yöneltenin ALN dolayısıyla bizzat Cezayir'de yaşadığı başarısızlıklar olduğunu Süveyş ve Sakiet ka-

nıtlamaktadır. Cezayir’de yangın sürdükçe alevlerin komşu ülkelere ve tüm dost ülkelere yayılmasını önlemek mümkün olmayacaktır.

Ancak, eğer genelkurmay bir bölgenin sakinlerinin tahliyesinden askeri düzeyde herhangi bir fayda umuyorsa, düştüğü yanılı kısa sürede ortaya çıkacaktır. Yerleşim bölgelerinde ALN sivil halka verilen zararı en aza indirmek için eylemlerini iradi olarak sınırlandırmaktadır. Yerleşim olmayan bölgelerdeyse ALN birlikleri tam bir eylem özgürlüğüne kavuşup mücadeleyi yoğunlaştırabilir. Hudut bölgesini tipik bir savaş alanına dönüştürmeye uğraşır görünen düşman, karşısında, büyük çatışmalara hazır bir ALN bulacaktır. Ulusal Kurtuluş Ordusu her koşula uyum sağlayacak kadar eğitilmiş ve donanımlıdır. ALN üstünlüğünü tam da sömürgeci orduyla bu göğüs göğüse mücadelede gösterebilir. Sömürgecilerin Cezayir’i sıkıştırmak istedikleri kerpeten her seferinde parçalanacaktır. Tüm bariyerler –Morice hattı, Chaban-Delmas tampon bölgesi veya NATO’nun jandarmaları– ALN tarafından sarsılıp yok edilecektir.

Cezayir Devrimi, doğası gereği, dışarıya yayılıp insanlarda sempati uyandırarak mücadeleyi destekleme isteği yaratabilir. Zulme uğrayan Cezayir’in, büyük bir zindandaymış gibi inlediği karanlık zamanlar geride kaldı. Zincirleri parçalayıp demir çubukları kıran Cezayir halkı kardeş halklarla yeniden temasa geçti. Bütün özgürlük güçlerinin desteğinden emin olan Cezayir Devrimi şimdiden muzafferdir. Sömürgecilerin tüm stratejileri başarısızlığa mahkumdur. Cezayir topraklarının Fransız ordusuna yasaklanacağı gün hiç de uzak değildir.

İnsansız Bölgeden Sağ Kurtulanlar

El Moudjahid, sayı 20, 15 Mart 1958²³

Darbeye darbeye karşılık vereceğiz

Tampon bölgenin kurulması, Fransa'nın Cezayir siyasetinin bütünüyle etkisiz kalmasının yanı sıra esasen cinai niteliğini de net bir şekilde kanıtlayan umutsuz tedbirlerden biridir. Daha önce defalarca söyledik: Silahların gücü Cezayir halkının iradesini asla yok edemeyecektir. Yarım düzine tümenin gerçekleştirdiği devasa arama tarama operasyonları hiçbir sonuç vermedi.

Tampon bölgenin oluşturulması Cezayirli savaşçıları faka bastırmaz. ALN ilk kez böyle bir durumla karşılaşılıyor değildir. Yasak olduğu söylenen bölgeler ulusal toprağın büyük bir bölümünü kapsıyor. Batı Oran'da, Güney Cezayir'de, Kabiliye'de, Kuzey Konstantinde bu yasak bölgeler mevcuttur. Cezayir'in altı şehrinde "yasak bölge" bulunmayan tek bir il bile yok. Tampon bölge yalnızca bunlara eklenenlerden biri. Üç yüz binden fazla nüfusun barındığı bir toprağı kapsadığı kesin, ancak Kuzey Konstantindeki yasak bölgenin (Collo, El Milia, Taher) altı yüz bin kişiyi kapsamına aldığını unutmayalım.

ALN yasak bölgelere dair engin tecrübesinden faydalıyor; ve özellikle Fransız genelkurmayının en zorlu darbeleri indirmeyi düşündüğü bu bölgelerde halkın içine iyice nüfuz edip konumunu sağlamlaştırmak için güçleniyor. Askeri değeri neredeyse bir hiç olan "insansız toprağı" Tunis sınırı boyunca kurulması esasen sivil halkı hedef alan dev bir imha planı dahilinde tasarlanmış bir karardır. Cezayir halkının kurtuluş mücadelesiyle başa çıkamayacağına kanaat getiren Fransa'nın, Cezayirli siviller üzerinde "yakıp yıkma taktiğı" uygulamaya çalışırken kırsal ke-

23 I, s. 371 ve sonrası (JF; GP ?).

simde de bireysel işkenceleri ve toplu katliamları çoğaltıp yoğunlaştırdığı yönünde cereyan etmektedir her şey.

Kassarın yakınlarındaki Ayn-Kemuda (Batı Tunus) kampındakiler gibi hayatta kalanların beyanlarından derlenip doğrulanmış ifadeler bu bakımdan fikir birliği içindedir. Buralarda bulunan yabancı basın temsilcileri konudan haberdardır.

Sakiet saldırısından beri, -Cezayir'in genelinde mevcut- "Morice" hattıyla Tunus sınırı arasındaki koridorda kurulan baskı mekanizması, Fransız birliklerinin eşi benzeri görülmemiş bir şiddet ve vahşet eşliğinde köylere ve mezralara gerçekleştirdiği kitlesel bir saldırıya dönüştü. Topraklarının yasak bölgenin parçası olacağı konusunda yereldeki özel idari birimlerin yetkilileri tarafından uyarılmış pek az kişi vardır. Şafak vaktinde muazzam güçlerin kuşattığı mezralardaki yağma ve katliamlar esnasında Fransız ordusu halka kendileri için ayarlanmış "güzel evler"e taşınmaları gerektiğini duyuruyordu; Morice hattındaki askeri karakolların yakınında kurulan "tehcir kampları"ndan ibaret bu yer, yaşadıkları yerden zorla tahliye edilmiş kadınları ve çocukları kabule yönelikti.

Aralıksız devam eden bu tür operasyonlar eşi benzeri görülmemiş bir barbarlığın yayılmasına sebebiyet vermiştir. Düşmanın yüksek komutanlığı kesin emirler verdi; seferber edilen güçlerin önemini ve Tunus'a doğru uzanan sınır boyunca yaşayan halkların savaşın başından beri gördüğü en trajik göçe yol açan bu muazzam soykırım girişiminin sistematik niteliğini yalnız onlar açıklayabilir.

Tepeden turnağa silahlı, hançerli ve palalı Fransız askerleri evlere giriyor, işkence ediyor, öldürüyor, sakat bırakıyorlar. Eylemlerine öncülük eden şey talan ve tecavüzdür. Fellahların zaten yetersiz olan kaynakları yok edilmiş, sığırları alınıp götürülmüş, evleri ve gecekonduları yakılmıştır. Her yaştan kadın, çocuklarının önünde tecavüze uğramıştır. İki dünya savaşı görmüş yaşlı bir savaşçının o yaşta maruz kaldığı aşağılanmayı aktardığı kadarıyla, yaşlı erkekler bile ailelerinin gözü önünde tecavüze uğramıştır. Manyetolar evlere taşınmış, üç yaşından on bir yaşına dek çocuklara elektrik verilmiştir. Erkekler sığırlar gibi sürüklenip yakınlarının gözü önünde katledilmiştir. Bebekler annelerinin kucaklarından koparılıp tankların altına atılırken, panik içinde kaçıp kurtulan çocuklar makineli tüfek ateşiyle biçilmiştir.

Bu sahneler hâlâ devam ediyor. Kurtulup da Tunus sınırına varan her küçük insan topluluğu bu dehşetin yeni bir örneğini de yanında taşıyor. Kana susamışlık ve dehşet müstehcenlikle karışıyor. “İnsansız toprağın” sakinleri Fransa’nın korkunç bir cellat rolü oynadığı cehennemi bir kâbusun içine her geçen gün ve geçen gece biraz daha batıyor. Bu eylemler Fransa’nın soykırım girişimini sürdürüp yoğunlaştırmaya ne ölçüde kararlı olduğunu, Fransız ordusunun mesleki eğilimini bulmuş görüldüğü bu görev için nasıl eğitildiğini gösteriyor.

Cezayir halkı bu eylemlere var gücüyle yanıt vermeye karardır; bu kitlesel katliamlara, aşağılamanın bu rafine tekniklerine, bu sakatlamalara asla teslim olmayacaktır; Cezayirli kadınların Fransız askeri tarafından çamurların içinde sürüklenmesini ve savunmasız Cezayirli çocukların işkencecilerin öfke nöbetlerine teslim edilmesini asla kabul etmeyecektir.

Cezayir halkı, her şeyden önce, onurunu geri kazanmak için eline silah aldı. Fransa, savaştaki tavrıyla Cezayir halkını kökten zayıflığına, haysiyetsizliğine ikna etmek istiyor; bu halkı evcilleştirip, boyun eğdirmek istiyor. Ama yanılıyor. Geniş çaplı bu terörle karşı karşıya kalan Cezayir halkı eğilmeyecektir. Dört yıllık etkili ve amansız mücadelenin Cezayir halkına kendi gücüne dair büyük bir bilinç kazandırdığını ve yediği her darbeye karşılık vermeye kararlı olduğunu Fransa bilmelidir.

Fransa’nın sömürgeleştirilmiş halklarla mücadele ederken savaşa kurallarına sistematik olarak karşı geldiği ortaya çıkmıştır. Silahsız sivil halklar Fransız ordusunun her zaman kolay hedefi olmuştur. Madagaskar’da veya Afrika’da olduğu gibi Çinhindi’nde de bu böyledir. 1830 yılında olduğu gibi 1958’de de bu böyledir. Fransa Cezayirliyi insan yerine koymadığından, Cezayirliye aşağı bir ırk gibi davrandığından, bu iğrenç ırkçı zihniyeti okullarında öğrettiğinden, Fransız askerleri ve Fransız hükümeti savaş kurallarına aldırış etmeksizin Cezayir halkına karşı en aşağılık ve aşağılayıcı yöntemleri tam bir özgürlükle kullanma hakkını kendinde görebilmiştir.

Bununla birlikte, Fransa bir Cezayirlinin hayatının bir Fransızın hayatı kadar değerli olduğunu, tüm insanlığından sıyırmak istediği Cezayirlinin kendini öncelikle diğer tüm insanlar gibi bir insan olarak görmek istediğini kesinlikle bilmelidir. Bu yüzden, Fransa savaş kurallarını

görmezden gelmekte ısrar ettikçe, FLN'nin bu kurallara uymaya devam etmesi imkânsız olacaktır. FLN masum kurbanların intikamını almakta, savunmasız insanlara yöneltilen aşağılamalardan onları temizlemek için elinden geleni yapmakta kararlıdır. Fransız ordusu iğrenç davranışlarında ısrarcıysa, FLN hiçbir “kanun” hiçbir “insani anlaşma” hiçbir “aşırılık” karşısında geri çekilmeyecektir. Mücadeleyi yaygınlaştıracak ve Cezayir halkının öfkesini Fransa topraklarında da hissettirecektir; insanın kutsal değerlerini gözdardı edenlere, bu değerleri savunmak için gözünü kırpmadan canını vermeye kararlı bir halkın kararlılığını elinin altında ki her araçla hatırlatacaktır.

Dahası, Fransız halkı, kendi adına işlenen suçların gelecekteki Fransa Cezayir ilişkilerini büyük ölçüde ipotek altına aldığını da bilmelidir. FLN artık sadece bugüne kadar kabul ettiği Fransız azınlığın statüsünü değil, aynı zamanda böyle bir azınlığın, yarının Cezayiri'ndeki varlığını da prensip gereği sorgulama hakkına sahiptir. Egemen Cezayir halkı kutsala hakaret ve küfürde en ufak bir geri adım atmamış cellatların ve katillerin kendi özgür toprakları üzerinde yaşamaya devam ettiğini görmek istemeyecektir; en temel insanlık onuru dahi böyle bir ihtimale başkaldırır.

Cezayir halkının soyunu kazımak isteyen yandaşlar, “insansız toprağın” gündelik “Sakiet”lerini coşkuyla alkışlayanlar tarafını iyi seçsin. Kapsamı bile kurtuluş vaktinin yakın olduğunu gösteren bütün bu suçlar karşısında Cezayir halkının kaynakları bu halkı asla silahsız bırakmaz.

“Solcu”nun Vasiyeti

El Moudjahid, sayı 21, 1 Nisan 1958²⁴

Geçtiğimiz 21 Mart’ta ölen Paul Rivet, Fransız “sol”unun prototipi kabul edilebilir. “Antifaşist Entelektüeller İhtiyat Komitesi”nin kuruculuğunu üstlenmesi sonrasında, 1935 yılında Halk Cephesi’nin ilk seçilmiş temsilcisi oldu. Başkan Ho Chi Minh’in dostu olarak Vietnam Savaşı esnasında barışın yeniden tesis edilmesi için çok çaba gösterdi ve sağduyulu bir tutum takındı.

Ancak Rivet Cezayir Devrimi’yle karşı karşıya geldiğinde, “solcu”, “demokrat” ve “sömürgecilik karşıtı” biri olarak isminden ve itibarından kaynaklanan tüm ağırlığını terazide Soustelle, Mollet ve Pineau’nun yanına bırakıverdi. Bu siyasetçilerin isteğiyle 1956-1957 yıllarında Fransız hükümetinin davasını, yani sömürgeci savaşı ve “pasifikasyon” olarak adlandırılan katliamı savunmak üzere bütün Güney Amerika cumhuriyetlerine, sonra da Birleşmiş Milletler koridorlarına gitti.

Ölümünden sonra, 27 Mart’ta *France-Observateur*’de yayımlanan, Gilles Martinet’yle yaptığı son görüşmede, Paul Rivet, Mollet ve Pineau’nun hizmetindeki rolünün esinlediği utanç duygusunu gizleyemediğini hayal kırıklığıyla dile getiriyor. “Onlar adına Güney Amerika hükümetlerine asla tutulmayacağını çok geç fark ettiğim sözler verdim. (...) Kaldırımlarda müşterilerine musallat olan fahişeler gibi ben de Birleşmiş Milletler koridorlarında delegelere asılıyordum.” İşte, Fransız sömürge siyasetinin bu ülkenin seçkinlerini düşürdüğü hayal kırıklığı seviyesi! Yaptıklarından hayal kırıklığına uğrayan ve hatta tiksinen Paul Rivet kendi suçunu kabul edip “hatalarını” telafi etmeye mi çalışıyordu? Ne yazık ki, hayır.

24 I, s. 401 ve devamı (JF).

Rivet sömürgeci siyaseti şiddetle kınayanların tarafına neden geçmedi? Çünkü, ona göre, “Bu tarafta Batı’nın, Avrupa’nın, Fransa’nın geleneklerini gözden çıkaran çok kişi var... Avrupa’nın dünyaya etkisinden, beyaz adamın –evet, beyaz adamın– kültüre ve medeniyete katkısından gurur duymalıyız”. Ve şunları ekliyor: “Herhangi bir aptallık vaaz eden kimse türban takıyor veya ihram giyiyor diye bu aptallığı onaylamaya heves gösterilmesini asla kabul edemem...” İşte, “solcu” –eğer öyleyse!– Paul Rivet’nin geride bıraktığı manevi miras: şovenizm ve ırkçılık!

Fransa’daki solcuların gerici tutumlarını sömürge sorunu karşısındaki sözde cehaletleriyle veya pratik eylemde karşılaşılan güçlüklerle açıklamak isteyenler vardır. Paul Rivet’nin vasiyeti –bu tipik bir örnek olduğu için bizi ilgilendiriyor– bizzat bu sol ideolojinin tartışma konusu edilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir. Fransızlar kendi evlerinde “solcu” ve “antifaşist” olduklarından, diğer halkları yönetme, bombalayarak bile olsa demokrasi dersi verme hakkına sahip olduklarını düşünüyorlar. Bu ideoloji, kendisini “aşırı”dan az da olsa ayırmak istese de, ulusumuzu bastırmayı ve ona hükmetmeyi daha az istiyor değildir. Dolayısıyla, bu ideoloji karşısında çok daha dikkatli ve ciddi davranmamız gerekmektedir.

Sömürgeci Aşırılıkçıların Mantığı

El Moudjahid, sayı 24, Mayıs 1958²⁵

Sömürgeci aşırılıkçıların Alger'deki hükümet darbesi Cezayir'de yeni bir durum yarattı ve Kuzey Afrika halkının antiemperyalist mücadelesinde belirleyici bir evreye damgasını vurdu. Cezayir Devrimi'nin şiddetle sarstığı Fransız sömürgeciliği bugün artık uçurumun kıyısında. Bu umutsuz duruma derindeki kaygısını açık eden karmaşık ve mantıksız davranışlarla tepki gösteriyor. Her geçen gün daralan bir ateş çemberine hapsolan Fransız sömürgeciliği umutsuzca çıkış yolu arıyor.ve kendisine sunulabilecek en basit yolu seçiyor: Kaçınılmaz olarak girmek zorunda kaldığı bu yol, dizginsiz savaş çığırtkanlığının, Fransa'daki askeri darbenin ve faşist maceranın yoludur.

13 Mayıs 1958 tarihinin "terk etme siyaseti"nde bir duraklamaya işaret ettiği ve kendini toparlayan sömürgeciliğin "geri dönüşsüz" atılımının ifadesi olduğu doğru değildir. Soustelle'in hoşuna gitmese de, bu tarihten itibaren sömürge rejiminin nihai ölüm sancılarıyla nitelenen son evresine girdiği bir gerçektir.

Cezayir'in pazar yerlerinde ve kamusal alanlarında hüküm süren bu coşku, büyük şehirlerin şamatacı kalabalıklarını ele geçiren bu kolektif hezeyan,²⁶ kendilerinde aniden bir peygamberlik yeteneği keşfeden bu generalleri sarsan spazmlar, bütün bunlar aldatıcı olamaz. Bunlar, sonun habercisi işaretlerdir: Alger'de bulunan onlarca yabancı gazeteci ve gözlemci, hoparlör gürültüleri, çizme sesleri ve *La Marseillaise* vurguları ortasında, ebediyen süreceğini sandıkları batmakta olan bir sö-

25 I, s. 462 ve sonrası (JF).

26 Bu makale, "Gülünç sloganlar atarak bağırıp çağırın kalabalıkların ortasındaki çattık kaşı ve sessiz birkaç Cezayirli" fotoğrafıyla yayımlanmıştır.

mürge toplumunun son günlerine belki de farkında olmadan tanıklık etmektedirler.

Fransız sömürgeciliği dirilmeyecektir. Diriliş diye adlandırılan şey, yıkımdan sonra hayatta kalmaya duyulan saçma bir arzudur; kurtarıcı olarak öne sürülenlerse gayet iyi hizmet ettikleri bir düzenin sadık mezar kazıcılarından ibarettir. Sömürgecilikten geriye kalan tek kaynak isyan olacaktır. Sömürgecilik, Jules Ferry'den Guy Mollet'ye dek, kendisine her zaman kol kanat germiş rejime karşı direniyor, onu reddediyor; onu mahkûm eden tarihe direniyor; içinde can vereceği kaderine isyan ediyor.

Artık hâkim olamadığı gerçeklikten trajik şekilde koparak, modası geçmiş efsanelerin mistik ibadetine ve çılgın kalabalıkların kendi kendine telkinine sığınıyor. Cezayir artık ona ait değil. Büyüleyici erdemler attettiği "Fransız Cezayiri" gülünç sloganına sığınarak bu topraklara tutunmaya çalışıyor. Cezayir halkını zalimlerden sonsuza dek ayıran aşılmaz uçurumu inkâr ederek, asla var olmayan bir kardeşlikten imkânsız bir kardeşliğe sihirli bir değnek dokunuşuyla geçiyor.

13 Mayıs isyancıları, gerçekleri ellerinin tersiyle itmek, kendi çelişkilerini göz açıp kapayana dek çözmek, çılgın hayallerini somutlaştırmak istediler. Alger'de iktidarı ele geçiren ve ordunun ne kadar "kararlı" olduğunu haykıran sömürgecilik yanlısı aşırılıkçılar her şeyin yoluna gireceğine inanıyordu. "Müslümanlar" önlerinde secdeye kapanacaktı, FLN yok edilecekti, dağlardan koşup gelen gerillalar De Gaulle'ün ismini duyunca tezahürata başlayacaklardı, kurtuluş savaşı sona erecekti ve ürpertiler içindeki "yeni Fransız Cezayiri" kavuştuğu anavatanın yanında yerini alacaktı. Hayal ürünü bu görüntüleri gerçeğe dönüştüremeyen darbeciler ustalıklı mizansenler ve incelikli montajlarla gazetecilere bu hayallerin karikatürünü sunmaya çabaladılar. Yetenekleri ve kapasiteleri ancak bu kadarına yetiyordu. 13 Mayıs isyancıları tarihin akışını değiştireceklerine inanıyorlardı; tek başarabildikleri süreci hızlandırmak oldu, kendilerini yutacak olayların çığı coştı.

Alger'deki hükümet darbesi öngörülebilirdi. Mağrip eteklerine yüz otuz yıl önce yerleşmiş olan sömürgecilik –doğası gereği ortadan kaybolmadan önce– kendi içindeki çelişkilerini geliştirir. Hayati merkezleri darbe alan sömürgecilik ölene dek savaşmak zorundadır. Ezdiği halklar açısından hiçbir gerçekçi siyaset, hiçbir düzenleme mümkün değildir.

Kendi çıkarlarının emperyalizmin çıkarlarıyla kesinlikle bağdaşmadığının bilincine varan Mağrip halkı, sömürgeciliği amansız bir direnişe, şiddetin ve Makyavelciliğin tüm kaynaklarının seferber edildiği umutsuz bir mücadeleye sıkıştırır.

Asya'daki çöküşünün ardından Afrika'da yeniden güç kazanmaya çalışan Fransız emperyalizmi özellikle konumunu sağlamlaştırmaya çalışmaktadır. Kıtaya doğrudan erişim yolu olan Kuzey Afrika'da ölümcül bir tehlikeyle karşı karşıya kalınca Cezayir'e geri çekilmiş ve geleceğini burada riske atmaya karar vermiştir.

Fransız emperyalistler ülkelerini Cezayir halkına karşı kışkırtarak, saldırgan ve yağmacı savaşlarına ulusal bir biçim ve bir halk güvencesi vererek amaçlarına ulaştılar. Sömürgeci emperyalizm şimdiye dek ne böyle bir seferberlikte başarı sağlayabildi, ne de böyle bir sahtekârlık gösterebildi. Gençliğini, sermayesini, değer yargılarını sömürgeci *statükonun* hizmetine sunan Fransa, Cezayir'deki özgürlük ve ilerleme güçlerine bir bütün olarak karşı çıktı. Bununla birlikte, dört yıllık savaş sömürgeciliğin durumunu iyileştirmedi. Aksine, kararlı bir halkın karşısında yıpranarak ve umutsuzluğa düşerek Cezayir bataklığına giderek daha çok saplandı.

Fransız yöneticilerin en sağduyulu olanları Fransa'nın Cezayir'deki siyasetinin iflasından ve "pasifikasyon" siyasetinin başarısızlığından ders çıkardılar. Emperyalizmin en zeki fraksiyonu yıkıcı bir savaşın nafi olduğunu ve Fransız siyasetini yeniden tanımlamanın gerekliliğini anladı. Aşırılıkçı sömürgeciler bu bilinçlenmeden her zaman korkmuşlardır. Vaaz edip durdukları siyasetin başarısızlığı belirginleştikçe Paris hükümetine karşı güvensizlikleri iyice büyüyordu. Hükümetin "gevşeme" ihtimalini öngörerek, nefesi kesilmiş savaş makinelerini her yerde "canlandırmaya" hazırlanıyorlardı.

Paris'e ilişkin bu şüphe, cumhuriyet hükümetlerinin "Fransız Cezayiri" için ellerinden gelen her şeyi yapmadıklarına dair bir yanılsamadan kaynaklanmaktadır. Alger'deki aşırılıkçılar, gerçekten de, bütün zorlukları kendi başlarına çezeceklerini iddia ettiler; yeter ki, imkân verilsin. Onların içinde iyice yer etmiş bu ruh hali temel bir fikre dönüştü; ordunun desteğiyle iktidarı ele geçirdikleri 13 Mayıs gecesinde bu fikir galip geldi. Alger'deki hükümet darbesinde başarılı olunca Paris'in de teslim olacağını ve hayallerindeki hükümetin kurulacağını umdular.

Tertiplenen olaylar silsilesi ne yöne giderse gitsin, ister cumhuriyet zafer kazansın isterse de aşırılıkçı sömürgecilerin askeri diktatörlüğü kurulsun, bir gerçek ayan beyan ortadaydı: Sömürgecilik yeni bir atılımda bulundu. Bu son atılımı olacaktı.

Zira sömürgecilik bundan böyle en tehlikeli, deyim yerindeyse, en ilkel veçhesiyle Kuzey Afrika'da görülecekti. Keyfince davranmasını engelleyen sözde gerekçelerden ve meşruiyetten kurtularak, özellikle kendi yandaşlarının doğrudan denetimine giren sömürgecilik, saldırganlık ve "etkinlik" bakımından en üst noktaya ulaşmıştı. Aşırılıkçılar, "Paris bizi kurtaramaz, kendi kendimizi kurtaralım!" diye haykırdılar. Bunun anlamı şudur: Sömürgeci canavar zincirlerinden boşanmalıdır, yalnız başına, kendi körlüğüne ve içgüdülerine teslim olmalıdır.

Alger'deki hükümet darbesinin, yeniden fetih savaşı siyasetinin iflasıyla ve FLN'nin güçlü konumuyla somutlaşan mevcut durumu temelden değiştirebileceğine inanmak çok büyük bir yanılgıdır. 13 Mayıs'ta girilen dönüşüm sürecinin saf bir biçim değişikliğine indirgenebileceğini düşünmek de aynı ölçüde ağır bir hatadır: Savaşın gidişatının cumhuriyet hükümetinin elinden aşırılıkçıların eline geçmesi önemsiz değildir. Düşman şüphesiz aynı kaldı, fakat güç ilişkisi değişti. Artık daha saldırgan ve daha kararlı bir düşmana karşı koymak söz konusu. Savaş kapsamını genişletmeye ve ciddiyet kazanmaya, geçmişe göre daha zorlu bir dönemeçten geçmeye mahkûmdur. Ancak savaşın bu şekilde şiddetlenmesinin, süreci hızlandırmaktan başka bir işlevi yoktur.

Aşırılıkçı sömürgeciler Paris hükümetini terk etme siyaseti uygulamak istemekle suçluyorlar. Bugün artık tarih karşısında kendi sorumluluklarını almalıdırlar. Savaşı yeniden başlatmayı başaracaklardır, ancak hareketin rüşdünü yolda kanıtlanması gibi, onlar da kendi tahakküm sistemlerini koruma noktasında yetersiz kaldıklarını kanıtlayacaklardır. Cezayir Savaşı'nın temeli sömürgeciliğin tükeniş evresine girene dek direnmesini gerektiriyor. Ayrıca, terk etme siyasetinin en amansız düşmanını olduklarını iddia eden aşırılıkçı sömürgecilerin oyunu terk etmesini gerektiriyor.

Bu yüzden, içinde bulunduğumuz evre belirleyicidir. Engellerle ve tehlikelerle dolu bir evredir bu. Mağrip halkları ve hükümetleri tüm güçlerini harekete geçirmeli ve Kuzey Afrika'yı tahkim edilmiş ve zaptedilemez bir kampa dönüştürmelidir. Birleşik Mağrip için çok önemli

bir dönem başlıyor. Tanca Konferansı temelleri attı, araçları tanımladı. Çağdaş Kuzey Afrika'nın tanık olduğu en ciddi güç denemesi olan yeni başlayan bu sınav, bu temellerin sağlamlığını sınavacak ve ona kesin damgasını basacaktır. Bu belirleyici antiemperyalist savaşı dünyanın tüm demokratik güçleri kayıtsız şartsız desteklemelidir.

Bu dönem Fransa'daki sol güçler için de belirleyicidir. Öncelikle onları ilgilendiren bir durumdur bu; Cezayir Savaşı'ndaki ağır sorumlulukları, eksiklikleri bugün kendilerini toparlamayı onlar için zorunlu bir görev haline getiriyor. Sömürgeci Fransa'yla demokratik Fransa'yı bütün olarak kınadığımız için yeterince suçlandık. Tersine bir şovenizmle damgalandık ve devrimimizin demokratik özünden kuşku duyuldu. Gerçeği bütünüyle kavramayı dert edindiğimizden, teorilerin serabına çekilmeyi reddettik. Sömürgecilikle Fransız halkı arasındaki ayrım teorik bir veridir. Nesnel olarak, uygulamada etkisi olmayan potansiyel bir durum olduğunu saptamak bizim için önemlidir.

Bugün çöküş halindeki sömürgecilik gerçek yüzünü gösteriyor; 13 Mayıs'ta sömürgecilik cumhuriyete karşı olduğunu gösterdi ve anti-demokratik ve faşist özünü Fransız kamuoyuna teşhir etti. Demokrasi maskesi takarak veya sosyalizm bayrağını sallayarak Fransa'da insanları aldatmayı sürdüremez. Dolayısıyla, Cezayir Devrimi'yle Fransız solu arasındaki ilişkinin belirgin temeller üzerinde kurulabileceği bir dönüm noktasına varıyoruz. Faşizm ve sömürgecilik özünde birbirine bağlıdır; Cezayir Devrimi'yle Fransız demokrasisi de kendi doğal bağlarını kurmalıdır. Fransa'da özgürlüklerin tehdit altında olduğu, faşizmin cumhuriyetin eşğine ulaştığı şu anda, Fransızların Cezayir'de barış için mücadelesi meşruiyetini geri kazanmalı ve devrimci bir yola kararlılıkla girmelidir.

Cumhuriyet kurumlarını savunduğunu iddia ederken savaşa methiyeler düzmeyi de ihmal etmeyen Pflümlin, faşizmin oyununa gelmekte ve cumhuriyetin yıkılmasına katkıda bulunmaktadır. Çünkü şu gerçek ortaya çıkmaya mahkumdur: Fransa'da demokrasinin varlığı kaçınılmaz olarak Cezayir'deki barış ve bağımsızlıktan geçiyor. Solun gelecekte başarısızlığa uğraması, Fransa'nın kendi özgürlüklerini bile savunamayacağının ve bu ülkenin zulüm ve faşizm için oligunlaştığının kesin kanıtı olacaktır.

Batı Dünyası ve Fransa'da Faşist Deneyim

El Moudjahid, sayı 25, 13 Haziran 1958²⁷

General de Gaulle'ün iktidara gelişi Cezayir Savaşı'nın doğrudan sonucudur. Dört yıldan beri hükümetteki Fransız partiler Fransız sağına ve militarizmine yeniden bir araya gelmeleri ve örgütlenmeleri için zaman tanıdılar. Sosyal demokratların ve Hristiyan demokratların faşizmle suç ortaklığı bugün hâlâ bariz ve belirleyicidir. Sosyalist Parti, Cezayir halkının bağımsızlığının ve üzerindeki baskının kaldırılmasının kendi otoritesini güçlendirdiğini ve Fransa'daki sömürgeci ve antidemokratik unsurları önemli ölçüde zayıflattığını anlamak istemediğinden, şimdi de cumhurbaşkanının merhametine kalmış durumdadır.

İktidardaki Fransız burjuvazisine karşı hoşgörülü bir eleştirel tutum benimseyen Batılı uluslar büyüme aşamasındaki faşizme sarılıyorlar. Cezayir olayları karşısında düne kadar "endişeli" olduklarını söyleyen ABD, İngiltere ve İtalya, her türlü çekinceyi bir yana bırakıp faşizmin güvenoyu törenine hızla koşuyor. Bu ülkelerin resmi siyasi çevreleri, General de Gaulle'ün "doğrudan yöntemleri"ne sempatiilerini gizlemiyor ve Cezayir halkının temel talebinin inanılmaz bir şekilde sulandırıldığı doğrudan bir entegrasyondan hemen etkileniveriyorlar.

Bu yeni tutumun önemi, temelini zaten eski bir programdan, özellikle Soustelle'in programından alıyor olmasından ileri gelir. Entegrasyon yanlısı bu delilik uluslararası mercilerce hayali ve geçersiz olması sebebiyle uzun süre reddedilmişti. Bu durumun uygunsuzluğu ve Cezayir'in ulusal talepleri nedeniyle Fransız hükümeti bir kanun hükmünde kararname önermişti. De Gaulle ise gerçeklerden kaçmak için geri adım atarak entegrasyon mitini yeniledi. Fransa'nın gözü dönmüş müttefikleri Cezayir'deki sömürge savaşı karşısındaki görünür sertliklerini, kusursuz bir uyumla, terk ettiler ve entegrasyonda gayet bariz erdemler keşfettiler.

²⁷ I, s. 488 ve sonrası (RM).

Batılı ulusların bu fikir değişikliği yorumlanmaya çalışıldı. Ulusların General de Gaulle'ün "asabiyetinden" korktuğu ve Fransa'nın Atlantik Pakti'ndan çekilme ihtimalini önlemeye çalıştıkları söylendi. En önemli Amerikan ve İngiliz gazetelerinin resmî muhabirleri Fransa'nın Cezayirle ilgili yaşadığı zorluklarda desteklenmesi gerektiğini durmadan tekrarlıyor. Bu fikir değişikliğinin tek açıklamasının Atlantik dayanışması olduğuna inanmak büyük bir yanlıdır.

Gerçekte, Batılı uluslar Afrika'da, Asya'da yeni devletlerin doğuşuna korkuyla tanık olmaktadır. Azgelişmiş ülkelerin yabancı kapitalizme tanıdığı imtiyazlar giderek daha fazla sorgulanıyor. Siyasi baskının bitişinin ekonomik baskının başlangıcına vurgu yaptığı dönem geride kaldı. Yeni özgürleşmiş ülkelerin hükümetleri bağımsızlıklarına daha da tutkuyla sarılıyor ve yabancı mali güçlere yarı bağımlılığa zor tahammül ediyorlar.

ABD ve İngiltere mevcut güçler dengesini gayet iyi analiz etti, sömürge halkların kurtuluş yönündeki muazzam atılımının her yerde zafere kazanmaya yöneldiğini biliyorlar. Bu atılımdaki her gecikmeyi, her engeli sevinçle karşılıyorlar. Bu ulusların ulusal kurtuluş hareketlerine duyduğu sempati, sömürge ülkede var olan silahlı kuvvetlerle ve baskı güçleriyle orantılıdır. Sömürge ülke, durumu yeniden düzeltme yönündeki tüm umutlar bütünüyle tükenmediği sürece asla serbest bırakılmaz.

De Gaulle'ün tecrübesi analiz edildi ve İngilizlerle Amerikalılar sömürgeciliğin hâlâ önemli bir şansı olduğu kanısında. 13 Mayıs'tan beri tüm tavırları bu analizden yola çıkarak yorumlanmalıdır. Sakiet Sidi Youssef'ten sonra İngilizlerle Amerikalılar sömürgeciliğin sonunun yakın olduğu izlenimine kapıldılar. Bu yüzden açıkça tavır aldılar, destek komisyonları oluşturdular, nispeten nesnel beyanları çoğalttılar. Remada, Gafsa ve diğer pek çok olayın ardından, Güvenlik Konseyi'nin açıkça ertelenmesini sağladılar. Avrupalı uluslar, 13 Mayıs itibarıyla belirsizliği ortadan kaldırıp Fransa'nın yanında yer aldılar. Bugün önemli olansa, de Gaulle olgusunun İngilizler ve Amerikalılar tarafından analizinin doğru ve gerçeğe uygun olup olmadığını bilmektir.

Fransız sömürgeci gücü güçlenmekte midir? Cezayir Devrimi zayıflamakta mıdır? FLN Fransa'daki sömürgeci güçlerin 13 Mayıs'tan beri yeniden canlılık kazandığı görüşündedir. Sömürgecilik karşıtı unsurlar güçsüzlüklerini açıkça kabul ettiler ve büyük bir yenilgiye uğradılar. Ne

var ki, maddi güçler değişmedi! “Ruhlar”ı ayağı kaldıran bu kolektif heyecan, bu ulusal histeri herhangi bir yeni somut nota getirmez. Her şey hayaller, geçit törenleri ve düşlerden ibaret. Pinay’nin bir sonraki kredisi birkaç yüz milyar sağlayacak, fakat temel çelişkiler değişmeyecek. Cezayir’de oyunu kazanmak devasa Lorraine haçları inşa etmek değildir. Bu bir halkın taleplerine, mücadelesine, kararlılığına gerçekten yanıt vermektir. Coué metodu Akdeniz’in bu yakasında işlemiyor.

Cezayir Devrimi zayıflıyor mu? Israrlı bir rüyanın peşindeki bazı gazeteciler ALN’nin mücadele gücünde azalma olduğunu tespit ediyorlar. Sekiz ay önce böyle bir hadise tanımlanmış, ardından 20 Ekim’deki büyük saldırı gerçekleştirilmişti. Ordumuz, hareketimiz hiç bu kadar güçlü olmamıştı. Doğrudan destek teklifleri her yerden bize ulaşıyor. Dost ülkelerdeki askeri okullarda eğitim gören yüzlerce kadro ulusal topraklara akın ediyor. Faslılar, Tunuslular ve Libyalılar, büyük Arap Mağribi ölçeğinde silahlı bir cephenin açılmasının kurtuluş mücadelesinde kayda değer bir etki yaratacağını artık biliyorlar.

De Gaulle tecrübesi köşeye sıkışmış bir emperyalizmin son tezahürüdür. FLN, Fransız militarizminin yeniden canlanmasına hiç şaşırmadı, hayret etmedi. Cezayir’in bağımsızlığının öncelikle Cezayir’deki sömürgeci yönetimin yenilgisini gerektirdiğini her zaman söyledik. Bugün bu sömürgeci yönetimin, Fransız askeri çevrelerinin ve metropol kapitalizminin faşist anlaşmasına tanıklık ediyoruz. Emperyalizmin “eski muhafızı” için güzel günler sona ermiştir; bir istikbali yoktur.

13 Mayıs’tan bu yana Kuzey Afrika’da Fransız sömürgeciliğinin yeniden doğduğuna inanan Batılı uluslar Mağrip’teki halk hareketinin gücünü açıkça yanlış analiz ettiler. Dışişleri Bakanlığı şunu iyi bilsin: Mağrip adı verilen bu topraklara geri dönmek mümkün değildir. Dünyanın bu bölgesinde Fransız sömürgeciliği yeniden canlanamayacaktır. Batı medeniyetinin ve baskısının orada zafer kazanması için General de Gaulle’ü görevlendirmenin hiçbir anlamı yoktur. Bugün Mağrip’te geri dönüşü olmayan bir durum yaşanıyor. Gelecek aylar sadece Cezayir için değil, tüm Afrika için belirleyici olacak. Biz Mağripliler, Fransız sömürgeciliğine nihai darbeyi indirmeye kararlıyız. Cezayir’in kurtuluşu sadece Fransız sömürge imparatorluğunu zayıflatmakla kalmayacak, bu imparatorluğun hayatta kalmasını da imkânsız kılacaktır.

De Gaulle'cü Yanılsamalar

El Moudjahid, sayı 28, 22 Ağustos 1958²⁸

Dört yıl önce ALN'nin ilk başarılarıyla uyanan Fransız kamuoyunun bir kısmı, hükümetlerinin sömürge siyaseti karşısında endişe duymaya, kesin kabul edilen kimi fikirleri gözden geçirmeye, Cezayir'i Fransa'nın ayrılmaz bir parçası olarak gören miın saçma ve yanıltıcı niteliğinin farkına varmaya başladı. Bu uyanış, Ocak 1956 seçimlerinin arifesinde Cezayir gerçekliğinin kesin olarak bilincine varılmasıyla ve bağımsız bir Cezayir'in tanınmasına yolaçacak siyasi değişimle ifade buluyor gibiydi.

Fransız kamuoyundaki sömürgecilik karşıtı hareket ne yeterince güçlüydü ne de tam olarak kendinin bilincindeydi. SFIO'yu (İşçi Enternasyonalı Fransa Seksiyonu) iktidara getirmeyi başardıysa da, Fransa'nın atadığı sözde sosyalist önderlerin ölümcül darbelerine direnemedi, hat-ta hayatta bile kalamadı. Ağustos 1958'de Fransâda sömürgecilik karşıtı hareketin bilançosunu çıkarabilseydik, kamuoyunun ezici çoğunluğ-u-nun temel tutumları üzerinde artık önemli bir etkiye sahip olmadığını çabucak fark ederdik.

De Gaulle'cülük Mollet'nin yarım bıraktığı işi tamamlamaya geldi. Sosyal demokrasinin bataklığına saplanan sömürgecilik karşıtı bilinç kendini tamamen inkâr edecek kadar bulandı. Bu bilinç günümüzde yozlaşmış aşırı ulusalcılığın bulanık sularından beslenmekte ve emper-yal ihtişamın gerici fikirlerine kulak vermekte hiç tereddüt etmiyor. 13

28 I, s. 554 ve sonrası (JF). Bu makale, ağır bir yükün altında ezilen De Gaulle'ü temsil eden bir çizimle yayımlanmıştır. De Gaulle'le Marianne arasında şu konuşma geçiyor: "Marianne: 'Ee, General, bu ikinci seyahat ne için?' De Gaulle: 'Yapacak bir şey yok! Onlara, 'Açsınız... İşte, ekmek!' dedim. Onlar da bana 'Bağımsızlık, bağımsızlık, bağımsızlık' diye karşılık verdiler...' (Oran vilayeti iç bülteninde yeniden yer verilen karikatür).

Mayıs darbesini protesto etmek için Paris'teki Nation Meydanı'nda gerçekleştirilen cumhuriyetçi gösteriler esnasında akademisyenlerin, üzerinde "Yaşasın direnen Lacoste!" yazan bir pankart açtıklarını gördük. Fransız solunun kendini indirgediği bu yatıştırıcı sömürgecilik karşıtı tutum bundan daha iyi açıklanamazdı.

Ortada olmayan Fransız kamuoyu

De Gaulle'ün iktidara gelişinden bu yana Cezayir Savaşı'nı unutturmaya, sonuçlarını en aza indirmek için bu savaşı güncellikten koparmaya, kamuoyunu duyarsızlaştırmaya yönelik yoğun bir propaganda girişimine tanık oluyoruz. Askeri duyurulara, genel duruma ilişkin haberlere giderek daha az rastlanıyor. Meclisin devre dışı bırakılması ve mecliste hiçbir açık tartışmanın olmaması, Fransız kamuoyunu hem Cezayir olayları hem de hükümetin siyasi niyetleri hakkında mutlak bir cehalet içinde bırakıyor.

Koşullar da bu durumun oluşmasına zemin hazırladı. Fransız siyaset sahnesi esasen içerideki kurumsal sorunlarla meşguldür. Cezayir, yerini, de Gaulle taraftarlarıyla Cumhuriyetçi ruha sadık kalanlar arasındaki tartışmalara ve mücadelelere bırakmıştır. Bu sorunların temel kaynağını oluşturan savaşı unutan kamuoyu tüm dikkatini rejim krizi ve de Gaulle olgusuna sabitlemiştir. De Gaulle ve etrafındaki aşırılıkçı sömürgeci grup, Cezayir'de keyiflerince davranabilmek için, olayların mantığına tabi olan ama aynı zamanda da istenen ve teşvik edilen bu saptırmadan yararlandı.

De Gaulle'ün tarzı

De Gaulle en inatçı ve en hayvani sömürgeci tepkilerin tiksindirici aracına dönüşmüştür. Ölesiye güç duruma düşmüş, nefes nefese kalmış, hızlı ve kesin bir geri çekilmeye mahkûm edilmiş bir sömürgeciliği daha gizemli kılarak üslup, moral takviyesi ve ideolojik bir yenilenme sağlamaktadır. Korkunç bir benmerkezciliğe kapılmış, güven dolu bir paternalizmle dolup taşan de Gaulle, nesnel gerçeklikleri açığa vuran sorunları reddetmektedir.

Fikirlerinden ödün vermeyi reddederek, kendi kendisiyle konuşarak ve yalnızlığı içinde tek taraflı ve saçma çözümler üreterek en aşılmaz

engelleri aşacağını ve en baş eğmez zorlukları ortadan kaldıracağını iddia etmektedir. Cezayir sorunu Fransa ile Cezayir halkı arasındaki çatışmanın ifadesi olmaktan çıkıyor. Bu sorun Fransa'nın tecessümü de Gaulle'ün kendi çabalarıyla üstesinden gelebileceği, Fransa temelli bir anlaşmazlık olmayı sürdürüyor. İyice şiddetlenen savaş, Cezayirlilerin her gün uğruna öldükleri devrim, gerçek bir kapsamdan ve anlamdan yoksun aksiliklere indirgeniyor; bu aksilikler sisteme dair eksikliklerden kaynaklansa da, şimdiye dek birçok sorunun üstesinden gelmiş olan ebedi Fransa bunların da üstesinden gelecektir.

Sanki Cezayir halkı sömürge rejimini yok etmek için eline silah almamış gibi, sanki ulusal kurtuluş savaşı hiçbir nesnel veriye dayanmayan bir isyanmış gibi, sanki Fransa tahakkümünü sürdürmek için bütün insani, maddi ve manevi kaynaklarını seferber etmemiş gibi, sanki dünya kamuoyu dört yıldır Kuzey Afrika'da yaşanan ve uluslararası barışı bozma tehlikesi taşıyan ciddi olaylardan bihabermiş gibi davranmaya devam ediyor de Gaulle.

Çelişkilerinden kurtulmayı, belirgin bir tutum sergilemeyi, artan sorunları kucaklamayı başaramayan Fransız sömürge sisteminin düştüğü bu çaresizliğin en çığ ifadesi gerçekleri inkâr etmeye yönelik bu coşkudur.

Entegrasyon siyaseti örneği

De Gaulle'cülüğe yakın bazı liberal çevreler, de Gaulle'ün Cezayir siyasetini henüz belirlemediği fikrini doğrulamak adına büyük çaba sarf ediyorlar. Menfaatleri dolayısıyla Cezayir üzerine nutuklarında "aşırılıkçılar"ın taleplerine boyun eğmek ve bir kısım arzularını iyice körüklemek zorunda kalmışsa da, entegrasyon kelimesini telaffuz etmedi diyorlar bize.

Gerçekler bu tarafı bakış açısının hakkından gelmektedir. De Gaulle'ün tasarıları konusunda hiçbir belirsizlik yoktur. De Gaulle entegrasyonu seçmiş ve hiç beklemeden uygulamaya koymuştur. Forumların blöfünü sürdürerek, sömürgeci propagandanın ihtiyaçlarına uygun olarak şaşırtıcı birkaç kararnameyle özellikle tek bir seçim bölgesi belirlemiş ve Müslüman kadınlara oy hakkı vermiştir.

Yine "aşırılıkçılar"ın arzularına yanıt vermek adına, Alger'deki küçük Beyazları rahatlatarak etkileyebilecek bir dizi küçük önlem aldı. Örne-

ğin, sıradan bir posta pulunun kabul edilmesine, SAONIC'in (Ulusal Hububat Ofisi Cezayir Seksiyonu) ortadan kaldırılmasına ve *Cezayir Resmi Gazetesi*'nin kapatılıp yerine hükümetin genel delegasyon bülteninin konmasına karar verildi. Cezayir Bankası'nın da kapatılması beklenirken, de Gaulle, Cezayir topraklarında Fransız parasını dolaşıma sokmaya zaten karar vermişti.

Entegrasyon edimine dönüşmeyi hedefleyen bu grotesk önlemler, dahil oldukları siyaseti acımasızca mahkûm etmektedir. Fransız Cezayiri ilkesini çıkış noktası kabul eden bu siyaseti de Gaulle sonuna kadar sürdürme iddiasındadır. Bu nedenle, referandum onun için temel bir kaygı oluşturur.

Referandum yanılısamları

Yeni Anayasa projesi başkana abartılı ayrıcalıklar veren bir başkanlık rejimi öngörüyor. Sömürgecilik düzleminde esasen muhafazakâr kalan bu proje bildik yollardan bir adım dahi uzaklaşmıyor. Denizaşırı toprakların elindeki tek seçenek ya bir *departman* (!) olmak ya da yetki alanı dış politikadan yükseköğrenime, savunmaya, ekonomiye kadar uzanan bir federasyonun parçası olmaktır (Başlık XI, madde 68 ve 69). Bu düzenlemeler şu anki "denizaşırı topraklar"ı, yani Kara Afrika ve Madagaskar'ı tatmin etmek için yapılmadı. Hemen bugün bağımsızlık talep eden bu ülkeler herhangi bir federasyon çerçevesindeki mesnetsiz bir özerklikten hoşnut olamazlar.

Cezayir'e gelince, de Gaulle burayı özel bir amaç için kullanmak istiyordu. Bu amacı artık biliyoruz. Ona göre, Cezayir bir Fransız *departman*dır.

Afrikalı liderler yeni projenin maddelerini çözümledikten sonra referandumu boykot etme niyetlerini ifade etmişlerse de, çerçevesini Fransa'nın belirlediği herhangi bir seçim operasyonuna temelde karşı çıkan FLN, Cezayir'in referanduma katılımının de Gaulle tarafından duyurulmasından itibaren boykot sloganları attı.

Fransız hükümeti Cezayir'deki referanduma büyük önem atfediyor. Çünkü Fransız hükümeti açısından bu üstün gelinmesi gereken yeni bir psikolojik "operasyon"dur. "Kardeşlik" operasyonu mantıksal ta-

mamlayıcısı olan “referandum” operasyonuna kaçınılmaz olarak çağrı yapar. Eğer “kardeşlik” operasyonu, Müslüman veya Avrupa kökenli tüm “Fransızlar”ın eşitliğine ve uzlaşmasına odaklanmışsa, aynı topluluk içinde “referandum” operasyonu da yeni Anayasa vesilesiyle bir kez daha Cezayir’in daima Fransa’ya ait olduğunu teyit etmeye yönelikti.

“Referandum” Cezayir’deki sömürgeci güçlerin savaş çılgılığı haline geldi. Geçtiğimiz 7 Temmuz’da General Salan bir basın toplantısı esnasında şöyle haykırıyordu: “Referandum savaşını şimdi kazanmalıyız; ordunun bu alanda temel bir rolü vardır. Referanduma mümkün mertebe çok sayıda vatandaşın katılmasını sağlamak için her türlü çaba gösterilmelidir.” 1 Ağustos’ta Cezayir makamları listelerin kapandığını açıkladı, kentin sömürgeci gazeteleri de ertesi gün bunu şöyle duyurdu: “Referandum savaşı başladı.”

Fransa’da olduğu gibi bir gün yerine üç gün sürecek halk oylamasının nasıl yapılacağı listelerin oluşturulma şeklinde zaten belirtilmişti. Seçim kütükleri tüm kentlerde gerçekleştirilen polis sayımına göre, yani şantaj ve korkuyla veyahut ilgili tarafların haberi olmadan edinilen bilgilerle hazırlanmıştı.

Cezayir’i Fransa’nın ayrılmaz bir parçası haline getiren zımnî bir temel hükmü, bir seçim demokrasisi parodisi aracılığıyla gösterişli bir şekilde onaylatmaya yönelik referandum, de Gaulle tarafından belirleyici bir argüman olarak ilan edilecektir. Fransa, Cezayir’de artık siyasi sorun kalmadığını ve eğer böyle bir sorun vardırıysa da artık nihai çözümünü bulduğunu ileri sürmek için bu referandumdan yararlanma fırsatını kaçırmayacaktır.

Fakat kurmacaya ve efsanelere dayanan bu siyaset biçimi uluslararası düzeyde yanılsama yaratmak için fazlasıyla kullanıldı. Halen devam eden ve sadece Cezayir’in bağımsızlığıyla son bulacak olan savaş bu siyaseti kalıcı olarak çürütecektir. De Gaulle bile şunu kabul etmelidir: Sesini duymak isteyenlere Cezayir sorununun çözüldüğünü, Cezayir halkının Fransa’yı seçtiğini haykırdığı anda, ülkesinden askeri açıdan daha fazla çaba göstermesini istemek zorundadır. Hizmet süresini erlerde yirmi yedi aya, subaylardaysa otuz aya çıkardığını biliyoruz. General Salan’ın talep ettiği yüz bin kişiye ek olarak, Tunus ve Fas’tan geri çekilen birlikleri ve geri çağrılmasına karar verilen bin subayı da hesaba katmak gerekiyor.

De Gaulle dönemi Fransası

De Gaulle'ün siyasetinin en büyük zaafı temeldeki gerçekdışılığında yatıyor. De Gaulle Cezayir'de hiçbir yenilik yapmıyor, aşırılıkçıların peşinden gitmekle yetiniyor. Ancak bütün bir siyaseti bir grubun çılgın talepleri üzerine inşa etmeyi istemek, her türlü bilinç berraklığını reddederek sorumsuzluğun ve umutsuzluğun yoluna girmek demektir.

De Gaulle dönemi Fransası, tüm görünümüne rağmen, içler acısı bir şekilde çıkmazda ayak direyen bir Fransa'dır. Sadece bir mucize onu kurtarabilir; bu mucize kavramının batıl inançlara ve gericiliğe çaresizce batmış olan, can çekişen bir sömürgecilik klişesi haline gelmesi sebepsiz değildir. Amansız bir öfkenin esiri olan sömürgeci canavar, yıkım ve suç yolunda yürümeye inatla devam ediyor.

FLN'nin görevi Kuzey Afrika'yı bu beladan kurtarmaktır; Mağrip'in kardeş halklarının ve onların hükümetlerinin, -18 Haziran insanı üniformasını giyse bile- sömürgeci canavarı mümkün olduğunca hızlı bir biçimde etkisiz hale getirmek için bu tarihsel göreve faal olarak katılmaları zorunludur.

Bir Halkın Çektikleri

El Moudjahid, sayı 31, 1 Kasım 1958²⁹

Fransız sömürgeciliğinin, savaşın başından beri Cezayir'de kabaran suç dosyasını anlayabilmek ve bu konuda değerlendirmelerde bulunabilmek için sömürgecilik felsefesini göz önünde bulundurmak gerekir. Sömürgeci bakış açısına göre, işgal edilen topraklar üzerinde her zaman için asgari düzeyde bir korku varolmalıdır. Polisler, ırkçı ve rüşvetçi yöneticiler, sahtekârlıkları ve sapkın arzularıyla iğrendiren sömürgeciler, sömürgeleştirilen ülke üzerinde öyle sıkı bir ağ dokurlar ki, bu ağın içine hap-solan yerli halk kendini kelimenin tam anlamıyla devinimsiz hisseder.

Ancak bu korkuya, bitmek tükenmek bilmez bu gözdağına rağmen, özgürlük hareketlerinin yer yer patlak verdiği görülür. Sömürgeci güçler kitlesel olarak harekete geçer ve sömürgeleştirilen halka, üzerlerinde kalıcı izler bırakılması hedeflenen darbeler indirirler. Setif'teki kırk beş bin ölü, Madagaskar'daki doksan bin ölü, uygulanan yöntemin kasıtlı olarak sarsıcı olması amaçlanan niteliğine kanıttır. Genelde böyle katliamlar ezilen halkın kurtuluş mücadelesini bir süreliğine sekteye uğratar.

Devrim karşısında

1950'den beri ve özellikle de Çinhindi Savaşı'ndan bu yana sömürge ülkelerde yeni bir strateji geliştirildi. Bugün kurtuluş mücadelesine giren insanlar sömürgeciliğin birkaç haftada geri çekilmeyeceğini biliyorlar. Mücadelenin liderleri, indirilen en sert darbelerin hedefine ulaşabilmesi için zaman içinde gelişmesi gerektiğini biliyorlar.

Ani baskınlar ve isyanlar yerini siyasi ve askeri ikili bir perspektif içindeki uzun vadeli bir mücadele politikasına bıraktı. Öfke hareketi, bağımsızlık arzusuna dönüştü, anarşik ayaklanmalar da devrimci savaşa evrildi.

²⁹ II, s. 38 ve devamı (JF; RM).

Kurtuluş savaşlarının tarihsel evriminin dayattığı böyle bir değişimin, sömürgeleştirilenin bilinci ve sömürgeci güçlerin davranışları üzerinde doğrudan sonuçları olmalı. Bugün bir kurtuluş savaşına katılan sömürgeleştirilmiş bir halk uzun sürecini bildiği bir mücadeleye girer. Bu yüzden, ister siyasi anlamda isterse de askeri anlamda olsun, hızla çözüme ulaşma arzusundan sürekli uzak durur. Rakibi ezmekten ziyade gündelik hayatını imkânsızlaştırmayı amaçlayan çok cepheli bu mücadele biçimine gerilla taktiği kesinlikle uygundur. Gerilla, sömürgeci sistemde bir çatlak açar ve bu çatlağı sürekli besler. Bu süreklilik ve sömürgeciliğin bir barış çağı ummasındaki bu imkânsızlık işgalcilerin saflarına umutsuzluk ve yorgunluk getirir.

Kitlesel gözdağı

Sömürgeleştirilen sabırsızlığına söz geçirmeyi ve acil özgürlük susuzluğuna, zamana ihtiyaç duyulacağı fikrini dayatmayı başarır, sömürgeci, yoruluncaya dek, ardı arkası kesilmeyen katliamlarla tepki gösterecektir. Sömürgeci tarihsel, siyasi ve psikolojik yeni etkenleri analiz etmediğinden, isyan karşıtı tutumların klasik çemberinin dışına çıkamaz.

Sömürgecilerin öfke hareketi, Kasım 1954'ten Soustelle'in Cezayir'den ayrılışına kadar aylarca sürecektir. Bu on dört ay boyunca Fransız güçleri doğrudan ve kitlesel yıldırma politikası uygulayacaktır: şiddetli savaş yanlısı açıklamalar, Rivet, Foun-Toub, Konstantin gibi emsal oluşturma iddiasındaki çarpıcı katliamlar. Bu yöntemlerle, Fransız sömürgeciliği, ülkenin geri kalanını ayırım gözetmeksizin terörize ederek “asi çekirdeği” tecrit etme niyetindedir.

Bu kitlesel katliamlara rağmen, kurtuluş hareketinin ve gerilla operasyonlarının sürekliliği sömürgeci rejimin savunucularını endişelendirecektir. Cezayir halkının mücadelesi kendi yapısı ve dinamizmi içinde kimlik kazanmaya başlar. Böylece, devrim de siyasi, diplomatik ve askeri oluşumlarıyla birlikte fark edilir. Rakip, sakinleşmek için, yabancı bölgelerin liderlerini çağırır, aynı zamanda mücadele yöntemleri üzerine yeniden düşünür.

Başta Cezayirli polislere verilen hareketi baskılama görevi bu dönemden itibaren ordunun uzmanlaşmış teşkilatlarına ve genel istihbara-

ta devredilir. Guy Mollet hükümeti Mısır Cumhurbaşkanı Nasır karşıtı kampanyasına başlar ve Mısır'ın Cezayir'e müdahalesine dair emarelerin peşine düşer.

İşkenceler ve “uzman servisler”

Artık bireysel işkencelerin ve uzmanlaşmış sorguların dönemidir. Ayrıca, kentlerin dışında açığa çıkan kolektif baskıların başlangıcıdır. Sömürgeci güçler ALN'nin her eyleminde bir miktar Cezayirli sivile ateş açmayı alışkanlık haline getirirler. Buradaki amaç, halkın, maruz kaldığı baskıyla ALN'nin faal varlığını ilişkilendirmesini sağlamaktır. Kolektif sorumluluk öncelikle savaşçılardaki sorumluluğun, suçluluğun ve ketlenmenin sınırlandırılması, bükünlük ve suçlanmaktan kurtulma, böylece topluluk içindeki gerçek sorumluları saptama arzusudur. Bu aşamada düşman güçlerin hedefleri bunlardır. 1956 yılı boyunca sömürgeci güçler hedefledikleri yönde hareket etmeyi sürdürdüler: ülkeyi terörize etmek ve Ulusal Kurtuluş Cephesi'ni tecrit etmek.

Kolektif baskı ve “yasal” suçlar

Bu süreçte, ölüm cezasına çarptırılmış vatanseverlerin infazları da başladı. Konstantin, Oran veya Alger'de her gün iki veya üç Cezayirli savaşçı sömürgeciler tarafından giyotine gönderildi. Savaşçıları ölüme mahkûm etme ve bu cezanın infaz kararı sadece Fransızların savaş yasalarını hiçe saydığı anlamına gelmez. Bu karar, tam tersine, onurlu vatansevere katı olarak darbe indirme iradesini ortaya koymaktadır. Onun savaşçı niteliğini tartışma konusu eden, onu adli bir mahkeme önüne çıkartıp bayağı bir katil gibi giyotine gönderen düşman, davayı görmezden gelmek, mücadeleyi değersizleştirmek ve askerleri aşağılamak istemektedir.

Bölgeler ve Massu taktiği

Temmuz 1956 gelip çatığında Fransız güçlerinin bilançosu açıkça olumsuzdur. Dört bir yandan darbe alan ve oyunu kaybettiğini hisseden Lacoste, Cezayir'in ırkçı yerleşimcilerinin arkasında açıkça birleştiği orduya yetkilerini emanet eder. Durumun kötüye gittiğinin farkında olan, FLN'nin etkisinin kapsamını ve derinliğini bilen subaylar yaklaşmakta

olan felaket karşısında gösterişli bir tepki vermeye karar verirler. İlk yıl-ların “her Müslüman şüphelidir” resmî talimatının yerini “her Müslü-man asidir” resmî talimatı alır.

Sistemi tamamlayan Lacoste “yüzey savunması” için yaklaşık seksen bin Cezayirli sömürgeciyi silahlandırır. Bunlar, devrimci hareket karşı-sında korkuya kapılmış, doğuştan ırkçı ve temelde ahlaksız erkeklerden oluşan bölgesel birimlerdir; başlangıçta baskıya soykırım benzeri bir nitelik verirler. Temmuz-Ağustos 1956’dan itibaren bu adamlar köyleri basmak, onlarca Cezayirliyi önlem adı altında öldürmek, Cezayirli kü-çük kızlara, kadınlara sadistçe tecavüz etmek, insanların mallarını yağ-malamak gibi alışkanlıklar edinirler. Sivil yetkililerin edilgenliğinden cesaret alan bu adamlar Fransız subaylarını da teşvik ederler. General Massu bu yöntemin etkinliğini takdir eder ve bu hareketi eyleminin tem-el silahı haline getirir.

Sorgulanan Cezayir

Meşhur Cezayir Savaşı kasıtlı cinayetlerin işlendiği bu dönemde gerçek-leşti. Sokaklarda ve şantiyelerde tutuklanan Cezayirli kamyonlarla sorgu merkezlerine götürüldüler ve alçakça “sorgulandılar”. Sekiz ayı aşkın süredir, Fransız sömürgeci, sol elinde bir hortum, sağ elinde de elektrik vermekte kullanılan bir manyetoyla Cezayir’i “sorguladı”. Yasak bölgeler ilan edildi, tüm bölgeler açığa terk edildi. Hudut boylarında yaşayan binlerce sivil Cezayirli ateş ve barut selinden kaçıp Tunus’a, Fas’a iltica ettiler.

O dönemde saldırıya uğrayan ve öldürülen yalnızca insanlık değil, bitki örtüsü ve hayvanlar alemiyle birlikte toptan bir ülkedir; işkence gö-ren ve hedef alınan, dağları ve ormanlarıyla birlikte fiziki bir ülkedir. Bu evrenin genişliği uluslararası kamuoyunun kayıtsız kalamayacağı ölçü-dedir. Bu siyaseti mahkûm eden sesler her yandan yükseliyor; düşman saflarına da tiksinti ve korku yerleşmiş durumda. Giderek daha sarsıcı dosyalar ortaya çıkıyor; Fransa meclis başkanı, omurgasız ve doğal olarak etkisiz bir himaye komisyonu saptamak zorunda kaldı. Bu dönemin bi-lañçosu Cezayir halkı için kelimenin tam anlamıyla gaddarcaydı: on bin-lerce ölü, yerinden edilmiş yüz binler, tamamen tahrip edilmiş bölgeler.

Bu dönemin sonunda Lacoste Cezayir Savaşı’nın sonunun yaklaşmak-

ta olduğunu ilan etmeye hakkı olduğuna bile inanabiliyordu. Katliamların zincirinden boşanmasının her şeyden önce devrimci hareketin ezilmesini hedeflediği bu kolektif cinayet kampanyasından güç alan Fransız siviller ve askerler aslında ulusal güçlerin çöküşünün alameti farikasıdır.

Geriye dönüp bakıldığında, Mollet hükümetinin düşmesinin, kısa ömürlü Bourges-Maunoury, Gaillard ve Pfimlin hükümetlerinin ortaya çıkmasının ve şimdi de Gaulle'cü belirsizliklerin asıl varlık nedenlerini bu beklenen, ilan edilen ve ebediyen ertelenen yenilgiden aldıkları söylenebilir.

Yasadışı Fransız sömürgeciliği

Savaşın bu dört yılı boyunca Cezayir'deki Fransız sömürgeciliği kendisini telafi edilemeyecek şekilde kanun dışına atmıştır. Ne kadar korkunç olsa da, hiçbir edim geri çekilmesine neden olamamıştır. Hiçbir alçaklık onu korkutmamıştır. Başarıya ulaşabilmek adına insanın aklını, bedenini, ruhunu aşağılamayı gerektiren bir girişime sapkınca kalkışmıştır. Yabancı gözlemciler "Cezayir'deki Fransız sömürgeciliği Batılı insanın en büyük utanıcıdır," diye aylarca tekrarlamışlardır.

Cezayir halkının kurtuluş hareketinin gücünü kırma yönündeki bu girişimlerin ardından savaş suçluları, hapisane ve kamplarda tutulan yüz elli bin Cezayirli, yaklaşık yarım milyon mülteci ve altı yüz bin ölü bulurlar karşılarında. Bununla orantılı olarak, Fransız sömürgeci barbarlığının Cezayir halkını maruz bıraktığı sefalet ve acılar, yoğunluk ve boyut bakımından İkinci Dünya Savaşı'nda büyük yıkıma uğramış ülkeleri bile aşmaktadır.

Mücadele ise devam ediyor.

Savaş suçları devam ediyor

Şimdilerde Fransız hükümeti ulusal topraklar genelinde kapsamlı operasyon talimatları veriyor. Oran'da ondan fazla Fransız general, gözlemcilerin görüşüne göre beklenmedik boyutlara ulaşan bir savaşı yönetiyor. Uluslararası kamuoyunda, de Gaulle'ün bir barış siyaseti başlatacağını varsayanlar bugün şu gerçeklerle yüzleşiyorlar: silahlı operasyonların yoğunlaşması, baskı ve işkence yöntemlerinin keskinleşmesi, tedbiri tu-

tuklulukların yaygınlaşması. General de Gaulle seleflerinin kör ve etkisiz siyasetini devralmış ve dört yıldır Cezayir'i yasa boğan kanlı çetelere her türlü eylem özgürlüğünü vermiş görünüyor.

Lyon'daki Prado rahiplerinin son skandalı, General de Gaulle'ün işkence döneminin kapandığına dair verdiği teminattan bu yana coşkulu ve kendinden emin kamuoyunu uyandırdı. Lyon Başpiskoposu ve Piskoposluk Yargıci Kardinal Gerlier son açıklamalarında Fransız polisinin cezai yaptırım gerektiren davranışları konusunda sert suçlamalarda bulunmaktadır:

Özellikle, Müslüman sanıklara yalan olduğu kolaylıkla fark edilebilecek ifadeler imzalatıldığı söyleniyor. Bunu başarmak için, şiddet kullanmaktan ve insan onurunu zedeleyen davranışlardan geri kalınmıştır. Haberdar olduğum acı verici ve rahatsız edici ayrıntıları paylaşmak bana düşmez. Ciddi bir soruşturma bunları gün yüzüne çıkarabilir. Bu uygulamalara maruz kalanların maddi ve manevi olarak ciddi bir yıkıma uğratıldığını iddia etme hakkına sahip olduğuma inanıyorum.

Böylece, dizginlerinden boşanmış ve kaygı içindeki sömürgeciliğin geri çekiliyor gibi görüldüğü muğlak bir dönemin ardından, işte, Fransa'nın askeri güçleri yeniden saldırıya geçerek baskıyı ve işkenceleri bir kere daha canlandırmaktadırlar.

Egemenliğini yeniden ele geçirmeye yönelmiş ve kuvvetlenmiş Cezayir halkı yolun hâlâ uzun ve zor olduğunu biliyor, çünkü düşman son derece amansız. Fakat Cezayir halkı, barışın ve zaferin şafağının er geç sökeceğini de biliyor.

Antiemperyalist Hareketin Gelişimi ve Pasifikasyon Politikasının Oyalamaları

El Moudjahid, sayı 34, 24 Aralık 1958³⁰

Demokratik ulusal devrimin başlangıç tarihi olan 1 Kasım 1954'ten bu yana Afrika ve Asya'nın çehresi, Avrupa'nın emperyalist devletlerinin bir asırlık hegemonya ve tahakkümüyle şekillenen dünyanın eski dengesini baş döndürücü bir hızla tersyüz eden çok derin ve görkemli değişimler geçirmeye devam etti.

Yeni bir dünya

Dört yıllık zaman zarfında, bazıları diğerlerinden daha önemli olan ama hepsi de dünya çapındaki antiemperyalist devrimin müthiş ilerleyişini bugüne dek bilinmeyen bir netlik ve canlılıkta yansıtan pek çok olay gerçekleşti.

Asya'da Endonezya gibi yeni bağımsız genç devletlerin yeniden keşfettikleri bağımsızlıklarının temellerini sağlamlaştırdığını ve yenilgiye katlanamayan emperyalizmin tehditlerine zaferle direndiğini gördük. 1954 yılında beşinci yılına giren Çin Halk Cumhuriyeti, o tarihten bu yana, herkesçe bilinen devasa adımlar attı. Halk komünlerinin ve "ileriye doğru büyük sıçrama"nın Çin'i, eşitsiz antlaşmalara ve yabancı sömürü rejimine tabi eski az gelişmiş ulusun yerine geçti.

Ortadoğu'da Arap halkı da özgürlüğünde önemli bir evreye erişti. Emperyalizmin himayesi altında iyi kötü hayatta kalan feodal dünya

30 II, s. 105 ve devamı (JF). Makale, Pekin Havaalanı'nda FLN adına Benyoucef Benkhedda'nın Çin basını ve diplomatları önünde demeç verirken çekilen bir fotoğrafıyla ve Afrikalı delegelerin uluslararası bir konferansta çekilmiş bir diğer fotoğrafıyla birlikte yer almaktadır: "Afrika birliğinin ve gücünün farkına varırken."

kesin olarak çöktü. Mısır yabancı işgalinin kalıntılarını süpürüyor ve Süveyş Kanalı'nı kurtarıyor. Ekonomik ve toplumsal hayat yeni bir ivme kazanıyor. Her yerde şantiyeler kuruluyor, fabrikalar ve özellikle metalürji fabrikaları ortaya çıkıyor, işsizlik geriliyor, işsizlikle birlikte sefalet, rüşvet azalıyor, okur yazarlık artıyor, geniş kitleler içinde eğitim gelişip kültür ilerlerken toplumsal bilinç de yükseliyor. Feodal ve yarı sömürge Irak, geçmişin zincirlerini kırıyor. Baskının ağırlığı altında olgunlaşan Irak halkı, ilerleme isteğini, özgürlüğe ve bağımsızlığa olan eğilimini geçtiğimiz 14 Temmuz'daki tarihsel devrimde belirtmiş oldu.

Giderek daha fazla sayıda Arap ülkesi emperyalist devletlerin izinde ilerlemekten kurtuluyor. Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni inşa etmek için Mısır'la birleşen Suriye'yi ve Doğu'da dönemin temsilcisi olan General Glubb Paşa'nın halkın baskısıyla Amman'ı terk ettiğini gördük. Dört yıl önceki Asya ve Ortadoğu bugün artık aynı değil. Bu süreçte onlarca yıllık gecikmeyi telafi ettiler. Onların evrimi, dünyanın büyük bölümünde cereyan etmekte olan ve insanlığın yeniden doğuşuna, keza sonsuz ilerlemesine büyük ölçüde katkıda bulunan olağanüstü yenilenmeyi açıkça göstermektedir.

Afrika ortaya çıkıyor

Dünyanın hem en çok zarar görmüş hem de en genç kıtası olan Afrika'nın bütününde de aynı gerçek kendini dayatmaktadır. Acı verici ve kahramanca bir çaba içindeki Afrika halkları ayağa kalkmaktadır ve geçmişteki mağrur kişiliklerini ne pahasına olursa olsun yeniden elde etmeye, kılınan onurlarına sahip çıkmaya, özgür halk statüsünü söke söke almaya, köleliğin ve bağımlılığın iğrenç sayfasını sonsuza kadar kapatmaya kararlıdır.

Kasım 1954'ten beri Sahra'nın güneyinde de kuzeyinde de yeni bağımsızlık ilanları birbirini takip etti: Cezayir'le birlikte Mağrip Federasyonu'nu kurması gereken Fas'la Tunus'un bağımsızlıkları; Gana'nın ve son olarak Gine'nin bağımsızlığı – ki bunlar da güçlerini artırıp etkilerini çoğaltacak federal bir birlik çerçevesinde kaderlerini birleştirmeye karar vermişlerdir.

Kırk milyonluk nüfusuyla Orta Afrika'nın büyük devleti Nijerya 1960 yılında tamamen bağımsız olacaktır. Aynı tarihte bağımsızlığı

öngörülen Sierra Leone, Kamerun gibi başka bölgelerin durumu da aynıdır. Britanyalılar ile Belçikalıların zalim rejiminden mustarip olan Kenya ile uzak ve zengin Kongo bile özgürlüğün ve ulusal egemenliğin heyecan verici manzarasının önlerinde açıldığını görmektedir. Afrikalı büyük önder Jomo Kenyatta'nın pek yakında özgür kalacağı üzerine dedikodular şimdiden dolaşüyor ortalıkta.

Fransız tahakkümü de geri çekiliyor. İsteklerinden ödün vermek zorunda kalan bu tahakküm, liberalleşmek, gevşemek, iyi veya kötü niyetle, ciddi tavizler vermek zorunda kalıyor. Fransa'nın denizaşırı topraklarındaki bölgesel meclisler birbiri ardına yasama organlarına dönüşmekte, Madagaskar'da, Senegal'de, Moritanya'da veya Çad'da "devletler" ortaya çıkmaktadır. "Topluluğun" deli gömleğine sıkışıp kalan bu "devletler" kendilerini kuşatan bağları er geç -Fransa'daki Afrika uzmanlarının sandığından kesinlikle çok daha erken- parçalayacaklardır. Emperyalizmin kuklaları tarafından yönetilen silahsız ve felçli bu devletler, kendi gerçek topluluklarıyla, bugün doğmakta olan büyük Afrika topluluğuyla бүтүнleşecek özgür devletler haline geleceklerdir.

Bandung Akra ekseni

Asyalı ve Afrikalı kitlelerin uyanışı kuru gürültüden ibaret değildir. Bu uyanışın etkileri sömürgecilerin gözardı edemeyeceği somut gerçekliklerde ifade buluyor. Nisan 1955'te Bandung'tan yola çıkan hareket dur durak bilmiyor. Bu hareketin güçlü dalgaları en köklü emperyalist kaleleri birbiri ardına süpürüyor.

Cezayir'e destek amacıyla düzenlenmiş olanlar gibi, dayanışma "günleri"nin ve "haftaları"nın çoğalması, Taşkent'te gerçekleştirilen kültürel kongreleri veya Kahire'de gerçekleştirilen ekonomi kongrelerini örnek alan çalışmalar, Afrika-Asya fikrinin canlılığına ve antiemperyalist hareketin atılımına kanıt oluşturunuyor.

1949 yılında, Çin'in kurtuluşunun hemen ardından, Mao Zedung, tüm ulusal örgütlerin danışma konferansında şunu ısrarla vurguladı: "Günümüzde dünya nüfusunun dörtte birinin ayağa kalktığını ileri sürebiliriz." Nkrumah iki yüz milyon Afikalının temsilcileri önünde daha birkaç gün önce şunu söylüyordu: "Afrika, bizler hâlâ hayattayken öz-

gürlüğüne kavuşacaktır, çünkü 20. yüzyılın bu yarısı Afrika'nın yüzyılıdır; bu on yıl Afrika'nın bağımsızlığının on yılıdır.”

Böylece, ulusal kurtuluş mücadelesi çağımızın önde gelen hareketlerinden biri olarak kendini gösteriyor. Emperyalist yayılmacılık geçen yüzyıl nasıl şekillendirdiyse, ulusal kurtuluş hareketleri de günümüz tarihine yön vermektedir.

Cezayir Devrimi'ne zaman var

Bizler, Cezayir halkının mücadelesinin kaçınılmaz şekilde muzaffer olacağını söylerken, tarihin akışını mekanik ve başına buyruk bir şekilde yöneten esrareniz bir yazgı olduğunu ima etmek istemiyoruz. Biz yalnızca devrimimizi tarihi bağlamına yerleştirmek ve mücadelemiz ile, yukarda belirttiğimiz üzere, dört yıldır sürekli zafer kazanan farklı kurtuluş hareketleri arasındaki derin karmaşayı ve karmaşık bağlantıları vurgulamak istiyoruz.

Cezayir direnişi, antiemperyalist devrimin bulaşıcı ateşiyle durmaksızın şiddetlendiğinden, sönmeyen bir ocaktır. Fransa'nın mücadelemizi engellemek adına gösterdiği ölçsüz çaba bu nedenle trajik bir saçmalık veçhesiyle kendini gösterir. Tarihin yükselen dalgasını önlemek için bir ülkeyi zırhlı araçlar, tanklar ve askerlerle kaplamak yeterli değildir. Gerçeği küçümseyerek Cezayir Devrimi ölçütünde bir kurtuluş hareketiyle cepheden savaşmayı istemek, aptalca ve nafil çabalarla tükenmeye mahkûm olan Sisypheos'un kederli rolünü oynamaya indirgenmektir.

Bu son yıllarda, bir hikmet yumurtlarcasına savaşın sonunun yaklaşmakta olduğuna dair kehanette bulunmayan bir despot geçti Alger'den? Pasifikasyon politikasının kahramanı geçinerek bu politika üzerine bunca şamata koparan Lacoste sonunda utanç verici bir kurbana dönüştü. 13 Mayıs'ın arifesinde Alger'yi parmak uçlarına basarak nasıl terk etmek zorunda kaldığını hatırlıyoruz.

General Salan da görevini terk etmek zorunda kaldı. Ödül olarak yanında sadece iktidara gelmesine yardım ettiği bir cumhurbaşkanının övgü dolu sözlerini götürebildi, geride ise iki yıl öncesine dayanan yönlemleri savunan bir vasiyetten başka bir şey bırakamadı. General Salan'ın son talimatlarında açıkladığına göre ordunun rolü şudur: “Her şeyden

önce, çetelerin yok edilmesine devam etmek; asilerin siyasi idari alt yapısının verdiği zararın bertaraf edilmesi, halkın bilgilendirilip örgütlenmesi; ordunun 1956 yılının sonundan beri aldığı talimatlar geçerliliğini korumaktadır.” Eski genel delege şunları da belirtiyor: “Her kökenden ve her toplumsal durumdan Cezayirli Fransız’ın, birliklerinden güç alarak, sorunlara birlikte çözüm arayabildikleri derneklerin, grupların ve toplantıların çoğalması önemlidir. Cezayir’in yükselişi ve başlı başına bir Fransız ili mertebesine kesinlikle erişmesi adına...”

Yorulmak bilmeden dört yıldır savunulan ama yine de, bağnazlığı ve inatçılığıyla, son derece etkisiz kalan bu siyaset, General de Gaulle tarafından kutsanmıştı.

Yeni bir entegrasyon habercisi

Salan’ın yerine geçen Delouvrier yine de yeni bir misyon üstlenmiş görünüyor. Onun rolü, Konstantin’deki son demecin vaatlerine uygun olarak, öncelikle Cezayir ekonomisini geliştirmektir. Bir uzman olarak hem somut hem de iddialı o projeleri önemsemektedir: bir yandan Bône demir çelik tesisinin kurulması, diğer yandan, Hassi R’Mel gazının süratle işletilmesi.

Uygulamaya konan bu tür projeler, Fransa’nın istediği siyasi ve toplumsal dönüşümler için gerekli ekonomik temelleri yaratacaktır. Cezayirli kendilerine daha iyi yaşam koşulları sağlayacak bu reformlara yoğunlaşacaklardır. Onlardaki ulusal hissiyatın geri çekilerek, yerini yavaş yavaş, –ne pahasına olursa olsun, hatta kölelik koşullarında bile yaşama yönünde– bir tür coşkuya bıraktığı fark edilirdi!

Delouvrier kendini ekonomik reformların cazibesıyla halkın bilinci ni ele geçirmeye adanırken, General Challe ise “çetelerin yok edilmesini sürdürmek” için tam yetki alacaktır. Zira Fransız siyasetinin temel hedefi kesin olarak burada yatıyor: “Çetelerin yok edilmesi.” Geri kalan her şey zaman kazanmak için göz boyamadan ve oyalayıcı manevralardan ibaret.

Cezayir’de savaş sürerken şunları da fark ediyoruz:

1. Atılım halindeki antiemperyalist hareketin artan başarılarına bağlı olarak, iç ve dış koşullar devrime giderek daha elverişli hale geliyor.

2. Sömürgecilik peyderpey güç kaybediyor, hataları çoğalıyor, çelişkileri şiddetleniyor.

Mutlak boşanma

General de Gaulle, 13 Mayıs'taki dürtüye itaat ederek, "savaş defterlerinin kapandığını" ve Cezayir'de entegrasyona yön vermesi gereken ekonomik savaşa girmeye karar verdiğini açıkladı. "Siyasi sorun"un çözül-düğünü varsayan de Gaulle "insani sorun"a yönelmektedir.

Guy Mollet döneminde yöneticiler savaşa vurgu yapıyordu: önce ateşkesle veya ALN'nin ezilmesiyle çatışmaların durması; sonra da ekonomik ve toplumsal reformlar. De Gaulle bu önkoşulu pek dert etmez, savaşı asgariye indirgeyip ikinci plana atarak hızla Cezayir'in "inşası-na" geçer. Fransa'nın askeri durumu iki yıl öncesine göre daha iyi ol-saydı onun siyaseti haklı görülebilirdi. Durum hiç böyle olmadığından, Lacoste'un pasifikasyon politikasının karikatürvari bir biçimi olarak or-taya çıkmaktadır.

De Gaulle, Guy Mollet'yi tasfiye etmez; onun önüne geçmez, sadece görünüşte yenilikler yapar. SFIO'nun (İşçi Enternasyonalı Fransa Sek-siyonu) genel sekreterinin içine düştüğü yanlışları benimseyerek sı-nırlarını zorlamaktan başka bir şey yapmamaktadır. Fransız siyasetinin durağanlığı böyle nitelenir: Yıldan yıla daha kötü.

Cezayir Devrimi yıldırım hızıyla gelişme gösterdiğinden bu dura-ğanlık iyice içler acısı bir hal alır. Sözde kırk bir Cezayirli milletvekilini meclise gönderen bir Fransa ile ulusların ezici çoğunluğunun Cezayir halkının bağımsızlık hakkından yana olduğu bir Birleşmiş Milletler ara-sında büyük bir tezat vardır. Muharebe döneminin sona erdiğini ileri süren General de Gaulle'ün yargısıyla Cezayir'deki savaş durumunun dünya barışını tehdit ettiği görüşündeki uluslararası örgütün yargısı arasında da aynı keskin farklılık ortaya çıkmaktadır.

Fransız hükümetinin yeni genel delegesi Delouvrier, Beyaz Saray'a vardığında, Alger'deki sömürgecilere şu açıklamayı yaptı: "31 Mayıs'ta gerçekleştirdiğiniz atılım, 28 Eylül'deki sakin kararlılığınız, ülke çapın-daki genel seçim size şu kesinliği verdi: 'Fransa kalıyor.'" Alger'ye gelen bir zorbanın hiçbir sözü böylesine yapay ve gülünç bir vurgu edinme-mişti. Tam bu sözlerin telaffuz edildiği anda Cezayir hükümeti ilk kez egemen bir devletle ortak bir tebliğ imzalıyordu. Üstelik, söz konusu devletin Çin Halk Cumhuriyeti olduğu biliniyorsa, Cezayir gerçekliğiyle

Fransa'nın siyaseti arasındaki mesafenin büyüklüğü anlaşılır. Bu mesafe giderek açılacaktır.

Hiçbir hukuksal kurgu, pasifikasyona yönelik gelip geçici hiçbir arzu, hiçbir vaat ve hiçbir tehdit bu mesafeyi daraltamaz. Fransa'nın gerçekleri çarpıtmak yerine ona boyun eğmesinin, inisiyatif almayı her zaman reddettiği yeniden dönüşüme hızla yönelten olayların baskısı altında bir şeyler yapmasının zamanı geldi. Fransız hükümetinin Cezayir ulusuna ve neredeyse oybirliği içindeki dünyanın diğer uluslarına karşı hiçbir bahanesi kalmayacaktır. Pasifikasyon çağı çoktan geride kalmıştır. Cezayir doğrudan doğruya bağımsızlık çağına girmiştir.

Bizler "iç savaşın oyaladığı" kişiler değiliz. Bizzat General de Gaulle "pasifikasyon"la oylanmaktadır.

Afrika Ülkelerinin Dayanışma İçindeki Mücadelesi

El Moudjahid, sayı 34, 24 Aralık 1958³¹

Afrika Barış ve Güvenlik Konferansı'nda Frantz Fanon'un
konuşmasından bölümler, Akra, 7-10 Nisan 1958

Karşılaşmamıza ve içinde bulunduğumuz somut durumları gözler önüne sermemize imkân veren bu konferans sömürgeci tahakkümüne karşı önemli bir tarihe işaret etmektedir. Afrika'dan şüphesiz kolayca çekilmek istemeyen bir düşmanın manevralarını bozabilecek dinamik mücadele biçimlerini çalışmalarımız sırasında oluşturmayı denemeliyiz. (...)

Afrika'daki kurtuluş hareketinin temel özelliği derhal uluslararası bir boyut kazanmasıdır. Çünkü Afrika organik bir dayanışmayla bağlantılı olan emperyalizmin çıkarlarına ve yabancı boyunduruğuna boyun eğerek yaşıyor. Sömürgeci güçler arasında şüphesiz önemli çelişkiler vardır, fakat bu çelişkilerden faydalanma durumunun kıtanın kurtuluş stratejisini değiştirmeyip taktiksel kaldığını asla unutmamalıyız. Çıkar çatışmasına giren sömürgeci güçlerle taktik ittifaklar aramayı kabul edebiliriz, ancak bu ittifakların doktriner konumumuzu sarsmasına izin vermemeliyiz.

Her Afrikalı, kıtanın kurtuluş mücadelesine katılmak zorunda olduğunu ve herhangi bir bölgenin çağrısına fiziksel olarak cevap verebilmesi gerektiğini net bir biçimde kavramalıdır. Afrika'daki her parti kendi halkının Afrikalı bilincini geliştirmelidir. Merhametsiz emperyalist ta-

31 II, s. 114 ve devamı. Bu metin, *El Moudjahid*'de Cezayirli katılımcıların konuşmalarından yapılan başka alıntılarla birlikte yayımlandı. *Afrika Devrimine Doğru*'da yeniden basılan iki metin de aynı sayıda yer aldı: "L'Algérie à Accra" ve "Accra: l'Afrique affirme son unité et définit sa stratégie."

sarılarla karşı karşıya olan bizlerin sömürgeci güçlerle uzlaşma siyaseti benimsemesinin mümkün olmadığını düşünüyoruz. Ulusal mücadeleyi Afrika çapındaki mücadeleden ayıramayız. Genel mücadele stratejisinde böyle bir çatlak olursa, sömürge sisteminin yeniden dönüşümüne, görünümde bir değişikliğe veya büyüğü bir kamuflaj operasyonuna tanıklık ederiz ve emperyalist ipotek Afrika topraklarında canlılığını korur.

Bugün Afrika'daki ulusal iradenin üzerine Afrika'nın kurtuluş iradesi de eklenmelidir. Her propaganda, her slogan, kitlelere yapılan her çağrı, Afrika'nın kurtuluş mücadelesine referansa iyi bir yer ayırmalıdır. Rodezya'da veya Angola'da yaşanan korkunç dramı kalbinin derinliklerinde hissetmeyen bir Cezayirli'nin gerçekten Cezayirli olması mümkün değildir.

Bağımsızlığına kavuşmuş olsa bile bir Afrikalının sömürgecilik karşıtlığı (...) ahlaki bir tavır alsa indirgenemez. Her Afrikalı sömürgecilik karşıtı bir askerdir ve bazı durumlarda silah seçme şansımız olmadığını gayet iyi biliyoruz. Afrikalının sömürgecilik karşıtlığı mücadele içindeki bir sömürgecilik karşıtlığıdır, bir etnik bilinç âlemi değildir; Belçikalı, İngiliz veya Fransız sömürgecilerin her Afrikalıyı Afrika'daki egemenliklerinin azılı düşmanı olarak görmeye alışması gerekir.

Yaklaşık bir milyon askerden oluşan bir orduya karşı dört yıldan uzun süredir mücadele eden Cezayirli hem ulusal bilincini hem de varoluşundaki Afrikalılık boyutunu güçlendirdi. Bir bütün olarak Afrika'daki sömürge yapısı Cezayir Savaşı'nın yankılarını özünün derinliklerinde hissediyor; Afrika'nın geri kalanında, Fransız siyasetindeki yenilikler, Cezayir Savaşı'nın baskısı altında gün yüzüne çıkıyor. Özellikle yeni bir devletler topluluğu kurma fikri ve kanun hükmünde kararname, Fransız egemenliği altındaki topraklarda silahlı bir cephenin açılma olasılığına dair bir önsezi belirlediği anda teklif edildi.

Cezayir halkı Afrika'nın kurtuluşu için mücadele ediyor ve kıtamızdan sömürgeciliğin defedilmesine diğer halklarla birlikte katkıda bulunuyor. Sömürgeciliğe savaş açan Afrika oldukça sabırsız. Afrika ülkeleri bir mücadele birliği yoluna girmelidir, çünkü düşman güçlü ve dayanıklı; manevra kabiliyetiye hâlâ önemini koruyor. Afrika ülkeleri birleşmek zorunda, çünkü emperyalizm de kendi konumunu pekiştiriyor, uzun süre hayatta kalmanın yeni yollarını, yeni veçhelerini keşfediyor.

Richard Wright'ın *Dinle Beyaz Adam!*'ı

El Moudjahid, sayı 47, 3 Ağustos 1959³²

Ezilen için ezenlerin “kalbine” hitap etmek faydasız bir girişimdir: Tarihte, ezilenlerin yakarışına –bunlar ne kadar tesirli ya da makul görünse de– kulak veren bir tahakküm gücü örneği hiç yoktur; maddi çıkarlar karşısında hislerin ve sağduyunun esamisi bile okunmaz. Dolayısıyla, siyahi yazar Richard Wright'ı “beyaz adamdan anlayış” beklemeye ne-

32 II, s. 393. *Frantz Fanon, portrait (age., s. 156)* kitabında, Alice Cherki, bu makaleyi, Blida döneminde Wright'ı çok takdir eden, ancak Tunus'taki konferanslarında sözünü ettiği Chester Himes'dan farklı olarak, daha sonra ondan kopan Fanon'a atfeder. David Ray ile Robert M. Farnsworth'un yayımladığı *Richard Wright: Impressions and Perspectives* adlı derleme kitapta (The University of Michigan Press, Ann Arbor, 1971), Winburn T. Thomas, Fanon'un 1953'te Richard Wright'a yazdığı bir mektubu yayımlar. İşte, o mektubun yeniden çevirisi:

“Doktor Frantz Fanon, Saint-Alban Psikiyatri Hastanesi (Lozère)

Saint-Alban, 6 Ocak 1953

Sevgili Beyefendi,

Size yazma hakkını kendimde gördüğüm için beni bağışlayın. *Présence africaine*'in yöneticisi Alioune Diop adresinizi bana verme nezaketini gösterdi. Eserlerinizin insani kapsamı hakkında bir inceleme üzerine çalışıyorum.

Eserlerinizden *Native Son*, *Black Boy*, *Twelve Million Black Voices* bende mevcut, *Uncle Tom's Children*'i de sipariş ettim (bu kitabın Fransa'da olup olmadığını bilmiyorum). Biri *Les Temps Modernes*'de, diğeri ise *Présence africaine*'de olmak üzere iki kısa hikâyeniz yayımlandı. Mesajınızın kapsamını eksiksiz şekilde belirlemeyi önemseydiğimden, beni bilmediğim eserleriniz hakkında bilgilendirirseniz çok minnettar olurum.

İsmim size tanıdık gelmemiştir muhtemelen. Le Seuil'ün yayımladığı, Beyazlarla Siyahiler arasındaki sistematik yanlış anlamayı açığa vurmaya çalıştığım, *Siyah Deri Beyaz Maskeler* isimli bir deneme yazdım. Haberlerinizi almak umuduyla...”

Richard Wright'a yazdığım bu mektup, Harlem Rönesansı'nın, zencilik üzerine çalışmalar yapan yazarlar üzerindeki etkisinden ilham alan genç Fanon için Afro-Amerikan kültürünün önemini göstermesi bakımından ilginçtir. Bu etki –en azından Wright'a göre– Afrika devrimlerine bağlılığıyla birlikte silikleşmeye başlamıştır (aynca, bkz. Michel Fabre, “Fanon et Richard Wright”, *L'Actualité de Frantz Fanon* (der. Leo Dacy), Karthala, Paris, 1986).

yin yönelttiğini kavrayabilmek oldukça zor. Wright'ın denemesi ortaya yeni bakış açıları çıkarmadığından ve başkalarının önceden söylemiş olduklarını çok da belirgin olmayan bir şekilde tekrarladığından bunu anlamak daha da güç bir hal almaktadır

Écoute homme blanc [Dinle Beyaz Adam!] (Calmann-Lévy Yayınları), gerçekten de, "Günümüz dünyasında (...) Beyazlar ve Siyahiler arasındaki ilişkiler üzerine (...) bir çeşit yorum" olarak sunulur. R. Wright siyah adamın zihniyetini, hislerini, davranışlarını Avrupalıya açıklamayı ve bu davranışların beyaz adamın varoluş tarzının ve yaptıklarının doğrudan bir sonucu olduğunu ona göstermeyi amaç edinir.

Dolayısıyla, bu özelliğiyle bir bakıma *Sömürgeleştirilenin Portresi*'ne benzeyen Wright'ın çalışması da Memmi'nin denemesiyle benzer hatalara düşmüştür: Siyah adam, tıpkı Arap gibi, genelleştirilerek algılanan soyut bir figürdür. Fakat, sömürgeleştirilenin psikolojik mekanizmalarını derinlemesine çözümlemeye ve bunları bir saatçi titizliğiyle, dikkatlice sökmeye çalışan Memmi'den farklı olarak, Wright siyah adamın temel bileşenlerine değinmekle yetinir; ona dair genel ve dolayısıyla yüzeysel bir bakış sunar.

Örneğin, "ezilen halkların psikolojik tepkileri"ne ayrılan ilk bölümde, Siyahilerin Beyazlar karşısında en sık rastlanan tutumlarıyla ilgili hızla geçiştirilmiş muğlak bir sıralama görülür. Örneğin, Wright Siyahilerin her zaman için Beyazları referans alarak düşündüğünü, hissettiğini, tepki verdiğini; sözde aşağılık komplekslerini içselleştirerek benimsediklerini; Beyazlardan çekindiklerini; çekinirken de onlar karşısında rol yapma eğiliminde olduklarını; mevcut şanssızlıklarını telafi etmek için geçmiş yâd etmeye sığındıklarını; özgürlüklerine kavuştuklarında kendilerini eski efendilerine göre tanımlamayı sürdürdüklerini, ya yeni bir kölelikten korktuklarını ya da ekonomik bağımsızlıklarını en kısa zamanda gerçekleştirmek ve sömürge boyunduruğundan kurtulmak için "sanayileşme dini"ne, "kurban kültü"ne, "sayıların gizemi"ne kendilerini adadıklarını saptar. Bu gözlemler, genel itibarıyla, elbette yanlış değildir; fakat tam da bunların genelliği -bayağı olmasalar dahi- çarpıcı olmalarını önler; somut dünyayla doğrudan ilişki kuramayan soyut özellikler olarak kalırlar.

Wright'ın çeşitli örnekler verdiği, vakalardan bahsettiği bölümler de var elbet; fakat sahneye çıkardığı (bütün bir bölüm Amerikalı Siyahi şairlere ayrılmıştır) Siyahilerin hepsi çok az sayıdaki Batılılaşmış gruba

aittir ve bu durum kitabın kapsamını daraltır: Wright'ın beyaz adama gösterdiği siyah adam, onun sözünü ettiği siyah adam değildir. Bununla birlikte, Afrikalı kitlelerin sefaletini, sömürgecilik tarafından tüm alanlardaki kökten yabancılaşmalarını teşhir etmek istediğinden ve Avrupalıları, onların mutlak yoksulluklarına duyarlı hale getirmeye çalıştığından, örnekleri gündelik yaşamda, somut gerçeklikte aramalıyız; eğer bu hayatı bilmiyorsa, neden (bebek ölüm oranı, yetersiz beslenme, maaşlar konusunda) bir şiirden daha ikna edici, daha anlamlı rakamlar verilmedi? Siyahi yazar ve şairlerin ıstırap çektiği, beyazların kültürüyle kendi zencilikleri arasında parçalanmış, Batılılaşmış bir siyahinin bilincindeki dramın çok acı verici olabileceği doğrudur; ama, sonuçta, yaşayan kişiyi öldürmeyen bu dram bir örnek teşkil edemeyecek kadar özel kalıyor: Sömürgeleştirilen, sömürülen, köleleşen Afrikalı kitlelerin sıkıntıları öncelikle hayati düzenle ilgilidir, maddidir; “seçkinler”in manevi göz yaşlarıysa bedelini ödeyemedikleri bir lükstür.

Bu sömürüye nasıl son vermeli, Afrika halklarına kendi tarihlerinin inisiyatifi nasıl ve hangi araçlarla (devrimci savaş, tedrici kurtuluş) geri verilmeli, asıl soru budur; ama bu noktada da R. Wright gerçeğin yanından geçmekte, sadece “seçkinler”i ilgilendiren gevezelikler içinde kaybolmaktadır.

Örneğin, şöyle yazar: “Bizlerin [Beyazların ve Siyahilerin] ortak sorunu ırksal değildir, dini değildir, tamamen ekonomik değildir, temelde siyasi değildir.” Nedir öyleyse? Metafizik midir? R. Wright şöyle yanıtlar: “Bu, özgürlük sorunudur.” İyi bir keşif! Ama hangi özgürlük? Bunu söylemiyor. Bu özgürlük nasıl elde edilir? Eyleme geçerek, mücadele ederek mi? Hayır, bekleyerek: “Batı, özgür, Batılı ve az çok da mantıklı kalabilmek için seçkinlerine özgürlüklerini bağışlamaya hazır olmalıdır... Batı bunu kanıtlamalı ve böyle davranmalıdır.” Laik ve mantıklı olmakla övünen biri için bu tavsiye oldukça şaşırtıcı ama açıktır: “Avrupalılar, bu Seçkinlere [yine onlara] gerekli araçları verin, sonra da bırakın görevi tamamlasınlar.” Sonuç olarak, beyaz adamın, yöntemlerinin, işgalci ve sömürgeci olarak Afrika'daki varlığının sorgulanması çok kısa sürer: Onlara mecburen güven duyacaksak, belki de o kadar da kötü değildirlere.

Sonuç olarak, R. Wright'ın çağrısının altında yatan ve onun yaklaşımını destekleyen şey şu varsayımdır: Batı'nın “cömertliği”ne, “kavrayışına” gerçektışı, gerekçesiz bir güven. Tarih Richard Wright'a hiçbir şey öğretmedi mi? Bundan şüphe duyulabilir.

Konakri’de Açıklama Yapıldı: “Dünya Barışı Ulusal Bağımsızlıktan Geçiyor”

El Moudjahid, sayı 63, 25 Nisan 1960³³

Tahakküm ve sömürü güçlerinin toptan tasfiyesi için savaşanların mücadelesinin yarattığı etkinin kıtamızın kurtuluşuna sağladığı katkının bilincinde olan Cezayir Ulusal Kurtuluş Cephesi, Cezayir’in ulusal egemenliği ve bağımsızlığı için kurtuluş savaşına durmaksızın devam edeceğini belirtiyor.

Gerçekten de, Cezayir ulusal egemenliğinin yeniden kazanılması sadece Cezayir’in değil, aynı zamanda Afrika’nın da zaferi, Asya’nın olağanüstü başarısı, özgür ve mutlu bir insanlığın mümkün kılınması için atılmış bir adım olacaktır. Ortak irademizin kısılcasına takılmış olan Fransız sömürgeciliği, hepsi de başarısızlığa mahkûm artçı savaşlar vermeye hızlı bir tempoda sürüklenmiştir.

Böylece, özden yoksun cumhuriyetler kuran ve Sahra’nın güneyine göstermelik bağımsızlıklar veren Fransız sömürgeciliği, kuzeyde, özellikle de Afrika kıtasında emperyalizmin stratejik istikham noktası olarak sunulan Cezayir’de güçlenmeyi umuyor. Fakat, bu sözde stratejik geri çekilme, gerçekte emperyalizmin parçalanma sürecinin sadece başlangıcıdır. Cezayir’de sömürgeciliği yenilgiye uğratmak, hem Cezayir’in ulusal egemenlik zaferine imkân tanımak ve bu zaferi sağlamak hem de emperyalizmin Afrika’ya güçlü geri dönüş umutlarını tamamen ortadan kaldırmaktır. Ayrıca, Fransız sömürgeciliğinin saflarındaki her çatlak emperyalist güçler içinde yankı bulur...

33 III, s. 61. 11-15 Nisan 1960’ta Konakri’de düzenlenen Afrika-Asya Konferansı’nda Cezayir’in temsilcisi olarak 12 Nisan 1960’ta yaptığı konuşma.

Cezayir Devrimi, Cezayirli yurttaşın olgunlaşma sürecini kutsadığından, dünya kamuoyunun coşkulu desteğiyle karşılaştığından, hesaba alınmak zorunda olan bir güçtür. Cezayir hükümeti Fransız hükümetine, akan kanın durması için birlikte geçerli bir çözüm aramayı öneriyor.

Fransız hükümeti ise öncelikle Cezayir'deki devrimci güçlerin tamamen ezilmesi gerektiğini söyleyerek karşılık veriyor. Bizler Fransız ordusunun askeri bir zafer tahayyül edemeyeceği görüşündeyiz. Yiğit Ulusal Kurtuluş Ordusu askeri potansiyelini güçlendirmeye devam ediyor ve aynı zamanda devrimci örgütler Cezayir devletinin temsil gücünü tüm ulusal topraklara yayıyorlar ve bütün bunları da hiç olmadığı kadar kararlı ve dayanışma içindeki bir halkın sürekli desteğiyle yapıyorlar.

Fransız hükümeti Cezayir'i talan eden çatışmaya son verebilecek her türlü çözümü reddetmek için Avrupalı bir azınlığın varlığını baha ediyor. Başkan Ferhat Abbas, 22 Şubat 1960'ta yaptığı açıklamada, Cezayir halkının tüm demokratik özgürlüklerden herkesin yararlanması yönündeki iradesini güçlü bir şekilde yeniden ortaya koydu ve Cezayir'deki Avrupalıları vatanın bağrında yer almaya, demokratik ve sosyal Cezayir Cumhuriyeti'ni bizimle birlikte inşa etmeye güçlü ifadelerle davet etti...

Detant politikasının dünyada büyük bir gelişme kaydettiği, güç kullanımının giderek daha çok kınandığı bir dönemde, Fransız hükümeti Cezayir Savaşı'nı yoğunlaştırmaya karar verdi, General de Gaulle ise Fransız ordusuna yeni muharebe alanları sözü verdi. Bu yüzden, biz Cezayirli, önemli zirve konferanslarının arifesinde, uluslararası detantın ve dünya güvenliğinin ulusal bağımsızlıktan, halkların kendi kaderlerini tayin etme hakkının fiilen tanınmasından ve baskı rejimlerinin tasfiyesinden geçtiğini söylüyoruz.

Cezayir Savaşı ve Sahra Çölü'ndeki nükleer denemeler barışın sabote edilmesine ve halkları sindirmeye yönelik belirgin bir siyasetin parçasıdır. Dünya barışının sağlanmasını gerçekten istiyorsak Cezayir Savaşı'nın bitmesi zorunlu bir ihtiyaçtır. Dar anlamda askeri düzlemde kendimize neden güvendiğimizi anlatmaya gerek yok. Sadece stratejimizin öngörülen programa göre gerçekleştiğini ve Fransız hükümetinin çark etmesinin bizi şaşırtmadığını vurgulamak istiyoruz.

Devletlerin Cezayir Savaşı karşısında tarafsız kalmasının bizim için kabul edilebilir olmadığını da ekleyelim. Bizim sürdürdüğümüz haklı mücadele, bizce, tüm iyi niyetli insanların desteğini almalıdır. Bazıları olumsuz tarafsızlıklarını Fransa'yla aralarındaki anlaşmalarla affettirmeye çalışırlar. Bizse, insan hakları, halkların kendi kaderlerini tayin etmesi, özgürlük ve haysiyet için savaşanlarda bu tür anlaşmaların şüphe ve güvensizlik uyandırması gerektiğini düşünüyoruz.

Bizimle olmayanların bize karşı olduklarını söylüyor değiliz, sadece bizimle birlikte olmayanların bizimle birlikte olmadıklarını söylüyoruz; dostlarını gözeten Cezayir halkı, onların kararlılığıyla ve saflarının kalabalıklığıyla kuvvetli bir teşvik görmektedir.

Afrika Batı'yı Suçluyor

El Moudjahid, sayı 78, 23 Şubat 1961³⁴

Patrice Lumumba, 2 Temmuz 1925 tarihinde, Kasai Katako-Kombé'de doğdu, küçük çiftçi olan annesi ve babası, Belçikalı işgalcilere karşı mücadelelerini yaklaşık yirmi yıl boyunca neredeyse kendi başlarına sürdüren Batetela etnik grubuna mensuptular. Patrice altı yaşındayken anne babası tarafından katolik misyoner okuluna yazdırıldı. İki yıl sonra rahiplerin verdiği eğitime isyan edecekti: "Aslında, bizim mutlak efendilerimiz olan vaizlerin haksızlığını orada fark ettim," demişti.

Lumumba misyoner okulunu terk eder. "Babam batıl inançlıydı, 'Beyazların Tanrısı'ndan korkuyordu," diye anlatır. Annesinin yakarışlarına rağmen Patrice baba evinden atılır. Çok sonraları general olacak dayısı Lundula, "iyi kalpli pederlerin" misillemesinden korkarak, gizlice ona yardım eder. Patrice bir protestan misyonunun daha liberal öğretisini takip etmeyi başarır, fakat hayatı boyunca ilkokulunun hatırasını anılarında saklayacaktır.

1943 yılında bir ticaret şirketinde çalışmaya başlar, daha sonra Stanleyville'de posta memuru olur. Sadece okuryazar ve meslek sahibi olan Kongoluların kabul edildiği bir kültür derneği olan "Gelişmişler Kulübü"ne katılır. Daha ileride Stanleyville hükümetinde yetkili olacak kişiler tarafından özgürlük ve kurtuluş düşüncelerinin hararetle tartışıldığı bu derneğin kısa sürede başkanı olur.

1954 yılında eğitimin laikleştirilmesi konusunda bir kez daha güçlü misyonerlerle çatışır. 1956'da ise Lumumba "zimmete para geçirme" yönündeki sözde bir iddiayla iki yıl hapis cezasına çarptırılır. Misyonerlerin kendi hükümlerlerini tehdit edenlere karşı çığından çıktığı

34 III, s. 417 ve devamı (JF; GP).

bir dönemdir bu... Patrice Lumumba 1958'de hapisshaneden çıktığında Léopoldville'e göçer; burada "Polar" birahanesinde muhasebeci olarak işe alınır, kısa süre içinde şirketin ticari yönetici yardımcısı olur.

Aynı yıl Uluslararası Sanat ve Teknik Fuarı'nı ziyaret etmek için Brüksel'e gider. Orada, ülkelerindeki durumun bilincindeki Kongo-lu gençlerle tanışır. 10 Ekim'de Léopoldville'e döndüğünde, Diorni, Iléo (ona ihanet edecek kişi) ve N'Guvulu'yla birlikte Kongo Ulusal Hareketi'ni (MNC) kurar. MNC'nin programı şöyledir: kurumların demokratikleştirilmesi, Kongo birliğinin savunulması, bağımsızlık. Lumumba aralık ayında Akra'da düzenlenen ilk Afrika Birliği Konferansı'na katılır. Afrika halklarının dayanışmasının bilincine kesin olarak orada vardığı kanısındadır.

Ocak 1959'da Belçika polisi Léopoldville'de bağımsızlık hareketini önlemek için olayları kışkırtır, baskı kanlı olur: Yüzlerce insan vurulur. Lumumba toplantıları, kitlesel buluşmaları artırır, Lumumba'nın her yerde etkin olması Belçika hükümeti yetkililerini endişelendirir. Onun yokluğunda partisinin tehlikeli olmaktan çıkacağını gayet iyi bildiklerinden, Lumumba'ya karşı bir operasyon düzenleyeceklerdir. 17 Temmuz 1959'da (Société Générale'in hizmetindeki) Iléo ve (Belçika Maden Şirketi'nin hizmetinde çalışan, Lumumba'nın katillerinden biri) Kalondji, Lumumba'yı partisinden dışlamanın imkânsızlığı karşısında partide bir bölünme yaratır.

Patrice Lumumba'yı etkisiz hale getiremeyen düşmanları, sömürge polisinin yardımıyla, MNC önderinin söz alacağı bir miting vesilesiyle 30 Ekim 1959'da Stanleyville'de ayaklanmaları kışkırtırlar. Onlarca Kongolu militan öldürülür. Patrice Lumumba Stanleyville'de hapse atılır, ardından Maden Şirketi tarafından -Jadotville'de inşa edilen- Katanga'daki "umutsuzluk hapisshanesi"ne aralık ayında sevk edilir...

Ocak 1960'ta, düşmanlarının tüm manevralarına rağmen, sömürge yetkilileri onu serbest bırakmak zorunda kalır. Doğrudan Brüksel'e giderek orada Yuvarlak Masa Konferansı'na katılır. Burada, Fransız Bakan Couve de Murville'in tavsiyesi üzerine "eski Fransız" Kongo'yla Léopoldville'i birleştirmeyi düşünen Kasavubu'ya karşı; keza, -Kongo'nun maliyesi ve dışişleri üzerinde Belçika'nın daimi denetimini içeren, Belçikalı "danışmanı"nın hazırladığı notları okumakla yetinen-

Maden Şirketi'nin sözcüsü Tshombé'ye karşı derhal ve koşulsuz bağımsızlık ilkesini savunur. Patrice Lumumba 30 Haziran 1960 tarihinde bağımsızlık elde etmeyi başarır.

Aynı yılın mayıs ayında MNC ve müttefikleri genel seçimlerde ezici bir zafer kazanırlar: Kivu'da oyların %80'ini, Kasaï'de %70'ini, Léopoldville'de %55'ini alırlar; Katanga'da yönetim, geçerli oyların %20'sini alabilmesine rağmen, Tshombé, Monongo gibi kendi adamlarını dayatmayı başaracaktır. Bu zafere rağmen, Kasavubu, Tshombé, Iléo, Kalondji ve sömürgeciliğin tüm paralı askerleri Lumumba'yı halkın yerleştirdiği iktidardan uzaklaştırmak için her şeyi yaparlar. Lumumba ise kendini kabul ettirmeyi ve halkın hukukuna zafer kazandırmayı başaracaktır.

30 Haziran 1960'ta, başbakan sıfatıyla, Kongo Cumhuriyeti Birinci Hükümeti'nin misafiri olarak Belçika Kralı'nı kabul eder. Misafirine seksen yıllık sömürge rejimi süresince Kongoluların çektiklerini hatırlatır, ancak eşit bir zemin üzerinde Belçika'yla işbirliğine hazır olduğunu da vurgular. Fakat, Belçika, Kongo'nun egemenlik beyanı karşısında entrikalar hazırlamaya ve komplolar kurmaya devam edecektir: Temmuz ayında önce iki Belçika şirketine, daha sonra bizzat Belçikalı görevlilerce yönetilerek kamu güçlerinin saflarında kışkırtılan ayaklanmalar, Brüksel hükümetine askeri müdahalede bulunmak ve kendi yazdığı senaryoyu hızla hayata geçirmek için bahane verir – Katanga'nın hain Tshombé'den, daha sonraysa Kasaï'nın Kalondji'den ayrılmasıdır bu...

Belçikalıların müdahalesi karşısında Lumumba ve Kasavubu 13 Temmuz'da Birleşmiş Milletler'i yardıma çağırır. Birlikte imzalandıkları bir mesajda durumu şöyle ifade ederler: "Batı kampı Kongo Cumhuriyeti'nin egemenliğine karşı saldırganlığa son vermezse, Sovyetler Birliği'nin müdahalesini talep etmek zorunda kalabiliriz." Fakat, Batı bu mesajı Patrice Lumumba'yı mahkûm ederek yanıtlar. 5 Eylül'de, Tshombé ve Kalondji'yle hemfikir olan, Belçikalı ve Fransız dostlarının tavsiyelerine uyan Kasavubu, Patrice Lumumba hükümetinin "görevden azledildiğini" yasadışı bir şekilde ilan eder. Birkaç gün sonra, Belçika polisinin muhbiri olan ve albay rütbesine getirilen Joseph Mobutu askeri bir darbe yapar. Bir haftadan uzun süre boyunca, Patrice Lumum-

ba ile yoldaşları sömürgecilerin hizmetindeki uşaklar ve katillerce ciddi şekilde tehdit edilir, tek başına kalan Patrice Lumumba zincirlerinden boşanmış düşmanlarına kafa tutar. Yoldaşları takibe alınır, Afrikalı dostları Fransız sömürgecilere teslim edilmekle tehdit edilir. Aralık ayında Patrice Lumumba birkaç güvenilir dostuyla birlikte Léopoldville'den kaçır. Kası'de, eşiyle üç yaşındaki en küçük oğlu Rolland'ın Kalondji ve Mobutu'nun paralı askerleri tarafından hapse atıldığını öğrenir. Yasal hükümetin Başbakan Yardımcısı Gizenga'nın onu beklediği Stanleyville'e sağ salım ulaşabileceğinden emindir. Eşini ve oğlunu katillerin pençesinden kurtarmaya çalışır ve serbest bırakılmalarını sağlamak için tek başına geri dönmeye karar verir. Léopoldville'de hapse atılır ve Thysville'e nakledilir, orada devrimci inancını gardiyanlarına aktarmayı başarır.

Fakat, o sırada Élisabethville'de yeni bir entrika örülmektedir. Avrupalı maceraperestler, Lumumba'nın hayatta olduğunu öğrenince titreyen ve Batılı patronların, onu öldürmesi ve Kongo'nun yeniden fethine girişmesi için baskı yaptığı Tshombé'ye hizmetlerini sunarlar. Trinquier Savaşı'nın canı paralı askerlerine benzeyen profesyonel katiller, doğu illerindeki misillemeleri kıskırtmak için bağımsızlık kahramanının öldürülmesini "tavsiye ederler"; bu misillemeler, Stanleyville'in, Bukavu'nun ve Manono'nun yok edilmesinde fazlasıyla kullanılacaktır.

Tasarlanan planın tamamen farkında olan Kasavubu ve Mobutu 56 milyon franklık bir tutar karşılığında ellerindeki mahkûmu teslim ederler. Patrice Lumumba ile iki yoldaşının öldürülmesi için son gün olarak 8 Şubat 1961 tarihi belirlenir. 11 Şubat'ta katiller suçlarını itiraf ederler. Patrice Lumumba kendini kurban edişinin halkına zafer getireceğini bilerek ölür. Özgür Afrika için savaşanların kalbinde sonsuza dek yaşayacağını da...

Patrice Lumumba'nın iğrenç katli

"Eğer öldürülürsem, katilim bir Afrikalı değil, Batılılar olacak," demişti Patrice Lumumba yakınlarına. Patrice Lumumba suikasta uğradı, özgürlüğün mücahidi olarak öldü, "Bu özgürlük tartışmaya açık değil," diyordu. Patrice Lumumba, özgürlük düşmanlarıyla, ona en aşağılık

pazarlığı –ya hain olursun ya ölürsün– teklif etmek için Thysville'deki hapishanesine kadar gelen hainlerle her türlü uzlaşmayı reddettiği için öldü. O, militan olarak kendini feda etmeyi seçti: “Afrika'nın özgür olması için kanımızın son damlasına kadar mücadele edeceğiz...”

Bugün Afrika, Kongo Cumhuriyeti'nin başbakanı Patrice Lumumba'nın öldürülmesinden Batı'yı sorumlu tutuyor. Afrika, Kongo halkının cellatları olan Batı'nın paralı askerleri Kalondji, Monongo, Mobutu, N'Dele, Kandolo, Tshombé, Kasavubu'yu suçluyor. Lumumba tek başına düşman sürüsüne kafa tutarken Société Générale'in gazetesi *Le Courrier d'Afrique* 10 Ekim 1960'ta şu manşetle yayımlandı: “Lumumba, mahkûm edilmesi gereken bir katil olarak kalacak.” Bu, halkının sefaletini, sömürge şirketlerinin sahip olduğu abartılı ayrıcalıkları ve yağmacılığı kabul etmeyen birine karşı maden şirketinin kiralık adamı olan Albert Kalondji'nin nefret çığlığıydı. Ancak Kalondji daha da ileri gidiyordu: Léopoldville'deki Belçika gazetesinin sevinçle yayımladığı konuşmasında, “Lumumba'nın yargılanması ve infaz edilmesi gerekir” diye ekliyordu.

Afrika Fulbert Youlou'yu suça iştirak etmekle suçlar.³⁵ 8 Şubat'ta, Afrikadaki Fransız topluluğunun başrahibi Élisabethville'de dostları Tshombé ve Monongo'yla birlikteydi. Temmuz sonunda Fulbert Youlou o dönemde Patrice Lumumba ve dostlarını tasfiye etmek amacıyla Kasavubu'nun adamlarıyla temas kurmaktan sorumlu bu kişilerin temsilcilerini Brazzaville'de kabul ediyordu. Delarue denen biri Kasavubu'nun özel danışmanı Belçikalı Le Hallu'yle birlikte bu toplantılara başkanlık etmişti. Bu iki suç ortağı polis memuru Dides ve Cezayir'deki aşırılıkçıların başı olan Jacques Soustelle'le sıkı fıkıydılar. Soustelle Kongo'daki Ingra Barajı'yla ilgilenen ve Bakongo özerklik yanlılarının “temsil masrafları”nı karşılayan Péchiney tröstünün adamıydı. Bu özerklik yanlılarının lideri Joseph Kasavubu ise Léopoldville'de “Birleşmiş Milletler danışmanlığı”nda ve Kongo'daki misyonda görev alan, Soustelle kabinesinin başı Eydoux'dan emir almayı hoş karşılıyordu.

35 Kasım 1959'dan Ağustos 1963'e kadar Kongo Cumhuriyeti'nin (Eski Fransız Kongosu'nun) ilk cumhurbaşkanı olan Fulbert Youlou (1917-1972) Batı yanlısı ve antikomünist bir başrahiptir.

Afrika, Maden Şirketi'nin ve Belçika'nın adamlarını suçluyor: Monongo ve Tshombé. Tshombé'nin sağ kolu olan, "Katanga'nın güçlü adamı" Godefroy Monongo, Batılı gazetecilere temmuz, ağustos ve eylül ayında şu açıklamalarda bulundu: "Ya ben postu deldiririm ya Lumumba, ben başarısız olmam..." [Burada bir satır eksik] Patrice Lumumba'ya olan nefretini ifade ederek, "Ona dair ne hissettiğimi biliyorsunuz," dedi. Ağustos ayında, Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ni temsil eden Ralph Bunche'un uçağına ateş açtırmakla ve Katanga havayollarında -Birleşmiş Milletler'in geri dönüşünden korkarak- kadınları ve çocukları makineli tüfeklerle tehdit eden Godefroy Monongo'ydu.

Afrika, Kongo halkına ve kurtarıcısına karşı suç işlemekten büyük emperyalist şirketleri, en başta da bakır tröstünü sorumlu tutuyor. Bağımsızlıktan önce Maden Şirketi'nin ağırlıklı hissedarı, güçlü madencilik şirketinin hisselerinin üçte ikisini elinde tutan Katanga Özel Komitesi'nin temsil ettiği sömürge yönetimi idi. Normalde, Kongo devleti kurulduğunda Belçika yönetiminin yerine geçmesi öngörülmüştü; böylece, Kongo'daki Batılı mali gruplar azınlığa düşecekti. Ocak 1960'tan itibaren iki adam gelecekteki Kongo devletini mülksüz bırakmak için çalışacaktı: -Lacoste'un mevkidaşı- "Afrika İlişkileri Bakanı" Ganshof ile "ekonomi sorumlusu" Schryver. Ganshof, American Eurafican Development Corporation'ın başkanının babasıdır. Schryver ise Katanga elektrik şirketiyle maden şirketinin yöneticisidir...

"Kongo'nun yeraltı zenginliklerinin bu iki büyük dostu", bağımsızlıktan üç gün önce, 27 Haziran 1960'ta Katanga Özel Komitesi'ni ortadan kaldırmayı başardılar. Bu, genç cumhuriyeti temel gelirlerinden mahrum etmek, onu ekonomik bağımlılığa mahkûm etmek anlamına geliyordu. Ancak Patrice Lumumba sonuçta Yukarı Katanga Maden Şirketi'nin hisselerinin %22,5'ini elde etmeyi başardı. Fakat, bir "hata" yapıldı: Bu hisselerin merkezi Kongo devletine mi, yoksa Katanga il yönetimine mi devredileceği belirtilmedi! Merkezi hükümetin Kongo'daki tröstlerin faaliyetlerini hiçbir şekilde denetlememesi için her türlü çaba gösterildi. 2 Mart 1960 tarihinde Soustelle Kuzey Rodezya'ya hükmederken Sir Roy Welensky şunları söylüyordu: "Katanga'daki çevreler, bağımsızlığından sonra Katanga'ya bir dost eli uzatmam için benimle temasa geçti." Belçikalı mali güçler ile Rodezya'daki İngiliz ve Amerikan

gruplar arasında müzakereler artar. Amerikan Senatosu Yabancı İlişkiler Komisyonu, “Kongo’nun ABD’nin sanayi ve askeri ihtiyaçlarına katkısı nedeniyle bu ülkeyle gelecekteki ilişkilerimizin kaynak aktarımını devam ettirmesi temel önemdedir” görüşündedir. Bu kaynaklar nelerdir? Güney Kasaı’daki Shinkolobe’nin uranyumu ile Katanga’nın bakırı.

Operasyon süratle sürdürülecektir. Conakat’ın kurucuları olan Ma-den Şirketi ile Sömürgecilik Birliği Katanga nüfusunun çeyreğinden azını temsil etmesine rağmen Moïse Tshombé’yi bölgede iktidara getirirken, nüfusun dörtte üçü (bir milyon insan) Patrice Lumumba’yla ittifak halinde olan bir kartel tarafından temsil ediliyordu. Lumumba’nın tek başına oyların %80’ine sahip olduğu Kasaı’da Kalondji ayrılmaya teşvik edilir. Bu krizdir. Bu, Kongo halkına açılan savaştır, Afrika’ya açılan savaştır.

Afrika bu komplodan dolayı ABD’yi suçlamaktadır. Afrika Birleşmiş Milletler Sekreterliği’ni ekonomik bakımdan bu yeniden fetih girişimini gizlemekle ve Birleşmiş Milletler’in itibarını kötüye kullanmakla suçlamaktadır. Patrice Lumumba, ülkesinin maden tröstlerinin emperyalist ekonomisini tamamlayıcı unsur olarak yaşamasını reddettiği için öldürüldü. Patrice Lumumba emperyalist tekellerin dayattığı sefalet ve kölelikten ülkesini kurtarmak istediği için suikasta uğradı. Patrice Lumumba, ülkesinin birliğini savunmak istediğinden ve hayattayken zincire vurulmasına, işkenceye uğramasına, aşağılanmasına rağmen Kongo halkının kurtuluş iradesini temsil ettiğinden öldürüldü.

“Eğer öldürülürsem, katilim bir Afrikalı değil, Batılılar olacak.” Patrice Lumumba’nın katilleri, -Afrika’yı bilmediklerinden- kendilerini teşhir etmeden önce Lumumba onları saptamıştı. Lumumba’nın ölümünü, nasıl öldürüldüğünü ve gömüldüğü yeri açıkça belirtmeye cesaret edemeden açıklarken Lumumba’nın yenilmediğini ilan ettiklerini unutmuşlardı. Kongo halkı için Patrice Lumumba muzaffer Kongo’nun sonsuza dek yaşayacak efsanevi kahramanıdır. Yarın, halkın coşkusu, özgürlük militanlarının emperyalist ordularla savaştığı her yerde Patrice Lumumba’nın varlığını işaret edecektir: Lumumba aynı anda Kivu’da, Kasaı’da, Katanga’da, Stanleyville’de, Léopoldville’de olacaktır...

Patrice Lumumba galip gelecektir. O, yüce fedakârlığıyla, “özgürlük düşmanlarıyla asla uzlaşamayacağını” hepimize hatırlattı.

Emperyalizmin Uşakları

Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti,
Gana Heyeti, 14 Aralık 1960³⁶

Tarihin her döneminin kendine has özellikleri olduğunu öne sürmek beylik laflar etmekle eşdeğerdir. Örneğin, sömürgecilik çağının kendine özgü bir psikolojisi, kendine ait kahramanları ve hainleri vardı. Afrika'da ve dünyada sömürgeciliğin çöküşünden önce, Afrikalılar, Avrupa'dan vazgeçmenin kesinlikle imkânsız olduğunu ciddiyle ileri sürebilirlerdi. Daha açık bir biçimde ifade etmek gerekirse, Afrikalı siyasetçilerin ülkelerinin kurtuluşu için savaşılmaya kararlı kardeşlerine karşı mücadele ettiği görülebilirdi.

Ancak, genel itibarıyla, bu anakronizmlerin ortadan kaybolduğu söylenebilir. Şüphesiz, az da olsa, bazı kişilerin oldukça dirençli olduğu gözlemlenebilir, ama bunlar bilinçli ve umutsuzca hareket eden gerçek hainler değildir. Böylece, sömürgeciliğin artçı mücadelesini sürdürenlerin faaliyetleri bir utanç ve sağduyu perdesinin ardına gizlenmiştir. Onlarda bir bağımlılık veya aşağılık kompleksi kolayca saptanabilir veya, daha doğrudan bir ifadeyle, bariz bir dalkavukluk eğilimi görülebilir,

36 *Service d'information*, cilt 1, sayı 6 (IMEC Fanon Arşivi, FNN 2.2); İngilizceden çeviren Mélanie Heydari. İmzasız olmasına rağmen bu metnin Fanon tarafından kaleme alındığı aşîkârdır. Psikoloji/tarih eklemlenmesi üzerindeki ısrarına, özellikle de sömürgeleşenin "bağımlılık kompleksi"nin tarihsel nedenleri (bkz. *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabındaki Mannoni eleştirisi) ve aşağılık kompleksleri hakkındaki süregelen düşüncelerine burada da rastlanır. İngilizceye çevrilen bu belge FLN yönetimi açısından 19 Aralık 1960'ta Cezayir sorunu üzerine bir karar vermesi gereken Birleşmiş Milletler'in Genel Kurulu'na yönelikti (özellikle bkz. Khalfa Mameri, *Les Nations unies face à la "question algérienne"* (1954-1962), SNED, Cezayir, 1969).

ancak Birleşmiş Milletler'deki Senegal heyeti yöneticilerinin göstermiş olduğu kararlı ihanet tavrı asla görülmez.³⁷

Gerçekte, bir kargaşa ve sorum[suz]luk anında ortaya çıkan “Fransız topluluğu”nun hayra alamet olmadığını birçok Afrikalı yönetici biliyordu.³⁸ Uzaktan bakınca bile görüldüğü üzere, Fransız hükümeti tarafından bu ülkelerde kurulan çok sayıda hükümet ihanetin damgasını taşıyan bir Afrika siyaseti izlemektedir. Birleşmiş Milletler Siyasi Komisyonu'nun Cezayir sorunu üzerine tartışmaları, kimilerinin Afrika Yılı adını verdiği 1960 yılında, Afrika halklarının kimi temsilcilerinin sömürgeciliğin kalelerinde açılmış gedikleri doldurmaya ve Afrikalı erkek ve kadınlar üzerindeki Batı egemenliğini birkaç yıl, hatta birkaç gün uzatabilmek için “cesurca” savaşılmaya istekli olduklarını göstermiştir (Afrikalı onuru için talihsiz bir durumdur bu).

Fransız hükümeti, Birleşmiş Milletler'in bu yıl teorik tutumlarından uzaklaşmak ve Cezayir'deki sömürgeci savaşa somut olarak müdahale etmek için hazırlandığını altı aydır biliyordu: Fransa'nın Batılı müttefikleri, Fransız Cezayiri'nin korunması için artık açıkça savaşmayacakları konusunda Fransa'yı uyarıyordu. Bunun üzerine, Fransız hükümeti, alelacele kendi topluluğunu kurarak, -kukla olmasa da hayalet denebilecek-devletleri Birleşmiş Milletler'e katılmaya çağırdı ve onları, tıpkı ulusal

37 Haziran 1960'ta “bağımsız” hale gelen Senegal yöneticilerinin “Cezayir sorunu” üzerine Birleşmiş Milletler'de yaptıkları açıklamalara ima. Bkz. *La Paix en Algérie par la négociation. La position du Sénégal à l'ONU dans le débat algérien*, Léopold Sédar Senghor'un önsözü, EMI, Tanca, 1961. Bu kitapta şunlar bulunur: Mamadou Dia (1910-2009, Senegal Başbakanı) tarafından Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda 8 Aralık 1960 Perşembe günü yapılan konuşma; Gabriel d'Arboussier tarafından Birleşmiş Milletler'deki ilk komisyonda 13 Aralık 1960'ta yapılan konuşma; Gabriel d'Arboussier'nin 19 Aralık 1960'ta on bir Afrika devleti adına Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'ndaki konuşması. Fransız Sudanı'nda doğan, eski sömürge yöneticisi olan Gabriel d'Arboussier (1908-1976) daha sonra Afrika Demokratik Birliği'nin (o dönemde FKP'ye yakındır) kurucularından biri olacak, bağımsızlıktan sonra ise (1960'tan 1962'ye kadar) Senegal hükümetinin adalet bakanı olacaktır. Şaşırtıcı bir şekilde, Senghor'un bu bakanı, Haziran 1949'da komünist gazete *La Nouvelle Critique*'te Sartre'in “Siyah Orfeus”u hakkında “Tehlikeli Bir Şaşırtmaca: Zencilik Teorisi” başlığıyla sert bir eleştiri yayımlar. Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'de bunu alıntılar (Œuvres, s. 202).

38 Fransa tarafından sömürge imparatorluğuna üye ülkelere önerilen ve Ekim 1958 tarihli V. Cumhuriyet Anayasası'nda sözü edilen bu siyasi dernek 1960 yılında son sömürgelerin bağımsızlığıyla birlikte lağvedilir.

birlikleri veya müttefik grupları yedekte tutmaktan memnun görünen ve en ölümcül darbelere maruz kalan paralı askerler gibi, özellikle tehlikeli ve ölümcül bir siyasi eyleme girişmeye davet etti.

Bu, Dia'nın maskesini çıkarıp onun kalles yüzünü, hain yüzünü açığa vurmasını ve (son altı yılını yolsuzluk için para ve tatlı söz arayışıyla Afrika'nın bir bölgesinden diğerine gezerek geçiren) Gabriel d'Arboussier ile birlikte tüm dünyanın önünde Fransa'nın Cezayir halkını yok etme çabalarını savunmasını engellemedi.

"Başrahip" Youlou tartışmayı ertelemeyi başaramayınca Dia da kirli oyununu açık etti. Birleşmiş Milletler'den Fransa'yı kınamamalarını, de Gaulle'e güvenmelerini istedi. Aynı zamanda, genellikle sömürgecilerin öne sürdüğü teorileri toparlayarak, Cezayir Cumhuriyeti'nin geçici hükümeti içinde, aşırılıkçı, ılımlı ve yumuşak farklı eğilimlerin var olduğunu ileri sürdü. Nihayet, Dia, Cezayir'de bir referandum düzenleme ve denetleme görevinin kendisine (veya topluluktaki suç ortaklarına) verilmesini Birleşmiş Milletler'den istedi.

Birleşmiş Milletler'deki Afrika heyetleri Fransız sömürgeciliğinin sözcülerinin Afrika'ya müdahalelerini oybirliğiyle kınadılar. Onların entrikalarını nitelemekte en sık kullandıkları ifade "ihanet" terimidir. Gerçekten de, kasıtlı bir ihanet eylemine tanık olmaktadır. Kapalı kapılar ardında düzenlenen Abican Konferansı'nda³⁹ bir komplo kokusu vardı. Konferansın ardından [Dia'nın] ünlü Tunus yolculuğu geldi; bu yolculuk sırasında sömürgeci teoriler şevk, kararlılık ve tutkuyla savunuldu. Bugünse maske düştü: Dia, tarih tarafından reddedilen ve "korku tüneli"ne gönderilmek üzere olan sefil bir kukla görünümündedir artık. Gönderileceği yer de orasıdır zaten.

Biz Cezayirliiler hiçbir engel karşısında geri çekilmemeye kararlıyız. Fransız ordusunun zırhlı birlikleri, binlerce uçak, elektrikli bariyerler; bunların hiçbirisi kazanıma kararlılığımızı engelleyemez. İçimizden hainler çıktı ve onları tasfiye ettik.

Fransız sömürgecilere sattığı Senegal ulusunun haini olan Dia bugün ihanetini bütün Afrika'yı kapsayacak şekilde genişletiyor, şimdi

39 Fransızca Konuşan Afrika Ülkeleri Hükümet ve Devlet Başkanları Konferansı, Ekim 1960.

de Cezayir'i satmaya hazır. Fakat, Cezayir'in buna izin vermeyeceğini bilmeli. Halkımız, sömürgeleştirilmiş bir halkın şimdiye kadar maruz kalmadığı en ölümcül darbelere altı yıldır maruz kalmaktadır. Dia'nın aşagılık adamlarının zaferi çalmasına asla izin vermeyecektir. Dia bize saldırdıkça karşılık vereceğiz ve karşılığımız acımasız olacaktır. Dia'ya Cezayirli vatanseverlere ateş açmayı kabul edip edemeyeceği soruldu. Cevabını kendine sakladığını söyledi. Hiçbir Cezayirli vatanseverin cevabını kendine saklamayacağı kesindir. Etrafımızda iğrenç yaratıklar var ve Afrika'nın bu yaratıklardan acilen temizlenmesi gerekiyor.

General de Gaulle'ün Cezayir yolculuğu

1 Kasım 1960 tarihinde General de Gaulle Birleşmiş Milletler operasyonlarının ilk saldırısını başlattı.⁴⁰ Esasen dünya kamuoyuna yönelik olarak Fransız ulusuna hitaben yapılan bir konuşmada, Fransız Cumhurbaşkanı, biçimsel olarak, bir Cezayir ulusu fikrine önemli tavizler vermiş gibi görünüyordu. Tüm dünyanın düşündüğü şeyi, yani Cezayir'deki savaşın bir çıkmaza girdiğini, buna bir son verilmesi ve Cezayir halkının egemenliğinin tanınması gerektiğini yüksek sesle söyledi.

Bu "cömert program"ı öne çıkaran General de Gaulle, Birleşmiş Milletler'in Cezayir'deki savaş konusundaki tartışmalarını sabote etmeyi umuyordu. Her yıl yaşanan tartışmalardan önce olduğu gibi, birbiri ardına gelen Fransız hükümetleri Birleşmiş Milletler'i –deyim yerindeyse– atlatmak amacıyla harekete geçmektedir. Geçen yıl, "kendi kaderini tayin etme" konusundaki ünlü konuşmayı dinledik. Bu yıl, "Cezayirli Cezayir" konuşmasına, Fransa'ya bağlanmış Cezayir Cumhuriyeti'ne hak kazandık. General de Gaulle, Fransız Cezayiri'nin kaybına ağladıktan sonra, bugün, esasen özünde Fransız kalacak saf haldeki bir Cezayirli Cezayir düşü görüyor; "başrahip" Youlou'nun Kongo'su veya Gabon gibi Topluluk içinde kalan bir Cezayir, FLN'den ve Cezayir Devrimi'nden arındırılmış bir Cezayir, özetle, gayet Fransız bir Cezayir. Ancak General de Gaulle'ün anlamadığı şey, böyle bir Cezayir'in sadece kendisinin ha-

40 Aslında, General de Gaulle'ün "Cezayir çözümü" hakkında Fransız televizyonunda yaptığı konuşmanın tarihi 4 Kasım 1960'tı (INA'nın arşiv sitesinde bu video mevcuttur, <url.ca/muu9q>).

yal ürünü olduğudur. FLN'nin olmadığı bir Cezayir'e yer yoktur, çünkü FLN, bağımsızlık kazanmak için kararlı bir arzuyla hareket eden Cezayir halkının bir araya gelmesinden başka bir şey değildir.

Kampanyanın ikinci evresi, General de Gaulle kendi programına verilen desteği sınamak için bir halk oylaması düzenlerken, "Fransız Topluluğu"nun yüksek ücret ödenen Savunma Konseyi tarafından yürütülecekti. Bugün [9-14 Aralık 1960 arasındaki] bu yolculuğun tam olarak ne anlama geldiğini biliyoruz. Cezayir'de yaşayan yerleşimciler General de Gaulle'ün Cezayir'e girmesine izin vermediler, faşist ülkelerde ve barbarlığın hüküm sürdüğü yerlerde olduğu gibi toplumsal şiddet sistemini sürdürdüler.

Bu şiddet dalgasının ortasında, sıklıkla taciz ve işkence mağduru olan şehirli Cezayirli, Cezayir bayrağını sallayarak sokaklarda yürüdüler ve idealimizin koruyucusu olan Ulusal Kurtuluş Ordusu'nu gösterişli bir şekilde selamlayan Başbakan Ferhat Abbas'ı uzun uzun alkışladılar. Yine yerleşimcilerin desteklediği Fransız birlikleri Cezayirli acımasızca kurşuna dizdi, iki yüzden fazla insan öldü, iki bin beş yüz kişi yaralandı.⁴¹ Bu ölü ve yaralılar dünya kamuoyuna Cezayir'de "üçüncü bir güç" olamayacağını, halkın [*teksir edilmiş broşürün orijinalinde bir satır eksik*] sözlerinin arkasında oybirliğiyle toplandığını –eğer bunu kanıtlamaya ihtiyaç varsa– kanıtlamaktadır.

Ayrıca, bu ölü ve yaralılar, dünyaya, Afrika'yı yasa boğan bu savaşın altı yıldır hem trajik hem de korkunç veçhelerini hatırlatmaktadır. Makineli tüfeklerle ve zırlı araçlarla biçilen savunmasız bir halk, havadan taranan kadınlar ve çocuklar, işkenceci polisler: Cezayir'de altı yılı aşkın süredir yaşamın doğal düzeni bu. Ancak, bu aşağılık uygulamaya rağmen, Cezayirli bağımsızlık fikrine bağlılıklarını ve Cezayir'in muzaffer ulusal ordusuna faal üyeliklerini açıkça teyit etmeye devam ediyorlar.

Böylece, General de Gaulle yolculuğu esnasında beklenmedik bir durumla karşı karşıya kalarak ziyaretini kısa kesip aceleyle Paris'e geri dönmek zorunda kaldı. Artık bugün sorun hakkında gerekli tüm malumata sahiptir: Ya Cezayir halkının geçici hükümetiyle müzakereye oturacak ya da sorumsuz, kukla bir Cezayir Cumhuriyeti kurma marazi

41 Özellikle 11 Aralık 1960 günü.

hayalini beslemeye devam edecek. Birleşmiş Milletler de, Fransız hükümetinin yenilgisi ve güçsüzlüğü karşısında, bu savaşa doğrudan müdahale etmenin ne kadar acil olduğunu değerlendirme fırsatını Cezayir’le ilgili derinlemesine tartışmalar sırasında kavramış olacaktır. Melun başarısızlığının ardından, Cezayir Cumhuriyeti geçici hükümeti kendine geçerli bir muhatap bulamadan tecrit edilmiş bir halde kalakalmıştır.⁴² Bu nedenle, Birleşmiş Milletler kendi görevini yerine getirmelidir: Cezayir’de bir referandum düzenlemek ve bunu denetlemek.

42 Haziran 1960’ta, Melun’da FLN ile Fransız hükümeti arasında yürütülen gizli müzakerelerin başarısızlığına dönük ima.

Ali Şeriatî'ye Mektup

Sara Şeriatî'nin sunumu ve İhsan Şeriatî'nin tercümesiyle

Ali Şeriatî Paris'te kaldığı dönemde (1959-1964) Frantz Fanon'un eserleriyle ve kendisiyle tanışır. Tutkulu bir vatansever ve demokrat olan bu İranlı aktivist, İran petrolünün ulusallaştırılması hareketinin önderi olan Doktor Musaddık'ın Ulusal Cephesi'nin bir üyesidir. İslambilimi'nde Louis Massignon (1883-1962) ile Jacques Berque'in (1910-1995); sosyolojide Georges Gurvitch (1894-1964) ve Henri Lefebvre'in (1901-1991) öğrencisi olup, Sartre ve Merleau-Ponty aracılığıyla felsefede fenomenoloji ve varoluşçuluk akımından etkilenmiştir.

Bu yıllarda Cezayir Savaşı'nın en ateşli dönemi yaşanıyordu. Şeriatî Cezayir halkının ve FLN'nin mücadelesine sempatisini hiç gizlemedi; FLN ile günün birinde –tamamen tesadüf sonucu– Cezayirli bir berber salonunda doğrudan temasa geçmişti. FLN üyesi olan berber, Şeriatî'yi Paris'teki bir ağ ile ilişkiye sokacak, militanlar onun küçük öğrenci odasını kullanacaklardır. Bu işbirliğinden itibaren, Şeriatî, daha sonra “üçüncü dünyacı” olarak nitelenecek, zamanın tüm devrimci literatürünü tutkuyla okumaya başlamıştır (özellikle her ikisi de 1962 yılında Julliard Yayınevi tarafından yayımlanan Ferhat Abbas'ın La Nuit Coloniale'i ve Amar Ouzegane'm Le Meilleur Combat'ı Şeriatî'yi derinden sarsmıştır).

Bu sayede Fanon'u tanıır ve onu İran entelektüel dünyasına tanıtmak için kitaplarını Farsçaya çevirmeye başlar ve çevresini de bu projeyi tamamlamaya teşvik eder. L'an V de la révolution algérienne'in çevirisine girişikten sonra (yarım kalır), Sartre'in önsözüyle birlikte, Yeryüzünün Lanetlileri kitabının sonuç bölümünü tercüme eder. Daha sonra, bu çalışmadan, daha eksiksiz, ortak ve bireysel bir dizi çeviri doğacaktı. Fanon'la daha önce temas kurmuş ve onunla mektuplaşmaya çalışmıştı. Fanon

otuz altı yaşında, 6 Aralık 1961'de öldü, Şeriatı ise iki yıldan biraz daha uzun zaman sonra, Mart 1964'te Fransa'dan ayrıldı.

Islamologie kitabının "okurlara hitaben önsöz"ünde (Œuvres complètes, sayı 30, s. 6-7), Şeriatı Fanon'dan söz eder ve 1961 yılında El Moudjahid bürosundan gönderilen bir mektubu çevirerek sunar:

"[Bu girişte] sizinle giriştiğimiz bu diyalogun sonunda, bu korku dolu zamanların en güzel kahramanlarından biri olan aziz dostum Frantz Fanon'un hayatının son günlerinde bana yazdığı mektubundan bir parçayı okumak istiyorum."⁴³

İslam dünyası Batı'ya ve sömürgecilğe karşı tüm Asya ve Afrika'dan daha fazla savaştı. [İslam'ın] bu iki eski düşmanı, onun hem bedeninde hem de ruhunda ciddi yaralar açtı. Diğerlerinden çok daha korkutucu biçimde ona saldırmış olan bu iki unsura duyulan nefreti İslam tek başına taşıyor. İslam'a karşı seninle aynı duyguları taşımayan ben, Üçüncü Dünya'da (ve eğer izin verersen, Yakın ve Orta Doğu'da) İslam'ın, diğer tüm toplumsal güçlerden ve ideolojik alternatiflerden daha fazla sömürgecilik karşıtı kapasiteye ve Batı karşıtı niteliğe sahip olduğuna dair görüşlerine senden daha fazla vurgu yapabilirim. (...)

Kendi ülkelerindeki halkın evrensel bir bilinç edinmesi ve Avrupa'dan gelen zehirli ve şüpheli fikirlerin, yöntem ve çözümlerin saldırganlığına ve cazibesine karşı direniş hareketlerinde bu kitleleri seferber etmesi amacıyla, sizin sahici entelektüellerinizin, kurtuluş perspektifi içinde, başka bir insanlığın ve başka bir uygarlığın temellerinin atılması için Müslüman toplumlarda ve ruhlarda saklı muazzam kültürel ve toplumsal kaynakları kullanabilmelerini ve bu ruhu Müslüman Doğu'nun yorgun vücuduna üflemlerini arzuluyorum. Bu görevi yerine getirmek senin ve meslektaşlarının sorumluluğundadır. Senin bu yöndeki çabalarının, görünüşe rağmen, benim bu üçüncü dünya ülkesinde –daha doğrusu, dünyanın bu üçüncü ülkesinde– birleşik ve uyumlu bir ulus inşa

43 Şeriatı bu mektubu daha önceden çevirdiğini ve Fransa'da (muhtemelen İran muhalefetine yurt dışındaki gizli, yeraltı basınında) yayımladığını ve daha sonra, diğer iki mektupla birlikte, Tunus'ta Fanon'un yazışmalarını yayımlamaya niyetlenen Zohra Drif'e emanet ettiğini hatırlatıyor. Bu yazışmanın hiçbir izini bulamadık. 1934 yılında doğan Zohra Drif kurtuluş savaşının ünlü savaşçılarından biri olup bugün senatördür.

etme amacıyla uyuştuğu kesindir. Çünkü bugün bizi bir araya getiren şey, bu yaklaşımı ideallerime doğru atılmış büyük ve zekice bir adım olarak kabul etmemi sağlıyor.

Yine de, mezhepçi ve dini ruhu yeniden canlandırmanın, –erişilmesi şimdiden zor olan– bu gerekli birleşmeyi iyice engellediğini ve henüz var olmayan, olsa olsa “oluşum halinde bir ulus” olan bu ulusu ideal geleceğinden uzaklaştırıp geçmişine yaklaştırdığını düşünüyorum. Fransız kültürel sömürgeciliğine karşı mücadeleye olan faal katkılarından ötürü çok saygı duyduğum Mağribi Ulemaları Derneği’nde bir araya gelmiş militanların çabalarında beni endişelendiren ve her zaman korkutan şey budur.

Ancak, yabancılaşma ve benlik yitimi tehdidi altındaki insanlığın kurtuluşu için, dini ruhun yeniden doğuşu üzerine yaptığın yorumlar ve –şimdilerde iç çatışmalarla sarsılan ya da felç geçirmekte olan– bu büyük gücü harekete geçirme çabaların, –Afrika ulusçuluğunu canlandıran Senghor, Jomo Kenyatta, Nyerere ve Kateb Yacine misali veya Henri Alleg’in klasisizmi yenilemesi misali– seçtiğin yolda ilerlediğinin en büyük kanıtıdır. Bana gelince, benim yolum seninkinden ayrı, hatta karşıt yönde olsa da, insanlığın huzurlu bir hayat sürdüğü bu güzergâhta yollarımızın eninde sonunda kesişeceğine inanıyorum.

Kronolojik Noktalar

- 1925 20 Temmuz: Fanon'un Martinik, Fort-de-France'ta doğumu.
Fanon, Fort-de-France'ta, République Sokağı 33 numaradaki aile evinde yaşamaktadır. Périnnon Sokağı'ndaki okula ve ardından da Schœlcher Lisesi'ne gider.
- 1939 İkinci Dünya Savaşı'nın başlangıcı. Fort-de-France'ta okullar kapanır.
Eylül: Amiral Georges Robert Martinik'e gelir. Adada "*Tan Robè*" [işbirlikçi Fransız hükümeti dönemi] başlar.
- 1940 Haziran: Fransa ve Almanya arasında ateşkes. Amiral Robert, Pétain ve Vichy Hükümeti'ne destek verdiğini ilan eder.
Kasım: Frantz ve Joby, Édouard amcayla birlikte kalmaları için François'ya gönderilir. Oradaki lise hâlâ açıktır.
- 1941 Okulların yeniden açılışı; çocuklar Fort-de-France'a geri gelir. Fanon, Schœlcher Lisesi'nde yirmi altı yaşında bir öğretmen olan şair Aimé Césaire'le tanışır.
- 1943 Ocak: Kardeşinin düğün gününde, on yedi yaşındaki Frantz Fanon Özgür Fransa Güçleri'ne katılmak üzere Dominik'e gizlice geçiş yapar.
Haziran: Amiral Robert, de Gaulle'cü Henri Tourtet tarafından devrilir.
Dominik'ten ülkesine geri gönderilen Fanon liseye devam eder.
- 1944 Fanon, ailesinin itirazına rağmen, Özgür Fransa Güçleri'nin Antiller'deki 5. Taburu'na (BMA5) katılır.
Mart: Tabur Kazablanka'ya doğru hareket eder, oradan Meknes yakınlarındaki El Hajeb karargahına gönderilir.
Temmuz: Cezayir'deki Orléansville'e (Chlef) nakil.
Ağustos: ABD 1. Hava Kuvvetleri (US First Airborne Task Force) tarafından Güney Fransa'ya başlatılan Anvil (Örs) Operasyonu; Paris'in kurtuluşu.
Eylül: Fanon, Akdeniz'i geçer ve Saint-Tropez yakınlarında karaya çıkar.
Fanon, Senegalli keskin nişancıların 6. alayına atanır. Rhône Vadisi'ne kadar kuzeye doğru ilerlerler.
Ekim: Lyon kurtulur.
Kasım: Fransa'nın Alsace'ta ilerlemesi başlar.
25 Kasım: Doubs'ta, Montbéliard yakınlarında savaşırken Fanon şarapnelle göğsünden yaralanır. Nantua'da hastaneye kaldırılır. Bronz yıldızlı savaş haçı alır. İyileşen Fanon Paris'e döner.
- 1945 Ocak: Ren Nehri kıyısında yeniden alayına katılır.
Mayıs: Almanya silah bırakır. Fanon Toulon'da kalır.
Ağustos: Fanon Rouen'e gider ve Chapitre Şatosu'na yerleşir.
Ekim: Martinik'e gitmek için bir yük gemisi olan *San Mateo*'ya biner.
Öğrenimini tamamlamak için Schœlcher Lisesi'ne geri dönüş.

- 1946 Sonbahar: Fanon Le Havre'a gider, oradan dış hekimliği eğitimi için trenle Paris'e gider. Birkaç hafta sonra ise Lyon'da tıp okumak için Paris'ten ayrılır. Biyoloji, fizik ve kimya dersleri alır.
- 1947 Ocak: Fanon'un babası Félix Casimir Fanon elli altı yaşında ölür. Fanon Réunion Komünist Parti lideri Paul Vergès'in serbest bırakılması için gösteri yaparken polis tarafından coplanır.
- 1948 Şubat: Fanon *Tam-Tam* isimli küçük bir öğrenci dergisi yayımlar. Fanon ve Michelle B.'nin birliktelikleri başlar; kızı Mireille'in doğumu.
- 1949 Fanon Lyon'da, Célestins Tiyatrosu'nda Marie-Josèphe Dublé (Josie) ile tanışır. *L'Œil se noie* ve *Les Mains parallèles* isimli iki tiyatro oyunu yazar.
- 1949-1951 Psikiyatride uzmanlığa başlar. Vinatier Psikiyatri Hastanesi'nde ders alır, sonra Profesör Jean Dechaume'un gözetimi altında Lyon Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde okumayı seçer. Psikiyatrist François Tosquelles'le tanışmasını (muhtemelen 1952 yılında) sağlayacak olan Nicole Guillet'yle bir araya gelir.
- 1951 Dole'de (Jura), Saint-Ylie Hastanesi'nde asistan doktor olarak geçici bir işe girer. *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabını tez olarak sunma fikri reddedilir. Kasım: *Altérations mentales, modifications caractérielles, troubles psychiques et déficit intellectuel dans l'hérédogénération spino-cérébelleuse* başlıklı tezini savunur.
- 1952 Şubat: "Le syndrome nord-africain" [Kuzey Afrikalı Sendromu] başlıklı ilk makalesini *Esprit* dergisinde yayımlar. Şubat-Mart: Martinik'te kalır. François Tosquelles'in asistanı olarak çalışacağı Saint-Alban-de-Limagnole (Lozère) Psikiyatri Hastanesi'ne girer. Nisan - Haziran: Seuil Yayınevi tarafından *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'in yayımlanması. Fanon ve Josie evlenirler.
- 1953 Haziran: Fanon psikiyatri sınavını geçerek başhekimlik yapma imkânı bulur. Guadeloupe'da bir işe başvurur. Eylül: Manche'taki Pontorson'da geçici bir işte çalışır. Ekim: Cezayir'e atanır. Kasım: Fanon, Blida-Joinville Hastanesi'ne psikiyatrist olarak atanır. Buradaki mevcut uygulamalarda reform yapmaya ve Saint-Alban modeli üzerinde kurumsal psikoterapiye başlar. Stajyerleri arasında Jacques Azoulay ve 1956 yılından itibaren Charles Geronimi vardır.
- 1954 1 Kasım: Cezayir Savaşı'nun başlangıcı.
- 1955 Fanon Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) ile ilk defa temasa geçer. Oğlu Olivier'nin doğumu. Şubat: Otuz üç yaşındaki kız kardeşi Gabrielle'in ölümü. Nisan: Cezayir'de olağanüstü hal ilanı. Yaz aylarında, *Consciénces Maghribines* dergisinde Alger Ekolü psikiyatrisini eleştiren imzasız bir makale yayımlar.
- 1956 Eylül: Paris'te Siyahi Yazar ve Sanatçılar Birinci Dünya Kongresi'nde "İrkçılık ve Kültür" üzerine konferans. Aralık: Fanon, Cezayir'deki sömürge valisine istifasını gönderir. Cezayir'den sınırışı edilir. Paris'e, sonra da İsviçre ve İtalya üzerinden Tunus'a gider.

- 1957 Ocak: Tunus'a varır. "Doktor Farès" takma adıyla Manouba Hastanesi'nde psikiyatrist olarak çalışır, daha sonra Charles-Nicolle Hastanesi'nde Gündüz Psikiyatri Merkezi'ni kurar.
Eylül: *El Moudjahid* gazetesi Yayın Kurulu üyesi.
- 1958 Haziran: General Gaulle Fransa'da iktidara gelir, Cezayir'i ziyaret eder ve V. Cumhuriyet'i kurmak için eylül ayında referandum çağrısı yapar.
Martinik, Fransız Topluluğu'nun parçası olmaya devam etme yönünde oy kullanır.
Eylül: Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin kuruluşu. Fanon Roma'yı ziyaret eder.
Aralık: Fanon, Akra'da All-African People's Congress'te (Tüm Afrika Halkları Kongresi) FLN delegasyonu üyesidir. Gerekirse şiddet kullanılmasını Nkrumah'a karşı savunur. Lizbon üzerinden Tunus'a geri dönüş.
- 1959 Mart: Fanon Roma'da Siyahi Yazar ve Sanatçılar İkinci Kongresi'nde "Ulusal Kültür ve Kurtuluş Savaşı" üzerine konuşur. Bir "mücadele edebiyatı" çağrısı yapar.
Mayıs: Roma ve Madrid üzerinden Fas-Rabat seyahati; hedefi sınırındaki Ben M'Hidi'nin ALN askeri üssüne ulaşmaktır. Trafik kazası geçirir.
Temmuz: Hastanede tedavi için Roma'ya döner; bir Kırmızı El (Fransız Gizli Servisi) komandosu onu hastanede öldürmeye teşebbüs eder.
Ağustos: ALN'nin siyasi toplantıları için Tunus'a geri döner.
Ekim: *An V de la révolution algérienne* kitabının François Maspero Yayınları'nda Fanon tarafından yazılan Giriş bölümü olmadan yayımlanması. Kitap, yayımlanmasından üç ay sonra polis tarafından toplatılır.
- 1960 Şubat: Akra-Gana merkezli Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti'nin Afrika elçisi olarak atanır.
Nisan: Fanon önce Konakri'deki Afro-Asiatic Solidarity Conference'ta [Afrika-Asya Dayanışma Konferansı]; sonra Akra'daki Positive Action Conference for Peace and Security in Africa'da [Afrika Barış ve Güvenliği İçin Pozitif Hareket Konferansı] konuşma yapar.
Haziran: Addis-Ababa'da Conference of Independent African States'te [Bağımsız Afrika Devletleri Konferansı] konuşur.
Eylül: Bağımsızlığını yeni kazanan Kongo Cumhuriyeti'nde, Léopoldville (Kinşasa) Pan-Afrika Kongresi'ne katılır.
Ekim: Akra'dan Liberya'nın başkenti Monrovia'ya uçuş. Konakri uçağının dolu olduğu ve Air France'ın uçağıyla gitmesi gerektiği konusunda bilgilendirilince bir tuzaktan şüphelenerek Bamako'ya karayoluyla seyahat etmeyi tercih eder.
Mopti, Douentza, Gao ve ardından Cezayir sınırındaki Tessalit'e doğru giderken ALN'nin Cezayir'e güneyden sızma olasılığına dair bir seyrir defteri kaleme alır.
Akra'ya geri döner ve Cezayir Cumhuriyeti Geçici Hükümeti için "Emperyalizmin Uşakları"nı yazar (Gana'daki Cezayir Misyonunun haber bülteninde aralık ayında yayımlanır).
- Aralık: Fanon, tıbbi testler için Tunus'a döner; kan kanseri tanısı konulur.
- 1961 Ocak: Kongo'da Patrice Lumumba'nın öldürülmesi. Cezayir'de Gizli Ordu Örgütü'nün (OAS) kuruluşu.
İlkbahar: Tedavi olmak için Moskova'da kalır.
Nisan: Tunus'a geri dönüş. *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabını yazar. Sartre'dan kitaba bir önsöz yazmasını istemek için Maspero'ya yazar.

Mayıs: "De la violence" (Şiddet üzerine) başlıklı makalesi *Les Temps modernes* dergisinde yayımlanır.

Yaz boyunca: Tunus sınırındaki Ulusal Kurtuluş Ordusu (ALN) güçlerine Sartre'un *Diyalektik Aklın Eleştirisi* kitabı üzerine konferanslar verir.

Temmuz: Fanon Roma'ya seyahat eder. Simone de Beauvoir ve Claude Lanzmann Fanon'u havaalanında karşılamaya giderler. Üç gün boyunca konuşacak Sartre ile tanışır.

Édouard Glissant ile Roma'da son görüşme.

Temmuz-Eylül: Sartre *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabına önsöz yazar.

Ekim: Fanon tekrar Roma'ya gider, Sartre ile son kez bir araya gelir, sonra tedavi olmak için Washington'a uçar. Clinical Center, National Institute of Health, Bethesda, Maryland'e (Washington) kabul edilmeden önce bir hafta bekler.

Kasım: *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabı François Maspero tarafından yayımlanır.

6 Aralık: Fanon'un ölümü.

7 Aralık: *Yeryüzünün Lanetlileri* kitabının nüshaları Paris'te polis tarafından toplanır.

1962 3 Temmuz: Cezayir'in bağımsızlığının ilanı.

1964 Afrika Devrimine Doğru. Siyasi Yazılar François Maspero tarafından yayımlanır.

İSİM DİZİNİ

A

Abbas Ferhat, 240, 330, 343, 345
 Achille Louis-Thomas, 238
 Ader, 94
 Ajuriaguerra Julian, 26, 29, 31
 Alleg Henri, 347
 Ammar Sleim, 49
 Anders Günther, 33, 34
 Anderson Warwick, 100
 Arboussier (d') Gabriel, 340, 341
 Arrii Côme, 41, 152
 Asselah Slimane, 47, 145, 179, 185, 190, 216, 237
 Atack Margaret, 14
 Aubin Henri, 100, 101, 142
 Azoulay Jacques, 13, 38, 39, 40, 44, 45, 103, 104, 107, 108, 121, 133, 135, 148, 214, 215, 350

B

Bachelard Gaston, 27
 Balelio Lino, 255
 Balvet Paul, 28, 166
 Baruk Henri, 101, 152, 240
 Bayle Antoine Laurent, 25
 Beauvoir (de) Simone, 352
 Bekkat Amina Azza, 13, 61
 Beley André, 38
 Benito Fabri, 255
 Benkhedda Benyoucef, 317
 Ben M'Hidi, 351
 Ben Salem Lilia, 9, 48, 49, 225, 249
 Ben Soltane Tahar, 49
 Bergson Henri, 43, 160
 Beringer Klaus, 180
 Bernard Paul, 63
 Berque Paul, 227, 228, 345
 Blondel Maurice, 135

Boittelle Georges, 48
 Boittelle-Lentulo Claudine, 48
 Bonnafé Lucien, 21, 26, 48
 Boulez Pierre, 87
 Bourguès-Maunoury Maurice, 266, 267, 315
 Breton Pierre, 34
 Bultzingsloewen (von) Isabelle, 36
 Bugeaud Thomas-Robert, 289
 Bullard Alice, 100, 170
 Bunche Ralph, 337

C

Camilleri Carmel, 227
 Canguilhem Georges, 27
 Capécia Mayotte, 238
 Carbonel Frédéric, 37, 134
 Carothers John Colin, 152, 153, 240, 241
 Césaire Aimé, 240, 275, 349
 Chaban-Delmas Jacques, 287, 289, 290
 Challe Maurice, 321
 Chaulet Claudine, 28
 Chaulet Pierre, 64, 151
 Chebili Saïd, 71
 Chekkal Ali, 274
 Cherki Alice, 18, 24, 39, 43, 49, 62, 151, 229, 230, 249, 250, 326
 Chinca Mark, 29
 Clérambault (de) Gaëtan G, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 72, 76, 79, 86, 87, 183
 Cocteau Jean, 119
 Colette Sidonie-Gabrielle, 119
 Collignon René, 71
 Collomb Henri, 170
 Connelly Marc, 238
 Courteline Georges, 119
 Cuisenier Jean, 227
 Cuvier Georges, 233

D

Dacy Leo, 326
Damaye Henri, 121
Dana Richard H., 171
Dash J. Michael, 14
Daumézon Georges, 18, 28
Dechambre Armédée, 185
Dechaume Jean, 24, 350
Delanglade Frédéric, 34
Delarue Charles, 336
Delay Jean, 33
Delmas-Marsalet Paul, 33, 287, 289, 290
Delouvrier Paul, 321, 322
Dennery Claude, 151
Dequeker Jean, 77, 141
Dermenghem Émile, 167
Derombies Madeleine, 29, 30
Desparmet Joseph, 134, 136
Despinoy Maurice, 21, 22, 28, 35, 99, 100
Dia Mamadou, 340, 341, 342
Dides Jean, 336
Diop Alioune, 326
Djeghloul Abdelkader, 225
Dmitracova Olysia, 14
Domby, 85
Doray Bernard, 152
Dostoyevski, 43
Doutté Edmond, 167
Drif Zohra, 346
Dublé Marie-Joséphe (Josie Fanon), 9,
101, 102, 248, 249, 251, 350

E

Einaudi Giulio, 247
Eliade Mircea, 137
Eydoux Henri-Paul, 336
Ey Henri, 18, 21, 22, 26, 27, 28, 31, 32,
33, 34, 36, 46, 49, 111, 179, 184, 186,
213, 216

F

Fabre Michel, 326
Fanon Félix Casimir, 350
Fanon Joby, 29, 43, 250, 349
Fanon-Mendès France Mireille, 13, 350

Fanon Olivier, 13, 350
Faranda Laura, 135
Farnsworth Robert M., 326
Ferenczi Sandor, 218, 222
Fernandel, 117
Ferry Jules, 298
Follin Sven, 21, 48
Foucault Michel, 27, 46
Freud Sigmund, 19
Friedreich Nikolaus, 24,
Frobenius Leo, 275

G

Gaillard Félix, 315
Gallais Pierre, 153, 241
Gambis Albert, 80, 81
Gandzier Irène, 251
Ganshof Walter Jean, 337
Gattulli Mario, 255
Gaubert (vali), 148
Gaulle (de) Charles, 267, 269, 298, 302,
303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310,
315, 316, 321, 322, 323, 330, 341, 342,
343, 349, 351
Geismar Peter, 251
Gerlier Pierre-Marie, 316
Geronimi Charles, 13, 17, 22, 39, 48, 169,
170, 174, 211, 230, 350
Gizenga Antoine, 335
Glissant Édouard, 352
Glubb John Bagot, 318
Goldstein H., 184
Goldstein Kurt, 31
Graham Lucy, 14
Granai Georges, 227
Groethuysen Bernard, 29
Guattari Félix, 37
Guera Alfredo, 169, 170
Guex Germaine, 21
Guillaume Paul, 216
Guillet Nicole, 350
Guiraud Paul, 29, 30, 31
Gurvitch Georges, 215, 227, 345
Gusdorf Georges, 45, 112

H

Hachi Slimane, 13
Haddour Azzedine, 14
Haldun Ibn-i, 286
Hécaen Henri, 26
Herskovits Melville, 101, 102
Heydari Mélanie, 14, 339
Himes Chester, 238, 326
Hitler Adolf, 240
Hobbes Thomas, 43, 161
Ho Chi Minh, 295
Hoskins R.G., 184
Houphouët-Boigny Félix, 275
Hughlings Jackson John, 33
Husserl Edmund, 183

I

Iléo Joseph, 333, 334
Iredale Ellen, 14

J

Janet Pierre, 186
Jaspers Karl, 22, 29, 33
Jenson Deborah, 100
Jock McCulloch Jock, 18
Juin Alphonse, 269

K

Kalondji Albert, 333, 334, 335, 336, 338
Kandolo Damien, 336
Kardiner Abraham, 101
Kasavubu Joseph, 333, 334, 335, 336
Keighley William, 238
Keller Richard C., 18, 38, 100
Kenyatta Jomo, 319, 347
Kirwan James, 14
Klein M., 218
Kretschmer Ernst, 42

L

Lacan Jacques, 20, 21, 26, 28, 31, 33, 34, 46, 166, 213, 235
Lacaton Raymond, 41, 43, 44, 74, 77, 83, 84, 141, 155
Lacoste Robert, 64, 175, 228, 274, 289, 306, 313, 314, 320, 322, 337

Lacouture Jean, 240
Ladsous Jacques, 38, 141
Lamarck (de) Jean-Baptiste, 233
Lanzmann Claude, 248, 352
Lasnet Alexandre, 141
Lefebvre Henri, 345
Le Guillant Louis, 18, 47, 48, 187, 237
Lemierre André, 24
Lempereur Louis-Simon, 66, 67
Lépine Jean, 88
Leroi-Gourhan André, 45, 113, 122
Lévy-Bruhl Lucien, 101, 135
Lévy Lucien, 29, 30, 36, 101, 135, 327
Lewin Kurt, 21, 216
Lumumba Patrice, 332, 333, 334, 335, 336, 337, 338, 351
Luxemburg Rosa, 242

M

Maamouri Mahmoud, 229
Macey David, 18, 22, 28, 62
Magnan Valentin, 79, 80, 86
Malek Rédha, 248, 251
Mameri Khalfa, 339
Mandouze André, 41, 151
Mannoni Octave, 339
Manuella Marie-Jeanne, 13, 22
Mariano Luis, 105, 106
Marquis Paul, 14, 61, 62, 99
Martinet Gilles, 295
Martini Michel, 48
Maspero François, 7, 18, 175, 247, 248, 249, 351, 352
Massignon Louis, 345
Mauriac François, 264
Mauss Marcel, 45, 112, 215
McCulloch Jock, 18
McFarland R. A., 184
McMillan Duncan, 48, 189
Memmi Albert, 327
Merleau-Ponty Maurice, 20, 21, 22, 28, 29, 32, 81, 105, 117, 180, 182, 183, 208, 230, 345
Micucci M., 77, 141
Midgley David, 29

Miller Christopher L., 275
 Mirzoeff Nicholas, 14
 Mobutu Joseph, 334, 335, 336
 Mollaret Pierre, 30
 Mollet Guy, 266, 295, 298, 305, 313, 315, 322
 Monakow (von) Constantin, 20, 31
 Monongo, 334, 336, 337
 Moreau de Tours Jacques-Joseph, 25
 Moreno Jacob L., 21, 208
 Murard Numa, 13, 40
 Murray Henry A., 172

N

Nabert Jean, 43, 159
 N'Dele Albert, 336
 Nietzsche Friedrich Wilhelm, 28, 29, 31, 93
 Nkrumah Kwame, 319, 351
 Nouad Cécile, 64
 Noui Ahmed, 62, 63, 72, 73, 109
 Nyerere Julius, 347

O

Ombredane André, 170
 Oury Jean, 37
 Ouzegane Amar, 345

P

Parchappe Maximien, 36, 37, 185
 Paumelle Philippe, 36, 47, 111, 145, 179, 185
 Pavlov Ivan Petrovich, 23, 193
 Pflimlin Pierre, 301, 315
 Piaget Jean, 85, 103, 112, 234
 Pinay Antoine, 304
 Pineau Christian, 295
 Pirelli Giovanni, 247, 249, 251
 Poirier Jean, 45, 113, 122
 Porot Antoine, 37, 38, 41, 42, 43, 71, 135, 141, 142, 152, 153, 173, 240, 243
 Postel Jacques, 19, 25, 27, 45

Q

Quérel Claude, 24

R

Ramée F., 77, 141
 Rank Otto, 234
 Ray David, 326
 Razanajao Claudine, 19, 27, 45
 Reboul Henri, 141
 Régis Emmanuel, 79, 141
 Renault Matthieu, 250
 Rivet Paul, 295, 296, 312
 Robert Georges, 349
 Rorschach Hermann, 169
 Rossi Tino, 117
 Rouart Julien, 21
 Rousseau Jean-Jacques, 161

S

Sakel Manfred, 33, 99, 206, 221
 Salan Raoul, 289, 309, 320, 321
 Sanchez François, 40, 45, 46, 47, 148, 163
 Saquet Ren, 30
 Sartre Jean-Paul, 29, 43, 50, 84, 90, 156, 159, 174, 183, 216, 249, 340, 345, 351, 352
 Schneider Kurt, 180
 Schryver (de) Auguste, 337
 Scopelliti Paolo, 34
 Sebag Paul, 227
 Senghor Léopold Sédar, 275, 340, 347
 Sivadon Paul, 28
 Soustelle Jacques, 295, 297, 302, 312, 336, 337
 Sutter Jean, 41, 42, 43, 148, 153, 241
 Süyüti (Jalal Eddin), 134, 135, 138

\$

\$ériati Ali, 10, 249, 250, 345, 346
 \$ériati İhsan, 250, 345
 \$ériati Sara, 10, 13, 250, 345

T

Taieb Suzanne, 135
 Tosquelles, 7, 18, 22, 28, 34, 35, 37, 47, 51, 52, 55, 62, 179, 187, 216, 230, 350
 Tourtet Henri, 349
 Trinquier Roger, 335
 Tshombé Moïse, 334, 335, 336, 337, 338

U

Ueberschlag Henri, 48

V

Vergès Paul, 350

**Vittorio Fantini, 252, 253, 254, 255, 256,
257**

W

Wallon Henri, 32, 48

Welensky Sir Roy, 337

Wright Richard, 326, 327, 328

Y

Yacine Kateb, 347

Youlou Fulbert, 336, 341, 342

Z

Zahar Renate, 251

Zedung Mao, 319

Zenner Walter, 35

Zuber Heather, 14

Zucker Konrad, 102

Üçüncü Dünya'nın geliştirdiği kaygılardan başkaldırıyı, korkulardansa isyanı örgütleyen devrimci psikiyatrist Frantz Fanon'un daha önce yayımlanmamış metnlerinin bir araya getirildiği bu önemli derlemede, sömürgeci tahakküm ve onun payandası olan bilimsel yaklaşımlar hedef tahtasına oturtuluyor.

Yabancılaşma ve Özgürlük Üzerine Yazılar'ın ilk bölümü olan *Psikiyatri Yazıları*'nda Fanon, sömürgeci unsurların tetiklediği yabancılaşma ve bu yabancılaşmanın akıl hastalıklarıyla ilişkisi üzerine yeni ve çarpıcı bir bakış açısı geliştirip, Avrupa gerçekliğini esas alan tedavilerin sömürgeci kodlarını teşhir etmeye girişiyor. Cezayir Bağımsızlık Savaşı'yla birlikte Ulusal Kurtuluş Cephesi saflarına katılan ve *El Moudjahid* gazetesinde yazmaya başlayan Fanon'un *Siyasi Yazılar*'ından müteşekkil ikinci bölümdeyse, hem savaşın geçirdiği evrim ve artık önlenemez bir güç olarak sokaklara taşan özgürlük istenci hem de bu devrimci mücadele uğrunda kaybedilenlerin hikâyeleri gözler önüne seriliyor.

Fanon, emperyalist ablukanın hem fiziksel hem de zihinsel duvarlarına savaş açıyor; sömürgeci gelenek alaşağı edilene dek meydanlara, sokaklara, hayata karışan yeni direniş mekanizmalarının canlandırılması adına kalemini silaha dönüştürüyor.

32 TL (KDV'den muafdir.)

🐦 selyayincilik 📺 selyayin 📷 selyayincilik

www.selyayincilik.com